

İDÜ-UBBK

İDU-IHC

**İZMİR DEMOKRASİ
ÜNİVERSİTESİ
ULUSLARARASI BEŞERİ
BİLİMLER KONGRESİ
7-9 ARALIK 2020**

TAM METİN BİLDİRİ KİTABI

EDİTÖRLER

**BEDRİYE TUNÇSİPER
DİLEK İNAN**

İZMİR DEMOKRASİ ÜNİVERSİTESİ
ULUSLARARASI BEŞERÎ BİLİMLER KONGRESİ
7-9 ARALIK 2020
TAM METİN BİLDİRİ KİTABI

İZMİR DEMOKRASİ UNIVERSITY
INTERNATIONAL HUMANITIES CONGRESS
DECEMBER 7-9, 2020
PROCEEDING BOOK

EDİTÖRLER

Bedriye Tunçsiper

Dilek İnan

2020

İzmir Demokrasi Üniversitesi
Uluslararası Beşerî Bilimler Kongresi
7-9 Aralık 2020
Tam Metin Bildiri Kitabı

İzmir Demokrasi University
International Humanities Congress
December 7-9, 2020
Proceeding Book

Editörler
Bedriye Tunçsiper
Dilek İnan

ISBN
978-605-69933-8-1

İzmir Demokrasi Üniversitesi Yayınları

2020

www.idu.edu.tr
www.ihc.idu.edu.tr

Tüm hakları saklıdır. Kaynak gösterilmeden kitaptan alıntı yapılamaz; Yazılı izin olmadan radyo ve televizyona uyarlanamaz; oyun, film, elektronik kitap, CD ya da manyetik bant haline getirilemez; fotokopi ya da herhangi bir yöntemle çoğaltılamaz, yayınlanamaz ve dağıtılamaz.

İÇİNDEKİLER

KURULLAR.....	7
ÖN SÖZ.....	10
Lydia/Tripolis'ten Kırmızı Astarlı Yerel Üretim Bir Grup Seramik	11
<i>Mehmet OK</i>	
Patara'dan Geç Klasik Dönem'e Ait Bir Anta Başlığı	24
<i>Feyzullah ŞAHİN</i>	
Tarih Bilimini ve Öğretimini Etkileyen Âmiller	35
<i>Refik TURAN</i>	
Hun Hâkimiyetinde Doğu Türkistan'ın Yeri	41
<i>Konuralp ERCİLASUN</i>	
Yuan-Koryö-Kamakura İlişkileri Ve "Üç Seçkin Devriye" Üzerine Bir Değerlendirme ..	46
<i>Gaye YAVUZCAN</i>	
Osmanlı Tarih Yazımında Seçkin Ya Da Öteki Olmak: Tarihçilerin Siyasete Yön Verme Gayreti	62
<i>Alaattin AKÖZ - Ahmet Kerim DEMİREĞEN</i>	
On Altıncı Yüzyıl Sonlarında İzmir'de Terk Edilmiş Köyler Sorunu.....	74
<i>Ayşe DEĞERLİ</i>	
18. Yüzyılın Başlarında Osmanlı-Venedik Deniz Sınırı_Hakkında Bazı Belgeler	84
<i>Mustafa ÖZTÜRK</i>	
Tercüman-ı Hakikat Gazetesinde Madam Gülnar	99
<i>Taner TUNÇ</i>	
İzmir'in Düşman İşgalinden Kurtuluşu Sonrasında_Yayınlanan Beyannameler (Eylül 1922)	107
<i>Beral ALACI</i>	
Atatürk Dönemi'nde Dinî Bayramların Değişen Politik Ve Toplumsal İşlevleri	114
<i>Demo Ahmet ASLAN</i>	
Geçmişten Günümüze Kazak Türkçesinde Latin Harfleri.....	123
<i>Tuğba AKTAŞ ÖZKAN</i>	
Sürgünün Olanaksızlığında "Bir Kedi Bir Adam Bir Ölüm" Romanı.....	136
<i>Ülkü ELİUZ - Emrah SEFEROĞLU</i>	
Sabahattin Ali'nin "Öksüz Kız Masalı" Şiirinde Mitik Ve Masalsı Unsurlar.....	146
<i>İsmail KEKEÇ</i>	

Mimetic Rivalry and Glory in Shakespeare's <i>Titus Andronicus</i>	155
<i>Mehmet Akif BALKAYA</i>	
From Diffidence to Rivalry: Shakespeare's <i>Macbeth</i>	168
<i>Mehmet Akif BALKAYA</i>	
Desire and Competition in Shakespeare's <i>King Lear</i>	181
<i>Mehmet Akif BALKAYA</i>	
Perspectives from Humanities: Revisiting the Anthropocene	194
<i>Najmeh NOURİ</i>	
Re-memembering and Re-Writing Black (Hi)Stories: The Works of Suzan-Lori Parks and Kara Walker	202
<i>Gülşen ASLAN USLU</i>	
<i>The Scarlet Letter</i> , Hawthorne and his Contemporaries.....	212
<i>Saša SIMOVIĆ</i>	
Bilim Felsefesinde Gözlemlenebilir ve Gözlemlenemez Ayrımının Ölçütü	221
<i>Pakize ARIKAN SANDIKCIOĞLU</i>	
Hume'da Empirist Anlam Teorisinin Temeli Olarak Algılama, İzlenim ve İde	230
<i>Pınar TÜRKMEN BİRLİK</i>	
Türkiye'de Aile, Yoksulluk ve Devlet	238
<i>Muhterem ALTIN</i>	
Uyuşmazlık Temelinde Özneleşme İmkânı: <i>Antigone</i>	249
<i>Didar Deniz ALTINKAYA</i>	
Avustralya'daki Türkiyeli Göçmenlerin Yaşam Doyumları ve Aktif Yurttaşlık Durumlarına İlişkin Sosyolojik Bir Değerlendirme	257
<i>Kemal DİL - Satı DİL</i>	
The Covid-19 Effects on The Colombian Post Conflict Peace Building Period.....	283
<i>Mustafa ERÇAKICA</i>	
Covid-19 Pandemisi Döneminde Nitel Araştırma Yapmak.....	284
<i>Meral SALMAN YIKMIŞ</i>	
Covid-19 Pandemisine İnsan Hakları Merceğinden Bakış	295
<i>Hilal CECANPINAR</i>	
Jandarma'da Kurmay Subaylığa Dayalı Kariyer Sistemi Ve Yabancılaşma -İstifa Etmiş Jandarma Subayları Örneği-	307
<i>Evren MÜHÜRÇÜOĞLU</i>	

Eğitimde Stratejik Planlama: Türkiye'deki Devlet Üniversitelerinin Swot Analizleri Üzerine Bir Değerlendirme.....	320
<i>Hande şAHİN – Dilek ARKENE</i>	
Sınıf Öğretmenleri Ve Okul Öncesi Öğretmenlerinin Matematiksel Yetkinlik Düzeyleri Üzerine Pilot Bir Çalışma.....	328
<i>Hülya GÜR – Yaşar ERSOY</i>	
Walters Sanat Müzesi'nde Bulunan, Hayvan Tasvirleri Ve Anlamlarına Dair Bir Murakka Örneği.....	340
<i>Sevda EMLAK</i>	
Covid-19 Pandemisi Süresince Moda Koleksiyonlarının Değişen Sergilenme Biçimleri	355
<i>Gözde YETMEN</i>	
Sonsuz Aynalı Odalardan Yayoi Kusama'ya Bakmak	365
<i>Çiğdem TANYEL BAŞAR</i>	
Diyarbakır Ağzında Sözcük Yitimi	378
<i>Burhan BARAN – Münür ERTEN</i>	

KURULLAR

Kongre Başkanı

Prof. Dr. Bedriye Tunçsiper

Kongre Düzenleme Kurulu

Prof. Dr. Bedriye Tunçsiper (Rektör)

Prof. Dr. Dilek İnan (Dekan v.)

Prof. Dr. B. Ayça Ülker Erkan

Prof. Dr. Günay Öztürk

Prof. Dr. Hülya Yüksel

Prof. Dr. Mustafa Öztürk

Prof. Dr. Nuray Gümüştekin

Doç. Dr. Ayşe Değerli

Doç. Dr. Erim Konakçı

Doç. Dr. Gonca Kuzay Demir

Doç. Dr. Hande Şahin

Doç. Dr. Mustafa Aça

Doç. Dr. Özden Ürkmez

Doç. Dr. Pınar Augereau

Dr. Öğr. Üyesi Ayşe Gül Hüseyinliklioğlu

Dr. Öğr. Üyesi Beral Alacı

Dr. Öğr. Üyesi Berrak Özgür

Dr. Öğr. Üyesi Demo Ahmet Aslan

Dr. Öğr. Üyesi Feyzullah Şahin

Dr. Öğr. Üyesi Funda Adıtatar

Dr. Öğr. Üyesi Meral Salman Yıkılmış

Dr. Öğr. Üyesi Özge Akgül

Dr. Öğr. Üyesi Pınar Türkmen Birlik

Dr. Öğr. Üyesi Savaş Taş

Dr. Öğr. Üyesi Seçil Özdemir Metlioğlu

Dr. Öğr. Üyesi Setenay Akduman

Dr. Öğr. Üyesi Sinem Cankardaş
Nalbantçılar

Dr. Öğr. Üyesi T. Elif Toprak Yıldız

Dr. Öğr. Üyesi Tuğba Aktaş Özkan

Metin Akbulut

Bilim Kurulu

Prof. Dr. Ali ERGUR, Galatasaray
Üniversitesi
Prof. Dr. Aytül ÖZÜM, Hacettepe
Üniversitesi
Prof. Dr. B. Ayça ÜLKER ERKAN, İzmir
Demokrasi Üniversitesi
Prof. Dr. Bahadır DUMAN, Pamukkale
Üniversitesi
Prof. Dr. Behçet Kemal YEŞİLBURSA,
Uludağ Üniversitesi
Prof. Dr. Birsal KÜÇÜKSİPAHİOĞLU,
İstanbul Üniversitesi
Prof. Dr. Craig JANES, University of
Waterloo
Prof. Dr. Dilek DİRENÇ, Ege
Üniversitesi
Prof. Dr. Dilek İNAN, İzmir Demokrasi
Üniversitesi
Prof. Dr. Esmâ ŞİMŞEK, Fırat
Üniversitesi
Prof. Dr. Eşref ABAY, Ege Üniversitesi
Prof. Dr. Fatmagül DEMİREL, Yıldız
Teknik Üniversitesi
Prof. Dr. Gürer GÜLSEVİN, Ege
Üniversitesi
Prof. Dr. Hakan ÇÖREKÇİOĞLU, İzmir
Dokuz Eylül Üniversitesi
Prof. Dr. Hakan ÇETİNKAYA, Ankara
Üniversitesi
Prof. Dr. Hakkı UYAR, Dokuz Eylül
Üniversitesi
Prof. Dr. Halil İbrahim ŞAHİN, Balıkesir
Üniversitesi hsahin@balikesir.edu.tr
Prof. Dr. Havva IŞIK, Akdeniz
Üniversitesi
Prof. Dr. Hülya YÜKSEL KURUPPATH
MANI, İzmir Demokrasi Üniversitesi

Prof. Dr. İbrahim SAADAOUİ, Tunus
Üniversitesi
Prof. Dr. İbrahim YILMAZÇELİK, Fırat
Üniversitesi
Prof. Dr. Kjell TÖRNBLOOM, ETH
University,
Prof. Dr. Konuralp ERCİLASUN,
Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Prof. Dr. Levent AYSEVER, İzmir Dokuz
Eylül Üniversitesi
Prof. Dr. Mahmoud YAZBAK, Hayfa
Üniversitesi
Prof. Dr. Mehmet Akif ERDOĞRU, Ege
Üniversitesi
Prof. Dr. Mehmet Ali KAYA, Ege
Üniversitesi
Prof. Dr. Metin TİMUÇİN, Sakarya
Üniversitesi
Prof. Dr. Mualla UYDU YÜCEL,
İstanbul Üniversitesi
Prof. Dr. Mustafa Hamdi SAYAR,
İstanbul Üniversitesi
Prof. Dr. Mustafa ÖZTÜRK İzmir
Demokrasi Üniversitesi
Prof. Dr. Naoise Mac Sweeney,
University of Wien
Prof. Dr. Nazan TUTAŞ, Ankara
Üniversitesi
Prof. Dr. Nuran EROL, İzmir Ekonomi
Üniversitesi
Prof. Dr. Ömer Faruk ŞİMŞEK, Rumeli
Üniversitesi
Prof. Dr. Özlem Berk ALBACHTEN,
Boğaziçi Üniversitesi
Prof. Dr. Pınar TINAZ, Beykoz
Üniversitesi

Prof. Dr. Seda DURAL, İzmir Ekonomi Üniversitesi
Prof. Dr. Sevinç Özen Güçlü, Akdeniz Üniversitesi
Prof. Dr. Visam Mansur, Beykent Üniversitesi
Prof. Dr. Yusuf KÜÇÜKDAĞ, KTO Karatay Üniversitesi
Doç. Dr. Ali Ozan, Pamukkale Üniversitesi
Doç. Dr. Armağan Erdoğan, Beykoz Üniversitesi
Doç. Dr. Aylin Çankaya, Manisa Celal Bayar Üniversitesi
Doç. Dr. Ayşe DEĞERLİ, İzmir Demokrasi Üniversitesi
Doç. Dr. Candan Duran -AydIntug, University of Colorado
Doç. Dr. Derya Durusu EMEK-SAVAŞ, Dokuz Eylül Üniversitesi
Doç. Dr. Erim KONAKÇI, İzmir Demokrasi Üniversitesi
Doç. Dr. Fulya Dedeoğlu, Ege Üniversitesi
Doç. Dr. Gonca KUZAY DEMİR, İzmir Demokrasi Üniversitesi
Doç. Dr. Hande ŞAHİN, İzmir Demokrasi Üniversitesi
Doç. Dr. Hatice KAFADAR, Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi
Doç. Dr. Mahmut Bilge Baştürk, Anadolu Üniversitesi

Doç. Dr. Murat ÖZTÜRK, İnönü Üniversitesi
Doç. Dr. Mustafa AÇA, İzmir Demokrasi Üniversitesi
Doç. Dr. Özcan Yılmaz Sütçü, İzmir Katip Çelebi Üniversitesi
Doç. Dr. Özden ÜRKMEZ, İzmir Demokrasi Üniversitesi
Doç. Dr. Özlem Duva Kaya, İzmir Dokuz Eylül Üniversitesi
Doç. Dr. Pınar AUGEREAU, İzmir Demokrasi Üniversitesi
Doç. Dr. Seda CAN, İzmir Ekonomi Üniversitesi
Dr. Ainur MAYEMEROVA, Nazarbayev Üniversitesi
Dr. Bogdona Milic, Austrian Academy of Sciences-ÖAW
Dr. Emel Gökgözoğlu, Balıkesir Üniversitesi
Dr. Ghina Mrad, Trablus Üniversitesi
Dr. Mary Richards, Brunel Üniversitesi
Dr. Miras KOSSYBAYEV, Gumilev Avrasya Milli Üniversitesi
Dr. Nakşidil YAZIHAN, Çankaya Üniversitesi
Dr. Khawla Saadaoui, Tunus Üniversitesi
Dr. Vera Costantini, Venedik Ca'Foscarini Üniversitesi
Dr. Viacheslav Stanislavsky, Institute of History of Ukraine

ÖN SÖZ

Beşeri bilimler analitik ve eleştirel yöntemler kullanarak insan kültürünü inceleyen akademik disiplinlerin tümünü kapsar; antik ve modern diller, edebiyat, felsefe, din, görsel/gösteri sanatlar, tarih, antropoloji, sosyoloji, arkeoloji ve kültür araştırmaları gibi alt dallara ayrılır. Beşeri bilimlerin genel amacı, bilgeliği ortaya çıkarmak, insanlık tarihi kadar eski olan soruları ele almak, insanın yaşam ve var olma koşullarında karşılaştığı güçlükleri anlamasına yardımcı olmaktır.

İzmir Demokrasi Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi tarafından düzenlenen Uluslararası Beşerî Bilimler Kongresi (International Humanities Congress) 7-9 Aralık 2020 tarihleri arasında çevrimiçi (online) olarak gerçekleştirilmiştir. Kongre programı süresince, ulusal ve uluslararası davetli konuşmacılar, alanlarındaki güncel bilgileri ve öne çıkan yenilikleri paylaşarak, beşeri bilimlere disiplinlerarası bakış açısı sağlamıştır.

Uluslararası Beşerî Bilimler Kongresinde sunulan tam metin bildiriler kitabı, beşeri bilimlerin zengin farklılıklarını ortaya koyarak, kuramsal ve uygulamalı araştırmalar aracılığı ile evrensel bilgi birikimine katkıda bulunmayı hedeflemektedir. Kongrede emeği geçen Kongre Düzenleme Kuruluna, hakem sürecinde yer alan değerli bilim insanlarına, İzmir Demokrasi Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi akademik ve idari personelimize teşekkür ederiz.

Saygılarımızla,

Kongre Başkanı

Prof. Dr. Bedriye TUNÇSİPER

ve

Kongre Düzenleme Kurulu

LYDIA/TRIPOLIS'TEN KIRMIZI ASTARLI YEREL ÜRETİM BİR GRUP SERAMİK

A Group Pottery of Local Production with Red Slip from Lydia / Tripolis

Mehmet OK*

Özet

B. Menderes Nehri'nin bitişiğindeki Tripolis'te 2012 yılından itibaren gerçekleştirilen kazı çalışmalarında Geç Hellenistik Dönem'den başlayarak, Geç Antik Çağ boyunca kullanılan ithal ve yerel özellikler gösteren seramik grupları tespit edilmiştir. Bu seramik grupları içerisinde Geç Roma Dönemi'ne ait çeşitli formlarda kırmızı astarlı seramikler bulunmuştur. Bu çalışma kapsamında sınırlandırmalar dâhilinde, kırmızı astarlı "*ağız kenarı uzatılmış derin kâseler*" değerlendirmeye alınmıştır. Kentte bu gruba ait toplam 374 parça bulunmuş olup, ağız kenar yapılarına göre 5 farklı tip altında incelenmiştir. Değerlendirilen buluntuların yoğunluğu Tripolis'te, Geç Roma Dönemi'nde üretim ve ticaret alanı olarak kullanılan Kemerli Yapı'dan (cryptoporticus) ele geçmiştir. Buluntuların astar rengi her ne kadar kırmızı olsa da bazı örneklerde fırınlamadan kaynaklanan renk değişimleri gözlemlenmektedir. Örneklerin dışta ağız kenarında çizgisel süslemeler, gövde üzerinde rulet, bir örnekte ise içte grafiti (av sahnesi?) süslemesi yer almaktadır. Tripolis buluntularının form ve süsleme bakımından benzerleri, Laodikeia'da yapılan çalışmalarda bulunmuş ve yerel üretim olduğu belirtilmiştir. Her iki kentin gerek yakınlığı gerekse etkileşimi dikkate alındığında Laodikeia'daki üretimin boyutlarının kent sınırları dışında da Tripolis gibi bazı yerel atölyelerce üretilmiş olduğu görülmektedir. Tripolis'te tespit edilen seramiklerin tarihlendirilmesinde en büyük etken komşu ve çevre kentlerde yayımlanan benzer malzemelerin yanı sıra sikke buluntularıdır. Gerek seramik grubunun gerekse sikke buluntularının buluntu seviyeleri dikkate alınarak tarihsel sınırlandırmalar yapılmıştır. Bu bağlamda Tripolis'te de üretildiği düşünülen bu seramik grubu için MS 4. yy.'ın ikinci yarısı-5. yy. önerilebilir.

Anahtar Kelimeler: Tripolis, Lydia, Geç Roma Dönemi, Kırmızı Astarlı Seramikler

*Dr. Öğr. Üyesi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Kahramanmaraş. E-mail: okmehmet@ymail.com.

Abstract

In the excavations carried out in Tripolis, adjacent to the B. Menderes River, starting from the Late Hellenistic Period since 2012, pottery groups with imported and local characteristics used throughout the Late Antiquity Age were identified. Inside these pottery groups, red slipped potteries in various forms from the Late Roman Period were found. Within the limitations of this study, red slipped “*deep bowls with extended rim*” were evaluated. A total of 374 pieces belonging to this group were found in the city and were examined 5 different types according to rim structures. The intensity of the finds evaluated has been obtained from the Arched Building (cryptoporticus), which was used as a production and trade area in Tripolis, in the Late Roman Period. Although the lining color of the finds is red, some samples show color changes due to firing. There are linear decorations on the outer rim of the examples, roulette on the body, and a graffiti (hunting scene?) decoration on the inside in an example. Similar in form and decoration of the Tripolis finds were found in studies conducted in Laodikeia and it was stated that they were local production. Considering both the proximity and the interaction of both cities, it is seen that the dimensions of the production in Laodikeia were produced outside the city borders by some local workshops such as Tripolis. The biggest factor in dating the pottery detected in Tripolis is the finds of coins as well as similar materials published in neighboring and surrounding cities. Considering the find levels of both the pottery group and the coin finds, historical limitations have been made. In this context, for this pottery group, which is thought to be produced in Tripolis, the second half of the 4th-5th century AD can be suggested.

Keywords: Tripolis, Lydia, Late Roman Period, Red Slip Pottery

1. Giriş

Antik Dönem’de Phrygia, Karia ve Lydia sınırlarının kesiştiği Messogis/Aydın dağlarının doğusunda ve Maiandros/Büyük Menderes Nehri’nin (Strabon VII, 8, 83) batısında kurulan Tripolis (Cohen, 1995, ss. 199-201; Magie, 1950, ss. 988), günümüzde Denizli ili, Buldan ilçesi Yenicekent Mahallesi sınırları içerisinde yer almaktadır (Fig. 1).

Tripolis’te kent merkezinde 2012 yılından başlayarak günümüzde de devam eden kazı çalışmalarında (Duman, 2017, s. 1-16; Duman, 2018, s. 343) farklı form gruplarına ait ithal ve yerel seramikler bulunmuş olup, bunlar Geç Hellenistik Dönem’den başlayarak Geç Antik Çağ boyunca devam etmektedir. İthal örneklerin yanısıra, ele geçen yerel seramik buluntularının da yoğun bir şekilde olması nedeniyle sınırlamalar dâhilinde “*Uzatılmış ağız kenarlı derin kâseler*” olarak bu çalışma sınırlandırılmıştır. Bu kâselerin benzerlerinin de yoğun olarak görüldüğü bir başka yerleşim ise Laodikaia’dır. Sözkonusu kırmızı astarlı seramik formunun günümüzde Lykos Vadisi yerleşimlerinde bulunması ve tanıtılması ilerleyen kazı çalışmaları için de bir veri niteliği taşımaktadır.

2. Form

Dudak kenarı üstten döndürülmüş, ağız kenarı aşağı doğru uzatılmış, gövde bölümü daralarak devam etmiş, hafif yüksek kaide ile sonlandırılmıştır (Fig. 7: 3, 6). Kâselerin ağız çapları genel olarak 22-33 cm arasında, kaide çapları ise 9-11 cm, yükseklikleri ise 9-11 cm

arasındadır. Tripolis'te bulunan bu seramikler, Phokaia ve Kıbrıs Kırmızı Astarlı seramikleri ile benzerlik taşımaktadır.

3. Hamur ve Astar Yapısı

Hamur renk yoğunluğu açık kahverengi (7.5YR 6/4) ve soluk kahverengi (10YR 8/3) olmak üzere kahverengi ve tonları (10YR 7/3-7/4, 7.5YR 7/4, 2.5Y 8/3, 2.5YR 7/4), pembe (7.5YR 7/4-8/3), sarımsı kahverengi (10YR 6/4), kırmızımsı sarı (5YR 6/6, 7.5YR 6/6) ve açık gridir (2.5Y 7/2).

Hamur yapısı sert, genellikle ince gözenekli olsa da bazı örneklerde orta gözenek takip edilebilmektedir. İçerik olarak bol miktarda mika (biyotit-muskovit) katkısı bulunmakta, çok az örnekte kireç de görülmektedir. Astar rengi genel olarak kırmızı olup (Fig. 4: 3A-B), bazı örneklerde fırınlamadan kaynaklı renk dalgalanması (kahverengi-siyah) mevcuttur (Fig. 5: 4). Örneklerin ince astarlı yapıda olması nedeniyle yüzeyde aşınmalar yoğun olarak görülmektedir (Fig. 5: 7B). Bazı örneklerde dışta ağız kenarı boyunca siyahlaşma takip edilebilmektedir (Fig. 5). Bu durumun benzeri Phokaia kırmızı astarlı seramiklerinde de bilinmektedir. Phokaia seramiklerinin ağız kenarında oluşan siyahlıklar, seramiklerin üst üste konulmasıyla dış yüzeyde bej, koyu gri ve siyah renkler görülmektedir şeklinde açıklanmaktadır (Hayes, 1972, s. 324). Buluntuların tümü ince astarlı, yarı mat ve hafif pürüzlü bir yüzeye sahiptir.

4. Tipoloji

Çalışmada yer alan form grubuna ait örneklerden toplam 374 adet bulunmuş olup, bu örnekler ağız kenar yapılarındaki farklılıklar dikkate alınarak 5 farklı tip altında değerlendirilmiştir (Fig. 4-9).

Kentte ele geçen malzeme grubunun en yakın benzerleri Hayes'in 1972 yılında tanımladığı Phokaia kırmızı astarlı seramikleri içerisinde yer alan Form 3 ve Kıbrıs kırmızı astarlı seramikleri içerisinde yer alan Form 9'dur. Tripolis'te bulunan örneklerin tipolojik ayrımı ağız kenarındaki farklılıklar nedeniyle Hayes'in Form 3 grubu dikkate alınarak, tiplere ayrılmış ve değerlendirilmiştir.

4.1. Tip 1: Dudak kenarı üstte hafif düzleştirilmiş ve oluklu kâse parçasıdır (1). Formun en belirgin özelliği üstte dudak kenarında ince bir oluk olmasıdır. Benzer özellik Phokaia kırmızı astarlılarda da görülmekte olup, Hayes tarafından Hayes tarafından MS 460-475 yıllarına tarihlendirmiştir (Hayes, 1972, 329, ss. 337, Fig. 67, Form 3B).

4.2. Tip 2: Bu forma ait toplam 279 örnek bulunmuştur. Dudak kenarı üstten inceltilmiş (2, 3), düzleştirilmiş (5) bazen de yuvarlatılarak (6) döndürülmüş, dışta ağız kenarı aşağı doğru düzleştirilerek (4, 6) ve içbükey (7, 9) verilerek uzatılmış, alttan tekrar döndürülerek profil verilmiş ve gövdeye bağlanmış derin kasedir.

Dışta ağız kenarının alta uzatılan bölümü genellikle yuvarlatılmış (10-11), bazı örneklerde inceltilmiştir (12). İç yüzeyde dudak kenarından başlayarak gövdeye geçiş hafif bir kavisle sağlansa da, 13 no.lu örnekte profillidir. 8 no.lu örnekte ise içte keskin dönüşle gövdeye geçilmiştir. Dudak kenarı iki örnekte üstte dışa doğru kalınlaştırılarak üstten düzleştirilmiştir (14-15).

Kaide tipleri yükseltilmiş halka kaide şeklinde birbirine benzese de 16 no.lu örnekte hafif dışa çekilerek inceltilmiş, içte ise düzleştirilmiş, 3 no.lu örnekte kalınlaştırılarak altta düzleştirilmiş, diğer iki örnekte ise yuvarlatılmıştır (2, 6). Sözkonusu tip, Phokaia kırmızı astarlı seramikleri içerisinde Form 3C ile benzerlikler göstermekte olup, Hayes tarafından ise bu form grubu MS 460-475 yıllarına tarihlendirilmiştir (Hayes, 1972, ss. 333, Fig. 67 Form 3C).

4.3. Tip 3: Dudak kenarı üstten döndürülerek hafif içe kavisli (17) ve düz bir şekilde (18, 19) aşağı indirilerek, altta uç kısmı dışa doğru çekilmiş derin kâse. Benzer formda örnek Phokaia kırmızı astarlı seramikleri arasında Form 3D grubu içerisinde yer almakta olup geç 5. yy.a tarihlendirilmektedir (Hayes, 1972, ss. 337, Fig. 68, Form 3D).

4.4. Tip 4: Dudak kenarı üstten inceltiyle ve yuvarlatılarak döndürülmüş, ağız kenarı aşağı çekilerek uzatılmış, altta içe doğru bezen ince (20-21), bazen de geniş oluk (22-23) yapılarak gövdeye geçilmiş derin kâsedir. Benzer form grubu, Phokaia kırmızı astarlıları içerisinde (H F3E) MS 5. yy.in sonlarına tarihlendirilmiştir (Hayes, 1972, ss. 337, Fig. 68, Form 3E).

4.5. Tip 5: Dudak kenarı üstten döndürülerek aşağı doğru uzatılmış, sert bir kavisle döndürülerek altta düzleştirilmiş ve gövdeye bağlanmış derin kâsedir. 24 ve 25 no.lu örnekte gövdeye geçiş düz iken diğer örneklerde hafif profillidir. Phokaia kırmızı astarlı seramikleri arasında Form 3F ile benzerlik göstermekte olup, MS erken 6. yy.a tarihlendirilmiştir (Hayes, 1972, ss. 338, Fig. 69 Form 3F).

5. Süsleme Özellikleri

Ele geçen buluntular arasında örneklerin 56 adedinde dışta ağız kenarında, bir örnekte ise iç yüzeyde süslemeler yer almaktadır. Bezeme olarak geometrik, hayvan ve grafiti süslemeleri yer almaktadır. Bir örnekte ise içte figürsel grafiti (muhtemelen av sahnesi) yer almaktadır (Fig. 6: 8A-E; Fig. 7: 9). Süslemeler hamur yaşken kazıma tekniğinde yapılarak astarlanıp, fırınlanmıştır. Grafiti süslemeler ise fırınlamadan sonra astar kazınarak yapılmıştır.

Dışta ağız kenarında yoğunluğu basit düz çizgi (A) olmak üzere, üç çizgi (B), çarpı işareti (C), dalga süsleme (D), dalga süsleme ortasında düz çizgi (E), simgesel? (F), üçgen ortasında tek çizgi (G), balık? (H) ve grafiti (I-İ) süsleme yapılmıştır (Fig. 9).

Süslemeler içerisinde farklı seramik gruplarında da görülen (DSC-DSD) dalga süslemesi dikkati çekmektedir. Phokaia seramiklerinde dışta ağız kenarında yer alan sıralı rulet süsleme, Tripolis'te yerel örneklerde daha çeşitli olarak karşımıza çıkmaktadır. Kısa dalga süsleme ayrıca Kıbrıs kırmızı astarlı seramiklerinde de görülmektedir (Hayes, 1972, ss. 378, 380, 382, Form 9; 7, 10, 12).

Süslemelerin ilk etapta bir ölçü sistemini göstermesi düşünülmüş, ancak aynı süslemeye ait parçaların boyutlarıyla, farklı süslemelerin yer aldığı kâse boyutlarının birbirine yakın olduğu görülmüştür. Bu bağlamda süsleme şekillerinin dekoratif amaçlı mı, ölçü birimimi yoksa herhangi bir yiyeceği mi temsil ettiği şu anki verilerle bilinmemektedir.

6. Sonuç

Tripolis, stratejik ve jeopolitik konumu nedeniyle Antik Dönem boyunca bölgelerarası ticaret yollarının uğrak noktası olmuş, Menderes Nehri'ne yakınlığı ve güneye doğru verimli ovalara sahip bir yerleşim olmasıyla da yerleşimde sürekliliğini korumuş bir kenttir.

Tripolis'te yapılan kazı çalışmalarında Geç Hellenistik Dönem'den başlayarak MS 6. yy.a kadar üretimin varlığını gösteren pişmiş toprak günlük kullanım kapları bulunmuş, bunlar arasında kabartmalı kâse, kandil ve oinophoros/matara (Duman 2017, 8, Fig. 13) kalıpları üretimin gerçekleştiğini gösteren en önemli verilerdir. Söz konusu buluntuların büyük bir kısmı Kemerli Yapı'da ele geçmiş olup, bu alanın atölye olabileceğini göstermekte olup, Kemerli Yapı'nın güney koridorunun ise üretilen malzemelerin depolandığı alan olarak düşünülmektedir (Duman-Baysal, 2014, s. 636-640).

Form grubuna ait seramiklerin büyük bölümü Kemerli Yapı'dan ele geçmiştir (Fig. 2). Yapı içerisinde ise yoğunluğu güney kemer altı olmak üzere batıdan doğuya 1-5. kemer aralığı arasında bulunmuştur. Kemerli Yapı'nın güney kemer aralığında yer alan 4-5. kemer aralığında 184.79-70 m kodunda 15 adet bu forma ait seramik bulunmuş aynı zamanda 1. No.lu define olarak adlandırılan 97 adet bronz sikke de buluntular arasındadır. Sikkeler, yoğunluğu MS 337-361 (II. Constantius) ve 364-375 (I. Valentinianus) yıllarına tarihlendirilse de, MS 337-361 yıllarından başlayarak, MS 355-363 (II. Julianus), MS 364-378 (Valens), MS 367-383 (Gratianus), MS 375-392 (II. Valentinianus) yıllarına kadar tarihlendirilmektedir. Genel olarak bu eserler MS 4. yy.ın ikinci yarısına aittir.

Yine, Kemerli Yapı içerisinde bulunan bir başka buluntu olan 4. No.lu define 186.01-185.75 kod seviyesinde ele geçmiş, bu seviye aralığında 60 adet uzun kenarlı kase ile karşılaşmıştır. Sikkeler ise MS 337-361 (II. Constantius) yıllarından başlayarak, MS 364-375 (I. Valentinianus), MS 364-378 (Valens), I. Theodosius (MS 379-395), MS 383-408 (Arcadius), MS 393-423 (Honorius), MS 402-450 (II. Theodosius), MS 425-455 (III. Valentinianus) yıllarına tarihlendirilmektedir.

Hierapolis Caddesi kazı çalışmalarında az sayıda da olsa uzun kenarlı derin kâseler bulunmuş, bunların yanında MS 4.-5. yy.a tarihlenen çeşitli seramik grupları, mühürlü unguentarium (Duman, 2018, s. 353-358, Fig. 11-15, 17), Phokaia kırmızı astarlı (Ok, 2018, ss. 315, 448, Lev. 65, 469) ve Afrika kırmızı astarlı (Duman, 2016, s. 702, 704, Fig. 6 No.11-12) ve açık kırmızı astarlı seramikler ele geçmiştir. Kentte kazısı yapılan bir başka kamu yapısı olan Devlet Agorası Kuzey Portik'te MS 5. yy.a tarihlendirilen kandil ile beraber uzun kenarlı kâse bulunmuştur.

Kâse buluntularının üretimi ve kullanımıyla ilgili Laodikeia'da genel olarak MS 5-7. yy.ın ilk çeyreği önerilmiştir (Bilgin, 2017, ss. 1225-1227). Az da olsa benzer formda, ancak süslemesiz örnekler Hadiranopolis'te bulunmuş ve yerel kırmızı astarlı seramikler olarak değerlendirilerek MS 6. yy.ın ilk yarısına tarihlendirilmiştir (Lafli-Kan Şahin, 2012, s. 78, 98, Pl. 16, 243-244). Sagalassos'ta uzun ağız kenarlı bir kâse bulunmuş ve Erken Bizans Dönemi'ne tarihlendirilmiştir (Poblome, Degryse, 2001, 122-123, Fig. 4, 9). Tripolis buluntuları için buluntu alanları ve destekleyici diğer materyaller dikkate alınarak MS 4. yy.ın ikinci yarısı-5. yy. önerilebilir (Fig. 3). Kentin, Geç Roma Dönemi'nde her ne kadar

ithal seramiklere kayıtsız kalmasa da, daha çok yerel seramiklerin üretimini ön planda tuttukları düşünülebilir.

Formun genel hatları incelendiğinde, başta Phokaia olmak üzere, Kıbrıs Kırmızı Astarlı seramikleriyle benzerlik taşıdığı görülmektedir. Kentte bulunan pek çok seramik form grubu içerisinde küçük bir bölümü değerlendirmeye alınan bu çalışmada, bölgelerarası ticaretin yerel unsurları etkilediği gözlemlenmiştir. Aynı zamanda bu form tiplerinin benzerlerinin Laodikeia'da da ele geçmesi dikkate alınarak (Bilgin, 2017, ss. 1225-1227, Lev. 217-219, Tip. 59a-b), şu anki verilerle bu grubu Lykos Vadisi ile ilişkilendirmek doğru olacaktır.

KAYNAKÇA

Bilgin, M. (2017). Laodikeia'nın Yerel Üretim Geç Antik Çağ Seramikleri. Pamukkale Üniversitesi Arkeoloji Enstitüsü (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Denizli.

Cohen, G. M. (1995). The Hellenistic Settlements in Europe, The Islands, and Asia Minor. California.

Duman, B., Baysal, H. H. (2014). "Tripolis 2. Sezon Kazı ve Restorasyon Raporu: 2013." Uluslararası Kazı, Araştırma ve Arkeometri Sempozyumu, 36/2, 633-650.

Duman, B. (2016). "African Red Slip Ware in Lydian Tripolis." RCRF Acta 44, 699-706.

Duman, B. (2017). "Tripolis'in Yeri, Önemi ve Kısa Tarihi." Tripolis ad Maeandrum I. Tripolis Araştırmaları, Ed. B. Duman, 1-16.

Duman, B. (2018). "Geç Antik Çağ'da Lydia Tripolis'i (MS 4. yy'dan Sasanı Tahribatı'na Kadar) Lydian Tripolis During Late Antiquity (From The Fourth Century To The Sassanian Destruction." Geç Antik Çağ'da Lykos Vadisi ve Çevresi, Laodikeia Çalışmaları Ek Yayın Dizisi 1, 343-368.

Hayes, J. W. (1972). Late Roman Pottery: London.

Lafli, E., Şahin, G. K. (2012). "Terra Sigillata and Red-Slipped Ware From Hadrianopolis in Southwestern Paphlagonia." Anatolia Antiqua, XX, 45-120.

Magie, D. (1950). Roman Rule in Asia Minor, To The End of The Third Century After Christ, Volume II: Notes: Princeton, New Jersey.

Ok, M. (2018). Tripolis Hellenistik ve Roma Dönemi Seramiği. Pamukkale Üniversitesi Arkeoloji Enstitüsü (Yayınlanmamış Doktora Tezi): Denizli.

Poblome, J., Degryse, P., Cottica, D., Fırat, N. (2001). "A New Early Byzantine Production Centre in Western Asia Minor. A Petrographical and Geochemical Study of Red Slip Ware From Hierapolis, Perge and Sagalassos." RCRF, Acta 37, 119-126.

Strabon. The Geography of Strabo, With an English translation by H. L. Jones, I-VIII. London, New York 1917-1932 (The Loeb Classical Library), Strabon, Coğrafya, Çev. A. Pekman: İstanbul.

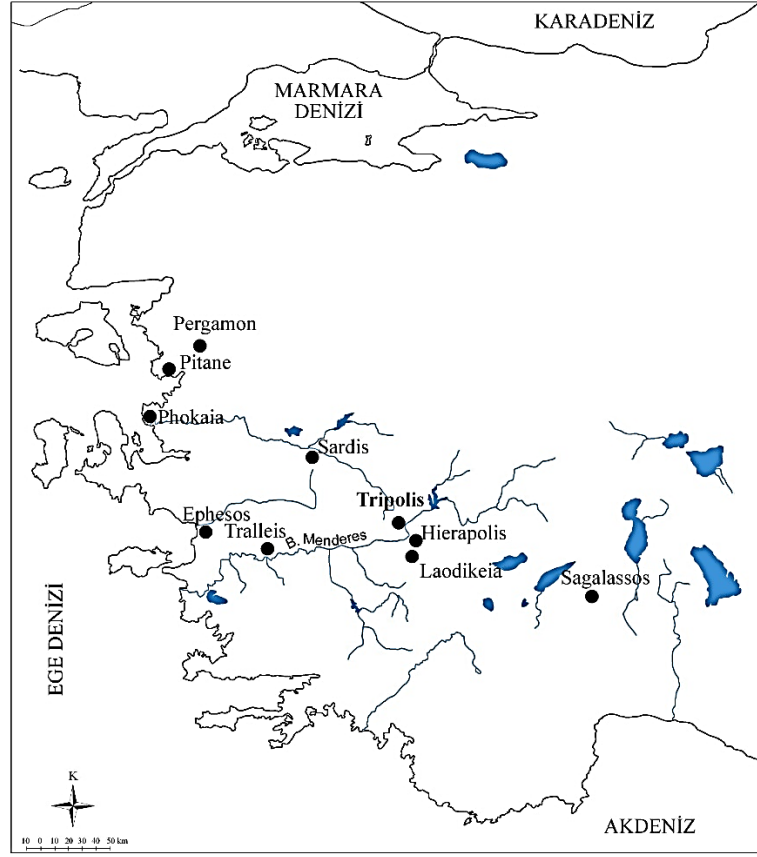

Fig. 1: Tripolis'in Batı Anadolu'daki Konumu

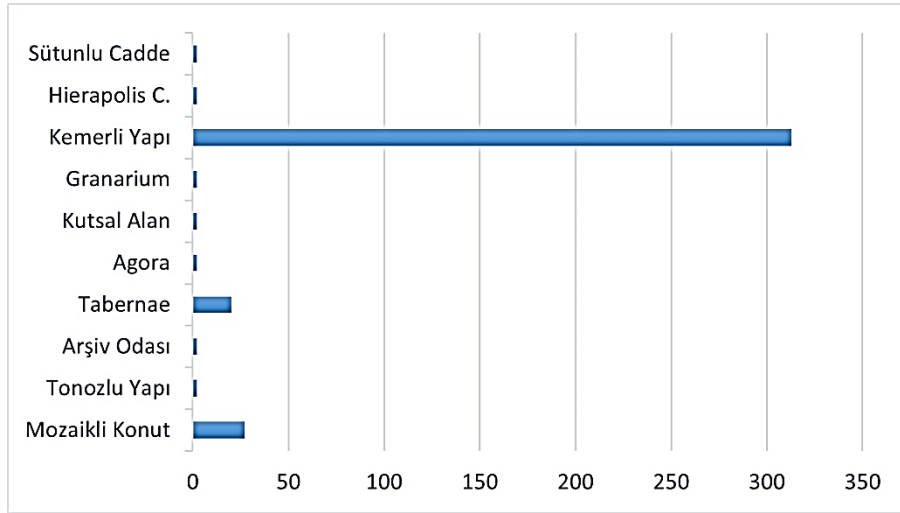

Fig. 2: Kâselerin Buluntu Alanları ve Yoğunluğu

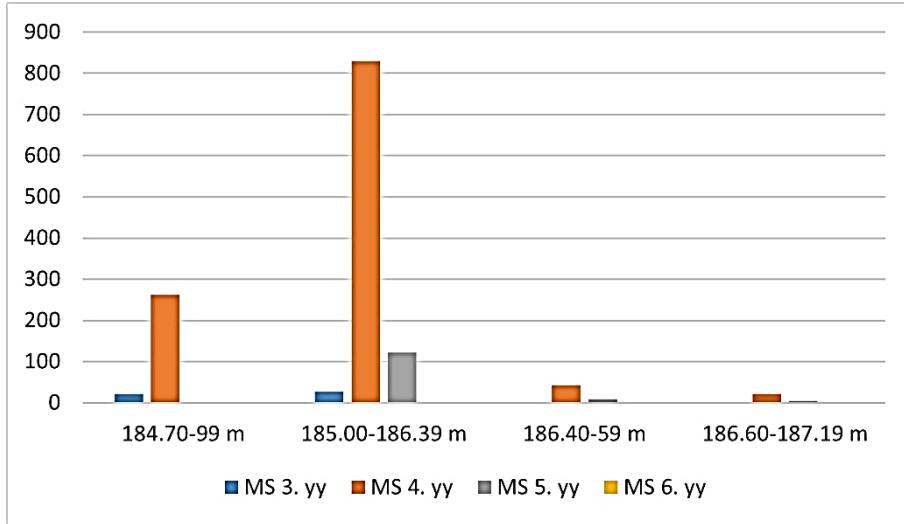

Fig. 3: Kemerli Yapı'da Bulunan Sikke Buluntuları ve Seviyeleri

Fig. 4: Uzatılmış Ağız Kenarlı Derin Kâseler

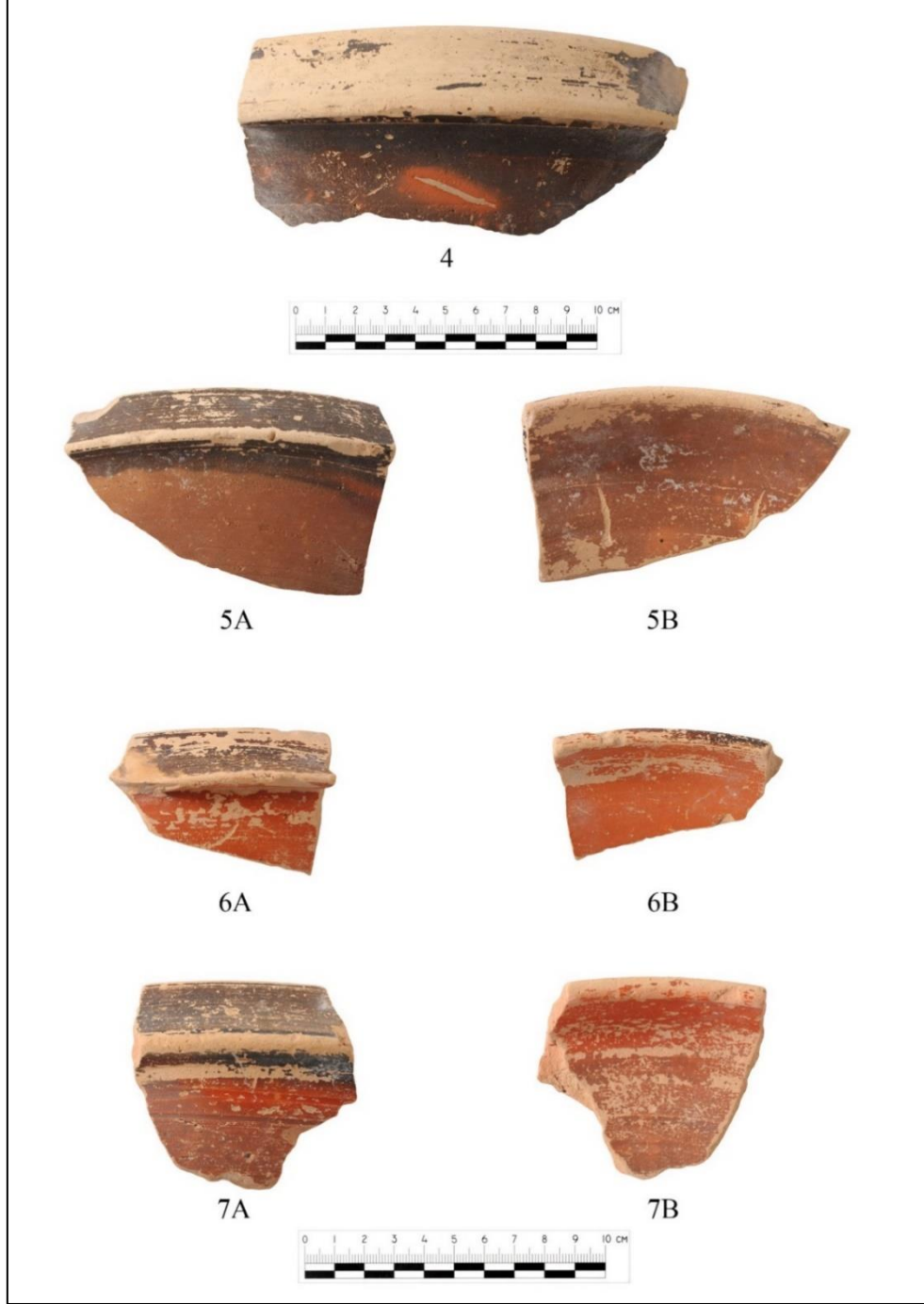

Fig. 5: Uzatılmış Ağız Kenarlı Derin Kâseler

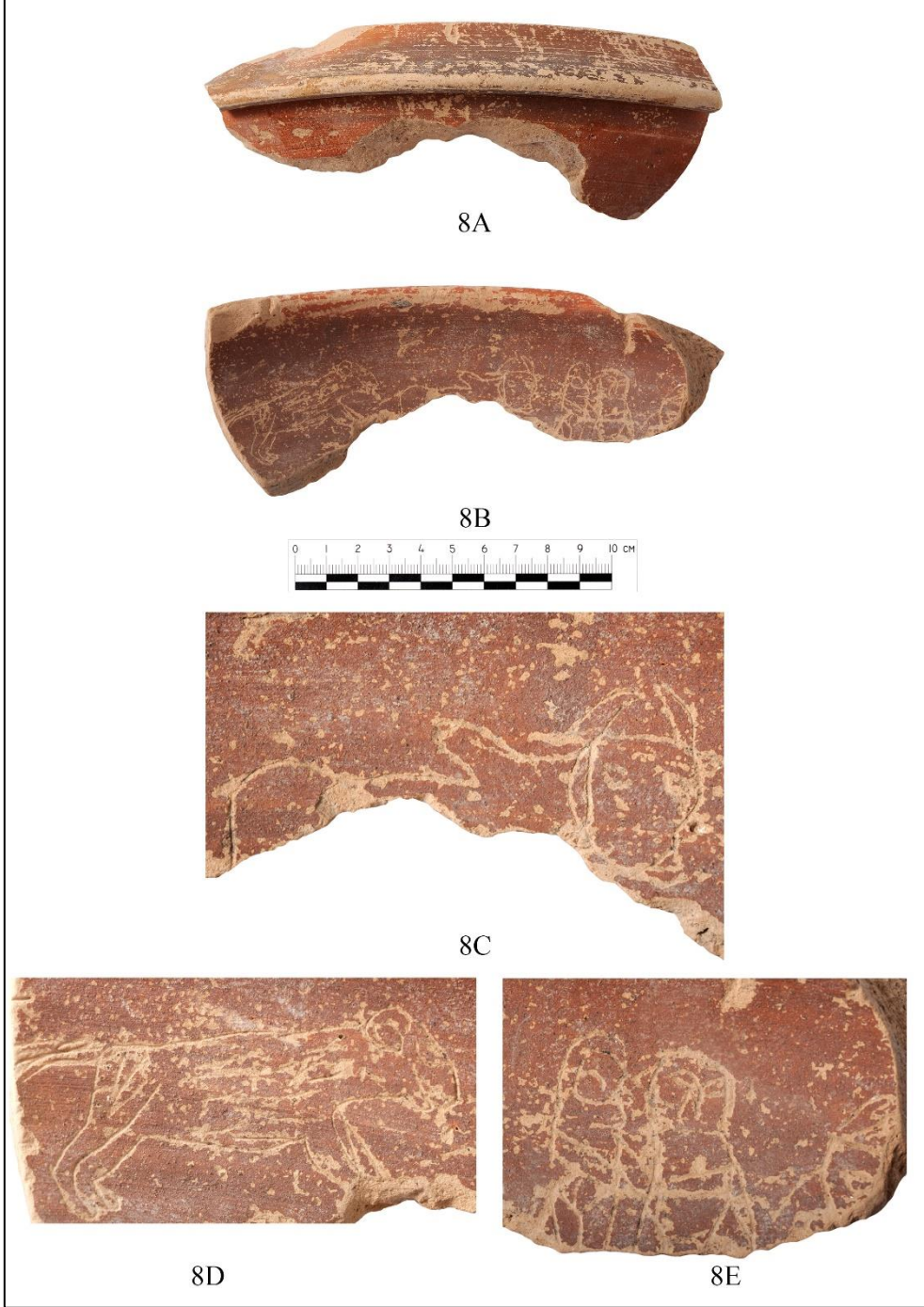

Fig. 6: Uzatılmış Ağız Kenarlı Derin Kâse

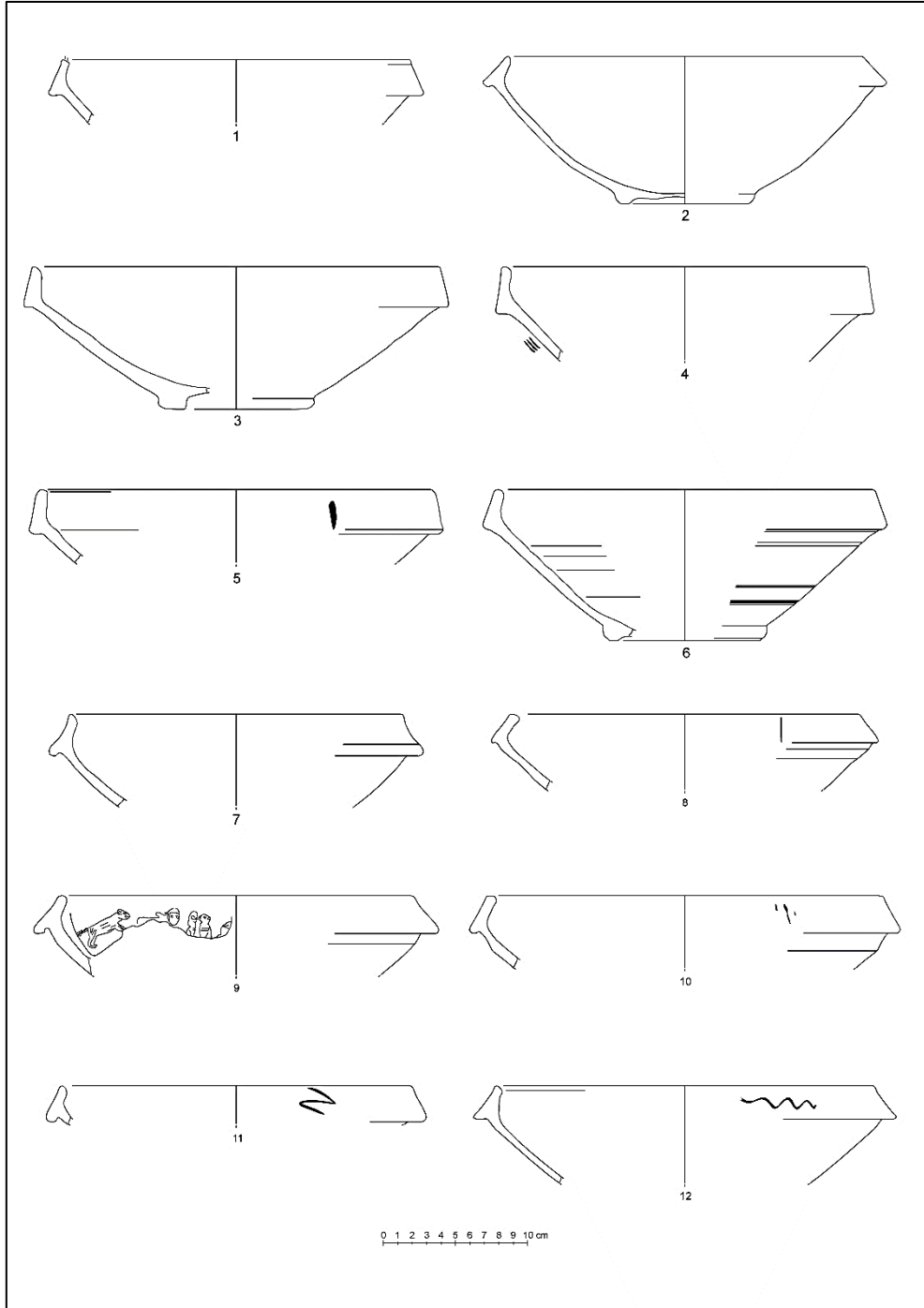

Fig. 7: Uzatılmış Ağız Kenarlı Derin Kâseler

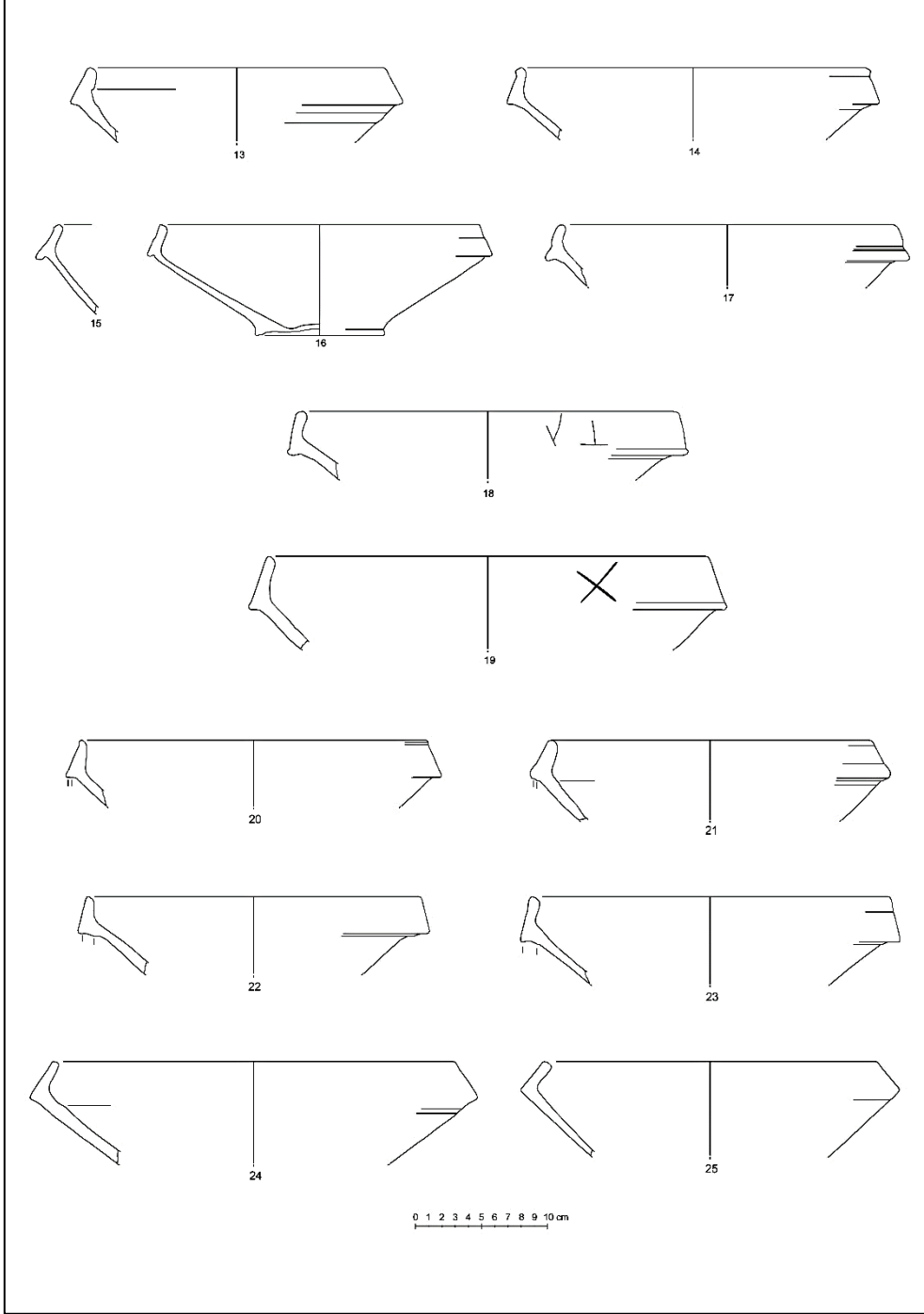

Fig. 8: Uzatılmış Ağız Kenarlı Derin Kâseler

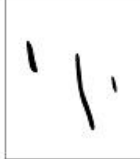

Süsleme	Adet	Süsleme	Adet
	A 20		F 1
	B 1		G 2
	C 16		H 1
	D 10		I 1
	E 4		İ 1

Fig. 9: Kâselerde Görülen Süsleme Şekilleri ve Yoğunluğu

PATARA'DAN GEÇ KLASİK DÖNEM'E AİT BİR ANTA BAŞLIĞI*

An Anta Capital Belonging to the Late Classical Period from Patara

Feyzullah ŞAHİN*

Abstract

During the excavations carried out at Patara in 2009, a reused anta capital was found in front of the north gate of the "Grave Church" which is located in the north of the city. The decoration scheme of the anta capital is as follows from bottom to top: Two faskia at the bottom, bead-and-reels above it, İonic kyma, bead-and-reels, a Lesbian kyma on the kyma-reversa profile and a flat profile at the top. It is seen that the ornamental elements of the capital continue on the side faces. The stylistic features of the anta capital's decoration, which can be considered in the group of Attic-Ionic anta capitals, indicate to the middle of the 4th century BC. While many finds uncovered at Patara provide important data about the Late Classical period of the city, it is difficult to say that this situation is same in terms of urbanism and architecture. This anta capital gains importance with the information it provides about the architecture of Patara in the Late Classical period. This is the period when an administrative change took place in Lycia. Like Caria, Lycia was originally supervised by the satrap at Sardis, and local documents contain references to officers from Sardis. By the time of Mausolus Hecatomnid administration was in place. Evidence from the time of Pixodarus places Lycia firmly under Caria's control. During the Hecatomnids Period, major architectural projects were realized with the increasing economic activities especially in Caria and Ionia regions. In Lycia, on the other hand, we have very little information about architectural activities in this period. By evaluating the historical, archaeological and epigraphic data of this period in Patara and Lycia, the

* Bu bildiri, "Patara Mimari Bezemeleri" başlıklı doktora tezimin Anta Başlıkları alt bölümünde incelenen bir anta başlığıyla ilgili çalışma üzerine temellenmiştir (bk. Şahin 2018). Söz konusu çalışma gözden geçirilmiş ve anta başlığının ait olduğu dönemle ilgili kentteki diğer verilerle birlikte değerlendirilerek bu çalışmada sunulmuştur. Patara Kazısı Başkanı ve tez danışmanım Prof. Dr. Havva Işık'a değerli katkıları için teşekkür ederim.

* Dr. Öğr. Üyesi, İzmir Demokrasi Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, İzmir. E-posta: feyzullah.sahin@idu.edu.tr

predominance of the Hekatomnids in Patara and the connection of this anta capital with the building activities in this period are examined.

Keywords: Lycia, Patara, Hekatomnids, Architectural decoration

Anahtar Kelimeler: Lykia, Patara, Hekatomnidler, Mimari bezeme

1. Giriş

Patara'da 2009 yılı çalışmalarında kentin güneyinde yer alan Mezar Kilisesi'nin kuzey kapısında yeniden kullanım bir anta başlığının, merdiven bloğu olarak işlevlendirildiği tespit edilmiştir (Fig. 1). Anta başlığının özenli bir işçilikle üretilmiş bezeme şemasında; inci-boncuk dizileri, ovolo profil üzerinde yumurta-mızrak ucu serisinden oluşan İon kymationu ve kyma-reversa profilde Lesbos kymationu süsleme kuşakları yer almaktadır. Kyma reversa ve ovolo profillerin köşelerinde ise palmetler bulunmaktadır¹ (Fig. 2).

Aşağıdaki bölümlerde, öncelikle anta başlığının genel tanımı, anta başlıkları üzerine yapılan çalışmalarda belirlenen tipolojiler içinde Patara örneğinin yeri ve bezeme kuşaklarının stil özellikleri üzerinde durularak karşılaştırma örnekleri aracılığıyla tarihlendirilmesi yapılacaktır. Ardından anta başlığının ait olduğu dönemde (MÖ 4. yüzyıl ortaları) Lykia'da tarihsel arka plan üzerinde durulacaktır. MÖ 360 civarında Pers Büyük Kralı'nın emriyle, Lykia'nın, Karia'da satraplık yapan, Hekatomnos Oğlu Maussollos'un gözetimi ve yönetimi altına girdiği ve bu yönetim erkinin, Büyük İskender'in tüm Lykia'yı hakimiyeti altına aldığı yıla kadar (MÖ 334/333) devam ettiği bilinmektedir. Bu bağlamda, çalışmanın devamında, öncelikle Patara odaklı olmak üzere, bu süreçle ilgili tarihi yazınsal kaynaklar, arkeolojik ve epigrafik veriler özlü olarak değerlendirilerek başlığın ait olduğu süreçlerde kentteki mimari faaliyetler ve bu konuyla ilgili sorunsallar üzerinde durulacaktır.

2. Genel Tanım, Tipoloji, Bezeme ve Tarihlendirme

Anta başlığında yer alan bezeme şeması alttan üste doğru şöyledir: Altta iki faskia, onun üstünde inci-boncuk dizisi, üstünde ovolo profilde yumurta-mızrak ucu süslemesi, inci-boncuk dizisi, üstünde kyma-reversa profilde Lesbos kymationu ve en üstte düz bir profil. Başlığın süsleme unsurlarının, yan yüzlerde de devam ettiği görülmektedir. Kyma reversa ve ovolo profillerin köşelerinde ise palmetler bulunmaktadır Anta başlığı, gerek profil özellikleri gerekse bezeme şeritlerinin başlığın üç yanındaki sürekliliğiyle, Anadolu'daki geç Klasik ve Hellenistik dönemlere ait bezemeli mimari elemanlar üzerine yaptığı çalışmasında F. Rumscheid'in Attik-İon tipi olarak tanımladığı anta başlıklarının özelliklerini göstermektedir (Rumscheid 1994, ss. 325-326).

Attik-İon tipi anta başlıklarının profillerine bakıldığında, genel olarak, yukarıdan aşağıya doğru kavetto, kyma reversa ve ovolo profillerinin sıralandığı görülürken, Anadolu tipi anta başlıklarında üç sıra halinde ovolo profili kullanılmıştır (Erder 1967, s. 25). Bu iki baskın tipin bir diğer önemli farkı ise Anadolu-İon tipi anta başlıklarının yan yüzlerinde ön yüzden bağımsız süslemeler bulunurken, Attik-İon tipinde her üç yüzde de aynı

¹ Anta Başlığı 1 (AB.1): Kazı Envanter No: Ptr.Mi.2416; Malzeme: Kireç taşı; Ölçüler: Y: 46 cm; G: 103 cm; D: 61 cm.

süsleme profilinin devam ediyor olmasıdır². Anadolu'da Klasik ve Hellenistik Dönem yapılarında kullanılmış Attik-İon tipinde anta başlıkları, Anadolu tipi anta başlıklarına göre oldukça az sayıda karşımıza çıkmaktadır. Lykia'da bu tipin Klasik Dönem'den itibaren, örneğin Ksanthos Nereidler Anıtı'nda örnekleri bilinmektedir. Hellenistik Dönem'de ise Letoon'daki Tapınak A ve E yapısı bu sürece verilebilecek örneklerdendir (Rumscheid 1994, s. 326).

Anta başlığında yer alan İon kymationundaki yumurtalar üst silmeye üstten kesik bir şekilde bağlıdır. Üstte, yumurtanın aks genişliğine göre daha dar olan yumurtalar, aşağı doğru kısa bir mesafede genişler ve doğru düz bir satıhta iner uca doğru merkez aksa yönelir ve hafif oval bir formla sonlanır. Yüzeyleri forma uygun olarak kenarlardan merkeze doğru şişkindir. Çanaklar yumurtalardan ince ve derin bir oyguyla ayrılır. Sivri sırtlı çanakların yan kenarları üst silmeden dikey iner ve kymanın yarı yüksekliğinde daralarak altta yuvarlak bir biçimde sonlanır. Bir başka deyişle çanaklar yaklaşık olarak bir U formundadır. Çanaklar arasındaki mızrak uçlarının her iki yanında, onları çanaklara bağlayan dikdörtgen uzantılar bulunur. Bu geniş uzantılar üst silmeden kymanın yarı yüksekliğine (çanakların alt uca doğru daraldığı noktaya) kadar mevcuttur. Mızrak ucunun alt kısmı aşağı doğru incilir ve küt bir uçla silmenin tabanına bağlanır. Mızrak uçlarının üst bölümündeki bu geniş yapısı, kymationa birbirinden geniş aralıklara ayrılmış yumurta dizisi görünümü vermektedir.

F. Rumscheid (1994, ss. 253-254), Geç Klasik Dönem'den Hellenistik Dönem'in içlerine kadar İon kymationunun değişiminin kavranmasının kolay olmadığını, ayrıca bu süreçte klasik formlara sürekli başvurulduğunu belirtmektedir. Bu durumu oluşturan bir neden ise söz konusu zamansal sınırlara ait yapılardaki İon kymationlarının dokümantasyonlarının tek bir dilde yapılmamış olmasıdır. Kymationun unsurlarındaki küçük açısız değişiklikler, yumurtanın görünümünde gözle görülür farklılıklara neden olmaktadır. Tüm detaylar eşit derecede incelendiğinde bazı farklılıklar belli dönemleri işaret etmektedir. Ancak, belirli bir evre için asla tek bir tip söz konusu değildir. Örneğin tüm yumurta sıraları yeni bir form olarak karşımıza çıkabilir ya da aynı süreçte farklı formların kullanımı görülür. Aynı şekilde, çeşitli detayların kombinasyonları yan yana farklı süreçlerde görülebilmektedir. Proporsiyon ise yumurtanın bina üzerindeki kullanım alanına bağlı olduğundan değerlendirmeye alınmamaktadır. Bu nedenlerle, F. Rumscheid, Hellenistik Dönem Anadolu mimari bezemelerini incelediği çalışmasında, İon kymationlarındaki farklı detayların hangi yapılarda görüldüğü ve hangi dönemlere ait olduğu ile ilgili verilerle ele almıştır. Burada, Patara'dan ele geçen anta başlığındaki İon kymationunun değerlendirilmesinde benzer bir yol izlenmeye çalışılacaktır.

Patara örneğindeki İon kymationunun en belirgin özelliği, iki yanda genişleyen uzantılarla çanağa bağlanan mızrak uçları ile yumurtaların birbirinden genişçe ayrılmış olmasıdır. Bu noktada Anadolu'da Geç Klasik Dönem'de bu tip uygulamalara dair hiçbir emare görülmediğini belirtmek gerekir. Ancak, Anadolu dışında yakın bir örnek Epidauros Tholos'u (MÖ 360-330) İon kymationunda görülebilmektedir³. Anta başlığında bulunan

² Bu tipte anta başlığına sahip yapılar arasında, Erekhtheion, Atina Nike Tapınağı ve Troia Athena Tapınağı Klasik Dönem örnekleri arasında yer alır; bk. Schädler 1991, 278.

³ Bununla birlikte, Didyma Naiskosu'ndaki bir tympanum üzerindeki İon kymationu, MÖ 250-225 arasına tarihlendirilmekte ve Anadolu'da -o zamana kadar bilinen- en eski örneklerden birini oluşturmaktadır; bk. von Gerkan 1942, lev. 196-198; Rumscheid 1994, 255.

İon kymationundaki bir diğer önemli özellik, yumurta motiflerinin ve yumurtayı saran çanağın yuvarlak olarak sonlanmasıdır. Bu tip örnekler geç Klasik karşımıza çıkmaktadır. Bu İon kymationlarının bir diğer ortak özelliği ise çanakların üst silmeye diagonal değil de dik olarak bağlanması ve böylelikle yumurtanın üst iki kenarı ve çanaklar arasında çok geniş boşlukların oluşmamasıdır. Labraunda Zeus Tapınağı (MÖ 344–337) arşitrav bloklarındaki İon kymationu, bu tip yumurta ve çanak unsurlarına sahip örnekler arasındadır (Rumscheid 1994, s. 254 lev. 64, 2)⁴.

Patara AB.1 kodlu başlığın değerlendirmesinde ele alınacak süslemelerin bir diğeri Lesbos kymationudur. Kyma-reversa profilde yer alan kymationun yaprakları dışbükey, şişkin ve etli bir yapıya sahiptir. Yaprakların formunu, her iki yanda ikili salınım şeklinde işlenen yaprak kenarlarının yumuşak bir dalga şeklindeki konturları belirler. Yaprak ucu sivridir ve çerçevenin profilin alt sınırında birleştiği noktaya kadar uzanır. Yukarıya doğru genişleyen yaprak, ara unsurlardan göz seviyesinde tekrar daralır ve profilin üst sınırında genişleyerek, dalgalı formunu alır. Yaprakların ana gövdesi kenarlardan merkeze doğru şişkindir. Çerçevenin keskin yapısı ve yaprağın dışbükey yapısı bu iki unsur arasında ince ve derin bir hat oluşmasına neden olmuştur. Böylece kenar kısmı özenle işlenmiş dışbükey/şişkin yaprak bağımsız bir süsleme elemanı olarak görülmektedir. Yaprakların ana damarı, şişkin yüzey üzerinde ince birer kabartma hattı olarak işlenmiştir. Sivri uçtan yükselen ana damar yaprağın yaklaşık 1/3'lük seviyesinde iki kola ayrılır ve dar bir açıyla yukarı doğru dışbükey kollara sahip bir çatal görünümünü alarak kymationun üst sınırı ile birleşir. Ana damarın çatal uçlarının arası kavisli bir şekilde merkeze doğru oyulmuştur. Ardışık lesbos yapraklarının, yan çerçevelerinin arasında yer alan dikey yapraklar üstte kabara şeklinde bir göze sahiptir. Göz ile çerçeve hattı alt bölümde açıktır. Aşağı doğru incelenerek, bir sap görünümünü alan yaprak, sivri sırtlı; bir diğer deyişle kesitte V formundadır.

Dışbükey ve şişkin/etli yapıdaki lesbos yaprağının⁵, Anadolu tipi lesbos yapraklarının genel karakteristiği olarak bilinen çift salınlı/dalgalı yaprak çerçevesi formuyla birlikte kullanıldığı bir kyma, Tegea'daki Athena Alea Tapınağı'ndan (MÖ 380–370) bilinmektedir (Weickert 1913, s. 71 lev. 5 c; Dugas 1924, lev. 43; Ganzert 1983, s. 149-150 res. 64. 65). Çerçeve formunun değişmesiyle birlikte, yaprakların en uç noktaları dikey olarak birleştirildiğinde dış hatların bir kareyi doldurabilecek forma geldiği görülmektedir. Tegea örneği gerek dış konturlarının dalgalı formu gerekse yaprağın şişkinliği açısından Patara anta başlığı Lesbos kymationu ile yakın benzerlik gösterir.

⁴ Didyma Naiskosu anta başlığında (MÖ 3. yüzyılın üçüncü çeyreği) veya Pergamon Sunağı'nda görülen (MÖ 2. yüzyıl) yuvarlak bir uçla sonlanan çanağın üst silmeye geniş açıyla bağlandığı görülmektedir; bk. Rumscheid 1994, 254 lev. 31, 2; 124, 5.

⁵ Dışbükey, şişkin ve etli yapıya sahip lesbos yaprakları kymationun belirleyici unsurlarıdır. Bu yapıya sahip Lesbos kymationunun ilk örneği, Atina'da Akropolis'i'nde yer alan Erekhtheion'un (MÖ 5. yüzyılın son çeyreği) anta başlıklarından bilinmektedir. Ancak, buradaki yaprakların Patara örneğinden en belirgin farkı, yaprağın yapısı aynı olmasına rağmen, formunun tek S kıvrımlı dış kenarlarla belirlenmiş olmasıdır. Bu yapı, Erekhtheion anta başlıklarındaki lesbos yapraklarına daha dar ve ince bir görünüm vermektedir; bk. Lawrence 1967, lev. 74 b; Ganzert 1983, 147. 148 res. 60. 61. Erekhtheion, dışbükey ve şişkin lesbos yaprağının tek S kıvrımlı kenarlarla kullanıldığı bilinen tek örneği teşkil etmektedir. Lesbos kymationunun Arkaik Dönem'den Geç Hellenistik Dönem'e kadar geçirdiği değişimi inceleyen J. Ganzert Erekhtheion'daki kymationun, dışbükey/şişkin ve dolgun yapraklarıyla Yunanistan ve Yunanistan dışındaki yapılara da bir model oluşturmuş olabileceğini belirtmektedir; bk. Ganzert 1983, 149.

Ancak, lesbos yapraklarının ana damarlarının yukarı doğru iki yana genişlemesi ve ara yaprakların üst kısmını aşarak komşu yaprağın ana damarıyla birleşmesi açısından farklılık göstermektedir. Patara örneğindeki lesbos yapraklarının yapısı ve formu, bu yaprakların ana damarı ve ara yaprakların biçimi açısından yakın özellikler taşıyan Lesbos kymationlarından biri Epidauros'taki Tholos'ta (MÖ 360–330) karşımıza çıkmaktadır (Weickert 1913, s. 72, lev. 5 d; Erder 1967, s. 61. 62. 67. 72 lev. 24 a; Ganzert 1983, 151. 152 res. 66. 68). Bu kymationdaki şişkin yaprak ile yaprak kenarları arasında ince-derin oyguların bulunması, çerçevenin yivsiz yapısı, ara yaprakların hem göz hem de sap bölümlerinin formu ve yaprağın ana damarının formu, Patara örneğiyle yakın benzerlik içindedir. Anta başlığı AB.1'de bulunan Lesbos kymationu ile karşılaştırabileceğimiz bir diğer kymation ise bir mimari yapıda değil bir lahit üzerinde yer almaktadır. 19. yy.da Osman Hamdi Bey tarafından Sidon'da yürütülen kazı çalışmalarında ele geçen (O. Hamdi – Reinach 1892, lev. 6–9) ve “Ağlayan Kadınlar Lahdi” olarak adlandırılan lahdin (MÖ 4. yy.ın ortaları) kaide bölümünü süsleyen kymationdaki lesbos yaprakları (Erder 1967, s. 72 lev. 33 a), kenarlardan ince-derin bir hatla ayrılan şişkin yapısı, yaprağın formu ana damarın üstte neredeyse Patara örneğiyle birebir aynı formda ikiye bölünerek yükselmesi; ayrıca ara yaprağın alt kısmı geniş bir şekilde açık bırakılan göz bölümü ve V kesitli sap kısmı ile aynı dönemin üretimi olduğunu göstermektedir. AB.1 kodlu başlığın üzerindeki Lesbos kymationunun daha çok yukarıda da belirtilen MÖ 4. yy. ortasına ait Epidauros Tholosu ve Sidon Ağlayan Kadınlar Lahdi kymaları ile ilişki içinde olduğu görülmektedir⁶.

Anta başlığının üzerinde yer alan gerek İon kymationunun gerekse Lesbos kymationunun stil özelliklerini taşıyan örneklerin Geç Klasik Dönem'de görüldüğü ve özellikle Epidauros Tholosu'ndaki hem İon hem Lesbos Kymationlarının yakın özellikler taşıması, Patara anta başlığını MÖ 4. yüzyıl ortalarına yak. MÖ 360-330 tarihleri arasında değerlendirmemizi olanaklı kılmaktadır.

3. Tarihsel Arka Plan

Arkaik ve Klasik dönemlerde (yak. MÖ 6-4. yüzyıl), tüm Anadolu gibi, Pers İmparatorluğu'nun egemenliği altında bulunan Lykia kentleri, yerel beyler ile iş birliği içinde Persli satraplar tarafından yönetilmiştir. MÖ 4. yüzyılda, Lykia'nın siyasi sahnesinde, büyük değişikliklere neden olan bir seri olaylarla örülü çalkantılı bir süreç yaşanır. MÖ 380 yılı civarında, Ksanthos'un diğer Lykia kentleri üzerindeki hâkimiyetinin

⁶ Anadolu'da, kesin olarak bu tipin temsilcileri olarak tanımlanabilecek dışbükey/şişkin yapraklı Lesbos kymationlarına sahip iki yapı bulunmaktadır. Bunlardan en erken tarihlisi MÖ 300–280 arasına tarihlendirilen Kastabos'taki Hemitheia Tapınağıdır. Diğeri ise MÖ 140 civarına tarihlendirilen Knidos'taki Apollon Altarı'nda görülmektedir, bk. Rumscheid 1994, s. 259 lev. 53, 3. 4.; 57, 4. Hemitheia Tapınağı Lesbos kymationundaki yaprakların rölyef olarak daha düz yapıldığı ilk bakışta görülür. Orta Hellenistik Dönem ürünü olan Knidos altarı ise yaprakların etli yapısı haricinde süslemeyi oluşturan tüm detaylarda Patara örneğindeki Lesbos kymationundan farklılık göstermektedir. Bu örneklerin yanı sıra İskender Lahdi olarak bilinen ve Sidon'dan ele geçen lahit üzerinde bulunan lesbos kymationları da benzer yapısal özellikler göstermektedir. Ancak, ayrıntıda birçok farklılık vardır. Örneğin, yaprak kenarları ile çerçeveler arasında ince bir hat bulunmamakta, geçiş eğimli bir kademe şeklini almaktadır. Ayrıca yaprağın ortasındaki çatal yaprak en uçtan yukarı doğru iki kola ayrılarak yapraklara iki parçalı bir görünüm vermektedir. Buradaki lesbos kymationlarının genel formlarıyla Geç Klasik Dönem etkisiyle yapıldığı ancak bu süreçteki Lesbos kymationlarına göre daha parçalı bir stil gösterdikleri görülmektedir. İskender Lahdi üzerine kapsamlı bir çalışma yapan von Greave de, Geç Klasik Dönem Epidauros Tholos'u bezemelerinin etkilerinin, İskender Lahdi üzerinde görüldüğünü vurgulamaktadır; bk. von Greave 1970, 21 vd.

sona erdiği ve Limyra Beyi Perikle'nin kendisini "kral" ve "tüm Likya'nın hâkimi" ilan ettiği, böylelikle daha önce benzer unvanları kullanma konusunda Ksanthos hanedanına verilen özel hakkı hiçe saydığı görülmektedir (Keen 1198, s. 148-170; Kolb 2016, 45). Perikle'nin yayılmacı stratejisinin devam ettiği süreçte, yaklaşık olarak MÖ 366-360 yılları arasında, Batı Anadolu'daki kentlerin Pers büyük Kralı'na karşı bir isyan çıkardıkları anlaşılmaktadır. Literatürde "Büyük Satrap Ayaklanması" olarak anılan MÖ 360'lı yıllardaki bu siyasi çalkantılar sürecinde, Lykia'daki ayaklanmanın başında, Limyra Beyi Perikle bulunmaktadır. Öyle görünüyor ki, ayaklanmanın Pers güçleri tarafından bastırılmasının ardından Perikle başta olmak üzere Lykia'daki yerel beylerin üstünlüğü sona ermiş ve tüm Lykia kentlerinin yönetimi, zamanında taraf değiştirerek Pers Büyük Kralı Artakserkses yanında saf tutan Karia Satrabı Mausolos'a bırakılmıştır (Diod. Sic. 16.74; Pseu. Arist. Oec. II.2.14d [1348a, 28-34]). Böylelikle, Lykia'da Büyük İskender'in seferine kadar devam edecek olan Kariyalı Hekatomnid Hanedanı'nın hâkimiyeti başlamıştır (Keen 1998, 171-174; Hornblower 1982, 180-182. Weiskopf 1989).

Antik yazınsal kaynakların yanı sıra Lykia'da Hekatomnid Hanedanı'nın yönetimini gösteren epigrafik ve arkeolojik veriler de bulunmaktadır. Bu kanıtlardan önde gelenlerden biri olan, Mausolos ile Phaselis arasında, görünüşe göre eşit temelde yapılan bir antlaşma, Phaselis ve Karia arasında kalan alan yani Lykia üzerinde Hekatomnidlerin kontrol sahibi olma olasılığını ortaya koymaktadır (TAM II 1183; Keen 1998, 172-173).

Bir diğer önemli epigrafik veri Letoon'da bulunan ve Lykia kentleri üzerindeki Hekatomnid kontrolünü doğrudan kanıtlayan "Letoon üç dilli yazıtı"dır. Letoon'da tören yolu güzergahında ele geçen bu stelde, Ksanthos vatandaşlarının çıkartmış olduğu bir kararname hem Lykçe hem de Eski Hellence olarak kaydedilmiştir. Konumuz bağlamında önemli olan hususlardan biri ise Mausolos'un kardeşi Piksodaros'un, Pers İmparatorluğu'nun idari lisanı olan Aramca dilinde yazılarak kararnameye eklenen bir yazıtla bu kararnameyi onaylamış olmasıdır. Üç dilli yazıt, Karia-Lykia ilişkileri ile satraplarla Pers Büyük Kralı arasındaki ilişkiler bağlamında önemli bilgiler sunmaktadır. Bunun yanı sıra Karia Tanrısı "Basileos Kaunios" için bir kült oluşturulması da bu yazıtta yer almaktadır. Kutsal alanda uyulması gereken kurallar, kült çerçevesinde düzenlenecek bayramlar ile yıllık ve aylık yapılacak kurban sayıların belirlenmesinden din görevlilerine kadar uzanan çeşitli düzenlemeler stelde belirtilmiştir. Bu metinde Piksodaros'un Likya'yı kuvvetli bir şekilde Karia'ya bağlama girişimi görülebilmektedir. Stelin tarihi için, MÖ 358 ve MÖ 337 yılı olmak üzere iki farklı öneri bulunmaktadır (Badian, 1977; Funke 2008; Atik-Korkmaz 2016, s. 192).

Bir diğer Karia bağlantılı kült ile ilgili arkeolojik veri Limyra'dan bilinmektedir. Limyra'da Heroon'un yukarısındaki kale üzerinde konumlanan bir tümülüste bulunan bir stelin dört yüzünde Karia'ya özgü çifte balta motifi kabartma olarak işlenmiştir. Karia tanrısı Zeus Labraundos'un sembolünü taşıyan bu stelin bulunduğu tümülüsün, Kariyalı bir komutana ya da arkhona ait olabileceği düşünülmektedir (Neumann 1999, s. 77). Limyra'daki "çifte baltalı stel", Letoon'daki üç dilli yazıt ile birlikte Karia'nın Lykia üzerindeki MÖ 360 yılı sonrası egemenliğine ilişkin az sayıdaki önemli arkeolojik buluntudan birini oluşturmaktadır.

4. Patara'da Hekatomnidler Dönemi'ne Ait Yazınsal, Epigrafik ve Mimari Veriler

Tüm Lykia kentleri gibi Hekatomnidlerin gözetimi ve yönetimi altındaki süreçte Patara ile ilgili yazınsal kaynaklar, epigrafik veriler ve arkeolojik kalıntılar az sayıda olsa da önemli derecede ipuçları sağlamakta ve bu dönemi tanımlamamıza yardımcı olmaktadır. Bunlardan ilki bir yazıttır ve bu yazıt Hellenistik Dönem'de (MÖ 3. yy.) Patara'da Labraunda Zeus'una ait bir temenosun varlığını belgelemektedir. Yazıtta; “Δὴ Λαβραούνδω ἢ τῶν ἐντεμενίων θεῶν τινα” [Labraunda Zeus'u'na ve aynı kutsal yerdeki tanrılardan birine...] adanacak kurbanlara ilişkin kurallar yazmaktadır (SEG 57, 1674). Labraunda'nın, tüm Karia için çok önemli bir kült merkezi olup Hekatomnidlerden büyük destek gördüğünü biliyoruz. Bu nedenle, Lykia'nın Hekatomnidler egemenliğinde oluşuyla uyum içinde olan “Zeus Labraundos Temenosu”nu Hekatomnidlerin kurdurduğu veya kurulmasını teşvik ettikleri düşünülebilir. Böylelikle, Karia ve Lykia arasında daha kuvvetli bir bağ kurmak hedeflenmiş olmalıdır (Zimmermann 2017, Schuler – Zimmermann 2019, s. 72).

Bir diğer veri tarihi yazınsal kaynaklardan gelmektedir. İskenderiyeli Clemens'in (yak. MS 150-220) pagan inanışında putlara tapılması konusunda kaleme aldığı bir yazısında Patara'da Zeus ve Apollon heykellerini yapan ünlü bir sanatçıdan bahsedilmektedir: “Şundan da (hiç kuşkunuz olmasın) ki, Lykia'daki Patara'da duran Zeus ve Apollon heykelleri ile, onların yanına dikilen aslanları yapan da yine, (daha önce de) kendisinden bahsetmiş olduğum o aynı Phidias'tır. Fakat (yine de) bunlar eğer bazılarının iddia ettikleri gibi Bryaksis'in eserleri ise bana göre hava hoş; biliyorsun ki o da heykeltıraştır. Bu eserleri, hangisine istersen ona mal et.” (Lepke 2019, s. 30). İskenderiyeli Clemens'in bu notunda söz konusu heykellerin Phidias ya da “bazılarının iddia ettiği gibi” Bryaksis tarafından yapılmış olabileceği belirtilmektedir. Bu metinde yer alan bilginin doğruluğu ya da ünlü heykeltıraş Bryaksis'in Patara'da en azından bir esere imza atmış olduğu, kentte yakın zamanda ortaya çıkarılan bir heykel kaidesi ve üzerindeki yazıtla desteklenmiştir. Bu heykel kaidesinin üzerinde heykeltıraşın adını bildiren şu yazıt saptanmıştır: “(Bu eseri) Bryaksis yaptı” (Schuler 2016, s. 697-707 res. 1-2). Bryaksis, Hekatomnidlerin başkenti Halikarnassos'taki Mausolos'un mezar anıtında çalışan dönemin ünlü heykeltıraşlarından biridir (Vitruvius VII. 13; Plinius 36, 3). Patara'da bulunan bu yazıt üzerine gerçekleştirdiği kapsamlı çalışmada C. Schuler, heykeltıraş Bryaksis'in yaşamı ile ilgili çok az bilgimiz olduğunu ve Bryaksis isminin ise bir Kariyalı ismi olduğunu belirterek, Bryaksis'in Kariyalı bir Atina vatandaşı olması gerektiğini belirtmektedir. Halikarnassos başta olmak üzere Knidos, Patara ve Rodos'un Bryaksis'in sanatsal çalışmalarında bir bölgesel odak oluşturduğunu ve Karia teritorumunda özel ilişkilere işaret ettiğini eklemektedir (Schuler 2016, ss. 707-702). Hekatomnidlerin kendilerini simgelemesinde önemli bir rol oynayan Zeus Labraundos kültü ve yukarıda söz ettiğimiz yazıttan Patara'daki varlığını bildiğimiz Zeus Labraundos Temenosu, Bryaksis'in bu süreçte heykeller yapmak üzere Patara'ya gönderilmiş olabileceğini ihtimaller dahiline almamız gerektiğini göstermektedir (Schuler 2016, s. 702).

Patara'da bu yönetsel değişim sürecinin etkileri az sayıda arkeolojik veriyle, özellikle savunmaya yönelik mimari unsurlarda da görülebilmektedir. Patara'nın kent merkezinin kuzeyinde yer alan doğal bir tepe üzerindeki Tepecik yerleşimi hem doğusundaki askeri bir liman özeliği taşıyan “iç limana” hem de şehre kuzeyden gelen tek kara yolunu oluşturan geçide hâkim konumuyla kentin önemli savunma merkezlerinden birini

oluşturmuştur (Dündar 2019, s. 138-152). Tepecik üst düzlüğünün kuzeyinde yapılan çalışmalarda MÖ 4. yüzyıl ortalarına tarihlendirilen bir bastion (Kuzey Bastion) açığa çıkarılmıştır. Bastionda yapılan kazılarda, bir yangına ait tabaka içinde in situ durumdaki seramik grubuyla birlikte, üzerinde “Αλεξάνδρου Φιλίππου (Philip’in oğlu İskender’in)” yazılı kurşun bir sapan mermisi bulunmuştur. E. Dündar ve N. K. Rauh, Kuzey Bastion üzerine yaptıkları çalışmada, bu isimlerin, Makedon Kral II. Phillippos ile onun ölümünden sonra yerine geçen oğlu III. Aleksandros’u işaret edebileceği üzerinde durmuşlar ve garnizon olarak kullanılan alanın ve Kuzey Bastion’un Büyük İskender’in Lykia’ya yapmış olduğu sefer sırasında (MÖ 334/333) yaşanan bir saldırı neticesinde yıkılmış olabileceğini belirtmektedirler (Dündar – Rauh 2017, 560–578). Dolayısıyla Kuzey Bastion’un MÖ 350 yılları civarında, bölgedeki Hekatomnid hâkimiyeti sırasında inşa edilmiş olabileceğini göstermektedir. Bu durumda, Rhodos, Kalymnos, Nisyros, Telos, Kos, Khios ve Kaunos gibi merkezlerden bilinen Hekatomnidler Dönemi garnizonlarından birinin de liman yerleşimi Patara’da oluşturulduğunu söylememiz mümkün görünmektedir (Dündar 2019, s. 145-146).

5. Genel Değerlendirme

Patara’da ele geçen anta başlığı gerek tarihsel konumu gerekse üzerinde yer alan bezemelerin stili açısından önem arz etmektedir. Attik-İon tipi olarak tanımlanan anta başlıklarının genel özelliklerini taşıyan anta başlığı üzerinde, inci-boncuk dizisi, İon kymationu ve Lesbos kymationundan oluşan süsleme kuşakları bulunmaktadır. Başlıktaki İon kymationun farklı olarak nitelendirilebilecek iki özelliğinden ilki; iki yanda eklentilerle geniş yapıdaki mızrak uçları (verbindungshäutchen) nedeniyle yumurtaların birbirlerinden geniş aralıklarla ayrılmış olmasıdır. Diğer önemli özellik ise yumurtaların ve buna koşut olarak çanakların, Hellenistik Dönem örneklerindeki gibi sivri uçla değil yuvarlak bir formla sonlanmamasıdır. Çanağın yaklaşık olarak U formunda işlenmesi sonucunda, yumurtanın üst kenarları ile çanakların üst köşeleri arasında geniş boşlukların oluşması İon kymationunun Hellenistik Dönem örneklerinden ayıran bir diğer önemli noktadır. Anadolu’da Klasik Dönem’de kullanılan Lesbos kymationlarının tipik özelliklerinden biri yaprakların ana bölümlerinin iç bükey olarak oyulması, yaprağın ana damarının ise bir kabartma olarak işlenmesidir. Patara’daki anta başlığındaki Lesbos kymationundaki ise tam tersi özellikler gösteren ve yaprak bölümleri dış bükey formda plastik olarak işlenmiş Lesbos yaprakları bulunmaktadır. Bunun yanı sıra bu yaprakların çerçevelerinin çift salınlı/dalgalı olduğu görülmektedir. Gerek İon kymationu gerekse Lesbos kymationun karşılaştırma örnekleri Patara anta başlığını MÖ 4. yüzyıl ortalarına yak. MÖ 360-330 tarihleri arasında değerlendirmemizi olanaklı kılmaktadır.

Başlığın tarihlendirildiği süreçte Lykia kentlerinin yönetsel olarak Karia satrapı Mausolos’a bağlandığı tarihi yazınsal kaynaklardan ve yukarıda da değinilen arkeolojik verilerden bilinmektedir. Patara özeline baktığımızda ise Hekatomnidlerin kendilerini simgelemesinde önemli bir rol oynayan Zeus Labraundos kültünün Patara’daki varlığını gösteren yazıt, Bryaxis’in Patara’da yaptığı bir heykel grubuna dair tarihi kayıtlar ve sanatçının isminin de yazdığı bir heykel kaidesi, Tepecik yerleşimindeki Kuzey Bastion’da elde edilen verilerle ortaya konan bir Hekatomnid Dönemi garnizonu, kentteki Hekatomnid hakimiyetini de gösteren önemli kaynakları oluşturmaktadır. Bu bağlamda, Patara’daki anta başlığının gerek tarihsel çıktısı gerekse önemli bir yapıda kullanılmış olduğuna işaret eden süslemeli stili başlığın hangi yapıya ait olabileceği sorusunu

gündeme getirmektedir. Elimizdeki veriler bu soruya bir yanıt vermemiz için yetersiz olsa da anta başlığının Patara'da Hekatomnidler Dönemi imar projesi kapsamında inşa edilmiş bir yapıya ait olabileceğini söylememiz mümkün görünmektedir.

KAYNAKÇA

Atik-Korkmaz, S. (2016). "Ana Tanrıçanın Kutsal Alanı: Letoon." bk. H. İşkan – E. Dündar (eds), Lukka'dan Likya'ya: Sarpedon ve Aziz Nikolaos'un Ülkesi. 186-205. İstanbul.

Badian, E. (1977). "A document of Artaxerxes IV?", bk. Kinzi, K. H. (ed.). Greece and Eastern Mediterranean in Ancient History and Prehistory. 40-50. Berlin.

Diodoros Sikulus, Bibliothekae Historikae. R. M. Geer (cev.), Diodorus of Sicily (London 1947).

Dugas, C. (1921). "Le sanctuaire d'Aléa Athéna à Tégée avant le IVe siècle." Bulletin de Correspondance Hellénique 45, 335–435.

Dündar E.– Rauh, N. (2017). "The North Bastion on the Tepecik Acropolis at Patara. New Evidence for the Dating of "Early Hellenistic" Fortification Walls in Southwestern Anatolia." Hesperia 86, 3. 509–581.

Dündar, E. (2019). Kent Yerleşiminin Erken Tanığı: Tepecik, bk. H. İşkan (ed.), Patara. Kent, Liman, Kült, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları. 138-152. İstanbul.

Erder, C. (1967). Hellenistik Dönem Anadolu Mimarisinde Kyma Rekta Kyma Reversa. Ankara.

Funke, P. (2008). "Integration und Herrschaft. Überlegungen zur "Trilingue von Xanthos", I. Kottsieper – R. Schmitt – J. Wöhrle (eds), Festschrift für Rainer Albertz. 603-612. Münster.

Ganzert, J. (1983). "Zur Entwicklung lesbischer Kymationformen." Jahrbuch des Deutschen Archäologischen Instituts 98, 123–202.

Hornblower, S. (1982). Mausolus. Oxford.

Keen, A. G. (1998). Dynastic Lycia. A Political History of the Lycians and their Relations with Foreign Powers C. 545-362 B.C. Leiden.

Kolb F. "Beylikler Dönemi'nde Likya." bk. H. İşkan – E. Dündar (eds), Lukka'dan Likya'ya: Sarpedon ve Aziz Nikolaos'un Ülkesi. 36-45. İstanbul.

Lepke, A. (2019). "Yazınsal Kaynaklarda Patara", bk. H. İşkan (ed.), Patara. Kent, Liman, Kült, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları. 26-34. İstanbul.

Neumann G. (1999). "Lykia Yazıtları." bk. J. Borchhardt, Limyra. Zemuri Taşları. 744-77. İstanbul.

Osman Hamdi Bey – Reinach, T. (1892). Une Nécropole Royale a Sidon. Fouilles de Hamdy Bey. Paris.

Plinius. Naturalis Historia. J. Bostock – H.T. Riley (eds.), The Natural History of Pliny

(London 1855).

Rumscheid, F. (1994). Untersuchungen zur kleinasiatischen Bauornamentik des Hellenismus. Mainz.

Schuler, C – Zimmermann, K. (2019). "Patara Tarihi", bk. H. İşkan (ed.), Patara. Kent, Liman, Kült, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları. 68-103. İstanbul.

Schuler, C. (2016). "Bryaxis in Patara", bk. E. Dündar – Ş. Aktaş – M. Koçak – S. Erkoç (eds.), Havva İşkan'a Armağan LYKIARKHISSA Festschrift für Havva İşkan. 697-705. İstanbul.

Şahin, F. (2018). Patara Mimari Bezemeleri (Yayımlanmamış Doktora Tezi, Akdeniz Üniversitesi) Antalya.

Vitruvius, De Architectura. S. Güven (çev.), Mimarlık Üzerine On Kitap. (İstanbul 2005).

von Graeve, V. (1970). Der Alexandersarkophag und seine nahmen von Dieter Johannes. Berlin.

Weickert, C. (1913). Das Lesbische Kymation. Ein Beitrag zur Geschichte der antiken Ornamentik. Leipzig.

Weiskopf, M. (1989). "The so-called 'great Satraps' revolt', 366-360 B.C.: Concerning Local Instability in the Achaemenid Far West. Historia Einzelschriften, 63. Stuttgart.

Zimmermann, K. (2017). "Pastorenstücke und Besucherordnung – eine lex sacra aus dem Heiligtum des Zeus Labraundos von Patara." Philippika 116. 299-309.

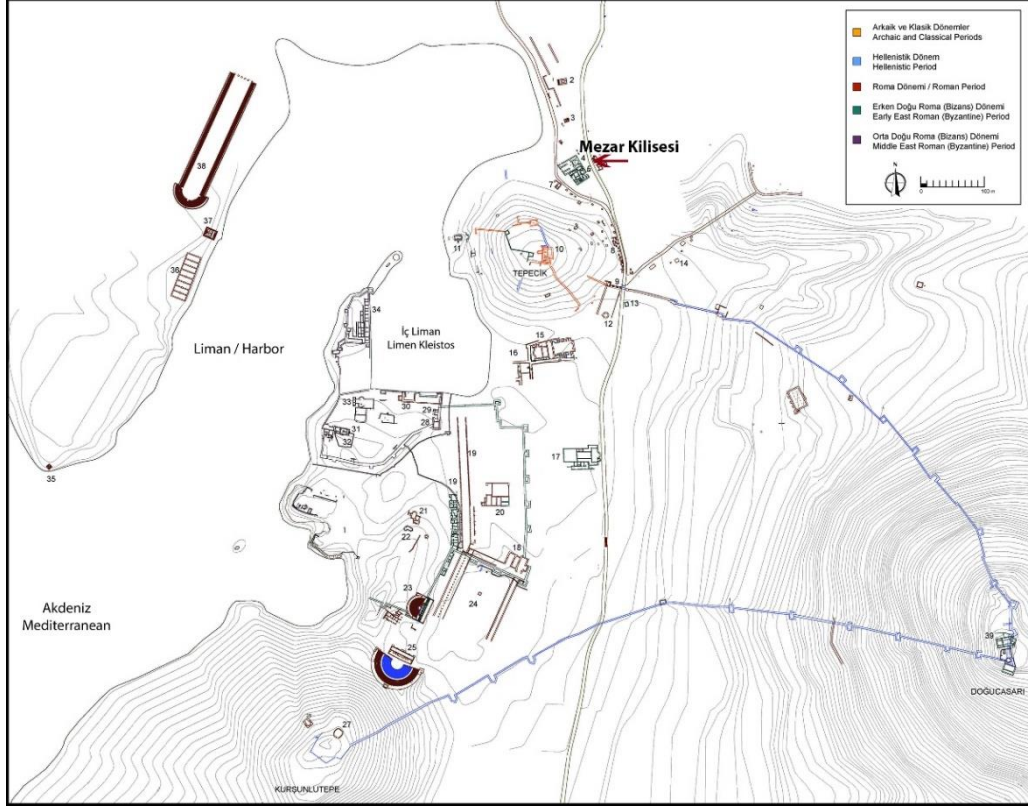

Fig.1: Patara Kent Planı (Patara Kazı Arşivi)

Fig.2: Patara AB.1 Kodlu Anta Başlığı

TARİH BİLİMİNİ VE ÖĞRETİMİNİ ETKİLEYEN ÂMİLLER

The Factors Which Affect the Science of History and Its Teaching

Refik TURAN*

Abstract

History is a branch of science which takes its topic directly from human being. Human being is at its center. It is a branch of science which tries to narrate the dominance struggles to exist among human communities in the past, the natural events which deeply affect human life and the connections between the cases with their reasons.

The first aim in the science of history is to grasp, to acknowledge and to narrate the absolute truth in the events that happened in the past. First of all, the science of history must be based on documents. However this is not as easy as it is thought because history is under the impact of various factors such as the documents at the time in which it was formed, the researchers who used these documents and the narrators. Archive documents, manuscripts, tablets and other materials are presented for the evaluation of the historians. A scientific study does not only consist of the information in the written sources. Using the written sources without distinguishing the reliable and unreliable ones causes a problem in accessing correct information.

Whatever the school you belong to, whatever your ideology and your thoughts are, the narration of the history is a very significant and a serious action which is done by "siding with the truth". Being meticulous, impartial, neutral, objective and not bending the truth when narrating the events which constitutes the skeleton of the history (the main events) are the missions of the historian and these must be their honor as well. It is vitally necessary for the history research to be based on evidence.

Historians try to understand and to interpret today by looking at yesterday. Ibn Khaldun removed historiography from narrating and telling technique and evaluated it at the level of explaining, clarifying and establishing the relationship of how and why. A historian

* Prof. Dr., Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi, Tarih Eğitimi Anabilim Dalı Öğretim Üyesi, e-posta: rturan@gazi.edu.tr

should not lose their objective point of view when looking for the answer for the questions of why and how. History which does not question and is not objective is not scientific at all.

Keywords: Historiography, achieve documents, ideology, objectivity, causality.

1. Tarihin Hususiyeti

Tarih konusunu doğrudan insandan alan bir bilim dalıdır. Geçmiş devirlerdeki kültürleri, kültürler arasındaki tesirleri, toplumların birbirleriyle olan mücadelelerini, devletlerin doğuşlarını, yıkılışlarını öncelikle kayda alır. Olaylardan sonra doğan sonuçlar, günümüze uzanan tesirler hep tarihin konusudur. Bunun yanı sıra tabiatta zuhur eden büyük olaylar; su baskını, tufan, kuraklık, uzun süreli, şiddetli soğuklar, bulaşıcı hastalıklar, yeryüzündeki bütün canlıları etkilemiş, bazılarını yok etmiş, bazı canlıların ise türemesine zemin oluşturmuştur. Etkilenen canlıların başında da yine insan gelmiştir. Örnek olarak, M. 375'te Asya'dan Avrupa'ya doğru gerçekleşen Kavimler Göçü, iki kıtada beşeri ve siyasi coğrafyayı alt üst etmiş, tarihi olaylar bakımından büyük sonuçlar doğurmuştu. Avrupa'da Roma İmparatorluğu önce ikiye ayrılmış, arkasından Batı Roma İmparatorluğu yıkılmıştı. Avrupa'da yer değiştiren ve birbirleriyle harmanlanan topluluklar, yeni milletlerin doğmasına sebep teşkil etmişti (Kurat,1972:18-20). 1347 yılında Avrupa'da meydana gelen veba salgını, Avrupa'nın üçte bir nüfusunu yok etmiş, sosyal, siyasi, ekonomik büyük sonuçlar doğurmuştur (Gümüş,2011: 139-164).

Tabiatın kendi içindeki akışı ve seyri, gerçekleşen bütün bu olaylar, tarihin sayfaları içinde dikkate değer metinler olarak yer almış ve günümüzde bazı problemlerin analizinde ve çözümünde kullanılmıştır. Bütün bunların merkezinde de insan bulunmaktadır.

Günümüzden yaklaşık 6.000 yıl önce yazının bulunmasından itibaren "tarih" bir bilim olarak ortaya çıkmış, kültür sahibi toplulukların hayatını etkileyen olaylar, yer ve zaman gösterilerek kayda alınmıştır. Kayda alma, geçmişi öğrenme, hafızayı tazeleme, tecrübe kazanma ve bugünkü zamana ışık tutma amaçlıdır. Tarih yazmak ve bunu nesillere aktarma bütün devletlerde ve milletlerde vazgeçilmez bir görev olarak telakki edilmiştir. Meşhur İngiliz tarih felsefecisi R. G. Collingwood, araştırmacı Burg'a katıldığını ifade ederek "Tarih, bir bilimdir ne eksik, ne fazla" hatta eksiği yoksa bile fazlası vardır şeklinde ifade etmektedir (Collingwood, 1986:87). Tarih bilimi, geçmişi öğrenme, toplumsal hafızayı aktif hale getirme gibi tesirlerinin yanı sıra nesillerin ahlak, davranış ve karakterini yapılandırma amaçlı olarak da işleve sahiptir.

Selçuklu Türkleri dönemi büyük devlet adamı ve siyasetçi Nizamülmülk Siyasetname adlı eserinde devlet idaresinde önceliği, toplumun huzuru, refahı ve adaletine vermiştir. O, "Mülkün nizamı ve siyasetin temeli iyi ve sağlam atılınca Müslümanlık böyle yürür ve idare edilir... Hükümdar insafı ve adil olunca reyanın işi hep sükûn bulur" demektedir. (Nizamülmülk, 2016:39). Yine Nizamülmülk toplumun ve nesillerin yönlendirilmesi ile ilgili olarak günümüzden 940 yıl önce şu veciz sözleri sarf etmiştir: "Bütün tedbirler âlimler ve tecrübelerle alınmalıdır. Birinin daha keskin zekâsı vardır. İşleri daha çabuk görebilir. Biri daha geç anlar. Âlimler şöyle söylemişlerdir. Bir kişinin aldığı tedbir, tek kişinin gücü gibidir iki kişinin aldığı tedbir, iki kişinin gücü gibidir. Her bir durumda 10 kişinin gücü bir kişinkinden daha kuvvetli olur." (Nizamülmülk,2016: 79) diyerek

toplumun şekillenmesinde ve idare edilmesinde istişare ve meclisin değerini ön plana çıkarmaktadır. Yine Nizamülmülk işlerin sahibine ve ehliyetlisine verilmesi hususunda şu seçkin ifadeleri kullanmaktadır; “İşlerde danışmak kavi reylikten olur. Herkes bir şey bilir. Biri daha çok, bir daha az bilir. Birinin ilmi vardır, tatbik etmemiştir, birinin hem ilmi vardır hem de tatbik etmiştir, tecrübe etmiştir. Mesela biri bir derdin, bir hastalığın ilaçlarını ezbere bilir. Bir başkası ilaçların adını ezbere bilmekle kalmaz tedavi eylemiş, tecrübe etmiştir. Bu son adam öncekiyle eş tutulmaz. Yine biri vardır seferler yapmış, cihanı görmüş, soğuğu-sıcağı tatmış, işlerin ortasında kalmıştır. Bir adam vardır, seferleri yapmamıştır, vilayetleri görmemiştir. Önceki insanla bu bir tutulmaz.” (Nizamülmülk, 2016:78-79). Bilgi, tecrübe ve işlerin liyakatli insana verilmesi hususu Selçuklu Devleti’nde önemli bir düsturdur. Bu Nizamülmülk’ün tarihi eserinde fevkalade güzel ifade edilmiştir.

Osmanlı devlet adamlarından Defterdarzade Sarı Mehmed Paşa yazdığı eserde liyakat ve ehliyetle ilgili şu tarihi ifadeler yer vermektedir: “Serhat ağalıkları, dizdarlıklar ve alay beylikleri hak edenlere verilmelidir. Ölüm veya azil gerektirecek bir durum olmadıkça bu kişiler görevlerinden uzaklaştırılmamalıdır. Vilayet ileri gelenleriyle muamelecilerin halk üzerindeki tasallutlarının kaldırılmasına çalışılmalıdır. Güvenilen bir kadı ve vali sunuşu olmadıkça dilekçe ile vazifeler verilmesi, uygun ve beğenilir bir iş değildir.” (Defterdar Sarı Mehmed Paşa, 1992:22). Örnek olarak verdiğimiz bu Osmanlı kaynağında olduğu gibi pek çok kaynakta toplumun mutluluğu, huzuru ve refahı için işin ehil kadrolara verilmesine dikkat çekilmektedir.

Tarih biliminin temel özelliklerinden birisi de pek çok bilim ve branşla bağlantılı olmasıdır. Bu bilim dalları, coğrafya, arkeoloji, dil ve edebiyat, sosyoloji, antropoloji, mitoloji, din bilimleri olduğu gibi; matematik, iktisat, tıp, astronomi, astroloji, fizik, kimya ve biyoloji gibi fen bilimleri de yakından alakadar ve ilişkili olabilmektedir.

ABD’li araştırmacılar Will ve Ariel Durant’lar, “Tarih biyolojinin küçük bir parçasıdır.” diyerek tarih biliminin tanımlanmasına farklı bir ifadeyle yaklaşmışlardır (Will ve Ariel Durant, 1994:31). Bütün bunların yanında tarih biliminin bu önemli bağlantılar sebebiyle türevleri oluşmuştur. Sanat tarihi, iktisat tarihi, tıp tarihi, bilim tarihi, kültür tarihi vb. gibi.

2. Tarih Biliminin İstismarı

Genel anlamda insanların belli fikirlere ve davranışlara yönlendirilmesi, otorite sağlanması ve idari mekanizmanın işleyişi açısından bazı kolaylıklar sağlamaktadır. Bu sebeple bilim adamları, fikir adamları, araştırmacılar ve iktidarlar, beşerî bilimleri vasıta olarak kullanmışlardır. Bu sayede insanlara istenilen yönde istikamet kazandırılmıştır. Bu çerçevede özellikle dini bilimler, tarih, edebiyat ve sosyoloji gibi bilim dallarında toplum davranışlarına yönelik yapay çalışmalar yapılmıştır. Bilimin prensiplerine uyulmadan eserler verilmiş, şüpheli, bulanık, tartışmalı hatta gerçek dışı durumlar ortaya çıkmıştır. Vereceğimiz bazı örnekler de bunu göstermektedir:

1711 Türk-Rus Savaşı’nda Rus ordusu, Prut Nehri yakınlarında Türk ordusu tarafından sarılmıştı. Türk topçu birliklerinin durmadan Rus karargâhına ateş yağdırdıkları bir ortamda Çariçe Katerina’nın tedarik ettiği bazı hediyelik malzeme ile bir heyet Baltacı’ya gönderilmiş, ateşkes ve anlaşma istenmiştir. Yapılan görüşme sonucu Osmanlı Devleti ile Rusya arasında Prut Antlaşması imzalanmıştır (Uzunçarşılı 4, 1978:81-85). Ancak tarihte

başarısız antlaşmalar arasında görülen bu diplomatik olaydan sonra Baltacı Mehmed Paşa hakkındaki olumsuz bilgi ve görüşlerin arkası kesilmemişti. İddiaya göre Baltacı bu antlaşmaya aldığı hediyeler ve Çariçe Katerina ile olan yakınlaşmasından dolayı rıza göstermişti. Bu bilim dışı, tarihi hakikat olmaktan uzak iddia, bazı yerlerde tarihi hakikat gibi anlatılmış, romanlara, hikâyelere ve filmlere bile konu olmuştur. Bu iddia ciddi tarihçiler tarafından reddedilmiştir. Konu ile ilgili özellikle Fransız yazar Voltaire, ihanete varan böyle bir gelişmeyi şiddetle reddetmiş, tarihi antlaşmanın normal seyrinde ve nizamında olduğunu ifade etmişti (Voltaire, 2008:127-128). Yine Voltaire, “Türkleri sevmem fakat iftiradan o kadar iğrenirim ki, onlara dahi çamur sıçratılmasına katlanamam!” demiştir (Voltaire,2008: 59).

Büyük Fransız İhtilali olurken Paris’te halk ayaklanmış ve 14 Temmuz 1789 tarihinde Bastille Hapishanesi’ni basmıştı. Baskın sonucu hapishanede bulunan mahkûmlar salıverilmiş, cezalarını çekmekten kurtulmuşlardı. Bu baskın hikâyesi daha sonra Fransa tarih eserleri ve ders kitaplarında “yüzlerce özgürlük mahkûmu Bastille Hapishanesi’nden kurtarıldı.” Şeklinde yazılmıştı. Fransa ile birlikte bütün dünyada bu hikâye böyle yer almıştı. Hâlbuki sonraki araştırmalarda gerçek şu şekilde tespit edilmişti. Evet, Bastille Hapishanesi basılmıştı. Ancak içinde birkaç kürek mahkûmundan başka kimse yoktu. Onlar da salıverilmişlerdi⁷ (Armaoğlu,1997:39).

Aynı Fransız İhtilali sırasında XVI. Louis’in eşi Marie Antoinette’e ait bir söz de yüzyıllarca kitaplarda ve magazin haberlerinde yer almıştı. Kraliçe, sokaklarda gösteri yapan halkı göstererek “Ne istiyor bunlar?” Sorusunu sormuş, nedimelerinden birisi de “Açız, ekme istiyoruz!” diyorlar kraliçem demişti. Kraliçe de “Ekme bulamıyorlarsa pasta yesinler” cevabını vermişti. Yapılan araştırmalar göstermiştir ki bu da kraliçe aleyhine uydurulmuş bir hikâye idi (Richard Shenkman,1994:116). Kraliçe böyle bir sözü hiç söylememişti. Ancak Fransa ve dünya onun gerçek olmayan bu sözünü yüzyıllarca tekrarlayıp durmuştu. Bu da tarih bilimi adına yapılmıştı.

Napoleon Bonaparte 1812 tarihinde meşhur Moskova Seferini başlatmıştı. Arka arkaya kazandığı muharebelere rağmen Napoleon bu savaşı kaybetmiş, 14 Aralık 1812’de Rusya’yı terk etmişti. Rusya seferi Fransa’ya çok ağıra mal olmuştu. Şüphesiz savaşın mali giderleri çok büyüktü. Ancak esas kayıp insan idi. 680 binlik ordu dönüşte 53 bin kişiye düşmüştü. Bir seferde tarihin en büyük insan kayıplarından biri yaşanmıştı. Yaşanan insan kaybını o zamanki kayıtlar Rusya’nın meşhur soğukları olarak bildirmişti. İnsanlık da bunu böyle öğrenmişti. Hâlbuki tarihi gerçek şu idi. 1812 sonbaharı ve kışı Rusya’da kurak ve sıcak geçmiş, su kıtlığı yaşanmıştı. Susuzluktan doğan temizlenememe ve kirlenme asker arasında çeşitli bulaşıcı hastalıkların çıkmasına sebep olmuştu. Bu da muharebe dolayısıyla değil, hastalık dolayısıyla askerlerin ölümüne yol açmıştı (Shenkman,1994:122,123).

Osmanlı ordusunun merkez bölümünü teşkil eden Yeniçeri Ocağı, Sultan II. Mahmud tarafından 17 Haziran 1826 tarihinde tamamen ortadan kaldırılmıştı. Son yüzyıl içerisinde büyük bozulma gösteren bu ocak, bir türlü düzeltilememiş, en sonunda kendi halkına bile tasallutta bulunan suçlular konumuna yükselmişti. Ocağın tümüyle iptali halkı geçici bir

⁷ www.bilgipeşinde.com-1789BastilleBaskını

rahatlık ve memnuniyete sevk etmişti. Hatta bu yüzden harekete “Vaka-yı Hayriyye” denilmişti (Karal,1970:44).

Ancak arkasından yaşanan olaylar gelişmenin hiç de hayırlı olmadığını göstermişti. Zira hadisenin hemen akabinde Yunan isyanı çıkmış, Rusya Savaşı’nda bir varlık gösterilememiş, Navarin felaketi yaşanmış, Mısır Valisi Mehmed Ali Paşa’nın isyancıları Kütahya’ya kadar gelmiş, Ruslarla menfi Hünkâr İskeleyi Antlaşması, İngilizlerle 1838 Ticaret Antlaşması yapılmış ve Cezayir kaybedilmişti (Karal,1970: 45-60). 1826’da gerçekleşen Vaka-yı Hayriyye’nin sonuçları tam bir felaketler zinciri olmuştu. Osmanlı Devleti de daha o yıllarda yıkılmakla karşı karşıya kalmıştı.

Tarih geçmişteki olayları inceler, bu olayların gerçekleşme şekillerini, sebep ve sonuç ilişkisiyle delillerin ışığında incelemeye çalışır. Ancak tarihinin pozitif bilimlerde olduğu gibi olayları açıklamada ve kesinleştirmede laboratuvar ve deney şansı yoktur (Collingwood,1996: 84). Yani olayların sonucuna ulaşsa bile hep bir “belki” ifadesi kalacaktır. Bunun yanında Collingwood, tarihi araştırmalarda “tarihçi tarafsız olabilir mi?” (Collingwood,1996: 300) sorusunu sorma gereği duymuş ve bunu da hemen cevaplandıramamıştır. Sonuçta bir araştırmacının ne kadar çabalarsa çabalasın tam tarafsızlık ilkesine ulaşamayacağı kanaati ortaya çıkmaktadır. Ancak her hâlükârda tarih araştırmacısının hedefi, geçmişteki olaylarda mutlak hakikati yakalamaktır. Ancak bu çok kolay bir uğraşı alanı da değildir.

Tarih bilimi araştırmalarında ve öğretiminde şu üç temel nokta gözden ırak tutulmamalıdır:

1. Tarihi bir hadise hakkındaki eserini vücuda getiren araştırmacı, çalışmasını yaparken “tarafsızlığı” bir ilke olarak benimser. Fakat eser bütünüyle tarafsız nitelikte üretilir mi? Tartışılır. Zira araştırmacının kendi duygu, düşünce, karakter, kimlik ve hatta ideolojik özellikleri belirli bir oranda esere yansıyacaktır.
2. Her dönemde yeryüzünde hâkim akımlar ve görüşler toplumlar üzerinde tesir icra etmiştir. Örnek olarak, pozitivism, liberalizm, nasyonalizm, sosyalizm dünya üzerinde milyarlarca insanı tesir altında bırakmıştır. Bu durumda geniş toplumlar içerisinde çıkan tarih araştırmacılarının bu hâkim fikir akımı ve ideolojilerden ayrı kalarak eserlerini yalnız objektif üretebileceklerini kim söyleyebilir ki? Özellikle son iki yüzyıldır dünyayı etkileyen Batı medeniyeti çıkışlı akımların sahalarındaki insanlar için bu böyledir.
3. Devletlerdeki iktidarlarla üretilen beşerî araştırmalar arasında da kesin bir ilişki vardır. İktidarların yönetimlerinde uyguladıkları fikir ve ideolojik bakış, kesin olarak bilimsel araştırmalara da yansımıştır. Nazi Almanyasında, Sovyetler Birliğinde yapılan sosyal bilimler ve tarih çalışmaları, örnek olarak önümüzde durmaktadır.

3. Sonuç

Tarih biliminde tarih yazıcılığı ve öğreticiliğine karışması muhtemel bu üç unsur yüzünden tarihi eser yayını statüsüne sahip pek çok basılı esere şüpheyle yaklaşılmış, hatta itham edilmiştir. Hatta “yalan tarih”, “ezber tarih”, “resmi tarih”, “galipler tarihi” gibi yaygın kamuoyu deyimleri çıkmıştır. Diğer bilim dalları için böyle bir isimlendirme yoktur. Örnek olarak, “yalan coğrafya”, “ezber sosyoloji”, “resmi arkeoloji”, “galipler etnolojisi” gibi isimlendirmelere rastlamıyoruz. Bu sadece tarih bilimine ve öğretimine has, menfi gelişmelerdir.

Bütün bunlar tarih bilimine, araştırmacılığına ve öğretimine halel getirecek gelişmeler olarak görülmemelidir. Sadece bu olumsuzluklar, tarih araştırmacısının ve öğreticisinin işinin zor olduğunu göstermektedir. Tarih bilimi, insanlık için, kendi insanımız için, devletimiz için, bugün ve geleceğimizin şekillenmesi için elzem olma halini devam ettirmektedir. Günümüz dünyasında “algı faaliyetleri ve uygulamaları” karşısında topluma direnç verecek yegâne bilim alanı tarihtir. Bu değişmez kural yayın ve iletişim araçları dolayısıyla hayatımızda tam anlamıyla kabullenilmek zorundadır. Bu doğrultuda tarih, kimlik, bilinç kazanma, problem çözenin yanı sıra bir millet için güvenlik meselesi haline gelmiştir. İhmal edilen matematiğin, zayıf verilen sosyolojinin, yanlış öğretilen antropolojinin telafisi vardır. Fakat unutulana tarihin telafisi yoktur.

KAYNAKÇA

- Armaoğlu, F. (1997), *19.yüzyı Siyasî Tarihi (1789-1914)* Ankara.
- Collingwood, R.G. (1986). *Tarihin İlkeleri*, Çev. Ahmed Hamdi Aydoğan, İstanbul.
- Defterdar Sarı Mehmed Paşa (1992). *Devlet Adamlarına Öğütler*, Sad. Ragıp Uğural, Mersin.
- Durant, Will ve Ariel (1994). *Tarihten Alınacak Dersler*, Çev. Necat Muallimoğlu, İstanbul.
- Gümüş, Tolga (2011). “Avrupa’da Kara Ölüm ve Dönem Kronikleri”, *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C. 20.
- Karal, Enver Ziya (1970). *Osmanlı Tarihi*, C. V, TTK Yayınları, Ankara.
- Kurat, Akdes Nimet (1972). *IV.-XVIII. Yüzyıllarda Karadeniz’in Kuzeyinde Türk Kavimleri*, Ankara.
- Nizamülmülk (2016). *Siyasetname*, (haz. Mehmet Altay Köymen), TTK Yayınları, Ankara.
- SHENKMAN, R. (1994)., *İnsanlık Tarihinde Büyük Yalanlar*, İstanbul,
- Uzunçarşılı, İ. Hakkı (1978). *Osmanlı Tarihi*, C. 4, Kısım 1, Ankara.
- Voltaire (2008). *Türkler, Müslümanlar, Ötekiler*, Der. Cengiz Orhon, İğüs Yayınları.
- www.bilgipeşinde.com-1789BastilleBaskını

HUN HÂKİMİYETİNDE DOĞU TÜRKİSTAN'IN YERİ

The Position of East Turkestan under the Xiongnu's Governance

Konuralp ERCİLASUN*

Abstract

Asian Huns (Xiongnu) were the masters of the steppe region between BC 3rd and AD 2nd centuries. While they had centered in the Orkhon Valley, they have ruled the lands as far as Aral Sea. Eastern Turkistan had a special role in the Xiongnu rule. China discovered this special role only in the second half of the 2nd century BC. Then China planned a particular policy towards the region and tried to separate Eastern Turkistan from the Xiongnu rule. This marks the beginning of the power politics on Eastern Turkistan which would last many centuries. This struggle was not limited to the Xiongnu era. When there was a strong power in the steppe, the first policy of China was to separate the Eastern Turkistan region from the steppe. Thus, the importance of Eastern Turkistan 41ort he Xiongnu rule will be discussed in the paper. This situation has a decisive role in the steppe history. Chinese sources and contemporary studies on the Xiongnu history will be utilized in the paper.

Keywords: Asian Huns, Xiongnu, East Turkestan, China.

Hun Hâkimiyetinde Doğu Türkistan'ın Yeri

Asya Hunları, MÖ 3. Yüzyıl ile MS 2. Yüzyıl arasında bozkırın hâkimiydiler. Orhun merkezli bu hâkimiyet Doğu Türkistan'ı da içine alarak Aral Gölü'ne kadar uzanıyordu. Özellikle Doğu Türkistan'ın, Hun merkezi için ayrı bir önemi vardı. Bu önemi, MÖ. 2. Yüzyılın ikinci yarısında Çin keşfetti. Bu bildirimizde, Hunların Doğu Türkistan'da hâkimiyeti, bu hâkimiyetin özelliği ve Çin'in sonradan burada rekabete girişmesi konularını inceleyeceğiz. Bu konular, bölgenin Hunlar için önemini ortaya koyacaktır.

* Prof. Dr., Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Tarih Bölümü, konercilasun@gmail.com

Bildirinin sonunda Doğu Türkistan'ın Hunlar açısından önemi ve Çin'in girişimleri üzerine bir değerlendirme yapacağız.

Asya Hunları Motun (Mete) Tanrıkut önderliğinde dünya hâkimiyetine eriştiler. Motun Tanrıkut MÖ 209'da başa geçtiğinde bölgedeki durumu şu şekilde özetlemek mümkündür. Orhun bölgesinde Hunlar bulunuyordu. Doğularında Dong-hu'lar vardı. Bunların yerleri muhtemelen bugünkü Moğolistan'ın doğu toprakları ile Mançurya civarlarına denk geliyor olmalıydı. Güneyde Sarı Nehir boyunda Çin vardı. Kısa bir süre önce Hunları Ordos'tan çıkarmayı başarmıştı. Böylece Sarı Nehir kıvrımına da sahip olmuştu. Hatta ele geçirdiği bu yeni yerleri tekrar kaybetmemek için buranın kuzeyine duvar örmüştü. Sarı Nehrin yukarı kısımlarında ise bir başka bozkır halkı olan Yüe-cı'lar vardı. Bunların bulunduğu bölge bugünkü Çin'de bulunan Gansu eyaletine denk geliyordu. Yüe-cı'ların batısında yine bir bozkır halkı olan Wu-sun'lar bulunuyordu. Kimi araştırmacılara göre bunlar, Gansu eyaletinin batı kısmında yaşıyorlardı. Bazı görüşlere göre ise bunların yaşadığı yer yaklaşık olarak bugünkü Congarya'ya denk geliyordu⁸. İki yerin birbirine komşu olduğunu düşünürsek yaşadıkları yer, bu iki bölgeyi de içine alıyor olabilir. Tanrı Dağlarının güneyinde de her birinin ayrı yöneticisi olan şehirler vardı.

Motun Tanrıkut, MÖ 209 ile MÖ 201 arasında Dong-hu'lar ve Yüe-cı'lar üzerine akın etti. Daha sonra MÖ 177-176 yılları civarında Yüe-cı'lar üzerine bir ordu daha gönderir. En geç bu tarih itibarıyla Yüe-cı'lar, Hun hâkimiyetine girmiştir. Bu akının belirtildiği mektupta Wu-sun'ların, Kroran'ın ve daha başka yirmi altı ülkenin de hâkimiyet altına alındığı yazılır⁹. Wu-sun'ların yerini daha önce belirtmiştik. Kroran adı verilen bölge bugünkü Doğu Türkistan doğu kesimlerinde Lob-nor'da, yani Turfan'ın daha güneyinde yer almaktadır. Devamında isim vermeden belirtilen yirmi altı ülkenin de Doğu Türkistan'ın diğer şehirleri olduğu anlaşılıyor. Böylece en geç bu tarihlerde Hun hâkimiyetinin Doğu Türkistan'a ulaştığını söyleyebiliriz. Şüphesiz ki bu tarihler kaynakların bize haber verdiği kadarıyla tespit edebildiğimiz tarihlerdir. Elbette ki daha önce de buralara ulaşılmış olabilir. Bizim buradaki tespitimizi bir son tarih olarak düşünmek lazımdır.

Motun Tanrıkut'un oğlu Kiyok Tanrıkut zamanında (MÖ 174-MÖ 160) Yüe-cı'lar üzerine bir akın daha yapıldı. Bu akın sonucunda Yüe-cı'lar Gansu'yu terk ettiler ve batıya doğru göç ettiler. Göçleri sırasında yolları üzerindeki Wu-sun'lara saldırdılar fakat onları yerinden oynatmadılar. Wu-sun topraklarından geçip Isık Göl civarına geldiler. Gansu'da boşalttıkları yerlere ise Hun boyları yerleşti (Ögel, 1957: 247-250).

Bir süre sonra bu sefer Wu-sun'lar da batıya kaydı ve Isık Göl'deki Yür-cı'lara saldırarak onları yerlerinden oynattılar. Isık Göl'ü terk eden Yüe-cı'lar, Fergana ve Maveraünnehir üzerinden bugünkü Afganistan-Pakistan civarlarına indiler. Isık Göl'e ise Wu-sun'lar sahip oldu (Ögel, 1948: 259-278).

MÖ 2. Yüzyılda Doğu Türkistan ve çevresinde konargöçer boyların bu şekilde göçleri oldu. Bu göçler şüphesiz, bozkırda bir yüksek hâkimiyetin oluşumu ile ilgiliydi ve bu yüksek hâkimiyet en geç MÖ 177 gibi bir tarihte Doğu Türkistan'a da hâkim olmuştu. Buradaki hâkimiyeti konargöçerler ve şehirler üzerinden şöyle özetleyebiliriz. Konargöçer

⁸ Çin kaynaklarında Wu-sun'larla Yüe-cı'ların vatanları birbirine benzer kelimelerle anlatılıyor. Bu konuları Bahaeddin Ögel, kapsamlı çalışmasında işlemiştir. bk. Ögel, 1948: 259-278. Hocanın ayrıca Yüe-cı'lar hakkındaki çalışmasına da başvurmak yerinde olur. bk. Ögel, 1957: 247-250.

⁹ Hun hükümdarının MÖ 176'da Çin'e yolladığı elçinin götürdüğü mektup için bk. Ercilasun, 2019: 54.

boylar, başlarındaki bey vasıtasıyla Hunlara bağlıydılar. Şehirler de yöneticileri vasıtasıyla merkeze bağlanmışlardı. Hun merkezi, buralardan vergi alıyordu ve muhtemelen konargöçer boylar aynı zamanda savaş zamanlarında Hun ordusunda da yer alıyorlardı.

Hun dönemi ile ilgili en ayrıntılı bilgi veren kaynaklar, Çin kaynaklarıdır. Dönemin diğer yazıcı kültürlerinin bölgeyle ilgili verdikleri bilgiler çok bölük pörçüktür. Ancak, Çin kaynakları da MÖ 2. Yüzyılın ikinci yarısına kadar Doğu Türkistan hakkında pek fazla bilgi veremez. Çünkü Doğu Türkistan, Çin için çok uzak ve bilinmez bir bölgedir. Sadece burayla değil, Çin'e daha yakın olan Gansu'yla ilgili haberleri bile Çinliler, sık temasta buldukları Hunlardan öğrenmekteydiler. Dolayısıyla bu devir için bizim elimize ulaşan bilgilerin niteliğini şu şekilde özetlememiz mümkündür. Çinliler, bu bölge hakkındaki bilgileri Hunlardan duydukları kadardı. Fakat, işin daha kötüsü, bizim elde edebildiğimiz bilgiler de Çinlilerin bu öğrendiklerinden yazmaya değer buldukları kadardı ancak. Bu şekilde yazıya geçen bilgilerin niye bu kadar az olduğunu anlayabiliyoruz.

Çin kaynaklarında Doğu Türkistan ile ilgili bilgileri MÖ 126'dan itibaren daha iyi takip edebiliriz. Bu tarihte Çin'in bölgeye göndermiş olduğu elçisi Cang Çien, geri dönerek saraya bir rapor sunmuştu. İşte bu raporla birlikte Çin ilk defa birinci elden bölgeyi tanıma imkânına kavuştu. Çin'in o sırada başında bulunan enerjik hükümdar Wu-di de bu yeni bilgilere çok ilgi gösterdi. Bölgeye birbiri ardınca elçilik heyetleri yollayarak hem bölgeyi daha iyi tanımak hem de buradaki güçlerle yakın ilişki kurmak istedi.

Çin elçisi Cang Çien'in nasıl bir Doğu Türkistan bulduğu, yukarıda Motun Tanrikut'un mektubundaki bir iki satırlık bilgiyle de birleşerek bizim daha önceki yıllardaki durumla ilgili tahminler yürütmemizi sağlıyor. MÖ 138'de Çin'den yola çıkan Cang Çien, Gansu'dan geçerken Hunlar tarafından yakalandı. Yukarıda da belirttiğimiz üzere Gansu, Hun toprağı idi. Hunlar arasında on yıllık bir tutsaklık devresinden sonra elçi, bir yolunu bulup kaçtı. Kaçınca da kendi ülkesine değil batıya doğru gitti. Yüe-cı'lara kadar giderek elçilik görevini yerine getirdi ve MÖ 126 yılında kendi ülkesine döndü¹⁰.

Çin elçisi Cang Çien bölgede dolaşırken Hun hâkimiyetinin en azından Maveraünnehir'e kadar ulaştığını görmüştü. Doğu Türkistan'daki durum hakkında da kısa ama hâkimiyet açısından önemli bir bilgi verir. Bu bilgiye göre Hunların sağ kanadının merkezi Lob-nor'un doğusundadır. Bu kanat, doğuda Long-şi'ye, güneyde de Çiang'lara kadar uzanır ve Çin ile Doğu Türkistan arasında âdetâ bir set oluşturur¹¹.

Cang Çien'in vermiş olduğu bu bilgiler, bize bölgenin Hun hâkimiyeti altında olduğunu gösteriyor. Cang Çien, ayrıca bu bölgenin sosyal, ekonomik, askerî ve siyasi durumu hakkında da bilgi veriyor. Bu bilgilerden anlaşıldığına göre Tanrı Dağlarının güneyinde yer alan şehirler zengin bir ekonomiye sahiptiler. Fakat bunların asker sayıları azdır. Hunlar ise bölgede sadece bir garnizon bulundurmaktadır. Böylece Çin, ekonomik gücü yüksek ama askerî gücü zayıf bir bölgeden haberdar olmuştur (Ercilasun, 2019: 73).

Hunlar, Doğu Türkistan'dan ciddi bir ekonomik güç elde ediyorlardı. Çin'in o dönemde başında bulunan hükümdarı, bu gelen bilgiler çerçevesinde yeni bir strateji belirledi. Bu

¹⁰ Cang Çien'in seyahati sırasında Türkistan'ın durumu için bk. Hidayet Ekrem, 1999.

¹¹ Maveraünnehir'de ve kuzeyinde yaşayan konargöçer Kang-cü'lerin en azından doğu kesimi Hun hâkimiyetindeydi. Bu konuda bk. Otkan, 2017: 97; Onat, 2012: 37.

strateji, Doğu Türkistan'ı Hunlardan koparmaktı. Böylece Doğu Türkistan'dan gelen vergileri elde edemeyecek olan Hunlar, zamanla ekonomik sıkıntı içerisine düşeceklerdi. İşte bu tarihten itibaren Çin, stratejisini Doğu Türkistan'ı koparmak üzerine kurdu. Üstelik bu strateji, daha sonraki yüzyıllara da miras kaldı. Ne zaman Türkler güçlense, Çin, Doğu Türkistan üzerine yoğunlaştı. Bu mücadele aslında 19. Yüzyılda adı konmuş olan Büyük Oyun'un ilk hâliydi denebilir (Ercilasun, 2007).

Doğu Türkistan'ın Hunlar için önemini gören Çin, önce Gansu'yu ele geçirmeye çalıştı. Bu bölgeyi adım adım ele geçirirken bir yandan da Çin Seddini batıya doğru uzattı. MÖ 101'de Fergana seferi ile Doğu Türkistan'da Hunlara bir rakip güç olarak ortaya çıktı. Doğu Türkistan şehirleri hâlâ Hunlara daha yakın duruyorlardı, ama Çin artık buradaki Hun gücünü tartışmaya açmıştı. MÖ 1. Yüzyılın ilk çeyreğinde bölgenin hâlâ Hunlara vergi verdiği görülüyor. Buradaki Hun garnizonu Çince kaynaklara Tong-pu Garnizon Komutanlığı adıyla geçmiştir. Bu garnizon komutanlığı Lob-nor'la Karaşar arasında idi ve hâlâ Hunlar adına vergi toplamaya devam ediyordu. Çin kaynağı bu garnizon için zenginleşmişti tabirini kullanır (Onat, 2012: 13-14). Bu da bölgenin ekonomik gücünü ve bu dönemde Hunların zayıflamış olmalarına rağmen hâlâ bu gücü kullanabildiklerini gösterir.

MÖ 71 ve sonraki yıllarda Hunlar çok taraflı saldırılara uğradılar. Önce Çinliler ve Wu-sun'lar saldırdı. Sonra ise Wu-sun, Wu-huan ve Ding-ling'ler Hunlara hücum etti. Her iki savaşta da Hunlar büyük kayıp verdiler. Bu tarihlerden sonra Hunların Doğu Türkistan'la irtibatları zayıflamış olmalıdır (Ercilasun, 2019: 116-119). Zaten yaklaşık yirmi yıl sonra da Hunlar ikiye bölündü ve bir kısmı Çin'e bağlandı.

Hunların MS 11 yılından itibaren güçlendikten sonra yeniden Doğu Türkistan'a hâkim olduklarını görüyoruz. Hunlar, bu ikinci dönemlerinde de ikiye bölündüler ve güney Hunları, Çin'e bağlandı. Bu sefer, artık Çin, Doğu Türkistan'ın Kuzey Hunlarının önemli bir parçası olduğunu bilmektedir. Bu sebeple MS 70'li yıllardan itibaren otuz yıl boyunca sürekli Doğu Türkistan'a saldırmış, burayı Kuzey Hunlarından koparmaya çalışmıştır. Kuzey Hunları ise zayıfladıkları için Çin'e yakın yerde duramadılar ve önce Batı Moğolistan'a sonra Doğu Türkistan'a doğru kaydılar. MS 1. Yüzyılın sonlarında Kuzey Hunlarının merkezi, muhtemelen Doğu Türkistan'da Kuça'nın kuzeyinde bulunuyordu. 2. Yüzyılın ortalarına denk gelen bir zamanda ise Hunlar daha da batıya, Batı Türkistan'a kaydılar (Ercilasun, 2019: 299).

Sonuç olarak, Hunlar, Asya'da parlayarak dünya hâkimiyetine ulaştıkları andan itibaren Doğu Türkistan'a sahip oldular. Burası Hunlara ekonomik güç veriyordu. Boylar esasında örgütlenen Hunların kendisi de askerî açıdan güçlüydü. Böylece ekonomik güçle askerî güç bir arada Hunları bir dünya gücü hâline getiriyordu. Çin, bu durumu MÖ 126 ve sonrasında fark ederek Doğu Türkistan'ın Hunlara ciddi bir güç sağladığını gördü. Bu tarihten itibaren Doğu Türkistan'ı Hunlardan koparmak için çaba harcadı. Bunu başardığı zamanlar Hunlar da zayıfladı ve bölündü. Başaramadığı zamanlar Hunlar, gücünü devam ettirdi.

KAYNAKÇA

Ercilasun, Konuralp (2007). "Silk Road as a Sub-Global Region: A Sphere Emerging from the Interaction of Cultural and Economic Fields", *International Seminar on Reviving the Silk Route: New Initiatives and Engagements for the 21st Century*, Goa, Hindistan.

Ercilasun, Konuralp (2019). *Türk Tarihinde Asya Hunları: Birinci Hâkimiyet Dönemi*, İstanbul: Dergâh Yayınları.

Hidayet Ekrem, Nuraniye (1999). *Çin Elçisi Chang Ch'ien'in Seyahatnamesine göre Orta Asya'daki Etnik Gruplar*, Hacettepe Üniversitesi Tarih Bölümü Doktora Tezi, Ankara.

Onat, Ayşe (2012). *Çin Kaynaklarında Türkler: Han Hanedanı Tarihinde Batı Bölgeleri*, Ankara: TTK Yayınları.

Otkan, Pulat (2017). *Tarihçinin Kayıtları'na (Shi Ji) göre Hunlar*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Ögel, Bahaeddin (1948). "Çin Kaynaklarına göre Wu-sun'lar ve Siyasi Sınırları Hakkında Bazı Problemler", *DTCF Dergisi*, 6/4, s. 259-278.

Ögel, Bahaeddin (1957). "Eski Ortaasya Kabileleri Hakkında Araştırmalar I. Yüe-çi'ler", *DTCF Dergisi*, 15/1-3, s. 247-250.

YUAN-KORYÖ-KAMAKURA İLİŞKİLERİ VE “ÜÇ SEÇKİN DEVRİYE” ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

An Evaluation on Yuan-Koryö-Kamakura Relations and “Three Special Patrols”

Gaye YAVUZCAN*

Abstract

The effects of the political structure established by Genghis Khan and its successor states in Turkish, Islamic and World history are known. During the reign of Kubilai Khan, the grandson of Genghis Khan, there was not a single Genghisid administration, different cultural units emerged under the rule of different rulers. These states have had different effects in different geographies. On the last quarter of the XIIIth century when the Mongol invasion began to leave its place in the occupied territories in the Near East to a modus vivendi that would have profound effects on the destiny of not only the indigenous elements, but also on those who came to the region with Mongols, East Asian civilization centers witnessed a new expansion on their part. While evaluating the Yuan Dynasty established by Kubilai Khan in China, and his attempts to invade Japan, Koryö Kingdom’s situation corresponds to the connection set between the two.

Koryö, which had great importance in terms of the Yuan expansion, also stands out with its long-term struggle against Mongol rule. Even after this struggle has ended by submission of Koryö rulers, a military group, “Three Special Patrols” (Sambyolch’o) loyal to the old administration continued to resist.

In this paper, general course of Yuan, Koryö, Kamakura relations will be evaluated. The impact of the Three Special Patrols and their resistance to foreign domination on these relations will be examined.

Keywords: Mongol, Yuan, Kamakura, Koryö, Three Special Patrols.

* Dr. Öğr. Üyesi, Uşak Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, Uşak TÜRKİYE, gaye.yavuzcan@usak.edu.tr

1. Giriş

Moğolların Doğu Asya'yı kasıp kavurmaya başladığı dönemde Çin, iç meseleleriyle alakadar; Japonya 1185'te Kamakura'da Minamoto no Yoritomo'nun (1147-99) bakufu (çadır hükümeti) ya da şogunluğu kurmasıyla gücün saraydan savaşçı seçkinlere geçtiği (Stalker, 2018: 79), sosyal açıdan ise Yamada'nın ifadesi ile "yeni bir ruhanî hayatla yeniden doğduğu" (Yamada, 1916: 29) bir aşamada idi. Kore'de, Koryö idaresi, 668 ilâ 919 arasında yaşadığı akametinin ardından yeniden ihya edilmiş olmakla birlikte iç mücadelelere sahne oluyordu. Moğollar yükselirken Koryö, Cürcenlerin verdiği rahatsızlık bir yana, komşularından ayrı duran bir egemenliğe sahipti. Cengiz Han döneminden beri Moğol yayılmasının ana odaklarından olan Çin, Kubilay Han'ın önderliğinde Güney Song'un zapt edilmesiyle 1279-1368 yılları arasında Yuan hâkimiyeti altında kaldı. Moğolların gelişiyile Koryö, geçmişteki dış ilişkilerinden tamamen farklı bir hat üzerinde Yuan İmparatorluğu ile ilişki tesis etmek durumunda kaldı (Hahn, 2016: 244). Japonya ise onlardan farklı olarak 1274 ve 1281 yıllarında Moğolların istila girişimlerinden kurtulmayı başardı.

Bu dönemde Koryö'nun Doğu Asya tarihsel mukadderatındaki etkisi önemlidir. Moğolların Japonya'yı istila girişiminde Koryö'nun işgal ettiği mevki bunun yalnızca bir boyutunu ortaya koyar. Stratejik konumu, tersaneleri ve donanması sebebiyle Moğol İmparatorluğu'nun planlanan yayılması açısından son derece mühim olan (Breuker, 2012: 64) Koryö, Moğol hâkimiyetine karşı uzun soluklu mücadelesiyle de öne çıkar. Bu mücadelenin yönetenler seviyesinde nihayete erdirilip Koryö hanedanının boyun eğmesi sağlandıktan sonra eski idareye sadık bir askerî grup olan Üç Seçkin Devriye (Sambyolch'o, 三別抄), direnişini sürdürmüş ve Moğolları hayli meşgul etmiştir. Dahası, Kubilay Han'ın hedeflediği yayılma sahası içerisinde bulunan Japonya'ya üçüncü mektubunun ulaştığı yıl, Japon sarayı Sambyolch'o'dan da ortak düşmana karşı müttefik direniş arzusunu belirten bir mektup almış, ancak bu teklif görmezden gelinip müzakere paydaşı olarak Kubilay Han tercih edilmiştir (Yusuke:2012, 662). Üç Seçkin Devriye'nin Kore'deki son savunma hattı olan T'amna Adası'nın (Danluo) Japonya ve Güney Song üzerine askerî harekâtlar için stratejik bir bölge olması (Brose, 2006: 333) Moğol-Japon ilişkilerinde Üç Seçkin Devriye'nin öneminin bir başka yönünü ortaya koyar. Kore'de Üç Seçkin Devriye direnişinin nihâi olarak bastırılması ise farklı bir hususa ilişkin önemli bir örneği açığa çıkartmaktadır. Bu hadisede görevli Yuan kuvvetlerinden birinin komutasını üstlenen ve gösterdiği sertliğin Moğolları dahi şaşırtdığı kaydedilen Hong Ga Du (Pirozhenko, 225: 254), 1231'de Kore'ye yönelen Moğol saldırısında henüz yolda olan Moğolları karşılayarak 1500 civarında aileden oluşan bağlularıyla birlikte Moğolların tarafına geçmiş bulunan Hong Bog Won'un (ö. 1258) oğludur (Pirozhenko, 2005: 240). Bu örnekten de anlaşılacağı üzere Üç Seçkin Devriye, Kore'de Moğol idaresinin tesis, tahkim ve sürdürülmesinde Koryö iç meselelerinin (ki, aşağıda değerlendirileceği üzere bunların bazıları Moğolların gelişinden önceye dayanan anlaşmazlıkların uzantılarıdır) etkisini anlamanın da önemli bir kilidini teşkil etmektedir.

2. Koryö'da Askerî-Siyasî Gelişmeler ve Üç Seçkin Devriye'nin Teşkili

IX. yüzyıl sonlarında Kore'de patlak veren köylü isyanları son derece önemli bir sonuca yol açmıştı. Yarımada kendi özel askerî kuvvetlerinin başında çeşitli liderler temayüz etmiş ve denizci tacirlerden eşkıyalara, Budist keşişlerden yerel aristokratlara çok geniş

bir yelpazedeki kökenlerden gelen bu liderler, yerel hâkimiyetler için birbirleriyle mücadele etmişlerdir (Lim, 2005: 51). X. Yüzyıla girerken Kyönhwön ve Kung'ye Kore yarımadasındaki en etkili savaşçı liderler idiler. Bu iki liderin kendilerini Paekche ve Koguryö kralı ilân etmesiyle, zayıflamış da olsa mevcudiyetini sürdüren Silla ile birlikte üç krallık Kore yarımadasında hâkim hale geldi. Kore tarihinde Üç Krallık devrinden ayırmak için, İkinci Üç Krallık Devri olarak anılan dönem de böylece başlamış oldu (Lim, 2005: 52-53). 918 yılına gelindiğinde yarımadanın orta batı kıyılarından gelen ve Çin ile deniz ticareti yoluyla zenginleşmiş bulunan, Kral Kung'ye'ye general ve bakan olarak hizmet eden Wang Kön, Silla'nın zayıflamasından faydalanarak gücünü arttırdı ve kralı devirerek Koryö hanedanını kurdu. 935'te Silla'nın teslim olması, 936'da İkinci Paekche'nin nihai mağlubiyete uğratılması ile Wang Kön, Kore yarımadasını Koryö idaresi altında birleştirmeyi başardı (Lim, 2005: 56-55).

Erken dönemlerinde Koryö ulusal savunma ve askerî organizasyona büyük önem veriyordu. 16 ilâ 60 yaş aralığındaki sağlam vücutlu erkek köylülerin askerî açıdan eğitilip düzenli güçler halinde teşkilatlandırıldığı pubyöng adı verilen bir sistem uygulanıyordu. Askerlik görevini yerine getirmeyen ya da askerî eğitim almayanlara arazî tahsisatı yapılmıyordu. Wang Kön, kendi savaşta tecrübeli ordusu ile Paekche'yi ortadan kaldırmıştı. Bu merkezî kuvvet (kyöng-gun), İki Muhafız ve Altı Tümen olarak teşkilatlandırılmıştı. Üngyang-gun ve Yongho-gun birimlerinden oluşan ve Altı Tümen'in altında teşkilatlandırılan İki Muhafız, kraliyet muhafızları idi. Altı Tümen ise başkenti korumak ve sınırları savunmakla görevli üç tümen olan Chwauwi-wi (Sol ve Sağ Tümen), Sinho-wi (İlahî Kaplan Tümeni), Hüngwi-wi (Yükselen Yetke)'den oluşuyordu. Diğerleri ise, başkentteki kolluk kuvveti olan Kūmo-wi (İç Güvenlik Tümeni), devlet törenlerinde görevli Ch'önu-wi (Bin Boğa Tümeni) ve saray ile başkentteki kale kapılarının savunulmasından sorumlu Kammun-wi (Başkent Muhafızları Tümeni) idi. Çoğunluğu askere alınmış köylülerden sağlanan bu askerî kuvvetin toplam gücü 45.000 asker kadar idi. Askere alınan her köylü için onun ihtiyaçlarını tedarik etmek ve askerliği süresince arazisini işlemek üzere iki aile görevlendirilirdi. Bu askere alınan köylülerin dışında askerî ailelerden gelen ve askerî personel kayıtlarında da profesyonel asker olarak kaydedilen savaşçılar vardı. Bu statüde olanların sosyal statü ve askerî görevleri kalıtsal idi. Askerlik hizmeti karşılığında devlet her askerî aile için "asker toprağı" tevcih eder ve bunu işleyecek iki aile belirlerdi. Bunlara ek olarak sınır bölgelerinde garnizon çiftliklerinde yerel güçler kalıcı olarak hizmet verirlerdi. Bunlar, saldırı birimi olan ch'o-gun, sol kanat olarak chwa-gun ve sağ kanat olarak da u-gun şeklinde teşkilatlandırılmışlardı (Kim, 2012: 130).

Merkezî İki Muhafız ve Üç Tümen ile yerel ordu her biri 1000 askere malik yöng ya da bölüklerden oluşuyordu. Bölük komutanına changgun denirdi. Her bir tümen bir sangjanggun yani general ile bir taejanggun yani korgeneral tarafından idare edilirdi. Komuta subaylarının müşterek teşkilatları mevcuttu. Generaller ve korgeneraller konseyine Chungbang, bölük komutanlarının konseyine ise Changgunbang denilirdi (Kim, 2012: 130).

Koryö, İkinci Üç Krallık devrine askerî kuvveti ile son vermişti. Ancak kraliyet otoritesini tahkim ederken, hanedan sivil gücü ön plana çıkartıp askerî sınıfın hükümet ve toplumda mevkiinin düşmesine yol açmıştı. En yüksek askerî mevkiler dahi, sivil kanada mensup kişilere veriliyordu (Kim, 2012: 158). Kore'de sivil idarenin askerî kanada üstünlüğü

anlayışı Büyük Silla döneminden beri mevcuttu. Sarayın bakış açısı, Doğu Asya dünya düzeninin medenî toplumunda huzurun teminatı olarak diploması ve bilimlerin öne çıktığı yolundaydı. Askerî sınıflar ise eğitimsizlikleri sebebiyle yönetenler tarafından dışlanıyor; ne hanedan ne de aristokratik seçkinler onlarla evlilik bağı kurmak istemiyordu (Lim, 2005: 63).

XII. yüzyılda, Koryö'nun kuruluşundan 200 yıl kadar sonra krallık gerilemeye başladı. Kraliyet otoritesinin zayıflaması, memurların yozlaşması, saray hiizipleri arasındaki rekabet, vergiden muaf aristokratik mülkiyetlerin artması ve halkın çeşitli problemleri sebebiyle baş gösteren bu zayıflama, XII. yüzyılın ortalarında ayaklanmaların çıkmasına yol açtı. Yüksek aristokrasinin tahtı ele geçirme çabaları söz konusu oldu. Bunu 1170'te askerî sınıfın darbesi izledi (Kim, 2012: 155-158). Bu darbeyi değerlendiren Shultz, kaynaklarda bu gelişmeye yol açtığı ifade edilen başlıca sebebin Kral Ŭijong (1146-1170) ve çevresindeki üst yönetim mensuplarının kabiliyetsizlik ve liyakatsizlikleri, ayrıca Konfüçsüçülükten uzaklaşıp Budist uygulamalara yönelmeleri ile izah ettiklerini belirtir (Shultz, 1979:20). Yozlaşma, genel idarî başarısızlıklar ve askerî sınıfa yönelik ayrımcılık temel meselelerdir (Shultz, 1988: 30). Kral Ŭijong (1146-1170) döneminde askerî sınıf üyelerine karşı olumsuz davranışlar zirvesine ulaştı. Kaygısız bir hayat süren, zevk ve sefaya düşkün kral devletin hazinesini keyfi için harcarken, etrafındaki üst yönetim mensubu siviller de onunla aynı zevkleri paylaşıyordu. Askerî sınıf için ise, krala ve onun maiyetine eşlik eden en üst mevkide bulunan sangjanggun ve taejanggun da dâhil olmak üzere, şartlar son derece ağırdı (Kim, 2012: 158). Kral ve yakın çevresinin devlet meselelerini boşlayıp zevk ve sefa hayatı sürerken askeri sınıfın, sivil mevkidaşlarının fiillerinden dolayı suçlanıp cezalandırılması (Shultz, 1979: 39) bardağı taşıran damla oldu. Bir sivil memurun bir taejanggunu tokatlaması üzerine 1170'te darbe patlak verdi. Kaesöng dışındaki Pohyön-wön Tapınağı'nda Kral Ŭijong'a eşlik eden subaylar isyan ettiler. Ŭijong tahttan indirilerek sürgüne gönderilirken çok sayıda sivil bürokrat katledildi. 1173'te Ŭijong'u tekrar tahta çıkartma girişimi olduysa da başarıya ulaşmadı ve girişimin arkasındaki isim olan Kim Po-dang, General Yi Ŭimin tarafından yakalanıp öldürüldü. Bir sonraki yıl Pyongyang garnizonunun komutanı Cho Wi-ch'ong bir karşı isyan girişiminde bulunduysa da, o da başarı sağlayamadı (Kim, 2012: 159).

Ŭijong sürgüne gönderilmiş, askerî kanada karşı başarısız isyan girişimi bastırılmış olsa da krallığın idaresini üstlenen en üst askerî merci Chungbang ve onun lideri Chöng Chungbu, istikrarı ve mutlak hâkimiyeti sağlayamadılar. Kargaşa devri, darbeye ya da müteakip kargaşa dönemindeki suikastlarda aktif bir katılımcı olmayan Ch'oe Ch'unghön'un 1196'da General Yi Ŭimin'i suikastla ortadan kaldırıp fiili idareyi üstlenmesine dek devam etti (Shultz, 1984: 59). Nihayet 1270'e dek sürecek olan askerî hâkimiyet kati suretle tesis edildi. Ancak askerî sınıf, gücünü tahkim edebilmek için, sivil öncüllerinden daha şiddetli bir şekilde ülkenin zenginliklerini sövmeye başladı. Güç bir askerî aileden diğerine geçip istikrarsızlık devam ederken, 1196 yılında Ch'oe Ch'unghön gücü ele geçirip askerî diktatörlüğünü kurdu (Kim, 2012: 159). Ne tahtın arkasındaki esas isim olan Ch'oe Ch'unghön, ne de kendilerini korumak ve durumlarını stabil tutmak için ordularına güvenen diğer askerî aileler merkezî hükümeti ortadan kaldırma ya da monarşiyi lağvetme girişiminde bulunmamışlardır (Bieler, 2011:61). Bununla birlikte Ch'oe Ch'unghön, mutlak idaresini tesis ederken, rakiplerini acımasızca tasfiye etti. İki kralı (Myöngjong, 1170-1197; Hüijong, 1204-1211) tahttan indirip dört kralı

tahta çıkartmasının (Sinjong, 1197-1204; Hüijong, 1204-1211; Kangjong, 1211-1213; Kojong, 1213-1259) da ortaya koyacağı gibi, monarşi tamamen onun kontrolü altındaydı. Onun güç yapısı Japonya'daki shogunluk sistemine benziyordu ve zayıf kralların tahta çıkmasıyla 60 yıldan uzun süre onun ailesi fiilen iktidarda kaldı (Kim, 2012: 160). Hükümdar, bürokratik atama yetkisini kaybetmiş bir kukla mertebesine düştü ise de hanedan sürdürüldü ve Japonya'daki bakufu hükümetinin tesisiyle başkent taşınmasından farklı olarak, Moğol istilasının mecbur bırakmasına dek Kaeyöng başkent olarak korundu (Breuker, 2010: 154). Elbette yeniden güçlerini tahkim etme çabasına giren krallar oldu ancak bu teşebbüsleri tahttan indirilme, sürgün hatta ölümle sonuçlandı (Henthorn, 1963: 4).

1217'de Ch'i-tan kuvvetleri başkent kapılarına dayandığında Ch'oe Ch'unghön yaşlanmıştı ve her ne kadar o ve oğlu Ch'oe U dikkate değer askerî ailelerin komutasını ellerinde tutarak mevkilerini tahkim etseler de, onu devirmek için girişimler de söz konusuydu. 1217'de Ch'oe ailesini devirmek için harekete geçen ve başkentte katledilen Budist rahiplerin mevcudiyeti bunu örneklemektedir. Askerler arasında da askerî başarılarının karşılığında ödül alamamanın hoşnutsuzluğu mevcuttu. Ch'oe kuvvetleri başkentte şikâyetlerini yüksek sesle dile getirmekten çekinmeyen alt rütbeli askerler sebebiyle yüzden fazla kişiyi infaz etmişlerdi. Bu türden karışıklıklar 1218'de babasının emekliye ayrılmasından sonra Cho'oe U'nun gücü kendi elinde toplamasına dek sürdü (Henthorn, 1963: 22).

Ch'oe iktidarı başlangıçta, yeni teşkilatlandırılan Tobang (özel muhafız birliği) sayesinde pek çok tehlikeyi bertaraf etmişti. Tobang'ın temel görevi Cho'e ailesinin korunmasıydı (Shultz, 2000: 61). Cho'oe U, babasının iktidarını devraldıktan sonra Tobang'ı yeniden düzenlemiş, temelde eski Tobang askerlerinden oluşan dış Tobang'ın Cho'oe ailesi ve akrabalarını, iç Tobang'ın ise doğrudan kendisini koruduğu bir sistem getirmişti. Otuz altı kısma böldüğü Toban içerisinde ilk olarak 1229'da özel eğitilmiş, yüksek mobilizasyona sahip seçkin kuvvet olarak Mabyölch'o'yu teşkilatlandırdı. Onun zamanında Ch'oe'nun özel kuvvetleri arasında yeni bir birim olarak Yabyölch'o da teşkil edildi. 1232'den kısa süre önce kurulan ve Sambölch'o'nun nüvesini oluşturan Yabyölch'o, cesaretleriyle öne çıkan seçkin askerlerden oluşuyordu ve özellikle gece devriyesi olarak hizmet veriyordu. Suçları araştırmak ve suçluları sorgulamakla öne çıkan Yabyölch'o, giderek hem siyasî hem de askerî düşmanlara karşı önemli bir rol oynamaya başladı; iç karışıklıkları dindirmede üstlendiği rolle de özellikle sarayın Kanghwa adasına naklini müteakiben özel muhafızlardan beklenen görevleri de adeta uhdesine aldı (Shultz, 2000: 63).

3. Koryö'da Moğol-Yuan Hâkimiyetinin Tesisi

Sarta komutasındaki Moğol ordusu 1231 yılında Kaeyöng'a (Kai-syeng) yaklaşması üzerine eski ve sağlam bir askerî geleneğe sahip bulunan Koryö, ayaklanmalar ve iç mücadelelerden yıpranmış ve karşı koyamayacak haldeydi (Roux, 2001: 258). Buna rağmen Moğollara direnmeye çalıştılar. Moğolların ilerlemesi devam edince Sarta ile görüşmek üzere bir elçi heyeti gönderdiler. Sarta, ülkelerini savunmak mı yoksa teslim olmak mı istedikleri konusunda bir karar vermelerini söyledikten sonra, elçilerin küçük görevliler olduklarını, üst düzey komutanların derhal kendisine gidip teslim olmalarını iletmelerini de ekledi (Rockstein, 1972: 45). Şehri kuşattığında barış görüşmeleri için davet edilen Sarta, Ortu başkanlığındaki bir elçilik heyetini Ögedey Han'ın buyruğuyla birlikte

Koryö sarayına gönderdi. Koryö sa'ya göre elçiler iyi ağırlandılar ve onlara değerli hediyeler sunuldu. Bundan sonra Ortu, Han'ın buyruğunu ilettiler. Buyruktaki, Sarta'nın teslim mi olacaklar, yoksa savaşacaklar mı, öğrenmek üzere gönderildiği; kendilerinin Karahitaylara karşı Koryö'ya yardım etmiş olduklarını ve onların hepsini öldürdükleri; Koryö'ya bir elçi gönderdiklerini ve bu elçi geri dönmediği gibi onu aramaya çıkanların da ok ve yayla takip edilmesinden dolayı Koryö'dan şüphelendikleri yazıyordu. Bundan sonra Han, Koryö'dan teslim olmak ya da yağmalanmak arasında bir karar vermelerini istiyor, teslim olanların evlerinde kalmalarını, evlerinde olmayanların öldürüleceğini belirtiyordu (Rockstein, 1972: 47; Ledyard, 1963: 228). Nihayet Koryö teslim olmayı seçti ve Sarta'ya bac ödendi. Ne var ki, sarayın sundukları Sarta'yı tatmin etmedi. Sarta, saraya haber gönderdi, buyruğunda, "Bac geldi, ama bize hiçbir şey göndermediniz," dedikten sonra çeşitli değerli emtianın yanı sıra kraliyet ailesinden genç erkekler ve genç hanımlar (bin kişi) ile yirmi bin asker de istediğini belirtti. Kralları teslim olduğu için anlara merhamet ettiğini ve istedikleri yerine getirilmezse ülkenin mahvedileceğini de ekledi (Rockstein, 1972: 48). Koryö sa'da 1231 yılı olayları Kralın Sarta'ya gönderdiği bac ile birlikte arz ettiği name ile biter. Burada Kral, bazı Moğolların Cürcenlerle karıştırılmış olmasından dolayı onlara uygunsuz davranılmış olabileceğini açıklamış; Koryö'nun Moğollara teslim olduğunu belirtmiş ve Moğollardan bağlılarına merhametli davranmalarını talep etmiştir (Rockstein, 1972 :49).

Moğol orduları yarımada'nın kuzeyinde faal iken idarede bulunan Koryö devleti Moğol istilacıları önünde savaş üstüne savaş kaybettiği için boyun eğmek üzere idi. Ancak Koryö'nun fiili hâkimi General Ch'oe u'nun şaşkıncu bir hamlesi, Koryö'ya yeni bir hayatı getirdi. 72 Moğol denetçisini (darugaçi) öldüren General Ch'oe, başkenti de anakaradan batı sahili yakınındaki Kanghwa-do adasına taşıdı (Breuker, 2012:63). Moğollar bunu takip eden kırk yıl boyunca sarayın geri dönmesini talep ettiler. Bu duruma "anakaraya dönüş meselesi" denildi (Li, 2020: 128). Başkenti ve seçkinleri bir süreliğine de olsa Moğolların arazi temelli ordularının erişiminden uzaklaştıran Ch'oe, bu sayede zaman kazandı. Ardından köklü bir strateji değişikliğine gitti. Buna göre düzenli ordu önemini büyük ölçüde kaybederken Koryö'nun savunmasının belkemiği doğrudan Ch'oe'nin komutasındaki özel seçkin birlikler ile Moğol saldırıları sırasında halkın sığınabileceği tahkimli dağ ve ada kaleleri sağlamaya başladı (Breuker, 2012:63).

Ögedey Han devrinde Kore'ye ordu sevk edildi ise de Moğollar alışkın olmadıkları bir süreci tecrübe ettiler. 1238 Yılında Koryö, Moğollara teslimiyet arz etmeksizin barış görüşmelerini başlatmak istedi (Roux, 2001: 277). Ledyard, Moğolların 1235'te Ögedey'in hâkimiyet devrine Tangyut-batur komutasında Kore'ye saldırılarında önceki hücumlarından daha uzun süre Kore'de kalıp daha fazla tahribat yaptıklarını belirtir. Koreliler ise onun ifadesiyle adalarında oturup orduların gelip gidişini izlemiş, nadiren bozkır süvarilerini taciz etmek ve yerel halkı direnişe teşvik için gerilla kuvvetleri göndermişlerdir. Ancak 1238'de hem insan hem de materyal kaynaklarındaki sıkıntı, Koryö'yu Moğollarla temasa zorlamıştır (Ledyard, 1964: 4). Karakurum ve Koryö sarayı arasında elçi teatisi sürecinin nihayetinde 1241 yılında uzlaşma sağlandı. Koryö Sarayı, Moğolları metbu tanıdı ve Koryö prensini rehin olarak göndermeyi kabul etti. Roux, bu kişinin aslında Kralın uzak bir kuzeni olduğunu, Ögedey'in gerçek olmayan bir vasallığa ve gerçek olmayan bir oğula kandığına inanmanın güçlüğüne vurgulayarak, belki de

elinden daha fazlası gelmediği için inanmış görünmeyi yeğlemiş olabileceği kanısını bildirir (Roux, 2001: 277).

Ögedey'in durumu ne olursa olsun, Koryö için kendisini toparlayabileceği bir zaman dilimi sağladığı söylenebilir. Ögedey Han'ın ölümünden Güyük'ün han seçildiği kurultaya dek olan dönemde ağaçla sınırlı idarede bulunan Töregene Hatun devrinde büyük bir askerî hareket yapılamadığı için, Güyük Han'ın hâkimiyet devrinin kısa sürmesi ve iç meselelerinin dolayı Koryö'nun bu rahat dönemi devam etmiştir. Ancak Güyük Han'ın ölümünü müteakiben, 1247'den 1259'a dek Moğollar sürekli olarak Kore'ye akınlar düzenlediler.

Bu sırada Koryö'nun iç buhranlar yaşadığını ifade edebiliriz. Bu durum askerî sınıfa da yansdı. Ch'oe U ölüp oğlu Hang yeni Ch'oe lideri olarak öne çıktığında Yabyölch'o ve Tobang, onun yetkesini desteklemek için bir araya geldiler. Benzer işlevlere malik iki teşkilat, 1258'de Ch'oe hâkimiyetinin sona ermesiyle, Tobang'ın Yabyölch'o'ya katılması suretiyle birleşti. Hang Ch'oe öldüğünde bir başka grup olan Sinüigun (İlahî Doğruluk Birliği) de, asayiş sağlamaya üzere sağ ve sol bölüklerden oluşan Yabyölch'o'ya katıldı. Sinüigun, Moğol esaretinden kaçmayı başarmış askerleri kapsıyordu ve aynı zamanda Ch'oe hâkimiyetinin erken dönemlerindeki askerlerin bakıyeleri idiler. Sinüigun ile Yabyölch'o'nun iki birliği, Sambölch'o olarak bilinen, Moğollara karşı mücadelede ve devrin önemli figürlerini korumada kilit rol üstlenen askerî kuvvet haline geldiler (Shultz, 2000:64, Henthorn, 1963:226).

Mengü Han öldüğünde Cengizli aile üyeleri arasında daha önce yaşananlardan farklı bir hâkimiyet krizi baş gösterdi. Her ikisi de Tuluy ve Sorgaktani Beki'nin oğulları olan Kubilay ve Arık Buka, hanlık mücadelesine giriştiler. Han'ın ölüm haberini aldığı anda Songlar üzerine seferde olan Kubilay, bu mücadele için geri çekilirken, Koryö ile ilişkiler açısından bir gelişme yaşandı.

1259'da Koryö veliahdı Wang Chön (1219-1274) Moğollara teslimiyet bildirmek için kuzey Çin boyunca binlerce mil yol kat etti. Kubilay kuzeye doğru ilerlerken Liang ve Chu sınırında Wang Chön ile karşılaştı (Wang, 2018: 338). Ch'oe diktatörünün suikasta uğramasından sonra Koryö sarayının eski taht varisi Wang Chön, geleceğin kralı Wönjong (h. 1259-1274) Kubilay Han'a bağlılık bildirdikten sonra, 1260'ta Kubilay'ın askerî kuvvetlerinin eşliğinde ülkesine dönerek tahta çıktı. Kubilay'ın sadakatine ve erdemine güvendiğini ifade ettiği yeni kral, bir sonraki veliahdı Kubilay'ın sarayına rehin göndererek buna kanıtlamış oldu (Rossabi, 2015: 94). Wang Chön'un teslim olması Kore tarihinde bir dönüm noktasıdır. Bunu müteakiben Kore'de Yuan tahakkümü (Wön kansöpki) döneminin başladığı kabul edilir (Wang, 2018: 339). Koryö hanedanının Moğol Yuan imparatorluğu ile ilişkilerini tespit etmenin zorluğuna dikkat çeken Hahn, genel çizgileriyle süreci şöyle değerlendirir: 13. Yüzyıl başlarında Koryö ve Moğollar yerel Cürçen hizbine karşı ittifak yapmışlardır. Bundan on yıl kadar sonra başlayan ve otuz yıl süren Moğolların Kore'yi istilası ikisini kan düşmanı haline getirmiştir. 1270'lerde ise Koryö kralı Moğol imparatorluk ailesinin bir parçası haline gelmiştir (Hahn, 2016: 240).

Bundan sonraki süreçte Kubilay Han ile Koryö sarayı arasındaki ilişkiler dostça devam etmiş, Koryö düzenli olarak bac gönderirken Kubilay da gösterişli armağanlar yollayıp Koreli tüccarlara ticaret olanakları sunmuş, ekonomik darlık dönemlerinde erzak

yardımında bulunmuştur (Rossabi, 2015: 95). Elbette burada söz konusu olan dostluk, Kubilay Han'ın müşfik de olsa üst hâkim olduğu gerçeğini değiştirmemektedir.

Koryö Sarayındaki askerî baskılar halen giderilememişti. Askerî kanatta Kubilay Han'ın taleplerine itiraz eden bir hizip mevcuttu. Moğol yanlısı ve karşıtı gruplar arasındaki gerilim, 1269'da karşıt gruptan askeri lider Kim Chun'un ölümüyle sonuçlandı. 1269 yılında, Im Yon adında bir komutan, askeri hizip yoluyla idare edebileceği bir hükümdarı tahta çıkartmaya çalıştı. Wönjong'u devirerek kardeşini tahta çıkardı (Ahn, 2018:86).

Bu kritik zamanda Wönjong'un taht varisi ve geleceğin kralı Ch'ungyöl, rehin olarak bulunduğu Moğol başkentinde yardım istemek üzere Kubilay Han'ın huzuruna çıktı. Koryö Tarihi'ne göre, Kore prensi Koryö tarzı kıyafet ve saç biçimini bırakarak hizmetlileri yaşlı gözlerle ona bakarken saçlarını ördü ve Moğol tarzında giyindi. Böylece Moğollara sadakatini ortaya koydu ve Kubilay Han'ı babasına yardım göndermeye ikna etti (Wang, 2018: 344).

Ch'ungyöl, Kubilay Han'ın beraberine verdiği 3000 kişilik bir kuvvetle Kore'ye geldi ve Wönjong yeniden tahta çıkarıldı. Im Yon,1270'te hayatını kaybetti. Yerine geçen oğlu Im Yumu da aynı yıl öldürüldü (Ahn.2018; 86). Im klanının tasfiyesi ise Koryö'nun en önemli askerî gücünü teşkil eden Üç Seçkin Devriye'yi ikna etmeyi başaran kraliyet yanlısı hizbin mensupları tarafından gerçekleştirildi. Anlaşıldığı kadarıyla bu hizip Wönjong'un hâkimiyetinde tahtın gücünü yeniden ihya etmeyi hedeflerken, onun çoktan Moğollara tamamen teslim olduğundan habersizdi (Henthorn, 1963: 173). Üç Seçkin Devriye, 1270'te devlet ambarında depolanan hububata el koyarak yeni tesis edilmiş bulunan krallığı Moğol tahakkümünden kurtarmak üzere isyan başlatarak üs olarak seçtikleri Kanghai adasına çekildiler (Ahn 2018;86). Güçlü bir Moğol kuvveti ile takviye edilen Wönjong, Üç Seçkin Devriye'nin başkente gelmeyi reddettiği öğrendiğinde, bu kuvvetin lağvedilmesi göreviyle General Kim Chijö'yu Kanghai'ya gönderdi. Kim Chijö, Üç Seçkin Devriye'nin asker kayıtlarını alarak Kaeyöng'a döndüğünde, aynı gün Üç Seçkin Devriye General Pae Chungson ve Komutan Yö Yönghui önderliğinde açıkça isyan ettiler (Henthorn, 1963: 173).

Wönjong (d. 1219) tahtın Ch'oe askerî boyunduruğuna girmesine ve Ch'oe ailesi karşıtı darbenin de tahta gücünü iade etmeyeşine tanıklık etmişti. Onun Moğolların yardımına başvurması ve Koryö tahtının gücünü yeniden kazanması için çabalamasının arkasında bu tecrübelerin bulunması muhtemeldir (Lee, 2002: 29). Her durumda Koryö'nun Yuan İmparatorluğu'na katılması, Moğollar tarafından kendisine boyun eğdirilmesiyle değil, ancak kral ve saray için Yuan ile mücadeleyi sürdürmede isteksizliğe yol açan iç meseleler üzerine gerçekleşmiştir. Aralıklarla kırk yıl süren savaşımlardan sonra Koryö kraliyet ailesine gücü iade ederken Koryö'nun askerî hâkimiyetine nihai darbeyi vuran bir anlaşma yapılmıştır. Bu anlaşmaya rağmen Üç Seçkin Devriye'nin direnişi devam etmiş ve Koryö ile onun yönetenlerine rakip kısa soluklu bir devlet teşekkül etmiştir (Breuker, 2012: 64). Kanghai'nun tercih edilmesi tesadüfi değildir. Beraberlerindeki hanedan mensubu prensi kral ilân eden isyancılar, tıpkı daha önceki Koryö sarayının Moğol tahakkümünden uzak kalmak için Kanghai'ya taşınması gibi, idare merkezini benzer koşullar altında aynı noktaya nakletme eğilimindedirler. Ancak bu teşebbüsleri başarısız olmuştur. Üç Seçkin Devriye Kanghai'yı tahliye ederek daha kolay savunabilecekleri Tamna'ya geçtiler. Buradan faaliyetlerini genişleterek otuz kadar adayı ellerinde

tuttukları bir adalar hâkimiyeti tesis ettiler (Breuker, 2005: 89). Henüz 1231’de Moğolların tarafına geçen ve Moğol- Koryö ilişkilerinde önemli rol oynayan fakat Koryö prensiyle alakalı bir mevzu dolayısıyla Moğollar tarafından 1258 yılında öldürülen Hong Bog Won’un oğlu Hong Ga Du, Kubilay Han tarafından 1269’da Yuan kuvvetleri ile Kore’ye gönderilmiştir. Üç Seçkin Devriye isyanını bastırmaya yönelik harekâta da Hong Ga Du, bir Yuan kuvvetinin idaresindedir. Wönjong, Tamna’ya yapılan saldırı öncesinde bu kuvvetlere hanedan mensubu prensin kurtarılmasını önemsedğini ifade etmiş olsa da, Hong Da Gu, kaynakların nakline göre Tamna Adasına ilk ayak basanlardan biridir ve prensi bizzat kendisi öldürmüştür. Onun bu suretle babasının intikamını aldığı da ifade edilebilir (Pirozhenko, 2005: 245). İki sene sonra Yüan ve Koryo müşterek kuvvetleri Sambyolch’o’nun son mevzisi olan Tamna Adası’na baskın yaptıklarında ele geçirilen isyancıların kitlesel infazını da Hong Ga Du gerçekleştirmiştir (Pirozhenko, 2005: 245). Yuan kuvvetleri bu geniş ölçekli isyanını bastırmak için uzun gayret ve kaynak sarf etmek zorunda kaldı. Üç yılı aşan isyan zarfında asilerin Japonya ile temas kurma teşebbüsü dikkat çekicidir. Ne var ki ilk etapta Kubilay Han’ın mektuplarını da cevapsız bırakmış bulunan Japon hükümeti, Üç Seçkin Devriye’yi ise müzakere partneri olarak görmemiştir (Yusuke, 2012: 663). Oysa Üç Seçkin Devriye isyanının böyle bir kastı olmadığı halde dahi Japonya’nın Moğollar tarafından istila girişiminde önemli rol oynadığı ifade edilebilir.1266’da Kubilay Han, Kore kralına Song ve Japonya’nın istilası için askerî tedarikleri hazırlaması emrini vermek amacıyla özel bir elçilik heyeti yolladı. Kral itiraz edip işi ağırdan almaya kalkıştığında ise 1267 başlarında, sert bir uyarı aldı: Kralın işleri ağırdan alması üzerine Kubilay 1268’de Kore elçisini huzuruna çağırarak azarladı ve ona Kore sarayına ulaştırması için, Koryö kralını yükümlülükleri konusunda uyaran bir mektup verdi. Haziran ayında Kral, yetenekli bir diplomat başkanlığında bir elçilik heyetini Kubilay Han nezdine gönderdi.

Koryö’nun coğrafi konumunun Güney Song ve Japonya ile temas kurmadaki avantajı bu görüşmede Kubilay Han’ın ağzından aktarılanlarda açığa çıkmaktadır: *“Hangi ülkeye asker göndereceğimi bilmiyordunuz. Song ve Japonya’ya cezalandırmak niyetindeyiz. Şimdi sizin ülkenize bizimle bir aile gözüyle bakıyoruz. Eğer ülkeniz bir zorluk yaşarsa ben nasıl yardım etmem? Biz asi ülkeler üzerine giderken savaşta yardım etmek üzere asker göndermek de sizin görevinizdir. Git ve kralına üç ya da dört bin shih pirinç taşıyabilecek 1000 savaş gemisi yapmasını söyle.”* Aynı konuşmanın devamında elçi, ülkelerinin daha önce 40.000 askere malik bulunduğunu ancak savaşlar ve salgın hastalıklardan dolayı neredeyse hepsinin öldüğünü, paekno (yüzlükler) ve ch’önho (binlikler) unvanları bulunmakla birlikte bunların içi boş unvanlar olduğunu ifade etmiştir. Kubilay Han, ona şöyle demiştir: *“Sizin ülkenizden Song’a doğru bir rüzgârla iki ya da üç güne ulaşılır. Japonya’ya ise sabah yola çıkan bir kişi akşamüzeri ulaşır,”* (Woodman Cleaves, 1978: 444). Elçi Koryo’nun küçük bir ülke olup Han’ın talep ettiği sayıda geminin istediği zaman zarfında hazırlanma imkanı bulunmadığını, ayrıca daha önce 40.000 asker çıkartma gücünü haiz buldukları halde geçen 30 yıldaki iç savaşların nüfus ve asker gücünü yıpratıp ancak 10.000 asker verebileceklerini belirterek Han’ı ikna etmeye çalıştı. Li ayrıca Han’a, Yuan sarayından bir heyetin kendisiyle birlikte Kore’ye gidip durumu yerinde teftiş etmelerini de teklif etti. Huksan Adası’nın küçüklüğü ve çok sayıda savaş gemisini barındırmaya uygun bir limana sahip bulunmayışı, Han’ın ilgisini hem Song, hem Japonya seferleri için üs olarak kullanabileceği, üstelik her ikisi arasındaki ilişkiyi kesmek konusunda da önemli rol üstlenebileceği düşünülen Jeju’ya kaydardı (Lo, 2012: 248). Ancak bu teşebbüs Üç Seçkin

Devriye'nin isyanıyla baltalanmıştır. Jeju Adası 1271'de Moğol- Koryö müttefik ordularına direnen Üç Seçkin Devriye'nin son kalesi oldu. Bu durum Jeju sakinleri için olumsuz sonuçlara yol açmıştır. Üç Seçkin Devriye'nin 1273'te yenilmesinden sonra Moğollar adada deniz ötesi canlı hayvan taşımacılığını gerçekleştirebilmek için bir komutanlık kurmuşlardır. Ada sakinlerine ağır vergiler Moğollar altında angaryalar yüklenmiştir.

Moğol ve müşterek Moğol-Koryö idaresi boyunca Jeju adası Moğol asker, mahkum ve at bakıcılarından büyük etki aldığı gibi Moğollarla yerel halk arasında evlilikler de gerçekleşmiştir. Zaten Koryö'dan kültürel bakımdan uzak ve yarı otonom bir idarecinin yönetiminde bulunan bölgede Moğol etkisi daha da artan bir kültürel uzaklaşmaya yol açmıştır. Koryösa'da geçen adalı isimleri genellikle Moğol ataları ya da Moğol-Jeju halkı evliliklerinden oluşan aileleri düşündürmektedir. Bu eklektizm siyasî etkilerle birlikte ilerlemiştir. Moğol-Jeju halkı evliliklerinden olan T'amna at bakıcısı (hachi) seçkinlerin Yuan ile iletişimlerinde Koryö aracılığına ihtiyaçları olmamıştır. Bunun bir sonucu olarak da Yuan karşıtı Koryö hazırlıklarında hachi seçkinlerinin isyanları vakidir (Bohnet, 2020:27)

Japonya'ya dönük Yuan hareketleri konusunda ise Kore gönülsüzdür. Uzun yıllardır mücadelelerin dinmediği Koryö, Kubilay'ın Japonya seferini engelleyebilmek için kendileri Japonya'ya elçi gönderip ikna etmeye çalışsa da başarı sağlayamadı. 1274 ve 1281 yıllarında Kubilay Han'ın düzenlediği ve hava şartlarının da etkisiyle başarısızlıkla sonuçlanan Japonya seferleri Koryö'yu olumsuz etkiledi. Öyle ki, ülkenin kıyı şeridindeki ormanların Japonya seferine hazırlık sürecinde tükendiği ve artık gemi inşa edilemeyeceğini kaynaklara yansımıştır (Şen, 2020: 1533). Bununla birlikte Koryö'nun Japonya konusunda Kubilay Han'a yardımında isteksizliğine gelince, bu iki taraf arasında iyi ilişkilerin mevcudiyeti şeklinde yorumlanmamalıdır. Bilakis, XIII. yüzyılın ilk çeyreğinden itibaren Kore'nin güney sahillerinde Japon korsanlarının faaliyetleri Kore kaynaklarına yansımış, konuyla alakalı şikâyetler Japonya'ya bildirildiyse de Japon yetkililer korsanlık faaliyetlerinin önüne geçememiş, korsanlar hareket sahalarını Çin kıyılarına kadar yaymışlardır.

4. Japonya

Yukarıda açıklandığı üzere, Koryö hanedanı askerî unsurların gücünü kırmak ve kendi rejimlerini restore etmek arzusunda idiler. Yuan tarafı ise Koryö ile Güney Song arasında bir ittifak olasılığının önüne geçmek istiyordu. Ayrıca Yuan İmparatorluğu Koryö topraklarının Japonya üzerine gerçekleştirmeyi planladığı saldırı için ileri mevzi olmasını amaçladığı için, burayı tamamen kontrolü altında tutma gayreti vardı (Kim, 2015: 286). 1269'un ortalarında Koryö'nun, kralın tahttan indirilmesi ve yeniden tahta çıkartılması ile iç savaşın kaotik ortamını tecrübe etmesi Kubilay Han için şartları olgunlaştırdı. Kubilay Han bu karışıklıklardan faydalanarak Koryö'daki Yuan egemenliğini güçlendirmiş ve Japonya'ya dönük emellerini ortaya koyma imkânı bulmuştur (Susumu, 2008:135).

Bu dönemde Japonya, Kamakura'dan idare ediliyordu. Kamakura Şogunluğu Minamoto Yoritomo tarafından 1185'te (1192) Taira ailesine karşı kazandığı zaferle kuruldu. Yoritomo, sabık Heian döneminin (9. ilâ 12. Yüzyıllar) çöküşüne bir tepki olarak hayata geçen bu rejimin Kyōto saray hayatının baştan çıkarıcılığından uzakta, Doğu'da sağlam bir askerî idare olmasını umuyordu. Ancak Minamoto hattı kısa sürede Yoritomo'nun eşi

Masako ve onun ailesi Hōjō (Taira'nın bir yan kolu) tarafından elimine edildi. 1222'de Yoritomo'nun oğlu ve üçüncü şogun olan Sanetomo, Masako'nun babası Tokimasa tarafından tasfiye edildi. Hōjō Tokimasa ve kızı güçlerini takviye ettiler. Hōjō ailesi bundan sonra 111 yıl boyunca Japonya'ya hükmettiler (Brudnoy, 1970: 23). Dolayısıyla Moğol-Japon ilişkilerini kapsayan dönem Japonya'da egemenliğin çok katmanlı olduğu karmaşık bir aşamaya denk gelmektedir. Japon bakış açısına göre teoride Japon hükümdarı, Çin hükümdarı ile eşit seviyede olmakla birlikte, pek çok iç mesele gibi dış ilişkiler de Kamakura'daki şogun'un uhdesine bırakılmıştı. Ne var ki, bizzat şogun'un kendisi de uzun yıllardır el altından adalarda idareyi fiilen düzenleyen Hōjō klanının kuklası olup yetkilerini bu aileden bir temsilciye (şikken) devretmişti (Clements, 2017: 15). Şogunluğun kurulması nasıl imparatoru adeta bir kukla mertebesine indirdi ise, şogun vekilliğinin Hojo klanı tarafından yürütülmesinden itibaren de şogunlar fiili etkilerini yitirmiş oldular (Şen, 2019: 92).

Collcut, 1185'te Minamoto'nun Taira'ya gelip gelmesi ve Minamoto Yoritomo tarafından Kamakura bakufu'nun kurulması konusunun tarihçiler tarafından genellikle askerî ve siyasî cepheleriyle değerlendirildiğini, oysa Yoritomo'nun bakufu yönetiminin dinî bir oluşum ya da rejim olduğunu iddia etmek mümkün değilse de, dinî faktörleri göz önünde bulundurmadan Kamakura bakufu'nun erken dönemlerini ya da Kamakura savaşçı toplumunu idrak etmenin mümkün olmadığını ifade eder (Collcut, 1994: 55-56). Budizmin VI. yüzyılda Japonya'ya girmesinden sonra Budizm ile Japonya'nın yerel dini Şinto'yu birleştirmek için pek çok girişimde bulunulmuştu. Bu fenomen genellikle şinbutsuşūgō yani (Japon tanrısı) Kami ile Buda'nın birleştirilmesi olarak tanımlanır. Böyle bir tasarrufun her iki taraf için de avantajları vardır. Şinto rahipleri prestijli yabancı din ile ittifak aracılığıyla konumlarını güçlendirebilirken, Budistler de yerel Kami inancını kendi dinlerine dâhil etmek suretiyle halk üzerindeki etki ve otoritelerini arttırabileceklerdir (Rhodes, 1994: 53). Geç Heian döneminde saray, bakufu ve dinî kurumlar arasında tesis edilmiş bulunan güç dengelerinin XIII. yüzyıl ortalarından savaşçı sınıf lehine yeniden şekillendiği kaydedilmektedir. Wakabayashi, geç Kamakura devrinde sadece Buda'nın hükümleri ile egemenin hükümleri arasında bir ayırım yapmanın yeterli olmadığını, ayrıca oturmuş Budist kurumların muktedirin meşruiyetini desteklemesi için tapınak-savaşçı sınıf ilişkilerinin aydınlatılması gerekliliğinin doğduğunu belirtir (Wakabayashi, 2002: 53).

Denebilir ki, Kamakura dönemi, Japonya'da dini hayat üzerinde köklü etkilerde bulunmuştur. Başkentte aristokratlar ve büyük manastırların konumu ne denli önemli olursa olsun, zaman içinde Budizmin taşrada yayılıp toplumun alt tabakalarına nüfuz etmesi, yeni bir aşamayı başlatmıştır. Bu dönemde giderek popülerleşen Budizmin farkı, Japon formlarına benzerliği olup yeni mezhepler farklı liderler öncülüğünde ortaya çıkmıştır. Sade Japonca yazan bu liderlerle birlikte pek çok doktrin sadeleştirilerek halk tarafından anlaşılır hale gelmiştir (Meyer, 2014: 78). Dinî liderlerin temayüzü aslında savaşçı lider temayüzüyle birlikte ilerlemiş ve devri kendisinden öncekinden ayıran bir karakteristiğe yol açmıştır (Anesaki, 1923: 168). Yuan-Kamakura ilişkileri bakımından Moğol istilası teşebbüslerinin Japon tarih-i dinîsine yaptığı dolaylı etki önemlidir.

Kubilay Han, Japonya'dan itaat bildirmesini istediğinde Hōjō Tokimune (1251-1284) iki kez (1268 ve 1271) red cevabı verdi. Kubilay Han, Japonya üzerine Kore'den 150 gemilik bir donanma sevk etti. Donanma Tsuşima ve İkişima adalarını tahrip ettikten sonra

Kyuşu'ya ulaştı (1274). Ancak çekirdeğini Moğolların oluşturduğu Çin ve Koreli askerlerde oluşan ordu, başarı sağlayamadı (Grousset, 2011: 297). Yuan kuvvetlerinin komutanlarından birinin ölmesiyle çarpışmaya devam etmek ve geri dönmek arasında kararsız kalan Yuan kuvvetleri nihayet geri çekildiler (Çandarlıoğlu, 2018:70).

Kubilay Han bu kez 1275 yılında elçilik heyetiyle bir mektup gönderdi. Ancak bu heyet Japonlar tarafından öldürüldü. Japonya'nın ticaret ilişkisi içerisinde olduğu Song toprakları artık Kubilay Han'ın hükmü altındaydı. Ticaret için buraya gelen Japonlar da durumdan haberdar olmuş idiler. Song sarayının üst düzey görevlilerinden biri de Japonya'ya sığınmıştı. Bu şartlar altında Kubilay Han sefer planının hazırlanması talimatını verdi. 1281 Yılı'nın Ocak ayında Kubilay Han, huzuruna çağırdığı komutanlara seferle alakalı talimatlarını verdi. Sefer planlandığı gibi başladı ve Kubilay Han'ın ordusunda baş gösteren hastalığa rağmen başarılı bir şekilde ilerledi. Kubilay'ın işgal ordusu galip gelmek üzereydi. Çarpışmalar devam ederken Kubilay'ın bir kısım gemileri Japonların eline geçti ve komutanlar askerlerini geri çekmek istediler, ancak bu sırada beklenmedik doğa olaylarıyla karşılaştılar. Çekilmek istedikleri adada bir yanardağ faaliyete geçmişti ve lavlar adanın kıyısındaki suların kaynamasına yol açıyor, onların adaya yaklaşmasına müsaade etmiyordu. Buna bir de büyük bir fırtına eklendiğinde, Kubilay Kağan'ın gemilerinin pek çoğu sulara gömüldü. Askerler gemileri olmadıkları halde savaşı kazansalar dahi, ele geçirdikleri ülkede tutunamayacaklarını biliyorlardı. Bu adada esir galipler olmaktansa, hasarsız az sayıdaki gemiye dönmeyi tercih ettiler. Büyük çoğunluğu ise tedariklerinden yoksun halde adada kapana kısıldı. Gemilere dönenlerden bazıları geride kalan arkadaşlarına yardım için savaşa devam etmek istedilerse de bu mümkün olmadı (Çandarlıoğlu, 2018:72).

Kubilay Han'ın Japonya seferlerinden vazgeçtiğini söyleyemeyiz. Sefer hazırlığına giriştiği sırada kendisine karşı isyanlarla uğraşması gerekmiş; Japonya'ya gönderdiği elçilerin öldürülmesinden sonra tekrar sefer düzenlemekten, şartlar müsait olmadığı için, danışmanları vazgeçirmişlerdir. Böylece Kyuşu Moğol yayılmacılığının doğu sınırını oluşturmuştur (Çınar, 2009: 53). Kubilay'ın Japonya seferlerini "büyük bir ihtimalle ilk Orta Asya Japonya münasebeti" olarak değerlendiren Çandarlıoğlu, tarih boyunca Orta Asya'ya hâkim olan bozkır kabilelerinin, iyi süvari olmakla birlikte iyi denizciler olmadıklarını, bu sebeple Japonya'yı vergiye bağlama teşebbüslerinin başarısız olduğunu kaydeder (1981: 99).

Kubilay Han Japonya'da egemenlik tesis edememekle birlikte, Moğol istila girişimi kısa vadede Kamakura hükümeti ve uzun vadede düşünsel / inanç sahalarında etkisi büyük olmuştur. Kamakura Bakufu, Moğol tehdidi karşısında savunmasını güçlendirmeye dönük hazırlıklar yaparken ağır vergiler koymak zorunda kalmış ve bu durum özellikle ülkenin batı kısmında yaşayan halkın hayatları üzerinde yıkıcı etkilerde bulunmuştur. Bu dönemde özellikle Kamakura'nın siyasî gücünü yitirmesini kendi adına hâkimiyet bölgesi tesis etme azmiyle suiistimal eden savaşçı grupların Kamakura Bakufu'nun resmî çerçevesi dışında özel anlaşmalar yapması, söz konusudur. Bu yeni tip savaşçılar Hōjō'ya bağlılık hissetmedikleri gibi Kamakura hükümetine muhalefetle imparatorluk gayretlerini de destekleyebiliyorlardı (Kitagawa, 1990: 148). Dolayısıyla Japonya'da Kamakura iktidarının sarsıldığı ifade edilebilir. Uzun vadeli etkilerin zemini ise daha farklıdır. Söz gelimi Japonya'da Moğol istilasının zaman içerisinde mitolojik bir olgu haline gelmiş, Japonya, şinkoku (Tanruların Ülkesi) olarak tanımlanmaya başlanmıştır

(Turnbull, 2010: 90). Japon tarih-i dinisi üzerindeki etki ise Budist Rahip Nichiren'in etkileyici yaşamöyküsünde açığa çıkar. Her ne kadar Nichiren kendisini Budizmin uygulayıcısı ve vaizi olarak nitelese de, gerek Güneş Tanrıçası, gerekse Hachiman'ı Buda'nın tezahürleri olarak değerlendirdiği için, Şinto ve Budizm'in söylemleri arasında özgün bir çelişki görmeyen Nichiren, 1253 yılında Lotus Sūtra'nın kâhin vaizi olarak faaliyet göstermek üzere Kamakura'ya gitmiştir. Bu, ülkenin doğu bölgelerinin doğal felaketlere uğradığı bir dönemdi. Fırtına, sel, deprem, tsunami, toprak kayması, kıtlık, kuyruklu yıldızlar, salgın hastalıklar gibi olumsuzlukların yol açtığı muhalefet ve iç çekişmelerle yıpratıldığı yöneten Hōjō ailesi, Şinto rahipleri ve Şingon Ezoterik Budist rahipleri tarafından gerçekleştirilen sunu ve ritüellere başvurmaktan başka yol bulamamıştı (Kodera, 1979: 42). Nichiren yeni bir barış ve düzen anlayışını aşılama gayret gösterdi. Eski Tendai ve Şingon okullarının otoritesi cılızlaşmıştı; yeni ekoller ise siyasî bakımdan henüz etkin değildiler. Hōjō idaresi ise zirvesine ulaşmış ve çöküşe geçmişti. Japon halkı yeni bir inanç sistemini dinlemeye hazırlardı. Nichiren, ülkenin farklı bölgelerinde ve Kamakura'da vaazlar verdikten sonra Risshō ankokuron'u [Doğruluğun Tahakkuku ve Ülkenin Güvenliği] kaleme aldı ve diyaloglar biçiminde yazdığı eserini Hōjō hükümetine sundu. Eser temelde, Nichiren'in gerekirse hükümetin kılıç zoruyla bastırması gereken sapkınlıklar olarak nitelediği temelde Amidizm ve ikincil olarak da Zen üzerine eleştiri idi. Eser boyunca Nichiren dini ulusal hayatla tanımlıyordu. O dönemde Hōjō ailesinin Zen'i destekliyor olmasını özellikle iç güvenlik için sakıncalı buluyordu. Tokiyori'nin idaresi döneminde yaşanan felaketlerin kendisini bu eseri kaleme almaya sevk ettiğini belirtiyor ve Japonya'nın Moğol istilasına uğrayacağı kehanetinde bulunuyordu. Bu eser naip Tokimune'yi öfkelenirdi. Nichiren'in ibadethanesi yakıldı, yandaşları takibata uğratıldı ve kendisi de İzu adasının İto burnuna sürgüne gönderildi. 1263 Nisan'ında sürgüne son verilerek evine dönmesine izin verildi (Brudnoy, 1970:30). Nichiren, Japonya'nın yabancılar tarafından istila edileceği ve ancak koruyucu tanrılar sayesinde kurtulacağı kehanetini tekrarladı. 1268'de ise Kubilay Han'ın elçileri Japonya'ya ulaştı. İlerleyen süreçte bu kez Sado'ya sürülen Nichiren, 1272 yılında Kaimokushō (Gözlerin Açılması) adlı eserini tamamladı. 1274 yılında, Nichiren'in Sado'daki sürgününün sona ermesinden birkaç ay sonra, Moğol donanması 900 savaş gemisi ve 20.000 askerle Batı Japonya'nın çevre adalarını istila etti. Nichiren, Moğol istilacıları ulusun suçlarının bir cezası addetti. Ona göre istila, Japonya'ya verilen ilahi bir cezaydı. Öyle ki Moğolların Buda ve komşu ülkelerin azizlerinin elçisi olduğu ve Japonların Lotus inancına girmeleri için gönderildiğini öne sürecek kadar ileri gitti (Kodera, 1979: 45). Her ne kadar Yuan kuvvetlerinin Japonya seferlerinde başarı sağlayamamasıyla onun öngördüğü ilahî ceza tahakkuk etmedi ise de, Nichiren'in görüşleri zaman içerisinde Japonya'da farklı siyasî akım ve söylemler için de altyapı oluşturmuştur.

Sonuç olarak, Moğol Hanı Mengü'nün halefi ve Yuan hanedanının kurucusu Kubilay Han döneminde Kore ve Japonya ile tesis edilen ilişkiler, farklı hatlar üzerinden gerçekleşmişse de her iki ulusun tarihsel gidişatı üzerinde de kalıcı etkiler bırakmıştır.

KAYNAKÇA

- Ahn, J.Y. (2018). *Buddhas and Ancestors: Religion and Wealth in Fourteenth-Century Korea*, Washington: University of Washington Press.
- Anesaki, M. (1923). *History of Japanese Religion, With Special Reference to the Social and Moral Life of the Nation*, Rutland ve Tokyo: Charles E. Tuttle Company.
- Bieler, S. (2011). "Private Armies in the Early Korean Military Tradition (850-1598)", *Penn History Review*, Issue 1, 47-75.
- Bohnet, A. (2020). *Turning toward Edification: Foreigners in Chosŏn Korea*, Honolulu: University of Hawaii Press.
- Breuker, R.E. (2005). "Contested Objectivities: Ikeuch, Hiroshi, Kim Sanggi And The Tradition Of Oriental History (Toyoshigaku) In Japan And Korea", *East Asian History*, No 29, Institute of Advanced Studies, Australian National University, 69-106.
- Breuker, R. E. (2010). *Establishing a Pluralist Society in Medieval Korea, 918-1170*, History, Ideology and Identity in the Koryŏ Dynasty, Leiden, Boston: Brill.
- Breuker, R. E. (2012). "And now, Your Highness, we'll discuss the location of your hidden rebel base: Guerillas, Rebels and Mongols in Medieval Korea", *Journal of Asian History*, Vol. 46, No.1, 59-95.
- Brose, M. C. (2006). "Realism and Idealism in the "yuanshi" Chapters on Foreign Relations", *Asia Major*, Third Series, Vol. 19, No ½, *China at the Crossroads: A Festschrift in Honour of Victor H. Mair*, 327-347.
- Brudnoy, D. (1991). "Militant Sainthood: Nichiren", *Numen*, No. 17, Fasc. 1 (Feb. 1970), 19-44
- Collcutt, M. (1994). "Religion in the Formation of the Kamakura Bakufu: As Seen through the Azuma kagami", *Japan Review*, No. 5, 55-86
- Çandarlıoğlu, G. (1981). "Orta Asya-Japonya Múnasebetleri", *Tarih Dergisi*, İstanbul Üniversitesi, S. 33, 199-214.
- Çandarlıoğlu, G. (2018). *Bozkurt'un Ejderha ile Dansı, Türk-Çin İlişkilerinin Kısa Tarihi*, İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı.
- Çınar, B. (2009). "Moğolların İkinci Japonya Seferi, Kyushu 1281", *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S. 10, Bahar, 35-55.
- Grousset, R. (2011). *Stepler İmparatorluğu, Attila, Cengiz Han, Timur*, Tercüme: Halil İnalçık, Ankara: TTK.
- Hahn, L.K. (2016). "Shifting Political, Legal, and Institutional Borderlines between Koryŏ and the Mongol Yuan Empire", *Seoul Journal of Korean Studies*. Vol. 29, Issue 2, 239-266.
- Henthorn, W.E. (1963). *Korea, The Mongol Invasions*, Leiden: E. J. Brill.

Jonathan Clements, *A Brief History of Japan, Samurai, Shōgun and Zen: The Extraordinary Story of the Rising Sun*, Tuttle Publishing, 2017, Tokyo, Rutland, Vermont, Singapur.

Kim, J. (2012). *A History of Korea, From "Land of the Morning Calm" to States in Conflict*, Bloomington ve Indianapolis: Indiana University Press.

Kim, J., Lee, J., Lee, J. (2015). "Goryeoyang and Mongolpung in the 13th-14th Centuries," *Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hung.*, Vol 68 (3), 281-292.

Kitagawa, J. M. (1990). "Some Reflections on Japanese Religion and Its Relationship to the Imperial System", *Japanese Journal of Religious Studies*, Vol. 17, No 2/3, The Emperor System and Religion in Japan, 129-178

Ledyard, G (1963). "Two Mongol Documents from the Koryō sa", *Journal of the American Oriental Society*, Vol. 83, No. 2, 225-239.

Ledyard, G. (1964). "The Mongol Campaigns in Korea and the Dating of The Secret History of the Mongols", *Central Asiatic Journal*, Vol. 9, No.1, 1-24.

Lee, H. (2002). "Political Power Groups of Koryō Dynasty after the Period of Yüan China's Intervention", *International Journal of Korean History*, Vol. 3, ss. 27-50.

Li, C. (2020), *Transition under Ambiguity: Koryō-Mongol Relations around 1260*, *International Journal of Korean History*, Vol 25, Iss 1, 123-156.

Lim, D. K. (2005). *The History of Korea*, Connecticut: Greenwood Publishing Group.

Meyer, M. W. (2014). *Japonya Tarihi, Hanedanlık döneminden günümüz Japonyası'na, İngilizceden Çeviren: Lizet Deadato*, İstanbul: İnkılâp.

Pirozhenko, O. (2005). "Political Trends of Hong Bog Won Clan in the Period of Mongol Domination", *International Journal of Korean History*, Vol. 9, 237-256.

Rhodes, R. F. (1994). "Shin Buddhist Attitudes Towards the Kami: From Shinran to Rennyō," *The Eastern Buddhist, New Series*, Vol. 27, No. 2, 53-80.

Rockstein, E. (1972). *The Mongol Invasions of Korea:1231*, *The Mongolia Society Bulletin*, Fall, Vol. 11, No. 2 (21), 41-54

Rossabi, M. (2015). *Kubilay Han*, Çev. Özgür Özöl, İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.

Roux, J.P. (2001). *Moğol İmparatorluğu Tarihi*, Çev.: Aykut Kazancıgil, Ayşe Bereket, İstanbul: Kabalıcı.

Shōji, K. (2008). "Japan and East Asia", *The Cambridge History of Japan*, Vol. 3, Medieval Japan, Ed. Kozo Yamamura, Cambridge: Cambridge University Press, 396-446.

Shultz, E. J. (1979). "Military Revolt in Koryō: The 1170 Coup d'État", *Korean Studies*, Vol. 3, 19-48.

Shultz, E. J. (1984). "Ch'oe Ch'unghōn: His Rise to Power", *Korean Studies*, Vol. 8, 58-82.

Shultz, E. J. (1989). "Twelfth-Century Koryō Politics: The Rise of Han Anin and His Partisans", *The Journal of Korean Studies*, Vol. 6., 3-38.

- Shultz, E. J. (1999). "Ch'oe Ch'unghŏn and Minamoto Yoritomo", *Japan Review*, No. 11, 31-53.
- Shultz, E.J. (2000). *Generals and Scholars, Military Rule in Medieval Korea*, Honolulu: University of Hawai'i Press,
- Stalker, N.K. (2018). *Japan: History and Culture from Classical to Cool*, Oakland: University of California Press.
- Susumu, I. (2008). "The Decline of Kamakura Bakufu", İngilizceye Çeviren: Jeffrey P. Mass, Hitomi Tonomura, *The Cambridge History of Japan, Vol. 3, Medieval Japan*, Ed. Kozo Yamamura, Cambridge: Cambridge University Press, 128-174.
- Şen, H. (2019). *Kubilay Döneminde Yuan Hanedanı-Japon İlişkileri*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Manisa.
- Şen, H. (2020). "Moğol Hâkimiyetinde Kore", *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, 7 (3), 1519-1541.
- Turnbull, S. (2010). *The Mongol Invasion of Japan 1274 and 1281*, New York: Osprey Publishing.
- Wakabayashi, H. (2001). "The Dharma for Sovereigns and Warriors: Onjō-ji's Claim for Legitimacy in Tengu zōshi," *Japanese Journal of Religious Studies*, 29/1-2, 35-65.
- Wang, S. (2018). "What Tang Taizong Could Not Do: The Korean Surrender of 1259 and the Imperial Tradition", *T'oung Pao*, S. 104, ss. 338-383.
- Yagi, T. (2006). "Personnel Administration and Letters of Appointment during the Goryeo Dynasty", *東洋史研究* (Toyoshi Kenkyu), 64(4): 850-809.
- Yamada, N. (1916). *Ghenkō, The Mongol Invasion of Japan*, Londra:Smith Elder & Co.
- Yusuke, H. (2012) "クビライ・カアンと後嵯峨院政の外交交渉" [Kubirai Kaan to Gosagain sei no gaikō kōshō, Kubilay Han ve Gosagain hükümeti arasındaki diplomatik ilişkiler], *立命館文學*[Ritsumeikan Bungaku] içinde, S. 624, C.1, 663-674.

OSMANLI TARİH YAZIMINDA SEÇKİN YA DA ÖTEKİ OLMAK: TARİHÇİLERİN SİYASETE YÖN VERME GAYRETİ

To Be Topliner or To Be Other in Ottoman History Writing: Historians' Effort to Direct
Politics

Alaattin AKÖZ*

Ahmet Kerim DEMİREĞEN**

Abstract

Although Ottoman historians usually explain their purpose of writing under the title of "*sebeb-i te'lif*", these explanations are often in the form of common statements and are not capable of fully revealing the creation of the work. One of the most important issues that today's historians should focus on is to reveal the exact reasons for which these texts were written, apart from the general purposes stated by the author. Power and authority have been the most important factor shaping historiography in all times. Although historians do not explicitly state the idea that the ruling elite should be at the center of history, they wrote their works with this understanding.

As we entered the last quarter of the sixteenth century, the powerful sultans of the classical period began to be replaced by lesser-profile sultans, and the influential people in the bureaucracy came to the fore. Traditional historiography has been abandoned; The history of the elite or mediocrity has begun to be written. In this study, the use of the "others" as an element of weakening, destroying or gaining power by using "history" as opposed to the efforts of those holding power to substitute their power with "history" will be examined through the example of Çandarlı Ali Pasha.

Keywords: Historian, historiography, politics, elite, power.

* Prof. Dr., Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, Konya TÜRKİYE, aakoz@selcuk.edu.tr

** Dr., Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya TÜRKİYE, szigetvaristx@gmail.com

1. Giriş

“Bugün ile geçmiş arasında bitmez bir diyalog” (Carr, 2002: 35) şeklinde tarif edilen tarih asırlar boyunca çeşitli amaçlarla yazılmıştır. Bu çalışmada; gücü elinde tutanların “tarih” ile güçlerini ikame etme gayretlerine karşılık “öteki”lerin aynı şekilde yine tarihçiliği kullanarak gücü zayıflatma, yok etme veya gücü elde etme unsuru olarak kullanması Çandarlı Ali Paşa örneği üzerinden ele alınacaktır.

Osmanlı müverrihleri genellikle “Sebeb-i te’lif¹²” başlığıyla yazma amaçlarını açıklasalar da; bu açıklamalar çoğu kez genel geçer ifadeler şeklinde olup eserin meydana getirilmesini tam olarak ortaya koyacak nitelikte değildir. Öğretici ya da pragmatik tarihçilik açısından geçmiş yaşantılardan veya olaylardan ders almanın ve bunu geleceğe yansıtarak yeni bir yol çizmenin (Kütükoğlu, 1998: 6) temel şartı ise tesis edilen metinlerin genel amaçlarının dışında tam olarak hangi saiklerle yazdıklarını ortaya çıkarmaktır.

Tarihçiler açıkça ifade etmeseler de asırlarca tarih yazımında iktidar seçkinlerinin tarihin odağında olması gerektiği düşüncesiyle eserlerini yazmışlardır (İnce, 2018: 53). Güç tarih boyunca tarih yazımını biçimlendiren önemli bir unsur olmuştur. “Gerçek hükümdâr olan” (Kur’an-ı Kerim, Ta-Ha 114) ve “Hiçbir şeye muhtaç olmayan mutlak kemaliyle hep övgüye lâyık olan Allah”ın (Kur’an-ı Kerim, Fatır 15) yeryüzündeki gölgesi olan padişahlar, İslam devlet felsefesine dair yazılmış pek çok eserde Allah’ın yeryüzündeki gölgesi olarak tanımlanmıştır¹³. Osmanlı Devleti’nde padişah, hem Allah’ın gölgesidir, hem de devletin tecessüm etmiş halidir. Yönetenlerin/seçkinlerin kendilerini diğer insanlardan ayırarak kıymetlendirmeleri ve Allah’ın otoritesinin bir yansıması olarak kabul ettirmeleri neticesinde tarih yazımının öznesi-nesnesi uzun müddet iktidara sahip olan seçkinler olmuştur. Nitekim Osmanlı tarih yazıcılığının ilk örnekleri de bu şekilde ortaya çıkmış olan eserlerdir (İnce, 2018: 59).

XVI. Yüzyılın son çeyreğinde artık tasvir edilen klasik dönemin kudretli Osmanlı padişahlarının yerini daha düşük profilli padişahların almaya başlaması ve buna mukabil bürokrasideki etkili kişilerin daha ön plana çıkması üzerine tarih yazımında da değişiklikler yaşanmış, geleneksel tarih yazımı, yani *Gazi Padişah*¹⁴ yazımından çok başka

¹² Tevarih-i Al-i Osman isimli eserini her padişah için bir defter olarak tertip eden Kemalpaşazâde de padişahların yaptıkları işlerin bir rüzgâr gibi uçup gitmesini engellemek istediği için eserini yazdığını belirtir. “Erbâb-ı akıl nazarında bu manâ ve eshâb-ı nakil haberinde bu fehvâ-yı mu ‘ayyen ü miibeyyen, muhakkak ve musaddakdır ki, eğer sahâyif-i pürletâyif inşâ ve iş’âr ve selâtîn ü tevârih esmâr olmayaydı, mefâhir-i meâşir-i mülûk-i nâm-dâr ve selâtîn-i kâm-kâr cerâyid-i rüzgârda ve defâtir-i leyi ü nehârda bâkî ve pâydâr olmazdı... peder-i ferhunde ahterlerinin ve kendülerinin siyer-i pür-iberleri ve mefâhir-i eyyam-ı İslam olan meâşirleri defter olub, ceride-i dühûr ve hârîde-i şühurda muharrer ii mukarrer olub, bu dar-ı fanide zikr-i bakîleri ömr-i şan-i ola. Mesaî-yi meşkureleri ebed’ül-abâd inas ü zukûr dilinde mezkûr olub biline ve yad-ı hayrile yad ide, ömr-i şan-i ola.” Bk. Kemalpaşazâde, 1996: 8-9. Peçevi ise bazı kimselerden öğrendiği bilgilerin yok olup gitmemesi için, onları yaşatmak için böyle bir tarih kitabı yazdığını belirtir. Peçevi İbrahim Efendi, 1281: 1.

¹³ Bizans’ta bir takım kuvvetli kumandanların tahtı elde etmeleri ve yeni hanedanlar kurmalarına karşın Osmanlı İmparatorluğunda bunun meydana gelmemesinin padişahların “Yedi Evliya” kudretinde bulunmaları gösterilmiştir. Bk. Turan, 1969: 77.

¹⁴ Klasik dönem Osmanlı tarih yazıcılığında konu ağırlıklı olarak bahsedilen dönem içerisindeki Osmanlı Padişahı ve onun yaptığı seferler üzerine yoğunlaşmıştır. Hatta öyle ki padişahın yaptığı bir tek sefer için bile birçok sayıda ve kimi zaman sipariş üzerine kimi zaman da kendiliğinden birçok eser yazılmıştır. Mesela Kanuni Sultan Süleyman’ın son seferi Sigetvar Seferi üzerine Agehî, Merâhî, Gelibolulu Mustafa Âli, Feridun Ahmed Bey ve müellifi tespit edilemeyen birisine ait Heft Dastân isimli eserler yazılmıştır. Bk. Demireğen, 2006.

elitlerin ya da sıradanlığın yazıldığı görünmeye başladığı dönem olmuştur. XVI. Yüzyılın ikinci yarısı diğer yazım çeşitlerinin de görülmeye başlandığı dönem olmuştur. Bu dönemde yazılmaya başlanan biyografik eserler (İsen, 1993: 211-227; Emecen, 1999: 83-90) ve daha sonrasında görülmeye başlanan bir Vezir-i Azamın, vezirin ya da bir ailenin hayatını ve faaliyetlerini anlatan eserlerle Osmanlı tarihçiliği yeni bir safhaya geçmiş ve giderek ötekilerin tarihi haline gelmeye başlamıştır.

Osmanlı tarih yazımı ile ilgili olarak daha önce yayınlamış olduğumuz; “Osmanlı Tarih Yazıcılığında Hizip ve Patronaj” isimli çalışmamızda hizip ve patronaj konularına farklı örnekler üzerinden değinmiştik (Aköz-Demireğen, 2019: 129-152). Bu çalışmada ise kuruluş döneminin en önemli ailelerinden Çandarlı Ailesine mensup Çandarlı Ali Paşa'nın kimi tarihçilerle yüceltilirken kimi tarihçiler tarafından bütün kötülüklerin kaynağı gibi gösterilmesi, adeta düşman bir beyden ya da vezirden bahsedilir gibi tasvir edilmesi ve bu dönemden sonra tesis edilen metinlerin öncekileri kaynak olarak kullanımı üzerinde durulacaktır.

2. Çandarlı Ali Paşa

Babası Çandarlı Halil Hayreddin Paşa'nın ölümü üzerine vezirliğe getirilen¹⁵ Ali Paşa'nın hayatının ilk yıllarına ait bilgi yoktur. I. Murad'ın Karamanoğlu Alâeddin Bey üzerine sefer hazırlığı sırasında vezir olan Ali Paşa, ilk Osmanlı-Karaman savaşı olan Frenk Yazısı savaşına katılmış ve kazanılan savaş sonrası Konya muhasarasında bulunmuştur. Konya muhasarası esnasında gösterdiği gayret neticesinde Beylerbeyi Timurtaş Paşa'ya da vezirlik¹⁶ verildiğinden iki vezirden birisi yani birinci vezir Ali Paşa, Osmanlı Devleti'nin ilk “vezîriâzamı” olmuştur (Uzunçarşılı, 1988: 31-33)¹⁷. Bu sıralarda Balkanlarda Osmanlı aleyhine dönen durum sebebiyle Konya kuşatması kaldırılmış ve Çandarlı Ali Paşa derhal Rumeli'ye geçerek Bulgar Kralı Sisman üzerine yürümüştür (İnalçık, 2010: 103-104). Doğu Bulgaristan'dan batıya yönelerek Pravadi, Şumnu, Tırnova ve Tuna boyundaki Silistre ile Rusçuk'u ele geçirmiştir (Ruhi Tarihi, 1989-1992: 389-390).

Çandarlı Ali Paşa, Kosova sahrasında toplanan diğer müttelik Haçlı kuvvetleri karşısında Osmanlı ordusunun merkezinde ve I. Murad'ın yanında yer almış, kaynakların ifadesine göre Allah'ın inâyetiyle azlığın çokluğa galebesine dair olan âyeti (Kur'an, 2/249) okuyarak padişahın mâneviyatını kuvvetlendirdiği gibi endişelerini de bertaraf etmiştir¹⁸. Bir ara bozulma alâmetleri gösteren Osmanlı ordusunun sol koluna Şehzade Bayezid ile

¹⁵ İbn Kemal'deki kayda göre babası Hayreddin Paşa ölmeden vezarete getirilmiş ve babası ile birlikte müştereken bu görevi ifa etmişlerdir. “Atası henüz mesned-i vezâretten inmeden kendü dahi ol pâyeye çıkup semend-i sa'âdete bindi. İki kişi şirket üzerine vezâret maslahatını gördiler. Dîvân-ı sultân-ı âlemde kadem-i hidmet üzerine turdular. İttifâkla tedbîr idüp tâk-ı mesvereti ta'mîr itdiler”. Bk. Satun, 2009: 41.

¹⁶ “Karamaniyân'da Mîr-i mîrân-ı Rûmili Timurtaş Paşa izhâr itdüği hudemât-ı pesendide mukâbelesinde yed-i istihkâkıma bi-tarîk-ı zamîme berât-ı vezâret virilüp...” bk. Özgül, 2009: 19.

¹⁷ Gelibolulu Mustafa Ali'deki kayda göre ise ilk Vezir-i 'Azam unvanı Hayreddin Paşa zamanında kullanılmıştır. “Vezîr-i Azam itlâkı dahi zamân-ı saltanat-ı Osmâniyân'da evvelâ Hayreddin Paşaya müyesser oldı”. Gelibolulu Mustafa Ali, 1997: 123.

¹⁸ “Ali Paşa ol vakitte bir gece taata tevaccühden sonra gâyet huzû' ve huşû' ile ol fitne-i uzmanın hususunda Mushaf-ı Mecîd'den tefe'ül eyleyüb ittifâkan kalellâhu tebâreke ve teâlâ “Ya eyyühe'n-Nebiyyu câhidi'l-küffâra ve'l-münâfikîne veğluz aleyhim ve me'vâhüm cehennem ve bi'se'l-masîr” nass-ı mübîni mutâbık-ı hâl görünüb ol faldan gâyet ile hurrem ve şâd-kâm ve asakir-i İslâm'ın mansur ve muzaffer olmasına i'timâd-ı tam eylemiş idi”, İdris-i Bitlisî, 2008: 394-395.

birlikte yardıma koşarak bizzat savaşmak suretiyle Kosova Meydan Muharebesi'nin kazanılmasında önemli bir rol oynamıştır (Aktepe, 1993: 211).

Bu savaşta Sultan Murad'ın şehid edilmesi üzerine yerine geçen oğlu Yıldırım Bayezid'in saltanatı süresince ona da vezîriâzamlık yapan Ali Paşa, 1391'de İstanbul muhasarasında bulunmuş, 1393'te Niğbolu Savaşı'nda Şehzade Emîr Süleyman ile beraber Osmanlı kuvvetlerinin sağ kanadında yer almıştır (Feridun Bey, 1275: 123). Timur tehlikesi karşısında Bizans Devleti'nin Osmanlı ile anlaşmasını sağlamış (Uzunçarşılı, 1988: 35), kendisinin görüş ve savaş planları dikkate alınmayan¹⁹ Ankara Savaşı (1402) sonunda savaş meydanından çekilerek Bursa'ya gitmiş²⁰. Buradan da süratle Gemlik ve Marmara denizi yoluyla Anadoluhisarı üzerinden Doğu Trakya'ya geçerek, Emîr Süleyman Çelebi de yanında bulunduğu halde Edirne'ye gelmiştir (Aktepe, 1993: 211-212).

Şehzade Süleyman'ın Bizans imparatoru ile anlaşarak Edirne'de padişahlığını ilân etmesinden sonra Ali Paşa yine vezîriâzam olarak onun yanında kalmış²¹ ve Rumeli tarafında yeni hükümdarın hâkimiyetini sağlamıştır. Fetret Devri'nde yine Emîr Süleyman Çelebi ile beraber hareket ederek Ankara Kalesi'nin Emîr Süleyman tarafından zaptını sağlamış, Kardeşler arasında mücadelelerin meydana geldiği bir sırada Karamanoğlu ile anlaşan Çelebi Mehmed'e karşı Emîr Süleyman'a Ankara civarında çarpışması tavsiyesinde bulunmuştur. Süleyman Çelebi'nin kuvvetleriyle Ankara Kalesi önünde savaş hazırlıklarına başladığı sırada 7 Receb 809 (18 Aralık 1406) günü vefat etmiş, cenazesi İznik'e, babası Kara Halil Hayreddin Paşa'nın türbesine defnedilmiştir (Aktepe, 1993: 212).

Murad, Yıldırım Bayezid ve Emir Süleyman'a vezirlik yapan Çandarlı Ali Paşa'nın siyasi karakteri ve tesis ettiği müesseseler, beylikten imparatorluğa geçiş açısından önemli kilometre taşlarından birisi haline gelmiştir. İçoğlanı müessesesinin kurulması, cerehor ya da serehor adıyla Rumeli'den ve Bizans'tan ücretli asker toplama işi, merasim elbiselerinde ak kaftan üzerine kırmızı düğme takılması ve kadınların sicilden 7, hüccetten 25, nikâhtan 12 ve mirastan binde 20 akçe alması gibi uygulamalar Çandarlı Ali Paşa döneminde gerçekleşmiştir.

¹⁹ "Bir fesâd olmadan ziyâde teyakkuz u ihtiyât üzerine olma. Bunuñ gibi fesîh ü vâsi,, yirde mukâbele olunup, mukâtele olunmaya te"emmül tefekkür muh[â]ldür. Hemân dermân-ı maşlahat oldur ki anı bu leşker-i muteber ile memleket içinde bir zamân gezdürüp, âciz ü ser-gerdân idelüm. Çokluk askerdür, zarûrî zâd u zevâdiye çıkarlar. Çıkanın serdârlar tu'me-i şemşîr-i âb-dâr eylesünler. Hiç bir yirden kuvvet gelmeyüp, tarîk-i ma'îşetleri mesdûd olıcak maţâyâsın yemek müteayyin olur. Esbâb-ı maâşda ve meşâlih-i inti'şda leşkeri bir niçe müddet müzâyaka vü zahmet çekicek mukâbeleye mukâteleye kudretleri kuvvetleri kalmaz. Leşkeri za'if olur", Behiştî Ahmed Çelebi, 2016: 111; Ruhi Tarihi'nde ise bu görüşlerin Ali Paşa ile Koç Minnet Beğ ve Mustafa Beğ tarafından dile getirildiği anlatılır. "Asker-i İslâm'dan Alî Paşa ve Koç Minnet Beg ve Mustafa Beg bir yüksek yire çıkub Temür 'askerine nazar itdiler. Gördiler ki kâbil-i vâsif olmayub bir deryâ-yı bî-nihâyedür ki cûş idiüb turur. Bunlar bu hâli görüb asker-i Rûm mukavemet itmeyeceğın bilüb pâdişâh-ı İslâm'a arz idiüb çeriği bölük bölük idiüb tağlara gönderüb etrâf ve cevânibden Temür askerin şebûhun itmek ile ve ardından ve öninden basmağıla bir zafer bulavuz diyü tedbîr idicek...", s. 398.

²⁰ "El-hâsil emr-i Yezdân ile cânib-i sultan'a inhizâm vâki olmağla Ali Paşa ve Murad Paşa ve yeniçeri ağası Hasan Ağa Şehzâde Süleyman Çelebi'i ma'rekeğâhdan çıkarub Rumeli cânibine teveccüh eylediler", Mehmed B. Mehmed, 2000: 53.

²¹ "Emir Süleyman 'iş ü nûşâ ve şâhid ü mahbûba mâyil cenğ ü harb emrinde mütekahil pâdişâh idi amma cümle ahvali sâbıku'z-zikr Ali Paşaya ısmarlamış idi ulemadan vezir olmuş merd-i kardân idi." Bk. Celal-zâde Salih Çelebi, 2013: 207.

3. Osmanlı Tarihçilerine Göre Çandarlı Ali Paşa

Çandarlı Ali Paşa'nın yukarıda sayılan hizmetlerine karşılık erken dönem Osmanlı kroniklerinde, bilhassa Anonim *Tevârih-i Âl-i Osmân*'lardaki anlatımı son derece olumsuzdur. Bu eserlerde; Ali Paşa kurduğu müesseseler ve uygulamalar üzerinden sert biçimde eleştirilmiştir. En başta tenkit edilen husus içoğlanı meselesidir. Beğlerin kapısında danışmendlerin bulunması ve bunların yaranmak için beğleri yanlış yapmaya sürüklediği, danışmendler yüzünden Allah buyruğunun ve peygamber kavlinin terkedildiği, takvanın gidip yerini hilenin aldığı, akçe politikalarının da onların eseri olduğu, onun zamanında kadıların da fesada bulaşmaya başladığı, Yıldırım Bayezid'in içki alışkanlığı gibi konular öne çıkmaktadır:

“Heman ki Kara Halil oğlu Ali Paşa vezir oldu fisk u fücûr ziyâde oldu mahbûb oğlanları yanına aldı adını iç oğlanı kodı bir nice zaman ne gerekse idüp çıkarup mansıb virdi anlardan ilerü kadîmler var idi kişi iyâlleri idi cümle mansıbı anlar yirlerdi çıkarup azl idüp yirine dahi virmezlerdi eğer bir sipahi ölse mansıbı oğluna virürlerdi ve eğer oğlu kalmasa kızı ya avratı kalsa zelil olmasını diyü anları bir kula virürlerdi ol ölenün tımarını bile virürlerdi içoğlanına itden beter rağbet iderledi içoğlanına rağbet itmek Ali Paşa'dan kaldı heman Ali Paşa vezir oldu anun zamânında dânişmendler çoğaldı beğler kapısına geldiler. Her biri bir beğün yanına geldiler her biri onlara yarayalum diyü tabî'atlarına münâsib cevâb virdiler Allah buyurgın, peygamber kavlin terk itdiler Al-i Osman bir sulb kavm idi anlar ki geldiler dürlü dürlü hilelere başladılar takvâyı götürdiler, fetvâyâ başladılar yeni akça kesüp eski akçayla pazar itmek anlardan kaldı ve eski akça gayri vilâyete gitmeye diyü yasak itdiler Ali Paşa bir zerrâk kişi idi ekseri halk ana tâbi' oldılar Kadıların dahi fesâdı zâhir olmağa başladı”²².

Anonim *Tevârih-i Âl-i Osmân*'lar ve Oruç Beğ Tarihi ile Aşıkpaşazâde'nin 1422 yılına kadar ortak kaynaktan beslenmiş olmaları (İnalçık, 2005: 97) nedeniyle Aşıkpaşazâde'nin eserinde de yukarıdaki pasajın paralelinde ifadeler bulunması doğaldır:

“Bu Osmanlı Hanedanından bir lâtife: Bunlar doğru bir soydur. Bunlardan gayrimeşru hareket hiç vâki olmamıştı. Ulemâ bir şeye günah dese Osmanlı Hanedanı ondan kaçardı. Orhan zamanında ve Gazi Murad Han zamanında ülemâ vardı. Çandarlı Halil'e gelinceye kadar fesatçı değillerdi. Ne zaman ki Halil geldi, Türk Rüstem geldi, Mevlânâ Rüstem dediler, bunlar âleme hile karıştırdılar Halil'in oğlu Ali Paşa vezir olunca onun zamanında dânişmendler dahi çok oldu. Bu Osmanlı Hanedanı sağlam bir aile idi. Onlar gelince hileli fetvalar çıkardılar. Takvâyı kaldırdılar. Bu memlekette eski akça ile kimsenin alışveriş etmemesi ve başka memlekete de gitmemesi Ali Paşa zamanında oldu. Bu Ali Paşa zevkine düşkün kişiydi. Adamları da zevke düşkün oldular. Kadıların fesatları ortaya çıktı” (Aşıkpaşaoğlu Tarihi, 1970: 74-75).

Oruç Beğ Tarihi'nde de neredeyse satırı satırına aynı ifadeler mevcuttur.

“Ali Paşa istiklâlî vezir oldu bir sözi iki olmazdı anun zamanında ulemâlar ve dânişmendler çok oldılar Âl-i Osmân bir sulb kavmdı Kara Rüstem ve danışmendler kendü nefislerine uyanlar geldiler dürlü dürlü fetvâyâ ve hîleye başladılar takvâyı götürdiler fetvâyı kodılar vilâyetlerde eski akçaya satu bâzâr itmeyeler dürlü dürlü ihdas işler itdiler akça kesüp yasaklar itdiler eski akça yürümeye ve dahı eski akça gayri vilâyetlere gitmeye ve veziri Ali Paşa zevvâk kişiydi halkun dahı

²² Anonim *Tevârih-i Al-i Osman*, 1992: 34; benzer ifadeler için Anonim *Osmanlı Kroniği* (1299-1512), 2000: 38-39.

ekseri zevvâk oldılar taşradan kâdılarun dahi fesâdı ziyâde oldı dürlü dürlü fesâd işler ider oldılar kâdılar dahi rişvetle âlemi toldurdılar” (Oruç Beğ Tarihi, 2008, 33-34).

Aşıkpaşazâde, Yıldırım Bayezid’in İstanbul kuşatmasını kaldırmasını da vezirin rüşvet almasına bağlar:

“Tekfür elçi ile yüz balık gönderdi, içleri altın ve gümüş dolu idi. Ali Paşa’ya geldi. Paşa da sandık ile kese ile balıklara karşı vardı. Zira gayet hürmetli elçidir. Sulha, anlaşmaya gelmişlerdir. Söz kesen ve dil tutanı beraber getirmişlerdi. Ali Paşa da hümkâra gitti. İstanbul tekfürü adına gayet yaltaklandı. Elhâsılı hümkârı razı eyledi” (Aşıkpaşaoğlu Tarihi, 1970: 73-74). Söz konusu rüşvet meselesi Hoca Sadeddin’de de yer almıştır. Hoca Sadeddin aynı bilgileri kullanmakla birlikte muhtemelen 100 sayısını çok görmüş olacak ki balık sayısını 10 olarak vermiştir²³.

Eserinde kullandığı sözlü ve yazılı kaynaklardan sadece Aşıkpaşazâde’yi zikreden Hadidi de rüşvetle ilgili kaydı aynen kullanır:

*“Ali Pâşâ veziri pâdişâhun
Müşiri vü zahiri taht-gâhun*

*Tekür emr itdi yüz balık getürler
İçin pâk itdürür de pür-zer eyler*

*Balıklar gönderür k’ola musâlih
Musâlih zer k’ola biter mesâlih*

*Tekürden dahi elçi geldi hâna
Teberrük pîş-keşlerle şahâne*

*Demiş kim gelürisen iderüz ceng
Ki bizde dahi vardur nâmile neng*

*Ali Pâşâ’ya diyüp men’ itdi hânı
Kış erdi kalmadı cengün zamânı” (Hadidi, 1991: 115-116.)*

Sonraki kroniklerde, Çandarlı Ali Paşa hakkındaki ithamların üzerine yenilerinin eklenerek devam ettiği görülür. Kanuni Sultan Süleyman dönemi veziriazamlarından Lütü Paşa, tarihinde diğer eleştirilerin yanında *“halk bir birine tezvîr itmek”* şeklinde yeni bir eleştiri daha getirerek Çandarlı Ali Paşa dönemini zemmeder:

“Ol zemanda kadılığa yarar danışmendi müderrislerden taleb iderlerdi. Bir kadılık nice zaman mahlul dururdu ve kimisi kadılığa razı olmazdı, zira kadılık cehennemden bir hasır yeridir dirlerdi,

²³ Hoca Sadeddin, 1979: 226-227; Eserini 1770’li yıllarda kaleme alan Cizyedarzâde Ahmed *“ol nüsha-i nefise-i bî-kizb ü irtiyâb”* olarak betimlediği Tacü’t-Tevarih’deki kaydı tekrar etmiştir. Bk. Cizyedarzâde Ahmed Bahaeddin, *Tarih*, Atatürk Kitaplığı Belediye Yazmaları, B64, V. 2b.

kadılıktan kaçarlardı. Bu 'acebdir ki, şimdiki zamanda kadılık için rüşvetler virürler ve şefi'ler tutunurlar dilek itdürürler begler ve kadı'askerler kapusunda hor ve zelil olub mülazemet itmezlerdi. Hümayun'un 'Osman'lu kapusuna 'Acem ve Karamaniler musahib aldılar. 'Osmanlu dahi dürlü dürlü günahlara mürtekeb aldılar. Ol musahibler 'alemi dilek ile ve minnet ile toldurdılar ve Kara Halil-oğlu 'Ali Paşa ki, vezir oldu. Fısk u fucur ziyade oldu ve hem nameşru işler zahir oldu. Mahbub oğlanlar hizmetlenmek gibi ve rüşvet almak gibi ve halk bir birine tezvîr itmek gibi ve yeni akçayı kesüb eski akça ile bazar itmek ol te'lif itdi. Ve kadıların dahi ekserinin fesadları rüşvet yönünden zahir oldu" (Lütfi Paşa, 2001, 164).

Anonim Tarihlerde Yıldırım Bayezid'in içki meclisi kurması Sırp Kızına bağlanırken²⁴ Aşıkpaşazâde kasıtlı bir şekilde bu bilgiye Çandarlı Ali Paşa'yı da ekler:

"Bayazid Han içki meclisi kurmayı Sırp kızından öğrendi. Ali Paşa'nın da yardımı ile şarap ve kebab meclisi kuruldu" (Aşıkpaşaoğlu Tarihi, 1970: 74)

Eserini XVII. Yüzyılın sonlarına doğru yazan Müneccimbaşı, kaynak olarak Aşıkpaşazâde'yi kullanırken Lütfi Paşa örneğinde olduğu gibi onun da bazı eklemeler yaptığı görülür:

"Sultan, Vilkioğlu'nun kız kardeşi ile evlendi. Son derece güzel ve cilveli bir kadın idi. Yıldırım onunla zıfafa girdikten sonra gönülü aşk ve muhabbetine öylesine bağlandı ki hep onun sevgisi ile meşgul olup devlet işlerini, cihâd ve gazayı ihmal etti. Bu hilekârın Sultan'ı yoldan çıkarmasıyla atalarından kimsenin yapmadığı işi yaptı, şarap içti ve eğlencelere daldı. Veziri Ali Paşa da ona bu hususta yardım etti. Zira o da şarap meclislerine ve eğlenceye gömülmüştü. Zulüm ve kul hakkından başka her günahın tevbe edilince affolunacağını söyleyerek Sultan'ı içki ve eğlence âlemlerine teşvik etti. Rüşvet ve fesad kapıları ardına kadar açıldı. Zulüm ülkenin her tarafına yayıldı. Özellikle kadılar rüşvet almakta, zulümde ve ülkeyi tahripde haddi aştılar" (Müneccimbaşı Ahmed B. Lütfullah, 1995: 133).

Solakzâde de Aşıkpaşazâde'nin yolundan giderek Çandarlı Ali Paşa'yı "İlka -yı fesâd- engîz ile hevâsına tâbi' olub Şâh-ı cihânı dîbelik izlâl iyledi" (Solakzâde Mehmed Hemdemi, 2015: 124) şeklinde eleştirirken, artık kendi döneminde alışılmış ve özümsemiş hale gelen Çandarlı Ali Paşa tarafından kadılara resm verilmesi meselesini Yıldırım Bayezid'e mâl eder (Solakzâde Mehmed Hemdemi, 2015: 126).

Alaaddin Paşa'dan Ramî Mehmed Paşa'ya kadar birkaç istisna dışında bütün Veziriazamların biyografilerini yazan Osmanzâde Taib ise Çandarlı Ali Paşa'yı bir taraftan âlim, fazıl ve kâmil diyerek överken, diğer taraftan "hevâ-yı nefse tabi' ve icrâ-yı huzuz-i nefsâniyeye mail idi"²⁵ ifadeleriyle eleştirir.

Kuruluş devrini ayrıntılı bir şekilde elen alan Mehmed Neşrî ise bambaşka bir Çandarlı Ali portresi çizer. Anonim kroniklerdeki ve Aşıkpaşazâde'deki tüm olumsuzluklara karşılık Neşrî, Çandarlı Ali Paşa'yı "Düstûr-ı devran ve asaf-ı zaman Ali Paşa-yı kamrân" (Mehmed Neşrî, 1949: 290-292) diye vafederken, eserinin bir başka yerinde de "Sultan

²⁴ "Vuluk, kızını Yıldırım Hân'a virdi, düngür-dünüş oldılar. Tâ Vuluk kızı gelmeyince, Yıldırım Bâyezîd sohbet ve işret bilmezidi. Hamr sohbeti bilmezidi. Anlardan evvel geçen cedleri şarâb sohbetin bilmezlerdi. Dâimâ, ulemâ sohbetleri olurdu ve ulemânun sözleriyle geçinürlerdi. Ulemâ her ne dirse, sözlerine ve kavüllerine muhâlefet olunmazdı." Bk. Akgün, 1988: 14.

²⁵ "Âlim ve fâzıl ve âkil ve kâmil vezir-i bî mu'addel idi. Ancak hevâ-yı nefse tabi' ve icrâ-yı huzuz-i nefsâniyeye mail idi". Osmanzâde Taib, 1271: 7.

Murad Han Gazi, Ali Paşayı gayet severdi ve hüsn-i rey ve tedbirine mu'tekid ve mu'temid idi" şeklinde metheder (Mehmed Neşrî, 1949: 221). Kadılara verilen resm meselesi Neşrî'de doğru bir uygulama olarak değerlendirilir ve "*Ali Paşa'nın himmetidür*" şeklinde geçer (Mehmed Neşrî, 1949: 339). Onun Rumeli'deki faaliyetleri ve fetihleri de uzun uzun anlatılır. Neşrî, İstanbul kuşatmasının rüşvet ile kaldırılması meselesinden hiç bahsetmez. Diğer kroniklerde görülen Çandarlı Halil Hayreddin ve Kara Rüstem'e atfedilen kötülüklerde ise sadece Kara Rüstem'den bahsedilir (Mehmed Neşrî, 1949: 323).

Çandarlı Ali Paşa hakkında müspet ifadeler yer veren müelliflerden birisi de İdris-i Bitlisî'dir. Ali Paşa'yı akıl, itibar ve ilim sahibi bir vezir olarak nitelendiren²⁶. İdris-i Bitlisî vezaretin ona liyakati hasebiyle verildiğini ifade eder²⁷. Neşrî gibi o da Ali Paşa'nın Rumeli fetihlerine geniş yer verir.

Kemalpaşazâde İbn Kemal de Çandarlı Ali Paşa hakkında vermiş olduğu bilgilerde olumlu taraftadır. Ancak Kemalpaşazâde Ali Paşa'nın Rumeli'deki fetihlerini anlatmasına karşılık onun teşkilatlanma açısından yaptığı uygulamalara pek değinmez.

4. Değerlendirme

Yukarıda ele alınan tespitlerden de açıkça anlaşılacağı üzere Osmanlı müverrihleri, Çandarlı Ali Paşa konusunda iki cepheye veya tarafa ayrılmış durumdadır. Aynı şahıs ve aynı faaliyetler üzerinden geliştirilen bu zıt anlatımın sebebi/sebepleri ne olabilir? Olumlu veya olumsuz anlatımları müelliflerin doğal çıkarımları ya da yaklaşımları olarak kabul edebilir miyiz? Şüphesiz mesele bu kadar basit değildir. Bizim kanaatimiz bu ayrışmanın Osmanlı tarih yazımının temel problemlerinden olan hami-mahmi ilişkileri, hizip çatışmaları ve mevcut konjonktür gibi sebeplerden kaynaklandığı yönündedir.

4.1 Hami-Mahmi İlişkileri

Mısır'da öğrenim gören ve devrin ünlü âlimlerinden Şeyh Ekmeleddin el-Bâbertî'nin öğrencisi olan Ahmedî, Mısır'dan dönüşünde önce Aydınogullarına intisab etmiş, İsa Bey'in oğlu Hamza Bey için *Mîzânü'l-edeb* ile *Mi'yârü'l-edeb* adlı iki eser kaleme almıştır. Bir süre Germiyanogullarına da intisab eden Ahmedî için son durak Osmanogulları olmuştur. Emir Süleyman'ın himayesine giren Ahmedî, Emir Süleyman adına *Dâstân-ı Tevârîh-i Mülûk-i Âl-i Osmân*, *Cemşîd ü Hurşîd* ve *Tervîhü'l-Ervâh* gibi eserler kaleme almıştır. Ahmedî'nin Emir Süleyman'ın hamiliğinde eserler kaleme alırken onun Vezir-i Azamı olan Ali Paşa'yı hiç övmemesi ve hatta eserinde onun adını hiç anmaması²⁸ ise muhtemelen Emir Süleyman'ın ölümünden sonra I. Mehmed'in himayesine girmesi ile ilgilidir.

Genel olarak *Aşıkpaşazâde Tarihini* kullanan Mehmed Neşrî ise eserinde kullandığı kaynaklardan bahsetmez. V. Menage çalışmasında; Neşrî'nin *Aşıkpaşazâde*'deki manzum kayıtları ya almadığını ya da nesre çevirdiğini, bazı otobiyografik kayıtları metin

²⁶ "*Ali Paşa vezir-i azam ve akl ve ilm ile erkân-ı sâireye mukaddem ve umûr-ı cumhur mülk ve mâlda sâhib-i i'tibâr ve tedâbir-i sâirede müşîr ve müşâr idi*", İdris-i Bitlisî, 2008: 367.

²⁷ "*Veraset ve liyakâti hasebiyle ana ihsân buyurub meyân-ı sipâh ve ecnâd ve ümerâ-i cihâdda pederinin yerine sefere irsal eyledi ki metrûkât ve cihet-i pederiyi verâseten ve vezâyif-i sipeh-dârîde kıyâm eyleye*", İdris-i Bitlisî, 2008: 365.

²⁸ Eserde Çandarlı Ali Paşa'nın babası Çandarlı Halil Hayreddin'den "*Binevanlıktan koyuban Çenderi/Katına geldi Halil-i Çenderi, Bu karnusuyle ki 'ilmi az idi/Her hünerde 'âri vü nâsâz idi*" şeklinde bahsedilir. "*Dâstân ve Tevârîh-i Mülûk-i Âl-i Osmân*", *Osmanlı Tarihleri*, (haz. Çiftçioğlu N. Atsız), I, İstanbul 1947, s. 14.

dışı bıraktığını ve soru-cevap bölümlerini kendince hikayeleştirdiğini yazar (Menage, 1978: 236). Bunun yanında Aşıkpaşazâde'de açık ve net şekilde görülen Çandarlı ailesine karşı aleyhtarlığın Neşri tarafından yumuşatılması veya tamamen metinden çıkarılması ve savunmacı bir profil çizilmesi ise onun II. Bayezid'in de teveccüh gösterdiği, dönemin Vezir-i Azamlarından ve Çandarlı ailesinin son temsilcisi İbrahim Paşa'nın himayesine girmek istemesi ile açıklanabilir (Menage, 1978: 236).

Benzer şekilde İdris-i Bitlisî de hamî arayışlarında bulunan ve himayesine girdiği güce kalemiyle övgüler düzen bir müelliftir. İdris-i Bitlisî medh ettiği kişilerin baniliğine de vurgu yapar (Genç, 2019: 503). Bu şekilde övdüğü kişilerden bir tanesi de Çandarlı İbrahim Paşa'dır. Bu yüzden İdris Bitlisî'nin eserinde Çandarlı Ali Paşa'yı övmesi de hamî ilişkileri içerisinde değerlendirilmektedir.

Kemalpaşazâde İbn Kemal'in Çandarlılar ile hamî-mahmi ilişkisi içerisinde bulunup bulunmadığı net olarak bilinmemekle birlikte Çandarlı İbrahim Paşa ile yakın ilişkiler içerisinde olduğuna dair bilgiler mevcuttur. İbn Kemal'in Filibe'de onun meclisinde bulunması (İbn Kemal, 1957: XII), eserini vücuda getirirken şifahî kaynak olarak Çandarlı İbrahim Paşa'yı da zikretmesi (İbn Kemal, 1957: XXXVI, 363-364), onunla iyi ilişkiler içerisinde bulunduğuna delalet etmektedir.

4.2. Hizip Çatışmaları ve Mevcut Konjonktür

Eserini hayatının son yıllarında kaleme alan Aşıkpaşazâde'nin hem kendisinin amansız bir Çandarlı düşmanı olması hem de kullandığı kaynakların çeşitli sebeplerle muhalif karakterli olması yüzünden Çandarlı Ali Paşa Aşıkpaşazâde'de yoğun şekilde eleştirilir. Aşıkpaşazâde'nin, Oruç ve Anonimlerle birlikte kullandığı kaynakta bulunmayan kayıtlara kendince ilavelerde bulunması da doğrudan doğruya Çandarlı aleyhtarlığı ile ilgilidir.

Rumeli gazilerinin cihad faaliyetlerinin coşkulu şekilde anlatıldığı Anonim *Tevârîh-i Âl-i Osmân*ların genel olarak iki varyant (Emecen, 2014: 331-344) olarak tedvin edildiği ve daha sonra yazan kişi tarafından yeni eklemeler yapılarak eseri yazarının bulunduğu tarihe kadar geldiği görülür. Bu yazarlar, özellikle merkezîyetçi yapıya muhalif ve uç beyliği vasfını korumak isteyen hizbin destekçisi durumundadırlar. İmparatorluğa geçiş sürecinin önemli kilometre taşlarından olan İstanbul'un fethi meselesi bu kroniklerde "inşaası sırasında lanete uğramış şehir"²⁹ algısıyla kamuoyuna sunulurken, yine bir imparator olarak artık divana başkanlık etmeyen Fatih Sultan Mehmet'in de geçmiş dönemde şikâyet dinleyen ve adil olan padişahlar³⁰ örneğiyle eleştirildiği görülür.

²⁹ Bu tür anlatımlar ve hikâyeler için bk. Yerasimos, 1993.

³⁰ "Tekvur Baladı'ndan aşığa Eğrikapu dirlerdi andan aşığada bir bergoz vardur kim taşra yanında hendekun iç yanında bir mermer direk var, dikilü turur. Meğer ilerü zamânda bir padişah gelmiş, gâyetde âdil şâhmüş. Meğer dibinde direk olan bergozun üzerinde bir ulu kasır varmış, dahi gelüp ol kasrun üzerinde ol padişah otururmuş, dahi şikâyetçi değüllermiş. Hem ol hendekun taşra yanında ol direğe zincirler itdürmüş, bir ucu ol zincirün kendü kasrı içinde oturduğı yirdeyimiş. Her kimün kim bir zulüm olsa, ya bir kazıyyesi olsa gelüp ol pâdişâha arz idermiş. Her kazıyyeyi kendi dinlermiş. Hiç kimseye inanmazmış. Ol ki gelüp pâdişâhı hâzır bula, kazıyyesin arz idüp cevâbın almış ve eğer hâzır bulmasa ol zinciri depredirmiş. Dahi ol pâdişâh kendü çıkup dinleyüp yirine kormuş. Ol zamânda ol pâdişâhun her şikâyetçileri kendü dinlermiş. Ol ucdan kim "zulüm ideler, âhiretde kendüye azâb ola" diyü kimesneye inanmazdı, şunculaym âdil pâdişâhmüş, Kapusunda yidiyüz çavuşları var imiş. On ikibin hâs kulları var imiş. Cümlesi kor kuşaklı hâs kulları var imiş, leylek ve nehâren kapusunda mülâzimler imiş. Geri kalan leşkerün hoz kıyâsın Allah bilürdi. Niçe

Osmanlı kroniklerinin yazımında mevcut siyasi şartların etkisi de son derece etkilidir. Çandarlı Hayreddin ile başlayıp, Çandarlı Halil'e kadar uzayan ve yaklaşık bir asır süren Çandarlı hegemonyası, muhalif çevrelerde bıkkınlık veren bir hale ulaşmıştır. Fatih Sultan Mehmet döneminde güç kazanan devşirme grubunun yönetimi ele almak istemesi aynı zamanda potansiyel hanedan adayı olan Çandarlıların sonunu getirmiştir³¹. Çandarlıların tasfiye sürecinde olmaları nedeniyle özellikle Aşıkpaşazâde başta olmak üzere bazı Osmanlı tarihçileri eserlerine iliştiirdikleri çeşitli anekdotlarla Çandarlılar aleyhine yürütülen menfi propagandayı besleyerek, elitlerin üzerinde kamuoyu oluşturmuşlardır.

Sonuç olarak Osmanlı tarih yazıcılığı beyliğin kuruluşuna göre daha geç dönemde başlamıştır. Bu sebeple tesis edilen metinlerin çoğu incelediğimiz dönemden çok sonraları kaleme alınmıştır. Bu döneme yakın bir evrede yani Osmanlı tarihçiliğinin yavaş yavaş gelişme gösterdiği periyotta yazılan bu eserler, hem kendi dönemlerindeki hitap ettikleri zümreler hem de kendilerinden sonra gelen nesillere doğrudan etkide bulunmuşlardır. Ancak bu metin sahiplerinin hami-mahmi ilişkileri, hizip mücadeleleri ve günün siyasi koşulları gibi etkenlerle meseleye farklı yaklaşımları birbirini tutmayan değişik yorumlamalara neden olmuştur. Bu küçük çalışma göstermiştir ki aynı dönemin içerisinde bulunan farklı tarihçiler ve kendilerinden sonra gelen tarihçilerle birlikte uzun iktidar sahibi Çandarlı Ali Paşa hakkında birbirinden tamamen farklı, adeta siyahla beyaz kadar ayrı tasvirlerin ortaya çıkmasına neden olmuştur.

KAYNAKÇA

Akgün, Ahmet (1988). *Anonim Tevârîh-i Âl-i Osmân*, (Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

Aköz, Alaattin-Ahmet Kerim Demireğen (2019). "Osmanlı Tarih Yazımı Patronaj ve Hizip", *Selçuk Üniversitesi Selçuklu Araştırmaları Dergisi USAD*, S.11, Konya, s. 129-152.

Aktepe, Münir (1993). "Çandarlı Ali Paşa", *DİA*, VIII, İstanbul, s. 211-212.

Aşıkpaşazade (1970). *Aşıkpaşaoğlu Tarihi*, (haz. Nihal Atsız), İstanbul:Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.

Atsız, Nihal (1947). "Ahmedî, Dâstân ve Tevârîh-i Mülûk-i Âl-i Osmân", *Osmanlı Tarihleri*, İstanbul.

Behiştî Ahmed Çelebi (2016). *Târih-i Behiştî, Vâridat-ı Sübhânî ve Fütûhât-ı Osmânî (1389-1502)*, (haz. Fatma Kaytaz), Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Carr, Edward Hallet (2002). *Tarih Nedir?*, (çev. Misket Gizem Gürtürk), İstanbul: İletişim Yayınları.

Celal-zâde Salih Çelebi (2013). *Hadikatü's-Selâtin*, (yay. Hasan Yüksel-H. İbrahim Delice), Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

beğler ni'metin yirlerdi. Bir gün ecel gelüp defterlerin dürdü. Ne kendü kaldı ve ne halkı kaldı, cümle harâb olup hebâ oldı." Bk. Dâstân ve Tevârîh-i Mülûk-i Âl-i Osmân, s. 108-109.

³¹ II. Bayezid döneminde bir denge unsuru olarak Çandarlı İbrahim kısa bir süre Vezir-i Azamlık yapmıştır.

Cengiz, Halil Erdoğan-Yaşar Yücel (1992). "Ruhi Tarihi", *Türk Tarih Kurumu Belgeler*, XIV/18, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, s. 359-472.

Cizyedarzâde Ahmed Bahaeddin, *Tarih*, Atatürk Kitaplığı Belediye Yazmaları, B64.

Demireğen, Ahmet Kerim (2006). *Sigetvar Seferi Hazırlıklar ve Fetih*, (Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Konya.

Emecen, Feridun (1999). "Osmanlı Kronikleri ve Biyografisi", *İslam Araştırmaları Dergisi*, S. 3, İstanbul, s. 83-90.

Emecen, Feridun (2014). "II. Bâyezîd'in Tarih Merakı Üzerine Bir Not: Fenarîzâde Alâeddîn Alî'nin Anonim Osmanlı Tarihi Derlemesi", *Kitaplara Vakfedilen Bir Ömre Tuhfe: İsmail E. Erünsal'a Armağan: Tarih*, I, İstanbul.

Feridun Bey (1275). *Münşeatü's-Selâtin*, I, İstanbul: Takvimhane-i Âmire Matbaası.

Gelibolulu Mustafa Âli (1997). *Küh'ül-Ahbâr*, (yay. Ahmet Uğur vd.), Kayseri: Erciyes Üniversitesi Yayınları.

Genç, Vural (2019). *Acem'den Rum'a Bir Bürokrat ve Tarihçi İdris-i Bidlîsî (1457-1520)*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Giese, Friedrich (1992). *Anonim Tevârih-i Âl-i Osmân*, (haz. Nihat Azamat), İstanbul: Marmara Üniversitesi Yayınları.

Hadidî (1991). *Tevârih-i Âl-i Osman (1299-1523)*, (haz. Necdet Öztürk), İstanbul: Marmara Üniversitesi Yayınları.

Hoca Sadeddin (1979). *Tac'üt-Tevarih*, (neşr. İsmet Parmaksızoğlu), I, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

İdris-i Bitlisî (2008). *Heşt Bihişt*, I, (yay. Mehmet Karataş, Selim Kaya, Yaşar Baş), Ankara: Bitlis Eğitim ve Tanıtma Vakfı Yayınları.

İnalçık, Halil (2005). "Osmanlı Tarihçiliğinin Doğuşu", *Söğüt'ten İstanbul'a Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu Üzerine Tartışmalar*, (ed. Oktay Özel-Mehmet Öz), İstanbul, s. 93-118.

İnalçık, Halil (2010). *Kuruluş Dönemi Osmanlı Sultanları (1302-1481)*, İstanbul: İSAM Yayınları.

İnce, Yunus (2018). "Osmanlı Tarih Yazımında Seçkincilik Paradigması ve Bu Paradigmanın Çözülmesi", *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, S. 43, Ankara, s. 51-95.

İsen, Mustafa (1993). "XVI. Yüzyıl Sonuna Kadar Osmanlılarda Biyografi Geleneği", *Türk Kültürü Araştırmaları Prof. Dr. Oktay Aslanapa'ya Armağan*, XXXI, S. 1-2, Ankara, s. 211-227.

Kemalpaşazâde İbn-i Kemal (1957), *Tevârih-i Âl-i Osmân*, VII. Defter, (haz. Şerafettin Turan), Ankara:Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Kemalpaşazâde İbn-i Kemal (1996). *Tevârih-i Âl-i Osmân*, X. Defter, (haz. Şefaettin Severcan), Ankara:Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Kütükoğlu, Mübahat (1998). *Tarih Araştırmalarında Usûl*, İstanbul: Kubbealtı Neşriyat.

- Lokmacı, Süleyman (2015). *Solak-Zâde Tarihi'nin Tahlili ve Metin Tenkidi*, (Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi), Erzurum.
- Lütfi Paşa (2001). *Tevârih-i Âl-i Osmân*, (yay. Kayhan Atik), Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Mehmed Neşrî (1949), *Kitab-ı Cihannüma*, I-II, (haz. Faik Reşid Unat-Mehmed Altay Köymen), Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Menage, Victor Louis (1978). "Osmanlı Tarihçiliğinin Başlangıcı", (çev. Salih Özbaran), *Tarih Enstitüsü Dergisi*, S. 9, İstanbul, s. 227-240.
- Müneccimbaşı Ahmed B. Lütfullah (1995), *Camiü'd-Düvel*, (yay. Ahmed Ağırakça), İstanbul: İnsan Yayınları.
- Oruç Bey (2008). *Oruç Beğ Tarihi*, (haz. Necdet Öztürk), İstanbul:Çamlıca Basım Yayın.
- Osmanzâde Taib (1271). *Hadikatü'l-Vüzera*, İstanbul: Ceride-i Havadis Matbaası.
- Özgül, İbrahim (2009). *Kara Çelebi-Zâde Abdülaziz Efendi'nin Ravzatü'l-Ebrâr Adlı Eseri (1299-1648) Tahlil ve Metin*, (Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul.
- Öztürk, Necdet (2000). *Anonim Osmanlı Kroniği (1299-1512)*, İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları.
- Peçevi İbrahim Efendi (1281). *Tarih-i Peçevi*, I.
- Sağırılı, Abdurrahman (2000). *Mehmed b.Mehmed er-Rumi (Edirneli)'nin Nuhbetü't-Tevarih Ve'l-Ahbar'ı ve Tarih-i Al-i Osman'ı (Metinleri, Tahlilleri)*, (İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul.
- Satun, Abdullah (2009). *Kemal Paşazâde, Tevârih-i Âl-i Osman, III. Defter (Değerlendirme-Metin)*, (Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul.
- Turan, Osman (1969). *Türk Cihan Hâkimiyeti Mefkûresi Tarihi*, II, İstanbul:Turan Neşriyat.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı (1988). *Çandarlı Vezir Ailesi*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Yerasimos, Stefanos (1993). *Türk Metinlerinde Konstantiniye ve Ayasofya Efsaneleri*, (çev. Şirin Tekeli), İstanbul: İletişim Yayınları.

ON ALTINCI YÜZYIL SONLARINDA İZMİR'DE TERK EDİLMİŞ KÖYLER SORUNU

The Problem of Deserted Villages in Izmir at the End of the Sixteenth Century

Ayşe DEĞERLİ*

Abstract

Between the fifteenth and the seventeenth centuries, many villages were established by the Turkmen communities (*Yörüks/Yürüks*) in Izmir and its vicinity. These villages were new villages compared to the villages established in the Byzantine period in terms of Anatolian settlement history. The villages established in Byzantine and earlier periods, where Genoese and Greeks from the Aegean islands were settled, began to be deserted in the second half of the sixteenth century. The drying of water resources, especially the Menderes river changing beds, public order, infectious diseases such as malaria and plague, and sometimes the pressure of public officials, led to the desertion of villages. Since the Ottoman State was an agricultural state, it was not deemed appropriate to abandon the villages, that is to leave agricultural lands in ruins and empty. The lands of these deserted villages were started to be cultivated by those coming from outside and the surrounding villagers. So over time, these deserted villages regained village status; village borders were determined by the administrators; each of them had a border. In addition, common areas such as cemeteries, wells and pastures were determined. We know that over time, these villages were deserted again, but some of them continued until *Tanzimat*. In this study, we especially want to contribute to the settlement history of Izmir. Although Central Anatolian cities have been examined in different studies, İzmir and its vicinity have not been sufficiently studied in this respect yet. In this paper, the location of deserted villages in Izmir, why they were deserted, the conditions and livelihoods of the people living in the villages, their relations with the government and local administrators will be discussed. The main source of this paper that has been preserved in the state archives of the Republic of Turkey waqfiyas, censuses of land and population, bond are, malfunctions and the other public documents.

Keywords: Izmir, Ottoman, land registry, settlement, immigration, village.

* Doç. Dr., İzmir Demokrasi Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü; ayse.degerli@idu.edu.tr
ORCID ID: [0000-0001-9035-6745](https://orcid.org/0000-0001-9035-6745)

1. Giriş

Terk edilmiş köyler sorunu, sadece İzmir'i ilgilendirmeyip Anadolu'nun farklı yerlerinde de gözlemlenmiştir³². Genellikle Celali İsyanları sonrasındaki süreç dikkate alınarak daha ziyade on yedinci yüzyıl üzerinden mesele incelenmişse de aslında on beş ve on altıncı yüzyıllarda da yerleşiklerin köylerini terk ettiklerine dair birçok örnek vardır. Mesela İç Anadolu'da Beyşehir ve Seydişehir civarında on altıncı yüzyılda köylerin boşaltıldığını görüyoruz. Zira o dönemde mezra, yayla ve çiftliklerin sayısı artmakla birlikte nüfus da artmış; mevcut zirai alanlar, nüfus baskısı karşısında yetersiz kalmıştır (Erdoğan, 2019a: 261). Yine aynı bölgede Kadınhanı (Saideli) köylüleri, on altıncı yüzyılın ikinci yarısında başka köylere göç etmiştir ki orada temel faktör, eski göçebe cemaatlerdir (Faroqi, 1983: 223).

On altıncı yüzyılda Osmanlı kırsalında tarımsal alanların genişlediği, buna bağlı olarak bir kısmı ana köyün uzantısı olan yeni köylerin ortaya çıktığı, ilave ekinlik olarak marjinal topraklarda mezraların sayısının arttığı, göçebe ve yarı-göçebe toplulukların yerleşikliğe geçerek eski kırsal alanlarında kalıcı yerleşimler kurmaya başladıkları görülmektedir (Özel, 2015: 558). Buna mukabil tarımsal sulama ve içme ihtiyacını karşılamak için gereken suyun temin edilememesi, aşırı yağışlı dönemlerde ortaya çıkan bataklıkların sıtma gibi bulaşıcı hastalıklara yol açarak yerleşiklere zarar vermesi, o yıllarda tedavisi mümkün olmayan bazı bulaşıcı hastalıklar nedeniyle erkeklerin vefatı ve kadınların başka evlilikler tesis ederek göç etmesi, bilhassa vakıf arazisi olan köylerde vakıf yönetiminin köylüyü aşırı baskılaması ve nihayet Anadolu'nun hemen her yerinde görülen asayiş problemleri köylerin terk edilmesine yol açmıştır. Genellikle eski askerî ve ticari yollar üzerinde bulunan köyler, sıklıkla tacize ve yağmaya uğramıştır. Mesela Beyşehir'in Kireli nahiyesinde bulunan Kınık isimli Türkmen/Yörük köyünün boşalmasında hem su sıkıntısı hem de salgın hastalıklar etkili olmuştur. Genellikle su kaynakları, mesela bir çayın kenarına kurulu olan köy tarafından neredeyse tamamen tüketilmiş ve altta kalan köyler için yeterli miktarda su kalmamıştır. Kuyu suları da bir köyün ihtiyacını karşılamaya yetmediği için köylüler suyu olan başka köylere göç etmek zorunda kalmıştır. Kınık'ta gerçekleşen göç de bu çerçevede değerlendirilebilir. Bir diğer faktör ise bulaşıcı hastalıklarla çoğu erkek vefat etmiş, hayatta kalan kadınlarca tarımsal alanlar işlenememiş, akabinde Kınıklı kadınlar, Hüyük, Kireli ve sair etraf köylerden erkeklerle evlenerek yerleşik oldukları köyü terk etmişlerdir. Kınık köyü, süreç içinde tamamen boşalmışsa da köylülerin bir zamanlar ettikleri meyve ağaçları, açtıkları su kuyuları, köy mezarlığı, köy harmanı ve o dönemde belirlenmiş olan yollarla köyün hudut sınırları zamanımıza ulaşmıştır. Köy tamamen terk edilmiş olmasına ve hiçbir ev kalıntısı bulunmamasına rağmen etraf köylülerinin hafızasında ismi ve yeri hâlâ yaşamaktadır. (Erdoğan, 2003: 32-42).

³² Anadolu iskân tarihi ve terk edilmiş köylerle ilgili çalışma yapanlar sınırlıdır. Xavier de Planhol, Wolf Dieter Hüttheroth ve Faroqhinin çalışmalarını burada öncelikle zikretmek gerekir. Faruk Sümer ise, göçebeler hakkında yaptığı çalışmada kısa da olsa terk edilmiş köyler konusuna girer. Necdet Tunçdilek, Eskişehir bölgesini bu açıdan incelemiştir. Yunus Koç, Bursa örneğinden hareketle parçalanmış köyler meselesini ele almıştır. Oktay Özel ise Amasya kazası üzerinden bir değerlendirmede bulunmuştur. Yücel Dursun tarafından Trabzon; İlker Yiğit ve Osman Gümüşçü tarafından ise Manisa, Konya ve Sivas bölgelerinden hareketle yapılan çalışmalarda kayıp köyler, mekânsal bir bakışla incelenmiştir. bk. Tunçdilek, 1953-54: 189-208; Sümer, 1967; Faroqi, 1977: 293-302; Koç, 2002: 1961-1970; Özel, 2015: 557-591; Dursun, 2016: 593-604; Yiğit ve Gümüşçü, 2017: 339-352.

Anadolu'nun farklı bölgelerinden terk edilmiş köy örneklerini çoğaltmak mümkündür. Ancak bu çalışmada İzmir'deki tabloya odaklanılacaktır. Temel kaynağımız *Mufassal-ı Sığıla* ismini taşıyan 1575 tarihli tahrir defteridir³³. Terk edilmiş köyler defterde, genellikle "hâlî ani'r-re'âyâ" şeklinde kayıtlıdır. Bu tebliğin kapsamı ise -dönemin idari taksimatı da dikkate alınarak- Karşıyaka (Kürdelen/ Kordelya), Bornova (Burunova/Burunâbâd), Çeşme, Seferihisar ve Selçuk (Ayasluğ) yerleşimleriyle sınırlandırılmıştır. Urla, çalışmaya dahil edilmemiştir. Çünkü o tarihlerde Urla, Manisa'daki Hafsa Sultan Vakfı'na aittir ve vakıf yönetiminin sıkı kontrolleri neticesinde Urla'da terk edilen köy olmamıştır.

2. İzmir'de Terk Edilmiş Köyler Sorunu

İzmir tarihi üzerine çok sayıda çalışması bulunan Mübahat Kütükoğlu, iki eserinde İzmir'de terk edilmiş köyler sorununa dikkat çekmiş ancak bu konuda müstakil bir yazı yayımlamamıştır. İzmir kazasında en eski köylerin Beylikler döneminde yani Osmanlı öncesi dönemde kurulmuş olduğu fakat pek çoğunun çeşitli sebeplerle haritadan silindiği, bugün bunların ancak harabelerinin bulunabildiği sonucuna varmıştır. Bazılarının ise hiçbir kalıntısı olmadığından yerini dahi tespit etmenin mümkün olmadığını söylemiştir. Mesela Ayasluğ'daki Yıvacalı, Otacalı ve Özbek köyünden yalnızca sonuncusunun günümüze ulaştığını; diğer iki köyün terk edildiğini ve harabe olduğunu kaydetmiştir (1990: 504; 2000: 69-72).

Aşağıda öncelikle Ayasluğ, Bornova ve Karşıyaka'da tespit edilebilen terk edilmiş köylerden bahsedilecektir. Akabinde dördüncü alt başlıkta köylülerin yerlerini terk etmelerine yol açan etmenler, İzmir geneli dikkate alınarak değerlendirilecektir.

2.1. Ayasluğ

İlginçtir ki Çeşme bölgesindeki köylerin çoğu hiç boşaltılmadan mevcudiyetlerini korumuş olmalarına rağmen, terk edilmiş köylere en çok Ayasluğ³⁴ ve Bornova bölgelerinde rastlanır. Ayasluğ kaza merkezinin yani şehirde oturanların avarız vergisinden muaf tutulması, çevre köylerdeki nüfusun buraya göç etmesinde öncelikli etken olabilir (Arıkan, 1990: 149).

Ayasluğ bölgesinde, bazı köylerin Osmanlı kayıtlarında adını görsek de bugün artık mevcut olmadığını tespit edebiliyoruz. Bunlardan Yedi Bergos, Halil Tepeciği, Kadı Kaynağı ve Turnacı³⁵ köyleri, 1575'te tamamen terk edilmişlerdi (vr. 96b, 98a, 107a, 109a). Oysa ki 1530 yılında bunlardan Yedi Bergos ve Kadı Kaynağı köyleri mevcut olup altı hanelik çok küçük Türkmen köyleriydi. Halil Tepeciği ise o tarihte bile boşalmıştı ve

³³ Bu tahrir defteri, *Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü Arşivinde* olup 167 numara ile kayıtlıdır (TKGM. A., no. 167). Bu defterden yapılan alıntılar, ilerleyen sayfalarda dipnotta değil de metin içinde varak numarası belirtilerek verilecektir.

³⁴ Ayasluğ, Antik Efesin bulunduğu yerde kurulmuş olan ve bugün Selçuk adını taşıyan yer olup Ortaçağlarda önemli bir dinî ve ticari merkezdir. 1575 tarihli tahrir defterinde Sığıla sancağının kazalarından biri olarak kayıtlıdır. bk. vr. 73b-110b.

³⁵ Bu köyde önceleri Turnacı Zaviyesi adıyla bilinen bir vakıf zaviye varmış ve köyün mahsulatı, zaviye için sarf olunmuş. Ancak 1575'e gelindiğinde zaviyeden eser kalmamıştır. Nasuh adlı birisi köyün gelirlerinin İzmir kazasında Pınarbaşı Zaviyesi Vakfına ait olduğunu iddia etmişse de yapılan teftiş neticesinde hakikat anlaşılmış ve reyası bulunmayan köy, tımara kaydedilmiştir. vr. 109a.

zeytinlikle otlak yeri idi³⁶. 1575'te yukarıda zikrettiğimiz dört köy, tamamen terk edilmiş vaziyette olmakla birlikte bu köylere ait tarım arazileri ve otlaklar, dışarıdan gelen köylü ve cemaatler tarafından ekilmeye devam edilmişti. Bu dört köyün ortak özelliği Yörük kışlağı olmasıydı. Yörük cemaatleri ile sancak dışından gelen köylüler, kış aylarını bu köylerde geçirmişlerdi. Bugün harita üzerine konumlandırırsak da Yedi Bergos ile Halil Tepeciği köylerinin sahilde veya nehir kenarında yer aldığı anlaşılmaktadır. Zira her iki köy de dalyana sahipti.

2.2. Bornova

Bornova bölgesinde on beş ve on altıncı yüzyıl tahrirlerinde Palamut, Manda, Hamidli, Şeyhler, Koğuluca, Hacılar, Pınarbaşı ve Bayraklı gibi köylerin adı geçse de bunlardan bazılarının süreç içerisinde terk edildiği; ancak isimlerinin Osmanlı kayıtlarında yaşamaya devam ettiği tespit edilebilmektedir. Kütükoğlu'nun iddiası, bu köylerden nahiyeye merkezi olan Bornova'ya göç vuku bulunduğu yönündedir. Esasında Bornova'daki terk edilmiş köylerin büyük çoğunluğu Yörük/Türkmen köyleri olup, onların bu köyleri daha ziyade kışlak olarak kullandıkları görülür.

Günümüze ulaşmayan ve kabaca Çiçekliköy ile Bornova 4. Sanayi arasında kalan küçük vadiye lokalize edilebilen Palamut köyünün, yeterli tarım alanına sahip olamaması, daimî bir su kaynağının bulunmaması, otlaklarının darlığı ve asayişsizlik gibi sebeplerle dağıldığı/terk edildiği anlaşılmaktadır. Palamut köylüleri, Bornova'ya ve çevredeki diğer köylere yerleşmişlerdir. Ancak hâlâ bu köyün tarım arazilerinin mülkiyeti, eski köylülerinin elindedir (Erdoğan, 2015: 81-87).

Bornova'da on dördüncü yüzyıldan itibaren varlığını belgeleyebildiğimiz ancak on altıncı yüzyıldan itibaren boşalmaya başladığını bildiğimiz bir diğer yerleşim, Manda köyüdür. 1467' de 87 hane olan köy (Kütükoğlu, 2000: 75), 1575'e gelindiğinde toplam 413 neferdir (vr. 22b-24a). Akabindeki süreç içinde Manda çayındaki suların azalmasıyla birlikte köylüler çeltik tarımını yapamaz olmuşlar ve yerlerini mecburen terk etmişlerdir. Bugün Bornova ovasında sadece bir derenin ismi olarak, Manda çayı kalmıştır. Artık var olmayan bu köy, Işıkkent ile Pınarbaşı arasında bir yere lokalize edilebilir.

Tahrirde ismi geçen Bornova'daki Hamidli köyü (vr. 25b) bugün mevcut değildir. Doğanlar köyünün bulunduğu alana lokalize edilmektedir. Koğuluca/Kokuluca/Kokluca ise (vr. 26b), Osmanlı Dönemi'nde gayrimüslim nüfusun çoğunlukta olduğu bir köydür. Cumhuriyet döneminde Altındağ olarak ismi değiştirilmiştir. Köy merkezi, günümüzde Eskiköy olarak adlandırılmaktadır.

2.3. Karşıyaka

Günümüz coğrafyasında Karşıyaka-Soğukkuyu ile Yamanlar Dağı arasında yer alan bölge, on altıncı yüzyılda Kürdelen adı ile kayıtlıdır. Aslında bu, köyler topluluğunun genel adı olup Kürdelen, Ortaköy, Sek, Dağlı, Kazancık, Ilıca, Dere ve Hızırlar adlı köyleri ihtiva etmektedir (Kütükoğlu, 2000: 73-75). Karşıyaka yani Kürdelen bölgesinin henüz o yüzyılda Çiğli ve Menemen'le bağlantısı yoktur. Muhtemelen tuzla ve bataklık olduğundan yerleşime elverişli değildir. Dolayısıyla daimî köylerin kurulmasına

³⁶ 166 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Anadolu Defteri, s. 412-415. Bu deftere yapılan atıflar, ilerleyen sayfalarda metin içinde defter ve sayfa numarası verilerek yapılacaktır.

coğrafyası izin vermemiştir. Menemen'le Karşıyaka'nın on yedinci yüzyılda bile kara bağlantısının olmadığını, ulaşımın sahilten küçük teknelerle yapıldığını biliyoruz. Şunu da belirtelim ki on altıncı yüzyılda Karşıyaka'nın köylerinden bazıları³⁷ Türkçe adlar taşımasına rağmen nüfusunun tamamı Müslümanlardan müteşekkil idi.

2.4. Köylerin Terk Edilmesinin Sebepleri

Köylüleri yerlerini terk etmeye zorlayan etmenler çeşitlidir. Genellikle yerleşiklerini besleyebilecek kadar geniş tarım arazisine sahip köylerin kendi arazilerini küçük köyler aleyhine genişleterek diğerlerine yeterli ekim alanı bırakmadıkları görülür. Nitekim Ayasluğ'da 1530'da iki üç hanelik nüfusa sahip yani çok az nüfuslu köylere rastlıyoruz ve bunların 1575'e gelindiğinde ise tamamen boşaldığını görüyoruz. Özellikle tarımla uğraşan küçük köyler, zaman içerisinde çevre köylerin baskısı sonucunda terk edilmişlerdir. Mesela 1530'da Ayasluğ kalesinin askerlerinin geçimi için tahsis edilmiş olan Kazancalı köyü beş hane, İrvalya iki hane ve Yıvacalı üç hanelik nüfusa sahiptiler. Bunlardan başka Kafalı dört hane iken Gökyaka köyü beş hane nüfusa sahipti (no. 166, s. 413, 415). 1575'te ise Gökyaka'da bir hane kaldığını ve Kadı Kaynağı'nın tamamen boşaldığını görüyoruz. Diğer köylerde halk bir süre direnmişse de, sayıca hayli az olduklarından daha sonra onlar da köylerini terk etmişlerdir (vr. 18b, 107a).

Birçok Yörük kışlağı, bir dönem için köy statüsü kazanmışsa da sonraları tamamen terk edilmiştir. Burada Küçük Menderes'e bağlı nehirlerin yataklarını değiştirmesinin de etkili olduğunu görüyoruz. Bazı zamanlar nehirler köyün yerleşim alanına yöneliyor, köy su altında kalıyor ve mecburen boşaltılıyordu. Yine İzmir'de kimi köylerin sahilde yer aldıklarından dolayı deniz taşması sonucu, özellikle dalyan olan yerlerde deniz suyunun yükselmesi sebebiyle, köylerin tarım arazileri su altında kalmıştır. Ekecek toprağı kalmayan köylüler mecburen yerlerini terk etmişlerdir (vr. 96b, 98a).

Yarı-göçebe olan Türkmenlerin zaman zaman özellikle kış aylarında koyunlarıyla birlikte tarımsal alanları tahrip etmeleri, dolayısıyla yerleşik köylülere zarar vermeleri neticesinde yerleşiklerin köylerini boşalttıklarını görüyoruz. Bornova ovasındaki bazı köylüler yerlerini terk ederek İzmir sahilindeki başka köylere, hatta Seferihisar'a kadar uzanan bölgeye (Urla hariç³⁸) yayılmışlardır. Manisa Yörüklerinin bazen hayvanlarıyla birlikte İzmir kazası hudutlarına girdiklerini, otlak ve yaylakları kullandıklarını biliyoruz.

Köyler boşalsa bile merkezî idarenin gözündeki daimî nüfus olmamasına rağmen, köy statüsü devam ettirilmiştir. Çünkü İncalcık'ın da haklı olarak belirttiği gibi köy (karye), Osmanlı tımar sisteminin en önemli mali ünitelerinden biridir. Her ne sebeple olursa olsun terk edilmesi ve köy statüsünün bozulması hukuken mümkün değildir. Dolayısıyla köylüler belli bir zamanda çeşitli nedenle köylerini tamamen boşaltabilirler ama bir müddet sonra koşullar uygun olduğunda başka birileri veya aynı köylüler köye gelip yerleşebilirlerdi (İncalcık, 2000: 201-227). Bu sebeple bazı köylerin bir dönem boşaldığını ama daha sonra başka birileri tarafından köyün tekrar canlandırıldığını; özellikle etrafta bulunan daimî köylerin boşalan köye ait tarımsal arazileri tasarruf ettiklerini biliyoruz. Örneğin Yedi Bergos köyü isminden de anlaşılacağı üzere Bizans döneminden kalma bir

³⁷ Mesela *Kordeleôn/Kordelio: Kürdelen/Gürdelen/Kürdelli* (bk. Kütükoğlu, 1990: 499).

³⁸ Çeşme kazasında Reislü köyünün reayası, toprağını terk ederek Urla Vakfına yazılmışsa da has ve tımar reayası olanların vakfa yazılmaları kanuna aykırı olduğundan her nerede olurlarsa olsunlar zabıtlere "*rüsum-ı âdiyeleri*"ni vermeleri emredilmiştir. vr. 52b.

yerleşim yeridir. Ama bu köyde yaşayan Ortodoks Rumlar, Türkmenlerin baskıyla köyü terk etmişler ve genellikle de Ayasluğ merkezine göç etmişler; terk edilen köye de Yörük/Türkmenler yerleşmişlerdir.

Sadece Yörük/Türkmenler değil, aynı zamanda Ege adalarından gelen Rumlar da terk edilmiş köylerin üstüne yeni köyler kurmuşlardır. Nitekim 1890 tarihli bir haritaya (Ek-1)³⁹ bakıldığında, İzmir bölgesindeki (Karaburun yarımadası da dahil) terk edilmiş köylerin yerlerinde yeni Rum köylerinin kurulduğu görülmektedir. Örneğin Çeşme'deki Lytri/Litri köyü (şimdiki Ildırı), on beş ve on altıncı yüzyıllarda yani Osmanlı kayıtlarında mevcut olmamasına rağmen daha yakın süreçte muhtemelen on dokuzuncu yüzyıl başlarında Ege'deki Nakşa adasından gelen Rumlar tarafından kurulmuştur.

Milet (Balat)-Kuşadası-Seferihisar'a kadar olan sahil bölgelerde, zaman zaman korsan baskınlarından dolayı bir asayişsizlik ortaya çıkmış ve bu tehdit geçinceye kadar köylüler, köylerini terk etmişlerdir. Nitekim Kuşadası da böyle bir sürecin sonucunda, bölgede deniz güvenliğini sağlamak için kurulmuş bir yerleşimdir. Zira on altıncı yüzyılda Dilek yarımadasına doğru olan sahil şeridinde Anya adlı bir Rum köyü mevcuttu⁴⁰, henüz Kuşadası şenlendirilmemişti ve Sisam adasıyla bağlantı buradan yapılıyordu. Anya ile Kuşadası arasında kalan bölge ise sıklıkla hem yerli korsanlar, hem de İtalyan korsanlar tarafından basılıp yağmalanıyordu. Yöre halkının şikâyet ve talepleri üzerine bölgenin güvenliğini tesis için Kuşadası önce Cerrah Mehmed Paşa'ya özel mülk olarak verildi. Ancak Paşa'nın ölümüyle birlikte imar çalışmaları yarıda kalınca, evlatlarının da feragat etmesiyle, bölge bu defa Öküz Mehmed Paşa'ya temlik edildi (Erdoğan, 2019b: 97-99). Böylece on altıncı yüzyıldaki asayiş sorunları, bölgede yeni bir yerleşim alanı olarak Kuşadası'nın doğmasına yol açtı diyebiliriz.

Terk edilmiş köylerin genellikle ortak özelliği, herhangi bir aziz veya evliya kültürüne sahip olmamasıdır. Yani baba, dede, ahi, derviş gibi İslami nitelikte bir yadır/ziyaret yeri olan köyler nadiren boşalmıştır. Çünkü bu kurucu babalar/şeyhler, mekânsal örgütlenmenin temel taşlarıdır ve yerleşimin çekirdeği bunlarla kurulmuştur. Bornova'daki Şeyhler/Işıklar köyü (Işıkkent) buna güzel bir örnektir. Adını Şeyh Hamza Zaviyesi'nden alan bu köyün hiç terk edilmediğini aksine her tahrirde nüfusunun daha da arttığını tespit edebiliyoruz. 1467'de 71 hane iken 1478'de 108 ve 1530'da ise 125 hane olduğunu görüyoruz (no. 166, s. 394, 397).

On altıncı yüzyılda köylerin terkine yol açan bir diğer etmen, suhtelerin isyanlarıdır. İş bulamayan medrese talebeleri, yiyecek konusunda köylüleri taciz etmişlerdir. Aydın, Tire, Çine, Manisa gibi yakın bölgelerde suhte hareketlerine rastlanır (Koç, 2013: 157). Ancak

³⁹ Bu harita, 1890 yılında Henri Kiepert tarafından kendi seyahat gözlemlerine dayandırılarak hazırlanmıştır: "Küçük Asyanın batı kısmının haritası". bk. *The New York Public Library Digital Collections*, http://maps.nypl.org/warper/maps/27387#Preview_Rectified_Map_tab (online erişim: 28.11.2020)

⁴⁰ Kuşadası'nın ilk yerleşim yerinin Antik dönemden itibaren Anya (Ania/Anea) diye isimlendirilen Soğucak olduğu ileri sürülmüştür (Sevin, 2001: 97). Kuşadası kazasının önce Anya köyünde kurulup on yedinci yüzyıldan itibaren şimdiki yerine kaydı yazılmıştır. Cahit Telci, Kuşadası adıyla meskûn bir yerleşimin, ilk olarak Öküz Mehmed Paşa'nın burada bir han (kervansaray) inşa ettirmesiyle ortaya çıktığı ve on yedinci yüzyıl itibarıyla Kuşadası köyünün canlanmaya başladığı görüşündedir (2010: 53). O tarihlerde İstanbul ve Mısır arasında işleyen deniz ticaret yolu ve hâc güzergahı açısından Kuşadası stratejik öneme sahiptir. Mekke ve Medineye hacı adaylarını götüren gemilerin mola verdiği yerlerden birisi olan Kuşadası, 1619 itibarıyla bir gümrük merkezi yapılmıştır (Yılmaz-Ökçesiz, 2019: 22).

salt suhte tacizlerinden dolayı İzmir’de bir köyün tamamen boşaldığına dair elimizde bir kanıt yoktur. Bunlar, büyük ölçüde köylülerin baskının ağır olduğu dönemde belki de geçici bir süre için köylerini terk etmelerine yol açmış olabilir.

On altıncı yüzyılda İzmir bölgesinde köylerin terk edilmesinde Celali İsyanlarının yani *büyük kaçgunun* veya depremlerin etkili olduğuna dair de herhangi bir veri bulunmuyor.

Arşiv kayıtlarında sürgünler görsek de bunların İzmir’de köylerin boşalmasına yol açtığını söyleyemeyiz. Mesela özellikle Rodos seferi için inşa edilmiş olan Sığacık kalesine, Çeşme köylerinden bazılarının sürgün olarak yazıldığını; ancak köylülerin Sığacık kalesine gidip yerleşmekte tereddüt ettiklerini ve hatta çoğunun hiç yerleşmediğini Sığacık kalesine yerleşmemek için İstanbul’a yazdıkları mazeret dilekçelerinden biliyoruz (Kütükoğlu, 2010: 45).

Köylerin dağılması meselesinde son olarak mezralara değinilebilir. Genellikle düz bir yerde olan mezralar, göçebe gruplar ve köylüler için ekstra kaynak sağlayan yerler olmuştur. Bunların bir kısmı, daha önce köy statüsünde iken bir sebeple nüfusu dağılmış ve tarlaları ekilemez hale gelmiştir (İnalçık, 1991: 959-961). Mesela İzmir kazasındaki Dede Kaba Ağacı, 1478 ve 1530 yılı tahrirlerinde üç haneli bir köydür. Ancak 1575’e gelindiğinde köyün tamamen boşaldığı ve mezra olarak kaydedildiği görülür (vr. 27a).

3. Sonuç

Osmanlı tahrir defterleri, on altıncı yüzyıl sonlarına doğru İzmir’de bilhassa Ayasluğ ve Bornova civarındaki köylerin boşaldığını göstermektedir. Bu tabloya yol açan etmenler çeşitlidir. Artan nüfusa mukabil yeterli tarım alanının olmaması, daimî bir su kaynağının eksikliği, Küçük Menderes’e bağlı nehirlerin yataklarını değiştirmesi ve köylerin su altında kalması, sahil şeridindeki köylerde deniz taşması sonucu tarım arazilerinin zarar görmesi, otlakların darlığı, Türkmen/Yörüklerin köyleri daimî değil de mevsimlik kışlak olarak kullanması ve çeşitli asayiş problemleri İzmir’de köylerin terk edilmesine yol açmıştır.

On beş ve on altıncı yüzyıllarda mevcut olan İzmir köylerini günümüz haritasında lokalize etmek hayli güçtür. Bu, ayrı bir çalışmayı gerektirmektedir. Tarih, arkeoloji, etnografya, coğrafya ve sair disiplinler arasında ortak yapılacak yeni bir araştırmayla daha kapsamlı sonuçlara ulaşılabilir. Bazı terk edilmiş eski köylerin temel kalıntıları hâlâ mevcuttur. Hiçbir kalıntısı kalmamış köyler ise çevre köylülerin hafızasında sözel olarak yaşamaktadır. Yeni ve ortak bir bakış geliştirilerek lokalizasyonları mümkün kılınabilir.

KAYNAKÇA

1. Arşiv Kaynakları

Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü Arşivi (TKGM. A.), no. 167.

166 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Anadolu Defteri (937-1530), (haz. A. Özkılınc, A. Coşkun, M. Karazeybek, A. Sivridağ, M. Yüzbaşıoğlu), Ankara 1995: Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayınları.

2. Diğer Kaynaklar

Arıkan, Zeki (1990). "XIV-XVI. Yüzyıllarda Ayasuluğ", *Bellekten*, LIV/209, s. 121-177.

Dursun, Yücel (2016). "XVII. Yüzyılın Ortasında Trabzon Eyaleti'nde Köy Terklerine Dair Bazı Gözlemler", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, IX/42, s. 593-604

Erdoğru, Mehmet Akif (2003). *Göller Bölgesinde Bir Kasaba: Çavuş*, İzmir: Ege Üniversitesi Basımevi.

Erdoğru, Mehmet Akif (2015). "Bornova Civarında Terkedilmiş Köyler: Palamut Köyü Örneği", *I. Bornova Araştırmaları Sempozyumu, 5-6 Kasım 2014, Bildiriler*, İzmir: Ege Üniversitesi Basımevi, s. 81-87.

Erdoğru, Mehmet Akif, (2019a), "On Altıncı Yüzyılın İkinci Yarısında Köylülerin Başka Köylere ve Yakın Şehirlere Göç Etmesi: Beyşehir ve Seydişehir'in Durumu", *Konya Kitabı XVII: Geçmişten Günümüze Göçler I*, Konya: Anadolu Ofset, s. 251-262.

Erdoğru, Mehmet Akif (2019b), "Öküz Mehmed Paşa'nın Ailesi ve Kuşadası", *Kuşadası Öküz Mehmet Paşa Sempozyumu 1-3 Kasım 2019 Bildiriler*, Aydın: Tıbyan Yayıncılık, s. 93-102.

Faroqhi, Suraiya (1977). "Anadolu İskânı ile Terkedilmiş Köyler Sorunu", *Türkiye'de Toplumsal Bilim Araştırmalarında Yaklaşımlar ve Yöntemler Semineri, ODTÜ 17-19 Aralık 1976*, Ankara, s. 293-302.

Faroqhi, Suraiya (1983). "The Peasants of Saideli in the Late Sixteenth Century", *Archivum Ottomanicum*, VIII, Wiesbaden: Otto Harrassowitz, s. 215-250.

İnalcık, Halil (1991). "Mazra'a", *El²*, VI, Leiden 1991, s. 959-961.

İnalcık, Halil (2000). *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi I. Cilt: 1300-1600*, (çev. Halil Berktaş), İstanbul: Eren Yayıncılık.

Koç, Yunus (2002). "XVI. Yüzyılın İkinci Yarısında Köylerin Parçalanması Sorunu: Bursa Örneğinde Bir Araştırma", *Uluslararası XIII. Türk Tarih Kongresi, 4-8 Ekim 1999, Kongreye Sunulan Bildiriler*, III/3, Ankara: TTK Basımevi, s. 1961-1970.

Koç, Yunus (2013). "XVI. Yüzyıl Ortalarında Osmanlı İmparatorluğu'nda Suhte Olayları", *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S. 18, s. 147-159.

Kütükoğlu, Mübahat S. (1990), "XVI. Yüzyıl İzmir Kazasında Cemaat Adı Taşıyan Köyler", *V. Milletlararası Türkiye Sosyal ve İktisat Tarihi Kongresi, 21-25 Ağustos 1989, Tebliğler*, Ankara: TTK Basımevi, s. 497-504.

Kütükoğlu, Mübahat S. (2000), *XV ve XVI. Asırlarda İzmir Kazasının Sosyal ve İktisadi Yapısı*, İzmir: İBB Kültür Yayınları.

Kütükoğlu, Mübahat S. (2010). *XVI. Asırda Çeşme Kazasının Sosyal ve İktisadi Yapısı*, Ankara: TTK Yayınları.

Özel, Oktay (2015). "Osmanlı Anadolu'sunda Terkedilmiş/Kayıp Köyler Sorunu (17-19. Yüzyıllar)", *Ötekilerin Peşinde Ahmet Yaşar Ocak'a Armağan*, İstanbul: Timaş Yayınları, s. 557-591.

Sevin, Veli (2001). *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası, I*, Ankara: TTK Yayınları.

Sümer, Faruk (1967). *Oğuzlar (Türkmenler) Tarihleri- Boy Teşkilâtı- Destanları*, Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.

Telci, Cahit (2010). *Ücra Yerde ve Deniz Kenarında İhtiyatlı Mahalde Bir Şehir: Ayasuluğ*, İstanbul: Selçuk Belediyesi Eğitim Yayınları.

Tunçdilek, Necdet (1953-1954). "Eskişehir Bölgesinde Yerleşme Tarihine Toplu Bir Bakış", *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, XV/1-4, s. 189-208.

Yılmaz, Erhan-Mahmut Ökçesiz (2019). *Kuşadası Öküz Mehmet Paşa Kervansarayı Nam-ı diğer Kurşunlu Han*, İzmir: Tibyan Yayıncılık.

Yiğit, İlker-Osman Gümüşçü (2017). "Kayıp Köylere Mekansal Bakış: XVI-XX. Yüzyıl Konya Çevresi Örneği", *Kebikeç*, S. 44, s. 339-352.

EK-1

**“Küçük Asya'nın batı kısmının haritası”
(Henri Kiepert, 1890)**

erişim: The New York Public Library Digital Collections
http://maps.nypl.org/warper/maps/27387#Preview_Rectified_Map_tab

18. YÜZYILIN BAŞLARINDA OSMANLI-VENEDİK DENİZ SINIRI HAKKINDA BAZI BELGELER

Some Documents About the Ottoman-Venice Marine Border
in the Beginning of the 18th Century

Mustafa ÖZTÜRK*

Abstract

The basic economic policy of the Ottoman Empire, which lived the conditions of the pre-industrial period, was to provide the people with the basic food and necessities in abundance, quality and continuously, to continue the economic tradition and to keep the treasury as full as possible. It has established all its economic establishments on the sound execution of these principles.

If a country cannot meet all kinds of demands of its people with its own resources - which is never possible for any country - then either import / trade or smuggling will develop. In this respect, the Ottoman Empire made maximum effort to develop commercial relations with all countries, and in earlier periods gave privileges/capitulations especially to Western states for this cause.

In this context, Venice, the largest naval power and merchant state of the Mediterranean in the late Middle Ages and New Ages, comes to the fore. There are economic-commercial imperatives at the basis of the Ottoman Empire's relations with Venice. Because the most suitable trade partner for the continuity of Ottoman economic policy was Venice. From the time of the Mehmed II, Venice had become the most privileged state before the Ottoman Empire. Although, with the conquest of Cyprus by the Ottomans in 1571, a stagnation occurred in these relations, as a result of the mutual obligations of the two sides, the relations improved at the end of the 16th century and Venice became the most important ally of the Ottoman Empire.

* Prof. Dr., İzmir Demokrasi Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, mustafa.ozturk@idu.edu.tr, ORCID 0000-0002-6808-8788.

Although the Ottoman-Venetian relations entered a stagnant period with the conquest of Crete by the Ottoman Empire in 1669, which continued for a long time with the Venetians in the middle of the 17th century, it was possible to return peace between the two countries with the same mutual obligations. In this way, the 18th century was entered, and with the Treaty of 1699 Karlowitz was given new concessions to Venice and some arrangements were made on the borders.

In this long process, the determination of the Ottoman-Venetian borders, the determination of the borders after the wars, and the negotiations on this issue have an important place. There are important studies on determination of land borders.

But it is not easy to define sea borders. That is why Tunisia, Tripoli and Algerian pirates attacked the Venetian merchants, seized their goods and captured their men, which led to the complaints of the Venetians. Thereupon, two edicts were issued in 1720 and 1726 in order to determine the maritime borders. These decrees will be evaluated in our communique.

Keywords: Ottoman, Venice, sea trade.

1. Giriş

Coğrafi farklılıklar ve yetersizlikler, insanlık tarihinde ilk mübadeleyi doğurmuştur. Coğrafya her yerde her zaman aynı özellikte ve verimlilikte değildir ama insanların ihtiyaçları aynıdır ve daimîdir. Hiçbir coğrafya, üzerinde barındırdığı halkın bütün ihtiyaçlarını sürekli olarak karşılayabilecek kabiliyette değildir. Bu itibarla halklar/devletler, iç piyasalarının, halklarının her türlü ihtiyaçlarını komşu veya uzak coğrafyalardan temin etmek zorunda kalmışlar. Aslında tarih boyunca yapılan göçlerin, savaşların, işgallerin ve bu uğurda geliştirilen bütün teknik gelişmelerin temelinde bu zorunluluk vardır.

Bu vakıa sanayi öncesi dönemde daha barizdi ve bütün devletler, halklarının her türlü taleplerini arzetmek için güçlü, emniyetli ve sürekli olan bir ticaret ağına sahip olmak zorundaydı. Bütün klasik çağ devletleri ve hatta çağdaş devletlerin iktisat politikaları incelendiğinde bu husus açık olarak görülecektir. Hatta tarih ve medeniyetin bu esas üzerine döndüğünü söylemek mübalağa olmayacaktır.

Sanayi öncesi dönemin şartlarını yaşayan Osmanlı Devleti de aynı endişeleri taşıyordu ve bütün iktisat politikasını halkının temel ihtiyaçlarını temin etmek üzerine kurmuştur. Devletin temel iktisat politikası, halkın temel gıda ve ihtiyaç maddelerinin bol, kaliteli ve sürekli olarak temin edilmesi, iktisadî geleneği devam ettirilmesi ve hazinen mümkün olduğu kadar dolu tutulması idi. Bütün iktisadî müesseselerini bu esasların sağlıklı bir şekilde yürütülmesi üzerine kurmuştur⁴¹.

Girit savaşları ve 1669'da Girit'in de fethi ile ilişkilerde durağanlık meydana geldiyse de karşılıklı mecburiyetler gene iki ülke arasında sulhun tesisini sağladı ve hatta Otuz Yıl Savaşları (1618-1648) süresinde Venedik'e karşı kurulan İspanya-Avusturya ittifakının Osmanlı sınırlarını tehdit etmesi ihtimalinin belirmesi üzerine Osmanlı Devleti, Venedik'e

41 Osmanlı iktisat politikası için bk. Genç, 2018.

has olmak üzere zahire ve asker yardımı dahi yapmıştır (Öztürk-Aksın, 2012: 147). Osmanlı-Venedik ilişkilerinin uzun seyri, konumuzun dışında olduğu için konuyu ilgili çalışmalara havale etmeyi uygun gördük⁴².

2. Literatür

Osmanlı-Venedik ilişkileri üzerinde pek çok çalışma yapıldığı malûmdur. Bu çalışmaların büyük çoğunluğu, Osmanlı Devleti'nin Venedik'e verdiği ahitnâmeler, ticaret, konsolosluk meseleleri, Trablusgarp, Tunus ve Cezayir korsanlarının saldırıları, Osmanlı liman ve gümrüklerinde bid'at olarak adlandırılan kanunsuz vergilerin Venedikli tüccarlardan alınması üzerine yapılan şikâyetlere dairdir.

Osmanlı-Venedik kara sınırları üzerindeki anlaşmazlıklar, özellikle savaşlardan sonra sınırların tespiti, kale, palanga, köy ve mezraların kime ait olduğu hususunda yapılan uzun görüşmeler ve bu görüşmelerle alakalı sınırlı çalışmaları ile ilgili çalışmalar vardır.

Bu eserlerin başında Maria Pia Pedani'nin meşhur eseri gelmektedir. Venedik arşivindeki Türkçe ve İtalyanca belgeler ile Osmanlı arşivindeki belgelere ve temel kaynaklara dayanarak bu konudaki en kapsamlı bilimsel bir eser telif eden Pedani, Osmanlı-Venedik ilişkilerinin seyrini verdikten sonra kara ve deniz sınırlarının tespiti hakkında önemli bilgiler vermiştir (Pedani, 2017).

İdris Bostan ise Osmanlı denizciliği, gelişmesi, teknolojisi ve Akdeniz'de Osmanlı hakimiyeti alanında pek çok eser vermiş ve alanda öncü olmuştur. Bostan'ın özellikle Osmanlı deniz sınırı ve kara sınırları hakkında müstesna çalışması (2007: 29-45), konumuzla doğrudan ilgilidir.

Osmanlı-Venedik sınırları hakkında önemli iki çalışma da Güner Doğan tarafından kaleme alınmıştır. Bu çalışmalarda Girit muharebelerinden sonra tarafların sınır görüşmeleri hakkında Venedik ve Osmanlı arşivleri vukufiyetle incelenmiştir (Doğan, 2019b: 1-18). Ayrıca Güner, 1718-1721 tarihleri arasında da Osmanlı-Venedik sınır görüşmelerinin merkezinde olduğu anlaşılacak Mevkufatçı Mehmed Efendi'nin mektupları esas olmak üzere etraflı bir inceleme yapmıştır (Doğan, 2019a: 40-64).

Keza Özgür Oral da 1763 Tarihli Cezayir-Venedik Antlaşması üzerine yaptığı çalışmada, Osmanlı-Venedik deniz sınırı ile ilgili önemli belgelere ulaşmıştır ki, bu belgelere biz de ulaştık ve ekte verilmiştir (Oral, 2017: 103-130). Gene ekte verilen ve Venedik Arşivinde tespit ettiğimiz 1726 tarihli ferman da konumuzu doğrudan ilgilendiren bir fermanıdır.

Karlofça Antlaşmasından sonra Venedik, Lehistan ve Rusya'ya verilen ahitnameleri inceleyen Uğur Kurtaran da Karlofça ile Osmanlı-Venedik sınırlarının son halini tespit etmiştir (Kurtaran, 2016: 97-139). Burada da deniz sınırlarıyla ilgili bir bilgiye rastlanılmamıştır. Şavaş öncesine göre Osmanlı-Venedik sınırlarında köklü değişiklikler olmamıştır.

Alpay Bizbirlik de Osmanlı-Venedik sınırlarında yaşanan sorunlarla ilgili bir çalışma kaleme almış, bu eserde daha çok sınır ihlalleri ve taraflar arasında yapılan görüşmeler

42 Bu konuda geniş bir literatür vardır. Burada başlıca çalışmaları zikretmekle yetineceğiz. Meselâ; Maria Pia Pedani, 2013: 44-47; Şerafettin Turan, 1968: 247-283; aynı müellif, 1990; Tayyib Gökbilgin, 1968-1971: 1-151; Mahmut Şakiroğlu, 1986: 527-553; Güner Doğan, 2017; Meryem Kaçan, 1995.

hakkında arşiv kaynaklarına dayalı olarak önemli tespitler yapmıştır (Bizbirlik, 2009: 41-54). Ancak bu çalışmada deniz sınırı ile ilgili kayıtlara rastlanmamıştır.

Cihan Yemişçi de çalışmasının önemli bir bölümünü Osmanlı-Venedik sınır sorunlarına ayırmıştır (2009: 76-84). Son olarak Baylo defterlerinin özetlerini yayınlayan Serap Mumcu da üç dosya 11 defter içinde mevcut 1589-1684 tarihlerine ait 943 belgenin özetini vermiştir (2014). Burada pek çok belge, sınır ihtilafları ile ilgilidir. Ne yazık ki, deniz sınırı ile ilgili bizim de tespit ettiğimiz belgelerin dışında başka belgeye rastlayamadık. Bu çalışma, özellikle eski Türkçe imlasiyla yazılmış şahıs isimleri ve yer adlarının İtalyanca asılları ile karşılaştırılarak okuma hatalarını asgariye indirmiş olması itibarıyla da önemlidir.

3. Deniz Sınırı

Deniz sınırlarının tespiti, kara sınırlarının tespiti kadar kolay değildir. Ancak denize kıyısı olan devletlerin hakimiyet telâkkisi ile ilgili bir husus olup, onun da kesin sınırları belli değildir. Devletlerin denizlerdeki hakimiyeti, kıyılarına gelen ticaret gemilerinden vergi almak, denizden gelebilecek tehlikelere karşı kıyılarını korumak ile sınırlıydı.

Bazı deniz ve körfezler, kıyısındaki devletlerin adıyla anılmıştır. Arap ve Fars Körfezi gibi. Adriyatik denizi için de Venedik Körfezi tabiri kullanılmıştır. *Venedik Körfezi* tabiri ne Latince ne de İtalyancadır. Bu tabirin Arapça olduğu göz önünde bulundurulmalıdır. Tarihte Venedik Körfezi tabirini ilk kullananların İbni Havkal ve İdrisî gibi Müslümanlar bilgilerin olması ve tabirin Arapça olması da ilginçtir. Başka Arap yazarları da *Halic-i Banadiqa'* dan (Venedik Körfezi) bahsederler (Pedani, 2017: 84).

Deniz sınırlarının ve deniz hukukunun belirlenmesinde, İslam'ın genel prensibi olan umumun menfaati olan bir şeyin ferdin menfaatine terketmeme esasına dayanıyordu. İslam hukukuna göre, İslam devletinin hakimiyeti ve kontrolü altında bulunan topraklarla çevrili iç deniz ve göl gibi sular, Darü'l-İslam'ın bir parçasını teşkil ediyordu. Kara suları da aynı statüye tabi olarak devletin sağladığı kontrolün şartlarına göre belirleniyordu (Bostan, 2007: 30). İslam hukukunun kıyı denizlerine yönelik Akdeniz'deki ilk uygulamaları oldukça eski dönemlere kadar gitmektedir. Coğrafyacı İdrisî (ö. 1166) Endülüs'teki Becanis'ten bahsederken, denizden altı mil mesafede düşman gemisi görüldüğü zaman gözcülerin ateş yakarak durumu haber verdiklerini belirtmesi ilk örnek olarak karşımıza çıkmaktadır (Bostan, 2007: 31). Orta ve yeniçağlarda gerek Akdeniz ve gerekse başka denizlerde kıyı devletlerinin deniz sınırlarını kesin olarak tespit edemedikleri malûmdur. Deniz sınırlarının belirlenmesi meselesi, yüzyıllar boyunca halledilememiş bir mesele olarak günümüze kadar gelmektedir.

Osmanlı döneminde de deniz sınırı kesin olarak belirlenmemiş, ticaretin emniyet altına alınması amacıyla verilen ahitnamelerde, devletin hâkim olduğu denizler zikredilmiştir. Başta Venedik, Fransa olmak üzere İngiltere ve Hollanda gibi diğer Batılı devletlere verilen ahitnamelerde, tüccarların Osmanlı hakimiyetindeki uğrayacak limanlar ve iskeleler belirtilmektedir. Dönem içinde Adalar denizindeki bütün ada ve limanlar, Adriyatik kıyısındaki limanlar, Girit, Rodos, Kıbrıs, Anadolu kıyıları, Karadeniz ile Trablusşam, Beyrut, Sayda ve İskenderiye limanları, ahitnamelerde zikredilir ve böylece Osmanlı Devleti'nin genel bir deniz sınırı çizilmiş olurdu. Fakat deniz sınırı kesin çizgilerle çizilmemiştir.

İşte bu tebliğde üzerinde duracağımız mesele, elimizde kesin bir ölçüsü olmadan denizde sınırın nasıl tespit edileceği meselesidir.

Denizlerde sınır tespiti hususunu İslam düşüncesinde arayan ve ortaya koyan Pedani, “bir devlete ait suların varlığı, suya sınır konulması fikri, İslam düşüncesine yabancı görünmüyor, ancak kavramsallaştırması zor. Nitekim Kuran’ın denizle ilgili dört ayetinden üçü, tatlı ve acı suların arasına Allah’ın koyduğu bir engelden bahseder” (Pedani, 2017: 86) ve Kur’an-ı Kerim’den 4 ayeti zikreder (Pedani, 2017: 87). “O, bir suyu lezzetli ve tatlı, diğerini tuzlu ve acı olan iki denizi salıverip aralarına da görünmez bir perde ve karışmalarını önleyici bir engel koyandır” (Kur’an 25/53). “Yahut yeryüzünü karar kılma yeri yapan, içinde nehirler akıtan, onun için oturaklı dağlar yapan ve iki denizin arasına engel koyan mı? Allah ile birlikte başka ilah mı var? Hayır onların çoğu bilmiyor” (27/61). “İki deniz aynı olmaz. Şu tatlıdır, susuzluğu giderir, içimi kolaydır. Şu ise tuzludur, acıdır. Bununla beraber her birinden taze et yersiniz ve takınacağınız süs eşyası çıkarırsınız. Allah’ın lütfundan istemeniz ve şükretmeniz için gemilerin orada suyu yara yara gittiğini görürsün” (35/12). “O, iki doğunun ve iki batının Rabbidir. O halde Rabbinizin hangi nimetlerini yalanlıyorsunuz? İki denizi salıvermiştir, birbirlerine kavuşuyorlar, fakat aralarında bir engel vardır, birbirine geçip karışmıyorlar. O halde Rabbinizin hangi nimetlerini yalanlıyorsunuz?” (55/17-22) (Pedani, 2017: 87). Bu ayetler, denizlerde de bilinmeyen, görünmeyen sınırlar olduğunu işaret ediyor. Ama denizlerdeki hakimiyetin sınırlarının belirlenmesi, siyasî bir konudur.

Osmanlı-Venedik ilişkileri, değişik zamanlarda meydana gelen savaşlar ve ticarî ilişkiler üzerine kurulmuştur. Her savaş sonrasında Osmanlı Devleti’nin Venedik’e verdiği ahitnamelerde kara sınırları ile denizlerde hangi adaların Venedik’e verildiği kaydedilirdi. Bu yüzden kara ve deniz sınırlarının tespiti değişkenlik göstermektedir. Her savaştan sonra yapılan antlaşmalarda sınır tespitleri uzun görüşmelere konu olurdu⁴³.

Girit Seferi (1645-1669) sırasında savaş hali olduğu için denizlerde mücadeleye kısıtlama getirilmemiş, aksine Venedik’e ait bütün hedeflerin tahrip edilmesi gerekmişti. Adanın fethi tamamlandıktan sonra ise deniz sınırı ve karasuları kavramlarını daha anlaşılır hale getiren bazı kararların alındığı ve korsanlıkla ilgili düzenlemeler yapıldığı anlaşılmaktadır. Buna göre, Akdeniz kıyılarında, Osmanlı kaleleri altında korsanların Venediklilere zarar vermeleri yasaklanıyordu. 16. yüzyılda kaleden top ulaşan mesafede levent reislerin haramilik yapmaları yasaktı. İlk defa IV. Murad devrinde verildiği anlaşılan bu kararın daha önceki ahitnamelerde var olan bazı hükümlere kısıtlama getirdiği görülmektedir. Önceleri dost ve müttefik olan Venedik’e karşı denizlerde hiçbir taarruz kabul edilmezken, bu yeni ferman ile Garp Ocaklarına ait gemilerin Venedik’le açık denizde (enginde) karşılaşmaları durumunda arada meydana gelecek çatışmanın sonuçlarından Osmanlı Devleti sorumluluk kabul etmiyordu. Bu karar Akdeniz’deki adalarda ve Mora kıyılarında görev yapan bütün görevlilere duyuruldu (Bostan, 2007: 36).

Karlofça ve Pasarofça antlaşmaları yapılmış, kara sınırlarında bazı düzenlemeler yapılmıştı ama halâ deniz sınırları kesin olarak tespit edilmemişti. Deniz sınırının tespiti zorunlu kılan en önemli sebep, Tunus, Cezayir ve Trablusgarp korsanlarının Venedik gemilerine saldırmaları, mallarını yağmalamaları, gemi kaptanı ile gemidekileri esir etmeleri idi. Her ne kadar daha önce ilgililere gönderilen fermanlarda ve verilen

43 Kara sınır görüşmeleri için örnek bir çalışma hk. Doğan, 2019a: 6 ve 7 nolu dipnotlar.

ahitnamelerde, dost ve müttefik olan Venedik gemilerine saldırılmaması hakkında emirler verilmiş ise de Akdeniz’de korsanlığın önüne geçilememiştir. Çünkü korsanlık bir geçim kaynağı idi. Trablusgarp, Tunus, Cezayir ve Mağrip beylerinin gelirlerinin önemli bir kısmı korsanların yağmaladıkları ganimetlere dayanıyordu. Ganimetler ile bu bölgelerin pazarları zenginleşiyordu. Dahası alınan esirlerden fidye olarak alınan paralar da önemli bir gelir kaynağıydı. Bu korsan denizciler/deniz gazileri düzenledikleri akınların şer’î hukuka uygunluğunun bir delili olarak, elde ettikleri esir ve ganimetlerin beşte birden oluşan hissesinin ulu’l-emr/devlet başkanına ait olan kısmını düzenli olarak padişaha teslim ediyorlardı. Osmanlı Devleti, gaza ve cihat için denize açılacak levend reislerine müdahale etmiyordu.

1626 tarihinde Tunus Beylerbeyi, Yeniçeri Kethüdası, Yayabaşları, Bölükbaşları ve Yusuf Dayı’ya gönderilen bir fermanda özetle; Venedik Baylosunu arzuhal sunup, Tunus ve Cezayir korsanlarının, ahitnamelere aykırı olarak, kendilerine ait Birest nahiyesini vurup oradan kadın ve oğlanlardan dörtüyz kırk üç (443) nefer adam alıp ve Samatraki adlı nahiyeden 16 nefer ve Baksoz ve Andiyaksoz adlı adalardan da 264 nefer ve Küçük Kefalonya adasından da hayli adam alıp esir ettiklerinden başka Osmanlı toprağına gelip giden tüccar gemilerinden rastgeldiklerine harbi düşman gemisi gibi saldırıp içinde olan tüccarları esir edip mallarını da yağmaladıklarını bildirmektedir. Bu fermanda Sultanın Tunus korsanlarına özel bir önem verdiği, onlara “gazi kullarım” diyerek kılıçlarının keskin, işlerinin rast gitmesi ve yüzlerinin ak olması için dua ettiği görülmektedir. Korsanlığa dinî/şer’î bir kisve verilse de daha çok iktisadî amaçlara dayandığı gözden uzak tutulmamalıdır⁴⁴.

4. 1720 Tarihli Deniz Sınırı Hakkındaki Ferman

18. yüzyıla kadar gelen süreçte de korsanlık faaliyetleri devam etmiş, deniz sınırı belirlenmesi ihtiyacı doğmuştur. Meselâ, 1702 tarihinde Venedik Büyükelçisi, daha Sultan Murad zamanında kendilerine korsan taifesinin zulümlerinin önlenmesi için bir nişan verildiğini ve bunun yenilendiğini beyan ile iki ülke arasındaki sulh ve ahitname gereği, korsanların Venedik gemilerine saldırmamaları, adamlarını esir etmemeleri, mallarını gasp etmemeleri, Venediklilerin emniyetinin sağlanmasının ahitnamede kayıtlı olduğunu belirtmiş ve yapılan zulüm ve teaddinin önüne geçilmesi ve korsanların ellerinde bulunan Venedikli esirlerin serbest bırakılmasını rica etmiştir⁴⁵. Akdeniz’de benzeri olaylar hiç eksik olmamıştır. Baylo defterlerinde buna benzer sayısız örnekler mevcuttur.

Venediklilerden artan şikâyetler üzerine, Kaptanıderya Vezir Süleyman Paşa, Divan’a müracaat ederek Venedik ile kara sınırının belirlendiğini ve denizde böyle bir sınır tespit edilmediği için 1132 (1720) yılı başlarında İstanbul’daki Venedik büyükelçisinin Osmanlı hükümetine müracaat ederek, Garp Ocakları mensuplarıyla denizlerde büyük anlaşmazlıklar olduğunu ifade etmiş ve Akdeniz’de bir sınır belirlenmesi gerektiğini belirtmiştir (Bostan, 2007: 37; Pedani, 2017: 95). Bunun üzerine Tunus ve Cezayir Beylerine ve diğer ilgililere hitaben muhtevasını ve ekte suretini verdiğimiz ferman⁴⁶ gönderilmiştir. (Bkz. Ek 1)

44 On yedinci yüzyılda Akdeniz’de korsanlık hakkında geniş bilgi için bk. Öztürk, 2017: 5-6.

45 Venedik Devlet Arşivi (ASVe), *Carthe Turche* 254/348, s. 54-58.

46 ASVe, *Carthe Turche* 254/348, s. 183-186; Pedani, 2017: 95. Bu belgenin bir sureti Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA) A.DVNS.MHM.129, s. 206-207, hüküm 782’de kayıtlıdır. Bostan 2007: 37. Mühimme metni,

Bu emirde özetle; Venedik'e verilen ahitnamelere aykırı olarak, Venedik Baylosunun, vatanları olan Körfez'den çıkararak İslam beldelerine ticaret için gittiklerinde hiçbir surette saldırıya uğramamaları, hiçbir şekilde taciz edilmemeleri gerekir iken, Cezayir, Tunus ve Trablusgarp korsanları tarafından gemilerine taarruz edildiği mallarının gaspedildiği, karşılaştıkları zaman kendileriyle çatışmaya girdiklerinden şikâyet ederek, denizde bir sınır tespit edilmesini rica etmektedir. *"Ocaklu tâ'ifesi dahi bizim Venedikli ile 'adâvet-i kadîmimiz olmağla bulduğumuz mahalde cenk idüb ahz ve tasaddî iderüz deyu birbiriyle dâ'ima mu'arazadan nâşi beynlerinde tevfik-i nizâm suret-pezîr olmamağla ocaklu ile beynimizde bir sınır ve hudûd ta'yîn olunub dâhilinde birbirlerine mu'araza olunmak ve sınır-ı mezbûrun hâricinde eyledikleri cenk ve cidâl için Devlet-i Aliyyeme şikâyet olunmamak şartıyla halâ Âsitâne-i Sa'âdetimde mukîm Venedik Cumhuriyetinin Büyükelçisi istid'a-yı 'inâyet etme"*leri üzerine denizde sınır tayin edilmiştir.

Buna göre; Venedik vatanı olan Körfez kıyılarından (Adriyatik Körfezi) Pulya kıyılarından Kapu (Capo) Santa Marya'dan keşişlemenin (güney doğu) kıbleden (güney) tarafa bir kerte bulunca Zaklisa'dan otuz mil açık ve Mudon adalarından otuz mil açığa gelince Muton'dan müstev keşişleme yolunca Girit'ten dahi otuz mil açık İzbandid adalarına gelince İzbandid'den Çobanlar ve Kerpe ve Rodos ve Yedi Burun'a gelince sınır kabul ve tayin edildi. Öte yandan Osmanlı limanlarında Kıbrıs, İskenderiye, Sayda, Beyrut, İskenderun, Antalya ve Trablusşam limanlarından dahi otuz mil denizden içeri olan bölgeler *kal'a altı*⁴⁷ olarak kabul edilmiştir. Osmanlı Devleti bu sınırlar dahilinde herhangi bir surette Venedik ile Ocaklar arasında bir çatışma istememekte ve engin (açık) denizlerde yapılacak çatışmalarda da şikâyet kabul etmiyordu.

Yukarıda da zikredildiği gibi, Ocakların gelirlerinin/geçimlerinin büyük ölçüde korsanlığa dayandığı bilinmektedir. Söz konusu deniz sınırı, Ocaklıların faaliyet alanını kısıtlamakta olduğundan İstanbul'a itirazlar gelmeye başladı. Nitekim Mağrip vilayetlerinin itirazları hemen geldi. Bu sınırlar, şehirlerinin dayandığı önemli bir gelirden yoksun bırakılması anlamına geliyordu. O sıralarda korsanlık, zenginleri ve ticareti besliyordu. Sorun sadece kazanılan ganimet ya da Mağrip pazarlarında satılan köleler değil, aynı zamanda anavatandaki akrabalar tarafından ödenen muhtemel fidye ya da iç ve dış ticaretti. Babiâli'nin tespit ettiği sınır, Venedik gemilerinin güvenli bir şekilde İskenderiye'ye ulaşmasına izin vermekle kalmayacak, aynı zamanda Mağriplilerle Osmanlı arasında paylaşılan deniz akınları adına yaratılan yakın bağları da zayıflatacaktı (Pedani, 2017: 95).

Tunus Dayısının İstanbul'a yazdığı arzda meselenin iktisadî olduğu açıkça vurgulanmaktadır. *"Trablusgarp Dayısı Ahmet'in 24 Ocak 1721 tarihinde yazdığı arzuhalde itirazının en temel argümanı, Ocak faaliyetlerinin çizilen deniz sınırları ile sınırlandırılması durumunda gelirlerin azalacağı bunun da "müstahfizânın bu diyardan intişâr ve firâr..." etmelerine neden olacağıdır. Öte yandan Dayı Ahmed "...verilen bir yıllık imdâdına iki kıst ulûfe ancak kifâyet eder. Bâkî mevâcib ve sâyir masrûfâtı rûz u şeb kendülere hâb u râhatı harâm edüb rûy-ı deryâda korsanlık hîlesiyle sayd [u] şikâr edüb nasîb olan mâl-ı gazâdan tetmîm-i mevâcib ve tekâmîl-i vazîfe ederiz..."* diyerek, Osmanlı

Ek1'de verilen metnin aynısı olduğu için günümüz harfleriyle tekrarlanmamıştır (bk. Ek.2). Ayrıca bk. Oral, 2017: 107-108.

47 "Kal'a topu altını, liman ve adalar civarını içine alıyordu. Bu tanımlar çerçevesinde Osmanlı karasularının kıyı veya adalarla bağlantılı olarak bir top atımı mesafeyi kabul etmek mümkündür", Bostan, 2007: 38.

merkezinden gönderilen ulufenin, buradaki görevlilerin ihtiyaçlarının sadece yarısını karşıladığını ve ihtiyaç duyulan diğer kısmın ancak “büyük zorluklarla” yapılan korsanlık faaliyetlerinden elde edilen gelirlerle karşılandığını ifade ederek, korsanlığa devam etmesinin gerekliliğinin ekonomik yönünü ortaya koyar. Bununla birlikte bu yasakların askerin bölgeden uzaklaşmasına neden olacağı ve askersiz *vilayet-i pâdişahî hod hıfz olunmayub iyazen billahi te’âlâ bahren abede-i evsan ve berren ibkâ-yı urbân müstevli olmak muhakkaktır* diyerek Osmanlı merkezini bölgedeki kontrolünü kaybedeceği uyarısı ile üstü kapalı bir biçimde tehdit eder” (Oral, 2017: 108-109).

Ancak Ocaklıların fermana itaat etmemişler ve korsanlığa devam etmişlerdir. Venedik Baylosu Françesko Gariti’nin Sultan’a sunduğu arz üzerine Tunus Beylerbeyisi Ali, Trablus Beyi ve Tunus Valisine, Ağustos Sonu-Eylül Başları 1726 (Evâ’il-i Muharrem sene Tis’a ve Selasîn ve Mie ve Elf-1139) tarihinde bir ferman gönderilmiştir⁴⁸ (Ek 3).

Fermanda, 1720 tarihli fermanda belirtilen deniz sınırları tekrarlandıktan sonra korsanların gene Venedik gemilerine saldırdıkları beyan ile “*zikrolunan hudûdun dâhilinde Venedik gemilerine mu’araza ve te’addî olunmayûb fi-ma-ba’d hudûd-u mezkûr Ocağımız tarafından ve Cezâyir ve Trablus-u Garb Ocakları taraflarından mer’î dutulûb min-ba’d hilâfi üzere harekete rıza ve cevâz gösterilmemek için bundan akdem Derya Kapudanı müteveffâ Süleyman Paşa ilâmı mücebince emr-i şerîfle hüsn-ü nizâm verilmişiken Ocağımız firkataları Cezîre-i Mora havâlisinde geşt-ü güzâr eder iken bir kıta Zalkisa kayığına musâdefe ve ahz ve zabt eyledikten sonra iki kıta Zalkisa kayığı dahi zuhûr edüb mezbûr firkatalar üzerlerine hücum etmekle biri kendüsünü tahlîs için Mora cezâresine firâr ve refiki olan Tapukyuzbov (?) nâm reisin kayığını dahi Gaston iskelesiyle Zalkisa beyinde gasb ve gâret ve tayfasını esir edüb hilâf-ı ahitname-i hümayûn ve muğâyir-i sulh ve salâhu’l-ibâda hasâret eylediklerin bildirüb zikrolunan hudûd dâhilinde verilen hüsn-ü nizâma muğâyir gasbolunan emvâl ve üserâ gerü istirdâd olunmak bâbında istid’â-yı inâyet eylemeğın Divân-ı Hümayûnumda mahfûz olan kuyûd-u ahkâma mürâca’at olundukda vech-i meşrûh üzere emr-i şerîfimle nizâm verildiği mestûr ve mukayyed bulunmağın siz ki mûma-ileyhümsiz işbu emr-i şerîfim (boşluk) ile vusûlünde Venediklünün kadîmden hüsn-ü nizâma muğayir hudûd-u merkûm dâhilinde olan mahall-i mezkûrda ahz olunan kayıklarıyla emvâli gerü istirdâd ve esirlerini itlak eyleyüb hilâfına rızâ ve cevâz göstermemeniz bâbında fermân-ı âlişânım sâdır olmuştur” ve gereğinin yapılması emredilmiştir. Buna göre, ahitnamelere aykırı olarak gaspedilen gemiler ile içindeki emval ve esirlerin iadesi, aksine davranışlarda bulunmamaları emredilmiştir.*

5. Sonuç

Osmanlı-Venedik deniz sınırı ile ilgili belgeleri birkaç noktadan değerlendirmek mümkündür. Birincisi, bu tarihe kadar Osmanlı deniz sınırı, hâkim olunan adalar ve ülkelerin deniz kıyıları ile zikredilirdi. İlk defa yönlere göre mil hesabı üzerinden bir sınır tespiti yapılmıştır. Buna göre; Osmanlı deniz sınırı, Adriyatik Körfezi’nin güneyinden başlayarak, Mudon, İzbandid adaları, Girit’in güneyinden 30 mil, Adalar Denizi’ndeki bütün adalar ve oradan Rodos, Kıbrıs, Antalya, İskenderun, Beyrut, Sayda, Trablusşam ve nihayet İskenderiye’ye kadar olan hattın 30 mil (1856 m.x30=55,56 km.) denizden içeriye

48 ASVe, *Bailo A Costantinopoli Cancellaria*, 375/7

kadar olan sınırdır. Bu haliyle Osmanlı Devleti, Doğu Akdeniz'in önemli merkezleri ile limanlarında 55 km açık denizlere hâkim olmaktadır.

İkincisi, bu sınırlar içinde Venedik gemilerinin Ocaklı korsanları tarafından saldırıya uğramasına rıza göstermemektedir. Böylece Venedik ile olan dostluk ve ticaretinin korsanlar tarafından zarar verilmemesini sağlamış oluyordu. Bu sınırlar içinde meydana gelecek çatışmalarda şikâyet kabul etmiyordu. Bütün çabalara rağmen, Akdeniz'de Ocaklılar ile Venedik arasında çatışmalar bitmemiş, uzun yıllar devam etmiştir.

Üçüncüsü de Osmanlı Devleti Akdeniz'de İspanya, Fransa, Sicilya ve Malta korsanlarına karşı mücadele eden Ocaklıları da tamamen gözden çıkarmak istemiyordu. Çünkü Ocaklı leventlerin geçim kaynağı korsanlık olması hasebiyle, onları geçim kaynaklarından mahrum etmek istemiyordu. Üstelik Garp Ocakları, denizden Osmanlı kıyılarına gelebilecek düşman saldırılarına karşı da önemli bir görev icra ediyorlardı. Bu yüzden Padişah nezdinde Ocak korsanları, alelâde çapulcu deniz eşkıyaları değil *gazi kullar* idi. Bu itibarla devlet, söz konusu sınırı, Venedik ile Ocaklı arasındaki düşmanlığın ticaretin devamlılığına vereceği zararların önlenmesi noktasında bir orta yol olarak kabul etmiştir.

KAYNAKÇA

Arşiv Kaynakları

Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA) *A.DVNS.MHM.129*, s. 206-207.

Venedik Devlet Arşivi (ASVe) *Carthe Turche 254/348*, s. 54-58.

Venedik Devlet Arşivi (ASVe), *Carthe Turche 254/348*, s. 183-186.

Venedik Devlet Arşivi (ASVe), *Bailo A Costantinopoli Cancelleria, 375/7*.

Diğer Kaynaklar

Bizbirlik Alpay (2009). "Osmanlı-Venedik İlişkileri ve XVII. Yüzyılın Başlarında Adriyatik Bölgesindeki Sınırlarda Yaşanan Bazı Sorunlar Üzerine", Ankara Üniversitesi, *OTAM 26*, s. 41-54.

Bostan İdris (2007). "Osmanlılarda Deniz Sınırı ve Karasuları Meselesi", *Türkler ve Deniz*, (Bahçeşehir Üniversitesi- II. Uluslararası Tarih Sempozyumu, 6-7 Ekim 2007), (Ed. Özlem Kumrular), Kitap Yayınevi İstanbul, s. 29-46.

Doğan Güner (2017). *Venediklü ile Dahi Sulh Oluna: 17. ve 18. Yüzyıllarda Osmanlı-Venedik İlişkileri*, İstanbul.

Doğan Güner (2019a). "Balkanlarda Bir Osmanlı Muhaddidi: Mevkufâtçı Siyahi Hacı Mehmed Efendi, Mektupları ve Son Osmanlı-Venedik Sınırı (1718-1721)", *Doğu Batı 91*, s. 40-64.

Doğan Güner (2019b). "Girit Muharebesi Sonrası Osmanlı-Venedik Sınırı (1671)", *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, XV (Özel Sayı), s. 1-18.

Genç Mehmet (2018). *Osmanlı İmparatorluğunda Devlet ve Ekonomi*, Ötüken Yay., 15. Baskı, İstanbul.

Gökbilgin Tayyib (1968-1971). "Venedik Devlet Arşivindeki Türkçe Belgeler Koleksiyonu ve Bizimle İlgili Diğer Belgeler", *TTK Belgeler V-VIII/9-12*, Ankara, s. 1- 151.

Kaçan Meryem (1995). *XVI. ve XVII. Yüzyıllarda Osmanlı-Venedik Ahitnâmeleri*, (Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul.

Kurtaran Uğur (2016). "Karlofça Antlaşmasından Sonra Venedik, Lehistan ve Rusya'ya Verilen Ahitnamelerin Genel Özellikleri ve Diplomatik Açından Değerlendirilmesi", *TAD* 35/60, s. 97-139.

Mumcu Serap (2014). *Venedik Baylosunun Defterleri (The Venetian Baylo's Registers (1589-1684))*, Hilâl. Studi turchi e ottomani 4, Edizioni Ca'Foscari.

Oral Özgür (2017). "Osmanlı-Venedik Diplomatik İlişkileri Tarihine Bir Katkı: 1763 Tarihli Cezayir-Venedik Antlaşması", *İstanbul Üniversitesi-Avrasya İncelemeleri Dergisi VII/2*, s. 103-130.

Öztürk Mustafa-Aksın Ahmet (2012). "Venedik Devlet Arşivindeki Bailo Defterlerine Göre Osmanlı Devleti'nin Venedik'e Zahire ve Asker Yardımı (1624-1631)", *Ankara Üniversitesi OTAM* 32, s. 141-170.

Öztürk Mustafa (2017). "17. Yüzyıl Venedik Arşivindeki Türkçe Belgelerde Akdeniz'de Korsanlık", *IX. Türk Deniz Ticareti Tarihi Sempozyumu (4-5 Mayıs 2017)*, (<http://tdtts.deu.edu.tr/ix-turk-deniz-ticareti-tarihi-sempozyumu-bildirileri> bağlantısından yayınlanmıştır. Erişim Tarihi: 27.03.2019), s. 1-24

Pedani Maria Pia (2013). "Venedik", *TDV. İA* 43, İstanbul, s. 44-47.

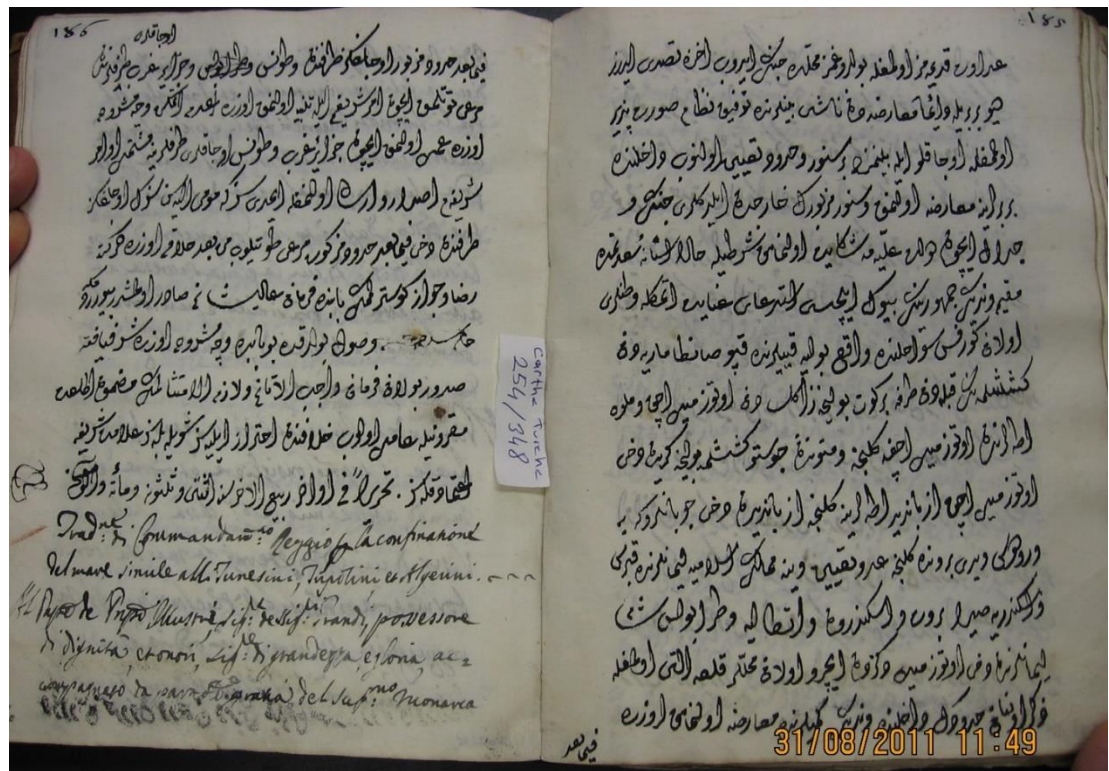
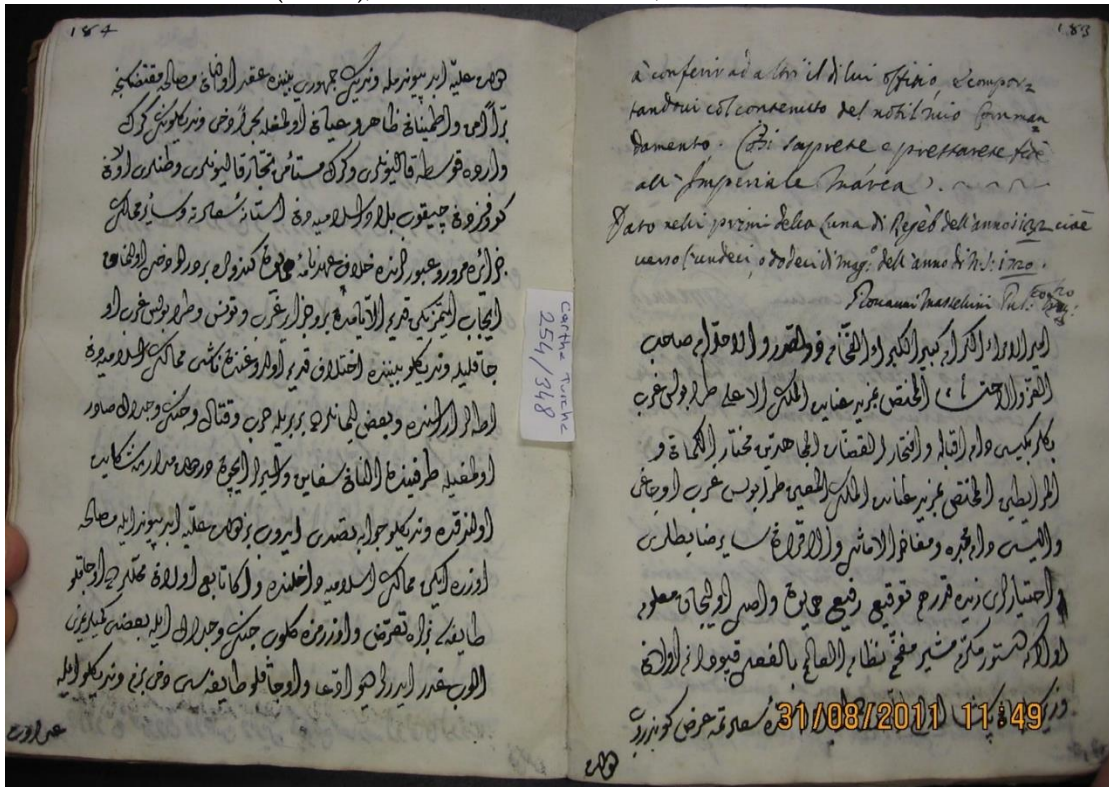
Pedani Maria Pia (2017). *The Ottoman-Venetian Border (15th-18th Centuries)*, Edizioni Ca'Foscari, Hilal. Studi tuchi e ottomani 5, Venezia.

Şakiroğlu Mahmut (1986). "II. Selim'in Venedik Cumhuriyeti'ne Verdiği 1567 ve 1573 Tarihli Ahidnâmeler", *Erdem II/5*, Ankara, s. 527-553.

Turan Şerafettin (1990). *Türkiye-İtalya İlişkileri, Selçuklulardan Bizans'ın Sona Erişine I*, İstanbul.

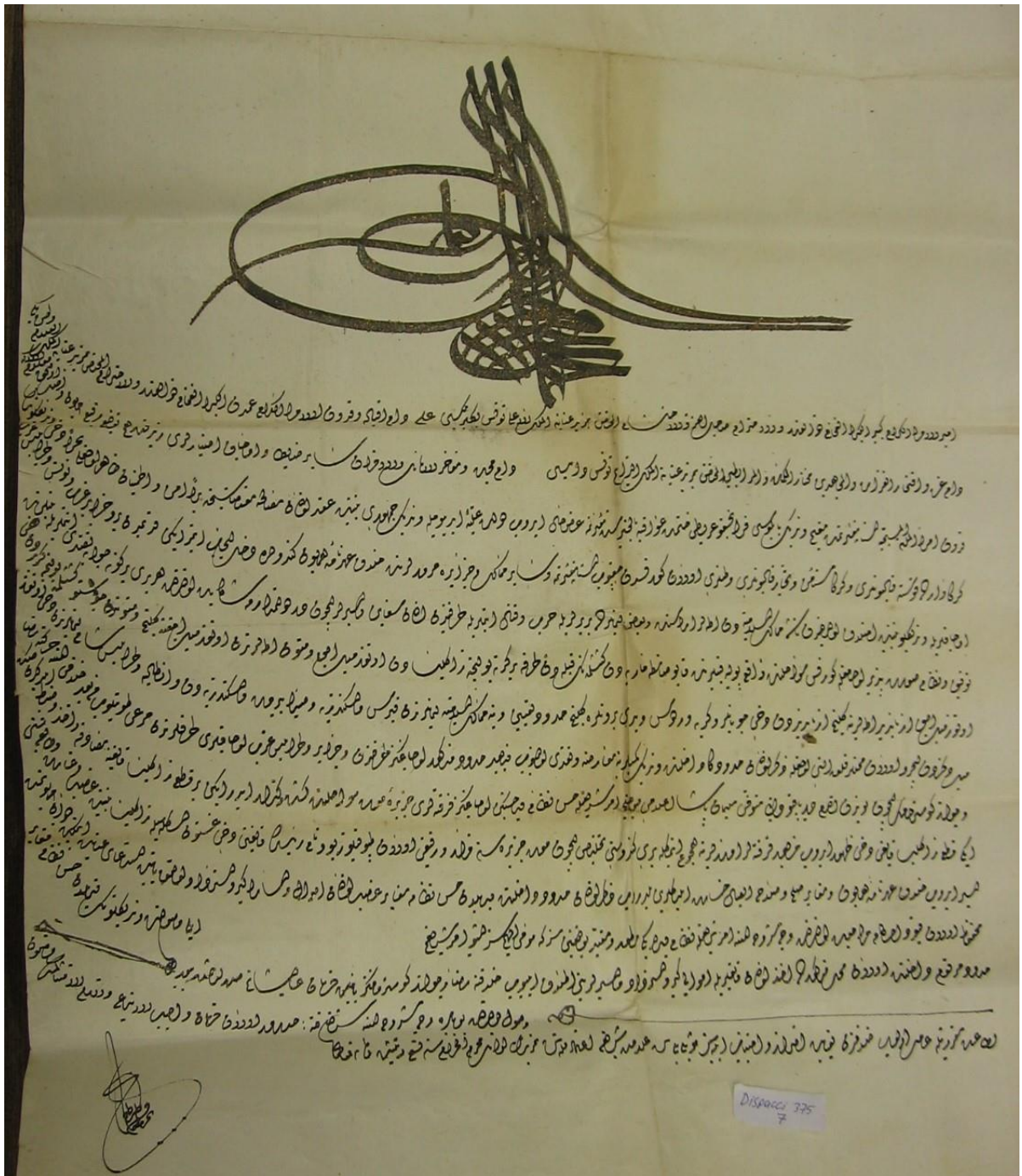
Turan Şerafettin (1968). "Venedik'te Türk Ticaret Merkezi", *TTK-Bulleten XXIII/126*, Ankara, s. 247-283

Yemişçi Cihan (2009). *1618-28 Arası Osmanlı-Venedik İlişkileri (6004 No'lu Ahkâm Defterine Göre)*, (Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Konya.

Emirü'l-ümerâ'î'l-kirâm kebîru'l-kuberâ'î'l-fihâm zu'l-kadr ve'l-ihtirâm sâhibu'l-'izz ve'l-ihşiâmü'l-muhtas bi-mezîd-i inâyeti'l-meliki'l-a'lâ Trablusgarb Beylerbeyisi dâme ikbâluhu ve iftihâru'l-kuzzât ve'l-mucâhidîn muhtâru'l-kemâl ve'l-murâbitînu'l-muhtas bi-mezîd-i inâyeti'l-meliki'l-mu'în Trablusgarb Ocağı Valisi dâme mecduhu ve mefâhiru'l-emâsil ve'l-akrân sâ'ir zâbitleri ve ihtiyarları zîde kudrehum tevki'-i refi'-i humâyûn vâsil olicak ma'lûm ola ki dustur-u mükerrrem müşîr-i mufahham nizâmu'l-âlem bi'l-fi'il kapudanım olan vezir Paşa edeme'l-lah-u iclâluhu südde-i sa'âdetime arz gönderüb Devlet-i Aliyye-i ebed-peyvendimle Venedik Cumhuriyeti beyninde akdolunan musâlaha muktezâsınca berren emn ve itminân zâhir ve ayân olmağla bahren dahi Venediklinün gerek Varda Konta kalyonları ve gerek müste'men tüccar kalyonları vatanları olan Körfezden çıkub bilâd-ı İslamiye'den Âsitâne-i Sa'âdete ve sâ'ir memâlik-i cezâ'ire murûr ve ubûrlarında hilâf-ı ahidnâme-i humâyûn kendülere bir dürlü dahil olunmak icâb itmeziken kadîmu'l-eyyâmından beru Cezâyir-i Garb ve Tunus ve Trablus-u Garb Ocaklılarıyla Venediklü beyninde ihtilâf-ı kadîm olduğundan nâşi memâlik-i İslamiyeden adalar arasında ve bazı limanlarda birbirleriyle harb ve kitâl ve cenk ve cidâl sâdır olmağla tarafeynden alınân sefâyin ve esirler için Devlet-i Aliyye-i medârıma şikâyet olundukda Venediklü cevaba tasaddî idüb biz Devlet-i Aliyye-i peyvend ile musâlaha üzere iken memâlik-i İslamiye dâhilinde ve ana tâbi' olan mahallerde ocaklu tâ'ifesi bizlere ta'arruz ve üzeremize gelüb cenk ve cidâl ile ba'zı gemilerimizi alüb gadr iderler deyu iddî'a ve ocaklu tâ'ifesi dahi bizim Venedikli ile 'adâvet-i kadîmimiz olmağla bulduğumuz mahalde cenk idüb ahz ve tasaddî iderüz deyu birbiriyle dâ'ima mu'arazadan nâşi beynlerinde tevfi'k-i nizâm suret-pezîr olmamağla ocaklu ile beynimizde bir sınır ve hudûd ta'yîn olunub dâhilinde birbirlerine mu'araza olunmak ve sınır-ı mezbûrun hâricinde eyledikleri cenk ve cidâl için Devlet-i Aliyyeme şikâyet olunmamak şartıyla halâ Âsitâne-i Sa'âdetimde mukîm Venedik Cumhuriyetinin Büyükelçisi istid'a-yı 'inâyet etmekle vatanları olan Körfez sevâhilinde vâki' Pulya kıyılarından Kapu Santa Marya'dan keşişlemenin kiblede tarafta bir kerte bulunca Zaklisa'dan otuz mil açık ve Mudon adalarından otuz mil açığa gelince Muton'dan müstev keşişleme yolunca Girit'den dahi otuz mil açık İzbandid adalarına gelince İzbandid'en dahi Çobanlar ve Kerpe ve Rodos ve Yedi Burun'a gelince add ve ta'yîn ve yine memâlik-i İslâmiye limanlarında Kıbrıs ve İskenderiye Sayda Beyrut ve İskenderun ve Antalya ve Trablusşam limanlarından dahi otuz mil denizden içeri olan mahaller kal'a altı olmağla zikrolunan hududun dâhilinde Venedik gemilerinde mu'araza olunmamak üzere fî-mâ-ba'd hudûd-ı mezbûr ocağınız tarafından Tunus ve Cezâyir-i Garb ocakları tarafından mer'î tutulmak için emr-i şerifim ile tenbîh olunmak üzere akdemü'l-mümkin vech-i meşrûh üzere amel olunmak için Cezâyir-i Garb ve Tunus Ocakları tarafından o emr-i şerifim isdâr ve irsâl olunmağla imdî sen ki mûmâ ileyhsin sizin ocağınız tarafından dahi fî-mâ-ba'd hudûd-ı mezkûr tutulub min-ba'd hilâfı üzere harekete rızâ ve cevâz gösterilmemek bâbında fermân-ı âlişânım sâdır olmuştur. Buyurdum ki vusul buldukda bu bâbda vech-i meşrûh üzere şeref-yâfte-i sudûr bulan fermân-ı vâcibu'l-ittibâ' ve lâzımu'l-imtisalimin mazmun-ı itâ'at-makrûnuyla âmil olüb hilâfından ihtirâz eylesesiz şöyle bilesiz alâmet-i şerife i'timât kılasız. Tahrîran fî Evâhir-i Reb'ü'l-Âhir sene isnâ ve selâsun ve mi'e ve elf.

(Rebi'ü'l-Âhir Sonları 1132/1-10 Mart 1720)

III. Ahmed'in Tuğrası

Emirü'l-ümerâi'l-kirâm kebîrû'l-küberâyî'l-fihâm zevî'l-kadr ve'l-ihtirâm sâhibu'l-izz ve'l-ihtişâmü'l-mahfûf bi-mezîd-i inâyeti'l-melikü'l-a'lâ Tunus Beylerbeyisi Ali dâme ikbâluhu ve kıdvetü'l- ümerâi'l-kirâm umdetü'l-küberâyî'l-fihâm zevî'l-kadr ve'l-ihtirâm bi-mezîd-i inâyeti'l-melikü'l-mu'allâm ve Trablus Beyi dâme izzuhu ve iftihârü'l-guzzât ve'l-mücâhidîn muhtâru'l-kelimât ve'l-murabitân bi-mezîd-i inâyeti'l-melikü'd-dâyim

dame Tunus Valisi (boşluk) dâme mecduhu ve mefâhirü'l-emâsil ve'l-akrân sâ'ir zabitan ve ocak ihtiyarları zîde kudrehum tevki'-i refî'-i hümâyûn vâsil olicak malûm ola ki kıdvetü'l-umerâyî'l-milleti'l-Mesihîye Asitâne-i Sa'âdetimde mukîm Venedik Baylosu Françesko Gariti hutimet avâkibuhu bî'l-hayr sūd-de-i sa'âdetime arzuhâl idüb Devlet-i Aliyye-i ebed-peyvemle Venedik Cumhûru beyninde akdolunan musâlaha muktezâsınca berren emn ve itminân zâhir olmağla bahren dahi Venediklünün gerek varide kosta kalyonları ve gerek müstemem tûccar kalyonları vatanları olan Körfezden çıkub Asitâne-i saadetime ve sâ'ir memâlik ve cezâyire murûrlarında hilâf-ı ahidnâme-i hümâyûn kendülere dahl icâb etmez iken kadîmden beru Cezâyir-i Garb ve Tunus ve Trablus-u Garb Ocaklarıyla Venedik beyninde ihtilâf olduğundan nâşi Memâlik-i İslamiye'den adalar arasında ve bazı limanlarda birbirleriyle harb ve kıtâl itmeleriyle tarafeynden alınan sefâyîn ve esirler için Der-i Devlet-medârıma şikâyet olundukda her biri bir gûne cevâba tasaddî etmeleriyle beynlerinde tevfiik ve nizâm suret-pezîr olmamağla Körfez sevâhilinde vâki Pulya kıyılarından Kapu (Capo) Santa Marya'dan keşişlemenin kiblede tarafa bir kerte yolunca Zaklisa'dan otuz mil açık ve Muton adalarından otuz mil açığına gelince ve Muton'dan müstev keşişleme boyunca Girid'den dahi otuz mil açık İzbandid adalarına gelince İzbandid'den dahi Çobanlar ve Kerpe ve Rodos Yedi Burunlara gelince hudûd ta'yîn ve yine Memâlik İslamiye limanlarından Kıbrıs ve İskenderiye ve Sayda ve Beyrut ve İskenderiye'den ve Antalya ve Trablusşam limanlarından otuz mil denizden içerü olan mahaller kal'a altı olmağla zikrolunan hudûdun dâhilinde Venedik gemilerine mu'araza ve te'addî olunmayüb fi-ma-ba'd hudûd-u mezkûr Ocağınız tarafından ve Cezâyir ve Trablus-u Garb Ocakları taraflarından mer'î dutulüb min-ba'd hilâfı üzere harekete rıza ve cevâz gösterilmemek için bundan akdem Derya Kapudanı müteveffâ Süleyman Paşa ilâmı mücebince emr-i şerîfle hüsn-ü nizâm verilmişiken Ocağınız fırkataları Cezîre-i Mora havâlisinde geşt-ü güzâr eder iken bir kıta Zalkisa kayığına musâdefe ve ahz ve zabt eyledikten sonra iki kıta Zalkisa kayığı dahi zuhûr edüb mezbûr fırkatalar üzerlerine hücum etmekle biri kendüsünü tahlîs için Mora cezîresine firâr ve refîki olan Tapukyuzbov (?) nâm reisin kayığını dahi Gaston iskelesiyle Zalkisa beyninde gasb ve gâret ve tayfasını esir edüb hilâf-ı ahitname-i hümâyûn ve muğâyir-i sulh ve salâhu'l-ibâda hasâret eylediklerin bildirüb zikrolunan hudûd dâhilinde verilen hüsn-ü nizâma muğâyir gasbolunan emvâl ve üserâ gerü istirdâd olunmak bâbında istid'â-yı inâyet eylemeğın Divân-ı Hümâyûnumda mahfûz olan kuyûd-u ahkâma mürâca'at olundukda vech-i meşrûh üzere emr-i şerîfimle nizâm verildiği mestûr ve mukayyed bulunmağın siz ki mûma-ileyhümsiz işbu emr-i şerîfim (boşluk) ile vusûlünde Venediklünün kadîmden hüsn-ü nizâma muğayir hudûd-u merkûm dâhilinde olan mahall-i mezkûrda ahz olunan kayıklarıyla emvâli gerü istirdâd ve esirlerini ıtlak eyleyüb hilâfına rızâ ve cevâz göstermemeniz bâbında fermân-ı âlişânım sâdır olmuşdur buyurdum ki vusûl buldukda bu bâbda vech-i meşrûh üzere şeref-yâfte-i sudûr olan fermân-ı vâcibü'l-ittibâ' ve lâzımü'l-imtisâlimin mazmûn-ı itâ'at-makrûnuyla âmil olüb hilâfından be-gâyet ihtirâz ve ictinâb eyleyesiz şöyle bilesiz alâmet-i şerîfime itimâd kılınız.

Tahrirân Evâ'il-i Muharrem sene Tis'a ve Selasîn ve Mie ve Elf.

(Ağustos Sonu-Eylül Başları 1726)

Kostantiniyye-i Mahrûsa

TERCÜMAN-I HAKİKAT GAZETESİNDE MADAM GÜLNAR

Madam Gülnar in Tercüman-ı Hakikat Newspaper

Taner TUNÇ*

Abstract

The newspapers undoubtedly played an important role in the formation and development of a new literature under Western influence in the Tanzimat period. Tercüman-ı Hakikat, published under the direction of Ahmet Mithat Efendi, is one of the most effective publications that fulfilled this role in the said period. Ahmet Mithat, who met Madame Gülnar –Olga Sergeevna Lebedeva- the subject of our study at the VIII. Congress of Orientalists in Stockholm in 1889, introduced the author to the Ottoman reader and intellectual community by the Tercüman-ı Hakikat. Ahmet Mithat cited Gülnar Hanım, an educated, multilingual and pen-experienced writer, as an example to Ottoman women writers and readers. This study aims to reveal the relationship of Madam Gülnar, some of whose works were published in Tercüman-ı Hakikat and introduced Russian literature to the Ottoman readers in a sense through her translations from Russian, with the Tercüman-ı Hakikat newspaper between 1889-1892. The study will not only focus on the works of Madam Gülnar published in the newspaper, but also try to reveal how she reflected in the newspaper.

Keywords: Madam Gülnar, Tercüman-ı Hakikat Newspaper.

1. Giriş

Batı etkisinde gelişen yeni Türk edebiyatının özellikle ilk döneminde gazeteler, okur kitlesinin ortaya çıkmasına, umuma mahsus yazı dilinin oluşmasına ve Batılı anlamda edebî türlerin ortaya çıkıp gelişmesine imkân sağlamıştır. Bu şekilde bir mektep görünümüyle karşımıza çıkan gazeteler, sağladıkları söz konusu imkânların yanı sıra

* Arş. Gör. Dr., Afyon Kocatepe Üniversitesi, tanertunc87@gmail.com

yazar ve şairlerin yetişmesinde ve bazı kalem sahiplerinin Osmanlı okuruna tanıtılmasında da bir kanal vazifesi görmüştür. Tanzimat döneminde gazetenin yukarıda bahsedilen işlevlerini en etkili şekilde yerine getiren yayınların başında *Tercüman-ı Hakikat* gazetesi gelmektedir. Bu gazete, çalışmamıza konu olan Rus şarkiyatçısı Madam Gülnar'ın (Olga Sergeevna Lebedeva) Osmanlı okur ve yazar muhiti ile tanışmasını da sağlamıştır.

Bu çalışma, Ahmet Mithat Efendi yönetiminde çıkarılan *Tercüman-ı Hakikat* gazetesi vasıtasıyla Osmanlı basın ve matbuat yaşamı ile tanışan Madam Gülnar'ın 1889-1892 yılları arasında gazeteye yansıyan yazı faaliyetleri ile hakkında yazılanları ortaya koymayı amaçlamaktadır. Bu amaçla Gülnar Hanım'ın *Tercüman-ı Hakikat*'te isminin geçtiği -tespit edilebilen- ilk yazıdan başlanarak kronolojik olarak söz konusu yıllar arasında yazarla ilgili gazetede ki gelişmelerin bir serencamı ortaya konulmaya çalışılacaktır.

2. Tercüman-ı Hakikat Gazetesi ve Madam Gülnar

1889 yılında Stockholm'de düzenlenen VIII. Müsteşrikîn Kongresi'nde Osmanlı Devleti'ni temsil etmesi için resmî olarak görevlendirilen Ahmet Mithat Efendi, bu kongrede tanıştığı Rus Şarkiyatçı Madam Gülnar'ı Osmanlı okuruna *Tercüman-ı Hakikat* gazetesi vasıtasıyla tanıtmıştır. Asıl adı Olga Sergeevna Lebedeva olan yazar, "Türklerin çok beğendiği kültür ve faziletlerine sevgisi dolayısıyla" Gülnar ismini benimsemiştir (Akün, 1996, ss. 243-248). Osmanlı okuru, Gülnar Hanım'ı Ahmet Mithat'ın kongre ve seyahat izlenimlerini anlattığı *Avrupa'da Bir Cevelan* (Ahmet Mithat Efendi, 2015) isimli eseriyle tanımıştır. Önce *Tercüman-ı Hakikat*'te tefrika edilen (Ahmet Mithat, nr. 3430-3696, 16 Teşrinisani 1889-4 Teşrinisani 1890) ve daha sonra kitap olarak basılan bu eser iki yazar arasındaki ilişkinin seyrine yönelik önemli bilgiler ihtiva etmektedir (Karaca, 2012, ss. 55-72). Akün (1996, ss. 243-248), eserin 600'ü aşkın sayfasının Gülnar Hanımla ilgili olduğunu ve bu sebeple neredeyse "Gülnarname" olarak adlandırılabilceğini belirtir. Bu tespit iki yazar arasındaki ilişkinin önemine de işaret etmektedir.

Kongre'nin ikinci gününde düzenlenen "Kontes De Landsberg'in Suaresi"nde Ahmet Mithat'ı Gülnar Hanım'la Rusya başkonsolosu tanıştırmıştır. Osmanlıca'yı bilen ve Ahmet Mithat'ın kongrenin açılış gününde yaptığı konuşmadan etkilenen Gülnar Hanım, yazarla tanışmak istemiştir. Ahmet Mithat'ın gözünden verilen bu tanışma ile iki isim arasındaki ilişki de başlamış olur (Ahmet Mithat Efendi, 2015, ss. 193-194):

Ben burada Rusya general konsolosuyum. Bu madam dahi "poliglot" yani elsine-i adideye aşına bir Rus asilzadesi olup Osmanlıca'yı da bildiğinden sizinle muarefe husulü arzusundadır, deyince kemal-i nezaket ve tevazuyla ikisini de selamladım. Kadın derhâl Osmanlıca söylemeye başlayarak daha küşad-ı resmî günü lisan-ı maderzadım ile irad eylemiş olduğum makale üzerine benimle muarefe peydası arzusuna düşmüş olduğu gibi bugünkü şube-i İslamiye ictimainde Şark nisvanına dair söylediğim Fransızca makale dahi şu arzuyu teyid eylediğini bildirdi. Osmanlıcası âdetâ dürüst olarak fakat Dağıstanlılara veyahut Buharalılarına mahsus şive gibi belli belirsiz bir şive-i ecnebiye ve latifeye söylüyordu. Rus asilzadegânından bir kadının bu kadar dürüst Osmanlıca

söylemesi taaccübümü mucip oldu. O aralık kadın konsolosun kolunu bıraktığından bi't-tabii kolumu takdim etmek vazifesi bana taalluk eyledi. Bu bapta müsaadelerini rica eylediğimde maalmemnuniye müsaade vermeleriyle kolumu takdim eyledim. Konuşarak gezinmeye başladık.

Bu tanışmadan sonraki sohbetlerinde Ahmet Mithat, Gülnar Hanım'ın Rusça'nın dışında Almanca, İngilizce, Rumca, İtalyanca bildiğini, Osmanlıca'nın gösterdiği lüzum üzerine Arapça ve Farsça'ya da aşina olduğunu öğrenir. Yazarın piyano çalan bir müzisyen ve yağlıboya resim yapan bir ressam kimliğine de sahip olması Mithat Efendi'yi son derece şaşırtmıştır. Ayrıca "Osmanlıların gerek lisanlarına ve gerek ahlaklarına gayet muhibbim" diyen Gülnar Hanım'ın evinde "alaturka elbise" giydiğini, çocuklarına ise fes taktırdığını da söylemesi, Ahmet Mithat'la yakın bir ilişki kurmasını da sağlamıştır.

Kongre boyunca kendi aralarında genellikle Türkçe konuşan bu iki yazar arasındaki dostluk gittikçe ilerlemiştir. Stocholm'den başlayıp Cristiania, Gothenburg, Kopenhag, Berlin, Kolonya ve Paris'e kadar Avrupa'nın önemli şehirlerini birlikte gezmişlerdir. Bu şehirlerde tiyatro, müze, resim galerisi, kilise, saray ve kütüphanelerden dükkân, mağaza, pazar, orman ve bahçelere oradan hipodrom ve akvaryumlara varıncaya kadar pek çok yere gitmişlerdir. Bu yerler hakkında daha çok Gülnar Hanım'ın Ahmet Mithat'a "rehberlik" ettiği, onu bilgilendirdiği görülmektedir. Bu geziler esasında Doğu ve Batı medeniyeti, Rus-Türk aile hayatı, Tatarların Rusya'daki durumu, İslamiyet ve diğer dinler mukayesesi, kadınların durumu, tiyatro, resim gibi pek çok konuda fikir alışverişinde de bulunmuşlardır.

Ahmet Mithat, Yukarıdaki niteliklerinin yanında aralarında Avrupa'nın en meşhur "üdeba ve hükemasının âsârına" dair açılan bahislerde akıllara hayret verecek bir bilgiye sahip olan Madam Gülnar'dan Rus dilini ve edebiyatını yeniden tanımış ve öğrenmiş olduğunu ifade etmiştir. Bu kadında büyük bir "kuvve-i hikemiye ve kudret-i edebiye" olduğunu belirten Mithat Efendi, Rusça'dan Osmanlıca'ya "muhtasar" bir roman tercüme ettiğini öğrenmiş ve bu eseri İstanbul'a döndüğünde neşretmek için izin dahi almıştır (Ahmet Mithat Efendi, 2015, ss. 216-218)⁴⁹.

Avrupa'da Bir Cevelan'ın Tercüman-ı Hakikat gazetesinde tefrika edilmesiyle Gülnar Hanım hakkında bilgi sahibi olmaya başlayan Osmanlı okurunda yazara yönelik bir ilgi de oluşmuştur. Bu bağlamda gazeteye "Bir Osmanlı" (nr. 3492, 28 Kânunusani 1890) imzasıyla gönderilen yazıda "Osmanlılığa hamiyetli bir Osmanlı kadar muhabbet"i olan Gülnar Hanım'ın "tavsif-i mahiyeti" için Arapça bir takım manzum parçalara yer verilerek Osmanlılığa yönelik hisleri dolayısıyla yazar takdir edilmiştir. Bu yazıya cevap veren Ahmet Mithat (nr. 3492, 28 Kânunusani 1890), Gülnar Hanım'ın bu kısı çocuklarından bazılarıyla birlikte Fransa'nın Nice şehrinde geçireceği bilgisini paylaşmış, "Osmanlıların gerçekten muhibbesi olan bu fevkalade kadın" hakkında yazılan takdir yazısı için varaka sahibine teşekkür etmiştir.

⁴⁹ Gülnar Hanım'ın *Tercüman-ı Hakikat*'te tercüme edilen eserleri hakkında takdim yazan Ahmet Mithat'ın ifadelerinden yazarın Gülnar Hanım'dan Osmanlıcaya tercüme edilmiş başka eserler aldığı da anlaşılmıştır.

Avrupa'da Bir Cevelan gazetede yayımlanmaya devam ederken önceki kışı Fransa'da geçiren Gülnar Hanım'ın bu kez kışı geçirmek üzere İstanbul'a geldiği haberi *Tercüman-ı Hakikat*'te yayımlanır (İmzasız, nr. 3679, 15 Teşrinievvel 1890):

Rus muteberat-ı nisvanından olup Atıfetli Ahmet Mithat Efendi hazretlerinin geçen sene Stockholm şehrinde ictima eyleyen Müsteşrikîn Kongresi'nde bi'l-mülakat Paris'e kadar da birlikte seyahat etmelerinden dolayı müşarünileyhin Avrupa'da Bir Cevelan'larında birçok sahaifte namları tekrar eyleyen Gülnar Hanım evvelki günkü Rus vapuruyla şehrimize gelmiş ve bu kışı İstanbul'da imrarları mukarrer bulunmuştur.

Ahmet Mithat Efendi, Fatma Aliye Hanım'a göndermiş olduğu mektupların bazılarında Madam Gülnar'dan da bahsetmiştir. Yazarın İstanbul'a gelişini *Tercüman-ı Hakikat*'te bildiren Mithat Efendi, bir gün sonra Fatma Aliye'ye gönderdiği mektupta bu durumu haber vermiştir. Mektubunda Gülnar Hanım'ı "Rus muteberat-ı nisvanından olup behre-i ilmiyesine göre Rusların Fatma Aliye'si" şeklinde takdim eden yazar, "Müslümanlığın, Osmanlılığın âşığı, gayet kâmil bir kadın" olan Gülnar Hanım'ı Fatma Aliye ile tanıştırmak istediğini söylemiştir (Ahmet Mithat Efendi, 2011, s. 57).

Tercüman-ı Hakikat'te tercümeleri ile okuyucunun karşısına çıkan Gülnar Hanım, Puşkin, Lermontov, Tolstoy gibi yazarların eserlerinden yaptığı tercümelemlerle Osmanlı okurunu Rus edebiyatıyla tanıştırır. Bu bağlamda yazarın Puşkin'den "Kar Fırtınası" (Madam Gülnar de Lebedef, nr. 3683-3691, 20-29 Teşrinievvel 1890) adıyla yaptığı hikâye tercümesini okura Ahmet Mithat takdim etmiştir. Tercümeden önce kaleme aldığı yazısında hikâyeyi tashihten geçirdikten sonra yayımladığını söyleyen Ahmet Mithat (nr. 3683, 20 Teşrinievvel 1890), Gülnar Hanım'ın bazı eserlerini daha neşredebileceği haberini verir. Bu yayımlarla asıl maksadını "Böyle muteber bir kadının lisanımıza derece-i itibar ve muhabbetini gösterip bu teveccühünden dolayı kendine borçlu olduğumuz teşekkürü böyle fiilen ve maddeten ifa eylemiş olmaktır" şeklinde açıklar.

Madam Gülnar'ın Puşkin hakkında "gayet mühim bir makale-i takdire" yazacağını bildiren *Tercüman-ı Hakikat*, bu günden itibaren söz konusu yazının gazetenin "mevadd-ı edebiye" sütununda tefrika edileceğini haber vermiş, yazarın bu kışı İstanbul'da geçirip Osmanlıcasını ilerletmek için gayret sarf edeceğinden bahsetmiştir (İmzasız, nr. 3745, 12 Kânunusani 1891). Gülnar Hanım'ın "Şair Puşkin" (nr. 3745-3752, 12-20 Kânunusani 1891) başlıklı makalesinden önce bir yazı kaleme alan Ahmet Mithat (nr. 3745, 12 Kânunusani 1891), Avrupa'da iken yazardan aldığı eserlerden biri olan "Kar Fırtınası" nı neşrettiğini, makalesini ise şimdi yayımlayacağını söylemiştir. Daha sonra Şair Puşkin ve makale hakkında açıklamalarda bulunarak ilgi ve sevgisinin yanında Osmanlılığa yönelik bu tarz hizmetleri için Gülnar Hanım'a teşekkür etmiştir.

Madam Gülnar (nr. 3800-3824, 18 Mart-15 Nisan 1891), Osmanlı okurunun karşısına bu kez Lermontov'un "İblis" isimli eserinin tercümesiyle çıkmıştır. Esere yazdığı değerlendirmede Ahmet Mithat (nr. 3800, 18 Mart 1891), Gülnar Hanım'ın az zamanda

ortaya koyduğu eserlerle *Tercüman-ı Hakikat*'in "sahayif-i iftiharını tezyin" ettiğinden bahsetmiş, Osmanlıca öğreniminde de ilerleme kat ettiğine değinmiştir.

Tercüman-ı Hakikat'te imzasız (nr. 3815, 4 Nisan 1891) yayımlanan bir yazıda ise gazetede eserleri yayımlanan Gülnar Hanım'ın "ihtimam-ı fazılâne ve mesai-i cemilelerini takdiren" Belçika'nın Anvers şehrinde neşredilen *Opinion* gazetesinde "Türkî" üst başlığında mufassal bir makalenin kaleme alındığı söylenmiştir. Bu makalede yazarın eserlerine yer verdiği için *Tercüman-ı Hakikat*'e de "beyan-ı teveccüh" edildiği belirtilerek yazının aynen tercümesi yayımlanmıştır. *Tercüman Hakikat* vasıtasıyla Gülnar Hanım'ı okurlarına tanıtan *Opinion* gazetesi, yazarın neredeyse on dil bilmesinin yanında yazmaya da muktedir bir kişi olduğundan bahsetmiştir.

Gülnar Hanım, "Rusya müellifini ve müellifatını" Osmanlılara tanıttığı gibi "bu ana kadar Avrupa'nın her cihetinde meçhul kalmış olan edebiyat-ı Osmaniye'yi de kendi vatandaşlarına bildirmek mesaisinde" bulunmuştur. Yukarıdaki makalede yazarın edebi faaliyetlerinin dışında Ahmet Cevdet ile birlikte (nr. 3789-3795, 4-11 Mart 1891) "Petersburg İmam ve Müderrisi Ataullah Bayezidof" dan tercüme ettikleri "Redd-i Renan, İslamiyet ve Fünun" isimli esere de değinilmiştir.⁵⁰ Bu açıklamalara yönelik *Tercüman-ı Hakikat*, *Opinion* gibi Avrupa'da itibar sahibi bir gazetenin takdirlerine teşekkürle karşılık vermiş, Gülnar Hanım'ın gazetede faaliyetlerinin de övgüyü hak ettiğini belirtmiştir (İmzasız, nr. 3815, 4 Nisan 1891):

Opinion gazetesi gibi Avrupa âlem-i matbuatında gayetle hâiz-i itibar olan mühim bir gazetenin salifü'z-zıkr takdirat-ı musibesine evvel emirde ifâ-yı vazife-i şükran eyleriz. Fazıla-i müşarünileyhanın gazetemiz ile vuku bulmakta olan neşriyatı Opinion refikimizin dediği gibi gerek mebni-ileyh gerek mahiyet itibarıyla şayan-ı medh ü sena âsârdan olup bu da müşarünileyha hazretlerinin burhan-ı irfanlarıdır. (...) Dersaadete geldikleri bi'n-nisbe pek az bir zaman olduğu hâlde bir zaman lisanca icrâ-yı tahkikat ile beraber diğer taraftan öyle âsâr-ı edebiye ve mufassala ile iştilgal buyurmaları mesai-perestliğin derece-i âliyesini tayine kifayet eder. Tercüman-ı Hakikat gazetesi ise umumun mazhar-ı takdiri olmuş bulunan o gibi neşriyata tavassut edebildiği için ne kadar müftehir olsa yeridir.

Tercüman-ı Hakikat'te yayımlanan imzasız (nr. 3867, 6 Haziran 1891) bir diğer yazıda Avrupa basınında dikkatleri üzerine çeken Gülnar Hanım'ın Amerika'da da tanındığı görülmüştür. Amerika'da on üç yaşında bir çocuk çıkarmış olduğu ve hâsılatı fakara çocuklar için harcanacak bir risale için *Tercüman-ı Hakikat* vasıtasıyla Gülnar Hanım'dan bir yazı istemiştir. Yazar ise bu risaleye "Bir Yetimin Şükranesi" başlığıyla İngilizce bir yazı göndermiş, *Tercüman-ı Hakikat* makalenin çevirisine aynı sayıda yer vermiştir.

Kış İstanbul'da geçiren Madam Gülnar, "1891 yılı Mayıs ortalığında ülkemizden ayrılıp Kazan'a" dönmüştür (Akün, 2006, ss. 243-248). Daha sonra gazetede yayımlanan bir

⁵⁰ İki yazar, Ataullah Bayezidof'un şu eserini de tercüme etmişlerdir: "İslamiyet'in Maarife Taalluku ve Nazar-ı Muazırinde Tebyini", *Tercüman-ı Hakikat*, nr. 3828-3849, 18 Nisan-16 Mayıs 1891.

haberde sağlık sebepleri dolayısıyla kış mevsimini bir hayli senedir “memalik-i mutedilede” geçirmek zorunda olan yazarın 12 Ekim 1891 tarihinde İstanbul’a geldiği, bu kışı da İstanbul’da geçireceği bildirilmiştir: (İmzasız, nr. 3975, 14 Teşrinievvel 1891).

İhtiyacı-ı sıhhiyesinden dolayı bir hayli senedir mevsim-i şitayı memalik-i mutedilede geçirmek mecburiyetinde bulunan müsteşrike-i şöhret-şiar Madam de Lebedef yani Gülnar Hanımefendi hazretleri evvelki pazartesi günü dersaadete gelerek Hotel de Londres’ye nazil olmuştur ve bu kışı dahi lisanlarına, edebiyatlarına meali-i mahsusa-i maddiye ve maneviyelerine hayran oldukları Osmanlılık âleminde geçirmek niyetinde bulunmuşlardır.

Kış müddetince *Tercüman-ı Hakikat*’te tercüme faaliyetlerine devam eden Gülnar Hanım, bu kez özellikle Tolstoy’dan yaptığı çevirilerle dikkat çekmiştir: “İlyas yahut Hakikat-i Gına” (nr. 4041-4054, 30 Kânunuevvel 1891-14 Kânunusani 1892), “Familya Saadeti” (nr. 4069-4116, 1 Şubat-26 Mart 1892), “Kont Tolstoy’un Avama Mahsus Hikâyeleri, İnsanların Hayatı Neden İbarettir” (nr. 4137-4141, 21-26 Nisan 1892), “Kont Tolstoy’un Avama Mahsus Hikâyeleri, İki Pir”, (nr. 4143-4146, 2-5 Mayıs 1892). Tolstoy’un dışında Rus yazar Jokovski’den yaptığı bir tercümesi de *Tercüman-ı Hakikat*’te yayınlanmıştır: “Hakikaten İyi ve Mesut Adam Kimdir” (nr. 4127, 8 Nisan 1892).

Bu eserleri arasında Gülnar Hanım’ın “İlyas yahut Hakikat-ı Gına” isimli hikâye tercümesi hakkında bir açıklamada bulunan Ahmet Mithat (nr. 4041, 30 Kânunuevvel 1891), yazarın Osmanlıca’yı yeni öğrenmeye başladığı ilk zamanlarda bu eseri tercüme ettiğini belirtmiştir. Hikâye tercümesini Stockholm’de ilk tanıştıklarında yazarın kendisine verdiğini söyleyerek, “pür-hikmet” olan eserin aslını bozmadan tashih etmiştir.

Tercüman-ı Hakikat’teki bu faaliyetlerinden ve ilişkilerinden sonra Gülnar Hanım’ın farklı zamanlarda birkaç kez geldiği İstanbul’dan 2 Mayıs 1892 tarihinde ayrıldığı haberi gazetede yayımlanır (İmzasız, nr. 4144, 3 Mayıs 1892): “Fazılâ-yı müsteşrike Gülnar Hanımefendi hazretleri dün akşam Ekspres Orient’la Paris’e müteveccihen şehrimizden müfarekat eylemişlerdir. Müşarünileyhanın müddeti gaybubeti on on beş gün imtidad edecektir”.

3. Sonuç

Madam Gülnar’ın Osmanlı basın ve matbuat sahasıyla ilişkisini *Tercüman-ı Hakikat* üzerinden ele alan bu çalışmada yazar hakkında okurdan gelen tepkiler, gazetenin Gülnar Hanım’ı tanıtmaya gayretleri ortaya konulmuştur. Ahmet Mithat’ın 1889’da Stockholm’de tanışıp birlikte Avrupa’yı gezdiği ve bu esnada pek çok konuda fikir alışverişinde bulunduğu Gülnar Hanım’la ilişkisi yazarın İstanbul’a gelmesiyle daha da yoğunlaşmıştır.⁵¹ Ahmet Mithat ve *Tercüman-ı Hakikat* gazetesiyle tanıştıktan sonra

⁵¹Ahmet Mithat’ın Fatma Aliye Hanım’a gönderdiği mektuplardan anlaşılacağı üzere 1893 yılından sonra Gülnar Hanım’a yönelik ifadelerinde olumsuz bir bakışa sahip olduğu görülmektedir. Zeynep Nur Şimşek, döneminde Rus ajanı olduğuna dair dedikodular da çıkan Gülnar Hanım’ı söz konusu mektuplar üzerinden

yazarlık bakımından en verimli dönemine giren Gülnar Hanım (Akün, 1996, ss. 243-248), bu sayede Osmanlı okuru ve yazar çevresi ile tanışmıştır. Yaptığı tercümelemlerle Rus edebiyatını *Tercüman-ı Hakikat* vasıtasıyla Osmanlı okuruna tanıtan Gülnar Hanım, bu konuda Ahmet Mithat'ın teşvik ve takdirini görmüş, kısa sürede ortaya koyduğu eserler sayesinde II. Abdülhamit tarafından ikinci rütbeden Şefkat Nişanı'na mazhar olmuştur. Tanzimat döneminde pek çok kadın yazarın yetişmesine katkıda bulunan Ahmet Mithat, -Fatma Aliye Hanım'da olduğu gibi- "ıffetine bilgili olma şerefini de ekleyen 'yeni kadın'" (Findley, 1999, s. 50) tipinin bir örneği olarak Gülnar Hanım'ı gazetesinde tanıtmış, yetişmekte olan kadın yazarlara da örnek göstermiştir.

KAYNAKÇA

- Ahmet Mithat Efendi. (2011). Fazıl ve Feylesof Kızım Fatma Aliye'ye Mektuplar (Haz. Fatma Samime İnceoğlu Zeynep Süslü Berktas). İstanbul: Klasik Yayınları.
- Ahmet Mithat Efendi. (2015). Avrupa'da Bir Cevalan (Haz. N. Arzu Pala). İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Ahmet Mithat. (12 Kânunusani 1891). "Bir İfade", *Tercüman-ı Hakikat*, nr. 3745.
- Ahmet Mithat. (16 Teşrinisani 1889-4 Teşrinisani 1890). "Avrupa'da Bir Cevalan." *Tercüman-ı Hakikat*, nr. 3430-3696.
- Ahmet Mithat. (20 Teşrinievvel 1890). "İfade", *Tercüman-ı Hakikat*, nr. 3683.
- Ahmet Mithat. (28 Kânunusani 1890). "Tercüman-ı Hakikat", *Tercüman-ı Hakikat*, nr. 3492.
- Ahmet Mithat. (30 Kânunuevvel 1891). "İlyas yahut Hakikat-i Gına, İfade", *Tercüman-ı Hakikat*, nr. 4041.
- Ahmet Mithat. 18 Mart 1891. "Lermontof'un İblisi, Bir İfade", *Tercüman-ı Hakikat*, nr. 3800.
- Akün, Ö. F. (1996). "Gülmar Hanım", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt 14., ss. 243-248.
- Bir Osmanlı. (28 Kânunusani 1890). "Bir Osmanlı'nın Takdiri", *Tercüman-ı Hakikat*, nr. 3492.
- Findley, C. V. (1999). Ahmet Mithat Efendi Avrupa'da. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Gülmar Olga de Lebedef. (21 Nisan-5 Mayıs 1892). "Kont Tolstoy'un Avama Mahsus Hikâyeleri: İnsanların Hayatı Neden İbarettir", *Tercüman-ı Hakikat*, nr. 4137-4146.

yeniden değerlendirmiştir. Bk. "Fatma Aliye'nin Mektuplaşmaları Üzerinden Madam Gülmar'ı Yeniden Kurgulamak", *Yeni Türk Edebiyatı*, Sayı: 21, Nisan 2020, ss. 147-159.

Gülzar Olga de Lebedef. (2-5 Mayıs 1892). "Kont Tolstoy'un Avama Mahsus Hikâyeleri, İki Pir", Tercüman-ı Hakikat, nr. 4143-4146.

Gülzar. (1 Şubat-26 Mart 1892). "Familya Saadeti", Tercüman-ı Hakikat, nr. 4069-4116.

İmzasız. (12 Kânunusani 1891). "Madam Gülzar'ın Âsâr-ı Osmaniyesi", Tercüman-ı Hakikat, nr. 3745.

İmzasız. (14 Teşrinievvel 1891). "Gülzar Hanım Efendi", Tercüman-ı Hakikat, nr. 3975.

İmzasız. (15 Teşrinievvel 1890). "Gülzar Hanım", Tercüman-ı Hakikat, nr. 3679.

İmzasız. (3 Mayıs 1892). "Gülzar Hanımefendi", Tercüman-ı Hakikat, nr. 4144.

İmzasız. (4 Nisan 1891). "Gülzar Hanım ve Opinion Gazetesine Lâzıme-i Teşekkür", Tercüman-ı Hakikat, nr. 3815.

İmzasız. (4 Nisan 1891). "Tercüman-ı Hakikat", Tercüman-ı Hakikat, nr. 3815.

İmzasız. (6 Haziran 1891). "Zi Sani Âver?? ve Gülzar Hanım", Tercüman-ı Hakikat, nr. 3867.

Karaca, İ. (2012). "Ahmet Mithat Efendi ve Madam Gülzar.", İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi, Cilt: 46, Sayı: 46, ss. 55-72.

Madam Gülzar. (30 Kânunuevvel 1891-14 Kânunusani 1892). "İlyas yahut Hakikat-ı Gına", Tercüman-ı Hakikat, nr. 4041-4054.

Mütercimesi Gülzar. (8 Nisan 1892). "Hakikaten İyi ve Mesut Adam Kimdir", Tercüman-ı Hakikat, nr. 4127.

Mütercimi Gülzar. (12-20 Kânunusani 1891). "Şair Puşkin", Tercüman-ı Hakikat, nr. 3745-3752.

Mütercimi Madam Gülzar Delebedef. (18 Mart-15 Nisan 1891). "Lermantof'un İblisi", Tercüman-ı Hakikat, nr. 3800-3824.

Mütercimi Madam Gülzar Delebedef. (20-29 Teşrinievvel 1890). "Kar Fırtınası", Tercüman-ı Hakikat, nr. 3683-3691.

Mütercimleri Madam Gülzar Delebedef. Ahmet Cevdet. (4-11 Mart 1891). "Redd-i Renan, İslamiyet ve Fünun", Tercüman-ı Hakikat, nr. 3789-3795.

İZMİR'İN DÜŞMAN İŞGALİNDEN KURTULUŞU SONRASINDA YAYINLANAN BEYANNAMELER (Eylül 1922)

Beral ALACI*

Özet

İzmir'in düşman işgalinden kurtuluşundan günümüze dek dönemi, yaşananları anlatan pek çok araştırma eser, hatırat, roman kaleme alınmıştır. Bu eserlerin yanı sıra dönemin şartlarını bize en iyi yansıtan şüphesiz o günlerde tutulan raporlar, resmi ilanlar, yazılan beyannamelerdir. Dönemin komutanları tarafından sıcağı sıcağına yazılan bu satırlar birinci elden kaynak olarak bizlere yaşananları anlamamız için ışık tutmaktadırlar.

Anahtar Kelimeler: İzmir, 9 Eylül 1922, Nurettin Paşa

Abstract

Many research, memoirs and novels have been written to evaluate the period from the liberation of İzmir to the present. In addition to the above-mentioned resources, reports, official notices and declarations written in the past has been reflecting the conditions of that period. The lines that were written by the commanders of that period are first-hand sources and set light for us to understand what had happened.

Keywords: Izmir, September 9, 1922, Nurettin Pasha

1. Giriş

15 Mayıs 1919'da Mondros Mütarekesi'nin ilgili maddeleri dayanak gösterilerek başlayan Yunan işgali, Türk tarihi açısından olduğu kadar İzmir'in tarih yolculuğunda da önemli bir dönüm noktası olmuştur. (Çukurova, 1987:461-471) Tarihin her aşamasında özel bir yeri olan kadim şehir İzmir'in Türk egemenliği altında geçen yıllarına bir anlamda bir ara niteliğinde olan işgal üç buçuk yıla yakın bir süre devam etmiştir. 1919 Mayıs'ında

* Dr. Öğr. Üyesi, İzmir Demokrasi Üniversitesi Fen-Edebiyat fakültesi Tarih Bölümü. beral.alaci@idu.edu.tr.
(Orcid No: 0000-0002-9339-0903)

başlayan ve Eylül 1922'ye kadar süren bu dönem pek çok acının, zulmün yaşandığı buna mukabil Türk'ün bağımsızlığı için canını hiçe sayarak savaştan kaçınmayacağına da tüm dünyaya ispat edildiği bir dönem olmuştur. İşgal ile başlayan süreç yediden yetmişe birçok kişiyi etkilemiştir.

Kuva-yı Milliye adı altında toplanmaya başlayan halk Anadolu'daki örgütlenme ile birlikte hareket etmeye başlamış, düzenli ordunun kurulması ile birlikte de işgal güçlerine karşı batı cephesinde büyük bir savaş verilmiştir. O günden günümüze dek dönemi, yaşananları anlatan pek çok araştırma eser, hatırat, roman kaleme alınmıştır. Bu eserlerin yanı sıra dönemin şartlarını bize en iyi yansıtan şüphesiz o günlerde tutulan raporlar, resmi ilanlar, yazılan beyannamelerdir. Dönemin komutanları tarafından sıcağı sıcağına yazılan bu satırlar birinci elden kaynak olarak bizlere yaşananları anlamamız için ışık tutmaktadırlar.

2. İzmir'in Düşman İşgalinden Kurtarılması Sonrası Yaşananlar

30 Ağustos 1922 tarihinde Afyon'da kazanılan mutlak zaferin ardından, Başkomutan Mustafa Kemal Paşa'nın "*Ordular ilk hedefiniz Akdeniz'dir*" emri ile ileri yürüyüşe başlayan Türk ordusu çekilmeye başlayan düşmana karşı şiddetli bir takip başlatmıştır. (Sarıhan/IV,1996:617; Jaeschke,1989:190) "*Bozguna uğrayan Yunan ordusu denize kadar ara verilmeden baş döndürücü bir hızla*" takip edilirken ortaya çıkabilecek her türlü tehlikeye karşı önlem almak, sıcağı sıcağına karar verebilmek için Başkomutan Mareşal Gazi Mustafa Kemal Paşa, Genelkurmay Başkanı Mareşal Fevzi Paşa, Batı Cephesi Komutanı Ferik İsmet Paşa, 1. Ordu Komutanı Ferik Nurettin Paşa en öndeki birliklerde yer alıyorlar; "*ele geçirilen mevzi ve şehirlere bu birliklerle beraber*" giriyorlardı. (TİH/II-6/3,1995:293-294)

Yunan birlikleri Türk ordusunun önünden kaçarken geçtikleri yerleri yakarak ilerliyorlardı. Bu süreçte Uşak, Eskişehir, Aydın, Turgutlu, Ahmetli, Salihli, Alaşehir ve Manisa gibi yerler ateşe verildi. (HTVD/65:1462'den akt: Taş,2004:169)⁵²

8 Eylül 1922 tarihinde 1. Ordu Birlikleri umumi taarruza geçti, yolda onlara dahil olan 1. Süvari Tümeni ve 20. Süvari Alayı ile birlikte İzmir'e doğru hızla ilerlediler. (Taş,2004:173; Altay,1949:65) Ertesi gün İzmir'in Yunan işgalinden kurtuluşunun tarihi olur. 9 Eylül 1922 sabahı Bornova'yı alan 3. Bölük İzmir'e doğru ilerlemeye başlar. Diğer birliklerin de katılımı ile Yunan direnci kırılır. İzmir'in "*1213 gün yani yaklaşık 3 yıl 4 ay süren esareti*" sona erer. (Sarıhan/IV,1996:647) İzmir'in düşman işgalinden kurtuluşunu 5. Süvari Kolordusu Kumandanı Tümgeneral Fahrettin Altay Paşa şu sözlerle anlatır:

"...Öncü alayı İzmir rıhtımından geçerken parke taşlarının çıkardığı nal sesleri Akdeniz'in bu taşlara çarparak çıkardığı hafif dalga seslerine karışıyor, bir zafer marşı gibi nağmeleniyor. Bazı pencerelerden atılan çiçekler de süvarilerimizin başlarına konuyor. (...) Bu hal heyecan arttırıyor, yürüyüşteki sürat gitgide artıyor, bir oluktan akan su gibi süvariler hükümete doğru akmaya başlıyor. Pasaport yanından geçerken bir manga kadar İngiliz deniz askeri tarafından selamlanan öncü bölükleri az ileride sivil bir şahsın attığı el bombası ile karşılanıyor, Yüzbaşı Şeref'le birkaç er

⁵²Ayrıntılı bilgi için bkz. Tutsak, S. (1995). "Millî Mücadelede Uşak", Tarih İncelemeleri Dergisi, (10):289-311; Güneş, G. (2007) "İzmir'in İşgali ve Aydın'daki Yankıları", Askeri Tarih Araştırmaları Dergisi, 9/5, 23-55; Köylü, Z. (2008) "XX. Yüzyılın Başlarında Eskişehir", Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, 24/71, 381-412; Köklü, N. (1998) Manisa İşgalden Kurtuluşa, İzmir; Bilgi, N. (2002) "Manisa Yangını ve 8 Eylül Törenlerine Dair Bir Belge", Manisa, 23/24 ,38-42; Yörükoğlu, M.N. (2002), Manisa Yangını, Manisa.

hafifçe yaralanıyorlar, fakat aldırış etmeyerek soluğu hükümet kapılarında alıyorlar. (...) Şeref birkaç erle hemen balkona çıkıyor şanlı sancağımızı öperek direğine çekiyor ve selamlıyor, sancak yükselirken ak yıldızının bir kısmına yüzündeki yaranın kanının bulaştığını görüyor. (...) (Hıçkırıklarla ağlayarak) 'Arkadaşlar vazifemiz bitmemiştir. Millet bizden daha çok şeyler bekliyor' diyerek aşağı iniyorlar...' (Altay,1949:66-67)

3. Kurtuluş Sonrası Yayınlanan Beyannameler

1.Ordu Komutanı Nureddin Paşa⁵³ İzmir'in geri alınması İzmir'e girecek olan birliklerin nasıl hareket edeceğine dair üç talimat ile İzmir halkına sesleniş niteliğindeki beyannameyi önceden hazırlamış ve o gün yayınlamıştır. "İzmir Vilayetinin Muhterem Ahalisine" sesleniş niteliğinde olan beyanname ile hem Yunanlılar ile yapılan mücadele ile ilgili bilgiler vermiş hem de bundan sonraki düzenlemelerin ne olacağını aktarmıştır. Nureddin Paşa beyannamede düşmanı "haksız, korkak ve insanlık tarihinde benzeri görülmemiş derecede zalim" olarak sıfatlandırır. İzmir'e karşı haksız bir şekilde uygulanan işgal ve işgale yardım edenlerin desteklerinin nihayetinde "Allah'ın gazabını çektiğini", "dinini, istiklalini ve vatanını muhafazadan başka bir emel ve maksadı olmayan masum" milletin gösterdiği yiğitlikten söz eder. (ATBD, 2007:103; TİH/II:169-170; Sarıhan/IV,1996:648) Ve düşmanın memleketin büyük bir kısmından kovulduğunu ilan eder. Sayıları 120.000'e varan 1. ve 2. Yunan Kolordularından kurtulanların çareyi denize atlayarak kaçmakta bulduğunu, 500'e yakın üstsubayın, subayın ve 10.000 civarında da askerin esir alındığını, çok miktarda mühimmatın ele geçirildiğini belirtir. (ATBD, 2007:103) Nurettin Paşa beyannamesinde 9 Eylül'den sonraki durum ile ilgili de bazı açıklamalar yapar. TBMM Hükümet ve ordusunun milli hakların tamamen elde edilinceye kadar çalışmalarına devam etme kararlılığında olduğu, o an itibariyle halen harp bölgesi olan İzmir'de asayişin sağlanması ve devamı için sıkıyönetimin ilan edildiği açıklanır. Sıkıyönetimin işlerliği İzmir Mevki Komutanlığı tarafınca gerçekleştirilecektir. Dönemin İzmir Mevki Komutanı olarak Kazım Paşa tayin edilmiştir. O güne kadar seçim veya tayin yolu ile göreve gelen tüm görevlilerin görevlerine son verilmiştir. Beyannamenin yayın tarihinden itibaren "İzmir ve bağlı yerlerde yirmi dört saat zarfında mevki komutanlıklarının nezaretinde seçme hakkına sahip olanlar toplanarak belediye başkanı ve üyeleri ile meclis idare üyelerini seçip isimlerini onaylanmak üzere orduya" gönderilmesi, mülki memurlar atanana kadar mevki komutanlarının başkanlığındaki heyetler vasıtası ile işlerin yürüyeceği belirtilir. (ATBD, 2007:103) Nurettin Paşa beyannamesini kurallar uymayanların en ağır şekilde cezalandırılacağını bildirerek bitirir ve peşi sıra vatanın kurtarılması sırasında şehit düşenler için ertesi gün yapılacak törenden söz ederek katılımın olmasını temenni eder. (ATBD, 2007:104)

⁵³ Nurettin Paşa (Sakallı), 1873-1932 yılları arasında yaşamıştır. Bursa'da doğmuş, 1893 tarihinde Harp Okulunu bitirmiştir. 1897 Osmanlı-Yunan; 1911-1912 Osmanlı-İtalyan; 1912-1913 Balkan; 1914-1918 Birinci Dünya; 1919-1922 İstiklal Harplerinde önemli mevkilerde savaşmıştır. 1909'da Küçükçekmece Kaymakamlığı, 1915'te Irak ve havalisi komutanlığı yaparken aynı zamanda Basra ve daha sonra Bağdat Valisi; 1919'da Aydın Valisi iken çıkan Urla ayaklanması üzerine İzmir Valiliği ve Bölge Komutanlığı'na atanır. İzmir'in Yunanlılar tarafından işgalinden bir buçuk ay önce bu görevinden alınır. Temmuz 1920'de Anadolu'ya geçerek İstiklal Savaşı'na katılır. Aralık 1920'de Merkez Ordusu Komutanı; 30 Haziran 1922'de 1.Ordu Komutanı; 15 Ağustos 1923'te 1. Ordu Karargahı'nın lağvı üzerine izinli; 1 Mart 1924'te Yüksek Askerî Şura Üyeliği'ne atanır. 1925'te Bursa'dan milletvekili seçilerek, Şura Üyeliğinden çekilir. Ancak kısa bir süre sonra 29 Ocak 1925'te kendi isteğiyle emekli olur. Türk İstiklal Harbi'ne Katılan Tümen ve Daha Üst Kademelerdeki Komutanların Biyografileri, (1989), (II. Baskı) Ankara: ATASE, 29-31.

10 Eylül 1922 tarihinde verilen resmi ilanda ise on beş madde halinde İzmir'deki genel durum ve alınan tedbirler açıklanır. İzmir Mevki Komutanı Tuğgeneral Kazım imzası ile yayınlanan ilanda, öncelikle İzmir'in düşman işgalinden kurtulduğu bilgisi verilir. İlanda İzmir şehrinin "*Allah'ın yardımıyla Türkiye Büyük Millet Meclisi orduları tarafından kurtarılmış*" olduğu Yunanlılar tarafından konulmuş olan tüm kanun ve bildirimlerin tamamen kaldırıldığı belirtilmiştir. (ATBD, 2007:101) Askeri idare gereği sıkıyönetimin ilan edildiği İzmir ve çevresinde düşman ordusuna mensup olan tüm subay ve askerlerin derhal buldukları bölgedeki inzibat komutanlığına teslim olmaları, düşman ordu mensuplarından herhangi birini saklayan veya yerlerini bilmelerine rağmen ihbar etmeyenlerin Divan-ı Harb-i Örfiye teslim edilecekleri belirtilir. Düşman kuvvetlerinin şehri terk edişleri sırasında halk arasında "*heyecan ve intikama kapılıp aykırı hareketlerde*" bulunulmasından kaçınılması, herkesin kendi işi gücü ile meşgul olması, genel asayişin bozulmaması için dikkat edilmesi, bu kurala riayet etmeyenlerin cezalandırılacağı ilan edilir. (ATBD, 2007:101) Belirtilen kuralların yanı sıra asayişin sağlanması adına akşam 19.00'dan sonra sokağa çıkma yasağı uygulanmıştır. Gazino, kulüp, kahve gibi yerlerin güneşin batışı ile birlikte kapatılması; hastalık, doğum vb. gibi sokağa çıkma zaruriyeti yaratan durumlarda ise inzibat komutanlıklarına başvurularak izin belgesi ve refakatçi asker talep edilmesi gerektiği bildirilmiştir. Alınan izin belgesinin sonrasında tekrar söz konusu komutanlığa teslim edilmesi gerektiği de resmi ilanda vurgulanır.

Bölge İnzibat Komutanlıkları İzmir'de Fasulya, Karşıyaka, Karantina kahvelerinde, Deniz İnzibat Komutanlığı ise Pasaport'ta bulunacaktır. (ATBD, 2007:101) Türkçe Fransızca yayımlanan gazetelerden başka bir şeyin yayımlanması yasaktır. Yayımlanmasına izin verilen gazetelerin de basılmadan önce Bölge İnzibat Komutanlığı tarafından kontrol edilmesi gerekmektedir.

Düşman tarafından bırakılan tüm silah, mühimmat, hayvan ve malzemelerin bulanlar tarafından İzmir Merkez Komutanlığı'na derhal getirilmesi gerekmektedir. Aksi yönde hareket edenlerin "*vatana ihanet*" suçlaması ile Divan-ı Harb-i Örfiye'de yargılanacakları bir kez daha vurgulanır. Aynı şekilde "*şehrin asayişini ihlal edenler, muharebeyi engelleyenler, su kayak ve yollarını, mahalle aydınlatmalarını tahrip edenler*" hakkında da şiddetli yaptırımların yapılacağı ilan olunur. (ATBD, 2007:101) Yanı sıra hiçbir binek arabası, tramvay, kayak ve deniz vasıtaları çalışmayacak, ikinci bir emir gelene kadar hiç kimse şehirden ayrılmayacaktır. Sarhoş eden maddelerin kullanımı ve satışı yasaklanmıştır. Bu tip maddelerin satışı yapılan dükkanların kapalı tutulması, halktan hiç kimsenin silah taşımaması, ateş etmemesi emri ilan olunmuştur. (ATBD, 2007:103)

Ordu Karargahı'ndan 10 Eylül 1922 tarihinde yayınladığı bir diğer bildiri ile 1.Ordu Komutanı Nurettin Paşa, 1. Kolordu'nun İzmir'de görevlendirildiğini, Kolordu Komutanı İzzettin Paşa'nın askeri vali olarak tayin edildiğini, İzmir Mevki Komutanlığı'na tayin edilmiş bulunan Kazım Paşa'nın ise görevine devam ettiğini bildirir. İzmir halkının hangi vesile ile nereye müracaat etmesi gerektiğini de açıklayan bildiriye "*Askeri işler için Mevki Komutanlığı'na, diğer işler için askeri valiye müracaat*" edilmesi gerektiği bilgisi de eklenmiştir. (ATBD, 2007:105)

Bu bildiriye ekli olarak İzmir Askeri Valisi 1. Kolordu Komutanı Tuğgeneral İzzettin Paşa'nın İzmir halkına hitaben verdiği beyanname de ilan olunur. (ATBD, 2007:106) Türk milletinin "*Misak-ı Milli ile dünyaya ilan ettiği varlığını*" ve bağımsızlığını azim ve iman ile

müdafaa ettiğini BMM Hükümetinin muzaffer ordularının İzmir'i zalim düşmanın zulmünden kurtardığını belirten İzzettin Paşa, İzmir'i kurtarmakla görevli olan 1. Kolordu'nun İzmir'e ulaştığını ve artık İzmir'de TBMM Hükümeti'nin idaresinin olduğunu beyan eder. (ATBD, 2007:106) Bu yeni idare ile işgal sırasında yürürlüğe girmiş olan her türlü kural ve teşkilat kaldırılmıştır. İzzettin Paşa “*merkez ve bağlı yerlerin idare meclis heyetleri, belediye meclisleri, ihtiyar heyetleri için yeniden ve en kısa zamanda seçimler*” yapılacağını bildirir. Oluşturulacak olan yeni heyetler merkezde askeri vali ve bağlı yerlerde mutasarrıf ve kaymakamlar tarafından onaylanacaktır. Bildiride yeni düzen ile ilgili bilgilerin yanı sıra işgalin kalkması sonrası asayiş kuralları ve bu kuralların uygulanması için alınacak önlemler de vurgulanır. Tüm İzmir halkının istisnasız bir şekilde kanun, yönetmelik ve hükümet emirlerine itaat ederek kendi işi ile meşgul olması, asayiş bozmaya yönelik en küçük bir girişimden kaçınması istenir. Ordu birliklerine dahil olup savaşa katılan gönüllülerin en kısa sürede evlerine geri döneceği, bundan sonra iç ve dış tüm düşmanlara karşı her türlü önlemin ordu ve hükümet tarafından alınacağı belirtilir. İzmir Askeri Valisi bu açıklamalarla yıllardır süregelen işgal nedeni ile zor günler geçiren halka artık güvende olduklarını ve sadece kendi günlük işleri ile uğraşmaktan başka yapacakları bir şey kalmadığını belirtmiştir. (ATBD, 2007:106)

Bir gün sonra 1.Ordu Komutanı Nurettin Paşa, beş maddelik bir bildiri ile asayişin sağlanmasına yönelik olarak direktifleri beyan eder. İşgal sonrasında ortaya çıkan suiistimallerin en ağır şekilde cezalandırılacağı ilan eden ve herkesin işiyle gücüyle meşgul olmasını isteyen bildiride; halkın elindeki tüm silah, cephane ve harp teçhizatını derhal Mevkii Komutanlığı'na teslim etmesi, silahla dolaşanların ya da yapılan aramalarda üstlerinde silah bulunanların Divan-ı Harb-i Örfiye'ye sevk edileceği açıklanır. Yağmacılık vb. suçları işleyenlerin “*harp bölgelerinde uygulanan kanunlara göre*” en şiddetli şekilde cezalandırılacağı, gerekirse bu suçları işleyenlere karşı silah kullanılacağı bildirilir. Evlerinde Yunan asker ya da memur saklayanlara bu kişilerin “*savaş esiri*” olduğu ve derhal Mevki Komutanlığı'na teslim edilmesi gerektiği, yapılacak olan aramalarda bu kişileri saklayanların “*idam*” ile cezalandırılacağı bildiride yer alır. Mevki Komutanlığı emrinde bir başvuru ve şikâyet biriminin oluşturulduğu her türlü başvuru ve şikâyetin bu birime yapılması, her türlü gösteri ve toplantının yasaklandığı bildiri de yer alan diğer kurallardır. Nurettin Paşa asayişin sağlanması noktasında sert bir dille halkı uyarmaktadır. (ATBD, 2007:107) Aynı gün yayınlanan bir başka beyanname ile Nurettin Paşa İzmir'i terk eden Yunan ordusundan geriye kalanların İzmir'de yarattıkları kargaşanın Türk ordusu tarafından ortadan kaldırıldığını, emniyetin sağlandığını belirtir. Ancak şehir bazı evlerinde gizlenmiş düşman subay ve askerlerinin peş peşe yakalanarak esir edildiğini, Urla ve Çeşme yönüne doğru kaçan düşmanlara karşı takibata devam edildiğini belirtir. Deniz yolu ve trenler ile yapılan ulaşıma getirilen kısıtlamaların kısmen kaldırılması ve yeniden düzenlenmesi de bu bildiride yer alır. Buna göre; “*Körfez vapurları ve tramvaylar ve Karşıyaka, Bornova, Buca, Seydiköy trenleri sabah saat 08.00'den akşam saat 20.00'ye kadar sefer yapacaklardır*” ayrıca posta vapurları sekiz, on yedi saatleri arasında seferlerine devam edeceklerdir. Posta vapurlarının gece saatlerinde şehirden çıkmaları yasaklanmıştır. 11 Eylül 1922 tarihi itibarıyla henüz uzak yol tren seferlerinin halk açılmadığı, deniz yoluyla şehirden ayrılmak isteyenlerin pasaport ve seyahat belgesi aldıktan ve bu belgeleri İzmir Mevki Komutanlığı'na tasdik ettirdikten sonra yola çıkabileceği belirtilmiştir. (ATBD, 2007:107)

İlk günlerin karmaşık vaziyeti yayınlanan bu beyannamelerle bir düzene sokulmasının ardından şehirdeki Rum ve Ermeniler ile ilgili alınan kararların açıklandığı bir beyanname daha yayınlanmıştır. Beş numaralı, 16 Eylül 1922 tarihli beyanname 1. Ordu Komutanı Korgeneral Nureddin Paşa, düşmandan kurtarılan mahallerde sıkıştırılarak İzmir'i terk etmeye mecbur bırakılan Rum ve Ermenilerden elleri silah tutanların açıkça Yunan ordusuna katılarak ya da gizli teşkilatlarıyla Türk ordusuna karşı silahlı mücadele, köy yakma, halka işkence etme gibi faaliyetlerde bulduklarının tespit edildiğini bildirir. (ATBD,1994:135) Bu faaliyetlerde bulunanların güçlenmesine meydan vermemek için on sekiz yaşından kırk beş yaşına kadar olanların barış imzalanana kadar "esir garnizonları"nda tutulmalarına karar verilmiştir. On sekiz-kırk beş yaş aralığı dışında bulunan Rum ve Ermeni ailelerin Türkiye dışına çıkmaları hakkında iznin 30 Eylül 1922 tarihi akşamına kadar geçerli olduğu, bu tarihten sonra "huzur ve sükun-u umumiye ve emniyet-i askeriyeyi ihlal vaz'iyetinde kalacak olanların harp muntıkası haricine sevk olunacakları" beyan olunmuştur. (ATBD,1994:135; Sarıhan/IV,1996:678) Bu beyanname de düşmana karşı yapılan tatbikata devam edilmesi için tedbir amaçlı olarak halkın evlerine dönmeleri ve kendi işleri güçleri ile meşgul olmaları gerekliliği vurgulanmıştır. (ATBD,1994:135)

Nureddin Paşa tarafından Eylül 1922'de yayınlanan son beyanname ise 23 Eylül 1922 tarihlidir. Altı numaralı beyanname bir önceki beyannamedeki hükümlerin uygulanmasında ortaya çıkan tereddüt ve şüphelere karşı bir açıklamaya gereği hissedildiği ve bu beyannamenin ilan olunduğu belirtilir. Beyanname mütareke sonrasında kazanılan Osmanlı tabiiyetini, kanuna dayandırmadan tebdil edenlerin tabiiyet haklarının yok hükmünde olduğu açıklanır. Ve devamında "binaenaleyh kendileri Türkiye tebaasından addedilecektir" sözleri ile yeni durumları bildirilir. (Taş, 1997:315) Osmanlı tebaasında iken yabancı devletlerin himayesine geçen şahısların "bila-istisna Osmanlı tebası misillu muamele" olunacağı açıklanır. Daha önceden belirtildiği gibi on sekiz-kırk beş yaş arasındaki erkekler esir garnizonlarına sevk edilecektir. Beş numaralı beyanname bildirilen 30 Eylül 1922 tarihine kadar süren Rum ve Ermeni ailelerin İzmir'den çıkış izni sona ermeden önce, İzmir'den giden ve İzmir'de kalan erkek-kadın nüfus bilgisinin kumandanlığa ve hükümete bildirilmesi talep edilmiştir. Böylece İzmir'de kalan nüfusun nakil işlemlerinin düzenleneceği belirtilir. Daha önceki beyanname belirtildiği üzere, evinde ya da mahallesinde Yunan askeri ya da kaçağı saklayanlar, silahlarını teslim etmeyenler bu beyanname de uyarılır. Ancak diğer beyannameye ek olarak "kırk sekiz saat sonra başlayacak olan taharriyat neticesinde bu emre muhalefet ettiği tebeyyün edenler idam olunacaklardır" ibaresi eklenir. (Taş, 1997:315) İzmir ve civarında düşmanın kaçıışı sonrası sahipsiz kalan ticari ve/veya taşınabilir her türlü eşya Türk ordusu için gerekli olduğundan derhal Mevki Kumandanlığı'na teslim edilmelidir. Bu emre itaat etmeyip sahipsiz eşyaları zapt edenlerin "on sene küreğe mahkum edilecek ve gasp ettiği eşya ve emvalin kıymeti nispetinde yüz liradan beş bin liraya kadar ceza-yı nakdiye mahkum" edileceği duyurulur. (Taş, 1997:316) Ayrıca beyanname boş kalan ev, bina ve dükkanları sahiplenmenin yasak olduğu duyurulur. Bu boşta kalan yapılar hakkında vilayetçe bir düzenlemeye gidileceği açıklanır. Bu yasağa uymayanların da on sene kürek cezasına çarptırılacağı beyan edilir. (Taş, 1997:316)

4. Sonuç

Sonuç olarak görülmektedir ki İzmir'in Yunan işgalinden kurtuluşunun akabinde yaşanan sevincin yanı sıra şehrin normal düzene geçişi için ardi ardına kararlar alınmıştır. Yayınlanan beyannameler bu noktada önem kazanmaktadır. Öncelikle şehri yönetecek olan isimler belirlenmiş, halkın huzuru için düşmanın şehirden tamamen temizlenmesine yönelik tedbirler açıklanmıştır. Bu tedbirlerin ne olduğu ne gibi çalışmalar yapıldığı nasıl yaptırımların öngörüldüğü dönemin yöneticilerinin beyannamelerinden öğrenilmektedir.

KAYNAKÇA

- Altay, F. (1949). İstiklal Harbimizde Süvari Kolordusu. Ankara: İnel Kitabevi.
- Askeri Tarih Belgeleri Dergisi, (Büyük Taarruz'da Takip Harekatı 31 Ağustos-18 Eylül 1922). (1995). (43/ 98). Ankara.
- Askeri Tarih Belgeleri Dergisi. (2008). (56/121). Ankara.
- Bilgi, N. (2002). "Manisa Yangını ve 8 Eylül Törenlerine Dair Bir Belge." Manisa, (Kurtuluşun 80.Yıldönümü Özel Sayısı), (23/24), 38-42.
- Çukurova, B. (1987). "15 Mayıs 1919 İzmir'de Yunan Mezalimi." Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, (8), 461-471.
- Güneş, G. (2007). "İzmir'in İşgali ve Aydın'daki Yankıları." Askeri Tarih Araştırmaları Dergisi, 9/5, 23-55.
- Harp Tarihi Vesikaları Dergisi. (1968). (65/1462). Ankara.
- Jaeschke, G. (1989). Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi-Mondros'tan Mudanya'ya Kadar. Ankara: TTK.
- Köklü, N. (1998). Manisa İşgalden Kurtuluşa. İzmir.
- Köylü, Z. (2008). "XX. Yüzyılın Başlarında Eskişehir." Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, 24/71, 381-412.
- Sarıhan, Z. (1996). Kurtuluş Savaşı Günlüğü IV. Ankara: TTK.
- Taş, N. F. (2004). Nurettin Paşa. Ankara: ATAM.
- Taş, N.F. (1997). Nureddin Paşa ve Tarihi Gerçekler. İstanbul: Nehir Yayıncılık.
- Tutsak, S. (1995). "Millî Mücadelede Uşak." Tarih İncelemeleri Dergisi, (10), 289-311.
- Türk İstiklal Harbi – Büyük Taarruzda Takip Harekâtı (31 Ağustos-18 Eylül 1922), (Batı Cephesi). (1995). (II/6/ III), Ankara: ATASE.
- Yörükoğlu, M. N. (2002). Manisa Yangını. Manisa.

ATATÜRK DÖNEMİ'NDE DİNÎ BAYRAMLARIN DEĞİŞEN POLİTİK VE TOPLUMSAL İŞLEVLERİ*

The Changing Political and Social Functions of Religious Festivals
in the Kemalist Turkey

Demo Ahmet ASLAN*

Abstract

With the emergence of secularism in modern times "civil religions" filled the vacuum left by "ethereal religions" in public spaces. Civil religions, which aimed to strengthen the connection of the citizens with the nation state and the nation through the invented secular objects such as monuments, symbols and ceremonies, transformed into hard-core forms that surrounded society in the interwar period: As in the case of Bolshevism and Nazism... Unlike Bolshevism, Kemalism never took on a hard-core ideological stance towards the ethereal religion, while liquidating the religious and monarchical symbols and ceremonies of the *ancien régime* without resorting to an "iconoclastic movement" that was turned into a campaign; it substituted these symbols with its own ceremonies in a secular and republican context as well. It aimed to exclude the religious festivals from the official sphere and confined them to the social and private areas. Within a nationalist and secular framework, Kemalism also tried to adapt the ethereal atmosphere of the religious holidays to the needs of the nation state and its welfare policies.

Keywords: Kemalism, secularism, nation state, religious festivals

* Bu bildiri, *Cumhuriyet'in Töremsel Meşruiyeti: Ulus-Devlet İnşa Sürecinde Milli Bayramlar (1923-1938)* başlıklı doktora tezimin, "Dinî Bayramlar" alt başlıklı kısmının gözden geçirilip genişletilmiş halidir. Bkz. Aslan, 2011, ss.7-12.

* Dr. Öğr. Üyesi, İzmir Demokrasi Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, İzmir TÜRKİYE, demoahmet.aslan@idu.edu.tr

1. Giriş

Osmanlı Devleti'nin I. Dünya Savaşı'ndan yenik çıkmasıyla, İtilaf Devletlerinin işgaline uğrayan Türkiye, Osmanlı monarşisine ve Batı emperyalizmine karşı başarılı bir devrim gerçekleştirmişti. Siyasal devrimin temel ayakları, 1922'de saltanatın kaldırılması, 1923'te Lozan Antlaşması'nın imzalanması ve ardından cumhuriyetin ilanı, 1924'te ise hilafetin kaldırılıp yeni bir anayasanın yürürlüğe konmasıyla tamamlanmıştı. Kemalist iktidar, bu tarihten sonra laik bir ulus devletinin inşasına koyularak geleneksel Müslüman bir toplumu, Batı medeniyetinin bir parçası haline getirmeyi amaçlayacaktı. İçeride kurguladığı sınıfsız ve kaynaşmış yeni ulusal kimliğin referans kodlarını ise İslâm öncesinin Orta Asya steplerinde arıyordu (Mardin, 2001: 65-67). Bu anlamda iktidarın müdahalelerine maruz kalan toplumsal kurumların başında ise hiç şüphesiz ki din geliyordu. Milliyetçi rejim, ümmet esasına dayalı İslâmiyet'i, Türk ulus devletinin inşasında bir engel olarak görmüştü; yeni devletin sınırlarına ve ihtiyaçlarına uyarlı bir "ulusal din" arayışı içindeydi (Atay, 2011: 53-54). "Allah" sözcüğünü, eski bir Orta Asya Türk sözcüğü olan "Tanrı" ile ikame etmek, Arapça vaaz ve ezanı Türkçeleştirmek, bu minvalde dine yapacağı müdahalelerden sadece birkaçıydı (Dumont, 2005: 148; Atay, 2011: 54-55). Dini, denetim ve gözetim altına almaya dönük bu laik siyasetin tamamlayıcı bir parçası olarak ise Ramazan ve Kurban Bayramı etkinliklerini, resmî alandan çıkaracak, toplumsal ve özel alanlarla sınırlandıracaktı.

Elinizdeki bildiri de, söz konusu bayramların, Osmanlı'dan Cumhuriyet'e geçiş sürecinde değişen işlevleri üzerinde durularak Kemalist anti-klerikalizmin pragmatik yanı vurgulanacaktır.

2. Dinî Bayramların Resmî Alanın Dışına Çıkarılması

Ramazan ve Kurban Bayramlarında düzenlenen "Bayram Alayları" (Alay-ı İyd), Sultan II. Mehmet'ten (1451-1481) beri Osmanlı devlet törenlerinin, süre ve program bakımından en kapsamlı olanları arasındaydı. Son olarak, Sultan Vahideddin (1918-1922) zamanında tertiplenen bu alaylara, Halife Abdülmecit (1922-1924) ise saltanat korteji (mevkib-i hümayun) olmadan katılabiliyordu (Sakaoglu, 1994: 99-101).⁵⁴ Bayram namazını kılan Sultan, protokole giren devlet erkânının sarayda bayram tebriklerini kabul ederdi ki Osmanlı teşrifatında buna "muâyede" denirdi. Devletin dinî bir niteliğe sahip olduğunu imleyen bu muâyedeler, liberal bir anayasal hareket olan 1908 Jön Türk Devrimi'nden sonra eski debdebesini önemli ölçüde yitirmişti (Adak, 2010: 56-57).

Meşrutiyetten böyle bir seküler tarihsel arka planı devralan Cumhuriyet ise resmî bir şekilde icra edilen dinî bayram törenlerini, cumhurbaşkanına yapılacak "hususî ziyaret ve tebrikat" derecesine indirmişti. Mesela, 1926'nın Ramazan Bayramı'nda Cumhurbaşkanı'na yapılacak ziyaret ve tebriğin, bayramın birinci günü, saat 15:00-16:00 arasında Türkiye Büyük Millet Meclisinde gerçekleştirilmesi planlanmıştı.⁵⁵ Tebrikleri Cumhurbaşkanı, TBMM'deki özel dairesinde kabul edecekti. 1927'nin Kurban Bayramı'ndaki ziyaret ve tebriğe, vekil ve mebusların yanı sıra kordiplomatik de

⁵⁴ Ayrıca bkz. D'Ohsson, 1968: 36-41; Koçu, 1972: 6-11; Koçu, 1970: 23-26.

⁵⁵ Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (Tarih: 11.04.1926). *Cumhurbaşkanının, Ramazan Bayramı münasebetiyle tebrikleri Meclis'te kabul edeceği*. Fon: 30-10-0-0. Yer Bilgisi: 197-351-16.

katılmıştı.⁵⁶ Ancak Cumhuriyet'in laik yapısı belirginleştikçe, bu "hususî tebrikat" da ortadan kaldırıldı. Zira 1928'de, yeni anayasadan "Devletin dini İslâm'dır" ifadesi kaldırılmış, mebusluk ve cumhurbaşkanlığı yemin metinlerinden ise dinsel ifadeler çıkarılmıştı.⁵⁷ Din, artık hiçbir şekilde siyasal yaşamın bir meşruiyet aracı değildi. İktidar tarafından bir vicdan meselesi olarak değerlendiriliyor, kişisel plana indirgenmesi isteniyordu (Atay, 2011: 55). Dinin, diğer sembol ve pratikleri gibi Ramazan ve Kurban Bayramları da resmî ve siyasal alanın tam anlamıyla dışına çıkarılmıştı (Nutku, 1992: 265).

Öyle ki, 1931'in Ramazan Bayramı arifesinde iki gazeteci mebus, Yakup Kadri (Karaosmanoğlu) ile Yunus Nadi Beyler, dinî bayramlarda resmî dairelerin tatil yapmasının laik rejime uygun olup olmadığını bile tartışmışlardı.⁵⁸ Böyle bir tartışmanın, dindar kesimde belli bir kaygı ve rahatsızlık yarattığını tahmin etmek zor olmasa gerekti. Zira bundan üç sene önce, yine gazetelerde erkek sünnetinin sağlığa uygun olup olmadığına yönelik bir tartışma, Salihli kırsalında, hükümetin, sünneti yasaklayacağı yolunda bir şayanın halk arasında çıkmasına neden olmuştu. İktidar yetkililerine, köylülerin, erkek çocuklarını bir an evvel sünnet ettirmek için harekete geçtikleri bildirilmişti.⁵⁹ Bunu, halkın Kemalist laikliğe karşı gösterdiği gizli ya da pasif direnişin bir örneği olarak görmek mümkün müdür? Bu ve bunun gibi sorulara kavramsal ve ampirik düzeylerde yanıt verebilecek "aşağıdan tarih" (history from below) çalışmaları elimizde yeteri kadar mevcut değildir.

1931'de, Kemalist iktidarın yarı resmî nitelikteki *Hakimiyeti Milliye* (sonraki adıyla *Ulus*) gazetesinde, Kurban Bayramı'nı görünür bulmak oldukça güçtür. Bayramın gelişi, ancak 28 Nisan günü çıkan küçük bir haber başlığından anlaşılabilir. Dördüncü sayfadan verilen bu habere göre, Başvekil İsmet (İnönü) ile Meclis Başkanı Kâzım (Özalp) Paşalar, bayram tatilini geçirmek üzere İstanbul'a hareket etmişlerdi.⁶⁰ Rejimin kurucu partisi olan Cumhuriyet Halk Fırkası, bundan yaklaşık iki hafta sonra (13-14 Mayıs'ta) düzenlenecek olan kongresinde, "din fikirlerini devlet ve dünya işlerinden ve siyasetten ayrı tutmayı milletimizin muasır terakkide başlıca muvaffakiyet amili" ⁶¹ olarak gördüğünü açıklayacaktı. İslâm'ın, Arapça olan dili ve gelenekçi özü, yeni rejimin milliyetçi ve devrimci ruhuna aykırı bulunuyordu (Karpat, 2015: 136). *Medenî Bilgiler* kitabında, Türk milletini oluşturan öğeler arasında dine olumlu bir atıf verilmiyordu (Âfetinan, 1998: 21-22). Cumhuriyet iktidarı, içeride kurguladığı Batılı ve laik kimliğin inşasında dinî bayramları değil, 23 Nisan, 30 Ağustos ve 29 Ekim günlerinde kutlanan resmî ve millî bayramları kullanıyordu (Aslan, 2011). Kemalizm, her devrimci rejim gibi, kendi ütopyasını kutsallaştıran birtakım seküler sembol ve törenler icat etmişti. Bunları, Bolşevikler gibi "ikona kırıcı" (Burke, 2003: 85) bir harekete dönüştürmeden, Osmanlı

⁵⁶ "Gazi Hazretlerinin Bayram Kabulleri: Re'is-i Cumhur Hazretleri Bayramın Birinci Günü Meclis'te Hususî Ziyaret ve Bayram Tebrikatını Kabul Buyurdular", *Hakimiyeti Milliye*, 14 Haziran 1927, s. 1.

⁵⁷ Bkz. "Malatya Mebusu İsmet Paşa ve Yüz Yirmi Refikinin Teşkilâtı Esasiye Kanununun İkinci, On Altıncı, Yirmi Altıncı ve Otuz Sekizinci Maddelerinin Tadiline Dair 2/51 Numaralı Teklifi Kanunisi ve Teşkilâtı Esasiye Encümeni Mazbatası", *TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre: 3, Cilt: 3, s. 115-119 ve Sıra Numarası: 94.

⁵⁸ Yakup Kadri, "Tezatlar", *Hakimiyeti Milliye*, 19 Şubat 1931, s. 1; ayrıca bkz. Ö. Asım, "Dini Bayramlar", *Gaziantep*, 7 Mayıs 1931, s. 2.

⁵⁹ Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (Tarih: 03.12.1928). *Gazetelerde sünnetin hükümetçe yasaklanacağı şeklinde haberlerin asılsız olduğu*. Fon: 490-1-0-0. Yer Bilgisi: 1-2-9.

⁶⁰ *Hakimiyeti Milliye*, 28 Nisan 1931, s. 4.

⁶¹ *CHF Nizamnamesi ve Programı*, Ankara: TBMM Matbaası, 1931, s.31.

rejiminin dinî ve monarşik kutsallarıyla ikame etmişti (Aslan, 2011). Günümüzde kimi sosyal bilimciler (Atalay, 2020), bu seküler ütopyanın iktidar eliyle kutsallaştırılıp yukarıdan aşağıya dayatılma sürecini “sivil din”⁶² kavramına başvurarak yorumlamaktadır.

Osmanlı'nın kültürel âdetlerinin yerine ikame edilen bir başka yeni âdet de doğrudan Batı'dan ithal edilmişti. 1932'yi 1933'e bağlayan gece Gazi Mustafa Kemal Paşa, Başvekil İsmet ve Meclis Başkanı Kazım Paşalarla birlikte Ankara Palas'ta verilen yılbaşı eğlencesine katılmıştı.⁶³ Başvekil İsmet Paşa, o gece *Associated Press* ajansına bir de yeni yıl demeci vermişti.⁶⁴ Geleneksel Müslüman bir toplumun gündelik hayatında yeri olmayan bu yılbaşı kutlamaları, Türkiye'yi Batı medeniyetinin bir parçası haline getirmeye çalışan Kemalist kimlik politikalarının tipik bir parçasıydı. *Ulus* gazetesi, böyle bir toplumsal adetin benimsenmesinin altındaki gerekçeyi şöyle ifade ediyordu: “Yılbaşı. Bu da birçok itiyatlarımız gibi bize garp medeniyetinden geçmiştir. Mazimize bir göz atacak olursak, atalarımızın, senenin ilk ayı olan Muharrem'i matem ayı olarak tanıdıklarını görürüz. Matem, keder, fakat o kadar çok matem ve keder görmüş bir milletiz ki, artık hayatımıza neşe ve sevincin hâkim olmasını istiyoruz. Cumhuriyet nesillerinin, artık kolektif matemlerden uzakta, mesut ve refahlı bir hayat yaşamasını, daima gülmesini istiyoruz. Bu itibarladır ki, hayata neşe katan bu garp âdetini de memnuniyetle ve sevinerek benimsiyoruz.”⁶⁵

İktidar eliyle kazandırılan bu tür Batılı âdetler, dinî gün ve ayların kutsallığının şehirlerden silindiği anlamına gelmiyordu. İktidarın böyle bir niyeti de yoktu. Kemalistler, Bolşeviklerin saldırgan ateizminden oldukça uzaktılar (Plaggenborg, 2014: 392). Diyanet İşleri, 1928'de Berat Kandili Gecesi için müezzin ve imamlara, minarelerin akşam ezanından itibaren dört saat süreyle aydınlatılmasını tebliğ etmişti.⁶⁶ Oruç tutmak, camiye gitmek gibi ibadet şekilleri şehirlerde daha seyrek görülüyor (Webster, 1983: 38-39) olsa da İslam'ın kutsal Ramazan'ı, gündelik hayatta bir toplumsallık ve eğlence ayı olma özelliğini Kemalist dönemde de korudu (Adak, 2010: 78-79). Ankara'da dinî bayramlar, yeni kuşaklar için artık görsellik ve debdebe açısından millî bayramların gerisine düşmüştü;⁶⁷ fakat Başkent'te Ramazan topları atılmaya, camiler ışıklandırılmaya devam ediyor,⁶⁸ çocukların büyükleri ziyaret etme geleneği, Cumhuriyetçi bir çerçevede içerisinde kalınarak sürdürülüyordu (Kreiser, 2010: 239).

İstanbul'un Şehzade, Beyazıt, Sultanahmet gibi camilerinin minarelerine artık “Hoş geldin ya şehri Ramazan” yerine, “Yaşasın Gazi Mustafa Kemal”, “Hilal-i Ahmer'i unutma”,

⁶² Daha sonra başkaları tarafından da geliştirilecek olan “sivil din” kavramı, ilk defa Fransız düşünür Rousseau tarafından, yurttaşların devlete ve yöneticilere bağlılığını pekiştirmek amacıyla kullanılmıştır. Rousseau, yurttaşa görevlerini hatırlatıp sevdirebilecek bir ahlâk arayışı içindeydi. Devletin başında, dinin sağladığı kutsal haleler olmadan, yurttaşların devlete ve yöneticilerine bağlılık ve sadakat duyabileceğine inanmıyordu (Düzce, 2020, s. 389). Düzce'nin, “sivil din” ve “politik din” ayrımına ilişkin bu teorik çalışması, elinizdeki bildirinin özet kısmının hazırlanmasında yol gösterici bir kaynak olmuştur.

⁶³ “Yıl Başı Balosu”, *Hakimiyeti Milliye*, 1 İkinci Kânun 1932, s. 3.

⁶⁴ “Başvekilimizin Yeni Yıla Girerken Bir Beyanatı: 1932 Senesinde İlk İnsani Gayeler İçin Müspet Terakkiler Temenni Ederim”, *Hakimiyeti Milliye*, 1 İkinci Kânun 1932, s. 1.

⁶⁵ “Ankara Nasıl Eğlendi?”, *Ulus*, 1 Sonkânun 1938: 7.

⁶⁶ Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (Tarih: 04.02.1928). *Berat Kandili gecesi akşam ezanından itibaren minarelerin dört saat süreyle aydınlatılması*. Fon: 51-0-0-0. Yer Bilgisi: 8-68-19.

⁶⁷ N.B. “Bayramımız”, *Ulus*, 31 İlkteşrin 1937: 5.

⁶⁸ 1927 senesinde Türkiye'de bulunan Fransız gazeteci Berthe Gaulis'e ait bu gözlemler için bkz. Yavuz, 1995: 315.

“Yerli malı satın alınız”, “Muhacirlere yardım ediniz” gibi mahyalar yazılıyordu (Özer, 2009: 431). Ramazan gecelerinde iki minare arasına, kandil veya ampullerle işlenen bu tür dinî olmayan politik yazılar, Kemalist döneme özgü bir şey değildi. 1908 Jön Türk Devrimi’nden sonra devlet, Ramazan aylarında bu mahyaları, politik bir iletişim aracı olarak kullanmaya başlamıştı (Adak, 2010: 52).

3. Dinî Bayramların Toplumsal Alandaki Yeni İşlevleri

Ramazan’ın geleneksel sembollerini, bu dönemin en önemli fenomenlerinden biri olan “lider kültü”nün⁶⁹ inşasında kullanan Kemalist iktidar, bir yandan da bayram etkinliklerini, o dönemde izlediği sosyal ve ekonomik politikalarının bir aracı haline getirmeye çalışıyordu. Mesela, bakıma muhtaç yoksul çocuklara, Halkevinin Sosyal Yardım Komitesi ya da Himaye-i Etfal Cemiyeti (sonraki adıyla Çocuk Esirgeme Kurumu)nin aracılığıyla yapılan elbise yardımları bunlardan biriydi. 1934’ün Ramazan Bayramı dolayısıyla Cemiyet, Sivas’taki yüz elli öğrenciye bayramlık elbise almayı kararlaştırmıştı.⁷⁰ Bazen bu bayramlarda yoksul çocuklar yararına, balolar düzenlendiği de oluyordu. 1937’nin Kurban Bayramı’nda, Sinop Halkevinin Sosyal Yardım Komitesince düzenlenen balo, bunun örneklerinden birini oluşturmaktadır.⁷¹ Devlet Demir Yolları, dinî bayramlarda tren taşımacılığında indirimli tarife uygulamasına geçmişti ki 1934 senesinde, posta katarlarında yüzde kırk, sürat katarlarında ise yüzde otuz indirimle gitmişti.⁷² Böyle bir indirimle iktidarın bayram günlerinde toplumsallaşmayı teşvik ettiği çok açıktı. Millî İktisat ve Tasarruf Cemiyeti ise Kurban ve Ramazanlarda şeker veya bayramlıkların yerli malı olmasını salık verirdi: “Vatandaş! Bayramlıkların yerli malı olmalı!”⁷³ Bayram günlerinde yerli malı tüketimini özendiren bu tip propagandaları, 1929 Dünya Bunalımı sonrası, Türk parasının değerini korumaya dönük ithalatı kısıtlayıcı ekonomik tedbirlerin bir parçası olarak değerlendirmek mümkündür (Duman,1992).

Dinî bayramlarda, iktidarın bir başka telkin konusu ise kurbanlık hayvan ya da bedellerin veya zekât ve fitrelerin, Türk Tayyare Cemiyeti (sonraki adıyla Türk Hava Kurumu)ne bağışlanmasıydı: “Kurbanlarımızı veya bedellerini Tayyare Cemiyetine verelim. Cihan silahlanıyor. Durmayalım!”⁷⁴ İki savaş arası dönemde Avrupa’nın “büyük güçler”i, 1930’larla birlikte şiddetlenen silahlanma yarışında, uçak üretimine büyük bir önem vermişti. Örneğin, Almanya’nın 1932’de ürettiği toplam uçak sayısı 32 iken, bu rakam 1938’e gelindiğinde 5.235’e; İngiltere’nin ise 1932’de ürettiği toplam uçak sayısı 445 iken,

⁶⁹ I. Dünya Savaşı sonrasında ortaya çıkan “lider kültü” hakkında, aralarında Atatürk’ün de olduğu karşılaştırmalı bir lider kültü analizi için bkz. Plaggenborg, 2014: 217-285.

⁷⁰ “Sivas’ta 150 Talebeye Bayramlık Elbise”, *Milliyet*, 2 Kânunusani 1934:3. Ayrıca bkz. “Himaye Heyetleri Faaliyeti”, *Gaziantep*, 2 Şubat 1933: 2.

⁷¹ *Dıranaz: Sinop Halkevinin Aylık Dergisi*, Sayı: 14, Mart 1937: 16.

⁷² *Babalık*, 19 Mart 1934: 3.

⁷³ “Hemşeri! Bayramda Ziyaretçilere İkrâm Edeceğin Şeker Yerli Olmalıdır.” *Babalık*, 18 İkinci Ay 1931: 4; “Vatandaş! Bayramlıkların Yerli Malı Olmalı! Millî İktisat ve Tasarruf Cemiyeti.” *Babalık*, 27 Dördüncü Ay 1931:3.

⁷⁴ “Aziz Vatandaş! Kurban Paralarını, Kurban Derilerini Tayyare Cemiyetine Ver. Hem dinî borcunu ödemiş hem de memleketin müdafaasına, hava kuvvetlerine yardım etmiş olursun!”, *Gaziantep*, 27 Nisan 1931:2; “Zekât ve Fitrenizi Tayyare Cemiyetine Veriniz”, *Milliyet*, 1 Kânunusani 1934:3; “Kurbanlarımızı veya Bedellerini Tayyare Cemiyetine Verelim. Cihan Silahlanıyor. Durmayalım”, *Babalık*, 25 Mart 1934: 1; “Kurban Paralarını Tayyare Cemiyetine Verenler Çoğalıyorlar”, *Anadolu*, 14 Mart 1935: 2.

bu rakam 1938'e gelindiğinde 2.827'ye ulaşmıştı.⁷⁵ Uçak teknolojisinde meydana gelen gelişmeler, sermaye ve teknoloji açısından geri bir ülke olan Türkiye'nin hava sahası güvenliğini tehlikeye düşürmüştü. Bu tehlike karşısında Kemalist iktidar, "büyük güçler" in havacılıkta kat ettiği mesafeyi yakalamak ve ülkenin hava sahası güvenliğini arttırmak için halkın maddi yardımlarını, Türk Tayyare Cemiyeti eliyle örgütlemek zorunda kalmıştı (Aslan, 2014:149). Bu zorunluluk, Tayyare Cemiyeti'nin kurban bayramlarında daha görünür olmasına neden olmuştu.

Dinî bayramlarda yardım çağrısı yapılan diğer hayır kurumları arasında, Himaye-i Etfal ile Hilâl-i Ahmer Cemiyetleri (sonraki adıyla Kızılay) de vardı (Muallim Abdülbaki, 2005: 22)⁷⁶ ki bütün bu cemiyetler, iktidarın denetim ve kontrolü altındaydı. Bu cemiyetlere yapılan yardım çağrılarını baltalayıcı bazı şayialar da ortada dönmüyor değildi. Bunlardan biri, bu cemiyetlerin Masonlar tarafından kurulduğu, dolayısıyla bu cemiyetlere fitre ve zekât vermenin caiz olmayacağı yolunda idi (Şahin, 1997: 15-16). Bu şayanın, iktidara muhalif dinî gruplar tarafından mı yoksa toplumun belli bir kesimince mi üretildiği belli değildir. Bu dönemde Kemalist iktidarın sekülerleştirme siyasetine karşı halkın isyan ya da başkaldırı kabilinden denilebilecek ciddi bir direnişiyse karşılaşılmamıştı (Plaggenborg, 2014: 448). Bu, halkın dine karşı yapılan laik ve milliyetçi müdahaleleri benimsediği anlamına mı geliyordu? İktidarın, dinî bayramlarda yaratmaya çalıştığı bu seküler atmosfere ise halkın hiç mi tepkisi olmamıştı? Bu ve buna benzer sorulara yanıt verebilmek için Plaggenborg (2014: 448-449)'un da belirttiği gibi tarihçilerin, halkın, iktidarın sekülerleştirme siyasetine karşı gösterdiği "pasif direniş" tutumlarına odaklanmaları gerekmektedir.

4. Sonuç

Siyasi iktidar, 1935'te kabul ettiği "Ulusal Bayram ve Genel Tatiller Hakkında Kanun"la, Kurban Bayramı'nı dört, Şeker Bayramı'nı (bu ifadenin, Ramazan Bayramı'na kıyasla, daha seküler bir tonu vardı) ise üç gün olmak üzere, genel tatil günleri arasına aldı.⁷⁷ Kanun, Mecliste müzakere edilirken Balıkesir Mebusu Hacim Kezer, dinî bayramlar için tahsis edilen günleri çok bulsa da Yozgat Mebusu Sırrı İçöz, böyle bir düzenlemenin iktisadi kaygıyla yapıldığını belirtmişti; bunda, "şekerciler ve diğer esnafın menfaati" olduğunu söylüyordu.⁷⁸ Söz konusu kanun, Kemalist anti-klerikalizmin, Bolşevik ateizmi gibi, ne bir toplumsal kurum olan dini ne de onun bayramlarını doğrudan kaldırmak istediğini gösteriyordu. Bolşevik iktidar, iç savaştan hemen sonra, dinî törenlerin yerini almak üzere "kızıl vaftiz", "kızıl düğün", "kızıl cenaze" gibi bazı politik geçiş törenleri icat etmişti (McDowell, 1974:267). Çarlık rejimiyle bağlantısı olduğu gerekçesiyle Ortodoks bayramlarını ise yasaklamış; bunların bir kısmına, yerel Sovyetlerde sadece istirahat günü statüsünde izin vermişti (Binns, 1979:589). Kemalist iktidar ise böyle bir yasaklamaya gitmeden, Ramazan ve Kurban Bayramlarını özel ve toplumsal alanlarla sınırlamıştı. Din kurumunu kendi kontrol ve denetimi altına aldığı gibi dinî bayramların

⁷⁵ Rakamlar, Kennedy, 2001: 391'nin 1932 ile 1939 yılları arası için oluşturduğu uçak üretimi tablosundan alınmıştır.

⁷⁶ *Babalık*, 18 İkinci Ay 1931: 4; "Himayei Etfal Tebrik Telgrafnamelerini Kullanınız", *Hakimiyeti Milliye*, 19 Şubat 1931: 2; "Hilaliahmer Cemiyeti, Şeker Bayramında dağıtacağı rozetleri zarif bir şekilde bastırmıştır." *Milliyet*, 1 Kânunusani 1934: 3.

⁷⁷ *Düstur*, Üçüncü Tertip, Cilt. 16, Ankara: Başvekâlet Matbaası, 1935: 1171.

⁷⁸ *TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre: 5, Cilt: 3: 303-304.

kutsal ve toplumsal atmosferini de ulus devletin ideolojik ve politik ihtiyaçlarına ve o dönemde izlemiş olduğu ekonomik ve sosyal politikalarına uyarlı bir hale getirmeye çalışmıştı. Bu da iki savaş arasının totaliter akımlarının aksine, amorf bir içeriğe sahip Kemalist ideolojinin pragmatik yanının bir sonucu olsa gerekti.

KAYNAKÇA

Adak, S. (2010). Kemalist Laikliğin Oluşumunda Ramazanlar. *Tarih ve Toplum Yeni Yaklaşımlar*. 11 (251). 47-88.

Âfetinan, A. (1998). *Medenî Bilgiler ve M. Kemal Atatürk'ün El Yazıları*. (3.Baskı). Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Anadolu

Aslan, D. A. (2011). *Cumhuriyet'in Törenselleşmesi: Ulus-Devlet İnşa Sürecinde Milli Bayramlar (1923-1938)*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Ankara.

Aslan, D. A. (2014). Tayyare Cemiyeti'nin Propaganda Faaliyetleri ve Tayyare Bayramları. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 14 (3), 141-150.

Atalay, O. (2020). *Türk'e Tapmak! Seküler Din ve İki Savaş Arası Kemalizm*. (5. Baskı). İstanbul: İletişim Yayınları.

Atay, T. (2011). *Din Hayattan Çıkar: Antropolojik Denemeler*. (3. Baskı). İstanbul: İletişim Yayınları.

Babalık

Binns, C. A. P. (1979). The Changing Face of Power: Revolution and Accommodation in the Development of the Soviet Ceremonial System: Part I. *Man*. 14 (4), New Series, 585-606.

Burke, P. (2003). *Afişten Heykele Minyatürden Fotoğrafa: Tarihin Görgü Tanıkları*. Çev. Z. Yelçe, İstanbul: Kitap Yayınevi.

CHF Nizamnamesi ve Programı. (1931). Ankara: TBMM Matbaası.

D'Ohsson. (1968). Türkiye'de Dinî Bayramlar. Çev., O. Yüksel, *Hayat Tarih Mecmuası*, 2, 36-41.

Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (Tarih: 11.04.1926). *Cumhurbaşkanının, Ramazan Bayramı münasebetiyle tebrikleri Meclis'te kabul edeceği*. Fon: 30-10-0-0. Yer Bilgisi: 197-351-16.

Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (Tarih: 04.02.1928). *Berat Kandili gecesini akşam ezanından itibaren minarelerin dört saat süreyle aydınlatılması*. Fon: 51-0-0-0. Yer Bilgisi: 8-68-19.

Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (Tarih: 03.12.1928). *Gazetelerde sünnetin hükümetçe yasaklanacağı şeklinde haberlerin asılsız olduğu*. Fon: 490-1-0-0. Yer Bilgisi: 1-2-9.

Dıranaz: Sinop Halkevinin Aylık Dergisi

Duman, D. (1992). Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti. *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*. 1 (2), 127-141.

Dumont, P. (2005). *Mustafa Kemal: Çağdaş Türkiye'nin Doğuşu*. Çev. Z. Çelikkol, (4. Baskı). İstanbul: Remzi Kitabevi.

Düstûr

Düzce, M. (2020). Sivil Din ve Politik Din Kavramlarına Teorik Bir Bakış. *Bilimname*, XLI (1), 385-411.

Hakimiyeti Milliye / Ulus

Gaziantep

Karpat, K. (2015). *Türk Demokrasi Tarihi*. (6. Baskı). İstanbul: Timaş Yayınları.

Kennedy, P. (2001). *Büyük Güçlerin Yükseliş ve Çöküşleri: 16. Yüzyıldan Günümüze Ekonomik Değişim ve Askeri Çatışmalar*. Çev. B. Karanakçı, (8. Baskı). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Koçu, R. E. (1970). Bayram Hatıraları. *Hayat Tarih Mecmuası*. 11: 23-26.

Koçu, R. E. (1972). Osmanlı Sarayında Bayram Tebriki ve Bayram Alayı. *Hayat Tarih Mecmuası*. 12: 6-11.

Kreiser, K. (2010). *Atatürk*, Çev. D. Zaptçioğlu. (2. Baskı). İstanbul: İletişim Yayınları.

Mardin, Ş. (2001). *Türkiye'de Din ve Siyaset*. (8. Baskı). İstanbul: İletişim Yayınları.

McDowell, J. (1974). Soviet Civil Ceremonies. *Journal for the Scientific Study of Religion*. (13)3, 265-279.

Milliyet

Muallim Abdülbaki (2005). *Cumhuriyet Çocuğunun Din Dersleri*. (2. Baskı). İstanbul: Kaynak Yayınları.

Nutku, Ö. (1992). Bayram: Osmanlı Dönemi. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. Cilt. 5, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı. 263-265.

Özer, İ. (2009). *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Yaşam ve Moda*. (4. Baskı). İstanbul: Truva Yayınları.

Plaggenborg, S. (2014). *Tarihe Emretmek: Kemalist Türkiye, Faşist İtalya. Sosyalist Rusya*. Çev., H. Demirel, İstanbul: İletişim Yayınları.

Sakaoğlu, N. (1994). Bayram Alayı. *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*. Cilt. 2, İstanbul: Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayını. 99-101.

Şahin, M. (1997). 23 Nisan ve Himaye-i Etfal. *Toplumsal Tarih*. 40, 15-18.

TBMM Zabıt Ceridesi

Webster, D. (1983). Kehanet, Putları Kırmak, Ulusal İnanç: Türkiye Cumhuriyeti'nin Deneyimi. *Atatürk'ün Düşünce ve Uygulamalarının Eorensel Boyutları, Uluslararası Sempozyum. 2 Kasım – 6 Kasım 1981*. Ankara: Ankara Üniversitesi Rektörlüğü Yayınları, 33-40.

Yavuz, B. (1995). Atatürk Devrimi ile Sosyal Yaşamın Çağdaştırılmasına İlişkin Fransız Değerlendirmeleri. *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Dergisi Atatürk Yolu*. 4 (15), 305-342.

GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE KAZAK TÜRKÇESİNDE LATİN HARFLERİ

Latin Letters in Kazakh Turkic from the Past to the Present

Tuğba AKTAŞ ÖZKAN*

Özet*

19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren yazı dili olarak kullanılmaya başlanan Kazak Türkçesi, 20. yüzyılın başlarına kadar Arap harfleriyle yazılmıştır. 1929'da Latin alfabesini kabul eden Kazaklar, Sovyet politikalarının etkisiyle 1940 yılında Kiril alfabesine geçmiş ve uzun yıllar Kiril harflerini kullanmışlardır. "Bolaşaqqa Bağdar: Ruhani Janğıruw" (Geleceğe Doğru: Manevi Uyanış) adlı makalesinde artık Latin alfabesine geçiş için hazır olduklarını belirten Kazakistan Cumhurbaşkanı Nursultan Nazarbayev, 26 Ekim 2017'de imzaladığı kararnameyle bu tarihî süreci resmen başlatmıştır. Böylece Kazaklar, 77 yıl sonra tekrar Latin alfabesine geçiş kararı almıştır. Çalışmada, Kazakların geçmişte kullandıkları Latin harfleri ile günümüzde hazırladıkları taslak Latin alfabeleri incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Alfabe, Alfabe değişimi, Kazak Latin alfabesi, Kazak Türkçesi, Kazakça.

Abstract

Kazakh Turkic, which started to be used as a written language since the second half of the 19th century, was written in Arabic letters until the beginning of the 20th century. The Kazakhs, who used the Latin alphabet in 1929, used to the Cyrillic alphabet in 1940 with the influence of Soviet policies, for many years. Kazakhstan President Nursultan Nazarbayev, who stated in his article "Bolaşaqqa Bağdar: Ruhani Janğıruw" stated that

* İzmir Demokrasi Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, İzmir, Türkiye, tugba.aktas@idu.edu.tr

* İzmir Demokrasi Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, İzmir, Türkiye, tugba.aktas@idu.edu.tr

they are now ready for the transition to the Latin alphabet, and officially started this historical process on 26 October 2017. Thus, the Kazakhs decided to use to the Latin alphabet again after 77 years. In this study, the Latin alphabets used by Kazakhs today and in the past will be examined.

Keywords: Alphabet, Changing alphabet, Kazakh Latin alphabet, Kazakh Turkic, Kazakh Language.

1. Giriş

Alfabeler, dildeki sesleri şifrelemeye yarayan birer yazı sistemidir. Türkler, tarih sahnesine çıktıkları ilk devirlerden itibaren, yaşadıkları coğrafyada hâkim olan dinî, siyasi, sosyal ve kültürel şartlara bağlı olarak çeşitli alfabeler kullanmışlardır. Bunlar arasında en uzun süreli ve en yaygın, tarihî ve çağdaş Türk lehçelerinin yazımında kullanılan Arap alfabesi olmuştur. Türkler tarafından farklı coğrafyalarda yaklaşık bin yıl gibi uzun bir süre kullanılan Arap alfabesi, 20. yüzyılın ilk çeyreğinden sonra çoğu Türk devletlerinde yerini Latin ve Kiril harflerine bırakmıştır. 19. yüzyılın ikinci yarısında yazı dili olan Çağdaş Kazak Türkçesi için de durum aynıdır.

Kazak Türkçesi, önceleri Arap yazısına dayalı klasik Çağatayca imlasıyla yazılır. Yüzyılın sonlarına doğru, Rusça eğitim alan Kazaklar arasında Arap alfabesinin Kazak yazı dilinin ihtiyaçlarını karşılayamadığı tartışmaları başlar. Bu durumu fırsat bilen Sovyet hükümeti, Kazak aydınlarını bu alanda çalışmaya teşvik eder. Ancak aydınlar arasında, Kiril alfabesine geçiş düşüncesinden çok Latincilik hareketi güçlenmeye başlar. Arap alfabesinin Kazaklar için kültürel ve tarihî bir miras olduğunu savunan Ahmet Baytursunoğlu ise alfabe değişikliği düşüncesine karşı çıkanlar arasındadır. Bunun için 1910 yılında mevcut alfabe üzerinde bazı çalışmalara başlar ve Arap alfabesini Kazak Türkçesinin ses özelliklerine uygun hâle getirerek ıslah eder. Böylece Kazakçada bulunmayan seslerin yer almadığı, 24 harfli “Ultık Kazak Jazuwı” (Millî Kazak Yazısı) oluşturulur. Kazakların ilk millî yazısı olan bu alfabe “Töte Jazuw” olarak da adlandırılmaktadır (Qimanova, 2009, ss. 30).

Islah edilmiş alfabe büyük bir kesim tarafından kabul görse de Sovyet yönetimi bir taraftan Kiril alfabesiyle yazılmış yeni Kazak alfabeleri oluşturma konusunda reform hazırlıklarına devam etmiştir. 1920 yılından itibaren ise Latin esaslı alfabeğe geçiş fikrini savunanlar, bekledikleri devrimci ortamın oluşmasıyla seslerini daha da yükseltmişlerdir. Özellikle 1924-1929 arası dönem Latin kökenli yeni alfabenin fikrî hazırlıklarıyla geçmiştir. 1924 yılında, Nâzir Törekulov tarafından ilk Kazak Latin alfabesinin taslağı hazırlanmış ve “Jana Älipbi Turalı” (Yeni Alfabe Hakkında) adlı eseriyle yayımlanmıştır. Sonraları H. Dosmuhamedoğlu M. Mırzaoğlu gibi Kazak aydınları da farklı taslak çalışmaları sunmuştur. Öte yandan “Millî Kazak Yazısı”nı savunanların eleştirileri de yayımlanmaktadır. “Arapçılar” ve “Latinciler” arasındaki tartışmalara son vermek amacıyla 12-18 Haziran 1924 tarihinde Orınbor’da Kazak-Kırgız aydınlarının ilk kurultayı gerçekleşmiştir. Aydınların, bilim adamları ve siyasilerin katıldığı toplantıda Kazak dilinin sorunlarına ilişkin konular tartışılmıştır. Kurultay’da Ahmet Baytursunoğlu tarafından ıslah edilen Arap harfli yeni Kazak alfabesi kabul edilmiş ve resmî olarak kullanılmaya başlanmıştır (Otyzbay, 2019, ss. 198). Bu alfabe, 1929 yılına kadar

geçerliliğini korumuştur. Günümüzde ise Doğu Türkistan'ın (Çin) Özerk Bölgesi'nde yaşayan Kazaklar, hâlâ bu alfabeyi kullanmaktadırlar.

2. Kazakistan SSC'de Alfabe Projeleri ve 1929-1940 Arası Latin Alfabeti

1926 yılı tüm Türk dünyasında Latin harfleriyle ilgili önemli gelişmelerin yaşandığı bir dönemdir. Ayrıca bu dönem Arap harflerinin ıslahını savunanlarla Latin kökenli yeni bir alfabenin kabulünü isteyenlerin adeta kozlarını paylaştıkları bir dönem olmuştur. 26 Şubat 1926'da Azerbaycan'ın başkenti Bakü'de toplanan Türkoloji Kongresi'nde Türk toplulukları için düşünülen alfabe değişikliği gündeme gelmiştir. Bu doğrultuda öncelikle

Arap harfleri değişebilir mi, bu değişiklik, Rusya'daki Türkler için uygun olur mu düşüncesi ele alınmıştır. Peki, alfabe değiştiği takdirde Rus alfabesine mi yoksa Latin alfabesine mi geçilmelidir? Bütün Rusya Türkleri için ortak bir alfabe sistemi mi düşünülmelidir yoksa her Türk kolu için Latin yazı sistemine dayanan ayrı ayrı alfabeler mi kabul etmek daha uygundur? Bu sorular çerçevesinde yapılan tartışmalar neticesinde, Türk topluluklarının Latin alfabesine geçişinin uygun olacağı kararına varılmıştır (Menzel, 2017). Böylece, kabul edilecek Latin esaslı Türk alfabeleriyle Türk dilli coğrafyanın büyük bir kısmında yazı birliğinin sağlanması hedeflenmiştir. Sovyet Rusya'nın da tam desteğiyle Türk yazı dillerinde Latin harflerine geçiş süreci başlamıştır. Rusya'nın buradaki amacı, Türk halklarını önce ortak İslam kültürü-medeniyetinden ayırıp Latin alfabesini Kiril alfabesine geçişte bir basamak olarak kullanmaktır.

Bakü Türkoloji Kongresi'nin ardından Kazaklar, öncesinde başladıkları alfabe çalışmalarına hız vermişlerdir. Kongrede alınan karara göre Latin harflerine geçecek Türk devletlerinin oluşturacakları alfabelerde bazı ortak imlâ kaideleri belirlenmiştir. Buna göre alfabeyi oluştururken Rus asıllı Kiril harflerin alınmamasına, bir sesin tek bir harfi karşılmasına ve her sesin bir harf karşılığının olmasına, dolayısıyla diyakritik işaretlere, eklentilere, digraflara yer verilmemesi vurgulanmıştır. Ayrıca doğru seslendirme kuralları oluşturularak yabancı asıllı kelimelerin duyulduğu gibi, orijinal dilde seslendirilmesine göre yazı diline girmesine karar verilmiştir (Küderinova, 2013, ss. 229).

Kazak aydınları ve bilim adamları tarafından yapılan çalışmalar neticesinde 1927-1928 yılları arasında *Enbekşi Kazak*, *Tilşi*, *Leninşil Kazak* gibi gazetelerde, kitaplarda ve diğer yayın organlarında Latin harfleriyle ilgili çeşitli görüşler sunan yazılar ve yeni alfabe projeleri yayımlanmaya başlamıştır. Bunlardan biri Ä. Baydildaulı'nın "Jana Älipbi Turalı" kitabında yer verdiği "Latinciler" topluluğu tarafından hazırlanan Latin alfabeti projesidir (Küderinova, 2013, ss. 230). 27 harf ve 1 işaretten oluşan bu taslakta 6 ünlü, 21 ünsüz harf bulunmaktadır. A, e, ı, i, o, u seslerinin harf karşılığı alfabede bulunmakta birlikte Kazak Türkçesine ait ö, ü ve ä (ince a) sesleri için müstakil bir harf ataması yapılmamıştır. Bu seslerin o, u ve a harflerinin sağ tarafına inceltme işareti konması suretiyle yazıda gösterilmesi planlanmıştır.

1927'de yayımlanan bir diğer alfabe projesi Teljan Şonanoğlu'na aittir. Tilşi gazetesinde yayımlanan alfabe, 24 harf ve 1 işaretten oluşmaktadır (Assan, 2020, ss.74). Diğer Türk topluluklarının alfabeleriyle karşılaştırılarak oluşturulan taslakta büyük harflere yer

verilmemiştir. Burada da ince ünlüler için ayrı bir harf bulunmamaktadır. Söz konusu harflerin inceltme işaretiyle karşılanması düşünülmüştür. Hazırlanan taslaklar incelendiğinde kongrede belirlenen imla kaidelerinin göz ardı edildiği görülmektedir.

Tablo-1 : 1927 yılında Latinciler topluluğunun hazırladığı Kazak Latin Alfabeti Projesi

No	Harf	Transkripsiyon Alfabeti	No	Harf	Transkripsiyon Alfabeti
1	A a	a	15	L l	l
2	B b	b	16	M m	m
3	P p	p	17	X x	x
4	T t	t	18	Ŋ ŋ	ng
5	D d	d	19	O o	o
6	R r	r	20	U u	u
7	S s	s	21	Y y	uv, üv, v
8	Ç ç	ç	22	I i	i
9	Z z	z	23	E e	e
10	J j	j	24	Ə ə	ı
11	Q q	q	25	N n	n
12	K k	k	26	F f	f
13	G g	g	27	H h	h
14	Ɔ ɔ	ğ	28	'	İnceltme işareti

(Küderinova, 2013, ss. 230)

Tablo-2 : 1927 yılında T. Şonanoğlu'nun hazırladığı Kazak Latin Alfabeti Projesi

No	Harf	Transkripsiyon Alfabeti	No	Harf	Transkripsiyon Alfabeti
1	a	a	14	ŋ	ng
2	b	b	15	o	o
3	c	ş	16	p	p
4	d	d	17	q	q
5	e	e	18	r	r
6	h	h	19	s	s
7	g	g	20	t	t
8	j	j	21	u	u
9	i	i	22	v	uv, üv, v
10	k	k	23	y	ı
11	l	l	24	z	z
12	m	m	25	'	İnceltme işareti
13	n	n			

(Assan, 2020, ss. 74)

1928 yılına gelindiğinde Latin alfabesine geçiş mevzusu artık Kazak halkının yabancı olmadiğı bir konu hâlini almıştır. Alfabe değişikliği meselesine hâlâ sıcak bakmayanlar olsa da basında sıkça yer alan yazı tartışmaları kamuoyunu iyiden iyiye bu fikre hazırlamış, toplumun büyük bir kısmını Latin harfleri heyecanı sarmıştır. Kazak aydınları ve bilim adamları tarafından uzun süre tartışılan alfabe meselesi, yapılan türlü çalışmalar neticesinde 1929 yılında karara bağlanır. “Yeni Latin Alfabeti”, Kazakistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti’nin Merkez Yürütme Komitesi Başkanı E. Ernazarov tarafından 24 Ocak 1929 tarihinde onaylanır. 7 Ağustos 1929’da yasal olarak yürürlüğe girer (Küderinova, 2013, ss. 226).

Baytursunoğlu imlasına dayanarak hazırlanan alfabe, asıl alfabe olarak tanımlanmış ve toplum tarafından kısa sürede benimsenmiştir. 29 harften oluşan yeni alfabede Kazak Türkçesine ait ünlüleri karşılayan 9 harf (a, ə, e, ы, i, o, ə, u, y) ve ünsüzler için 20 harf (b, c, ç, d, g, ƣ, h, j, k, l, m, n, ƞ, p, q, r, s, t, v, z) kullanılmıştır. Tüm ünlüler için müstakil bir işaret belirlenmiştir. Ünlülerde ince a sesi “ə” ; /ı/ sesi “ы”; /ö/ sesi “ə” harfi ile gösterilmiştir. Ünsüzlerde ise /ş/ sesi “c” ; /j/ sesi için “ç”; /y/ sesi için “j” harfi kullanılmıştır. Arka ve ön damak /k/, /g/ ünsüzleri alfabede “k”, “q”; “g”, “ƣ” şeklinde ayrı ayrı belirtilmiştir. Alfabede yalnızca Rusça kelimelerde bulunan f ve Һ (x) harflerine yer verilmemiştir.

Tablo 3- 7 Ağustos 1929’da Yürürlüğe Giren Kazak-Latin Alfabeti

No	Harf	Transkripsiyon Alfabeti	No	Harf	Transkripsiyon Alfabeti
1	a	a	16	в	b
2	ь	ı	17	d	d
3	o	o	18	g	g
4	u	u	19	ƣ	ğ
5	e	e	20	z	z
6	ə	ä	21	ç	j
7	i	i	22	h	h
8	ə	ö	23	m	m
9	y	ü	24	n	n
10	p	p	25	ƞ	ƞ
11	t	t	26	v	uv, üv
12	k	k	27	l	l
13	q	q	28	r	r
14	s	s	29	j	y
15	c	ş			

(Küderinova, 2013, ss. 226).

Yeni alfabenin onaylanmasından sonra 1 Nisan 1929 tarihine kadar tüm devlet dairelerinde kullanılmaya başlanması ve devlet memuru çalışanlarının 1 Haziran 1929 tarihine kadar Latin esaslı alfabeği öğrenmeleri öngörölmüştür. Ayrıca, yeni Kazak harflerinin öğretilmesi hususunda çeşitli kursların açılması, okuma-yazmaya

başlayacakların öğrenimine uygun olarak hazırlanmış alfabe kitaplarının hazırlanması, öğrenciler için ders kitaplarının çıkartılması ve 14 Ağustos 1930 tarihine kadar okullarda yeni alfabeğe geçişin tamamlanması gibi kararlar alınmıştır. Bu kararların uygulanması, sürecin teftişi, noksanların ve gelişmelerin bildirilmesi için bir komisyon kurulmuştur. Öte yandan yeni alfabe için imla çalışmaları da başlamıştır. Öncelikli olarak büyük harflerin kullanılıp kullanılmayacağı tartışılmıştır ve 1930 yılında büyük harflerin de alfabeğe dâhil edilmesine karar verilmiştir (Küderinova: 2013, 226). Mevcut alfabe üzerinde yazım ve imla ile ilgili tartışmalar devam etmiştir, konuyla ilgili çeşitli makaleler yazılmıştır. Yeni alfabenin Kazak Türkçesinin ses özelliklerini karşılamada eksiklikleri olduğunu düşünenler de vardır. Bunlardan biri Kazak dilbilimcisi Qudaybergen Jubanov'dur. Jubanov, Yeni Latin Alfabesinde bulunmayan f, x, h harflerinin alfabeğe eklenmesi gerektiğini söylemiştir. Bu harflerin sadece alıntı kelimelerde değil, Güney Kazakistan ağzında da olduğuna dikkat çekmiştir. Kazakların dilinde var olan sesler ve zamanla Kazak Türkçesine girecek kelimelerle dilin zenginleşme olasılığı göz önüne alındığında bu harflerden kaçınmanın mümkün olmayacağını belirtmiştir. Ayrıca Türk dünyasıyla kurulacak alfabe ortaklığı için de bu 3 harfin alfabeğe dâhil edilmesi gerektiğini vurgulamıştır (Jubanov, 2013, ss. 173). Bunun yanı sıra Kazak Türkçesinin konuşma dilinde olan iy, iy, uv, üv diftong seslerin alfabeğe iki ayrı harfle değil, tek harfle karşılanması gerektiğini savunmuştur. Jubanov'un bu önerileri çerçevesinde 1938'de "Yeni Latin Alfabesi"nin ıslah edilmesine karar verilmiştir.

Buna göre f, x, h harflerinin alfabeğe dâhil edilmesiyle alfabeğeki harf sayısı 29'dan 32'ye çıkmıştır. Diftong seslerin tek bir harfle karşılanması yoluna gidilerek "uv, üv" diftongu için /u/ harfi; "iy, iy" diftongu için /i/ harfi kullanılmıştır. Ne var ki bu alfabe çok geçmeden yerini Kiril harflerine bırakmıştır.

Tablo 4- 1938 Yılında ıslah Edilen Kazak-Latin Alfabesi

No	Harf	Transkripsiyon Alfabesi	No	Harf	Transkripsiyon Alfabesi
1	A a	a	17	D d	d
2	Б б	ı	18	G g	g
3	О о	o	19	Қ қ	ğ
4	U u	u, uv, üv	20	Z z	z
5	E e	e	21	Ç ç	j
6	Ә ә	ä	22	H h	h
7	І і	i	23	M m	m
8	Ө ө	ö	24	N n	n
9	Ү ү	ü	25	Ң ң	ŋ
10	P p	p	26	V v	v
11	T t	t	27	L l	l
12	K k	k	28	R r	r
13	Q q	q	29	J j	y
14	S s	s	30	F f	f
15	C c	ş	31	X x	x
16	В в	b	32	H h	h

(Jubanov, 2013, ss. 173)

Kazakların Latin harflerini kullandıkları 1929-1940 arasında, uygulanan dil politikalarının da etkisiyle, okuryazarlık kısa süre içerisinde, ülke genelinde hızlı bir şekilde yayılmıştır. 1 Ocak 1931 tarihli istatistikî verilere göre, Kazakistan'da 1930 yılında %5 olan okuryazarlık oranı, bir sene sonra %40'lara kadar çıkmıştır (Sorokina, 2014, ss. 25). Diğer Türk toplulukları için de benzer tablolar söz konusudur.

Türkler, kısa sürede büyük bir seferberlik, emek ve fedakârlıkla hazırladıkları Latin esaslı Türk alfabeleriyle aynı zamanda yazı birliğini sağlamayı da başarmışlardır. Bu durumu tehdit olarak gören Stalin ve yönetici çevresi Sovyetlerde Rus dilini hâkim kılma politikasıyla derhal Kiril esaslı Türk alfabelerine geçiş kararı almıştır. Bu fikre karşı çıkan Kazak aydınları sürgüne gönderilmiş, vatan haini ilan edilmiş, hatta bu uğurda hayatlarını kaybetmiştir. Kiril harflerini Sovyetlere bağlılığın bir sembolü hâline getiren Stalin yönetiminin baskılarıyla, Kazaklar 1940 yılında Kiril alfabetini kabul etmişlerdir. Bu tarihten itibaren günümüze kadar Kazak-Kiril alfabetini kullanmışlardır.

3. Bağımsızlık Döneminde Latin Alfabetine Geçiş ve Alfabe Projeleri

Kazakistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti Yüksek Konseyi'nin 10 Kasım 1940 tarihinde aldığı kararla Kiril alfabetine geçiş yapan Kazaklar, bağımsızlıklarını kazanmalarından hemen sonra Latin alfabetine dönme konusunu tekrar ülke gündemine getirmiştir. Meseleyi ilk ele alan Kazak dilbilimci Abduvali Tuganbayulı Kaydarov'dur. Kaydarov'un 24 Ocak 1991'de Ana Tili gazetesinde yayımladığı "Latin Alfabetinin Geleceği Parlak" adlı yazısından sonra diğer araştırmacılar da düşüncelerini belirtmeye başlamışlardır (Kaydarov, 1997, ss. 191). Yıllarca bu konuyla ilgili çok sayıda makaleler yazılmış, toplantılar düzenlenmiş, televizyon programları yapılmış, bakanlık nezdinde projeler oluşturulmuştur. Kazakistan Cumhurbaşkanı Nursultan Nazarbayev de, Latin alfabetine geçiş düşüncesini ve alfabe değişikliğinin yeniden ele alınacağını her fırsatta dile getirmiştir.

2016 ve 2017 yıllarında K.C. Eğitim ve Bilim Bakanlığına bağlı Felsefe, Siyaset Bilimleri ve Dinî Araştırmalar Enstitüsü tarafından kamuoyuna yöneltilmek üzere "Kazak Alfabetinin Kiril'den Latin'e Geçiş Hakkında Ne Düşünüyorsunuz?" başlıklı bir anket çalışması yapılmıştır. A. Baytursunoğlu Dilbilim Enstitüsü tarafından değerlendirilen anket sonuçlarına göre; halkın %21'i "kesinlikle destekliyorum", %31'i "kısmen destekliyorum" derken; %15'i "kısmen desteklemiyorum" %14'ü "hiç desteklemiyorum" cevabını vermiştir. Ankete katılanların %19'u ise "Kararsız" olduğunu belirtmiştir (Ktanova, 2019, ss. 146).

Ülkesini ekonomik ve sosyo-kültürel açıdan artık reforma hazır gören Cumhurbaşkanı Nursultan Nazarbayev, 12 Nisan 2017 tarihli "Egemen Qazaqstan" gazetesinde yayımlanan "Bolaşqağa Bağdar: Ruhani Janğıruw" (Geleceğe Doğru: Manevi Uyanış) makalesinde, Kazakların Latin alfabetine geçmesinin vakti geldiğini söylemiştir. Latin alfabetine geçişin, ulusal kültürün gelişmesinde çok büyük bir etki sağlayacağını vurgulayarak süreçle ilgili planlamalardan bahsetmiştir. Buna göre öncelikli hedefin, 2017 yılının sonuna kadar standart bir alfabenin belirlenmesi olduğunu söylemiştir. 2018'den itibaren, bu alfabeyi öğretecek kadroların oluşturulması ve Latin harfleriyle yazılmış ders kitaplarının hazırlanması gerektiğini vurgulamıştır. 2025 yılına kadar, ülke çapındaki yazılı kaynakların Latin harfleriyle yayımlanmasını hedefleyen Nazarbayev, bu sürecin

büyük bir titizlikle, sistemli ve aşamalı bir şekilde hayata geçirileceğinin altını çizmiştir (<https://pdf.egemen.kz/pdfs/2017/04/12042017-web.pdf>., erişim tarihi : 29.11.2020)

Bu tarihten sonra, süreçten sorumlu K.C. Kültür ve Spor Bakanlığı, K.C. Bilim ve Eğitim Bakanlığı ve A. Baytursunoğlu Dil Bilim Enstitüsü tarafından Kazak aydınlarının ve siyasetçilerinin davet edildiği pek çok bilimsel toplantı ve etkinlik düzenlenmiştir. Konuyla ilgili çeşitli görüşler tartışılıp paylaşılmıştır. Çalışmalar neticesinde ilk alfabe taslağı 11 Eylül 2017’de meclise sunulmuştur. Alfabede 33 harf vardır. 33 harfin 20’si ünsüz, 5’i ünlü 8’i ise tek bir foneme karşılık gelen çift harflerden yani digraflardan oluşmaktadır. Ünlü digrafların sayısı 3, ünsüz digrafların sayısı ise 5’tir. Basın aracılığıyla halka tanıtılan bu alfabe toplumun pek çok kesiminden büyük tepkiler toplamıştır. Digraflar Kazak Türkçesinin fonetiğine uygun olmamakla birlikte heceleme sisteminde sorun yaratacağından pek çok kelimenin de yanlış okunmasına sebep olacağı ileri sürülerek eleştirilmiştir. Oysa alfabe değişikliğine giderken temel amaç seslerin dilin fonetiğine en uygun ve en kolay şekilde işaretlenmesidir.

Tablo-5 Kazakistan Latin Alfabesinin Gündeme Gelen İlk Taslağı

№	Написание	Звук	№	Написание	Звук
1	A a	[a]	18	R r	[p]
2	B b	[b]	19	S s	[c]
3	C c	[u]	20	T t	[t]
4	D d	[d]	21	U u	[y]
5	E e	[e]	22	V v	[v]
6	F f	[f]	23	W w	Согласный губной звук [y]
7	G g	[g]	24	Y y	[ы]
8	H h	[x], [h]	25	Z z	[z]
9	I i	[i], [и]	1	Ae ae	[ə]
10	J j	[j]	2	Oe oe	[o]
11	K k	[k]	3	Ue ue	[y]
12	L l	[l]	4	Ch ch	[ç]
13	M m	[m]	5	Gh gh	[ɣ]
14	N n	[n]	6	Sh sh	[ʃ]
15	O o	[o]	7	Zh zh	[ʒ]
16	P p	[p]	8	Ng ng	[ŋ], [ng]
17	Q q	[k]			

(<https://egemen.kz/article/158164-latyn-alipbiinin-dganha-ulgisi-tanystyryldy>., erişim tarihi: 01.12.2020)

İlk taslağın halk nezdinde kabul görülmemesinin ardından 10 Ekim 2017 tarihinde çalışma heyeti tarafından Cumhurbaşkanı’na yeni bir taslak takdim edilmiştir. Bu taslakta bir önceki alfabede bulunan digraflar bu kez apostrof (kesme işareti) işaretiyle belirlenmiştir. Kazak Türkçesinin ince sesleri, kalın seslerin arkasına kesme işareti getirilmek suretiyle alfabede gösterilmiştir. 32 harften oluşan alfabede toplam 9 ses apostroflu işaretlerle karşılanmıştır. Hem okuma hem de yazma yönünden elverişli olmayan bu alfabe, dijital ortamda da sıkıntılara sebep olabilecek durumdadır. Ayrıca Kazak Türkçesinin kendine

özgü seslerinin yardımcı işaretlerle belirlenmesi, seslerde zamanla artikülasyon bozukluğuna veya sesin kaybına yol açabilir.

Tablo-6 26 Ekim 2017’de Yürürlüğe Giren Latin Alfabeti

**ҚАЗАҚ ӘЛІПБИІНІҢ
ЛАТЫН ҚАРПІНДЕ ЖАЗЫЛУЫ**

№	Жазылуы	Дыбыс-талуы	№	Жазылуы	Дыбыс-талуы
1	A a	[a]	17	N' n'	[n], [nr]
2	A' a'	[ə]	18	O o	[o]
3	B b	[b]	19	O' o'	[ə]
4	D d	[d]	20	P p	[p]
5	E e	[e]	21	Q q	[k]
6	F f	[f]	22	R r	[r]
7	G g	[g]	23	S s	[s]
8	G' g'	[r]	24	S' s'	[ʃ]
9	H h	[x], [h]	25	C' c'	[tʃ]
10	I i	[i]	26	T t	[t]
11	I' i'	[u], [ju]	27	U u	[y]
12	J j	[j]	28	U' u'	[y]
13	K k	[k]	29	V v	[v]
14	L l	[l]	30	Y y	[ɣ]
15	M m	[m]	31	Y' y'	[y]
16	N n	[n]	32	Z z	[z]

(<https://ult.kz/post/nazarbaevka-zhana-latyn-alipbii-tanystyryldy-foto1>, erişim tarihi: 01.12.2020)

Tüm eleştirilere rağmen apostroflu alfabe taslağı 26 Ekim 2017’de onaylanmış ve dönemin Cumhurbaşkanı Nursultan Nazarbayev tarafından imzalanan kararnameyle “Kazakistan’ın Latin Alfabetine Geçişi” resmîleşmiştir. Bu olay, Kazakistan’ın devlet tarihinde attığı en önemli adımlardan biridir. Ne var ki onaylanan alfabe toplum tarafından sindirilememiş, kabul görmemiştir. Öyle ki sürecin başında Latin harflerine geçişi destekleyenlerin dahi bu konudaki kararları olumsuz yönde etkilenmiştir. Kazak dilinin fonetik özelliklerini korumayan, millî temele oturmayan, anlama, öğrenme ve ifade etme güçlüğü yaratacak böylesi bir alfabenin dile faydasından daha çok zararının olacağı görüşü toplumda hâkim olmuştur.

Alfabe onaylanmasına rağmen, oluşan tepkiler sebebiyle uzmanlar, eleştirileri değerlendirerek yeni bir taslak oluşturmuşlardır. 19 Şubat 2018’de meclise sunulan taslak çoğunluğun onayıyla kabul edilmiştir. 26 Ekim 2017 tarihinde onaylanan alfabe taslağında değişiklik yapmak üzere çıkarılan kararnameyle yürürlüğe giren alfabe şu şekildedir:

Tablo-7 19 Şubat 2018 Tarihinde Onaylanan Latin Alfabeti

Латын графикасына негізделген қазақ тілі
ӘЛІПБИ

№	Жазылуы	Дыбыстауы	№	Жазылуы	Дыбыстауы
1	A a	[a]	17	Ń ń	[ɲ]
2	Á á	[ə]	18	O o	[o]
3	B b	[b]	19	Ó ó	[ø]
4	D d	[d]	20	P p	[p]
5	E e	[e]	21	Q q	[k]
6	F f	[f]	22	R r	[r]
7	G g	[g]	23	S s	[s]
8	Ĝ ĝ	[ɣ]	24	T t	[t]
9	H h	[x], [h]	25	U u	[ʏ]
10	I i	[i]	26	Ū ū	[y]
11	Ī ī	[ɪ], [i̯]	27	V v	[v]
12	J j	[ʒ]	28	Y y	[ɣ]
13	K k	[k]	29	Ý ý	[y]
14	L l	[l]	30	Z z	[z]
15	M m	[m]	31	Sh sh	[ʃ]
16	N n	[n]	32	Ch ch	[tʃ]

(<https://egemen.kz/article/165178-latyn-alipbiinin-nusqasyna-ozgeris-engizildi>, erişim tarihi: 01.12.2020)

Kazak Türkçesindeki bazı ince sesler, bu kez apostroflar yerine harflerin üstüne bir çizgi konularak akute (vurgu) imiyle belirtilmiştir. Fakat /s/ ve /ç/ sesleri için vurgu imi veya Türkiye Türkçesindeki sedil (çengel) imi gibi herhangi bir diyakritik işaret kullanılmamıştır. Bu sesler alfabede çift harfle karşılanmıştır. Bu durum bazı kelimelerin yanlış okunmasına dolayısıyla karışıklığa sebebiyet vermektedir. Örneğin, tabelalarda da karşılaşılabileceğimiz “Асхана” (aşhane) kelimesinin yeni Latin harfleriyle yazılışı “Ashana” şeklinde olacak, bu hâliyle kelime “Aşana” olarak okunacaktır. Öte yandan /ı/ sesinin “y” harfiyle gösterilmesi de karışıklık yaratacak ve diğer Türk topluluklarıyla iletişimi güçleştirecek bir durumdur.

Eleştirilere rağmen halkın genelinde kabul gören söz konusu alfabe, Baytursunoğlu Dilbilim Enstitüsü tarafından ele alınarak Kazakçanın temel yazım kuralları çerçevesinde bir taslak geliştirilmiştir. 27 Eylül 2018’de tamamlanan “Yeni Alfabeğe Dayalı Kazakça Yazım Kuralları”nın, halka tanıtılması, fikir alışverişinde bulunulması ve bazı hususların detaylandırılması amacıyla kamuoyuna sunulmuştur (<https://egemen.kz/article/180567-zhanha-alipbi-negizindegi-qazaq-tili-emlesinin-eredgeleri>, erişim tarihi: 01.12.2020). Öte yandan Kazakistan Devlet Televizyonu ve diğer kanallar, logolarında Latin alfabetini kullanmışlardır. Kazakistan devlet amblemindeki devlet adı da “Qazaqstan” olarak değiştirilmiştir. Böylece Kazaklar, 1938 yılında ıslah edilen alfabeden 80 yıl sonra yeniden Latin alfabetiyle yazmaya başlamışlardır.

Tablo-8 1938 ve 2018’de Onaylanan Kazak-Latin Alfabeleri

No	2018	1938	Transkripsiy on Alfabeti	No	2018	1938	Transkripsiy on Alfabeti
1	A a	A a	a	17	Ń ń	Ŋ ŋ	ng
2	Á á	Ә ә	ä	18	O o	O o	o
3	B b	B b	b	19	Ó ó	Ө ө	ö
4	D d	D d	d	20	P p	P p	p
5	E e	E e	e	21	Q q	Q q	q
6	F f	F f	f	22	R r	R r	r
7	G g	G g	g	23	S s	S s	s
8	Ǵ ǵ	Ғ ғ	ǵ	24	T t	T t	t
9	H h	H h	h	25	U u	U u	u
10	I i	J j	i	26	Ú ú	Y y	ü
11	Iı	İ i	i, [ıy, iy]	27	V v	V v	v
12	J j	Ç ç	j	28	Y y	Ь ь	ı
13	K k	K k	k	29	Ý ý	U u	uv, üv
14	L l	L l	l	30	Z z	Z z	z
15	M m	M m	m	31	Sh sh	C c	ş
16	N n	N n	N	32	Ch	---	ç
					---	X x	ğ

Tablo-9 1991 Yılında Kabul Edilen 34 Harfli Latin Esaslı Ortak Türk Alfabeti

No	Ortak Türk Alfabeti	No	Ortak Türk Alfabeti
1	A a	18	M m
2	Ä ä	19	N n
3	B b	20	Ŋ ŋ
4	C c	21	O o
5	Ç ç	22	Ö ö
6	D d	23	P p
7	E e	24	Q q
8	F f	25	R r
9	G g	26	S s
10	Ǵ ǵ	27	Ş ş
11	H h	28	T t
12	X x	29	U u
13	Iı	30	Ü ü
14	İ i	31	V v
15	J j	32	W w
16	K k	33	Y y
17	L l	34	Z z

4. Sonuç

Kazaklar geçmişten bugüne kadar diğer Türk toplulukları gibi alfabe konusunda pek çok değişiklik yaşamıştır. Tarihte, *Türk topluluklarını boy ve kabilelere ayıran Sovyet hükümeti için en büyük tehlike Türklerin birlik kurabilme düşüncesi olmuştur*. Türk aydınları arasındaki Türklük bilincinin farkında olan Stalin, Türk yazı dillerini önce İslam kültürünün etkisinden uzaklaştırarak ortak bir Latin alfabesi etrafında toplamış, daha sonra Kiril esaslı alfabe temelinde ayrı ayrı yazı dilleri oluşturmalarını sağlamıştır. Bu sebeple günümüzde Türk dünyası için en önemli konulardan biri geniş bir coğrafyaya yayılmış Türk dili konuşurlarının yeniden ortak alfabe ile yazabilme meselesidir. Tarihte bunu başarmış olan Türk topluluklarının bugün ne yazık ki ortak bir Latin alfabesinde birleşemedikleri görülmektedir. Şüphesiz ki bu konuda senelerce uygulanan Sovyet politikalarının etkisi büyüktür.

Bugün Kazakistan'ın uzun yıllar sonra tekrar Latin alfabesine geçmesi heyecan verici bir gelişmedir. Gerçekleştirdiği harf reformu basit bir yazı değişiminden ibaret değildir. Kazakların kendi diline, kendi tarihine sahip çıkabilmesi, millî bir eğitim sistemine kavuşması, Türk dünyasıyla iletişiminin artması, bilim, kültür alanındaki gelişmelere gerekli hamleleri yapabilmesi için Latin harflerinin kabulü önemlidir. Bu sebeple kullanılacak alfabenin her şeyden önce Kazakların kendi dilinin özelliklerine uygun, diğer Türk topluluklarıyla iletişim oranı yüksek, kolay öğrenilebilir millî bir alfabe olması gerekmektedir. Bunun da Türk Cumhuriyetleri'nin önde gelen dilbilimcileri tarafından hazırlanan "Ortak Türk Alfabesi" temelinde oluşturulacak bir alfabenin kabulüyle gerçekleşebileceği inancındayız.

KAYNAKÇA

Assan G. (2020). XIX. Yüzyılın Başından Günümüze Kazak Türkçesinin Yazımı ve Alfabe Meselesi. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Niğde.

Kaydarov E. (1997). "Kazakistan'da Lâtin Alfabesi Meselesi". (Akt. Banu Muhyeva), Bilig, S.5, 191-193.

Ktanova, M. (2019). Kazakistan'ın Latin Alfabesine Geçiş Süreci ve Etrafında Gelişen Tartışmalar. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Küderinova, K. (2013). Qazaq Jazuwının Tariyhı Men Teoriyası. Almatı: Eltanım Baspası.

Malbakov, M. (2013). Ulı Dala Tulgaları: Qudaybergen Jubanov. Almatı: A. Baytursınlı Atındağı Til Bilimi İnstitutı.

Menzel T. (2017). 1926 Bakü 1. Türkoloji Kongresi, Konya: Palet Yayınları.

Otyzbay, Zh. (2019). "Kazakistan'da Siyasi Dilbilimsel Sorunlar ve Kiril Alfabesinden Latin Alfabesine Geçiş". Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 12(62), 196-206.

Qımanova L. (2009). "Qazirgi Qazaq Älipbiyi Mäselesi Jönindegi Pikirtalas", Til Bilimi, Seriya Filologičeskaya, (4), 30-32.

Sorokino, S. (2014). Tarihî Kazakçanın Latin Alfabetiyle Yazıldığı Dönem (1929-1940) (Giriş-Ses Bilgisi-Metinler). Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Fatih Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Genel Ağ (İnternet) Bağlantıları

(<https://pdf.egemen.kz/pdfs/2017/04/12042017-web.pdf>, erişim tarihi : 29.11.2020)

<https://egemen.kz/article/158164-latyn-alipbiininh-dganha-ulgisi-tanystyryldy>,

erişim tarihi: 01.12.2020

<https://egemen.kz/article/165178-latyn-alipbiininh-nusqasyana-ozgeris-engizildi>,

erişim tarihi: 01.12.2020

<https://pdf.egemen.kz/pdfs/2017/04/12042017-web.pdf>, erişim tarihi: 01.12.2020

<https://egemen.kz/article/180567-zhanha-alipbi-negizindegi-qazaq-tili-emlesinin-eredgeleri>, erişim tarihi: 01.12.2020

<https://ult.kz/post/nazarbaevka-zhana-latyn-alipbii-tanystyryldy-foto1>, erişim tarihi: 01.12.2020

SÜRGÜNÜN OLANAKSIZLIĞINDA “BİR KEDİ BİR ADAM BİR ÖLÜM” ROMANI

In the Context of Bound Exile, The Novel Titled “Bir Kedi Bir Adam Bir Ölüm”

Ülkü ELİUZ*

Emrah SEFEROĞLU**

Özet

Çağrışımsal bakımdan geleceği imleyen olanak, bireyin herhangi bir şekilde engellenmeyen varoluşsal ideallerinin, atılımlarının bütünüdür. Olanak, kişinin kendini gerçekleştirme, otantikliğe ulaşma, tamlık yaşama sınırlarını genişletir. Olanaklarının farkında olmayan birey, farkına varmadan yaşadığı çözülüşü aşmak için mekânsal kaçış ile başlayan vicdani yüzleşme, toplumsal engelleyicilerle çatışma, zamansal ve mekânsal kuşatılmışlığı aşma görünümündeki değişim ve dönüşümlere maruz kalır. Olanaktan olanaksızlığa genişleyen bu sürükleniş, bireysel ve toplumsal sarsıntıları beraberinde getirir.

Zülfü Livaneli, tanık olduğu ve yaşadığı gerçeklikleri yazımsal evrende 1 öykü kitabı (8 öykü), 10 roman, 6 deneme, 1 senaryo, 77 beste, 2 Müzik kitabı, 4 anı kitabı ile somutlayan çok yönlü bir sanatkârdır. Eserlerinin özü; kukla, kimliksiz, tekdüze, şey'leştirilmiş kişilerle yığılaştırılan toplumların yarattığı endişesidir. Geçmiş ve şimdi arasındaki çatışmanın kuşattığı Livaneli kişileri, değerlerin olması gerek sesi ile olan'ların karanlık yüzü arasında sıkışır; döngüsel bir arayış içinde ve başta kendisi olmak üzere her şeyden ve herkesten kaçarlar. Zülfü Livaneli'nin “*Bir Kedi, Bir Adam, Bir Ölüm*” adlı romanında çaresizliklerle dolu yaşamına başkaldırarak mekânsal kaçışı tercih eden, kimlik mutasyonu niteliğindeki iltica ile olanaksızlıkları aşmak isteyen, kendisi ve değerleri ile bağlantının kopması sonucu çözülüş yaşayan bir sürgünün hikâyesi anlatılır. Kendi ülkesindeki olanaksızlıklardan kaçarak mülteci kimliği ile başka ülkelere giden kişilerden olan başkışı Sami Baran, gelişme/ gelişmişlik ile maskelenen bir ortamda yozlaşmadan yabancılaşmaya boyut değiştiren çok katmanlı bir tükenişin içinde kalır. Umutsuzluk,

* Prof. Dr. Karadeniz Teknik Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, ulkueliuz@ktu.edu.tr

**Öğr. Gör. Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Türk Dili Bölümü, emrah.seferoglu@erdogan.edu.tr

bozgun, yalnızlık, çaresizlik, karamsarlık, çözümsüzlük, kaygı, endişe ve bunaltı sarmalındaki başkişi, bozguna uğramamak adına sorumlukların çağrısının ve kendini kurtarma arasındaki ikilemlerin şekillendirdiği eylemlerde bulunur. Onun düşünselden eylemsele doğru ilerleyen direnişi, kendi(sinin) olmayan bir yaşamı sürdürmemek, dayatılan düzenle savaşmak ve kendi sorumluluğunu da yüklenerek özünü yaratmak adınadır. Çökmeye yazgılı tüm yapıların kurtarılabilmesine inanan başkişi, fiziksel sürgünde bozguna uğramama ve yabancılaşmadan var olmak ereğindedir.

Çalışmada Zülfü Livaneli'nin "*Bir Kedi, Bir Adam, Bir Ölüm*" adlı romanı Melvin Seeman'ın yabancılaşma kuramı çerçevesinde çözümlenerek "yabancı" olma göstergelerinin eserdeki görünüşleri değerlendirilecektir. Böylece kendisiyle ve yaşamla yüzleşen başkişinin öyküsü bağlamında özgürce seçim yapamama ve seçimlerin sorumluluğunu alamama arasında sıkışan bireylerin kendini kurma aşamasındaki tepki normları analiz edilecektir.

Anahtar Kelimeler: "*Bir Kedi Bir Adam Bir Ölüm*", yabancı, olanak/sızlık, sürgün, seçim, sorumluluk

Abstract

The possibility, which signifies the future in an associative sense, is the whole of the individual's existential ideas and breakthroughs, which are not prevented in any way. Possibility expands the limits of self-realization, attaining authenticity, and self-actualization. The individual, unaware of his possibilities, is exposed to the conscientious confrontation that begins with a spatial escape to overcome the dissolution he experiences without realizing, conflicts with social barriers, and changes and transformations in the appearance of overcoming temporal and spatial encirclement. This route, which turns possibility into impossibility, causes individual and social shocks.

Zülfü Livaneli is a versatile artist, who embodies the realities he has witnessed and lived, in the literature with 1 storybook (8 stories), 10 novels, 6 essays, and 1 script, 77 composition, 2 music book, 4 memory book. His works' essence is the anxiety created by societies massed with typical, unidentified, monotonous, and rebellious people. Surrounded by the conflict between past and present, characters in Livaneli's works are confused with what should be done and what is done. They are in a cyclical quest and escape from everything and everyone, especially themselves. In Zülfü Livaneli's novel "*Bir Kedi Bir Adam Bir Ölüm*", there is the story of a person's exile, who rebels against his life full of desperation, prefers a spatial escape, wants to overcome the impossibilities with an identity mutation, and dissolves his bonds as a result of the disconnection of himself and his values. Sami Baran, one of the people who escape from the impossibilities in his own country and goes to other countries with his refugee identity, is the protagonist in multi-layered exhaustion that changes dimensions from degeneration to alienation in an environment masked by improvement/development. In a spiral of despair, defeat, loneliness, helplessness, pessimism, insolvency, anxiety, concern, and agitation, the protagonist engages in actions shaped by the dilemmas between the call of responsibilities and self-recovery in order not to be defeated. His resistance, progressing from the intellectual to the operational, is in the name of not living a life that is not his own, fighting

the imposed order, and creating his essence by assuming his responsibility. Believing that all structures destined to collapse can be saved, the protagonist seeks to survive in physical exile without defeat and alienation.

In the study, Zülfü Livaneli's novel "Bir Kedi Bir Adam Bir Ölüm" will be analyzed within the framework of Melvin Seeman's alienation theory, and the signs of being "alien" in work will be evaluated. Thus, in the context of the story of the person who confronts himself and life, the reaction norms of individuals who are stuck between not being able to choose and not taking responsibility for choices freely will be analyzed.

Keywords: "Bir Kedi Bir Adam Bir Ölüm", alien, possibility/impossibility, exile, choice, responsibility

1. Giriş

Zülfü Livaneli, "Düzen Düşkünü Bir Anarşist" adını verdiği romanı beş kez yazar; 2001 yılında "Bir Kedi, Bir Adam, Bir Ölüm" adıyla yayımlar. Roman, İsveç'te yaşayan, dünyanın çeşitli ülkelerinden siyasal nedenlerle sürülmüş insanların uyumsuzluklarını, bunalımlarını, ortak kaderlerini konu alır. Zülfü Livaneli, Türkiye'deki aftan yararlanarak Stockholm'deki Türkiye Büyükelçiliği'nden lacivert pasaportunu aldığı yıl olan 1974'te yazımına başladığı ve 25 yıl üzerinde çalıştıktan sonra romanı, Avrupa'daki siyasi sürgünlerin yaşamına zaman içinde bir bakış olarak nitelendirilir. Türkiye dışında Yunanistan, Sırbistan, İran, İsveç'te yayımlanan kitap, ayrıca "Yalnızlık Mevsimi" adıyla İngilizce, Fransızca ve Almanya'ya çevrilir. Sanatkâr, bu yapıtı ile 55. Yunus Nadi Roman Ödülü'nü kazanır.

Yabancılaşma, "ruhun daha alt bir varlık biçiminden, kendi varoluşundan sıyrılarak, her şeyin kaynağı olan bir ve tek ile bütünleşmesi hâli" dir (Plotinus, 1996: 124). "Bir Kedi Bir Adam Bir Ölüm" isim içeriğinde "bir" hem dünyaya atılan insanın "ey (lem)sel yalnızlığını hem de belgisizliği ifade eder, herhangi bir kedi, herhangi bir adam olmaktan herhangi bir ölümden bahseder. Eserin olay örgüsü:

I. Bölüm

- Başkişi Sami Baran'ın evlenmek üzere olduğu kız arkadaşının örgüt üyesi olduğu gerekçesiyle yanlışlıkla güvenlik güçlerince vurulması
- Baskılar ve yaşadığı travmalar sonucu İstanbul'dan Stockholm'e savrulan bir mülteci olan başkişi Sami Baran'ın yattığı hastanede Türkiye'den bir hastayla (vurulmanın ardından olayı örtbas etmeye çalışan bir bakan) karşılaşması

II. Bölüm

- Norm karakter olan hasta adamın başına gelenlerin sorumlusu olarak gördüğü eski bir bakan olması
- Hasta adamdan intikamını almak amacıyla başkişinin Şili, Uruguay, İran gibi farklı ülkelere gelmiş mülteci arkadaşlarıyla birlikte bir plan yapması

III. Bölüm

- Bu planı gerçekleştirmenin anadilin yeri geldiğinde düşmanla da anlaşma aracı olabileceğini hesaba katmayan Sami Baran için o kadar kolay olmaması
- Başkişinin hasta adamı intihar etmekten kurtarması
- Eserin; “Öç diye bir şey yoktu bu dünyada, mümkün değildi” şeklinde sona ermesi.

“Bir Kedi Bir Adam Bir Ölüm” romanının entrik kurgusu başkişinin sürgünle gelişen olanaksızlıklarıyla şekillenir. Olanak, belli koşullar altında gerçekleşebilecek olan ya da belli varsayımlardan hareket ederek gerçekleşebileceği ileri sürülen şey; olmasa bile olması herhangi bir şey tarafından engellenmeyen durumdur. Olanaksızlık birey(ler)in kendi benliği dışında gelişen, mecburî şahit olduğu durumu ifade eder. Eser, sürgünün, olanaksızlığın nedeni ve göstereni olarak trajik süreci örnekler. Sürgünün yarattığı trajik süreç, zorunluluk ile olumsuzluğun karşıtlığının açıklanmasında yararlanılan temel kiplik ulamlarından biridir. Romanı kişilerinin kendisinden topluma evrilen yabancılaşması, kişisel yaşam serüvenlerinin toplumla ve onu yöneten iktidarla çatışmasından kaynaklanır.

Melvin Seeman (1959) modern toplum ya da sanayi toplumu içerisinde yabancılaşmanın tipik bir olgu olduğunu söyler. Ona göre ileri kapitalist toplumlarda var olan yapı ve ilişkiler çerçevesinde birey toplum etkileşimi, özellikle bireylerin kendilerini ve toplumu algılamaları alanında önemli sorunlar doğurmaktadır. Tolan’a göre (1981, s.126) Seeman, sadece yabancılaşma kavramı üzerinde değil anomi kavramı üzerinde de durur bu iki kavramı birleştirme çabası içine girer. Ayrıca yabancılaşma kavramını değer yargısından bağımsız hale getirmeye çalışır. “Yabancılaşmanın Anlamı” adlı makalesinde beş ayrı yabancılaşma kategorisinin olduğunu belirtir (Seeman, 1959: 12): Bireyin toplum içerisindeki bireylerle etkileşim kurabilme olanağını yitirmesi anlamına gelen ve toplum tarafından yüksek değer verilen şeylere bireylerin olması gerekenden daha az değer vermelerinden kaynaklanan bir durum *tecrit edilme duygusu* ya da *toplumsal yalıtım*; bireyin şimdiki durumunun, toplumsal şartların uygun olması halinde daha iyi olabileceği ve mevcut durumun kötü olduğuna inanmasından kaynaklanan hali ifade eden *kendine yabancılaşma*; bireyin kendi davranışının istediği sonuçları elde edemeyeceğini ya da aradığı desteği bulamayacağına ilişkin olumsuz algılamasından, beklentisinden kaynaklanan duygu olan *güçsüzlük*; toplumsal kuralların belirlediği başarı hedeflerine erişmek için toplum tarafından onaylanmayan davranışların benimsenmesi anlamını taşıyan *normsuzluk* ya da *kuralsızlık*; bireyin neye ve hangi genel doğrulara inanacağını bilememesi hali *anlamsızlık* bu beş ayrı kategori ile oluşturur.

2. Yabancılar Evreni: Kişiler Dünyası-Anomik Bireyler

Eserde yabancılaşmanın bireydeki gösterini Türkiye vatandaşlığından mülteci olmaya evrilir. Her iki boyutta da başkişi “öteki”dir. Kolektif bilincin bütün katmanlarını reddeden başkişi ait hissetmediği yerde düşünerek, planlayarak karar verdiği her şeyden uzaklaşır. Bireyin özde farklı olmadığı ve geçmişte birleşik olduğu bir şeyden ayrı olan benliğinden kastî vazgeçiş ya da teslimiyeti; yani yabancılaşma durumundaki kendisini bu ayrılığın zeminini yok etmek üzere kurban edışı (Hegel, 2004: 75) olan eylemsizleşme

kendine yabancılaşan, güçsüzleşen, kuralsızlaşan, anlamsızlaşan anomik bireylerin başat tepkisidir.

Başkişi “Sami Baran”, çok sevdiği ve evlenmek üzere olduğu Filiz’in politik nedenlerle güvenlik güçleri tarafından vurulmasından sonra İsveç’e sığınan ve burada yaşadığı atlatmaya çalışırken karşısına kız arkadaşının ölümünden sorumlu tuttuğu adamın çıkmasıyla öldürmek ya da affetmek ikileminde kalan bir karakterdir. Sami Baran, çoğul bakış açısıyla yazılmış eserin anlatıcılarından biridir. Başkişinin kurgulanan hayatı iki kısma ayrılır. Mülteci olmadan önceki (Türkiye’deki) hayat mülteci olduktan sonraki (İsveç’deki) hayat. Bu iki yaşamın en önemli tarafları ise karakterin birinde ezilen ve diğerinde karşı duran olmasıdır.

Ölümlle başlayan ve iki sondan birinin ölüm olduğu eserde anlatıcı, yaşama karşı bireyin duruşunu sorgular. Eserde başkişi, norm karakteri öldürmek isterken kurtarır. “Horatius’un dizesini hatırladım: “Ölmek isteyeniyi kurtarmak, öldürmekle birdir”(s.201). Anlatıda başkişi geçmişte kaybettiklerinin yasını tutmadan, acıyı ötekileştirmeden acının nedenine temel oluşturmadan değişimleri kabullenemez. Kayıp, bir göçmen veya bir mülteci için ister vatani olsun isterse de bir kişi veya bir nesne olsun kayıp ardından yaşama adaptasyon süreci gereklidir ve bu süreç başkişi Sami Baran için zordur. Yazar yarattığı karakterin psikolojisinde bu katmanlı birey yapısını irdeler.

Eser; insanın varoluşunu sorgulayarak ne olduğu üzerinde durur ve “insanın ancak kendi varlığı ile kurduğu ilişki yoluyla anlaşılabilen bir varolan olduğu”(nu) belirtir (Heidegger, 1997: 152). Anomik bireyler için tamamlanma ve eksik kalma şeklinde iki temel imkân eserin sorunsalıdır. Kurguda yer alan kişilerin konumu eksik kalma, öteki olma ile daha aşağı bir varlık durumuna gelmez ancak eserde; insanın kendi varlığıyla kurduğu ilişkinin sıradan günlük hayat tarafından belirlendiği ve sınırlı olduğu, bunun ötesine geçemeyen bireyin dünya ve insanlarla ilişkisinin kopacağı aktarılır. Anlatıcı, insanın kendi varlığından kaçışını, kendini unutmasını sıradan günlük yaşamın öznesi olduğunu Sami Baran’ın olaylar karşısındaki duruşuyla örnekler. Başkişinin Stockholm’da etkin özne konumundan pasif özne durumuna dönüşmesi, susturulan özne boyutuna geçişi/ötekileşmesi genel-geçer yargılar dışında kendini düşünmesine, onun kendisi için önemli olanın ne olduğunu anlamasına, görünenin ötesine geçmesine, hileli oyunu bozmasına yol açacak hiçbir şeye izin vermeyen önyargıların, şablonların, değer yargılarının kendi içinde tutarlı bir sistem oluşturduğu bir bütünden kopuşu ile gerçekleşir. Dramatik aksiyonda takılıp kalan insan, bütün kapıları kapalı olduğu halde açık bulunduğu ilişkin bir kuruntuyu sürekli canlı tutar. Ancak, bütün bunlar bilinçli olarak yapılan işler değildir, çünkü kişilerin mülteci olmadan önceki yaşamlarının belirgin özelliği, kendinden başka bir yaşam üslûbunun imkânı konusunda herhangi bir bilgi ve sezgiden tümüyle yoksun oluşudur. Bireyin topluma karşı maskesi düşerken bilinçlenmesi söz konusu olan bir etmendir. Sami Baran örneğinde; gerçek varoluş hürriyete muhtaçtır ve bu sebepten insana mahsus bir imtiyazdır. Lâkin her insan bu imtiyaza malik ve gerçekten varoluş sahibi değildir. Ancak kendi kendisini serbestçe seçen, kendi varlığını kuran, kendi kendinin eseri olan insan varoluş sahibidir. Başkişi varoluş sahibi olma süreci eserin zamansal ve mekânsal bütünler. Türkiye-İsveç, Türkiye’de vatandaş olmak-İsveç’te mülteci olmak, iki uçta da kendi olma(ma)k romanın çatışma unsurlarıdır.

“Sessiz ve boşalmış mahallede, evler arasındaki beton yollarda yürür, yürür, yürürdü. Çamaşırhaneye giden birkaç kadından, bir de küçük bebeklerini hava almaya çıkaranlardan başka hiç kimse görünmezdi ortalıkta. Çünkü herkes çalışıyordu. Geometrik dar, beton, otomobil girmeyen yollarda hızla yürür, çimenliklere geldiğinde bastığı yerin yumuşadığını hissetmek hoşuna giderdi” (s.14).

Geometrik, dar, beton, otomobil girmeyen yol, soyutlamanın, iletişimsizliğin ve yabancılaşmanın simgesidir. Kendisiyle ve başkalarıyla iletişim kuramayan birey, uzayan yollarda iç yolculuğuna çıkar. Bireysel kendine dönüş eylemi olan yalnızlık kendisiyle, çevreyle, dünyayla ve değerlerle uyumsuzluk yaşamının sonucu olarak görülür.

“Yaşlı Adam” karakteri anlatıdaki norm karakterdir. Filiz’in öldürülmesinden sonra Sami Baran’ı sorguya çeken onun örgütle ilişkisi olmadığını anlayınca ona Filiz’in solcu örgüt üyesi olduğu ve çıkan çatışma sonucu öldüğü ifadesini vermesi için baskı yapan karakterdir. Başkışı onu daha sonra Stockholm’deki hastanede beyin tümörü tedavisi olurken gören öldürmeyi düşünürken affeder ve kendi eceliyle ölmesini izler.

“Yaşlı adam bazen gelip beni ikna etmeye çalışıyor, diller döküyordu. Sevgilime ihanete zorluyordu beni. Sonra yine işkencecilere teslim ediyordu” (s.118).

Anlatıda yaşlı adam iktidarın simgesidir. Yönetici birey ile yönetilen birey arasındaki çatışmayı imler. Psikolojik açıdan bakıldığında yetkisel gücü olan bireyin yetki gücünü kaybettikten sonraki çöküşünün ifadesidir.

“Anlatıcı” anlatıdaki kart karakterlerdendir. Sami Baran’ın izniyle onun yaşamını kitap olarak yayınlamaya çalışan ailesiyle oturduğu ev çok küçük olduğu için bu kitabı yazmak için ucuz bir öğrenci dairesi kiralayan şişmanlığı yüzünden çocukluğunda yalnız kalan bu yalnızlığı gidermek için edebiyata yönelen kişidir.

“Stockholm’de yaşayan ve roman yazmak için çırpınan arkadaşım, hayatımı romanlaştırmayı önerdiği zaman, ileri sürdüğüm tek koşul bu olmuştu. Romanı okuyacak ve uygun görmediğim yerleri çıkaracaktım. Kabul etti. Başka çaresi de yoktu zaten. Benim film tutkum gibi, o da aklını edebiyatla bozmuştu” (s.27).

Umutsuzluk, bozgun, yalnızlık, çaresizlik, karamsarlık, çözümsüzlük, kaygı, endişe ve bunaltı sarmalında gerçekleştirilemeyen istekler, sapma türü davranışlar ve topluma egemen olan ahlakı redetme, anomiye yol açmaktadır. Anomi durumunda ortaya çıkan bireydeki sapma davranışı uyum, yenilik yaratma, şekilcilik, çekilme-kaçış ve isyandır (Merton’dan akt. Yücel, 2008: 95). Roman uyum biçimlerinden çekilme-kaçış ve isyan davranışlarının sapmalarını örnekler. “Çekilme-kaçış” davranışı bireyin, bir zamanlar inandığı ve yücelttiği kültürel hedefleri ve bu hedeflere yönelik kurumsallaşmış yolları temelli olarak terk etmek anlamına gelir. Uyum biçimlerinin sonuncusu olan isyan davranışında ise birey mevcut değerleri ve yapıyı reddeder. Mevcut yapıya uyum sağlamak yerine, var olan toplumsal ve kültürel yapıyı değiştirmek ve böylece yeni bir uyum biçimi oluşturmak çabasıdır.

“Filiz”, kart karakterlerdendir. Üniversitede felsefe okumak ve film yapmak için Ankara’dan İstanbul’a giden Sami Baran’ın, orada okurken üniversitenin halk oyunları gösterisinde filme alıp sonradan âşık olduğu, dar gelirli, rejime muhalif Güneydoğulu bir ailenin kızıdır.

“Tek sorunum, benim dışımda bir hayatı olmasıydı. Genellikle solcuların bir araya geldiği üniversite toplantılarına gidiyor, onlara yakın duruyordu. Zaten ailesi de dar gelirli, Güneydoğulu bir aileydi. Babası iş kazası geçirip sakat kalarak emekliye ayrılmış bir sendikacıydı. Uzaktan ve bölük pörçük sözlerden anladığım kadarıyla rejime muhalif bir aileydiler. Filiz zaman zaman folklor kulübüne, bazen de dergi mergi gibi hiç aklımın ermediği, hatta tehlikeli bulduğum toplantılara gidiyordu. Ona bir şey olacak, diye aklımı kaçıyordum. Sıkıyönetim hepsini toplayıp götürse ben onu nerede, nasıl bulabilirdim ki? Ülkenin en önemli politikacıları hapisteydi. Her gün tutuklamalar yapılıyor, insanlar sabaha karşı evlerinden alınıp götürülüyorlardı” (s.78).

Anominin temel niteliği, bireyin kendi dış çevresi ile ilişkisini kopartması, sadece kendine karşı sorumluluk duyması, geçmişle gelecek arasındaki bağlamı kuramaması, özlem ve heyecanını yitirmesidir (Iver, 1969: 24). Anomik bireyin kişilik yapısının dinamik bütünselliği kaybolur ve giderek toplumsal sorumluluk ve ödevlerini yerine getiremeyecek biçime dönüşür Filiz, toplumsal normlardan uzaklaşan, güçsüzlükle yok olan/edilen bireyin gösterimidir.

“Yoriko” anlatıdaki kart karakterlerdendir. Japonya’da eylemlere karışıp tutuklanıp serbest bırakıldıktan sonra İsveç’e mülteci olarak gelir. Ancak, Japonya’yı demokratik bir ülke kabul ederek oradan gelen mültecileri kabul etmeyen bu ülkede kaçak olarak çalışmak zorunda kalır. Refah düzeyi yüksek olan İsveç halkının mültecilere kayıtsız kalması, arkadaş edinmemesi onu yalnızlığa ve anlamsızlığa iter. Bir gün ormanda yürürken İsveç Kralı, kraliçesi ve prensesle karşılaşır, onlarla kahve içer. İsveç’te ilk kez onlara gerçek adı olan Hanako’yu dile getirir, özü ile kurduğu bağ varoluşsal problemi ortaya çıkararak o akşam, çalıştığı binanın en üst katına çıkıp intihar etmesine neden olur.

“Pencereyi açtı, pervaza çıktı. Dört yılını geçirdiği kente ve uzaktan görünen görkemli kraliyet sarayına baktı ve kendini uçmaya bıraktı. Mutluluktan içi içine sığmayarak uçuyordu şimdi. Kral ve kraliçenin ülkesinin üstüne süzülüyordu. Ertesi sabah ölüsünü bulduklarında bile, yüzündeki mutluluk anlatımı silinmemişti” (s.142).

Yabancılaşmanın evreleri olan tecrit edilme/yok sayılma, güçsüzleşme ve anlamsızlaşma sonucu ortaya çıkan kişilik bozuklukları üç kategoriye ayrılır: Birinci grupta değerlerini ve amaçlarını yitirip içinde buldukları an için yaşayanlar vardır. Ancak bu anı yaşama olgusu da, bir belirlilik ve anlamlılık taşımaktan yoksundur; İkinci gruptakiler ahlâksal amaçlardan yoksun, davranışlarını yönlendirecek toplumsal değerleri yitirmiş kişilerdir. Ancak bunlar, birinci gruptakilerin tersine, geleceğe yönelik amaçlar oluşturabilirler. Üçüncü gruptakiler en dramatik görünümde olanlardır. Bu kişiler bir zamanlar sıkı sıkıya bağlandıkları değer ve amaçları yitiren, dolayısıyla bir anlamda ayaklarının altındaki temeli yitirip boşluğa düşen kişilerdir. Toplum tarafından itilmişlik ve dışlanmışlık duygusunun egemen olduğu bu durum, bireyde giderek aşırı endişe ve güvensizliğe yol açar. Sonuç olarak eserde; birey her şeyden nefret edip uzaklaşırken, her durumda ezilip harcanan kişi olduğu düşüncesine saplanarak ölümü tercih eder.

“Sirikit” anlatıdaki fon karakterdir. Sami Baran’ın mahallesinde yaşayan Katherine adlı bir kızın kedisidir. Onun ölümünden sonra Sami Baran’ın dairesinin kapısına gelmiş siyam kedisidir. Sami Baran dışında kimsenin göremediği bu kedi Sami’nin onunla kendini özdeşleştirdiği özelliklere sahiptir. Bilinçdışı ruhu temsil eder.

“Kimseye bağlanmazdı o. Katherine’e bağlanmadığı gibi, bana da bağlanmamıştı. Bir otobüsün altında kalsam, ertesi gün gidip bir başkasını bulacağı belliydi. Bu yüzden ben de aynı biçimde davranmalıydım. Sirikit ezilse, zehirlense, kudursa ya da herhangi bir biçimde ölse kılım kıpırdamamalı ve hemen yeni bir kedi aramaya girişmeliydim. Doğal olan buydu. Çünkü öteki türlü insan çok ama çok acı çekiyor. (s.35).

Ürettiği nesneye mahkûm olan, tercihleri birtakım güçler tarafından yönlendirilen, kendisi adına kararlar alınan, edilgenleştirilen, kısacası bir birey olduğu unutturulan kişiler, kendine yabancılaşır. “Sirikit” kişinin kendi benliğine anlatmak /kabul ettirmek istediklerinin yansımasıdır. Sami Baran’ın iç ben’i/aynasıdır. Başkışı, yaşadığı ruhsal ve fiziksel çatışmalar karşısında, stresle başa çıkma stratejisi olarak kendisine uzak, soğuk ve sessiz tanımladığı siyam kedisi Sirikit’i hayali arkadaş seçerek, kaçar.

“Buradaki en önemli ayrıntı şu: Ben onu seçmedim, o beni seçti. Okuduğumuz romanlarda, gördüğümüz filmlerde ve gerçek hayatta hep kedileri otomobil ezer ve sahipleri ağlayıp dururlar. (Hani Michael Caine’in kedisi ezilir de uşağı benzer bir kedi bularak bunu ondan saklar ya, hatırladınız mı?) Sirikit bunun tam tersini yaşadı” (s.33).

Romanda, toplumdaki soyutlanan ve kendisini sevdiği insanla birlikte gerçek dünyadan koparak hayal âlemlerine taşınma arzusunun içinde barındıran bir insan profili oluşturulur. Bu arzu, toprağa bağlı insanın reel yaşamının aksine hayali karakterlerin taşıdığı imgelerle perçinlenir. Zihinde yaratılan varlıkla gerçekten ve kendinden uzak olmak düşüncesi huzursuzluk içerisinde huzur arayan bireyi işaret eder. Sanatkar başkışideki ütopyik kurgunun imgesel açılımına göndermede bulunur. Yeryüzü birey için bağlılığın, fiziksel anlamda kendini aşamamanın simgesidir. Oysa bilinç yarattığı dünya çerçevesinde özgürlüğün ve bağımsızlığın temsilcisi konumundadır. Kişinin var olmayı isteme durumu ise “eylemsiz bir istenç” (Korkmaz, 2008:129) olmaktan öteye geçmez. Zira gitmek isteme durumunu farkediş, ötelere çağırısına kaçmak isteyen insanın en büyük trajikidir. Oysa kaçış, bırakılmışlığı duyumsayan insanın başı üzerinde yalıtık ve sınırlı bir dünyaya inat büyümeye devam etmekte ve onu kuşatıldığı gerçekten kurtaracak ötelere çağırılmaktadır. İmgenin dağılıp genişleyen alt katmanında geline yer ile olunan yere bulunulan arasındaki çatışma sezdirilir.

“Eski yıllarımda böyle bir şey görsem kediden nefret eder ve ondan kurtulmanın yollarını arardım. Çünkü bir canlının öldürülmesi midemi bulandırıyor, beni hasta ediyordu. Kan göremez, kasap dükkanlarına bakamazdım bile; ama uzun zaman önceydi bunlar. Değişime uğramadan önce. Şimdi tavşanın ölümünü kayıtsızca seyretmiştim. Daha doğrusu seyretmeye çalışmışım. Çünkü içimde bir şeyler yine kanat çırpıyordu ama bu duyguyu yatıştırmışım hemen. Mademki ben yavaş yavaş Sirikit’e benzeyecektim, o zaman bu davranışları benim de benimsemem gerekiyordu. Sadece kediler değil, bütün dünya böyleydi. Ya av oluyordun ya avcı. Ya kedi ya tavşan. Ya ölen ya öldüren” (s.50).

Toplumsal olay ve olguların bireysel olguları belirlediği (Durkeheim, 1994: 53) eserde yabancılaşma kavramı anomi “toplumsal düzeyde kural yokluğu” ile açıklanır. Eserdeki bireylerin istekleri karşısında toplumun belirleyici bir güce sahip olması, ancak toplumun buhran geçirdiği zamanlarda bireyler üzerinde toplumun denetim gücünün zayıflaması anomi durumunu ortaya çıkarır. “Bir Kedi Bir Adam Bir Ölüm” eserinde kişiler toplumla konumları ve kitle ile iletişimleri anomiktir. Kendi toplumlarının kurallardan kaçarken gittikleri yer de yabancı olmaları, yeni toplumlarının kurallarına uyma zorunluluğu

bireylerin anomi yaşamasına neden olur. Kurallardan kaçıp yabancı olunan toplumun kurallarına uyma zorunluluğu kişinin tükenişiyle ve kendilik değerlerinden çözümlü ile sonuçlanır.

3. Sonuç

“Bir Kedi Bir Adam Bir Ölüm” romanında toplumun koyduğu kurallara uymama hâli, toplumdaki tecrit edilme, güçsüzlük, kuralsızlık, anlamsızlık birey üzerindeki uyum biçimlerinde sorunlar yaratır. Toplum öznesinin tipolojisinde çekilme-kaçış davranışında özne toplumsal normları ve hedefleri reddeder, kendisinde bozgun, karamsarlık ve küskünlük duyguları oluşur. İsyân davranışında ise mevcut yapıyı kökünden değiştirmek şeklinde bir amaç olsa da edebiyatın yabancılaşmış kahramanında bu durum ancak pasif bir görünüm arz eder.

Yaşadıkları bozulmuşluğun bilincinde olan eser kişileri, devam etmek adına bu kaosu sürdürmek zorunda kalır. Suç, günah gibi değerler dünyasına ait kavramların olmadığı ortamda karakterler yaşayabilmek adına arayış içindedir. Yabancı olma durumu içsel ve dışsal anlamda anlatı karakterlerini tedirgin eder. Mekâna ve mekânın geleneklerine yabancı olmak ve oraya ait olmamak, karakterleri eğreti bir yaşam sürmeye zorlar. Kişiler kendi vatanından uzakta bir yer’li olma ya da olmama arasında sıkışırlar. Başka bir devlette var edilen yaşam, başka bir devletin mültecilere verdiği haklar ile sınırlıdır. Çünkü adalet birey ile alakalı değil yaşanan toplumdaki yönetim kurallarının yabancılara verdiği kadardır. Böylece bireyler bulunduğu her ortamda yabancılaşırlar. Yabancı olmak, kimlik ile alakalı değildir, hissediş ve karşı değerde bireye ait bir “şey” olmamasından kaynaklanır.

Ölümün kendi dışımızdaki bir olgu olarak benimsenip ‘tüm insanlar ölür’ önermesi çerçevesinde kabul edilmesiyle, ‘ben de öleceğim’ önermesine geçiş yapmak arasında insan adına ciddi farklar vardır. Zira ‘ben de öleceğim’ denildiği andan itibaren ölüm ben için dışsal ve nesnel bir olgu olmaktan çıkmakta ve ben’in olanakları arasında yer almakta, daha da önemlisi en kişisel ve en içten olanağı haline dönüşmektedir. Eserde de ölüm isminden içeriğe intikamın, gerçeğin, kurtuluşun ifadesidir. “Bir Kedi Bir Adam Bir Ölüm”, son kavramının simgesel gösterimidir.

KAYNAKÇA

Durkheim, E. (1994). Sosyolojik metodun kuralları(Çev.: E. AYTEKİN). İstanbul: Sosyal Yayınları

Hegel G.W.F. (2004), Tinin Görüngübilimi, Çev. Aziz Yıldırım, İstanbul: İdea Yayınevi.

Heidegger, M. (1997) Tekniğe Yönelik Soru, Çev. Doğan Özlem, İstanbul: Afa Yayınları.

Iyer R. M. and Page C.H. (1969) Cemiyet, çev. Âmiran Kurtkan, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul.

Korkmaz, R. (2008). Aytmatov Anlatılarında Ötekileşme Sorunu ve Dönüş İzlekleri, Ankara: Grafiker Yayınları.

Plotinus (1996), Enneadlar, Seçmeler, Çev. Zeki Coşkun, Bursa: Asa Kitabevi.

Tolan, B. (1981); Çağdaş Toplumun Bunalımı Anomi ve Yabancılaşma, Ankara: İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Yayınları.

Yücel, T. M. (2008). Kriminoloji. Ankara: Afşar Matbaacılık

SABAHATTİN ALİ’NİN “ÖKSÜZ KIZ MASALI” ŞİİRİNDE MİTİK VE MASALSI UNSURLAR

The Mythic and Tale-like Elements in Sabahattin Ali’s “Öksüz Kız Masalı” Poetry

İsmail KEKEÇ*

Abstract

It is seen that some poets and writers from the Tanzimat to the present are in direct or indirect contact with traditional narrative texts. In this context, narratives such as mythic narratives, epics, tales, legends, folk tales are the main reference sources of poets and writers. Although the relationship established with traditional narrative texts is mostly addressed through novels and stories, modern Turkish poetry also contains examples that can be interpreted in this context. Poets preferred to benefit from this richness in order to enrich and diversify their texts by reinterpreting the elements in these narratives or to carry these narratives into their own periods by expressing them in modern poetry form. Sabahattin Ali, who is better known for his stories, is among the names who prefer to carry this richness to the present with some of his poems. In this paper, we will try to analyze Sabahattin Ali's poem named “Öksüz Kız Masalı” in this context and to reveal the mythical and tale-like elements it contains.

Keywords: Öksüz Kız Masalı, Sabahattin Ali, tales, mythology.

“ÖKSÜZ KIZ” MASALI

“Ufuklarda yaralı bir göğüs kanıyor,
Ovalarda kızıl kumlar dalgalanıyor;
Rüzgârlara haykırırken yalçın kayalar;
Uğulduyor nihayetsiz, engin yaylalar..

Bu kış günü bir öksüz kız elde bakracı,
Merhametsiz rüzgârlarla dağılmış saçı

* Dr., Uşak Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, ismail.kecec@usak.edu.tr

Su almağa gidiyordu... Sırtı çıplaktı;
Karanlıkta artan soğuk sırtını yaktı...

Şişirmişti karlar küçük ayaklarını,
Esen rüzgâr dondurmuştu kulaklarını.
Zavallının karnı açtı, gözü yaşlıydı.
Düşe kalka gidiyordu, çok telaşlıydı.
Bir kasırğa koptu birden, kızı ağlattı,
Güzel, narin vücudunu yerlere attı...
Yukardaki saraydan gördü bunu ay,
Gözlerine zindan oldu birden bu saray...
-Soğuk kızın gül yüzünü kavuruyordu-
“Ay”, bir anne gibi tatlı sesiyle sordu:

Çıldırдың mı kız?
Niçin yapıyorsunuz
Çıktın dışarı?

Görmedin mi sen?
Dışarda esen
Deli rüzgârı?

Öksüz kız bu tatlı sesle önce ürperdi
Lakin sonra sakinleşti ve cevap verdi:

Ay, sorma benden,
Bilmiyorum ben
Bu nasıl şeydir...

Yalnız derdim çok,
Bir sevincim yok.
Anam üveydir...

Hıçkırıklar kesti kızın ince sesini.
Zaten “Ay” da anlamıştı neticesini.
Onun için ısrar edip sormadı fazla;
Ve titredi kalbi acı bir ihtizazla.
Gözlerinden yere billûr yaşları indi...

Bir çalının içerisine girdi kız şimdi.
Lakin birden “Ay”ın sesi sarstı kumsalı:
“-Kucağında bir inci var, ben ona, çalı!..”
“Hazırladım atlas çadır, ipekli sedir,”
“Hadi çalı, öksüz kızı al bana getir!..”

Birdenbire bir silkindi, çalı at oldu,
Dikenleri ona ipek bir kanat oldu;
Yavaş, yavaş yükseldi, gökler alçaldı,
“Ay”, bu kızı bakracıyla yanına aldı...

İşte o günden beridir
“Ay”ın çehresi değişir.
Kızın değişen haliyle...
Ay bu kızın hayaliyle
Bazan parlar, bazan söner.
Âdeta şaşkına döner.

Kız bazan girer otağa;
Başlar halı dokumağa,
“Ay”ın yüzünü o zaman
Hasretle sarar bir duman,
Bir hilâl olur yeisle;
Gittikçe artan bir sesle
Beyaz çehresi kirlenir...

Bazan kızın keyfi coşar:
Bakraçla göle koşar
Ve Ayın çektiği çile
Biter... Coşkun bir sevinçle
Gülen yüzü bedirlenir...

Gökte büyük bir "Dev" vardır,
Her zaman "Ay"ı kıskanır:
Güzel kız ondadır diye;
Kavga eder bir düziye
Öksüz kızı kapmak için,
Ve kendisi için için
Kızın aşkına taliptir.

Yirmi beş gün Ay galiptir,
Yüzü parlar süzgün süzgün
Lakin heyhat, ayda üç gün
Bu "Dev" galip gelir "Ay"a,
Ay da başlar ağlamaya
Hıçkırıklarla boğulur,
Yüzü yaşlarla sararır,
Sonra kararır, kararır,
Tam üç gün görünmez olur..." (Ali, 2015, s. 111-113)

1. Giriş

Yazarlık yaşamına şiirle başlayan pek çok edebiyatçı gibi Sabahattin Ali de edebiyata ilk adımını şiirle atar. 1925'te henüz 18 yaşındayken şiirleri yayımlanmaya başlayan Sabahattin Ali'nin görüldüğü ilk mecra *Çağlayan* olur. Balıkesir'de çıkarılan bu dergide "Şarkı", "Nedâmet"; 1926 senesinde "Aşk Başlangıcı", "Gazel Naziresi", "İlk Beyaz Saç" gibi şiirleri yayımlanır. Bu yıldan itibaren farklı dergi ve mecmualara da şiirler, hikâyeler gönderir. *Servetifünun* bunların başında gelir. "Gecenin Kemanı", "Kümeste Sabah", "Acaba", "Köprü'nün Çocukları", "Buruşuklar", "Muallim" 1926'da; "Köprü'nün Geceleri", "Dere", "Ne Kazandık", "Kalbimde Aşkınız" 1927'de; "Bedbin" ve "Bir

Macera" da 1928'de bu dergide çıkar. Bu yıllarda görüldüğü diğer yayın organlarının arasında *Güneş*, *Hayat*, *Meşale* ve *Irmak* da vardır. Sözelimi, çok sevip saydığı babasının ölümü üzerine kaleme aldığı "Babam İçin" *Güneş*'te; "Serserinin Ölümü", "Öksüz Kız Masalı", "Beşik" *Hayat*'ta; "Köprüde Sabah" *Meşale*'de ve "Hayat/Mefkûreci" ise *Irmak*'ta yayımlanır (Bezirci, 2007, s. 19).

Sabahattin Ali'nin bu evrede kaleme aldığı ve Almanya'da iken kitap şeklinde bir defterde topladığı bu şiirlerin büyük bir kısmı *Kurbağanın Serenadı* başlığıyla yazarın ölümünden sonra *Dağlar ve Rüzgâr* ile *Öteki Şiirler* ile birlikte basılır. Romanları ve özellikle de hikâyeleriyle haklı şöhretini elde etmiş Sabahattin Ali'nin sağlığında kitap olarak yayımladığı ilk eseri ise 1931 ile 1934 yılları arasında yazılan şiirlerden kendisinin seçtiği 28 şiirinin yer aldığı *Dağlar ve Rüzgâr* olur. Bu iki kitapta yer almayan, değişik zamanlarda ve farklı dergilerde yazdığı şiirleri ise yine ölümünden sonra *Öteki Şiirler* başlığı altında toplanır. Şiirlerinin geneline göz atıldığında hece ölçüsüyle kaleme alındığı halk şiirinin biçim özelliklerinden yararlandığı görülür. Farklı olarak *Öteki Şiirler*'de toplananlarda halk edebiyatındaki âşık tarzı söyleyişlerin yanı sıra gazel, şarkı, terakib-i bend ve mesnevi gibi klasik edebiyat formları ile yazılmış şiirlere de rastlanır. İçerik olarak da kötümserlik, aşk, yalnızlık ve kaçış temleri ağırlığını hissettirir. Hikâyelerindeki, romanlarındaki toplumsallığa, gerçekçiliğe şiirlerinde rastlanmaz. Alabildiğine romantik ve bireysel hislerle kaleme alınmışlardır (Korkmaz, 2016, s. 357-374).

2. Sabahattin Ali'nin Edebî Geleneği Yorumlayışı ve "Öksüz Kız Masalı" Hakkında

Türk edebiyatının geçmişten günümüze seyri göz önüne alındığında oldukça zengin sözlü ve yazılı anlatı birikimine sahip olduğu bilinen bir olgudur. Geleneksel anlatı türleri olarak karşımıza çıkan bu birikim günümüzde Türk halk edebiyatı, Türk halk bilimi, klasik Türk edebiyatı gibi daha da çoğaltılabilecek dönemler ve başlıklar altında ele alınıp değerlendirilirler. Devralınan bu miras elbette sadece bu konular hakkında inceleme yapacak araştırmacıların ilgi alanına girmez. Türk kültürünü biçimlendirdiği ve biçimlendirmeye de devam ettiği gibi şairlerin, yazarların da doğrudan ya da dolaylı olarak esinlendiği, yararlandığı, şu veya bu nedenle ilgisiz kalamadıkları bir mirastır. Bu anlatı birikimini yok sayanlar bile hiçbir şey yapmasalar dahi bu görmezden gelişleri ile onu muhatap almak durumundadırlar. Özellikle mitik anlatımlar, destanlar, masallar, efsaneler, halk hikâyeleri gibi anlatılara ayrı bir parantez açmak gerekir. Bunlar ister yazıya geçirilmiş isterse sözde kalmış olsun toplumun kolektif belleğinde varlıklarını sürdürmektedirler. Yansımaları ise gerek bireylerin duygu, düşünce ve eylemlerinde gerekse toplumun ortaya koyduğu karakter, refleks ve reaksiyonlarında açıkça görülebilir. Hâl böyleyken toplumun içinden ve ona bir biçimde bağlı olan yazarların, şairlerin de kaleme aldıkları eserlerde bu yansımalara rastlanması doğaldır.

Sabahattin Ali de bu edebî gelenekle ilişkilendirilebilecek bir isimdir. 1936'da yapılan bir söyleşide kendisine yöneltilen "halk ve divan edebiyatlarımızdan bugün için faydalanma imkânı var mıdır?" sorusuna verdiği yanıt onun bu meseleye dair tavrını görmek açısından yararlı olabilir: "Sanat olmuş ve olacak her şeyden faydalanır. Divan edebiyatı gibi kitle ile arasındaki köprüleri yakmış zümre edebiyatları ancak içtimai tetkik mevzuu olur ve şair bunları ibretle gözden geçirir. Halk edebiyatı ise, halka varabilmek yollarını işaret edeceği için daha istifadelidir. Fakat bunu da olduğu gibi almak yanlıştır. Halk edebiyatının geri tarafları çoktur. Mahsullerinin ekserisi din ve tasavvuf karanlığının,

derebeylik zihniyetinin tesirleri ile dopdoludur. Bu materyali kullanacak olanlar ayıklamasını bilen insanlar olmalıdır” (Ali, 2006, s. 35). Edebiyatın halkla olan bağlantısının önemine vurgu yapan Sabahattin Ali divan edebiyatının bu nitelikten mahrum olduğunu düşündüğünden ondan yararlanmanın yollarını aramak boşunadır. Divan edebiyatının aksine halk edebiyatı bu doğrultuda başvurulabilecek kaynak olma özelliğini bünyesinde barındırır ancak olduğu gibi, kalıp halinde alınmamak kaydıyla. Çağın gereklerine göre ayıklanması, dönüştürülmesi gerekir.

Divan edebiyatına oldukça mesafeli olmasına rağmen üstte de belirtildiği gibi *Öteki Şiirler* adı altında toplanan şiirlerinin bir kısmı gazel, şarkı, terkiib-i bend ve mesnevi gibi klasik edebiyat formları ile yazılmıştır. İncelendiğinde aruza da hâkim olduğu anlaşılan Sabahattin Ali'nin tercihinde bu şiirleri kaleme aldığına yaşının henüz genç olması, divan edebiyatına biçim olarak değil içerik olarak karşı olması gibi gerekçeler etkili olmuştur denilebilir. Halk edebiyatından gelen tesirlere ise şiirlerinde daha fazla rastlanır. Üstelik bu etkilenmeler sadece yapı ve biçim unsurlarıyla sınırlı değildir. Konu ve imaj sistemi olarak da kendisini belli eder. Sözelimi, halk şiirinde görülen klasik 'gül', 'bülbul' imajlarına şiirlerinde sıklıkla yer verir (Korkmaz, 2016, s. 374). Benzer tesirler kendisinin hikâyelerinde de görülebilir. Sayıca az da olsa folklorik öğelerden, özellikle de sözlü gelenekten hareketle kurguladığı hikâyeleri oldukça başarılıdır. “Kağrı”, “Ses” ve modern bir halk tragedyası olarak nitelendirilebilecek “Hasanboğuldu” adlı hikâyeleri bu folklorik malzemedan yararlanmasının somut örnekleri olarak gösterilebilir (Korkmaz, 2016, s. 102).

Çalışmaya konu olan “Öksüz Kız Masalı” da buraya kadar bahsi geçen sözlü kültürün, geleneksel Türk anlatılarının doğrudan bir yansıması, Sabahattin Ali'de bu birikimden kaynaklanan etkilenmelerin somut bir göstergesi olarak yorumlanmaya oldukça müsaittir. 24 Mart 1927 tarihli Hayat mecmuasında yayımlanan şiir şairi tarafından “Hocam Ali Canip Beğe” ibaresiyle Ali Canip Yöntem'e ithaf edilmiştir. Ali Canip, Sabahattin Ali'nin İstanbul'daki Muallim Mektebi'nden edebiyat öğretmenidir. Şiirin başlığına düşülen dipnotta ise “Öksüz Kız Masalı” için; “eski Türklerdeki aşk üsturelerinden biridir” açıklaması yazılıdır. Çoğulu olan esatirin daha çok kullanıldığı üsture; “ilkçağ insanlarına ve tanrılarına ait maceraları, kahramanlıkları anlatan masal ve efsane türünden hikâye ve rivayet” anlamına gelir. Günümüzdeki karşılığı mitolojidir. Sabahattin Ali'nin bu mitik anlatmadan haberdar olmasında ise kanaatimce Ali Canip Yöntem'in payı vardır. “Genç Kalemler” hareketinin öncülerinden olan, dilde Türkçülük ve edebiyatın millileşmesi yolunda köklere dönüş üzerine düşünceleri ve hamleleriyle Ziya Gökalp ve Ömer Seyfettin'le birlikte başı çeken Ali Canip'in bir edebiyat öğretmeni olarak da derslerinde bu meselelere dönük bir müfredatının olması gayet mümkündür. Sabahattin Ali de eski Türklere ait olan bu anlatmadan etkilenmiş olmalı ki onu “Öksüz Kız Masalı” başlığıyla bir anlamda nazma dökmüş; bir hürmet ve teşekkür nişanesi olarak da hocası Ali Canip Bey'e ithaf etmeyi tercih etmiştir. Şiire dair verilen bu ön bilgilerin ardından “Öksüz Kız Masalı”nın barındırdığı mitik ve masalsı unsurların tespit ve çözümlemesine geçebilirim.

3. Şiirde Geçen Mitik ve Masalsı Unsurlar

3.1. Şiire Kaynaklık Eden Mitik Anlatma

Sabahattin Ali'nin şiiri hangi üstureden esinlenerek kaleme aldığı bilinmemekle birlikte yaptığım araştırmalar sonucu Bahaeddin Ögel'in öksüz kız ve ay'ın konu edildiği anlatmaların Orta Asya kökenli olduğu yönündeki saptamalarına rastladım. İnsanoğlu, parlak gecelerde aya bakarak üzerine uzun uzun düşüncelere dalmıştır. Ayın üzerindeki lekelerle dair çeşitli hayaller kurarak onlar için şiirler söylemiş, efsaneler düzmüşlerdir. Orta Asya'da Tükçe konuşan halklardan derlenmiş bu efsanelerde; "Ay'da bir sırıkla su taşıyan, iki kovalı bir kızdan" söz edilir. Ögel bu anlatmalardan ikisi hakkında özet şeklinde bilgi vererek bunların ikisinin de Yakut Türklerine ait olduğunu ifade eder. İlki kısaca şöyledir: "... Yakut Türklerinden bir zamanlar, öksüz ve yoksul bir kız varmış. Sıkıntı içinde yaşarmış. Aya yalvarmış ve aydan yardım istemiş. Kız bir gün soğuk bir gecede suya giderken, ay inmiş ve kızı alıp, götürmüş. Bunun için, dolunayda, omzunda sırtığı ve iki kovası ile görünürmüş. Ayda iki tane de çocuk doğurmuş. Bunun için Yakut Türkleri, kızdan zarar gelir diye, aya baktırmazlar imiş."

Bu anlatmalardan ikincisi de yine Yakut Türklerine ait bir masaldır. Buna ayrıca bir de üvey anne motifi katılmıştır. Ayrıca ilkinde güneş yer almazken; bunda ayın rakibi olarak güneş de ortaya çıkar: "... Öksüz ve yoksul bir kız varmış. Üvey annesi, kıza çok eziyet edermiş. Bir gün, iki kovasını sırtının uçlarına takarak suya gitmiş. Bu sırada, ay ile güneş, yere inmişler. Kız, onları görünce korkmuş ve bir fundanın arkasına saklanmış. Güneş, kızı funda ile alıp, göğe götürmüş. Sonra da aya vermiş. Bunun için ay üzerinde, fundanın altına saklanmış kız, hep görünür dururmuş" (Ögel, 1995, s. 197-198).

"Öksüz Kız Masalı" ile üstte alıntılanan iki anlatma karşılaştırıldığında ortaklıkların ve ufak da olsa ayrışan yönlerin olduğu fark edilecektir. Sabahattin Ali'nin haberdar olduğu anlatma da bu anlatmalara paralel olsa gerektir. Dikkat edilirse Bahaeddin Ögel Yakut Türklerine ait dediği bu iki anlatmayı hem efsane hem de masal olarak nitelendirir. Bu farklılık her ikisinden de izler taşımasından ötürüdür. Her iki kategoriye de dahil edilebilir. Zaten "eski Türklerdeki aşk üsturelerinden biridir" şeklinde düştüğü dipnotla da Sabahattin Ali bu anlatmayı ilkçağ insanlarına ve tanrılarına ait maceraları, kahramanlıkları anlatan masal ve efsane türünden hikâye ve rivayet anlamına gelen 'üsture' kelimesiyle açıklamış ve şiirine de "Öksüz Kız Masalı" başlığını uygun görmüştür.

3.2. Öksüz Kız

Masalarda yer alan çeşitli kadın tiplerinin başını sağduyulu, iyi yürekli, uysal, çalışkan, doğru, güzel kadın örnek tipi başı çeker ve başroller de çoğunlukla bu karakter özelliğindeki kadınlara verilmiştir. Bütün bu olumlu özelliklere, güzel huylara sahip olmasına karşın tıpkı hayatta olduğu gibi masalda da hemen mutluluğa, iyi günlere kavuşamaz. Türü belalara uğrar, çeşitli güçlüklerle karşılaşır. Bu zorluk ve kötülüklerle karşı onun en güçlü silahı, sabrıdır. Masalarda ya bu sabrının gücüyle ya da şikâyet etmeden dayanmış olmanın bir mükâfatı olarak olağanüstü varlıkların işe karışmasıyla, uzun, zahmetli sına bir gün sona erer ve kötü günler geride kalır (Boratav, 2009, s. 19). Şiirdeki öksüz kız da yoksullukla, açlıkla, soğukla baş etmeye çalışır. Sırtı çıplak, yalınayak bir şekilde evine bakracıyla su götürür. Dertli ve gözü yaşlıdır. Öz annesini

kaybetmiş, üvey annesiyle yaşamaktadır. Üvey annesinin de kendisine iyi davranmadığı sözlerinden anlaşılır: “Yalnız derdim çok/Bir sevincim yok/Anam üveydir”. Üstte aktarılan örnek kadın tiplerine uygun, zorluklarla başa çıkmaya çalışan, uysal, iyi yürekli bir görünüme sahiptir.

3.3. Ay

Eski Türklerde ay, güneş ile birlikte insanoğluna iyilik getiren, onları koruyan iki kutlu ve güçlü varlık olarak görülürler. İnsanoğluna sürekli göz kulak olduklarına ve onları kötü yola sapmaktan koruduklarına inanılırdı. Ay, farklılıklar olmakla birlikte genellikle erkek olarak, güneş de dişi olarak düşünülürdü. Güneş sıcaklığın, ay ise soğukun sembolüydü. İklimin soğuk olduğu bölgelerde ortaya çıkan anlatmalarda da aya daha çok önem verildiği görülür. Zaten buralarda güneş ışıklarını, sıcaklığını esirgediğinden olsa gerek ay, güneşten daha güçlü olarak gösterilmiştir. Böylelikle girdiği her yeri soğutarak güneşin yok edemediği kötü ruhları bile öldürebilmektedir. Üstelik insanlara zararı da dokunmaz (Ögel, 1995, s. 198). “Öksüz Kız Masalı”nda da ayın bu korumacı yönünün ön plana çıkarıldığı görülür. Gökyüzündeki sarayından öksüz kızın yoksul, perişan haline kayıtsız kalmaz. Çektiği çileyi görür, şefkatle dolu olarak onun kederine ortak olmaya, kol kanat germeye çalışır.

3.4. Olağanüstülükler

Üstte de belirtildiği şekilde masallardaki örnek kadın tipleri eğer yaşadıkları sıkıntılara sabrederlerse bunun bir mükâfatı olarak olağanüstü varlıkların işe karışmasıyla, uzun, zahmetli sınama bir gün sona erer ve kötü günler geride kalır. Şiirde de öksüz kız yaşadıklarına karşı gösterdiği sabırla ayın şefkatini kazanmış ve kızı kendi yanına almıştır. Ayın emriyle kızın girdiği çalı birden silkinerek ata dönüşür. Dikenleri de kanat halini alarak kızı bakracıyla birlikte, ayın onun için kendi sarayında hazırladığı içinde ipekli sedirin olduğu atlastan bir çadıra uçurur. Türk masallarında tıpkı destanlarda olduğu gibi at önemli bir yer tutar. Bir binit olarak kullanıldığı gibi, sahibine öğüt veren, onu uyaran ya da güç durumlarda ona yardımcı ve tabiatüstü güçleri olan bir varlık olarak da tasvir edilir (Boratav, 2013, s. 91). Ayın görüntüsü de kızın görünüp kaybolmasıyla değişir. Kız halı dokumak için otağa kapandığında ay onu göremeyişin verdiği üzüntüden dolayı yüzü dumanlanır, hilâl hâlini alır. Su almak için çıktığında ise ayın yüzü şenlenir ve parlak bir hâle bürünür.

Yukarıda Yakut Türklerine ait olan anlatmalardan ilkinde öksüz kızın aya yalvardığı için ayın onu alıp götürdüğü; ikincisinde ise ay ve güneşin yere indiği, onları gören kızın korkup bir fundanın arkasına saklandığı motiflerinin yer almasına karşılık bu şiirde bu ayrıntıların olmadığı görülür. Bu durum, ya Sabahattin Ali'nin bu anlatmanın farklı bir varyantından haberdar olduğu ya da anlatmayı kendi tasarrufu doğrultusunda kurguladığı şeklinde yorumlanabilir.

3.5. Dev

Türk masallarında görülen devler iki grupta toplanabilir. Bunlardan ilki; demonlar, kötü ruhlular ve bazen de şeytanlar olarak tasvir edilir. İkinci grup ise; dünyada bulunan yaratıkların, normal boy ve büyüklüklerinin çok üstünde düşünülmüş ruhlardır (Ögel, 1995, s. 561). “Öksüz Kız Masalı”nda da ayın rakibi olarak karşımıza bir dev çıkar. Bu devin ayı kıskanmasından, öksüz kızın aşkın talip olduğu için onunla sürekli kavga halinde

olduğundan bahsedilir. Yakut Türklerince anlatılan masalda rakip güneş olarak anlatılırken burada aya rakip olarak dev yer alır.

3.6. Ayın Görünümleri

Şiirin son bendinde dev ile ayın süregelen kavgalarından yirmi beş gün ayın galip çıktığından, üç gün ise devin galip geldiğinden söz edilir. Bu durum eski Türklerdeki bir inanışın yansımasıdır. İnsanlar eski zamanlarda ayın bazen büyük ve parlak, bazense küçük ve donuk olmasının sebepleri üzerine düşünürlermiş. Ayın her küçülüşünde de onu bir şeyin yiyip bitirmekte olduğuna inanırlarmış. Ayın bu yolla küçülüp büyümesinin ise onun kimi kavimlerce kurtlar, kimilerince de yedi başlı dev tarafından yenmesine yorulmuştur (Ögel, 1995, s. 199). Şiirde geçen; “Ay da başlar ağlamaya /Hıçkırıklarla boğulur, / Yüzü yaşlarla sararır, /Sonra kararır, kararır, / Tam üç gün görünmez olur...” dizeleri de ayın evrelerini işaret eder. “Tam üç gün görünmez olur...” dizesi yeni ay evresi olmalıdır. Bilindiği üzere yeni ay evresinde ay, güneş ile dünya arasında olduğundan ayın dünyaya bakan yönü ışık almaz, dünyadan bakıldığında da ay görünmez. Ayın bu evresinde parlaklığını kaybetmesi üstte de ifade edildiği gibi onun bir şey tarafından yenmesi sonucu oluştuğu algısına sebep olmuştur. Öksüz Kız Masalı’nda da bu rolü ve işlevi dev üstlenmiş gözükmemektedir. Benzer biçimde, ayın öksüz kızın otağa girmesiyle “beyaz çehresinin kirlenmesi” ve su almak için dışarı çıkması sonrası “gülen yüzünün bedirlenmesi” ifadelerini de yine ayın yirmi sekiz günlük periyot boyunca geçirdiği hilâl, ilk dördün dolunay, son dördün gibi evrelerinin yorumu olarak düşünmek mümkündür.

4. Sonuç

“Kağnı”, “Ses” ve özellikle de “Hasanboğuldu” hikâyeleriyle folklorik öğelerden, sözlü kültürden faydalanmanın nitelikli örneklerini veren Sabahattin Ali’nin geleneksel anlatı birikimiyle kurduğu bu bağı genç yaşlarında edindiği anlaşılmaktadır. Henüz yirmi yaşında kaleme aldığı “Öksüz Kız Masalı” ile bu eğilimini belli eder. Şiir, eski Türklerle ait Ay’da bir sıvrıkla su taşıyan, iki kovalı bir kızdaki söz edilen anlatmanın bir bakıma nazma dökülmüş hâli olarak değerlendirilmelidir. Bahsi geçen anlatmanın hangi varyantının kendisine kaynaklık ettiğini bilmemekle birlikte alıntılanan iki örneğine bakıldığında şiirle büyük ölçüde benzeştikleri görülür. Ortak ve farklı unsurlar hesaba katıldığında iki anlatma örneğinden de esinlenmelerin olduğu açıktır. Bununla birlikte özellikle öksüz kızın dramını verdiği kısımlarda duygusal tonun baskınlığı fark edilir. Sabahattin Ali’nin hikâyeye ve romanlarına kıyasla şiirlerine hâkim olan romantizmin tesiri ve edebiyat yolculuğunun henüz başında bir genç olduğu göz önünde bulundurulduğunda bu duygusal atmosfer şaşırtıcı değildir. Ayın öksüz kıza kol kanat girmesi, onu yanına alması, devle olan mücadelesi gibi olağanüstülükleri anlatırken de arka planda bu atmosfer varlığını sürdürmeye devam eder. Ayın evrelerini işaret eden, mitik unsurlarla bezeli son iki bendiyle eski Türklerin inançlarına yapılan atıflar da şiire kaynaklık eden anlatmaların ruhunu yansıması bakımından son derece uyumludur.

KAYNAKÇA

- Ali, S. (2006). *Markopaşa Yazıları ve Ötekiler* (4. Baskı), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Ali, S. (2015). *Bütün Şiirleri* (18. Baskı). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Bezirci, A. (2007). *Sabahattin Ali* (2. Baskı). İstanbul: Evrensel Basım Yayın.
- Boratav, P. N. (2009). *Zaman Zaman İçinde* (2. Baskı), İstanbul: İmge Kitabevi.
- Boratav, P. N. (2013). *100 Soruda Türk Halk Edebiyatı*. Ankara: Bilgesu Yayıncılık.
- Korkmaz, R. (2016). *Sabahattin Ali-İnsan ve Eser*. İstanbul: Kesit Yayınları.
- Ögel, B. (1995). *Türk Mitolojisi II*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

MIMETIC RIVALRY AND GLORY IN SHAKESPEARE'S *TITUS ANDRONICUS*

Shakespeare'in *Titus Andronicus* Oyununda Taklit Arzu ve Görkem

Mehmet Akif BALKAYA*

Abstract

What is the place of rivalry in Shakespeare's *Titus Andronicus* (1594)? The aim of this paper is to study William Shakespeare's *Titus Andronicus* (1594) as an example of the state of rivalry which, as the study asserts, is related to Thomas Hobbes' theory of the state of nature, and René Girard's theory of mimetic desire. In *Titus Andronicus*, Titus, Tamora, Bassianus, and Saturninus act in accordance with the state of nature. The play represents a disordered society, disturbed by the throne-fight of the Roman brothers, Saturninus and Bassianus. Also, Roman order weakens because of a war with the Goths, who are a threat to Roman authority and social contract. Following the arrival of the Goths, one cruel and violent action follows another. Through the analysis, it is concluded that the subplot, the arrival of Goths, representing the barbarous, uncivilized man, strengthens the main theme: release of the repressed state of nature because of actions, stemming from following "glory" and rivalry by ignoring public gain.

Keywords: Titus Andronicus, the State of Nature, rivalry, tragedy

Özet

William Shakespeare'in *Titus Andronicus* (1594) oyununda rekabetin yeri nedir? Bu çalışmanın amacı, Thomas Hobbes'un doğa durumu ve René Girard'ın taklit arzu teorileri ile ilişkilendirilerek Shakespeare'in *Titus Andronicus* oyununu rekabet durumu örneği olarak incelemektir. Oyunda Titus, Tamora, Bassianus ve Saturninus doğa durumuna paralel hareket etmektedirler. Ayrıca, Roma otoritesi ve sosyal sözleşmesine tehdit olan Goth'larla olan savaştan dolayı Roma düzeni zayıflamaktadır. Goth'ların gelişiyle, şiddet dolu eylemler birbirini izlemektedir. Çalışmanın ele aldığı teoriler bağlamında, şu sonuca

* Assist. Prof. Dr. Necmettin Erbakan University. e-mail: makif.balkaya@hotmail.co.uk This paper is a revised edition of the second chapter of my PhD. Dissertation

ulaşılır: barbar ve medeniyetsiz Goth'ların gelişi olan yan olay örgüsü ana temayı, yani toplum çıkarını önemsemeyerek rekabet ve "şan-şöhret" peşinde koşmaktan kaynaklanan baskılanmış doğa durumunun ortaya çıkışını, güçlendirmektedir.

Anahtar Kelimeler: Titus Andronicus, doğa durumu, rekabet, tragedya

1. Introduction

The known earliest edition of *Titus Andronicus* dates back to 1594 as printed in the *First Quarto*, in which the full title of the play is "*The most lamentable Romaine Tragedy of Titus Andronicus*" (Gray 295). However, in 1904 Arden Shakespeare edition of *Titus Andronicus*, H. Bellyse Baidon states that the play "...was written between 1589 and 1593" (1904, p. xi).

Titus Andronicus is dominated by quarrels between Saturninus and Bassianus, the children of the dead Roman emperor; by revenge and rivalry between Titus, the Roman commander, and Tamora, the captive Goth queen who later becomes the Roman empress. Shakespeare presents "a state of conflict ...between two sections of the community", a conflict led by the Roman brothers, the sibling rivals (Mcalindon, 2002, p. 6). Titus comes back from war with Tamora, the Goth queen, Alarbus, Demetrius and Chiron, her children, and Aaron the moor, her lover as prisoners of war. Upon his arrival, he finds Rome as disordered by the fight of throne between rival brothers Saturninus and Bassianus. Although Titus is asked to be the emperor by Marcus, the tribune, Titus rejects, and announces Saturninus' emperorship. To honour Titus, Saturninus marries Lavinia, his daughter who is in love with Bassianus. However, Lavinia is seized by Bassianus; thereupon, Saturninus marries Tamora. Tamora vows to revenge Titus, who sacrificed her son Alarbus. Therefore, plotting with Aaron, Tamora asks Demetrius and Chiron to rape Lavinia and kill Bassianus. Titus's sons Quintus and Martius are held responsible by this crime, and they are executed. Lucius is banished as he revolts the judges. These incidents lead Titus to pursue "glory" to such a point that he disregards the survival of Rome, an act that makes him act in line with the state of nature, and the state of rivalry. As he avenges upon Tamora and her sons in a "barbarious" way, he orders Lucius to attack Rome by the help of Goths. Therefore, the play is full of rivalrous actions within a chaotic, and disordered society in which conflict, and rivalry never end till the end of the play.

In this study, three groups of rivals are examined. The first group is an example to sibling rivalry: Saturninus and Bassianus. The second rivals are Titus and Tamora. Titus has fought for the glory of his nation. Yet, as the captive Goth queen becomes a Roman empress, Titus becomes a rival to Tamora to save his glory, honour and reputation. Similar to the Roman brothers, the Goth brothers Demetrius and Chiron act in accordance with the state of rivalry. This chapter examines to what extent mimetic desire and the state of nature are conducive to the state of rivalry in the actions of the above-mentioned characters.

Among Shakespeare's early-tragedies, *Titus Andronicus* contains many rivalrous actions that take place one after another. This makes the analysis of the play difficult because the incidents are closely intertwined (Warren 69). For example, Bassianus' elopement with Lavinia leads Titus to kill Mutius, whereas the same action leads Saturninus to marry

Tamora. One reason for such a difficulty may be because, in David Bevington's words, "Shakespeare apprenticed himself to neo-classical Senecan tragedy in *Titus Andronicus*" (2002, p. 53). Because of the formula of the revenge play, a tragic hero may receive a different reaction than an avenger receives. The reason for this is that one may have a "sympathetic identification" with the avenger (53). That is, "as a pattern for tragedy, Senecan revenge tragedy "has its limitations" that make Titus "the cunning avenger more than the fallen hero struggling to understand his destiny" (Bevington, 2002, p. 53).

Among the sources of conflict, and continuity between order and disorder are "mimetic rivalry", and the state of nature (Girard, *ATE*, 1991, p. 3). For Hobbes, the main causes of conflict, rivalry, and chaos within the state of nature are "competition, diffidence, and glory" which lead men "to invade for profit, safety and reputation", respectively (L, 1998, p. 83). These are direct threats to order and Authority. As it is related to rivalry and passions, Titus' pursuing "glory" affects the Roman Authority (Abizadeh, 2011, p. 313). Along with Titus, Bassianus, Saturninus are chasing up "glory" in their pursuit of personal power and "reputation" as both "think themselves wiser and abler to govern the public better than the [other], and these strive to reform and innovate, one this way, another that way; and thereby bring it into distraction and civil war" (L, 1998, p. 113). Titus disregards Roman laws, and revenges on his own like a man in the state of nature. The actions of above-mentioned characters bring chaos and disorder that leads the state of nature to be revealed, as each supposes himself to be superior to another (L, 1998, pp. 83- 84). Therefore, a crisis of the state of rivalry requires a continuous conflict behaviour.

Act I begins with the fight of Saturninus and Bassianus to become the emperor. Bassianus announces his rivalry in this competition. Saturninus says, "Plead my successive title with your swords: / I am his first-born son, ... / ... / Then let my father's honours live in me" (Shakespeare, 1995, I.i.4-7)⁷⁹. To the Roman laws, the "first-born-son" (I.i.4) Saturninus has the right on sovereignty. There, Saturninus refers to the primogeniture, a divine belief of the 16th century England. It is a political idea that the eldest son of a sovereign receives the father's authority and title (Montrose 36). According to this idea, the eldest legitimate son has the right on the title, and lands of the dead emperor. As Lawrence Stone remarks, "the prime factor affecting all families which owned property was ... the principle and practice of primogeniture, for the preservation and protection of which the entail was designed" (Stone 87). This is a law that protects and preserves the power of a state. Similar to this, regarding the primogeniture as one of the legitimate claims to authority, J. P. Sommerville has put it, "[t]hese included original election by the people, victory in a just war, and gift from a sovereign ruler. It was widely agreed that the best form of government was a monarchy in which succession proceeded by primogeniture in the male line..." (28). Therefore, Saturninus' reference to primogeniture presents his belief in his legitimate claim to the throne. Yet, Bassianus claims himself to be "a poor competitor" (I.i.63).

The "successive title" embodies the power of sovereignty which is protected by "swords" (1.1.4). Competition for the title of emperorship leads the fractions to be gathered (L, 1998, pp. 83-84). That Bassianus announces himself as a "competitor" is a challenge to the Roman power relations and to Authority because its power has been politically and culturally established for years (Mcalindon, 2002, p. 6). As regards competition that leads

⁷⁹ Henceforth, all references to Shakespeare's play are with act, scene, and line numbers only.

to rivalry, and conflict, Hobbes says, "if men had the use of reason they pretend to, their commonwealths might be secured, at least from perishing by internal diseases" (L, 1998, p. 212). In this context, Bassianus acts against reason, the law of nature because a son of an emperor is expected to care public gain. The rivalrous competition generates an "internal disease" within Rome. Yet, each brother calls Romans to support him. The "competition" is so fierce that it may end in civil war, which may subvert the Authority. But none of the brothers thinks about the possible results of their egotistic actions.

Saturninus and Bassianus are, in Michael Hattaway's words, "obviously evil" princes (2002, p. 109). Saturninus, for example, takes his sword and calls countrymen to "defend the justice" to such an extent that he may kill his brother (1.1.2). Sword represents the power of Authority. The death of the emperor brings forth the idea that the state is powerless. That there is no head as a ruler in Rome leads some to act in line with the state of nature, and rivalry. The reason is that such are the ones who believe in equality in terms of right to everything without a sovereign. Therefore, as Thomas Hobbes remarks, social contract without the protection of a sovereign power becomes meaningless (L, 1998, p. 111). Similar to Saturninus, Bassianus also asks his followers to defend his right to the throne with swords. This situation represents that no one feels secure. As a result, the insecure men are ready to "fight" with others (L, 1998, p. 83-85). Such a beginning presents the rivalry of both brothers who subvert the Roman power relations. Both are ready to deploy violence.

Bassianus and Saturninus act by disregarding power relations. This is a relation that stems from hierarchy. However, the Roman brothers disregard working for the benefits of the community because of their fight of throne. Theirs is an action expected from men who are in the state of nature that believe in one's equality by birth. However, following Saturninus, Bassianus' way of addressing the Romans is similar to that of his brother: "[t]o justice, continence, and nobility: / But let desert in pure election shine, / And, Romans, fight for freedom in your choice" (I.i.15-17). The Roman brothers establish "rivalries between factions" that may start a civil war (Sommerville 2). Civil war "is necessarily consequent ... to the natural passions of men when there is no visible power to keep them in awe, and tie them by fear of punishment to the performance of their covenants, and observation of those laws of nature" (L, 1998, p. 111).

2. Rivalry And Chaos

Titus saves his country as a good soldier from many wars. Similar to what Titus does for the good of Rome, a ruler is expected to preserve his people from any threat and/or danger. However, the envious Roman brothers fight publicly; therefore, the requirements of social contract have been neglected. As Hobbes argues, human beings need to follow peace to live in harmony, and in security to get rid of war of condition stemming from equality by birth (L, 1998, p. 83; 111). In other words, without a Sovereign power, everyone may get into the state of rivalry, and may fight against other(s), as there is no rule-maker, as an Authority that "keep[s] them in awe" (L, 1998, p. 111). The Roman brothers bring chaos, and lead the society to separate into fractions as Bassianus claims his equality to Saturninus; therefore, communal security and peace are threatened by the collapse of hierarchy. As Hobbes remarks, if a state weakens "not by external violence, but intestine disorder, the fault is not in men, as they are the matter; but as they are the makers, and

orderers of them" (L, 1998, p. 212). That is, not the subjects, the citizens, but Bassianus and Saturninus are responsible in the weakening of the Roman Authority which gives way to their interaction with the Goths (Paster, 2002, p. 156).

Within this context, political disorder, and the results of the previous war with Goths lead Saturninus, and Bassianus to act in accordance with the state of nature, and rivalry. Each decides and acts for his self-interest. The death of the emperor brings a political vacuum, which leads Bassianus and Saturninus to rest on their strength to get the throne (L, 1998, p. 111; Mcalindon, 2002, p. 7). In other words, as Hobbes has put it, there is no power for the security of people because of the death of the emperor (L, 1998, p. 111). The Roman brothers return to the state of nature as the authority of "One man" (L, 1998, p. 114) ends.

Rivalry between the Roman brothers escalate to a point that the two become double, as their actions and speeches become similar to each other's. That is, each loses his personal differences, and becomes, in a way, the "double" of the other. This is what Girard calls "mimetic double". As Girard has put it, "brotherhood is almost invariably associated with the reciprocity of revenge" in tragedies that are drawn from myths, and legends (ATE,1991, p. 274). Although they are brothers, the idea of killing one another does not seem to be an unusual act. They become rivals to such an extent that their actions lead the social contract to be left hanging in the air. This situation leads the power of Roman authority to weaken. The Roman brothers disregard the social contract that keeps power at the hands of the sovereign.

Power, however, works by means of relationships established among socially, culturally, and politically shaped subjects, discourses, and practises by Monarchy, State and above all Authority. Power is shaped and constructed by a hierarchical, and organized structure. (Foucault, PK, 1980, p. 198). Although power is not concrete, it affects everyone as it subsists within cultures through man-made hierarchies, rituals and systems (Foucault, PK, 1980, p. 198). The collective mind puts all the members of factions into the same pot, in which their ideas are directed toward one object: unconditional acceptance of what Saturninus or Bassianus says. Mob mentality stems from the crowd psychology, regarding which, the sociologist Gustave Le Bon remarks, "a crowd [has] a sort of collective mind which makes them feel, think, and act in a manner quite different from that in which each individual of them would feel, think, and act were he in a state of isolation" (4). In other words, as everyone regards the idea of a collective mind, personal differences of individuals begin to vanish. Such a mind, in principle, works in a similar way that mimetic desire works. That is, an individual or others direct one person or a group to desire the same object or to attack on the same target. Therefore, as Bassianus and Saturninus return to the state of nature, they want their followers to imitate their manners.

As the social contract is disregarded, the order is disrupted in such a way that no one questions the necessity of acts of rivalry. However, so as to sustain the Roman authority, Alarbus is sacrificed to show the Goths that they are at the lowest degree in terms of hierarchy, as they are prisoners of war. Titus lets his sons sacrifice Tamora's eldest son upon Lucius's request: "Give us the proudest prisoner of the Goths, / That we may hew his limbs, and on a pile / Ad manes fratrum sacrifice his flesh..." (I.i. 96-98). Although the war is over, Titus accepts this demand as he is aware of his prestige and power for the

Romans. However, through his interactions with the Goths, Titus becomes barbarous, as he neglects the necessities of the social contract and civil laws that do not take personal feelings into consideration in public matters. Titus contaminates Roman rite culture. Rites constitute cultural importance because a ritual is performed to hamper mimetic crisis, and rivalry by supplying a surrogate victim to preclude collective violence.

To control acts of violence, to promote, and to preserve social order, lawful violence seems to be required within the cultural order (Girard, VS, 1972, p. 36-38). Communal rituals function as a safety net in establishing order in the society. To re-establish order, rituals and sacrifices are used once disorder prevails. A rite functions as a violence-diminishing event which “is nothing more than the regular exercise of ‘good’ violence” (Girard, *Violence and the Sacred*, 1972, p. 37). However, the sacrifice of Alarbus goes wrong because it is not done for the sake of ritual but for taking revenge. Consequently, the sacrifice of Alarbus “turn[s] into bad” violence (Girard, *Violence and the Sacred*, 1972, p. 42). Such a rite “has lost all its ritual characteristics; it has gone wrong in the sense that it has reverted to its violent origins. Instead of holding violence in check, the ceremonies inaugurate a new cycle of revenge” (Girard, *Violence and the Sacred*, 1972, p. 125). Violence escalates toward a mimetic crisis because the wrong-gone ritual “lends its support to the forces of destruction” (Girard, *Violence and the Sacred*, 1972, p. 125). In this context, crisis and rivalry are related to competitions. By following passions, however, Titus neglects the requirements of laws of nature, although he is a commander who is supposed to be “the first ruling class [who] introduce[s] the first principle of hierarchy into the city” (Plato, 1961, p. 348-49). Therefore, the laws of nature “are contrary to our natural passions, that carry us to partiality, pride, revenge, and the like” (Hobbes, L 111). As analysed thus far, parallel to what Hobbes argues on passions, Titus is after pride, and revenge; that is, he is following passions instead of laws of nature that prioritizes “social division and hierarch[y]” (E. Berry, 2004, p. 137). Thus, Titus has a leading role in the downfall of Roman hierarchy as he returns to the state of nature, and acts in line with the state of rivalry.

As the Roman hierarchy is under question through the interactions with the Goths, rivalry, and violence, as one of its outcomes, dominate action of the characters. Regarding violence, as Girard says, “Once violence has penetrated a community it engages in an orgy of self-propagation. There appears to be no way of bringing the reprisals to a halt before the community has been annihilated” (Girard, *Violence and the Sacred*, 1972, p. 67). That is what happens after the sacrifice of Alarbus. Many events of violence take place because of the contagious feature of violence that contaminates anyone around through passing the barriers of hierarchy and social degree.

Among the socially and culturally attributed characteristics of manhood are nobility, greatness, honour, courage, pride, and wisdom. Many times, has Titus been victorious in battlefields; yet, he goes on fighting as he seems to know no other way of living. Titus is not greedy in political titles because to be powerful is equal to be an honourable soldier for him. That is, war has become a lifestyle for Titus. To die gloriously at the battle is praised by Titus who believes in the power of army. Therefore, honour, nobility, pride, and similar concepts attributed to manhood within the matter of masculinity make Titus self-centred to the point that his selfishness, an indicator of the state of nature, corrupts the social order.

The ones in the state of nature, as thus far analysed: Titus – Tamora, Bassianus – Saturninus, bring forth violent consequences of the state of rivalry. This condition brings more rivalry, and violence as the play goes on because of its contaminating feature. Regarding violence that stem from rivalry, Girard says: “Each sees in the other the usurper of a legitimacy that he thinks he is defending but that he is in fact undermining. Anything one may affirm or deny about either of the adversaries seems instantly applicable to the other. Reciprocity is busy aiding each party in his own destruction” (Girard, *Violence and the Sacred*, 1972, p. 71). The reciprocal violence of Andronicus and the Goths is justifiable from their points of view. Yet, each party brings forth its “own destruction”. In other words, the two rivals feel justified in the acts of violence. Likewise, Saturninus and Bassianus, the sibling rivals, suppose that each is right on being ready for committing violence (Reese 79).

3. Power And The State

Power creates its subjects, and social area. Anyone around the sovereign power becomes a subject for the Authority (Hobbes, *L* 114). For example, Titus is shaped, and constructed by the army, a leading factor of the Authority. The practices of army make Titus subject to the extent that he has no roles out of the army. Titus is not good at rhetoric, and has no interest in politics. Through the concept of honour, Titus supposes his sword, and his power as politics (James, 1986, p. 309). In other words, personal honour is above becoming the head of the empire for Titus because “... a long-established military and chivalric tradition ... assumes a state of affairs in which resort to violence is natural and justifiable; the recurrence of personal and political situations in which conflict cannot be otherwise resolved than violently” (James, 1986, p. 309). That is, the disciplinary techniques of the army restrict Titus in politics. To resolve any conflict, and rivalry, he resorts to violence. Not only Titus, but also the commoners, and human beings become subjects by the military tradition. However, conflicts, and rivalry escalate into “a crisis of authority”, as the survival of state is less important than personal gains (Foessel, 2006, p. 308).

Titus does not grasp the importance of ruling the state for the benefit of public. Titus places Saturninus as the new emperor. Saturninus, in return, praises Titus by saying “for an onset, Titus, to advance / Thy name and honourable family, / Lavinia will I make my empress” (I.i.242-44). That is, after Titus declares Saturninus as the new emperor, Saturninus announces that he would marry Lavinia to show gratitude. Lavinia, within this context, becomes the desired object for the Roman brothers, who are in the web of mimetic desire. As Leonard Tennenhouse remarks, “Shakespeare uses [Lavinia’s] body as the site for political rivalry among various families with competing claims to power over Rome. For one of them to possess Lavinia is for that family to display power over the rest...” (108). That is why Lavinia is “Rome’s rich ornament” (I.i. 55), as Bassianus calls her. During the political conflict, Saturninus codes Lavinia as a mediated object, whose value is heightened by Bassianus, the mediator. Mimetic desire leads the Roman brothers to turn their attention on Lavinia, who “personifies the state, which implies that her consent ought to go to the man chosen as Rome's emperor” (Ray, 1998, p. 31). Rivalry for Lavinia stems from mimetic desire because Saturninus speaks like a double of Bassianus. Saturninus calls Lavinia as “Rome’s royal mistress” (I.i.245), his statement illustrates the case of mimetic doubling. Roman brothers become double up to the point that what Girard says becomes true: “When mimetic rivalry escalates beyond a certain point, the rivals engage

in endless conflicts that undifferentiate them more and more; they all become doubles of one another" (Girard, *ATE*, 1991, p. 185).

Rivalry between the "double" brothers escalates to the point that "Lavinia is surpris'd" (I.i.284) by Bassianus. Mutius helps Bassianus "and with [his] sword ... keep[s] th[e] door safe" (I.i.287). Upon the incident, Titus says "My sons would never dishonour me" (I.i.295) and Titus kills his own son, Mutius. By killing his son, Titus supposes that he maintains his power, and Authority, as he is "half crazed with grief" (Belsey, 2002, p. 135). And on his part, Titus sustains his personal honour. The reason is that he says, "Traitor, restore Lavinia to the emperor" (I.i. 296). In both cases, Titus decides by his own will as the sovereign of the family because of the Roman belief of "patria potestas", the rule that the father has the right to let live or take life. Therefore, Mutius' killing is a sacrifice for the honour of the family, but more importantly for Titus, who pays great attention to the power of honour above all (Kahn, 2002, p. 212). As Titus is the head of the family, he may be regarded the sovereign of the Andronici family within the patriarchal system. The sovereign power has the privilege of letting someone live or die (Foucault, *HOS*, 1978, p. 135). This is derived "from the ancient patria potestas that granted the father of the Roman family the right to "dispose" of the life of his children and his slaves; just as he had given them life, so he could take it away" (*HOS*, 1978, p. 135). To take or give life is an apparent characteristic of the kingly/Authorial power.

The effect of the relationship between mimetic desire and state of nature arrives to such an extent that Saturninus gets Tamora, the barbarous Goth queen, as Roman empress. The political identity of Rome is threatened because of Saturninus' sudden personal decision. Regarding this issue, Professor of English, Naomi Conn Liebler remarks, Rome's "cultural identity is challenged from the outset by the incorporation of aliens within its boundaries, by confusion and dissension about its rules of conduct and their consistent applications, and by the hybridization of its central leadership" (1995, p. 133). That is, Saturninus decides personally on a matter that may affect the whole society, and he takes the hand of the enemy as he gets angry with the Andronici family. Saturninus' anger is an act of state of nature because an emperor may not do so for the benefit of his country, as he is expected to rule the country without bringing in personal matters. Social and political harmony in Rome is disrupted by the marriage of Saturninus and Tamora. As Hobbes argues, "when either they have no common enemy, or he that by one part is held for an enemy is by another part held for a friend, they must needs by the difference of their interests dissolve, and fall again into a war amongst themselves" (*L*, 1998, p. 112). Tamora was the "common enemy" for both Titus and Saturninus; yet she becomes more than "a friend" for Saturninus.

After she becomes the Roman empress, Tamora hides her intention: to revenge the Roman commander Titus. Both Tamora and Titus hide their feelings of revenge, and rivalry. Each rival becomes a mediator to the other, for two reasons. The first reason is that Tamora, the captive Goth queen, now becomes a Roman empress. Therefore, the inferior Tamora becomes a superior rival because of her new title. The second reason is that Tamora hides her feelings toward Titus because she realizes that Saturninus' emperorship may get into danger, as in case of any conflict, Romans "take Titus' part", as Tamora says (I.i.446). Thus, each realizes the potential power of the other, and each aims to destroy the other secretly. Therefore, such kind of desire is reciprocal desire. As soon as the model realizes that he

is imitated by an imitator, the model imitates the imitator so as to “put aside the obstacle that the other places in his path” (Girard, *Mimesis and Violence*, 1979, p. 9). Therefore, each becomes a model to, and an imitator of the other rival. On the surface, both Titus and Tamora accommodate themselves to the requirements of the social contract. Yet, their true feelings, and intentions are hidden. For example, as soon as Tamora becomes the Queen of Romans, she says, “Titus, I am incorporate in Rome, / A Roman now adopted happily, / And must advise the emperor for his good. / This day all quarrels die, Andronicus. / And let it be mine honour, good my lord, / That I have reconciled your friends and you” (I.i. 462-67). Her addressing seems to be convincing enough; yet, Marcus Andronicus, the one who is after the welfare of Roman state, and not in the state of nature, is aware of Tamora’s hypocrisy as he says, “That on mine honour here do I protest” (I.i. 477). Marcus tries to warn Saturninus and Titus; yet Saturninus silences Marcus by saying “Away, and talk not; trouble us no more” (I.i. 478). The rival states Rome and Goth are mingled one by this marriage. Although Saturninus is the emperor, he has no ability of sustaining the Authority, as he is in the state of nature. He does not care possible dangers of a marriage with an enemy queen. Tamora acts as if there were no rivalry between her and Titus. Although Tamora has also power by becoming the Roman empress, her rivalry with Titus continues. The reason is that she needs to “dissemble all ... griefs and discontents” (I.i. 443). That is, she hides her true thoughts toward her rival Titus. Power relations, and power distribution do not remain fixed in the state of rivalry, but it is rivalry that remains constant between the two sides. She is conscious of the fact that Saturninus thinks not in the way an emperor would do.

Act II brings the subplot of the fight of the two Goth brothers. The rivalry of Demetrius and Chiron, however, is similar to that of Bassianus and Saturninus. Chiron says, “Tis not the difference of a year or two / Makes me less gracious or thee more fortunate / ... / And that my sword upon thee shall approve / And plead my passions for Lavinia’s love” (II.i. 31-36). Like Bassianus, Chiron ignores age factor which is crucial in patriarchal order. Chiron becomes a rival to his brother Demetrius. Therefore, Demetrius and Chiron become double. They have no individual differences after Aaron tells them his plan. Similar to Bassianus and Saturninus, Demetrius and Chiron desire Lavinia in terms of mimetic desire, and the state of rivalry. However, Aaron advises them to be reasonable as he uses reason for cunning (Belsey, 2002, p. 123). Aaron is aware of the danger of such rivalry, as he says, “Why, are ye mad? Or know ye not in Rome / How furious and impatient they be, / And cannot brook competitors in love?” (II.i. 75-77). As a man in the state of nature, Aaron knows the rules of the forest, an uncivilized place.

Tamora does not kill Titus as he is powerful in the eyes of the Romans. Instead of him, Tamora chooses Lavinia as the surrogate victim. After Lavinia is raped on the dead body of Bassianus, Lavinia’s tongue and hands are cut. Demetrius and Chiron become doubles and mediators of hatred, as “mimetic effects ... affect the choice of the only entities left inside the system, the doubles themselves. Mimetic contamination will now determine more and more the choice of antagonists” (Girard, *ATE*, 1991, p. 186.) Demetrius and Chiron have Alarbus’s revenge, as they obey what Tamora orders them to do (Belsey, 2002, p. 140). Similar to Alarbus, Lavinia is hewed.

In Act III, soon after his sons are arrested for killing Bassianus, Titus gives a speech similar to that of Tamora when she begged for her son Alarbus, “Hear me, grave fathers! noble

tribunes, stay! / For pity of mine age, whose youth was spent / In dangerous wars, whilst you securely slept; / For all my blood in Rome's great quarrel shed" (III.i.1-4). The two double rivals do every way that they may to bring the other down. The begging scene of Titus looks similar to that of Tamora. Yet, for Titus, honour is still a steady truth that represents his self-centredness as he says "For two and twenty sons I never wept, / Because they died in honour's lofty bed" (III.i. 10-11). Honour, here, is a human passion that inactivates reason, law of nature. Therefore, Titus does not think about Roman judicial system, which may release Martius and Quintus, Titus' sons who are accused of killing Bassianus, if they are found innocent by "the Judges and Senators" (III.i.). Titus does not trust the Roman judges; therefore, he challenges the reliability of Roman Authority once he says, "were they but attired in grave weeds, / Rome could afford no tribunes like to these" (III.i. 43-44). There, Titus discusses the formal authorized dresses of the judges and senators but he regards them damned as he says, "tribunes with their tongues doom men to death" (III.i. 47). Titus disrespects the Roman Authority as he does not trust their objectivity. Titus, similar to Tamora, weeps as a father would do for his children. The similitude of Tamora and Titus' begging for their children, and the rivalry between each Roman and Goth brothers reinforces the representation of mimetic desire that stems from barbarism and ignoring the Authority and the requirements of the social contract. Therefore, the state of nature, and mimetic desire work together to establish the state of rivalry.

Before his analysis of state of nature, Hobbes argues on human passions which may inactivate reason. Similarly, as Titus speaks on passions, he says, "Is not my sorrows deep, having no bottom? Then be my passions bottomless with them" (III.i. 216-17). After Lavinia is raped, her tongue and hands cut off, Lucius is banished, and his sons are accused of killing Bassianus, Titus feels helpless, and he cuts off his hand as ransom so as to set his sons free as Aaron tells him to do. Marcus, who believes in the supremacy of law and public order, says, "yet let reason govern thy laments" (III.i. 218). However, Titus is far from grasping the importance of reason, the law of nature, which is proposed by Marcus. Following that, "the heads of [Titus'] two noble sons" (III.i. 236) are brought to Titus, who vows to revenge. Titus rejects to obey the rules of reason, law of nature, as his sorrow is too "deep" that the state of "fierce rivalry" surrounds him as he is now totally out of reasoning (Girard, *VS*, 1972, p. 49). Similar to Tamora, once his mimetic rival and now his rivalrous double, Titus turns to the enemy, as he tells Lucius to "Hie to the Goths, and raise an army there" (III.i. 285). Therefore, once again the state of nature reigns over the social contract and civilization within the state of rivalry by disregarding law, and reason.

As thus far analysed, Titus is in the state of nature for some reasons. First, because he rejects to become the emperor, which may have enabled him to establish Authority through averting possible factions and conflicts because of the sibling rivals Saturninus and Bassianus who desire to have power, and to become the emperor. Second, Titus sacrifices Alarbus in a barbarous way, which besmirches Roman ritual and sacrifice culture, and which establishes an environment that is based on actions related to state of nature because of the contagious effect of violence (Kahn, 2002, p. 211). Through Alarbus' sacrifice, Titus becomes double of Tamora as his encounter with the barbarian Goths keeps him out of the Roman culture. Third, Titus does not show respect to Roman senators for

their judgment of Martius and Quintus who are accused of killing the brother of the emperor. Maintaining honour and glory is vital for Titus. Yet, this makes him a man in the state of nature, as he is after his personal gain. As R. A. Foakes points out, "virtue and honour are drained of meaning in a play that relishes cruelty" (2003, p. 54) which sustains the necessary environment for the state of nature and mimetic desire as the Roman Authority is in question after the hybridization of Rome with the Goths, the two rival states. As Girard has put it, "The more nearly 'perfect' the doubles are as doubles, the easier it becomes to confuse them, and ... to Exchange or substitute one for another or for many others" (Girard, *ATE*, 1991, p. 186). Through the end of the play, the Goths and the Romans become mimetic doubles because the cultural differences that establish each society vanish.

In Act V, Titus gives a feast which is announced by Marcus as such: "The feast is ready, which the careful Titus / Hath ordained to an honourable end, / For peace, for love, for league, and good to Rome" (V.iii. 21-23). Honour is emphasized for announcing Titus' feast which may be for the good of Rome, as feasts serve to unity, and peace within a society. However, by this feast, Titus has a plan of revenge as he cooks "a human pastry" (Greenblatt, *Shakespeare's Freedom* 57). Therefore, Titus treats a personal problem publicly. Titus and Saturninus debate on the issue of honour of family by the case of Virginius. Saturninus says, "the girl should not survive her shame, / And by her presence still renew his sorrows" (V.iii. 41-42). Following that, Titus kills Lavinia to defend his honour, and to let Lavinia's "shame" die with her (V.iii. 46). Lavinia becomes the scapegoat for the Andronicis and the Goths to purge violence on. Titus kills Lavinia because "... dual conflicts give way to associations of several people against a single one..." (Girard, *ATE*, 1991, p. 186). Lavinia becomes the scapegoat as "mimetic rivalry ... produces ... the breeding of violence and collective victimage..." (Girard, *ATE*, 1991, p. 187). Lavinia, in the end, becomes a victim of the state of rivalry, as both Goths and Romans breed violence on her.

Although Lucius returns with an army of Goths, the order he restores is "half Roman-Goth, [that] will eventually destroy what is left of Rome" as represented through Aaron's burial till the head (Liebler, 1995, p. 147). In a way, Rome is still headless now that "Rome has lost all vestiges of its political identity" (Liebler, 1995, p. 147). The end of the play is similar to what Saturninus did when he married the Goth Queen. That is, Rome becomes hybridized in the end of the play, as Titus' rivalry with Tamora subverts Roman order by the time Lucius associates with the Goths. Saturninus committed a similar error at the beginning of the play as he married Tamora to revenge Titus who shamed Saturninus after Lavinia was seized.

4. Conclusion

In conclusion, strategies in the state of rivalry depend on past experiences of conflict between rivals. Therefore, Titus plots to avenge Tamora and the Romans as his strategy in rivalry. As 165atüre165 rivalry for emperorship between Saturninus and Bassianus, future crisis occurs because of mimetic desire. The reason is that Saturninus marries Lavinia, the desired object, to surpass Bassianus's mediation. Therefore, in the state of rivalry, future disputes between rivals form their behaviours in line with the outcomes of both the state of 165atüre and mimetic desire. The state of 165atüre reveals itself by the death of the

Roman emperor whose sons act in accordance with the state of rivalry. Conflicts for power distribution form the manners of rival siblings. Also, following glory, and honour is the key factor that generates both the state of 166atüre and the state of rivalry. In case 166atür laws are not sufficient to demand justice, the state of 166atüre and mimetic desire conduce man to the state of rivalry to look for its ways for revenge.

REFERENCES

- Abizadeh, A. (2011). "Hobbes on the causes of war: A disagreement theory." *The American Political Science Review*, 105(2), 298-315. Retrieved from www.jstor.org/stable/41495067
- Baildon, H. B. (1904). Ed. *The works of Shakespeare: The lamentable tragedy of Titus Andronicus*. London: Methuen and Co.
- Belsey, C. (2002). "Gender and family." *The Cambridge companion to Shakespearean tragedy*, edited by Claire McEachern. Cambridge: Cambridge University Press, pp. 123-141.
- Berry, E. (2004). "Laughing at "others"." *The Cambridge companion to Shakespearean comedy*, edited by Alexander Leggatt. Cambridge: Cambridge University Press, pp. 123-138.
- Bevington, D. (2002). "Tragedy in Shakespeare's career." *The Cambridge companion to Shakespearean tragedy*, edited by Claire McEachern. Cambridge: Cambridge University Press, pp. 50-68.
- Foakes, R. A. (2003). *Shakespeare and violence*. Cambridge: Cambridge UP.
- Foucault, M. (1978). *The history of sexuality Volume I: An introduction*. Trans. Robert Hurley. New York: Pantheon Books.
- Foucault, M. (1980). *Power/knowledge: Selected interviews & other writings 1972-1977*. Ed. Colin Gordon. New York: Pantheon Books.
- Mcalindon, T. (2002). "What is a Shakespearean tragedy?." *The Cambridge companion to Shakespearean tragedy*, edited by Claire McEachern. Cambridge: Cambridge University Press, pp. 1-22.
- Girard, R. (1968). *The scapegoat*. Trans. Yvonne Freccero. Baltimore: Johns Hopkins UP.
- Girard, R. (1989). *Violence and the sacred*. 1972. Trans. Patrick Gregory. London: Johns Hopkins University Press.
- Girard, R. (1979). "Mimesis and violence: Perspectives in cultural criticism." *The Girard Reader*, (14), 9-19. Retrieved from www.scopus.com.
- Girard, R. (1991). *A theatre of envy*. New York: Oxford UP.
- Hattaway, M. (2002). "Tragedy and political authority." *The Cambridge companion to Shakespearean tragedy*, edited by Claire McEachern. Cambridge: Cambridge University Press, pp. 103-122.
- Hobbes, T. (1998). *Leviathan*. 1651. Ed. J.C.A. Gaskin. Oxford: Oxford University Press.

- James, M. (1986). *Society, politics and culture: Studies in early modern England*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Kahn, C. (1997). *Roman Shakespeare: Warriors, wounds, and women*. New York: Routledge.
- Kahn, C. (2002). "Shakespeare's classical tragedies." *The Cambridge companion to Shakespearean tragedy*, edited by Claire McEachern. Cambridge: Cambridge University Press, pp. 204-223.
- Liebler, N. C. (1995). *Shakespeare's festive tragedy: The ritual foundations of genre*. London: Routledge.
- Moschovakis, N. R. (2002). "'Irreligious piety' and Christian history: Persecution as pagan anachronism in 'Titus Andronicus'." *Shakespeare Quarterly*, 53(4), 460-486. Retrieved from www.jstor.org/stable/3844237
- Plato. (1961). *The Republic*. 380 BC. Trans. Allan Bloom. Philadelphia: Basic Books.
- Ray, S. (1998). "Rape, I fear, was root of thy annoy": The politics of consent in Titus Andronicus." *Shakespeare Quarterly*, 49(1), 22-39. Retrieved from www.jstor.org/stable/2902206.
- Shakespeare, W. (1995). *Titus Andronicus*. 1623 (1594). 3rd Edition. London: Bloomsbury Arden Shakespeare.

FROM DIFFIDENCE TO RIVALRY: SHAKESPEARE'S MACBETH

Kendine Güvensizlikten Rekabete: Shakespeare'in *Macbeth* Oyunu

Mehmet Akif BALKAYA*

Abstract

What is the source of the state of rivalry, and of one's desire to have power over other people? Is it the state of nature, as Thomas Hobbes has put it? The state of nature refers to the state of man who is egotistic, and self-preserving. A man in this state believes in equality by birth. In this state, man is at war against one another, as there is no (or lack of) authority to keep everyone secure. Soon after he kills the king, Macbeth, who acts in line with the state of rivalry, fears Banquo and Malcolm because he considers them as his rivals. Macbeth feels himself inferior to Banquo. His inferiority makes him diffident. This paper is based on the analysis of Macbeth's state of rivalry, his relationship with other characters, and his decisions and actions to examine the relationship between the state of nature and mimetic desire.

Keywords: William Shakespeare, *Macbeth*, Thomas Hobbes, diffidence

Özet

Bir insanın diğerleri üzerinde güç elde etme isteğinin ve rekabet durumunun nedeni nedir? Thomas Hobbes'un belirttiği gibi bunun sebebi doğa durumu mudur? Bu durumdaki insan doğuştan eşitliğe inanır. Bu durumda, insan bir diğerleriyle savaş içindedir çünkü herkesi güvende tutacak bir otorite yoktur (ya da zayıftır). Kralı öldürdükten sonra, rekabet durumunda hareket eden Macbeth, Banquo ve Malcolm'dan korkar çünkü onları kendine rakip görür. Aşağılık duygusu onu özgüvensiz kılar. Bu çalışmanın amacı, doğa durumu ve taklit arzu arasındaki ilişkiyi incelemek için Macbeth'in doğa durumunu, onun diğer karakterlerle olan ilişkisini, onun karar ve eylemlerini incelemektir.

* Assist. Prof. Dr. Necmettin Erbakan University. e-mail: makif.balkaya@hotmail.co.uk This paper is a revised edition of the second chapter of my PhD. Dissertation

Anahtar Kelimeler: William Shakespeare, *Macbeth*, Thomas Hobbes, özgüvensizlik.

1. Introduction

Macbeth is supposed to be written in 1606, published in the *First Folio* in 1623, and was performed by King's Men before James I of England (VI of Scotland). Shakespeare takes the material of the play from Raphael Holinshed's (1525-1580) *Chronicles* (1577), and Scottish history (Clark and Mason, 2015, p. 26). Macbeth considers Malcolm, Donalbain, and Banquo obstacles, and rivals to his kingship; therefore, he fears them. His fear is related to "diffidence", a lack of self-confidence. Along with "glory" and "competition", "diffidence" is one of the three causes of conflict which is related to the state of nature, and the state of rivalry (*Leviathan*, 1998, pp. 83). Macbeth is ambitious to have a crown, an endless desire that leads Macbeth to act in the state of rivalry so as to secure his title. Within this context, the state of rivalry becomes the focal point to attain his desire for personal gain under the pressure of rivalry that stems from the state of nature.

This study is based on the analysis of Macbeth's state of rivalry, his relationship with other characters, his decisions, and actions to examine the relationship between the state of nature and mimetic desire. Macbeth remains in between the struggle of reason and passion, two notions that are examined by Thomas Hobbes, who relates them to the law of nature and the state of nature, respectively. In between these notions, Macbeth establishes his Authority on lawless acts, such as, regicide, accusing innocent watchmen of regicide, leading prince Malcolm, and Donalbain to seem guilty of regicide, hiring murderers to kill Banquo, and Fleance. Within the context of Hobbesian political theory, "diffidence", as the second reason of conflict "in the nature of man", is the focal point that leads Macbeth to act in line with the state of rivalry (*Leviathan*, 1998, pp. 83). In this respect, this study asserts that "diffidence" leads Macbeth to kill his rivals for safety of his unauthorized kingdom.

Act I introduces the bleak setting out of civilization, and the three witches without any social rank. The isolated and bleak land, as the setting of the opening scene, evokes the idea of being far from civilization and society. In 1597, James VI and I published *Daemonologie*, an examination of witchcraft. The Kings' book is on magic, trial of and punishments of witches. The King excludes the witches and/or women with magical power out of the social hierarchy (McDonald, 2002, p. 47). Similar to that, the witches in the play are represented out of the society without a place within the social contract. They are not interested in what is just and/or unjust. Although the witches meet Banquo as well, they are not much interested in him, as they specifically decide to meet Macbeth. However, that they are closely interested in Macbeth leads the audience/reader wonder to what extent Macbeth may act out of the law of nature, and whether he may subvert the social hierarchy for his private objectives or not. The ambiguous statement of the witches "Fair is foul and foul is fair" further arouses curiosity, as why and how anyone or anything fair would become foul (Shakespeare, 1995, 1.1.9)⁸⁰. This statement may refer to the theme of appearance versus reality. It means that anything, any event and/or anyone that seems to be good may be bad indeed (Ekmekçioğlu, 1993, p. 197; Belsey, 2002,

⁸⁰ Henceforth, all references to Shakespeare's play are with act, scene, and line numbers only.

p. 135). Therefore, Macbeth's fair actions during the war may be contaminated by his foul plans.

The political conflict, in this context, results from "the revolt" (1.2.2). It is strengthened by the rebellion of "merciless Macdonald" (1.2.9), who has "the multiplying villainies of nature" (1.2.11). As rebellion means a resistance to authority, and order, it brings forth the idea of rivalry because a rival, in politics, competes for superiority through his actions. Moreover, "multiplying" is the key word that may foreshadow further treason of Macbeth. The reason is that "villainy" stands for the criminal behaviour that may include rivalry of a man who disobeys law, and order during and/or after a war. It is not that easy to control law, and order under the conditions of war because a war may pave the way for the state of nature. The reason is that any unjust action may be regarded as just during a war, as in the example of the Thane of Cawdor who revolts against his king. As another example, Macbeth finds the opportunity to put into practice his plan of regicide right after the war. It is because Macbeth realizes that the Authority has weakened, as he assumes that a revolt shows that there is something lacking in the Authority. Therefore, such a mind reveals the selfish, and competitive side of man in the state of rivalry. Thus, such "mankind" as the Thane of Cawdor, and later Macbeth, may lead the state "to be dissolved", as they do not follow the rules of the law of nature that stands for sustaining justice (Hobbes, *Leviathan*, 1998, p. 212). As put forth in the theoretical framework of this study, the state of rivalry, as a threat to the justice of the sovereign, escalates because of its contagious characteristic. It may be contagious because Macdonald' and the Thane of Cawdor's revolts foreshadow Macbeth's treason, and regicide.

The captain's statement: "whence comfort seemed to come / Discomfort swells" may refer to contrast of order and disorder (1.2.27-28). However, the revolt is suppressed by Macbeth and Banquo who are regarded "as cannons over-charged with double cracks / So they doubly reboulded strokes upon the foe" (1.2.37-38). They fight against the enemy with great effort and bring victory to Scotland. They deploy authorized violence of the king against the lawless "kerns", and rebels. The king praises Macbeth, the "valiant cousin! Worthy gentleman!" (1.2.24). King Duncan orders his men to "pronounce [Thane of Cawdor's] death, / and with his former title [to] greet Macbeth" (1.2. 65-66). That is, King Duncan awards Macbeth with the title of Thane of Cawdor. When King Duncan says, "What he hath lost, noble Macbeth hath won" (1.2.67) the King refers to the title of Thane that passes to Macbeth. Yet, it may foreshadow Macbeth's gaining kingship by regicide, as the previous Thane of Cawdor "hath lost" that chance (1.2. 67).

Macbeth's belief in the prophecies of the witches ascertains his potential of acting in accordance with the state of rivalry, and the state of nature, and he seems ready to disobey the requirements of the social contract (Hobbes, *De Cive* 62-63). Macbeth begins to interiorise his fantastic eminence. Therefore, Macbeth begins to ignore the necessities of hierarchy, social order, and authority. His ignorance resulting from the statements of the witches makes him return to the state of nature. The reason is that political disorder, and the prophecies of the witches lead Macbeth's deep repressed ambitious desires to be revealed. The contrast of good versus bad is strengthened by Macbeth's statement, "This supernatural soliciting / Cannot be ill, cannot be good" (1.3.131-32). The contrast of good versus evil suggests the contrast of civilization versus the state of nature. In an aside Macbeth says,

If good, why do I yield to that suggestion
Whose horrid image doth unfix my hair,
And make my seated heart knock at my ribs,
Against the use of nature? Present fears
Are less than horrible imaginings.
My thought, whose murder yet is but fantastical,
Shakes so my single state of man. (1.3.136-42)

The statement “[Duncan’s] murder yet is but fantastical” shows that Macbeth has already thought on regicide (1.3.141). As part of his plot, Macbeth acts as if he were a good soldier; therefore, he hides his intention to kill the king, an idea that makes him uneasy, as his statement “horrid image doth unfix my hair” presents (1.3.137). His idea to subvert the authority is against the law of nature. This is a law that leads “every man...to obtain peace” (Hobbes, *De Cive* 62). The shaking of “state of man”, in Macbeth’s words, may refer to the civil state of man that goes along with the requirements of the social contract.

Since the state of nature refers to the condition of man without laws, and order, Macbeth’s idea of murdering the king shows that Macbeth is ready to act against laws, and social contract. To this end, he acts in line with the state of rivalry for personal gains. However, his self-interested nature looks for finding a possibility of subverting the authority. As regards self-interest, Gregory S. Kavka rightly remarks, “self-interested concerns play ... a large role in motivating human actions” (*Hobbesian Moral*, 1986, p. 53). Public gain becomes insignificant, as compared to personal gain as “self-interested motives tend to take precedence over non-self-interested motives in determining human actions. That is, non-self-interested motives usually give way to self-interested motives when there is a conflict” (Kavka, *Hobbesian Moral*, 1986, p. 64). The conflict within the Scottish state leads Macbeth to think for his self-interested plans that have been repressed before.

2. The State Of Nature And Conflict

Just as the state of nature, and mimetic desire are related to conflict, the passions of love, envy, and hatred are related to one another, and to conflict. Macbeth seems to respect King Duncan, his model, but, according to Macbeth, he becomes his rival. Moreover, “Macbeth does not want to have rivals in his peers” (Veszy-Wagner 251). That is, Macbeth’s state of rivalry leads him to overcome his peers, so that he may attain power for ever. In “mimetic terms” Macbeth’s obedience leads him to hate his model, the King. Macbeth is envious and full of hatred because King Duncan has power, authority, and Macbeth wants to have them. The King, the mediator in this case, uses the “common power” and “law” required by the social contract, as he is the legal power-holder. In other words, against the ones who are in the state of nature and/or rivalry or who may disrespect civil laws, the king uses lawful authority to eliminate any possible rival to his throne. Such ones bring crisis. The desirer, Macbeth, brings the mimetic crisis due to his rivalry with the mediator. It is mimetic because the crisis is generated because of mimetic desire, as Macbeth aims to destroy the model who, for Macbeth, becomes a rival.

King Duncan aims to honour Macbeth by saying, “From hence to Inverness, / And bind us further to you” (1.4.42-43). Upon this, Macbeth sends a letter to Lady Macbeth to inform

her about the prophecies of the witches, and his ambition. For instance, regarding his ambitious desire, Macbeth writes, “when I burned in / desire to question them further ...” (1.5.3-4). On his own, Macbeth remains in between reason and passions, namely envy, rivalrous ambition, and hatred. Reason demands Macbeth to obey the rules of authority, and the necessities of hierarchy. Lady Macbeth desires Macbeth to sustain the way the witches show him, as otherwise Macbeth “fear[s] to do” so (1.5. 24). Lady Macbeth invokes to “spirits” for “metaphysical aid”,

Come, you spirits
That tend on mortal thoughts, unsex me here,
And fill me from the crown to the toe, top-full
Of direst cruelty. Make thick my blood.
Stop up the access and passage to remorse,
That no compunctious visitings of nature
Shake my fell purpose, nor keep peace between
Th’ effect and it. (1.5.40-47)

Lady Macbeth decides to act like the witches to bring out Macbeth's repressed ambition. Her utterance “unsex me” may show that Lady Macbeth is ready to get out of the patriarchal order that makes her act in accordance with cultural codes of womanhood; that is, to be merciful, and gentle by obeying the norms of social order. Her “purpose” is to keep away from “nature” that may stand for the social contract which prioritizes “peace”. That is why she calls “murd’ring ministers” that “wait on nature’s mischief” so that her “keen knife see not the wound it makes, / Nor heaven peep through the blanket of the dark / To cry ‘Hold, hold’” (1.5.48; 1.5.50; 1.5.52-54). “Knife” and “wound” refer to their plan of murdering the king. Lady Macbeth uses the words “night”, “hell”, and “dark”, as she and Macbeth hide their true intentions. She wants Macbeth to act against the normative order of the social contract, as she cautions Macbeth “O never / Shall sun that morrow see. / Your face, my thane, is as a book where men / May read strange matters. To beguile the time, / Look like the time. Bear welcome in your eye, / Your hand, your tongue; look like th' innocent flower, / But be the serpent under 't. (1.5.60-66; Belsey, 2002, p. 134). That is the king “shall” not “see that morrow”; he should be murdered, and Macbeth’s “face” needs to hide the “strange matters”. As a part of the plan, Macbeth is to seem “like [an] innocent flower” to hide his ambition, and rivalry. There, serpent” may stand for treason, the way Macbeth follows to the throne. The contrast used by Lady Macbeth represents the contrast of “fair and foul” used by the witches. Therefore, they overlap on common points; that is, to seem obedient to authority, yet to act against its norms. Lady Macbeth advises Macbeth to conceal his two-faced side as “men / may read strange matter” on his “face”.

Macbeth is finally “settled, and bend up” to accomplish his plan; therefore, “[f]alse face must hide what the false heart doth know” (1.7.79-82) to attain kingship. Thus, “the passions contrary to peace” dominate his further actions that may lead him to leave the civil state (*De Cive* 146). The civil state refers to the civilized state of man who obeys the civil laws, and the norms of social contract. He goes after the “false heart”, that is, his passions, and ambition, as he calls it already (1.7.82). Macbeth’s decision to kill the king

disorients him because he prioritizes personal gain over public gain, an action against the civil state. Therefore, his state of nature predominates over reason at the end of Act I.

Act II begins with Banquo and Fleance's dialogue. As Banquo asks the time, Fleance replies "the moon is down; I have not heard the clock" (2.1.2). "The moon", the sun, and their positions would tell the time in old times; however, "the clock" is an invention of civilization. In this regard, the contrast of wildlife and civilization is provided. This is crucial in the sense that before civilization, night was supposed to hold evil lurking in darkness. Therefore, that Banquo says, "There's husbandry in heaven, / Their candles are all out" refers to the power of nature that would react against any disorder on earth (2.1.4-5). The word "candles" may refer to stars; therefore, it may be taken as a metaphor which reminds Macbeth's words "stars, hide your fire". What Banquo means is that it is very dark outside, as there are no stars that night. The darkness of the night foreshadows Macbeth's killing of the king is near at hand. Banquo says, "Merciful powers, / Restrain in me the cursed thoughts that nature / Gives way to in repose" (2.1.7-9). "The cursed thoughts" may be considered as a metaphor that means lawless actions that may disturb order. Moreover, that the witches appear in thunder, in storm, or in rain strengthens the belief that darkness brings danger. That is why, the contrast of light and darkness, fair and foul is used throughout the play.

Macbeth speaks ambiguously, "If you shall cleave to my consent when 'tis, / It shall make honour for you" (2.1.25-26). Macbeth, in a way, means Banquo to go along with his ideas, as a time of Macbeth's kingship may come. However, Banquo's reply is ambiguous as well, "So I lose none / In seeking to augment it, but still keep / My bosom franchised and allegiance clear, / I shall be counselled" (2.1.26-29). Macbeth's vague threat does not go unreturned, as Banquo implies that one may "lose" what is at hand in search of asking for more covetously. Banquo, unlike Macbeth, does not let his reason be controlled by passions that may seduce him. In other words, Banquo thinks of the prophecies of witches as well; yet, he does not let reason guard down his emotions. Thus, for Banquo, who is heralded by the witches as the father of future kings, the state of nature is not materialized. The reason is that he controls his ego by following reason, law of nature, so as not to act against the norms of the social contract. However, Banquo's reference to the prophecies of the witches leads Macbeth to think that Banquo may make plans to get the throne. That is why Macbeth supposes Banquo as his rival, and he fears Banquo.

Macbeth's hallucination of "a dagger...before [him]" represents loss of clear-thinking (2.1.34). Therefore, Macbeth feels uneasy because he remains in the contradiction of crime and law. He knows that he has no lawful right and authority to kill the king. Similar to the reaction of nature to the assassination of Julius Caesar, natural events react to the death of the king, as he is the man at the top of the Great Chain of being. Lennox, a noble Scottish, reports,

The night has been unruly. Where we lay,
Our chimneys were blown down and, as they say,
Lamentings heard i' th' air, strange screams of death,
And prophesying with accents terrible
Of dire combustion and confused events
New hatched to the woeful time. The obscure bird

Clamored the livelong night. Some say the Earth
Was feverous and did shake. (2.3.53-59)

“Night” “screams” to the death of the king whereas Macbeth becomes silent as in his “most need of blessing, ... ‘Amen’ / Stuck in [his] throat” (2.2.33-34). As Macbeth becomes tongue-tied, he decides to “go no more” as he is “afraid to think what” he has “done” (2.2.51-52).

3. Violence And Desire

Macbeth deploys violence to attain and sustain his desires, and other passions by ignoring the public gain, as he acts like a man who is in the state of nature (Hobbes, *Leviathan*, 1998, p. 85). Concerning man’s condition of war, parallel to the state of nature, Hobbes states, “to this war of every man against every man, this also is consequent; that nothing can be unjust. The notions of right and wrong, justice and injustice, have there no place. Where there is no common power, there is no law; where no law, no injustice” (*Leviathan*, 1998, p. 85). Taking advantage of the weakening of the power of authority because of the national, and civil war, Macbeth acts like a man who is in the state of nature because of his egotistic self which supposes that “[f]orce and fraud are in war the two cardinal virtues. Justice and injustice are none of the faculties neither of the body nor mind” (Hobbes, *Leviathan*, 1998, p. 79). In other words, Macbeth deploys violence by using everyone for his self-interest to attain what he desires (Girard, *Violence and the Sacred*, 1972, p. 144). Thus, violence deployed for self-interested purposes may not be stopped, as such purposes are out of communal life constructed by cultural codes of social contract.

Regarding desire, and rivalry, Hobbes asserts that “if any two men desire the same thing, which nevertheless they cannot both enjoy, they become enemies; and in the way to their end... endeavour to destroy or subdue one another” (*Leviathan*, 1998, p. 76). The violent man who is in the state of nature engulfs his rival in enmity by the mimetic crisis which demands a sacrifice, a weak scapegoat. The desirer hides his/her envy of the mediator until they become rivals. The secret envy of the rival leads him to deploy violence against the mediator out of hatred by repressing the idea that the mediator is superior to the desirer. Although Macbeth kills and annihilates the King, he looks forward to kill Banquo and his son Fleance, the first of which is his rival and the second is the scapegoat. Macbeth faces Banquo on his way to a permanent kingship. In this regard, Jules Henry is right in saying, “With a single murder, the murderer enters a locked system. He must kill and kill again, he must plan whole massacres lest a single survivor remain to avenge his kin” (qtd in Girard, *Violence and the Sacred*, 1972, p 54). Thus, the state of nature positions Macbeth to act for further violence, as he arrives to the web of the state of rivalry.

The state of rivalry begins to work since the hierarchy of social order is subverted by Macbeth. The prophecy that Banquo’s children will gain the kingship leads Banquo to become a rival, and a threatening competitor, for Macbeth. Macbeth grieves and suffers as his rival Banquo may exceed him. Regarding grief, Hobbes states, “Grief, for the success of a competitor in wealth, honour, or other good, if it be joined with endeavour to enforce [exert] our own abilities to equal or exceed him, is called EMULATION: but joined with endeavour to supplant, or hinder a competitor, ENVY” (*Leviathan*, 1998, p. 39). Macbeth’s grief arises out of “emulation” because of the assumed “success of” Banquo, his

“competitor”. However, after King Duncan’s murder, his sons Donalbain and Malcolm, the possible rivals of Macbeth, realize the uncanny order as Donalbain, in an aside to Malcolm, says, “What should be spoken / here, where our fate, Hid in an auger-hole, / may rush and seize us? Let’s away” (2.3.119-121). As Malcolm and Donalbain flee from Scotland “to England” (2.3.135) and “to Ireland” (2.3.136), respectively, Macbeth directs his plans toward Banquo.

The state of nature stirs up the state of rivalry for Macbeth, who is envious of Banquo. Macbeth finds himself in the middle of “a continual progress of the desire, from one object to another; the attaining of the former, being still but the way to the latter” (Hobbes, *Leviathan*, 1998, p. 65). Macbeth’s rivalry may be related to a progress of desire. The reason is that his desire to attain power never ends because each time he gains more power, Macbeth fears that his lawless kingship may be subverted. Therefore, Macbeth’s fear brings forth diffidence, and a never-ending rivalry for Macbeth. He lacks self-confidence, as he may lose power any time because of his rivals. That is, Macbeth is aware that the King Duncan, Malcolm, and Banquo are in the civil state who are the representatives of law, and order. His fear, and lack of self-confidence may stem from the fact that “in the civil state, the accusation [of treason] is followed with punishment” (Hobbes, *Leviathan*, 1998, p. 93).

Banquo, however, is aware of the fact that Macbeth killed the king to attain the throne, as, in an aside, Banquo says, “Thou hath it now, King, Cawdor, Glamis all, / As the weird women promised, and I fear / Thou playe’st most foully for’t” (3.1.1-3). Neither Macbeth nor Banquo speaks of his true feelings, and intentions because each fears the other. By the way, Banquo’s words “fear” and “foully” sound similar to the witches’ saying “fair is foul”, and Macbeth’s saying “fair and foul”; therefore, this repetition represents Banquo’s awareness of Macbeth’s state of rivalry, and his potential for committing crime to attain power (1.1.9; 1.1.38). However, Banquo is deluded by the aura of kingship, and he says, “Yet it was said / It should not stand in thy posterity, / But that myself should be the root and father / Of many kings” (3.1.3-6). Although Banquo does not act in defiance of civil law, the idea that Banquo and Macbeth become rivals is discovered by Banquo:

if there come truth from them
As upon thee, Macbeth, their speeches shine
Why, by the verities on thee made good,
May they not be my oracles as well,
And set me up in hope? But hush, no more. (3.1.6-10)

Banquo’s soliloquy reveals that the two may become rivals, since hope of becoming more powerful than Macbeth excites Banquo. However, Banquo does not act in any unlawful manner, as he is a man who follows reason. Banquo realizes that Macbeth may kill him, and his son Fleance; therefore, they aim to flee although Macbeth asks him to attend the “solemn supper” (3.1.14). Similar to Macbeth’s answer to King Duncan’s request of attending Macbeth’s house, Banquo hides his feelings, and he says, “Let your highness / Command upon me, to the which my duties / Are with a most indissoluble tie / For ever knit” (3.1.15-18). However, the difference is that Macbeth hides his true intention of killing the king for satisfying his passions, whereas Banquo gives a reasonable decision to flee from Macbeth. Banquo realizes that Macbeth regards him as his rival who is to be wiped

out. The reason is that Macbeth supposes that Banquo desires to attain his throne. That is why Macbeth takes Banquo as a rival to the throne. The desired object, to sustain the kingship, is “something [Macbeth] himself lacks and ... [Banquo] seems to possess” (Girard, *Violence and the Sacred*, 1972, p 146). Macbeth lacks the desired object because he has no child, whereas Banquo has. Therefore, Banquo, the rival seems to be superior to Macbeth, the desirer. However, for Macbeth, Banquo’s dream of the witches indicates that Banquo secretly supposes that the prophecies of the witches as regards his children would become kings will come true. As Girard remarks, “in desiring an object the rival alerts the subject to the desirability of the object. The rival, then, serves as a model for the subject” (Girard, *Violence and the Sacred*, 1972, p 145). Banquo, for Macbeth, polishes the brightness of the image of kingship. In other words, Banquo, the rival renders the desirability of the throne more appealing than it is for Macbeth. That is why, Macbeth fears as regards the future of his kingship.

Fear and diffidence lead Macbeth to harm his rivals so as to “proceed... from security of ...[his] own fortune” (Hobbes, *Leviathan*, 1998, p. 39). To establish a durable authority of his own, Macbeth aims to remove obstacles on his way to his powerful kingship. Fearing Banquo, Macbeth hires two murderers to kill the possible rivals for his kingship, Banquo and Fleance. This idea may be reinforced, as Macbeth says, “To be thus is nothing, but to be safely thus” (3.1.47). The problem of safety of his kingship becomes an issue on Macbeth’s mind. Macbeth supposes that Banquo holds a loyal standing by the time he says, “Our fears in Banquo stick deep, / And in his royalty of nature reigns that / Which would be feared” (3.1.47-50). For Macbeth, Banquo has a “royalty of nature”. Macbeth pursues the way his passions tell him to do whereas Banquo is loyal to the civil laws. For Macbeth, Banquo “hath a wisdom that doth guide his valour / To act in safety” (3.1.52-53). As Hobbes argues within his theory of the state of nature, “men live without other security, than what their own strength” (*Leviathan*, 1998, p. 84). This is valid for Macbeth, who believes his “own strength” which is the key of his understanding of “security”. As Macbeth “acquires some *Right* in the natural state of men, he only procures himself security” (Hobbes, *De Cive* 53). Macbeth’s “Right” to the throne is an illegitimate one; therefore, he cannot feel enjoyment in the power he attains since he supposes that his rival, Banquo, is superior to him.

Macbeth fears that his killing of the king may enable Banquo to have the kingship. His fear and doubt correspond to “rancours in the vessel of [Macbeth’s] peace” (3.1.58). Hatred (rancour) disturbs Macbeth’s peace of mind. As Girard says, “all these crimes” that break one’s peace of mind “attack the very foundation of cultural order, the family and the hierarchical differences without which there would be no social order” (Girard, *the Scapegoat*, 1986, p. 15). Therefore, Macbeth, the man who is in the state of nature and rivalry, attacks the very foundation of social order, and the hierarchical system.

Hobbes is right in saying, “The cause whereof is, that the object of man’s desire, is not to enjoy once only, and for one instant of time; but to assure for ever, the way of his future desire” (*Leviathan*, 1998, p. 65). Each time Macbeth procures his desire, he looks for another desire. Soon after he becomes the king, the desire of sustaining kingship for himself forever triggers his state of rivalry. Lady Macbeth, as if she were aware of this view, says, “Naught’s had, all’s spent, / Where our desire is got without content. / ’Tis safer to be that which we destroy / Than by destruction dwell in doubtful joy” (3.2.5-8). Lady

Macbeth's statement is similar to what Girard and Hobbes say regarding the relationship between desire and joy. Macbeth is floundering because he faces uncanny events each time he tries to make certain of his power. Therefore, Macbeth procures a "doubtful joy" as he cannot be content with achieving his desire. The "doubtful joy" Lady Macbeth calls is a kind of joy that is fearful since, as Macbeth says, they "have scorched the snake, not killed it" (3.2.14). Macbeth is aware that Malcolm, and Donalbain may come back for revenge. However, there lies a foreshadowing as Fleance runs away while Banquo is murdered. That is, although Macbeth refers to Duncan by his metaphor "snake" he unknowingly refers to Banquo whose child will be the "former tooth" of the snake, a threat to his authority (3.2.16). Although his main target is Banquo, the rival, Macbeth makes Fleance the scapegoat, as he made Malcolm and Donalbain scapegoats, but the scapegoats have run away. As Girard has put it, "the weakest and most defenseless, especially young children" are chosen as scapegoats. Similarly, the "children" of Duncan and Banquo are chosen as scapegoats by Macbeth (*TS*, 1986, p. 15). Macbeth, however, has his "meal in fear", and he "sleep[s] / In the affliction of these terrible dreams / That shake [him] nightly" (3.2.18-20). The reason of his fear is that the first scapegoats have run to Ireland and England, and Fleance has run away as well. After the scapegoats have run away, violence escalates. Macbeth is "convinced that [his] violence is justified" (Girard, *The Scapegoat*, 1986, p. 6). As Macbeth is the king, he has the authority to show who is guilty, as in the example of his convincing the two murderers, or others who suppose that Malcolm and Donalbain are suspicious of Duncan's murder.

Macbeth, however, needs to conceal his true feelings, as he says, "unsafe the while that we / Must ...[wash] our honors in these flattering streams, / And make our faces vizards to our hearts, / Disguising what they are" (3.2.33-36). Macbeth means that he and Lady Macbeth need to flatter those around them so that they may further their own interests (Clark and Mason, 2015, p. 212). For sustaining his unlawful power, Macbeth warns Lady Macbeth to act reasonably in accordance with their plans. Macbeth says,

...Come, seeling night,
Scarf up the tender eye of pitiful day;
And with thy bloody and invisible hand
Cancel and tear to pieces that great bond
Which keeps me pale... / ...
Good things of day begin to droop and drowse,
While night's black agents to their preys do rouse. / ...
Things bad begun make strong themselves by ill. (3.2.47-56)

"Seeling night" may refer to the state of nature which "scarf[s] up the tender eye of pitiful day"; that is, which blinds the merciful, and peaceful civil state. Therefore, the contrast of "night" and "day" stands for the contrast of the state of nature and the civil state. Macbeth calls, "night's black agents"; that is, the passions that lead man to "war against every man" so as to make Macbeth "strong" over others like Malcolm and Banquo, who follow the norms and laws of reason by which hierarchy is maintained so as to sustain peace in a state (Hobbes, *Leviathan*, 1998, p. 83).

Act IV displays Macbeth's longing for more power to sustain security "for his own ends" (III.v. 13) since one more time he meets the witches with whose aid Macbeth desires to

strengthen his power (Moore 44). The prophecies have violent images. The second apparition of a bloody child, says, "for none of woman born / Shall harm Macbeth" (IV.i. 79-80). Following this, a third apparition of a child crowned with a tree in his hands says, "Macbeth shall never vanquished be until / Great Birnam Wood to high Dunsinane Hill / Shall come against him" (IV.i. 91-93). Finally, there appears "a show of eight kings, the last with a glass in his hand, followed by BANQUO" to which Macbeth says, "Thou art too like the spirit of Banquo" (IV.i. 111). The "glass" stands for the future vision of kingship, as it reflects the descendants of Banquo since the similarities and kinship may be realized as Macbeth says, "thy hair / ... is like the first" (IV.i.112-113).

Malcolm and Macduff's dialogue compares the tyrant ruler Macbeth and the benevolent monarch, King Edward. Like political philosophers, Macduff and Malcolm comment on tyrannical rule that favours personal gain against the rule of a monarch who works for the public gain. Malcolm speaks ill of himself while Macduff tries to encourage Malcolm to fight against Macbeth. Malcolm denigrates himself, "were I king, / I should cut off the nobles for their lands, / Desire his jewels and this other's house" (IV.iii. 78-80). There, Malcolm means that at the hands of a greedy man, both the poor and the rich suffer because of a sovereign's avarice. Macbeth has no kingly "graces" and features such "[a]s justice, verity, temperance, stableness, / Bounty, perseverance, mercy, lowliness, / Devotion, patience, courage, fortitude" (IV.iii. 91-94). Although Malcolm defames himself, he actually means that the tyrant is Macbeth. As he says, "had I power, I should / Pour the sweet milk of concord into hell" (IV.iii. 97-98), Malcolm refers to the social agreement and harmony within a civil society through "the sweet milk of concord", a metaphor which is similar to that of Lady Macbeth's saying, "I fear [Macbeth's] nature, / It is too full o'th' milk of human kindness" (I.v. 16-17). Kindness, and harmony are among the features of a civil society without which "the universal peace [would] confound as an "uproar" would be created to destroy "All unity on earth" (IV.iii. 98-99). Therefore, as Hobbes has put it, "[t]ake away in any kind of state, the obedience, (and consequently the concord of the people,) and they shall not only not flourish, but in short time be dissolved" (L, 1998, pp. 224-25). Similar to Malcolm's concern on the obedience of the subjects to the king, Hobbes remarks that disobedience to a ruler would stir up trouble. Malcolm concludes that "such a one [is not] fit to govern" (IV.iii. 101) as such a ruler is out of the social contract. Therefore, Macbeth is an inappropriate governor, as he is not a legal monarch. Malcolm refers to Macbeth as "evil" because of whom Macduff is "banished ... from Scotland" (IV.iii. 112-13). Upon that, Malcolm reveals the truth that he is not such a malignant man, as afore-mentioned misdeeds are "strangers to [his] nature" (IV.iii. 125). Malcolm says he spoke in such a way to test Macduff's "truth and honour" (IV.iii. 117).

Act V, like the beginning of the first act of the play, is full of violent acts and blood. An English invading army attacks Macbeth in Dunsinane. However, Lady Macbeth goes mad, as she cannot cope with her guilty conscience. Guilt causes "a great perturbation in nature", as the doctor tells her (V.i. 9). For Lady Macbeth, Duncan, "the old man ... / had so much blood in him" (V.i. 39-40) that "[a]ll the / perfumes of Arabia will not sweeten this little hand" (V.i. 50-51), although in Act 2 she claimed just the opposite by saying, "a little water clears us of this deed" (II.ii. 68). "Unnatural deeds", in the doctor's words, refer to what Macbeth and Lady Macbeth have done, as they "breed unnatural troubles" (V.i. 68-69). In other words, Macbeth and Lady Macbeth's "deeds" are "unnatural" as they have

no legitimate right to the throne; therefore, sustaining the throne by violence, and, in Malcolm's word, "devilish" plans bring "unnatural troubles" to the Macbeths. Lady Macbeth becomes aware of their "devilish" deeds as soon as she goes mad. Before this scene, Lady Macbeth has associated whatever they did to "darkness"; however, this time, "She has light by her continually" (V.i. 16) as she cannot endure the heavy burden which brings her a disturbed state of mind.

Macbeth's state of mind, as thus far analysed, is disturbed to an extent that there is no way back for him. Macbeth's life seems to have lost its meaning, as even the death of Lady Macbeth means nothing to him. He says, "She should have died hereafter" (V.v. 16), as Macbeth "forget[s] the taste of fears" (V.v. 9). Violence deployed by Macbeth now attacks him, as "[t]he English power is near, led on by Malcolm, / His uncle Siward and the good Macduff" as "[r]evenges burn in them" (V.ii. 1-3). "Open violence in battle" emerges against Macbeth's "secret murders sticking on his hands" (V.ii. 17). As Macbeth's unlawful authority is shaken as "[t]hose he commands move only in command, / Nothing in love" (V.ii. 19-20). The prophecies of the witches come true. By the time the noblemen Menteth, Malcolm, and Siward arrive at Birnam wood, "every soldier hew[s] him down a bough / And bear't before him" (V.iv. 4-5) to camouflage themselves. Macbeth's end is close, and "the very weapons used to combat violence ... are turned against their users" (Girard, *VS*, 1972, p. 31). In a way, the play represents what happens when a tyrant attains authority. The reason is that Macbeth misemploys the power of state for his personal gains; therefore, he ravages the civil order of Scotland. Macbeth cannot sustain the unlawful authority he attained, and he "finds himself obliged to continue [killing] in order to hold on to the power he has gained" (Clark and Mason, 2015, p. 2). Macduff enters with Macbeth's head, and all hail Malcolm as the new King of Scotland. As the traitor Macdonald's head was exhibited in Act 1, scene 2, Macbeth's head is now exhibited. However, the end of the play in which Malcolm establishes order is similar to the beginning of the play in which King Duncan rewards Macbeth with titles as Macbeth and Banquo defeat the enemy. Like his father, Malcolm rewards those around him with new titles. Therefore, although order is re-established, ambiguity regarding the future of the kingdom seems to continue.

4. Conclusion

To conclude, Macbeth acts in accordance with the state of rivalry to "defend" his sovereignty on "other men" (L, 1998, pp. 83). The state of rivalry goes parallel with the state of nature because both states may subvert an authority, and its civil laws. In the state of nature and rivalry, fear, and diffidence lead man to protect what he has or what he has attained from others. The reason is that equality of the state of nature makes man selfish who may regard others around him as his rivals. Although one may attain the power of authority by actions parallel to the state of nature, a feeling of diffidence – among the three reasons of conflict in the state of nature – leads such a usurper (Macbeth in this case) to war against other(s). In this context, diffidence stems from the assumption that equality in the state of nature leads one to attack other(s) to possess what the other(s) have (L, 1998, pp. 83-85). Moreover, disrespecting the necessities of the social contract by regicide and actions of the state of rivalry in which one - Macbeth in this case - considers anyone around him - Malcolm, Banquo, Fleance - as his potential rivals. Therefore, the state of nature lurks deep inside Macbeth's rivalrous actions. It is not only mimetic desire but also the state of nature that leads to the emergence of the state of rivalry. By following his passions in the

state of nature, man acts for personal gain; therefore, in the state of rivalry, the self-interested side of man may be revealed.

REFERENCES

- Belsey, C. (2002). "Gender and family." *The Cambridge Companion to Shakespearean Tragedy*, edited by Claire McEachern. Cambridge: Cambridge University Press, pp. 123-141.
- Clark, S., & Mason, P. (Eds). (2015). *Macbeth*. William Shakespeare. London: Bloomsbury Arden Shakespeare.
- Ekmekçioğlu, N. (1993). *The theme of ambition and implied counterpoints to this theme as revealed by some of Shakespeare's characters in his plays*. Hacettepe University, PhD dissertation. YÖK Tez Merkezi. Retrieved from <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/>.
- Girard, R. (1986). *The Scapegoat*. Trans. Yvonne Freccero. Baltimore: Johns Hopkins UP.
- Girard, R. (1979). "Mimesis and violence: Perspectives in cultural criticism." *The Girard Reader* (14), pp. 9-19. Retrieved from www.scopus.com.
- Girard, R. (1991). *A Theatre of envy*. New York: Oxford UP.
- Girard, R. (1989). *Violence and the sacred*. 1972. Trans. Patrick Gregory. London: John Hopkins University Press.
- Hobbes, T. (1998). *Leviathan*. 1651. Ed. J.C.A. Gaskin. Oxford: Oxford University Press.
- James, M. (1986). *Society, politics and culture: Studies in early modern England*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Kavka, G. S. (1986). *Hobbesian moral and political theory*. Princeton: Princeton University Press.
- McDonald, R. (2002). "The Language of tragedy." *The Cambridge Companion to Shakespearean Tragedy*, edited by Claire McEachern. Cambridge: Cambridge University Press, pp. 23-49.
- Scott, W. O. (1986). "Macbeth's and our equivocations." *Shakespeare Quarterly*, 37(2), 160-174. Retrieved from www.jstor.org/stable/2869955
- Shakespeare, W. (1995). *Macbeth*. 1623 (1606). Eds. Sandra Clark and Pamela Mason. 3rd Edition. London: Bloomsbury Arden Shakespeare.

DESIRE AND COMPETITION IN SHAKESPEARE'S *KING LEAR*

Shakespeare'in *Kral Lear* Oyununda Arzu ve Rekabet

Mehmet Akif BALKAYA*

Abstract

To what extent is competition related to mimetic desire? How is this represented in *King Lear*? Is disobedience powerful enough to subvert any authority? In time of disobedience, desire and competition may spread around like a contagious disease. Among the reasons that lead to such a conflict in the state of nature, for Hobbes, are competition, diffidence, and glory. This study asserts that these notions have parallels with mimetic desire as examined in *King Lear*. Mimetic desire has a triangular structure: mediator, as the model, the desirer, and the desired object. In *King Lear*, Regan, Goneril, and Edmund compete, think, decide and act in line with the state of rivalry for attaining power, and prestige. Edmund, Regan and Goneril's "competition" for personal gain leads to disorder. The state of rivalry leads authority to weaken, and order to be subverted by the actions of the above-mentioned characters. This paper examines how the state of nature is revealed within the family of a king in *King Lear*.

Keywords: King Lear, competition, disobedience, mimetic desire

Özet

Rekabet ile taklit arzu ne derece ilişkilidir? Bu *Kral Lear* oyununda nasıl temsil edilmiştir? İtaatsizlik herhangi bir otoriteyi bozmak için yeterince güçlü müdür? İtaatsizlik durumunda, arzu ve rekabet salgın hastalık gibi etrafa sirayet edebilir. Hobbes'a göre doğa durumunda böylesi bir anlaşmazlığa sebep olan sebepler arasında rekabet, kendine güvensizlik ve görkem bulunmaktadır. Bu çalışma, *Kral Lear*'ı inceleyerek bunların taklit arzu ile ilişkili olduğunu ileri sürmektedir. Taklit arzu üçgen bir yapıdadır: model olarak aracı, arzulayan ve arzulanan nesne. *Kral Lear* oyununda Regan, Goneril ve Edmund güç ve prestij elde etmek için rekabet durumuyla uyumlu olarak yarışır, düşünür ve hareket

* Assist. Prof. Dr. Necmettin Erbakan University. e-mail: makif.balkaya@hotmail.co.uk This paper is a revised edition of the second chapter of my PhD. Dissertation

ederler. Edmund, Regan ve Goneril'in kişisel çıkarları için olan "rekabeti" düzensizliğe yol açar. Rekabet durumu otoritenin zayıflamasına ve belirtilen karakterlerin eylemlerinden dolayı düzenin bozulmasına yol açar. Dolayısıyla bu çalışma, *Kral Lear* oyununda bir kralın ailesinde doğa durumunun nasıl ortaya çıktığını inceler.

Anahtar Kelimeler: *Kral Lear*, rekabet, itaatsizlik, taklit arzu

1. Introduction

William Shakespeare's *King Lear*, among "the greatest tragedies", is supposed to be written in 1605 (Bradley, 1992, p. 209). The source of the play is Raphael Holinshed's tale *King Leir in the Chronicles*. In *King Lear*, the king's action leads "civil laws" to be disobeyed. Although Lear aims to eliminate further conflict for portion of inheritance with his possible death, the sibling rivals Goneril, and Cordelia bring crisis, as they act in line with the state of nature, rivalry, and mimetic desire. To this end, "competition" as the third, and last reason among the reasons of conflict in the state of nature has parallel effects with mimetic desire, and this parallel relationship between them result in the state of rivalry that brings forth disorder.

Through a critical analysis of *King Lear*, this study argues that King Lear's dividing the kingdom is against "civil laws" (Hobbes, *L*, 1998, p. 175), an act that leads the state to weaken, as those in the state of nature, namely Regan, Goneril and Edmund, take advantage of this division "to make themselves masters" (*L*, 1998, p. 83). Moreover, these three characters wait for the right time to act in line with the state of rivalry for gaining more power than other(s). Therefore, the state of nature is revealed because Edmund, Regan, and Goneril think and act against the civil state, as they take advantage of the loss of Authority following the division of the kingdom. The conflict is between men in the state of nature and men in the civil state, namely, Lear, Kent, Edgar, Gloucester, Cordelia; therefore, Shakespeare presents a "variety of people" in *King Lear* (Hoenselaars, 2015, p. 140).

Act 1, within this context, begins with the dialogue between two Earls, Kent and Gloucester. The Earl of Kent and the Earl of Gloucester discuss King Lear's "division of the kingdom" (Shakespeare, 1997, 1.1.4)⁸¹. The two earls already know that the king will divide the kingdom. However, both seem to be surprised, as Kent says, "I thought the King had more ... [favoured] the Duke of / Albany than Cornwall" (1.1.1-2). The Earls seem to suppose that the King, by his actions and manners, favoured Duke of Albany, husband to Lear's eldest daughter Goneril more than the Duke of Cornwall, Lear's second daughter Regan's husband. Similarly, Gloucester says, "It did always seem so to us: but now, in the / division of the kingdom, it appears not which of the dukes he values most, for qualities are so weighed that / curiosity in neither can make choice of either's moiety" (1.1.3-6). Although they suppose that the King favours one to another, King Lear aims to share the kingdom equally.

Gloucester, despite jokingly, belittles his younger "bastard" son Edmund, as he says, "I have so often blushed to acknowledge him that now I / am brazed to't" (1.1.9), although

⁸¹ Henceforth, all references to Shakespeare's play are with act, scene, and line numbers only.

Edmund is with them. In terms of inheritance, Edmund does not have equal rights with, and advantages over his brother Edgar. The legitimate son, Edgar, in Gloucester's words, is "by order of law, some / year elder than ... [Edmund]" (1.1.18-19). The words "brazed" for Edmund, and "by order of law" for Edgar, indicate that Gloucester knows about inheritance laws which protect the rights of the legitimate son. However, Gloucester means that he does not favour either of his sons by saying, they are "no dearer in ... [his] account" (1.1.19).

At once, the king announces his "darker purpose" (1.1.35), as he says, "we have divided / In three our kingdom" (1.1.36-37). That is, he has planned to distribute three equal parts of the country to his daughters, Regan, Goneril and Cordelia. Regarding the distribution of a country by a sovereign, Hobbes remarks, "dividing of the sovereign power...is directly against the essence of a commonwealth" (L, 1998, p. 216). Although Lear aims to "prevent" possible "future stri[ves]", rivalries and jealousy that may stem from property sharing among his daughters after his possible death, he disregards the duty of a sovereign from a Hobbesian perspective (Elliott, 1959, p. 262). A king shall not intermingle public affairs with personal affairs because by doing the opposite, he may "experience a tragic" end (Miola, 2004, p. 31). The reason why this is a personal affair for this deduction is that Lear says, "Tell me, my daughters— / Since now we will divest us both of rule, / Interest of territory, cares of state— / Which of you shall we say doth love us most" (1.1.48-51).

"Cares of state" interest all subjects, soldiers, noblemen in a country; therefore, distributing them by a personal question, "which of you shall we say doth love us most" (1.1.50-51) may lead "civil laws" to weaken (Hobbes, *Leviathan*, 1998, pp. 175-177). The civil laws contain the law of nature, and they are of equal importance in the sustainability of authority and order. Honesty, justice, objectivity and reason above all are included in the law of nature, and these are "qualities that dispose men to peace, and obedience" (L, 1998, p. 177). The civil laws and law of nature are so related to one another that "obedience to the civil law is part also of the law of nature. Civil, and natural law are not different kinds [of] ... law... without ... which there cannot possibly be any peace" (L, 1998, p. 178). The peace-maker King needs to be careful with his decisions, and actions, especially while discussing personal matters publicly.

The King lets "Goneril, / [the] eldest born, speak first" (1.1.53-54). Lear follows a hierarchical order depending on age factor of his daughters. This incident, and his aim of distributing the kingdom equally among his daughters present the idea that Lear wants to be objective. However, as aforementioned, he does not consider misleading aspect of human nature. First, Goneril replies,

Sir, I do love you more than word can wield the
matter,
Dearer than eyesight, space, and liberty,
Beyond what can be valued, rich or rare,
No less than life, with grace, health, beauty, honour.
... / ...
Beyond all manner of so much I love you. (1.1. 54-61)

Goneril flatters with words of fancy so as to attain a good share. However, it is the King who leads his daughter to flatter him. Upon her answer, Lear says, "Of all these bounds, even from this line to this, /... / ... / We make thee lady. To thine and Albany's issues / Be this perpetual" (1.1. 63-67). The second daughter Regan, Cornwall's wife, replies in a similar way: "Sir I am made of that self mettle as my sister / And prize me at her worth. In my true heart / I find she names my very deed of love; / Only she comes too short ..." (1.1.69-72). By saying "she comes too short", Regan praises the King more than Goneril does, as Regan means that Goneril, the rival in the competition, is "short" in praising Lear; therefore, Regan and Goneril are sibling rivals (Berry, 1984, p. 424). However, the words "self" and "felicitate" bring to mind the state of nature, as these words refer to happiness of a person; therefore, her words resemble to the definition of the state of nature, as one in the state of nature considers his felicity by a subjective view, based on personal feelings, and passions. The reason why her reply indicates the state of nature is that Hobbes titles his definition of the state of nature as "the Natural Condition of Mankind as Concerning their Felicity, and Misery" (L, 1998, p. 82). To absent themselves from "misery", the rivals Regan and Goneril get into a competition (Berry, 1984, p. 422). Each rival sibling, Goneril and Regan, aim to get a better portion of territory than the other rival, as they get into the state of rivalry as a consequence of "competition", a reason of the state of nature.

The relationship among Lear's title, land, Regan and Goneril, however, may not be explained yet by mimetic desire. The reason is that, in this scene, although Lawrence R. Schehr, in his essay "King Lear: monstrous Mimesis" asserts that theirs is mimetic desire, Regan and Goneril are not in "mimetic rivalry" (54). Particularly, in this scene, the two daughters are represented as if they were in a "competition" (L, 1998, p. 83). Although in his Girardian analysis, Schehr asserts that "mimetic rivalry ...transforms both Goneril and Regan into monsters" (54), his argument is not true. The reason is that what makes them "monsters", in Schehr's words, is not "mimetic rivalry" at this point but the state of nature (53-55). In other words, neither Goneril nor Regan takes one another as mediator, because they are in a competition, and Lear asks them to tell how much they love him so as to get a good portion of territories. In this scene, contrary to a Girardian reading, Regan and Goneril are in a competition to attain Lear's land and authority.

Although Regan and Goneril seem to be "hypocritical, ... Lear has invited flattery" (Foakes, *King Lear*, 1997, p. 161). There is like a competition in which a rival competes with other(s) to win the prize. Although a king has the greatest power in his country, he may be in need of being flattered to feel better and stronger. Regarding the need of flattery, Hobbes remarks, "kings, whose power is greatest, turn their endeavours to the assuring it at home by laws, or abroad by wars: and when that is done, there succeedeth a new desire; ... of admiration, or being flattered for excellence" (L, 1998, p. 66; italics mine). No war threatens the existence of Lear's state, and laws seem to be obeyed by the citizens. Lear, in this respect, asks his daughters to be dignified by his competition for love. Therefore, "a restless desire of power after power" shapes Lear's manners (L, 1998, p. 66).

Then, it is Cordelia's turn in the competition, as Lear says, "Although our last and least, to whose young love / The vines of France and milk of Burgundy / Strive to be interes[t]ed, what can you say to draw /A third more opulent than your sisters'? Speak." (1.1.83-86). It is now crystal clear that Lear holds a competition, as he enunciates, "a third *more opulent than your sisters*" (1.1.86, italics mine). It seems that Lear has "reserved the richest"

(Foakes, *King Lear*, 1997, p. 163) share for Cordelia; yet, she is to “speak” with more flattering words than her sisters. However, she says “nothing” (1.1.87). Cordelia’s reply “nothing” is asked to be mended by Lear. Cordelia says,

You have begot me, bred me, loved me.
I return those duties back as are right fit,
Obey you, love you, and most honor you.
Why have my sisters husbands if they say
They love you all? Haply, when I shall wed,
That lord whose hand must take my plight shall carry
Half my love with him, half my care and duty. (1.1.96-102)

The relation between father and child is established on “duties” “obe[dience], and “honour” (1.1.97-98). These are similar notions that are expected from subjects for the sustainability of the sovereign’s power. To this extent, Cordelia does not disregard the power of Authority; however, Lear senses disobedience, and denigration, as she does not utter flattering words, unlike the sibling rivals Goneril, and Regan. Although Cordelia says that she is speaking the truth, Lear takes it as denigration, and he says, “thy truth then be thy dower” (1.1.109). Lear gets so angry that he says,

By all the operation of the orbs
From whom we do exist and cease to be,
Here I disclaim all my paternal care,
Propinquity, and property of blood,
And as a stranger to my heart and me
Hold thee from this forever. (1.1.112-17)

The King announces that he has disinherited Cordelia by vowing on “Hecate and the night ... and the orbs” (1.1.111-12). Apart from the civil laws, and the power of Authority, Lear refers to the orbs that affect “human fate” (Foakes, *King Lear*, 1997, p. 165). Hecate is the goddess associated with magic, night and witchcraft. Along with Hecate, Lear refers to another name that is considered out of civilization, as he says, “The barbarous Scythian, / Or he that makes his generation messes / To gorge his appetite, shall to my bosom / Be as well neighbored, pitied, and relieved, / As thou my sometime daughter” (1.1.117-121). Scythia is an ancient region that extends over “Europe and Asiatic Russia, inhabited by a nomadic people viewed as barbaric” (Bate, *Titus Andronicus* 136). As regards the Scythians, two things are crucial. The first is that they are nomadic; therefore, they did not have a permanent settlement, and they moved periodically. The second is that they are known as “barbarous”. As Lear says, “he that makes his generation messes” (1.1.118), he compares Cordelia to “cannibals” that eat their babies (Foakes, *King Lear*, 1997, p. 166). Thus, the three references Hecate, Scythians, and cannibals imply lack of social contract, civil laws, and civil life. King Lear attributes such a lack to Cordelia, who has, for Lear, disobeyed her father and the King. That is, for Lear, Cordelia speaks against the power of authority as a barbarous, uncivilized man in the state of nature.

In this context, Lear is aware of the requirements of civil laws, and the social contract, as his references indicate. However, it seems that disinheriting Cordelia is not just because in asides Cordelia says, “What shall Cordelia speak? Love, and be silent” (1.1.62). Also, by

remarking, "Why have my sisters husbands, if they say / They love you all?" (1.1.99-100), she seems to be telling the truth, as she has already indicated. That is, she does not want to run in the love-competition by flattering to her father, as she says, "I cannot heave / My heart into my mouth. I love your majesty / According to my bond, no more nor less" (1.1.91-93). It seems that Cordelia means that she loves her father, but telling this publicly would be flattering for Cordelia. The reason is that her father is the king who has decided to share the kingdom, and by speaking with flattering words, Cordelia seems to suppose that, in the eyes of the others around them, she would be speaking in such a way so as to gain lands. Yet, Lear does not grasp what Cordelia means. Therefore, Cordelia, unlike Goneril and Regan, does not return to the state of nature, and she does not compete with her rival sibling as she is not in the state of rivalry.

Lear, upon this incident, gives the third share to Regan, Goneril, and their husbands. He says, "the sway, / Revenue, execution of the rest, / Beloved sons, be yours; which to confirm, / This coronet part between you" (1.1.136-39). A crown is worn by the king whereas a coronet is worn by princes. However, the control of the government, money received in the kingdom, and the "coronet", "intended for Cordelia" are all handed over to his sons-in-law, and rival siblings by the King (Foakes, *King Lear*, 1997, p. 167). Although "it is the sovereign power that obliges men to obey" civil laws, the King "appears to have been illegal" by his distribution of lands, and his power (L, 1998, p. 177; Foakes, *King Lear*, 1997, p. 17). It is illegal, and against the civil laws because "any property ... [is] not ... owned by the monarch as an individual"; therefore, "the King ... could not give away lands to a subject in his own person" (Foakes, *King Lear*, 1997, p. 17).

Earl of Kent, meanwhile, interrupts Lear, "be Kent unmannerly / When Lear is mad. What wouldst thou do, old man? / Think'st thou that duty shall have dread to speak, / When power to flattery bows? To plainness honour's bound" (1.1. 146-49). Kent means that Lear respects Goneril and Regan's "flattery" words by ignoring Cordelia's "plain honor". That is why Kent assumes that Lear "is mad". As Kent realizes, the King acts against the norms of law of nature, and civil laws, as he is not reasonable in his decisions. To this end, Kent says, "Reserve thy state" (1.1.150), a political utterance that is meant to say that the King needs to keep power and Authority. "The state", that Kent says, refers to the state of nature in which the power of authority is weakened. Yet, Lear cannot grasp what Kent means, and he banishes Kent by ordering him "to turn back [his] hated back / upon [his] kingdom" (1.1. 176-77). Regarding Kent's warnings, Lear says "nor our nature, nor our place can bear" (1.1.172). There, Lear refers to his Authority that rules Britain by "sentences [laws] and ...power" (1.1.171).

However, as regards their father, Goneril and Regan discuss the effects of old age which is "full of changes" (1.1.290). They realize Cordelia's honesty in the love-competition, as Goneril says, "with what poor / judgements he hath now cast [Cordelia] off" (1.1.292-93). Although Goneril and Regan suppose that Lear's judgement regarding Cordelia was wrong, they did nothing to justify Cordelia. They refer to King Lear's age as "choleric years" to suggest that he is prone to anger in his decisions, as in the example of "Kent's banishment" (1.1. 300-302). Goneril says, they "must do something" to render Lear ineffective (1.1.309). Therefore, Goneril and Regan seem to have acted for their personal gains during the love-competition in accordance with the state of rivalry. Goneril says they need to "hit together" to plot against their father (1.1.304). They aim to restrain Lear

“carry authority”, because otherwise their plans of subverting his authority may be disturbed (1.1.305).

2. Sovereign Power vs. Competition and Desire

Among “things that weaken” a commonwealth is that a sovereign “is sometimes content with less power” (L, 1998, p. 213). Yet, in such a case, “defence of the commonwealth is necessarily required”, as Goneril and Regan desire to attain Lear’s authority because of the authority’s loss of power. This is what happens when King Lear transfers his right to rule the kingdom to his sons-in-law and two daughters because they begin to plot against him to subvert the power that is left to Lear. Therefore, Hobbes is right on saying that it is “against the duty of a sovereign to relinquish any essential right of sovereignty” (L, 1998, p. 222).

The second scene of Act 1 introduces the subplot. Earl of Gloucester has two sons, Edmund, a “bastard” (1.2.6), and Edgar, the elder “legitimate” son (1.2.16). Edmund plots against his father Gloucester, and Edgar “to have [Edgar’s] land” (1.2.16). He hides a “letter”, which denigrates Gloucester, with an intent to show as if it were written by Edgar (1.2.19). Edmund says, “Thou, Nature, art my goddess. To thy law / My services are bound. ... / Why bastard? (1.2.1-6)”. For Edmund, “nature” is a law-maker to whom his “services are”. Yet, he refers to the state of nature in which there is no rule. Therefore, Edmund refers to the lawless state of nature by which he may become a rival to his brother. Therefore, by nature, he means neither the Authority nor its laws. Edmund reproaches in exasperation why he should submit to the civil laws that lead him to have no rights of inheritance, as he is “twelve of fourteen” months younger than the “legitimate” Edgar. Edmund cannot endure “custom”; therefore, he does not want to “remain subject to ...laws, which denied a bastard any share by inheritance” in Gloucester’s property (Foakes, *King Lear*, 1997, p. 179). Thus, his statement “nature ... to thy law / my services are” (1.2.1-2) stands for the state of nature, as he disdains civil laws. These are the laws that procure the safety of the subjects in a society. Civil laws exist to restrain any disobedience, civil strife, fight and war which threaten the security of people. Therefore, disdaining the civil laws presents that Edmund, Regan and Goneril are in the state of nature.

In the state of nature, man is equal to any other man, as there is no law that provides rank and hierarchy in a society. In this state, because of equality, all men have equal rights on anything, as put forth by Hobbes. Edmund, similarly, thinks like a man in the state of nature, although he lives in a civil society. Edmund disregards the laws of inheritance that evince differences between the rights of an illegitimate and a legitimate child. That is, the difference of rank between Edmund and Edgar is ignored by Edmund, as he believes in equality of rights. In this context, laws establish social relationship to lead people live in peace. That is, peace between one man’s relation to another is aimed to be guaranteed by civil laws to keep man out of any conflict because of equality. In this regard, the reason why Edmund respects “nature” becomes meaningful, as his statement refers to the state of nature. This is because “NATURE hath made men ... equal” in the state of nature (L, 1998, p. 82). Edmund soliloquizes this state of equality depending on which he makes his plan, “My mind as generous and my shape as true / As honest madam’s issue ... / Our father’s love is to the bastard Edmund / As to th’ legitimate. Fine word, legitimate” (1.2. 8-9; 17-18). Edmund supposes that he is not different from Edgar, although the laws leave

no legacy to him. He is envious of his brother; therefore, he gets into a competition with Edgar although Edgar is unaware of this situation. By his plan of “letter”, Edmund aims to motive his “father’s love to” him to denigrate Edgar (1.2. 17; 1.2. 19). The “letter” is Edmund’s “invention” that shows he has a “quicker mind than” Edgar’s (L, 1998, p. 82). Yet, by “quicker mind” Hobbes refers to play a trick on someone for one’s personal gain.

The letter presents Edgar as if he were plotting against his father to “enjoy half his revenue” as the other half is promised to Edmund, in case he helps him (1.2.53). Edmund’s plot is similar to that of Regan and Goneril. In a similar manner, Edmund writes about “oldness” and “the oppression of the aged tyranny” that make “power” ungovernable (1.2. 48-51). Therefore, the letter implies Gloucester is to be dead so that his sons may “enjoy his revenue” (1.2.53). As Gloucester believes in the letter, he gets angry like Lear. In the eyes of both fathers, each situation – Cordelia’s “nothing” (1.1.87), and Edgar’s “conspiracy” (1.2.54) – is a revolt against the authority of the father. Noticing that his plan works, Edmund says, “I have heard him oft / maintain it to be fit that, sons at perfect age and fathers / declined, the father should be as ward to the son and / the son manage his revenue” (1.2.71-74). Edmund leads Gloucester to call Edgar “villain” who, for Gloucester, plots against his father by taking advantage of old age which leads authority to weaken (1.2.75). Gloucester takes Edgar as “danger” to his authority (1.2.88).

As soon as Edmund meets up with Edgar, Edmund says that Gloucester is angry with Edgar. Edgar says, “Some villain hath done [him] wrong” (1.2.163). Edmund tells Edgar to “go armed” (1.2.170). Edgar believes in him and exits. Upon this, Edmund soliloquizes his intention: “on [Edgar and Gloucester’s] foolish honesty / My practices ride easy. I see the business. / Let me, if not by birth, have lands by wit” (1.2.179-81). As Edmund is in the state of nature, he plots to gain Edgar and Gloucester’s lands (Foakes, *King Lear*, 1997, p. 189). That is, the state of nature inclines Edmund to the state of rivalry for gaining land. Moreover, Edmund wants to be like Edgar, that is, he desires to take his rival brother’s place (Kahn, *Hobbes, Romance* 6). Edmund’s statement “Legitimate Edgar, I must have your land” (1.2.16) refers to “a craving for the patrimony in which the rival brother and the rival father become almost indistinguishable” (Cooley, 2008, p. 342). Lear’s dividing the kingdom is regarded as Authority’s loss of power by Edmund.

Goneril, in the next scene, plots against Lear. To Oswald, her steward, Goneril says, “If you come slack of former services / You shall do well; the fault of it I’ll answer” (1.3. 10-11). She is aware of the fact that by making her steward serve Lear in a disregardful way, Lear may notice that his authority is not respected as it used to be. As she says, Regan’s “mind and mine I know in that are one, / Not to be overruled” (1.3.16-17), Goneril means that both Regan and she reject, and disallow Lear’s authority to be superior to theirs.

Idle old man

That still would manage those authorities

That he hath given away. Now by my life

Old fools are babes again and must be used

With checks as flatteries, when they are seen abused. (1.3.17-21)

Goneril supposes that Lear is too old to manage authority. This idea is similar to that of Edmund in the previous scene. Goneril desires to attain more power, as she is not

contented with what she has. This is because “there is no way for any man to secure himself” or his property in the state of nature (L, 1998, p. 83).

Such are the decisions and actions of man in the state of nature. However, Kent remains in the civil state, although he is banished. Kent is aware of the civil laws that establish order. In this regard, he says, “I’ll teach you differences” (1.4.88) by the time Oswald acts in a disrespectful way to Lear. He implies that Goneril and her steward disregard Lear’s authority, as Oswald says that Lear is “[his] lady’s father” (1.4.77). For Kent, who acts in line with the civil state, Lear is more than a “lady’s father” to Oswald, since Lear is the King. Therefore, by “differences”, Kent means the distinctions of rank, out of which authority may weaken. As a sign of his loyalty to Lear, Kent “trips” and “pushes [Oswald] out” (1.4.84; 1.4.90).

The fool appears, and play jokes on Lear by saying, “Why, this / fellow has banished two on ’s daughters and did the / third a blessing against his will – if thou follow him, / thou must needs wear my coxcomb” (1.4.100-103). The fool implies that Lear has inverted order, and banished Kent and Cordelia. Yet, as the fool suggests, Lear’s banishment of Cordelia conduces her to become Queen of France. Also, the fool says, “If I gave them all my living, I’d keep my coxcombs / myself. There’s mine; beg another of thy daughters” (1.4.106-107). His statement refers to the proverb “he that gives ALL before he dies provides to suffer (is a fool)” (Dent 48, emphasis in original). The proverb as the fool refers to, foreshadows that Lear will both “suffer” and “beg...of [his] daughters” (1.4.107). In other words, the fool realizes that as the King gives “all” property, and land, and transfers his power to “another”, he will suffer. Moreover, the fool catches Lear’s attention with his song, “fools had ne’er les grace in a year, / for wise men are grown foppish, and know not how their wits to wear, their manners are so apish” (1.4.158-61). The fool implies that experienced, and reasonable man in the civil state “have become foolish”, because they do not know how to show off their wit, and reason to men in the state of nature (Foakes, *King Lear*, 1997, p. 201). The reason is that civilized men act in an apish way. There, “apish” refers to the opposite of reason; therefore, it refers to manners of men in the state of nature who disregard the law of nature.

3. Acts Against The Law Of Nature

As Kent, and the fool imply Lear acts against the law of nature. Even Goneril implies Lear that he is out of reason in his manner: “make use of your good wisdom”, “as you are old and reverend, should be wise” (1.4.211; 1.4.231). She tells Lear that his “hundred knights, and squires, / Men so disordered” (1.4.232-33). Therefore, as Goneril says, Lear’s knights break peace in her palace, so Lear needs to “disquantity [his] train” (1.4.240) which means that Lear is to diminish the number of his knights, and followers. Even the fool recognizes “the inversion of order in Goneril’s” manners to her father (Foakes, *King Lear*, 1997, p. 204). The fool says, it is “Lear’s shadow” as he becomes a king who lacks authority (1.4.222). Soon after, Goneril dismisses “fifty of [Lear’s] followers” (1.4.286), and Lear curses on Goneril. Meanwhile, Goneril’s husband, Duke of Albany does not justify Goneril’s actions, as he says, “My lord, I am guiltless as I am ignorant / of what hath moved you” (1.4.265-66). Albany realizes that making Lear powerless is unjust, and he tries to warn Goneril: “I cannot be so partial Goneril, / to the great love I bear you” (1.4.304-305). He realizes that Goneril’s actions are out of civil state. As Goneril refers to Albany’s loyalty

to Lear's power by stating that "this milky gentleness and course of yours" (1.4.337), she means that Albany and Goneril have different views on the respectability of authority, as Goneril is ready to subvert authority for her self-interests. However, at the end of Act 1, Lear realizes that he "did [Cordelia] wrong" (1.5.24), as, in view of his favours to Goneril and Regan, he says, "I will forget my nature: so kind a father!", and "keep me in temper, I would not be mad" (1.5.45).

Act 2 continues with the other father and child relationship. Edmund sets his plot into action as soon as he is informed that the Duke of Cornwall visits their castle. Curan, a routier in Gloucester's castle, talks about a likelihood of a war between "the two dukes of Cornwall and Albany" (2.1.12). A state of rivalry between the dukes is implied by the courtier. Moreover, Edmund acts as an opportunist, and he asks Edgar, "Have you not spoken 'gainst the Duke of Cornwall... / He's coming hither, now, i'the night, i'the haste, / and Regan with him. Have you nothing said / upon his party 'gainst the Duke of Albany?" (2.1.24-27; Bartlett 9). Edmund aims to make Edgar anxious, and uneasy by his like an accusing interrogator so as to restrain Edgar from rational thinking. Therefore, Edgar may not consider, and analyze Edmund's information, and judgments because of the situation he is in. Also, Edmund implies a possible civil conflict, and division of power in Britain because of Albany and Cornwall's state of rivalry (Foakes, *King Lear*, 1997, p. 217).

The other sibling rivals come to Gloucester's castle. Regan, as Edmund did before, talks about Edgar in an accusatory tone, as she says, "was he not companion with the riotous knights / that tended upon my father?" (2.1.94-95). Cornwall dissembles his true nature, and like Regan, he seems to be proud of Edmund, who has "shown [his] father / a child-like office" (2.1.105-106). Soon after, Regan and Cornwall realize that Edmund disregards laws secretly by his manipulative plans. Cornwall says, "[f]or you, Edmund, / Whose virtue and obedience doth this instant / So much commend itself, you shall be ours. / Natures of such deep trust we shall much need. / You we first seize on" (2.1.113-17). This award is an action which may prevent Gloucester to discover their true nature of state, and rivalry. The reason is that without any doubt, Gloucester respects the duke and his authority.

As Lear has no power, he hopes for help. The crimes of his rival daughters are not disclosed, and because of their "bloody hand", they are murderers of peace that pretend to be honourable, and virtuous. As the great chain of being goes parallel with the social hierarchical structure of civil state of Elizabethan England, Lear appeals to gods as they are, for Lear, the divine law-makers of universe that are more powerful than himself. Lear admits that the chaos in Britain stems from his own fault: "I am a man / more sinned against than sinning" (3.2.59-60). That is, not only his rival daughters but also he is a sinner. The reason is that he has divided and gave the kingdom to men in the state of nature and rivalry. Even the fool comments on the hierarchical structure that has been turned upside down by the actions of rival daughters and sons-in-law:

When priests are more in word than matter,
When brewers mar their malt with water,
When nobles are their tailors' tutors, /...
And bawds and whores do churches build,
Then shall the realm of [Britain]

Come to great confusion (3.2.81-83; 90-92)

The fool speaks like a satirical commentator that comments “on selfishness and greed” (Foakes, *King Lear*, 1997, p. 135). The fool illustrates selfishness of those who disobey the civil order of society. The priests are hypocritical, brewers dilute beer with water, nobles are not in public gain, as they are interested in fashion. Therefore, in Britain, almost everyone disregards public gain, as they devote themselves to personal gain under the rule of men in the state of nature: Goneril and Regan. therefore, the civil state in Britain “come[s] to great confusion” (3.2.92).

4. The End of Manipulative Desire

In Act 4, an old man helps Gloucester to find his way while, from a distance, Edgar, disguised as poor Tom, observes them. As Gloucester says, “I stumbled when I saw” (4.1.21), he acknowledges his fault that he trusted Edmund, and accused Edgar without listening to him. Both Lear and Gloucester realize the true natures of their children who disregard the law of nature. Gloucester’s statement may be considered in this context: “[t]is the time’s plague when madmen lead the blind” (4.1.49). There, madman refers to man in the state of nature since Goneril and Regan rule Britain whereas Edmund rules over Gloucester’s territory. Lear almost goes mad in the storm, as he is cats out by his daughters, and Gloucester is literally blind. Yet, Gloucester means that he has been blind to Edmund’s manipulative actions.

However, as regards the other source of the state of rivalry, mimetic desire takes place in scene 2 of Act 4. Manipulative Edmund desires to be more powerful soon after he becomes Earl of Gloucester. Albany has not been on stage since scene 4, Act 1, and he has been indecisive to carry out Goneril’s plot against Lear. Meanwhile, Goneril and Edmund have had a secret love affair, as Goneril says, “Our wishes on the way / may prove effects .../ ... This kiss, if it durst speak, / Would stretch thy spirits up into the air” (4.2.14-15; 22-23). Their wishes may be about killing Albany to further their secret love. However, Albany does not get along with either Goneril, Cornwall, and Regan. Albany has been indecisive to take part with Cornwall in their schemes against Lear's authority. His disapproval of their actions is revealed, as he says, “Tigers, not daughters, what have you performed? / A father, and a gracious aged man” (4.2.41-42). The metaphor “tiger” stands for the cruel, self-seeking characteristic of the rival siblings Regan and Goneril, whereas, Goneril’s reply “Milk-livered man” stands for Albany’s kindness, which is against the war condition of man in the state of nature (4.2.51). Albany aims to keep his distance from Regan, Goneril and Cornwall’s underhand, secret plans. Meanwhile, a messenger informs them that Cornwall is dead. To the news, Albany is glad as he justifies Lear, “you justicers, that these are nether crimes /so speedily can venge” (4.2.80-81). Through “justicers”, Albany means judges who take revenge on Cornwall, as he plucked out Gloucester’s eyes, and plotted against Lear.

Regan and Goneril are now in the web of mimetic rivalry. The sibling rivals in the state of nature now turn their attention to another object, Edmund. Both Goneril, and Regan desire to attain Edmund. However, it is a part of Edmund’s plot against the two sisters to make himself desired so that he will gain more authority as compared to that of an earl. In the web of mimetic desire, Regan becomes so jealous that she cannot cope with the idea of

sharing the desired object with her mimetic rival: "Why should she write to Edmund?" (4.5.21). She tries to get Goneril's letter from Oswald. Until this point, the two rival sisters acted like-minded to attain Lear's authority; however, soon after their mimetic rivals is revealed in this Act, neither can act simultaneously. Therefore, mimetic rivalry brings "the source of ...disintegration" between the rival siblings (Girard, *ATE*, 1991, p. 30). Regan tries to persuade Oswald to get the letter: "Let me unseal the letter"; "My lord is dead; Edmund and I have talked, / And more convenient is he for my hand / Than for your lady's" (4.5.24; 32-34). She tries to sound reasonable, as her husband died. Yet, knowing that Oswald is a self-interested man, she says that by giving the letter, he "may gather more" (4.5.34). However, in the next scene, on his way to Edmund, Oswald notices Gloucester, whose death will bring "a proclaimed prize" (4.6.222; Neill 134). Yet, Edgar kills Oswald. As Edgar reads Goneril's letter, he considers Albany as a "virtuous" man (4.6.267).

Each mimetic model, however, is "transformed into a rival" because of the "jealous and conflictual nature of the mimetic convergence on the same object" (Girard, *ATE*, 1991, p. 36). Goneril poisons, and kills Regan, as "the spirit of interminable vengeance is aroused" (Girard, *ATE*, 1991, p. 150). Then, Goneril kills herself. Then, the fatally wounded Edmund dies. As the state of rivalry becomes mimetic rivalry, the rival siblings destroy themselves, as Hobbes has put, "plainly, and directly against the essence of a commonwealth; and 'tis this, that the sovereign power may be divided. For what is it to divide the power of a commonwealth, but to dissolve it? for powers divided mutually destroy each other" (*L*, 1998, p. 216). Order is subverted, and the divided powers destroy one another in the end. Albany aims to restore order by giving Lear his "absolute power" (5.3.298). Yet, Cordelia dies, and Lear dies of grief. Kent's statement: "All's cheerless, dark and deadly" (5.3.288) goes parallel with Hobbes' idea regarding the state of nature in which life is "solitary, poor, nasty, brutish, and short" (*L*, 1998, p. 84). To Edgar, and Kent, Albany says "Friends of my / soul, you tw[o], / Rule in this realm, and the gored state sustain" (5.3.318-19). Order is to be restored so as to sustain peace, and discipline of hierarchy, as Edgar says, "The weight of this sad time we must obey, / Speak what we feel, not what we ought to say. / The oldest hath borne most; we that are young / Shall never see so much, nor live so long" (5.3.322-25; Girard, *ATE*, 1991, p. 141).

5. Conclusion

In conclusion, the state of rivalry and the state of nature occupy a central position, as both the plot and the subplot serve to this by the representation of father-child relationship in terms of rival siblings and competition. In other words, both the state of rivalry and mimetic rivalry are among the reasons of a loss of authority, and order (Girard, *ATE*, 1991, p. 141). Hierarchy is broken down because of the influence of the relationship between the state of nature and mimetic desire. It is the self-centred passions that govern lawless actions against the authority so as to make it powerless whereas men in the state of nature, namely, Regan, Goneril, Cornwall and Edmund, transfer that power to themselves. The hierarchical order begins to break soon after the idea of "competition", as the king decides to divide the kingdom. Competition leads to conflict that subverts the political order. Private pleasure of the king becomes a threat to the public. King Lear is a character that makes any reader question the power of a ruler who has a godlike authority in the Elizabethan period, yet who is so powerless to an extent that his children may betray him.

Also, the decision of dividing the kingdom leads people to be separated, as in the example of Cordelia and Kent's banishment, and to be reunited, as is the case in the end.

REFERENCES

- Berry, R. (1984). "Lear's system." *Shakespeare Quarterly*, 35(4), 422-429. Retrieved from www.jstor.org/stable/2870161
- Bradley, A. C. (1992). *Shakespearean tragedy*. 3rd Edition. New York: St. Martin's Press.
- Cooley, R. W. (2008). "Kent and Primogeniture in "King Lear"." *Journal of Studies in English Literature, 1500-1900*, 48(2), 327-348. Retrieved from www.jstor.org/stable/40071337.
- Elliott, G. R. (1959). "The Initial Contrast in "Lear"." *The Journal of English and Germanic Philology*, 58(2), 251-263. Retrieved from www.jstor.org/stable/27707269
- Foakes, R. A. (2003). *Shakespeare and Violence*. Cambridge: Cambridge UP.
- Girard, R. (1979). "Mimesis and Violence: Perspectives in Cultural Criticism." *The Girard Reader*, 14, 9-19. Retrieved from www.scopus.com.
- Girard, R. (1986). *The Scapegoat*. Trans. Yvonne Freccero. Baltimore: Johns Hopkins UP.
- Girard, R. (1989). *Violence and the Sacred*. 1972. Trans. Patrick Gregory. London: Johns Hopkins University Press.
- Girard, R. (1991). *A Theatre of Envy*. New York: Oxford UP.
- Hobbes, T. (1998). *Leviathan*. 1651. Ed. J.C.A. Gaskin. Oxford: Oxford University Press.
- Hoenselaars, T. (2015). "Shakespeare's English history plays." *The New Cambridge Companion to Shakespeare*, edited by Margreta de Grazia and Stanley Wells. 2nd edition. Cambridge: Cambridge University Press, 137-152.
- Miola, R. S. (2004). "Roman comedy." *The Cambridge Companion to Shakespearean Comedy*, edited by Alexander Leggatt. Cambridge: Cambridge University Press, 18-31.
- Shakespeare, W. (1997). *King Lear*. 1623 (1608). Ed. R. A. Foakes. 3rd Edition. London: Bloomsbury Arden Shakespeare.

PERSPECTIVES FROM HUMANITIES: REVISITING THE ANTHROPOCENE

Beşerî Bilimlerden Perspektifler: Antroposeni Yeniden Değerlendirmek

Najmeh NOURİ*

Abstract

As a recently coined term, the Anthropocene has become a popular, yet controversial, concept in humanities and environmental studies. Precisely defined as a human-induced phenomenon, the Anthropocene refers to the unprecedented changes in ecological systems as a result of the industrialization and overconsumption of natural resources. The Anthropocene marks the beginning of a new epoch following the Holocene era that was known as a relatively stable ecological period. In the humanities, the Anthropocene has gained the attention of many scholars who focus on the significant role of the human, *Anthropos*, in projecting this unusual social geology. They underpin the fact that the current condition of our planet is not the consequence of the unintended mistakes made by humans but rather, it is the outcome of the inequalities that exclude minorities and simultaneously ignore the agency of nonhuman beings. Drawing upon the concept of the Anthropocene, this paper aims to elaborate on the place of the human as a geological agent on Planet Earth, the significance of the environmental policies in humanities, and the interconnection of the human and nonhuman entities as a planetary alliance.

Keywords: the Anthropocene, humanities, environment, human and nonhuman.

Özet

Yakın zamanda icat edilen bir terim olan Antroposen, beşeri bilimler ve çevre araştırmalarında popüler, ancak tartışmalı bir kavram haline gelmiştir. İnsan kaynaklı bir fenomen olarak tanımlanan Antroposen, doğal kaynakların sanayileşmesi ve aşırı tüketiminin bir sonucu olarak ekolojik sistemlerdeki benzeri görülmemiş değişiklikleri ifade etmektedir. Antroposen, nispeten istikrarlı bir ekolojik dönem olarak bilinen

* Najmeh Nouri: Izmir Democracy University, Üçkuyular, Gürsel Aksel Blv No:14, 35140 Karabağlar, Izmir, Turkey, najmeh.nouri@idu.edu.tr

Holosen dönemini takiben yeni bir çağın başlangıcını işaret ediyor. Beşeri bilimlerde, Antroposen, bu sıradışı sosyal jeolojiyi projelendirilmede insan oğlunun önemli rolüne odaklanan birçok bilim adamının dikkatini çekmiştir. Gezegenimizin mevcut durumu, insanlar tarafından yapılan istenmeyen hataların sonucu değil, azınlıkları ve aynı zamanda insan olmayan varlıkların failliğini görmezden gelen eşitsizliklerin sonucu olduğu gerçeğinin temelini oluşturmaktadır. Antroposen kavramından yola çıkarak, bu makale jeolojik bir etmen olarak insanın Dünya Gezegenindeki yerini, beşeri bilimlerde çevre politikalarının önemini ve gezegensel bir ittifak olarak insan ve insan olmayan varlıkların birbiriyle olan bağlantısını detaylandırmayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Antroposen, beşeri bilimler, çevre, insan ve insan olmayan.

1. Introduction

The current age in which human activity has impacted earth systems in irreversible ways is known to be as the Anthropocene age. The effects of the Anthropocene are global and devastating: ocean acidification, deforestation, the loss of species diversity, changes to the earth's surface due to population migration and alterations to geomorphology, and global warming, to mention a few, are upsetting the natural patterns of the earth. The magnitude of the Anthropocene presents it as a problem which is so enormous and unperceivable. Timothy Morton describes the problem as a "hyperobject," something of such enormity that impedes our ability to conceive and grasp the problem. During the past two centuries, the field of social sciences, particularly humanities has not enough focused on the environmental and specifically earth sciences. In spite of the fact that the humanities and the social sciences have contributed to the other branches of knowledge such as linguistics, biology, and even mathematics, they offered less productive insights into the geosciences (Clark, 2011: 7-11). Recently, however, humanist scholars zoom on the possibilities of negotiating between two fields through utilizing the common denominator of the human role. Through labeling humans as geological agents, the Anthropocene and the humanities scholars have drawn a connection between the Anthropocene and the long-term trajectory of humankind, applying social perspectives on the environmental issues. The "anthropos" prefix reflects the idea that anthropogenic events such as environmental degradation and climate change are the outcome of human activities on this planet. Human impacts are so enormous and pervasive that transform human beings into destructive geological forces similar to large meteors, volcanoes, and earthquakes. However, the only focus of scholars on the human-induced impacts of the Anthropocene has been criticized by contemporary critics. Donna Haraway suggests the term "Capitalocene" instead of the Anthropocene to highlight the role of capitalism as a destructive system which is revolved around the overconsumption of natural resources. Likewise, Dipesh Chakrabarty challenges the term Anthropocene by suggesting that ordinary citizens are not responsible for the consumption of fossil fuels, but rather affluent citizens have the worst carbon footprint. He contends that a renewable energy economy should be integrated with the capitalist system to ensure a sustainable future.

2. The Rise of the Anthropocene

The precise date when the Holocene age ended and the Anthropocene epoch started is under discussion. Yet, Crutzen and Stoermer (2000) date the start of the Anthropocene to the end of the Eighteenth Century with the dawn of the Industrial Revolution. Furthermore, “the Great Acceleration” which took place in the mid-twentieth century mark the transition to a new age in which humans consume large amounts of fossil-fuels and deplete natural resources. Likewise, Lewis and Maslin suggest the idea of the “Orbis hypothesis” which claims that the Anthropocene starts in 1610. This date marks the point when large-scale demographic changes directly impacted the global climate. The so-called “Orbis spike” of 1610 shows a drop in global atmospheric carbon directly attributable to the genocides, war, and pandemics which came with European colonization of the Americas. Accordingly, Lewis and Maslin date the beginning of the Anthropocene with the massive demographic changes caused by colonization. The theory described above accounts for the enormous shifts in biota and animal species between the Old and the New Worlds as global trade routes and the far-reaching political redistributions which came with colonization fundamentally altered the global balance. These changes shift the dawn of the Anthropocene from the end of the eighteenth century to 1610. Similarly, from Marxist point of view, the onset of the Industrial Revolution required the development of slave labor and the acquisition of raw materials which attended colonialization in order to become possible. Lewis and Maslin’s theory does not downplay the significance of what is termed the Great Acceleration around 1945 when economic production exploded along with the use of fossil fuels and nuclear energy. The post-war nuclear age is also suggested as the proper date for the beginning of the Anthropocene. Stratigraphic studies date the appearance of a peak in radionuclides around 1964 as the pivotal point at which human activity fundamentally altered the global climate (Waters et al. 2016). Thus, dating the Anthropocene to 1945-1964 is emerging as the dominant theory. All these dates and theories are highly contested. The debate itself suggests that humanity and cultural studies need to be involved in the discussion. The onset of the Anthropocene and its political ramifications all draw into question issues such as the definition of the human in relation to massive global shifts in the climate and atmosphere and interrogate the interconnection of the human and nonhuman species on the earth. The Anthropocene is a popular concept not only in science but also in other branches of academic research such as humanities, popular culture, and the mainstream media. Since scholars have begun talking about the Anthropocene in 2000, the subject has emerged as the most far-reaching scientific and cultural problem of our time. The vast timescale between the onset of the Anthropocene and our contemporary time suggests a basic reconceptualization of the human relationship to the earth. The Anthropocene disrupts paradigms of thought themselves where it constitutes a “profound change in the human condition” (Chakrabarty 2012: 15). Chakrabarty is among the scholars who recognizes that the impact of climate change will completely alter our understanding and study of the humanities. After centuries of studying the human condition as separate from the natural world, climate change forces us to see our human existence in terms of the earth itself where the human history and natural history are intertwined. An alternative perception of the Anthropocene will allow us to see society and history as more than simply human-based disciplines. As Elizabeth Grosz states: “humanities requires a recognition not only of the politics of the human that

informs and produces knowledge of the human; but also of the ontological forces of the nonhuman that press the human from both within and outside” (Grosz in Roffe and Stark 2015: 23). Within this perspective, the Anthropocene provides a more comprehensive understanding of the relationship between human and nonhuman as it introduces the geological timescale which is consisted of life before humanity.

3. The Anthropocene and the Nonhuman

The geological time or the deep time refers to the Earth’s history in contrary to the human timescale which only validates human history that begins with the emergence of humans on the Earth. The idea of deep time was first proposed by James Hutton (1726-1797) in 1788 but it was originally coined by John McPhee (1931-) in his book *Basin and Range* in 1981. McPhee argues that deep time is so enormous that human mind cannot thoroughly “comprehend” it. He notes that “numbers do not seem to work well with regard to deep time. Any number above a couple of thousand years—fifty thousand, fifty million—will with nearly equal effect awe the imagination to the point of paralysis” (20). Thus, deep time requires a reconceptualization of human being’s position on the Earth, opening up the new possibility to contemplate on the environmental problems. Accordingly, the geological timescale contextualizes the Anthropocene in a broader temporality where the flow of time cannot be presented by numbers and thus, it is not the same as the linear time in human history. Dipesh Chakrabarty identifies two types of histories: “world history” and “Earth history” which contribute to the construction of the Anthropocene and he argues that the Anthropocene requires us to think on the two vastly different scales of time that Earth history and world history respectively involve: the tens of millions of years that a geological epoch usually encompasses. [...] versus the five hundred years at most that can be said to constitute the history of capitalism. Yet in most discussions of the Anthropocene, questions of geological time fall out of view and the time of human world history comes to predominate. [...] if we do not take into account Earth-history processes that outscale our very human sense of time, we do not quite see the depth of the predicament that confronts humans today. (2018, 6)

The Anthropocene as a mark of human “power” as a “geological force” on Earth links the “geological time” and “historical time” in a manner that they both reflect human conditions “with different kinds of affect.” Chakrabarty further suggests that the humans’ power “should be used carefully” in order to create a hopeful future for the Earth. (13) Accordingly, perceiving the human and the environment on a global scale, requires us to re-shape philosophical understandings of the human in relation to the nonhuman. The question of whether or not there can be a “good” or “bad” Anthropocene leads us to interrogate the historically anthropocentric views, together with the vicious forces of capitalism which are the main reasons of the current issues. To better understand the Anthropocene, it is essential to think beyond the human scale of time and space as geologists such as Jan Zalasiewicz asks us to consider what worlds are before and after human time and thought (2009).

4. The Anthropocene And Humanities

Humanity’s perception of the Anthropocene needs to be discussed within the context of its long-term engagements with ecological issues. Although it was initially perceived by social scholars as marginal to disciplinary thought, the Anthropocene gains popularity as

the environmental crisis has occupied a significant place in political debates and it has become an opportunity for expanding the variety of discussions for the social sciences. In this perspective, the Anthropocene has turned into a research opportunity for scholars who study the relationship between the human and the natural world, the nonhuman and its impacts on the formation of history, and significantly the socio-political aspects of the environmental issues.

The Anthropocene evokes philosophical questions, particularly poststructuralist theoretical questions about the relationship between humans and the natural world. In order to properly understand the Anthropocene, it is essential to create a complex web of theoretical frameworks which account for the vast material, philosophical, scientific, ethical, political, and textual understandings of the current global crisis. Among the well-known poststructuralist philosophers, Gilles Deleuze and Felix Guattari are significant figures who allow us to overcome the anthropocentrism of Western philosophy. In their co-authored work, they turned to thinkers like Hume, Bergson and Nietzsche in order to explore questions beyond the human. Throughout the 1960s, Deleuze and Guattari utilize the fields of linguistics, psychoanalysis, and Marxism to define a new concept of humanity in which they denounce a “man” as the central category for an understanding of history and society. According to Deleuze and Guattari, history and society are not the production of only humans but rather to better understand these categories, it is vital to include nonhuman forces as well. By resisting traditional humanism, they do not mean to render the human as a dissipated and non-specific form of life (Roffe and Stark 2015a). Rather, Deleuze and Guattari perceive the human as an intractable perspective that allows the emergence of alternative modes of understanding many layers of material life. In their co-authored book *A Thousand Plateaus*, Deleuze and Guattari sought to demolish anthropocentrism by practicing the posthuman perspective that also includes nonhuman species in creating philosophical concepts. Deleuze and Guattari’s integration of the human in the nonhuman has a materialist turn which addresses issues like capitalism, totalitarian governments, racism, and similar social issues. In other words, Deleuze and Guattari recall the old concept of philosophy that identifies life as collective and political rather than being an abstract individual form. In his book *The Three Ecologies*, Guattari refers to the Anthropocene as “the mechanosphere” which literally means the status of biosphere under the irreversible impacts of human beings. He suggests that the impacts of the anthropogenic disasters cannot be easily reduced or prevented by technology and provides critical insight into techno-scientific practices which increase waste production. He further argues that the underlying reason for the environmental problems is the capitalist mindset that encourages overconsumption. He claims that

Natural equilibriums will be increasingly reliant upon human intervention, and a time will come when vast programmes will need to be set up in order to regulate the relationship between oxygen, ozone and carbon dioxide in the Earth’s atmosphere. We might as well rename environmental ecology machinic ecology, because Cosmic and human praxis has only ever been a question of machines, even, dare I say it, of war machines. From time immemorial ‘nature’ has been at war with life! The pursuit of mastery over the mechanosphere will have to begin immediately if the acceleration of techno-scientific progress and the pressure of huge population increases are to be dealt with. (Guattari 2008: 43)

Guattari's preoccupation with the ecological imbalances which are fundamentally rooted in socio-political dimensions refers to the fact that the Anthropocene provides a solid background for social thought, with its focus on the human.

Apart from the philosophical dimension of the Anthropocene, the phenomenon gains popularity among literary scholars as well. A prominent ecofeminist critic, Greta Gaard, is among scholars who delves into the theoretical framework of the Anthropocene in terms of ecological and gender aspects. She suggests that the Anthropocene and ecofeminism have a lot in common in that both address issues that have their roots in social and environmental exploitation of marginalized groups like women and the nonhuman. She further argues that

drawing on the insights of ecology, feminism, and socialism, ecofeminism's basic premise is that the ideology which authorizes oppressions such as those based on race, class, gender, sexuality, physical abilities, and species is the same ideology which sanctions the oppression of nature. Ecofeminism calls for an end to all oppressions, arguing that no attempt to liberate women will be successful without an equal attempt to liberate nature. (1)

Gaard's call for revisiting the Anthropocene and the marginalized individuals like women and racial Others beyond the culture and nature dichotomy refers to the fact that the Anthropocene is fundamentally more than an environmental issue which precisely categorizes itself, as a cultural, social, political and historical phenomenon.

Along with philosophy and ecofeminism, literature also occupies a significant seat among the Anthropocene studies. Literary works have the power to translate abstract concepts like anthropogenic disasters into a real-life story, thus linking the current destructive human activity with its future consequences. Despite the fact that the Anthropocene has imperceptible traces in time and space, literature "can project our understanding and appreciation of invisible, slow, and slowly accelerating crisis into the future in a dramatic way that other forms of discourse lack. [the Anthropocene narratives] can also legitimately collapse or juxtapose time for maximal impact and understanding in a way that science, biology, and even history cannot" (White, 2009, p. 240). Many contemporary literary figures including authors attempt to contribute to a better imagination of this "seemingly unrepresentable" issue (Johns-Putra, 2016, p. 274). Speculative narratives are also productive contexts for presenting the blurred binary of the human and the nonhuman in the Anthropocene. They reflect the ways through which humans are destroying the natural patterns of the world to an extent in which the future of humanity is under the serious risk. Among the well-known authors who ponder on the environmental issues in their works are Jeanette Winterson and Margaret Atwood. In *The Stone Gods* (2007), Winterson zooms on the ecological collapse in the context of social, gender, and racial inequalities. She utilizes three interrelated settings to illustrate that human mistakes throughout history expand their effects to different times other than the current time. Similarly, Atwood's *MaddAddam Trilogy* displays a post-apocalyptic world dominated by genetic engineering. By using technology to its extremes, Atwood presents a posthuman society in which boundaries between human and nonhuman are blurred. Both novels are the ultimate examples of the Anthropocene fictions that reflect the

anthropogenic changes on earth in various contexts, addressing the contemporary issues of humanity.

5. Conclusion

In the Anthropocene epoch, alternative modes of thinking that will provide an opportunity for imagining new geo-social interactions are made possible by humanities. Drawing on the environmental sciences, humanities offer the possibility to imagine the earth as a ground for social development. Furthermore, through analyzing the role of the human in the natural world, humanities offer valuable insight into the relationship between human and nonhuman in the age of the Anthropocene. Ultimately, humanities provide a solid background to examine issues like gender, race, and class in the context of the anthropogenic changes in society. While the Anthropocene scholars tend to overlook sociological aspects of the phenomenon, humanities bridge the gap between social and ecological dimensions of the Anthropocene, inviting scholars to downscale the phenomenon to diverse perspectives including global disparities and inequalities. Only such a perception of the Anthropocene will contribute to creation of new ways of dealing with various types of vulnerabilities during uncertain anthropogenic times.

REFERENCES

- Atwood, M. (2013). *The MaddAddam trilogy: Oryx and crake; The Year of the Flood; MaddAddam*. Vintage.
- Chakrabarty, D. (2012). Postcolonial studies and the challenge of climate change. *New Literary History*, 43, 1, 1–18.
- Chakrabarty, D. (2018). Anthropocene Time. *History and Theory* 57. 1 (March 2018): 5-32. Wesleyan University, <DOI: 10.1111/hith.12044>.
- Clark, T. (2015). *Ecocriticism on the edge: The anthropocene as a threshold concept*. London and New York: Bloomsbury.
- Crutzen, P.J., & Eugene F. S. (2000). The Anthropocene. *Global Change News Letter*, 41, 17–18.
- Deleuze, G., & Félix G. (1987). *A thousand plateaus: Capitalism and schizophrenia*, trans. Brian Massumi, Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Guattari, F. (2008). *The three ecologies*, trans. Ian Pindar and Paul Sutton, London: Continuum.
- Haraway, D. (2015). Anthropocene, capitalocene, plantationocene, chthulucene: Making Kin. *Environmental Humanities*, 6, 159-165.
- Johns-Putra, A. (2016). Climate change in literature and literary studies: From cli-fi, climate change theater and ecopoetry to ecocriticism and climate change criticism. *Wiley Interdisciplinary Reviews: Climate Change*, 7, 2, 266-282.
- Lewis, S., & Mark, M. (2015). Defining the anthropocene, *Nature*, 519, 171–80.

McPhee, J. (1999). *Basin and range*. New York: Farrar, Straus and Giroux.

Roffe, J., & Stark, H. (2015). Deleuze and the nonhuman turn: An interview with Elizabeth Grosz, in *Deleuze and the Non/Human*, Basingstoke: Palgrave Macmillan, pp. 17–24.

Waters, C. N., Zalasiewicz, J., Summerhayes, C. and et al. (2016). The Anthropocene is Functionally and Stratigraphically Distinct from the the Holocene. *Science*, 351, 6269.

White, J. R. (2009). *Trouble with Time*. Contemporary American Literature and Environmental Crisis. Diss. Columbia University.

Winterson, J. (2007). *The stone gods*. London: Penguin.

RE-MEMBERING AND RE-WRITING BLACK (HI)STORIES: THE WORKS OF SUZAN-LORI PARKS AND KARA WALKER

Suzan-Lori Parks ve Kara Walker'ın Eserlerinde Amerikan Siyâhi Tarihi Hatırlama ve
Yeniden Yazma

Gülşen ASLAN USLU*

Abstract

Suzan-Lori Parks (1963-) and Kara Walker (1969-) are two African- American artists born within the same decade and produced most of their works in the 1990s. Suzan-Lori Parks, a playwright and a novelist, employs important events from African-American past and situates them on the contemporary theater stage. Similarly, Kara Walker, with different artistic media such as cut-paper silhouettes, installations, and video recordings, returns to African-American past. Although Parks and Walker employ different artistic media, their works show a considerable resemblance to each other's in terms of their historical content and experimental form. Their experimentation with form relies mostly on postmodern techniques of narrative such as the blending of fact and fiction and the use of fragmented space and time. Through these techniques, both Parks and Walker aim at remembering and rewriting African-American history besides criticizing the official history written by the people in power, in other words, the white race in USA. In their works, the artists remember the forgotten tragedies lived by the African-American people and, therefore, show that African American art has a strong sense of historical and political consciousness. At a final analysis, these artistic works transform into non-official documents of the history of the African-American people. Through their art, both artists manage to create petit histories against the grand narrative of the official history, as has famously been differentiated by the French philosopher Jean-François Lyotard in his report *The Postmodern Condition* (1979).

* Res. Assist. Dr., Hacettepe University, Department of American Culture and Literature, gulsenaslan@gmail.com

Keywords: Suzan-Lori Parks, Kara Walker, African-American drama, African-American art, postmodernism

Özet

Suzan-Lori Parks (1963-) ve Kara Walker (1969-) aynı dönemde doğmuş ve eserlerinin büyük bir kısmını 1990'larda üretmiş iki Afrikalı-Amerikalı sanatçıdır. Oyun ve roman yazarı Suzan-Lori Parks, Amerikan siyâhi tarihindeki önemli olayları çağdaş tiyatro sahnesine taşır. Kara Walker ise kağıttan kesilmiş devasa silüetleriyle Amerikan siyâhi tarihine döner. Parks ve Walker farklı sanatsal araçlar kullansalar da, eserleri tarihsel içerikleri ve deneysel formları kullanmaları açısından birbirine oldukça benzemektedir. Sanatçılar deneysel formu, gerçek ve kurguyu birleştirme ve parçalanmış mekan ve zaman yaratma gibi postmodern anlatı araçlarını kullanarak oluştururlar. Bu teknikler aracılığıyla, hem Afrikalı-Amerikalı tarihini hatırlamayı ve yazmayı hem de Amerika'da iktidarı elinde tutan beyaz ırk tarafından yazılmış resmi tarih söylemini eleştirmeyi amaçlarlar. Parks ve Walker eserlerinde, Afrikalı-Amerikalı ırkının yaşamış olduğu trajedileri hatırlar ve bu sayede Afrikalı-Amerikalı sanatının güçlü bir tarihsel ve politik duruşu olduğunu gösterir. Son tahlilde, bu tiyatro oyunları ve görsel sanat eserleri aracılığıyla ünlü Fransız düşünür Jean-François Lyotard'ın *Postmodern Durum* (1979) eserinde ayrımını yaptığı büyük ve resmi tarih anlatısı karşısında küçük tarihsel anlatılar yaratmayı başarılar.

Anahtar Kelimeler: Suzan-Lori Parks, Kara Walker, Afrikalı-Amerikalı tiyatrosu, Afrikalı-Amerikalı sanatı, postmodernizm

1. Introduction

Suzan-Lori Parks (1963-) and Kara Walker (1969-) are two African-American artists born within the same decade and produced most of their works in the 1990s. They are still very active and prolific and their works continue to be staged and exhibited on the American stage and in various museums around the USA. Suzan-Lori Parks, a playwright and a novelist, employs important events from African-American past and situates them on the contemporary theater stage. Kara Walker, with different artistic media such as cut-paper silhouettes, returns to African-American past. Although Parks and Walker employ different artistic media, their works show a considerable resemblance to each other's in terms of their historical content and experimental form. Their experimentation with form relies mostly on postmodern techniques of narrative such as the blending of fact and fiction and the use of fragmented space and time. Through these techniques, both Parks and Walker aim at remembering and rewriting African-American history besides criticizing the official history written by the people in power, in other words, the white race in USA. In this respect, Parks's play *The Death of the Last Black Man in the Whole Entire World* (1990) will be discussed together with Walker's paper-cut silhouette entitled "The End of Uncle Tom and the Grand Allegorical Tableau of Eva in Heaven" (1995). In these

works, the artists remember the forgotten tragedies lived by the African-American people and show that contemporary African-American art has a strong sense of historical and political consciousness. At a final analysis, their artistic works transform into non-official documents of the history of the African-American people. Through their art, both artists manage to create petit histories against the grand narrative of the official history, as has famously been differentiated by the French philosopher Jean-Francois Lyotard in his report *The Postmodern Condition* (1979).

2. The Death of the Last Black Man in The Whole Entire World

Suzan-Lori Parks's play *The Death of the Last Black Man* tells the story of eleven characters, whom Parks herself calls "figures, figments, ghosts . . . shadows, slips" (1995a, p. 12). The figures are not fully developed characters, they are as Parks points out, "shadows" and they repeat the same lines over and over again. Black Man with Watermelon and Black Woman with Fried Drumstick are the two major figures. Although there is not a concrete plot line in the play, it is inferred from the fragmented dialogues that Black Man with Watermelon has already died at the beginning of the play and will die again over and over and Black Woman with Fried Drumstick is trying to nurture and give him food. As learned from another character named Voice on Thuh Tee V, The Black Man with Watermelon occupies several time periods simultaneously. In other words, he exists both in the past and present:

VOICE ON THUH TEE V: Good evening. I'm Broad Caster. Headlining tonight: the news: is Gamble Major, the absolutely last living Negro man in the whole entire known world—is dead. Major, Gamble, born a slave, taught himself the rudiments of education to become a spearhead in the Civil Rights Movement. He was 38 years old. News of Majors death sparked controlled displays of jubilation in all corners of the world. (Parks, 1995c, p. 110)

Although Black Man with Watermelon was a slave which means that he lived in the 19th century, he also took part in the Civil Rights Movement in the 20th century. He is also seen on stage and he tries to "move [his] hands," but at the same time he is dead. It is also learned from the Black Woman that the Black Man was captured from Africa and was enslaved by the Americans in the 17th century. This further complicates time and space construction in the play. The Black Man becomes a "dead" figure who has been living for centuries to observe the history of his people. Similarly, the stage he occupies is an all-encompassing space, being many places at once. Black Woman recounts the capturing of the Black Man in Africa, and it is later learned that the Black Man committed suicide during the Middle Passage by throwing himself up from a ship, however he was also a slave who was hanged at a lynch mob in the South:

BLACK WOMAN WITH FRIED DRUMSTICK: They comed from you and tooked you. That was yesterday. Today you sit in your chair where you sat yesterday and thuh day afore yesterday afore they comed and tooked you. Things today is just as they are yesterday cept nothing is familiar cause it was such a long time ago. . . .

BLACK MAN WITH WATERMELON: In you all theres kin. You all kin. Kin gave thuh first permission kin be givin it now still. Some things is all thuh ways gonna be uh continuing sort og uh some thing. Some things go on and on till they dont stop. (107-113)

Through Black Man's repetitive appearance in different events, Parks creates a stage on which linear time disappears, and it is replaced by a combined past, present, and future. Such a perception of non-linear and repetitive time is the very thing Parks considers as history. In her essay entitled "Elements of Style," Parks defines history as "time that won't quit" (1995a: 15). Different from the traditional notion of history as linear and progressive, Parks proposes that history is never complete and static, yet it always continues to happen and to write itself. On Parks's stage, history does not quit and it is ever present and continually haunts the figures on the stage. In her essay entitled "Possession," Parks explains how she thinks theater is the right "place to make history" (1995b, p. 4). According to Parks, a play is

a blueprint of an event; a way of creating and rewriting history through the medium of literature. Since history is a recorded or remembered event, theater, for me, is the perfect place to 'make' history - that is, because so much African-American history has been unrecorded, dis-membered, washed out, one of my tasks as a playwright is to - through literature and the special strange relationship between theater and real life- locate the ancestral burial ground, dig for bones, find bones, hear the bones sing, write it down. (p. 4)

Parks's plays are the means for re-writing the history of the African-Americans which, in a way, compensates for the "dis-membered and washed out" past. In *Death of the Last Black Man*, the figures represent the state of being erased from history. Left in a limbo, possibly in the world of dead, they try in vain to re-member the past which has been dismembered and erased continually by the official history. According to the critic Jodi Kanter (2008), the eleven figures enable Parks to put her critical, and historical position on stage. Kanter underlines the play's overt handling of the grand historical narrative. The characters of the play

comment ironically on their absence from written history, alternately claiming "I wasn't even there;" or, in the face of another figure's insistence that he was there, "Didn't see you"; or that they are not quite sure they are there right now--perhaps they are dead. Nonetheless, all of the figures firmly occupy the time of the play, which Parks states simply as "The present." (para. 16)

The critic James Frieze points out to the use of repetition and revision (Rep. and Rev.) in Parks's drama as an instrument to remember and create history. Frieze states that "[o]ne of the key uses to which Parks puts 'Rep and Rev' is the establishment of a multi-temporal

logic in which past and present, archaic and urbane, are wrapped together” (1998, para. 14). This technique of repetition and revision, which Parks shortly calls Rep & Rev and which is inspired by Jazz music, explains how Parks uses the character of the Black Man with Watermelon in many different time periods simultaneously. According to Parks, Rep & Rev provides an anti-climactic plot structure and brings along “forward progression” (1995a, p. 10). She points out the importance of Rep & Rev in “examining something larger than one moment” (p. 9). “Something larger than one moment” is the critique of the grand history. The “one moment” is what the official history chooses to record and tell, however by extracting other incidents from the black past through the technique of repetition and revision, Parks creates black histories. In her own words, the refiguration of A is indeed the critical stance taken both against traditional drama and history writing:

Rep & Rev texts create a real challenge for the actor and director as they create a physical life appropriate to that text. In such plays we are not moving from A→B but rather, for example from A→A→A→B→A. Through such movement we refigure A. And if we continue to call this movement FORWARD PROGRESSION, which I think it is, then we refigure the idea of forward progression. And if we insist on calling writings structured with this in mind PLAYS, which I think they are, then we’ve got a different kind of dramatic literature. (1995a, p. 9-10)

The characters of *The Death of the Last Black Man* remind at many instances the need to dig out historical truths and keep them for future. The character Before Columbus shows that the Western world was very successful in manipulating the history by writing it themselves and keeping a record of it. On the other hand, The Black Man states that his “text was writ in water” (p. 116). Unlike the Western official history, his text, his story and history are written in water, there is no record, and therefore it is apt to get lost very easily. In her 1994 *The America Play*, Parks talks about the great “hole” of history. In the play, the black Foundling Father is an impersonator of Abraham Lincoln in a theme park and continually gets shot while his son is trying to hear from his grave and find their history. No matter how the son tries, however, he cannot reach their history. It has turned and made into a hole. In *The Death of the Last Black Man*, other characters remind Black Man to keep his story and put it under a rock so that he can claim right to it in the future, it can be a “whole” instead of a “hole:”

YES AND GREENS BLACK-EYED PEAS CORNBREAD: You will write it down because if you don’t write it down then we will come along and tell the future that we did not exist. You will write it down and you will carve it out of a rock.

You will write down thuh past and you will write down thuh present and in what in thuh future. You will write it down.

It will be of us but you will mention them from time to time so that in the future when they come along theyll know *how* they exist.

It will be for us but you will mention them from time to time so that in the future when they come along theyll know *why* they exist.

You will carve it all out of a rock so that in the future when we come along we will know that *the rock does yes exist*. (p. 131, my italics)

Through *Rep. and Rev.*, Parks underlines the significance of history writing and keeping a record of the black past. History is going to prove how, why, and that black race existed and was subject to the racist treatments. The play ends with all characters reminding the need to remember, re-member, and keep their history: "Hold it. Hold it. Hold it. Hold it. Hold it. Hold it. Hold it" (p. 131). Parks carries a long history of Black people from their African past to the present state into contemporary theater stage. Through her use of *Rep & Rev* technique, stage as a multilayered space, and time as a multi-dimensional entity, she manages to prove that history is not something left in the past, but rather it is always present and exists in the present moment: "[h]istory is not "was," history is "is." It's present, so if you believe that history is in the present, you can also believe that the present is in the past. It's mostly directional" (Jiggets 1996, p. 317). According to Ilka Saal (2005, p. 57), Parks' techniques enable "her to submit a dominant and homogeneous white historiography to a thorough process of fragmentation and revision, and thereby enabling the emergence of provocative counter-narratives."

3. The End of Uncle Tom and the Grand Allegorical Tableau of Eva in Heaven

In a similar venture, Kara Walker uses her art to challenge the official history and she frequently returns to the era of slavery which one of the darkest periods in American history. Walker uses cut-paper silhouettes, however, "instead of using the silhouette in its traditional, intimate portrait format, Walker composes large scale figures into complex scenes (Miller, Berlo, Wolf, & Roberts, 2008, p. 644). In her large paper silhouettes, Walker remembers the traumatic and troubled past of the African-American people and she depicts shocking scenes from that past. Although she has been criticized for her radical, and at times stereotypical, depiction of the historical truth, as an artist who "makes work that people love to hate and hate to love (Pinder 2008, p. 640), she has gained her place in today's art world. Her work has been exhibited at the famous museums such as the Museum of Modern Art and Solomon R. Guggenheim Museum New York, and San Francisco Museum of Modern Art.

As art critics have put it, Walker's works make use of history to a great extent. Jennifer Heusel (2006, p. 61) puts forward that "Walker's silhouettes tackle forgotten histories and display them for public consumption. [And] [t]he viewer is always challenged by these

disturbing images.” Very similar to what Parks does with her plays, Walker returns to an erased and “washed out” past and digs out for memories. Like Parks’s theater stage, Walker’s walls with big silhouettes create a multilayered space along with a multi-dimensional time span. The history of the African-American people is put on the wall and directly faces the viewer. Therefore, the past is now in the present looking at the viewer and sometimes embracing him/her with the shadows and lights created by the projectors. In her book *Seeing the Unspeaking: The Art of Kara Walker* (2004), Shaw states that

With their elegant, albeit negative, form, Walker’s silhouettes express a void: an unknowable black hole, a kind of blank darkness, which is signified by an outer contour line. When combined with what is arguably the most pervasively traumatic, guilt-ridden episode in U.S. history, the experience of African slavery in America, this delineation produces an extraordinary space of psychological projection. It is a gothic space, belonging to the dark ages of American history, one that is barbarous, rude, uncouth, unpolished, in bad taste, and completely savage, a space made real on the walls of gallery, in which the present-day viewer comes in contact with magnetic and disturbing specters from a mythical past engaged in an apocryphal and pornographic, unsentimental master-slave dialectic. In it all of the figures are black; they operate on a plane where bits and pieces of memory and experience and myth are sutured together into crazy quilt of neohistorical romance. (p. 39)

Walker’s silhouette that will be analyzed here is her 1995 work “The End of Uncle Tom and the Grand Allegorical Tableau of Eva in Heaven.” According to Shaw, this piece is one of the most impressive works of Walker (37). Leo J. O’Donovan (2008, para. 5) puts forward that the work is inspired from Uncle Tom’s Cabin by Harriet Beecher Stowe who depicted blacks as helpless children who need the protection of their white masters. The imagery in Walker’s silhouette, as O’Donovan states, is

monstrous and grotesque, yet somehow strangely seductive. On the far right, Uncle Tom gives birth to a baby whose umbilical cord comes from his behind. In the center, a white girl in a hoop skirt runs wild with an axe. A dancing girl trails excrement. At the far left, three black women nurse each other. . . . Kara Walker wants to face the horror to the end. For memories like this, there isn't a way out. Her aim, in fact, is “for myself and my quintessential viewer to be trapped.”

The large silhouettes of “The End of Uncle Tom and the Grand Allegorical Tableau of Eva in Heaven.” are put on a cycloid wall and the wall partly encircles the viewer. The big size of the silhouettes “not only asserts the work’s authority within the space of the museum, but the scale of the individual character silhouettes, their human size, helps them to force their way into the space of the viewer” (Shaw, 2004, p. 38). As Shaw points out “[s]tanding before the piece, the viewer is brought eye to eye with the silhouettes, making the viewing experience more complex than if solely witnessing a drama” (p. 38). The word “drama”

that Shaw uses is significant in that it shows Walker's wish to tell a story, the history of her people. Walker's drama, similar to that of Parks's, aims at remembering and writing the history of the African-American people. In a 1996 interview, Walker stated her wish to create a panorama of the history of African-American people:

Well, from the moment that I got started on these things I imagined that someday they would be put together in a kind of cyclorama. I mean, just like the Cyclorama in Atlanta [that tells the Battle of Atlanta] that goes around in an endless cycle of history locked up in a room, I thought that it would be possible to arrange the silhouettes in such a way that they would make a kind of history painting encompassing the whole room." (qtd. in Shaw 39)

The kinship of Walker's art with drama of Suzan-Lori Parks is also visible in her use of time and space. Like Parks, Walker creates a large and fragmented space created through a fantastic emplotment of real and fictional events. These events can be from different time periods and not related to each other. In "The End of Uncle Tom," there are seven separate images put together on the same plane. The art critic Shaw traces Walker's "The End of Uncle Tom" to Puppet Theater. She thinks that the figures hang out on the walls like the puppets in a play. They are left in state of floating, which further destabilizes the space they are projected onto. He also points out that her silhouette

[l]ike a play . . . is a work of public consumption. The life-size scale of the silhouettes produces an uncanny effect that is almost like seeing one's own outline being projected onto the gallery wall. This is an effect on which Walker has capitalized recently by adding projectors to her installations so that the viewer's body is actually cast into the shadow play . . ." (p. 40)

Like Parks's drama that digs out for stories in order to understand and remember the past, Walker's silhouettes, by depicting harsh and pervert realities of slavery, "reveal a physical process of dismembering the trauma of slavery, of repressing a horrific experience that can never be truly known, in order to remember what can never be fully understood" (p. 42). In other words, "The End of Uncle Tom offers a haunting visualization of the disturbing "rememories" of the personal and collective trauma of slavery" (Shaw 42). Like the Black Man with Watermelon in Parks's play, the characters in Walker's depiction become witnesses and receivers of a racist and suppressed history.

Walker's employing the silhouette form and reversing its romantic notions also comply with her deconstructing the grand history of the white race. The Victorian style silhouettes do not depict romantic scenes from a heroic past any more, but horrific scenes from a brutal past with the use of postmodern notions of time and space. The silhouettes "allow Walker to implicate her viewers in the scenes before them in a way that would not be

possible in any other media (Miller, Berlo, Wolf, & Roberts, 2008, p. 646). The depiction of large figures from the era of slavery creates “the imaginative effect of collapsing historical distance and encouraging viewers to think about the persistence of slavery’s impact today. Looming like shadows of America’s past, Walker’s silhouettes insist that the horrors and degradations of slavery have not been resolved and should not be forgotten” (p. 646).

4. Conclusion

In his *Postmodern Condition: A Report on Knowledge* (1979), the French thinker Jean-François Lyotard points out to the end of the grand or meta-narratives of the Western world such as the Enlightenment, Marxism, or history. He thinks that they have been replaced by small, or as he puts it, “petit” narratives in the fields of science and knowledge in the postmodern world. History, which is one of the metanarratives, has been challenged by various thinkers such as Hayden White and it is shown to be no different than other forms of narrative writing. In this sense, history operates like literary texts. In his essay “The Historical Text as Literary Artifact,” Hayden White discusses how the writing of history employs literary techniques in the documentation of historical events. He shows that the writing of history can contain fictional configurations like a literary text. White calls his approach to history as “historiography,” a term that foregrounds the “textual,” and the “written” quality of a historical document (White 1985). He indicates the blurring boundaries in the disciplines of history and literature. These challenges against history and the historical discourse also find an outlet in postmodern drama and art as shown through Parks’s and Walker’s works.

By using characters that can almost be called figures or shadows, the playwright Suzan-Lori Parks foregrounds a narrative style that constructs a whole web of history in which she puts important historical events for the African-Americans. The historical web she creates introduces a new way of looking at past, bringing it into present, and keeping a record of it for the future. By using a theatrical space and time in her art works, the artist Kara Walker depicts a past that has been made into a “hole.” She revisions the events in slavery, and shows dramatically that the romantic, paternalistic images of slavery are still persistent in the American mindset. Both artists offer a deeper look at the horrors of slavery and the African-American past that would reverse the history of the Western world. They do this through postmodern narrative techniques which help their message to be transferred more shockingly and readily to the spectator/viewer. As Shaw states for Walker, and which also holds true for Parks, these artists “re-member an anti-narrative that exists in a place before memory and beyond it, always familiar, yet resoundingly alien” (p. 42). They succeed in turning this alien past into a familiar and known space in which they can reach a compromise with their self, community, and history.

REFERENCES

- Frieze, J. (1998). "Imperceptible mutabilities in the third kingdom: Suzan-Lori Parks and the shared struggle to perceive." *Modern Drama*, 41 (4), 523-532. <https://doi.org/10.3138/md.41.4.523>.
- Heusel, J. (2006). "Seeing the unspeakable: The art of kara walker by Gwendolyn DuBois Shaw." *Woman's Art Journal*, 27(1), 61-64. <http://www.jstor.org/stable/20358077>.
- Jiggets, S. (1996). "Interview with Suzan-Lori Parks." *Callaloo*, 19 (2), 309-317. JSTOR. <https://www.jstor.org/stable/3299177>.
- Kanter, J. (2008). "Suzan-Lori Parks." *Twentieth-Century American dramatists: Fifth series*. Ed. Garrett Eisler. Detroit: Gale. *Dictionary of Literary Biography*, 341. *Literature Resource Center*.
http://go.galegroup.com/ps/i.do?id=GALE%7CH1200013533&v=2.1&u=hu_tr&it=r&p=LitRC&sw=w.
- Miller, A., Berlo, J. C., Wolf, B. J., & Roberts, J. L. (2008). *American encounters: Art, history, and cultural identity*. St. Louis: Washington University Press.
- O'Donovan, L. J. (2008). "Shock & awe: Kara Walker at the Whitney." *Commonweal*, 135 (1). *Literature Resource Center*.
http://go.galegroup.com/ps/i.do?id=GALE%7CA174202683&v=2.1&u=hu_tr&it=r&p=LitRC&sw=w.
- Parks, S. (1995a). "Elements of style." *The America play and other works* (6-18). New York: Theatre Communications Group Inc.
- Parks, S. (1995b). "Possession." *The America play and other works* (3-5). New York: Theatre Communications Group Inc.
- Parks, S. (1995c). *The death of the last black man in the whole entire world. The America play and other works* (99-131). New York: Theatre Communications Group Inc.
- Pinder, K. N. (2008). "Missus Kara E. Walker: Emancipated, and on tour: Kara Walker: *My complement, my enemy, my oppressor, my love* by Philippe Vergne; Sander L. Gilman." *The Art Bulletin*, 90 (4), 640-648. JSTOR. <http://www.jstor.org/stable/20619642>.
- Saal, I. (2005). "The politics of mimicry: The minor theater of Suzan-Lori Parks." *South Atlantic Review*, 70 (2), 57-71. JSTOR. <http://www.jstor.org/stable/20064633>.
- Shaw, G. D. (2004). *Seeing the unspeakable: The art of Kara Walker*. Durham and London: Duke University Press.
- White, H. (1985). "The historical text as a literary artifact." *Tropics of discourse: Essays in cultural discourse*. Baltimore: John Hopkins University Press.

THE SCARLET LETTER, HAWTHORNE AND HIS CONTEMPORARIES

Kızıl Damga, Hawthorne ve Çağdaşları

Saša SIMOVIĆ*

Abstract

When it comes to Nathaniel Hawthorne's oeuvre, it seems that *The Scarlet Letter* (1850) has always attracted the greatest attention of critics and readers. *The Scarlet Letter* is a psychological romance with masterfully treated elements of myth, history and tradition. It is a story of "sinners" as well, the story in which Hawthorne "anatomized" the human heart and presented the inner recesses of one's mind and soul. In the time it was published it significantly aroused the interest of critics and readership. The fact is that many critical reviews of the book were highly positive, however, there were critics who condemned both the author and the book. Critics were interested in various literary and theoretical issues and discussed different aspects of *The Scarlet Letter* – they dealt with the problem of ambiguity, style, narration, symbols, Hawthorne's vision of sin, the consequences of sin and being guilty. The aim of this paper is to shine additional light on the reception of *The Scarlet Letter* by Nathaniel Hawthorne's contemporaries.

Keywords: *The Scarlet Letter*, reception, critics, contemporaries, romance.

Özet

Nathaniel Hawthorne'un eserlerine gelince, *Kızıl Damga* (1850) her zaman okuyucuların en büyük ilgisini çekmiş gibi görünüyor. *Kızıl damga*, efsane, tarih ve geleneğin başarılı bir şekilde birleştirildiği psikolojik bir romantizmdir. Aynı zamanda Hawthorne'un insanın kalbini detaylı bir şekilde "incelediği", içsel kalıntılarını ve derin düşüncelerini sunduğu "günahkarlar" hakkında bir hikaye. Bu eser yayınlandığı tarihte hem okuyucuların hem

* Assistant Professor, University of Montenegro Faculty of Philology. Email: sasasim@ucg.ac.me

de eleştirmenlerin ilgisini çekmiştir. Gerçek şu ki, birçok eleştiri çok olumluydu, ancak hem yazarı hem de kitabı kınayan eleştirmenler vardı. Eleştirmenler çeşitli edebi teori meseleleriyle ilgilenmek üzere Kızıl Damga'nın çeşitli yönlerini tartıştılar - dualite, üslup, öyküleme, semboller, Hawthorne'un günah vizyonu, günahın sonuçları ve suçluluk sorunlarıyla ilgileniyorlardı. Bu çalışmanın amacı, *Kızıl Damga'nın* Nathaniel Hawthorne'un çağdaşları tarafından kabulünü göstermek ve açıklamaktır.

Anahtar kelimeler: *Kızıl Damga*, epepsiyon, çağdaşlar, romantizm.

1. Introduction

Out of all the literary works Nathaniel Hawthorne wrote, it seems that his master-piece *The Scarlet Letter* (1850) has always attracted the greatest attention. Hawthorne began writing *The Scarlet Letter* in September 1849. He was writing with such enthusiasm that he succeeded to complete the introductory part of the book called "The Custom House" as well as all the chapters except the last three and to send the material to the publisher on 15 January 1850 (Kesterson 1988, p. 1). His original intention was to publish several other stories with *The Scarlet Letter*. However, both the author and the publisher James T. Fields agreed that only *The Scarlet Letter* should be published. On 3 February 1850 the book was completed and it was published on 16 March 1850 (Kesterson, 1988, p. 2). The first edition had 2, 500 copies which were sold in 3 days as well as the April edition, while the third edition was printed in 1, 000 copies (Gerber, 1968, p. 12; Kesterson, 1988, p. 2).

Hawthorne's name was not obscure to the American publicity primarily because of the fact that he unfairly lost his job of the surveyor in the Boston Custom House in June 1849, due to the "unfavourable" political situation. Furthermore, his publishers, recognizing a great value of the book and the possibility of the good sale and significant interest of the reading publicity, made some kind of a pre-publication announcement of the book as early as in December 1849 while the book was not completed yet. As modern criticism points out, the announcements were published four times in the *New York Literary World* in February 1850 (Gerber 1968, p. 13). The publishers truly believed that this was a good policy to attract attention of the readers. They proved to be right.

In the time it appeared, the interest of critics in *The Scarlet Letter* was great. And many critical reviews of the book were positive. Namely, there were those critics who praised the writer and the book as well as those who condemned both. According to John C. Gerber "[t]he readers of the 19th century valued the book primarily as a depiction of colonial culture and as a demonstration of the bitter fruits of moral transgression" (1968: p. 13). The book dealing with "unusual", "improper" issues undoubtedly aroused great attention and was put into the limelight immediately after its publication. Such a reaction was expected even by the author⁸² himself since he was aware of the fact that these were

⁸² Being afraid of the possibility that the gloomy and strict atmosphere of the 17th century colonial Puritan Boston depicted in *The Scarlet Letter* could repel the readers and literary critics, Hawthorne decided to add an introductory sketch "The Custom House" which served primarily to "balance" the book and introduce the present day perspectives in the USA, including his (in)direct "attack" on the current political situation. Hawthorne masterfully manipulates narrative devices in the book, exploiting archaisms and outdated phrases in *The Scarlet Letter* as well as timely, contemporary English with a great dose of humour and satire in "The Custom House".

“the feminine fifties”, the period when the novels such as *The Lamplighter* by Maria Cummins and *The Wide, Wide World* by Susan B. Warner were extremely popular⁸³. These books were written in the vein of “the domesticity cult” novels, namely, they cherished traditional values, family bliss and happiness. Many writers of the day wanted to please the taste of the readership thus improving their chances for popularity and royalties. However, the idea of the mass “production” and consideration of books as “commodities” was not shared by the most distinguished authors of the period.⁸⁴ Nathaniel Hawthorne was one of those professional authors who did not approve this kind of popularity, calling these authors “scribbling women” and stating that he would never accept such popularity and that he would be ashamed of it (Gilmore 1985, p. 6; Wolosky in Bercovitch 2004, p. 165).

2. Nathaniel Hawthorne and his Master-Piece

Nathaniel Hawthorne, one of the greatest names of American Romanticism, declared himself a writer of romances⁸⁵. He considered the region of romance “a neutral territory somewhere between the real world and fairyland, where the Actual and the Imaginary may meet and each imbue itself with the nature of the other” (Hawthorne, 1994, p. 31). His romances, such as *The Scarlet Letter* (1850), *The House of the Seven Gables* (1851), *The Blithedale Romance* (1852) and *The Marble Faun* (1860) present a highly dichotomized world burdened with the “fruits” of the by-gone days⁸⁶ and veiled with an air of mystery, ambiguity and suspense. This is the world of Manichean dualisms, the world of the disequilibrium of thought and emotion, body and soul, light and darkness, good and evil, life and death. His “Dark Romanticism” is primarily reflected in his interest in the themes of sin and guilt, loneliness and alienation, infamy and moral downfall, as well as his deep interest in representation of the innermost depths of one’s being (Vukčević 2005, p.185).

The world of dualistic antagonisms, the highly dichotomized world with the sharp distinctions between the two “incompatible” realms of Hawthorne’s oeuvre, is masterfully presented in his master-piece *The Scarlet Letter*. This love story with its setting put in the 17th century Puritan Boston proves to be nothing less than a story of remorse and man’s downfall. The gallery of characters is quite small, a love triangle and a child, with Puritans which serve as a unique type of a character (Baym 1986, p. 53). The main heroine of the book, a young, beautiful lady, Hester Prynne, comes to the colony without her husband, an old scholar, Mr. Roger Chillingworth. She falls in love and has an affair with one of the spiritual leaders of the Congregation, her saintly pastor, Reverend Arthur Dimmesdale

⁸³ Publishing had become an industry, and the writer was considered “a manufacturer” of “commodities” for the literary marketplace (Buell 1986, pp. 64-66).

⁸⁴ Some of them, like Herman Melville, made a distinction between “more demanding” readership, the sophisticated audience and “the vulgar mass”, metaphorically presented as a monster with “the head of a jackass, the body of a baboon and the tail of a scorpion” (Melville in Gilmore 1985, p. 7).

⁸⁵ In his Preface to *The House of the Seven Gables* he made a distinction between novels and romances claiming that novels aim at “minute fidelity, not merely to the possible, but to the probable and ordinary course of man’s experience” (Hawthorne in Cowley, 1979, p. 562).

⁸⁶ Hawthorne was preoccupied with the darker side of Puritan heritage, primarily with his ancestors’ legacy, which proved to be rather “controversial” (William and his son John Hawthorne took part in the persecutions of Quakers and alleged witches in the Salem witch trials). His family legacy left a recognizable stamp on Nathaniel Hawthorne, a man and a writer, and was most probably the main reason to change his last name from Hathorne to Hawthorne (Wagenknecht 1989, p. 1).

with whom she would conceive a child, Pearl. The readers do not know anything about their affair or the very act of “sin” and adultery. However, we are introduced with the consequences of the sin from the very beginning of the book. The first time we “see” Hester is on the scaffold, in front of the prison door, with her baby in her arms, ready to be punished and take her shame publicly. As the one who had an affair out of her wedlock she was supposed to wear a letter “A” on her bosom, the beginning letter of the word “adulteress” and a sign of her infamy and downfall. Although she is questioned by the towns authorities to reveal the name of her lover and the child’s father, she remains silent thus taking on the burden for two of them. The climax of hypocrisy proves to be the moment when her saintly pastor, Mr. Dimmesdale takes part in the interrogation. According to modern criticism (Martin 1983, pp. 109-117), the plot revolves around three scaffold scenes with all four major protagonists being present – Hester, a proud, strong-will woman, capable to struggle in the rigid Puritan society for her child and herself, the lover Arthur Dimmesdale who suffers in silence and punishes himself both physically and mentally but who is unable to take his responsibility publicly, a cheated husband, Mr. Chillingworth who returns to Boston and eagerly wants to reveal the identity of his wife’s “fellow-sinner” in order to revenge, and finally the child, Pearl, who proves to be the embodiment of her mother’s scarlet letter made of flesh and blood and whose “airy” nature makes her act more as an elf than as the child. The truth is revealed at the end of the book, after Dimmesdale’s Election Day’s sermon. Dimmesdale dies on the scaffold, Chillingworth is not completely satisfied because he did not succeed to “revenge properly”, Pearl eventually takes “the form” of a human being and Hester has nothing else to hide. Each of the main protagonists in the book is connected to the “sin” and feels its consequences.

Nathaniel Hawthorne presented a breath-taking story and in the character of Hester Prynne he created a first true American heroine⁸⁷. She is young and beautiful, her nature is passionate and ardent, however she proves to be a highly proud and courageous lady; although cast off from the society she was ready to help those in need and become a sister of mercy. Gradually, the letter A, originally a sign of shame, will change its meanings and interpretations. Therefore, according to Nina Baym (1986, pp. 83-92) it may also stand for “able”, “admirable”, “angel”, “apple”, “art/ artist”, “(king) Arthur”, “adversaries”, “adoration”, “act”, “apart”, “alone”, “Anne (Hutchinson)”, “anything”, “alphabet”, “a”, “authority” or “antagonists”. What proves to be noteworthy is the fact that Hawthorne never disapproves or judges Hester’s acts or behavior in the book. Bearing in mind that the book was published in 1850, we should not be surprised that the reception of the book by his contemporaries was rather polarized – the reviews ranged from those highly positive to condemnation and judgment of both the author and his work.

When it comes to the first appearance of themes in *The Scarlet Letter*, John C. Gerber dealt with these issues in his *Twentieth Century Interpretations of The Scarlet Letter* and as the most interesting ones⁸⁸ we find the following:

⁸⁷ According to Brenda Wineapple, Hester, may be considered the sturdiest of Hawthorne’s heroines and undoubtedly the one who “most sadly endures homelessness, exclusion and forfeiture of her sexuality” (Wineapple in Reynolds, 2001, p. 28).

⁸⁸ From Hawthorne’s *The American Notebooks*.

“To symbolize moral or spiritual disease by disease of the body; - thus, when a person committed any sin, it might cause a sore to appear on the body; - this to be wrought out. [October 27, 1841]

“Pearl – English of Margaret – a pretty name for a girl in a story. [1842?]”

-“The Unpardonable Sin might consist in a want of love and reverence for the Human Soul; in consequence of which, the investigator pried into its dark depths, nor with a hope or purpose of making it better, but from a cold philosophical curiosity, - content that it should be wicked in whatever kind or degree, and only desiring to study it out. Would not this, in other words, be the separation of the intellect from the heart? [1844]”

“The life of a woman, who, by the old colony law, was condemned always to wear the letter A, sewed on her garment, in token of her having committed adultery. [1845?]”

3. Hawthorne and his Contemporaries

When it appeared the book attracted great attention. Therefore, it is not surprising that the critics were interested in variety of aspects of the book – they dealt with the problem of ambiguity, style, narration, symbols, Hawthorne’s vision of the sin, being guilty, being stained by the guilt and the results of the sin as well as (un)certainty⁸⁹.

Caleb Foote⁹⁰ proved to be the first to comment the book in Hawthorne’s hometown of Salem calling *The Scarlet Letter* a wonderful book which “no one will put [...] down before he reaches the last page of it, unless it is forcibly taken out of his hands” (Foote in Kesterson 1988, p. 2). However, a distinguished intellectual of the day, a prominent voice of the metropolis in antebellum America and one of the initiators of the Tetractys Club, Evert Augustus Duyckinck, was the first one to call the book the psychological romance. On March 1850 in *Literary World* Duyckinck reviewed Hawthorne’s master-piece calling it a study of character, the book in which “the human heart is anatomized, carefully, elaborately, and with striking poetic and dramatic power” (Duyckinck in Kesterson 1988, p. 24). Duyckinck pays special attention to the characterization in the book, three main adult protagonists and a child. However, it is the scarlet letter, Hester’s sign of shame, that is put into the limelight which, thanks to author’s skillful use of narrative devices and treatment of “these allegorical, typical semblances, becomes vitalized as the rest. It is the hero of the volume”. (Duyckinck in Kesterson 1988, p. 24). According to Duyckinck, *The Scarlet Letter* may be considered a drama in which thoughts are present acts, this is the story with perfect atmosphere and the distinguished mystic element as well as “the weird forest influences of the old Puritan discipline and era” (Duyckinck in Kesterson 1988, p. 25). Pointing out that in the aforementioned book the reader can not find anything that is superfluous or defective, Duyckinck goes a step further considering the scenes in the book simply arranged but full of artistic power, “yet without any of those painful impressions which the use of the words, as it is the fashion to use them, grouping and artistic excite,

⁸⁹ According to Joseph Alkana, uncertainty became “a key component of Hawthorne’s aesthetics, psychology, and ethics” (Alkana 2015, p. 84).

⁹⁰ As Kesterson points out, there were two reviews that appeared soon after the publication of *The Scarlet Letter* – both were highly positive and praised the merits and values of the book (John Chapman’s review published in *Salem Register* and an anonymous review published in *Boston Post* – both reviews were published on 21 March 1850). (1988, p. 2)

suggesting artifice and effort at the expense of nature and ease" (Duyckinck in Kesterson 1988, p. 24).

On 1 April 1850 George Ripley published in *New York Daily Tribune* his review of *The Scarlet Letter* in which he declared that both the weird and ghostly legends from Puritan past could be considered a perfect domain in for Hawthorne's brilliant mind. George Ripley considers *The Scarlet Letter* Hawthorne's greatest production and claims that its moral is "shadowed forth rather than expressed in a few brief sentences near the close of the volume" (Ripley in Kesterson 1988, p. 26). Recognizing Hawthorne's great talent, Ripley points out that Hawthorne is at his best when he recounts the stories referring to the past and "the twilight age of New England", highlighting certain similarities between Hawthorne and Edgar Allan Poe pertaining to "the terrible excitement from [...] legendary horrors" (Ripley in Kesterson 1988, p. 25), Ripley focuses his attention on Hawthorne's mastery of not entering the region of the improbable, and the use of the supernatural in a rather subtle manner as well as the elements of terror which are exploited efficiently in characterization and the scenes of suspense and horror. These elements "are blended with such sweet gushes of natural feeling, such solemn and tender relations of the deepest secrets of the heart, that the painful impression is greatly mitigated, and the final influence of his startling creation is a serene sense of refreshment, without the stupor and bewilderment occasioned by a drugged cup of intoxication" (Ripley in Kesterson 1988, p. 26).

In May 1850 Edwin Percy Whipple published in *Graham's Magazine* his review of *The Scarlet Letter*. Whipple names the book a beautiful and touching romance which in a remarkable manner exposes the author's narrative skills and expresses deep philosophy. Commenting the introductory sketch "The Custom House" Whipple points out that the sketch, full of humour, might be considered "an autobiographical matter" which refers directly to Nathaniel Hawthorne, his hometown and the current political situation in the country. Whipple expresses his praise of the book and comments it in a highly positive manner, finding its fault "the almost morbid intensity with which the characters are realized" (Whipple in Kesterson 1988, p. 28). However, when it comes to the theories of seduction and adultery created in the vein of the French novelists, then Hawthorne went a step further "by seeing farther and deeper into the essence both of conventional and moral laws; and he has given the results of his insight, not in disquisitions and criticism, but in representations more powerful even than those of Sue, Dumas, or George Sand. He has made his guilty parties end, not as his own fancy or his own benevolent sympathies might dictate, but as the spiritual laws, lying back of all persons, dictated to him. In this respect there is hardly a novel in English literature more purely objective" (Whipple in Kesterson 1988, p. 29).

Henry Chorley (*The Athenaeum*, 15 June 1850) named Hawthorne's master-piece "a most powerful but painful story". Pointing out that the readers of the aforementioned magazine are undoubtedly familiar with the author of the book since he is the one of "the most original and peculiar writers of American fiction", the writer in whose literary works one can find a specific mixture of the two spheres which is presented in a fascinating manner and which makes him a peer to Brockden Brown and Washington Irving. "But if Sin and Sorrow in their most fearful forms are to be presented in any work of art, they have rarely been treated with a loftier severity, purity, and sympathy than in Mr. Hawthorne's *Scarlet*

Letter. The touch of the fantastic befitting a period of society in which ignorant and excitable human creatures conceived each other and themselves to be under the direct 'rule and governance' of the Wicked One, is most skillfully administered. The supernatural here never becomes grossly palpable: - the thrill is all the deeper for its action being indefinite, and its source vague and distant" (Chorley in Kesterson 1988, p. 30).

In July 1850 Anne Abbott published her highly favourable review of *The Scarlet Letter* in *North American Review*. She claims that there is not a single man who would dare to stop reading this book once he started its perusal since the reader inevitably becomes enchanted with the beauty of its style. Abbott claims that the author himself was intoxicated as well since "[h]is imagination has sometimes taken him fairly off his feet, insomuch that he seems almost to doubt if there be any firm ground at all – if we may so judge from such mistborn ideas as the following" (Abbott in Kesterson, 1988, p. 31). Abbott praises Hawthorne's manner of using and combining the picturesque as well as his style which resembles "a sheet of transparent water". She also poses the question concerning Hawthorne's (un)desirable consideration of "a less revolting subject" than the one treated in *The Scarlet Letter* since the reader finds some expressions that can not "even as a matter of taste, be approved" (Abbott in Kesterson 1988, p. 34).

However, in October 1850 Orestes Brownson published his review in *Brownson's Quaterly Review*. He begins his critique of *The Scarlet Letter* stating that Nathaniel Hawthorne is the great author of the most cultivated mind whose competence is of the highest degree, only comparable to that of Washington Irving. Although Brownson states that the story is told with significant dose of naturalness and grace, he points out that it "should have never been told" since it presents a completely unfit subject for literature. For Brownson it is a story of crime, a story of adultery; consequently, such stories do not contribute to moral health. He also objects to the author's conduct of the story since he "makes the guilty parties suffer, and suffer intensely, but he nowhere manages so as to make their sufferings excite the horror of his readers for their crime" (Brownson in Kesterson 1988, p. 37). Furthermore, Brownson claims that the author is completely ignorant of the fact that "pride is not only sin, but the root of all sin, and that humility is not only a virtue, but the root of all virtue" (Brownson in Kesterson 1988, p. 38).

A few months later (January 1851), another "moralist", Arthur Cleveland Coxe, published his critique of *The Scarlet Letter* in *Church Review*. In his review Coxe objects to any tolerance towards talented writers who "perpetuate bad morals". Trying to belittle the merits of the book, Coxe names *The Scarlet Letter* an experiment, an attempt of the author to upgrade his skills and move forward from writing "petty" tales to the historical novel. He confesses that he was surprised by the type of "incident" that Hawthorne discussed and explored in his book. Coxe even suggests that he would rather listen "the coarsest scene" of *The Vicar of the Wakefield* than the descent language of *The Scarlet Letter*, claiming that "in Goldsmith's story there are very coarse words, but we do not remember anything that saps the foundations of the moral sense, or that goes to create unavoidable sympathy with unrepenting sorrow, and deliberate, premeditated sin. *The Vicar of Wakefield* is sometimes coarsely virtuous, but *The Scarlet Letter* is delicately immoral" (Coxe in Kesterson 1988, p. 44). And this proves to be one of the major reasons why Coxe claims that *The Scarlet Letter* was written purposely for the market which made it highly merchantable, the commodity of significant value and good condition. Reading such a

“fiendish” story, young girls inevitably “destroy” their sense of delicacy and virtue. When compared to *The Heart of Mid-Lothian*, claims Coxe, *The Scarlet Letter* loses “the race” as well since “neither Effie’s fall is made to look like virtue, nor the truly honourable agony of her stern, old father, in bewailing his daughter’s ruin, made a joke by the insinuation that it was quite gratuitous. But in Hawthorne’s tale, the lady’s frailty is philosophized into a natural and necessary result of the Scriptural law of marriage, which, by holding her irrevocably to her vows as plighted to a dried up old book-worm, in her silly girlhood, is viewed as making her heart an easy victim to the adulterer” (Coxe in Kesterson 1988, p. 46).

4. Conclusion

The Scarlet Letter has always been considered Hawthorne’s greatest literary work which masterfully announced his later romances *The House of the Seven Gables*, *The Blithedale Romance* and *The Marble Faun*. As it has been shown, from the moment the book was published it aroused outstanding attention of readers and critics. His contemporaries discussed various aspects of this “(un)usual” book from different perspectives. The fact is that many critical reviews that appeared soon after its publication were highly positive, focusing on its true literary merits and values. However, there were critics who condemned both the author and the book, claiming that its main theme (adultery) is not suitable for literature. The great interest for the book has been continued up to the present day, which is not surprising since *The Scarlet Letter* proved to be a classic and its author the grand American Romantic who left a recognizable stamp on American literature both with his tales and romances.

BIBLIOGRAPHY

- Alkana, J. (2015) “Hawthorne's Kantian Turn in 'My Visit to Niagara' and Captain Hall's *Travels in North America*”. *Nathaniel Hawthorne Review*, vol. 41, No. 2, Fall, 83-112.
- Baym, N. (1986) *The Scarlet Letter: A Reading*. New York: Twayne Publishers.
- Bercovitch, S. (ed) (2004) *The Cambridge History of American Literature*, Vol. 4. New York: Cambridge University Press.
- Buell, L. (1986) *New England Literary Culture: from Revolution through Renaissance*. New York: Cambridge University Press.
- Cowley, M. (ed) (1969) *The Portable Hawthorne*. Kingsport, Tennessee, Kingsport Press.
- Gerber, J. C.(ed) (1968) *Twentieth Century Interpretations of The Scarlet Letter*. Eaglewood Cliffs: N. J, Prentice Hall Inc.
- Gilmore, M. T. (1985) *American Romanticism and the Marketplace*. Chicago and London: The University of Chicago Press.
- Hawthorne, N. (1994) *The Scarlet Letter*. Berkshire: Cox & Wyman.
- Hawthorne, N. (1966) *The House of the Seven Gables*. Atlanta, Belmont, Calif, Dallas: Allyn and Bacon, Inc.

Hawthorne, N. (1996) *The Blithedale Romance*. (in Cain. W. *Nathaniel Hawthorne: The Blithedale Romance*). Boston: Bedford Books of St. Martin's Press.

Hawthorne, N. (1961) *The Marble Faun: or The Romance of Monte Beni*. New York, Dell Publishing Co., Inc.

Kesterson, D. B. (ed) (1988) *Critical Essays on Hawthorne's The Scarlet Letter*. Boston: G. K. Hall & Co.

Martin, T. (1983) *Nathaniel Hawthorne*. (rev. ed.) New York: Twayne Publishers.

Reynolds, L. J. (ed) (2001) *A Historical Guide to Nathaniel Hawthorne*. Oxford, New York: Oxford University Press.

Vukčević, R. (2005) *A History of American Literature: Then and Now*. Podgorica: Univerzitet Crne Gore, Institut za strane jezike.

Wagenknecht, E. (1989) *Nathaniel Hawthorne: The Man, His Tales and Romances*. New York: A Frederick Ungar Book.

BİLİM FELSEFESİNDE GÖZLEMLENEBİLİR VE GÖZLEMLENEMEYİZ AYRIMININ ÖLÇÜTÜ

The Criterion of Observable-Unobservable Distinction in Philosophy of Science

Pakize ARIKAN SANDIKCIOĞLU*

Özet

Bilimsel gerçekçilik ve karşıtı görüşler arasındaki en önemli anlaşmazlıklardan biri bilimin amacının ne olduğu ile ilgilidir. Bilimsel gerçekçilik bilimin amacının doğru kuramlar sunmak olduğunu iddia ederken, 'inşacı deneycilik' (*constructive empiricism*) olarak adlandırılan karşıt görüş, bilimin amacının yalnızca deneysel olarak geçerli kuramlar sunmak olduğunu iddia eder. Deneysel olarak geçerli bir kuram Bas C. van Fraassen'ın tanımıyla, dünyadaki gözlemlenebilir olan nesne ve olaylarla ilgili doğru açıklamalar sunan kuramdır. Öte yandan, bilimsel gerçekçilik doğru kurama ulaşma amacını yalnızca gözlemlenebilir olanla sınırlandırmaz, gözlemlenebilir olanın ardındaki gözlemlenemez süreçler hakkında da doğru kuramların ulaşılabilir olduğunu da iddia eder. Şüphesiz, deneysel geçerlilik kavramının temelinde gözlemlenebilir olan ile gözlemlenebilir olamayan arasında net bir ayrımın bulunduğu varsayımı yatar. Van Fraassen gözlemlenebilir olanın herhangi bir aletin yardımı veya çıkarım olmaksızın doğrudan algılanabilen nesnelere olarak tanımlar. Buna göre, 'elektron', 'molekül', 'manyetik alan' gibi terimler gözlemlenemeyen varlıklara göndermede bulunan kuramsal terimlerdir. Ancak bilim felsefesinde, 'elektron', 'molekül', 'DNA', 'manyetik alan' gibi kuramsal terimlerin gönderme yaptığı gözlemlenemez nesnelere, ağaç, insan, kaya gibi gözlemlenebilir olan varlıklar arasında anlamlı bir ayrımın çizilip çizilemeyeceği ve eğer çizilecekse bunun hangi ölçüte dayandırıldığı oldukça tartışmalıdır. Örneğin, Grover Maxwell isimli düşünür aracısız gözlem ile bir alet yardımı ile yapılan gözlem arasında bir devamlılık olduğunu, bir gözlem yaparken kullanılacak olan araçların basit bir gözlükten elektron mikroskoplarına kadar uzanan geniş bir yelpaze meydana getirdiğini ve dolayısıyla gözlemlenebilir olanla olmayan arasında kesin bir ayrım yapılamayacağını iddia eder. Bu çalışmada, van Fraassen ve Maxwell'in söz konusu ayrım konusundaki görüşleri ele alınarak gözlemlenebilir olan ile gözlemlenemez olan arasında kesin ve

* İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi, Sosyal ve Beşeri Bilimler Fakültesi, Balatçık Mahallesi Havaalanı Şosesi No:33/2 Balatçık 35620 Çiğli, İzmir, Türkiye, pakizearikan@yahoo.com

anlamli bir ayrimin yapilip yapilamayacagi ve bu ayrimin ontolojik sonuclarinin neler olacagi tartisilacak arindan van Fraassen'in ortaya koydugu bu ayrima Paul Churchland tarafından getirilen itirazlar değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler: bilim, kuramsal terimler, gözlemlenebilirlik, bilimsel gerçekçilik, inşacı deneycilik.

Abstract

One of the most controversial issues between scientific realism and anti-realism concerns the aim of science. While scientific realism claims that the aim of science is to produce true theories, the anti-realist approach called constructive empiricism claims that science aims to present empirically adequate theories. As Bas van Fraassen defines, an empirically adequate theory is a theory that gives true explanations about observable objects and events. On the other hand, scientific realism does not restrict the aim of science only to observable phenomena, but also claims that true theories about unobservable phenomena that lie behind the observable is also achievable. Certainly the notion of empirical adequacy is based on the assumption that there is a clear cut distinction between the observable and unobservable. Van Fraassen defines the unobservable as objects that can be immediately perceived without the aid of any devices or inference. Thus, terms such as 'electron', 'molecule', and 'magnetic field' are theoretical terms that refer to unobservable entities. However, in philosophy of science whether it is possible to draw a meaningful distinction between unobservable entities that are referred by theoretical terms like 'electron', 'molecule', 'DNA', 'magnetic field' and observable entities like tree, man, rock and, on which criteria such a distinction should be based on are debatable. For instance, Grover Maxwell claims that there is a continuity between aided observation and unaided observation, and that the devices that can be used in an observation constitute a wide range that starts form simple glasses and that reaches out electron microscopes. Therefore, according to Maxwell, it is not possible to make a clear cut distinction between the observable and unobservable. In this paper, by first presenting van Fraassen's and Maxwell's approaches concerning the observable-unobservable distinction, the possibility of drawing such a distinction and the ontological implication of it will be discussed. Later, we will discuss counter arguments that are introduced by Paul Churchland against van Fraassen's distinction of the observable and unobservable.

Keywords: science, theoretical terms, observability, scientific realism, constructive empiricism.

1. Giriş

Bilimsel gerçekçilik epistemolojik, ontoloji ve semantik olmak üzere farklı iddialar barındıran karmaşık bir felsefi kuramı temsil eder. Bas C. van Fraassen bilimsel gerçekçiliğin temel iddiasını oldukça minimalist bir biçimde ifade eder. Buna göre, "bilim bize kuramlarıyla, dünyanın nasıl olduğuyla ilgili doğru hikâyeler vermeyi amaçlamaktadır ve bir bilimsel kuramın kabulü kuramın doğru olduğu inancını içerir" (van Fraassen, 1980, s.8). Ancak, bilimsel gerçekçiliğin bu epistemolojik iddianın yanı sıra,

ontolojik bir iddia da barındırdığı düşünülür. Zira bir kuramın içerdiği önermelerin doğru olması, söz konusu önermelerde kullanılan tüm terimlerin gerçek varlıklara gönderme yapmasını da gerektirir. Buna göre, doğru olarak kabul edilmiş başarılı ve olgun bilimsel kuramların içerdiği terimler, ister kuramsal ister gözlemsel terimler olsun, gerçek varlıklara göndermede bulunurlar. Örneğin, tıpkı, 'bitki' 'hayvan', 'kaya' terimlerinin göndermede bulunduğu nesnelere gibi, 'elektron', 'manyetik alan', 'DNA' gibi başarılı bilimsel kuramlar tarafından içerilen bu terimlerin göndermede bulunduğu nesnelere de gözlemlenemez olsalar da gerçektir, vardır. Bu nedenle bilimsel bir kuramın kabulü, bilimsel gerçekçiliğe göre, yalnızca gözlemlenebilir nesne ve olayların değil, kuramın sözünü ettiği gözlemlenemez nesne ve olayların da var olduğuna dair pozitif bir inanç gerektirir. Bilimsel gerçekçiliğin dayandırıldığı en önemli argümanlardan bir tanesi Hillary Putnam tarafından da önerilmiş olan Mucize Argümanıdır (*no-miracle argument*). Buna göre, bilimin yadsınamaz başarısı ancak bilimin doğru kuramlar ürettiğini söyleyen bilimsel gerçekçilikle açıklanabilir. Eğer bir kuramın başarısı doğruluğunun bir sonucu değil ise bu ancak mucizevi bir tesadüf sonucu olabilir ki, bu da kabul edilebilir bir açıklama değildir. Elbette birçok felsefi kuram gibi, sağduyu ve sezgiyle son derece uyumlu olan bilimsel gerçekçilik, aynı zamanda birçok felsefi tartışmanın ve itirazın da merkezinde bulunmaktadır. Van Fraassen 1980 yılında kaleme aldığı *Scientific Image* isimli eserinde gerçekçilik karşıtı bir duruş sergileyerek bilimin amacı konusunda bilimsel gerçekçilikten oldukça farklı bir tavır takınır. Van Fraassen'in 'inşacı deneycilik' adını verdiği görüşe göre, bilimin amacı doğru kuramlar değil, deneysel olarak geçerli (*empirically adequate*) kuramlar üretmektir, bununla birlikte bilimsel bir kuramın kabulü kuramın doğruluğuna değil yalnızca deneysel olarak geçerli olduğuna dair bir inanç gerektirir (van Fraassen, 1980, s.12). Bu durumda bilimsel gerçekçiliğe göre bilim insanı önermiş olduğu kuramın doğru olduğu iddiasındadır. Öte yandan, gerçekçilik karşıtı olan deneysel inşacıya göre, bilim insanı önermiş olduğu kuramın doğru olduğunu değil, yalnızca deneysel olarak geçerli olduğunu iddia eder. Deneysel geçerlilik, bir kuramın gözlemlenebilir olan olay ve nesnelere ilgili doğru açıklamalar sunmasıdır. Bu nedenle, bir kuramın kabul edildiği durumda söz konusu olan inançlar kuramın gözlemlenemeyen olanla ilgili söyledikleri hakkında değil, gözlemlenebilir olan hakkında söylediklerinin doğruluğu hakkındadır. Van Fraassen'in ifadesiyle, bir kuramın kabulünde söz konusu olan yegâne inanç kuramın "fenomeni kurtarması", diğer bir deyişle, gözlemlenebilen olayları açıklaması ile ilgilidir. Bu bağlamda, bir bilimsel kuramın kabulü, söz konusu kuramın ortaya koyduğu gözlemlenemez nesnelere ilgili bir ontolojik kabul veya inanç içermemektedir (Ladyman, 2002, s.185). İnşacı deneyci bu bağlamda, gözlemlenebilir olanın varlığı konusunda eminken, gözlemlenemez olana karşı agnostik bir tavır sergilemektedir. Zira, ona göre bilimsel bilgi yalnızca gözlem ile mümkün iken, gözlemlenemeyenin kesin bilgisine sahip olmak söz konusu değildir. Şüphesiz deneysel geçerlilik, gözlemlenebilir olan ile gözlemlenemez olan arasında en azından epistemik bir ayrım varsayar. Zira, bir kuramın gözlemlenebilen ile ilgili doğru açıklamalar sunup sunmadığını belirlemek, kuramın içerdiği terimlerin hangilerinin gözlemlenemez nesnelere göndermede bulunduğu bilinmesini de gerektirmektedir. Örneğin, Newtoncu fizik kuramının kabul edilmesi, kuramın gözlemlenebilir olan nesnelere ilgili açıklamalarının doğruluğuna inanmayı içerirken, gözlemlenemez bir unsur olan 'yerçekimi kuvveti' nin ontolojik statüsü hakkında bir inanç barındırmaz. Öyleyse, 'yerçekimi kuvveti' nin diğer gözlemlenebilir nesnelere hangi koşul ve ölçütler temelinde ayrıldığına ortaya konması, inşacı deneyciliğin iddiasını temellendirmek

adına büyük önem taşır. İnşacı deneyciliğe karşı getirilen itirazlardan biri tam da bu ayrımın anlamlı bir biçimde yapılamayacağına, dolayısıyla böyle bir ayrıma dayandırılan deneysel geçerlilik kavramının oldukça muğlak olduğuna dayanır. Bu çalışmada Grover Maxwell'in gözlemlenebilir-gözlemlenemez arasında anlamlı ve kesin bir ayrım yapılamayacağına yönelik iddiası ve van Fraassen'in söz konusu ayrım üzerindeki görüşleri temelinde, gözlemlenemez nesnelere ontolojik ve epistemik statüsü hakkında bir değerlendirme yapılacaktır.

2. Gözlemlenebilir-Gözlemlenemez Ayrımı

Gözlemlenebilirlik ölçüt alındığında, bir elektron ile bir su kaplumbağası veya bizden çok uzakta var olan bir gezegenle yakınımızdaki bir karınca arasında ki temel fark nedir? Uzaktaki bir gezegenle, bir elektron gözlemlenebilirlik açısından benzer konumda mıdır? Bu sorulara üstün körü bir yanıt vermemiz gerekirse şunu söyleyebiliriz: bir elektronu ve uzaktaki bir gezegeni çıplak gözle gözlemleyemeyiz, fakat bir karınca ve su kaplumbağasını çıplak gözle gözlemlemek mümkündür. Bu tarz bir cevap doğru bir yön barındırır da pek çok açıdan oldukça yetersizdir. Öncelikle, bir elektron ile bir gezegen arasında çok önemli bir fark vardır: Bir gezegeni uygun bir mesafeden çıplak gözle gözlemlemek mümkün iken, bu durum bir elektron için asla mümkün değildir. Ne kadar yaklaşırsanız yaklaşın bir elektronu çıplak gözle göremezsiniz. Buna ek olarak, bir elektron ile bir su kaplumbağasının gözlemlenmesi arasındaki yegâne fark gözlem aracının kullanılıp kullanılmaması olamaz. Zira, gözlük takan bir insan için, gözlük de bir gözlem aracıdır. Ancak yine de bir elektronla bir su kaplumbağasının arasında bundan çok daha derin bir fark olduğu aşikârdır. Gözlemlenebilir-gözlemlenemez arasındaki ayrımın ölçütünün ne olacağı bilim felsefesinin en temel sorunlarından birini teşkil eder. Yine bu ayrım özellikle ontolojik sonuçları incelendiğinde sayısız felsefi probleme yol açar. Özellikle 'elektron' gibi kuramsal terimleri içeren önermelerin gözlemsel ifadelere tercüme edilebileceğini savunan pozitivist görüş ile bu tarz kuramsal terimlerin yalnızca işe yarar birer kurmaca olduğunu ifade eden araçsalcı görüşler göz önünde bulundurulduğunda, gözlemlenebilir olan ile gözlemlenemez olan arasında, var olan-olmayan ayrımı kadar keskin bir ayrımın gerekliliği ortaya çıkar.

Grover Maxwell, "The Ontological Status of Theoretical Entities" isimli makalesinde, bir şeyin varoluş koşulunun onun gözlemlenebilir olup olmadığına dayandırılmayacağını, zira gözlemlenebilir-gözlemlenemez ayrımının sanıldığından çok daha bulanık olduğunu ifade eder. Maxwell gözlemlenebilir-gözlemlenemez ayrımının muğlaklığını somutlaştırmak adına kurmaca bir öykü tasarlar. Bu öykü genel hatlarıyla şöyledir: Mikroskobun icad edilmesinden önce Jones isimli bir bilim insanı kimi hastalıkların temas sonucu bulaşıcılığını açıklamak için bir öneride bulunur. Buna göre, bu hastalıkları taşıyan insanlarda gözle görülemeyecek kadar küçük 'böceklerin' bulunduğunu ve hastalığın bu yolla bulaştığını öne sürer. Ardından Jones hipotezinin gözlemlenebilir sonuçlarını inceler ve hipotezi hastalığın yayılmasını engellemede kayda değer bir başarıya ulaşır. Tıpkı bugün felsefeciler için tartışma konusu olan elektronların varlığı gibi, mikroskobun icadından önce, Jones'un varsayımsal böceklerinin ontolojik statüsü de felsefeciler için tartışma konusu olur. Kimi felsefeciler bunların yalnızca işe yarar birer kurmaca veya bilimsel açıklama yapabilmek için birer araç olduğunu iddia ederken, bir grup felsefeci Jones'un gözlemlenemez bu varlıklarla ilgili kurduğu tüm önermelerin eksiksiz bir şekilde gözlem cümlelerine tercüme edilebileceğini iddia ederler. Kısa bir süre

sonra mikroskobun icadı ile, Jones'un varsayımsal böceklerinin ayrıntılı bir şekilde incelenmeye başlaması üzerine felsefeciler, daha önce sunmuş oldukları felsefi kuramlarını revize ederler. Kimi felsefeci Jones'un böcekleri hakkında yanlış olduklarını ve onların gerçekten var olduklarını kabul ederken, kimi felsefeciler mikroskop aracılığıyla gözlemlenen şeyin bu böcekler olmadığı yalnızca onların yol açtığı imgeler olduğu iddiasını ortaya atarlar (Maxwell, 1962, 4-5).

Aslında Maxwell'in sunmuş olduğu bu kurmaca öykü gözlemlenebilir olmayan nesnelere hakkında var olan gerçek felsefi kuramlar hakkında ışık tutar. Bugün, örneğin elektronlar hakkında da benzer görüşler savunulmaktadır. Bu bağlamda geçmişte gözlemlenemeyip, bugün gelişmiş gözlem araçları ile tespit edebildiğimiz nesnelere ontolojik ve epistemolojik statüsü Jones'un böceklerinin statüsüyle eşdeğerdir. Bu noktada sorulması gereken en önemli sorular gözlem araçlarının yardımıyla yapılan tespitlerin gerçek anlamda birer gözlem olup olmadığı veya bilim insanlarının mikropaları, tek hücreli canlıları, elektronları gözlemleyip gözlemlemedikleridir. Diğer bir deyişle, teknolojik araçların gelişimi ile evrenin şu an gözleyemediğimiz alanları gelecekte gözleme açılacak mıdır? Bu soruya birçok felsefeci olumsuz bir yanıt verir. Bunu gerekçesi van Fraassen'in de aralarında bulunduğu felsefecilere göre, gözlemin yalnızca yarımsız veya çıplak gözle yapılabilen bir algılama edimine karşı gelmesidir. Bu bağlamda eğer gözlem olduğu iddia edilen edim yardımcı bir araçla veya bu araç yardımıyla sahip olunan deneyimden çıkarım yoluyla gerçekleştiriliyorsa aslında söz konusu araçla gözlemlenmesi amaçlanan fiziksel nesnenin bir gözlemi söz konusu değildir. Van Fraassen gözlemlenebilir ve gözlemlenemez olanı şu şekilde tanımlar:

'Gözlemlenebilir' terimi varsayılan şeyleri (var olan veya olmayan) sınıflandırır. Uçan bir at gözlemlenebilirdir—bu yüzden var olmadıkları konusunda bu kadar eminiz— ve on yedi sayısı değildir. İnsan edimlerinde de varsayılan bağlantılı bir sınıflandırma vardır: örneğin, yarımsız algılama edimi bir gözlemdir. Bir parçacığın bilinen bir kuvvet alanındaki yörünge sapmasından yola çıkarak kütlelerinin hesaplanması bu kütlelerin bir gözlemi değildir. (1980, s. 15)

Öyleyse, Van Fraassen'e göre gözlemlenebilir-gözlemlenemez arasındaki ayrım algılama ediminin ne olduğu ile alakalıdır. Algılama van Fraassen'e göre herhangi bir araca ihtiyaç duyulmadan gerçekleştirilebilen bir edimdir. Bu nedenle herhangi bir araç yardımıyla gerçekleştirilen edim bir gözlem değil, dolayısıyla bu yolla bilinen şeyler gözlemlenebilir değildir (van Fraassen, 2001, s. 156). Örneğin uzak bir gezegen gözlemlenebilirdir, zira uygun mesafeden yarımsız algılanabilir. Öte yandan, bir mikroskop yardımıyla, tek hücreli bir hayvanın saptanması, o hayvanın gözlemlenmesi değildir. Daha ziyade, söz konusu tek hücreli hayvanın mikroskop aracılığı ile neden olduğu bir imgenin gözlemlenmesidir. Bir ağacın gölgesinin gözlemlenmesinin ağacın kendisini gözlemlenmek veya bir uçağın gökyüzünde bıraktığı iz gözlemlenmesinin uçağın kendisini gözlemlenmek anlamına gelmediği gibi, mikroskop yardımıyla birtakım renk ve şekillerin gözlemlenmesi de mikroskop lameli altındaki nesnenin gözlemlendiği anlamına gelmemektedir. Dolayısıyla, elektronlar, Jones'un varsayımsal böcekleri ve benzeri mikroskobik varlıklar mikroskobun icadından önce de sonra da gözlemlenemez nesnelere kategorisindedir. Bu nedenle, van Fraassen'e göre, elektron mikroskopları, spektroskoplar veya beyin tarayıcılar var olanı gözlemlenebilir kılmazlar, daha ziyade yeni gözlemlenebilir fenomenler yaratırlar (van Fraassen, 2001, s. 154) Buna ek olarak van

Fraassen'in sunduğu ölçüte göre, gözlemlenebilir olmakla var olmak doğrudan bağlantılı değildir. Gözlemlenebilir olan var olmak zorunda değildir. Uçan bir at yoktur. Aynı şekilde gözlemlenemeyen şeyler de var olabilir veya olmayabilir.

Açıkça görülebileceği gibi van Fraassen'in inşacı deneyciliğine göre, bilimsel kuramlar gözlemlenemez olanla ilgili şüpheli veya agnostik bir tavır takınır. Diğer bir deyişle gözlemlenemez olan hakkında bir varlık iddiası taşımaz. Buna karşın, deneysel geçerlilik kavramı, bilimsel kuramların gözlemlenebilir (doğrudan algılanabilir) olay ve nesnelere ilgili bir varlık ve doğruluk iddiası taşıdıklarını gösterir. Bu nedenledir ki, bilimsel bir kuramı kabul etmek kuramın gözlemlenebilir olan olay ve nesnelere ilgili iddialarının doğruluğunu kabul etmek anlamına gelirken, gözlemlenemez olanla ilgili tarafsız kalmaktır. Bunu gözlemlenebilir ve gözlemlenemez kavramlarının tanımında yola çıkarak ifade etmek gerekirse, bir kuramı kabul etmek bilimsel gerçekçiliğe göre kuramın hem gözlemlenebilir hem de gözlemlenemez olanla ilgili iddialarının doğruluğuna inanmak iken, inşacı deneyciliğe göre yalnızca *doğrudan ve aracı* algılanan olay ve nesnelere ilgili önermelerinin doğruluğuna inanmaktır. Bu bağlamda, inşacı deneycilik seçici bir agnostisizm sergilemektedir.

Öte yandan Grover Maxwell "The Ontological Status of Theoretical Entities" adlı makalesinde bu ve benzeri görüşlere karşı oldukça ikna edici bir karşı argüman önerir. Buna göre, eğer bir mikroskop yardımıyla gerçekleştirilen edim bir gözlem değil ise, aynı nedenle bir opera dürbünü yardımıyla gerçekleştirilen edim de bir gözlem değildir. Hatta basit bir gözlük yardımıyla veya pencere camının arkasından gerçekleştirilen edimin de bir gözlem olduğunu söylemek için hiçbir nedenimiz yoktur. Bir mikroskopla bir gözlük arasında yalnızca bir derece farkı söz konusudur. Maxwell bu analogiyi daha da ileri götürerek, çevredeki havanın sıcaklığının değişmesiyle meydana gelen görsel bozulma ile gerçekleştirilen edimin de gerçek anlamda bir gözlem olmadığını söylemenin pekâlâ mümkün olduğunu iddia eder. "Gözlük takan insanların gördükleri şeyi tasvir ederken gölgelerden bahsettiğini, yardımsız algılayan insanların ise fiziksel nesnelere bahsettiğini veya pencere camından bakarken yağmur yağdığını yalnızca çıkarsadığımızı fakat camı açtığımız zaman yağmur yağdığını 'doğrudan gözlemlediğimizi' söylemek gerçekten 'tuhaf görünmektedir'" (Maxwell, 1962, s. 7). Gözlemlenebilir-gözlemlenemez arasındaki ayrımın "boşluğun içinden bakma" ile başlayan ve "elektron mikroskopundan bakmak" a dek bir devamlılık içinde uzanan bir zincirin neresine çizileceği açık değildir. Dolayısıyla gözlemlenebilir-gözlemlenemez ayrımını kesin ve net bir şekilde çizmek için keyfi olmayan bir ölçütümüz yoktur. Bu ayrım tamamen sahip olduğumuz teknolojik araçların kullanımına bağlı tesadüfi ve mutlak olmayan bir ayrımdır.

Van Fraassen'in devamlılığa dayanan bu argümana karşı ilk yanıtı oldukça açıktır. Van Fraassen'e göre, her ne kadar bir gözlük yardımı ile bakmak ve bir mikroskop yardımı ile bakmak arasında bir benzerlik olsa da, gözlük ile bakılan nesne ilkece gözlüksüz de algılanabilirken, mikroskop ile bakılan nesne mikroskop yardımı olmaksızın algılanamaz. Herhangi bir nesnenin gözlemlenebilir olduğunun söylenmesi, o nesneyi gözlemleyebileceğiniz koşulların her durumda sağlandığı anlamına gelmemektedir. Bir pencere camından görünen bir nesne pencere olmadan da görülebilir, yine teleskop yardımı ile görülen bir gök cismi eğer uygun şartlar sağlanırsa (gök cismine uygun mesafede bulunulursa) teleskop olmaksızın da gözlemlenebilir. Oysa, van Fraassen'e göre, bir nesne eğer ve ancak, söz konusu nesnenin yardımsız gözlemlenebildiği koşullar

var ise gözlemlenebilir. Bu durumda, gözlemlenebilir olanla gözlemlenemez olan arasındaki fark açıktır. Bir elektron gözlemlenemez zira bir elektronu yardımsız olarak gözlemleyebileceğimiz koşullar yoktur. Van Fraassen'ın diğer yanıtı gözlemlenebilir yüklemının muğlaklığından yola çıkarak gözlemlenebilir-gözlemlenemez ayrımının yapılamayacağı iddiasını hedef alır. Van Fraassen 'gözlemlenebilir' yüklemının muğlak olduğunu kabul etmekle birlikte, muğlak yüklemelerin açık örnekleri ve açık karşı-örnekleri bulunduğu sürece kullanılabilir olduğunu, gözlemlenebilir olan ile gözlemlenemez olan arasında muğlak olmasına karşın meşru bir ayrımın yapılabileceğini ifade eder. Bu yüklemnin açık bir örneği, çıplak gözle bir nesneyi algılamaktır, öte yandan, bu yüklemnin açık bir karşı örneğini ise buhar odacığındaki mikro parçacıkların bıraktıkları izler dolayısıyla fark edilmesidir. Bir mikro parçacığın buhar odacığında bıraktığı izler dolayısıyla fark edilmesi, bir uçağın gökyüzünde bıraktığı iz dolayısıyla fark edilmesi gibidir. Her iki durumda da söz konusu nesnelere gözlemlenmemektedir. Birinci örnekte fiziksel bir nesnenin doğrudan algılanması söz konusu iken, ikinci karşı örnekte fiziksel nesnenin varlığı hakkında bir çıkarım söz konusudur ve bu gözlem olarak nitelendirilemez (van Fraassen, 1980, ss. 16-17).

3. Paul Churchland'ın İtirazı

Her ne kadar van Fraassen'ın yardımsız algılama kavramına dayanan gözlemlenebilir-gözlemlenemez ayrımı pek çok açıdan makul görünse de sahip olduğumuz duyuşal yetilerin işlevi ve sınırları zorunlu değil olumsal gerçekliklerdir. Diğer bir deyişle, sahip olduğumuz duyuşal yetilerimizin sınırlarının olduğundan farklı olduğunu, veya gelişen teknolojinin imkanıyla bu sınırların genişleyeceğini tasavvur etmek mümkündür. Çalışmamızın bu son bölümünde, van Fraassen'ın gözlemlenebilir-gözlemlenemez ayrımına ve özellikle gözlemi 'çıplak gözle algılama' ile sınırlandırdığı tezine karşı öne sürülmüş bu tarz itirazlardan yola çıkarak bir değerlendirme yapılacaktır.

Van Fraassen, Maxwell'in gözlemlenebilir-gözlemlenemez arsındaki ayrımın muğlak olduğu itirazlarından her iki duruma uç örnekler vererek sıyrılmayı başarmış görünmektedir. Ancak 'çıplak gözle algılama' gibi bir ölçütün ne derece keskin ve mutlak bir ölçüt sağladığı da tartışmaya açıktır. Hatırlanacağı üzere, van Fraassen' e göre, teleskop yardımı ile algılanan uzak bir gök cismi ile mikroskop yardımıyla algılanan bir parçacığın arasındaki temel fark, uygun koşullar altında (uygun mesafede) bir gök cisminin çıplak gözle algılanması mümkün iken, mikro parçacığın çıplak gözle algılanmasını mümkün kılan koşulların olmayışıdır. Buna göre, van Fraassen'ın uygun koşullardan kastı yalnızca uygun mekânsal koşullar ile sınırlıdır. Bu noktada akla gelebilecek ilk itiraz, farklı 'uygun koşullar' tasavvurunun imkânına dayanır. Eğer, bir insan gözlemcinin bir mikro parçacığı çıplak gözle algılayabileceği uygun koşullar tasavvur edebilirsek, bu mikro parçacığın da gözlemlenebilir olduğunu söyleyemez miyiz? Farklı uygun koşullar tasavvuru Paul Churchland tarafından önerilmektedir. Churchland'e göre, insanların uzamsal konumları üzerinde bir kontrolü varken, yani insanlar nesnelere bakış açılarını uzamsal olarak değiştirebilirken, farklı özellikleri örneğin, kimyasal yapıları veya boyutları üzerinde bir kontrollerinin olmaması zorunlu değil yalnızca olumsal bir gerçektir. Eğer, hareketten yoksun varlıklar olsaydık şüphesiz bu durumda uzak mesafede var olan bir gök cismi bizim için gözlemlenemez olacaktı, zira içerisinde bulunduğumuz koşullar yer değiştirerek uzak nesnelere yaklaşmamıza olanak tanımayacaktı. Bu durumda, gezegenler hakkında önermeler barındıran bir bilimsel

kuramı kabul ettiğimiz durumda, bu kuramın gezegenler hakkında söylediklerine ve gezegenlerin ontolojik statüsüne dair bir inancımız olmayacaktı. Bununla birlikte, nasıl ki uzak bir nesneye göre konumumuzu değiştirerek onu gözleme imkânımız bulunuyorsa, mikroskobik bir varlığa göre duyu mekanizmamızın boyutunu veya yapısını değiştirerek onu gözleme imkânımızın bulunması ilkece mümkündür. Örneğin, konum değiştirmek gibi boyut da değiştirilebilseydik belki de kendimizi uygun bir boyuta getirerek molekülleri algılamamız mümkün olacaktı. Elbette fizik yasaları bu tarz bir değişime izin vermeyecektir. Ancak Churchland'ın de ifade ettiği gibi fizik yasaları ömrümüz boyunca seyahat edebileceğimiz mesafeyi de sınırlandırmaktadır (Churchland, 1985, ss. 39-40). Bu nedenle, van Fraassen'ın ömrümüz boyunca seyahat etsek dahi ulaşamayacağımız kadar uzak bir gök cisminin gözlemlenebilir, mikroskobik bir varlığın gözlemlenemez olduğunu iddia etmek için sağlam bir dayanağı yoktur. Zira, her ikisi de ilkece olmasa da nomolojik olarak mümkün değildir.

Churchland, van Fraassen'ın gözlemlenebilir-gözlemlenemez ayrımın farklı bir düşünce deneyi ile de karşı çıkar. Sol gözünün yerinde biyolojik bir elektron mikroskobuna sahip insansı bir varlık hayal edelim. Bizim için gözlemlenemeyen virüsler, moleküller bu varlık için gözlemlenebilir olacaktır. Her ne kadar bizler üretmiş olduğumuz elektron mikroskoplarının sayesinde bu varlıkları tespit edebilssek de, doğrudan gözlemleyemediğimiz bu varlıkların ontolojik statüsü hakkında tamamen agnostik bir tavır sergilerken, bu canlılar onlara karşı realist bir tutum sergileyecektir. Zira, mikroskobik varlıkları gelişmiş görme organlarının sayesinde yardımsız algılayabileceklerdir. Buradaki sorun, insansı varlığın sol gözüyle gerçekleştirdiği algı deneyiminin, normal bir insanın elektron mikroskobu yardımıyla gerçekleştirdiği algı deneyiminden niteliksel olarak hiçbir farkı olmayacağıdır (Churchland, 1985, ss. 43-44). Niteliksel olarak özdeş deneyimlere sahip olmalarına karşın, van Fraassen'ın inşacı deneyciliği çerçevesinde, insanların ve insansı varlıkların dünyaya karşı takınmış oldukları epistemik tutum tamamıyla farklı olacaktır. İnsanlar virüslerin var olduğu inancına sahip olmazken, insansı canlılar virüsler hakkında realist bir epistemik tutum takınacaklardır. Deneyimlerinin özdeş olmasına karşın, epistemik statülerinin bu denli farklı olması, van Fraassen'ın görüşünün makul olmadığını göstermektedir. Zira bu insansı varlıklar ile elektron mikroskopu ile donatılmış bir insan arasındaki tek fark dış dünyadaki veriyi beyinlerine ileten araçların nedensel kökenidir.

4. Sonuç

Sahip olduğumuz başarılı bilimsel kuramların gözlemlenebilir olay veya nesnelere dışında onların ardında yatan gözlemlenemez olay ve nesnelere de göndermede bulunduğu tartışma götürmez. Bununla birlikte, teknolojinin günümüzde geldiği noktanın, geçmişte tasavvur dahi edemeyeceğimiz varlıkları gözleme fırsatı sunduğu da açıktır. Bilimsel gerçekçiler kuramların gönderme yaptığı gözlemlenemez varlıklara zihinden bağımsız bir varoluş atfederken, gözleme araçları yardımıyla gerçekleştirilen deneyimlerin dünyada var olan nesne ve olayları açığa çıkararak günden güne evren hakkında daha fazla şeyi bilmemize olanak sağladığına inanırlar. Örneğin mikroskobun icadı ile geçmişe kıyasla bugün gerçekliğin daha büyük bir alanı insan erişimine açılmış bulunmaktadır. Öte yandan, her ne kadar mikroskobik nesnelere birçokları tarafından insan algısına açık olarak kabul edilse de, mikroskobik bir nesne ile çıplak gözle deneyimleyebildiğimiz nesnelere arasında en azından epistemolojik bir fark olduğu açıktır. Van Fraassen'e göre,

mikroskopik nesnelere çıplak gözle, herhangi bir gözlem aracından yardım almaksızın fark etmemiz imkânsızdır. Bu nedenle, bilimsel kuramların gözlemlenemez olan hakkında ortaya koydukları önermeler ve gözlemlenemez olanın varlığı şüpheye açıktır. Elbette 'gözlemlenebilir' sözcüğünün yapısına bakıldığı zaman gözlemlenebilir olmanın gözlemleyenine sahip olduğu algısal yetilerin sınırları ile alakalı olduğu inkâr edilemez. Tam da bu nedenden dolayı 'gözlemlenebilir' kavramının kapsamı mutlak değil oldukça muğlaktır. Sahip olduğumuz algısal yetilerin işlev ve limitleri kavramsal bir zorunluluk değildir. Diğer bir deyişle, çok daha geniş bir varlık alanına erişimi olan algısal yetiler tasavvur etmek mümkündür. Bu nedenle, gözlemlenemez-gözlemlenebilir arasında en azından kavramsal bir ayırım yapılması mümkün görünmemektedir. Sahip olduğumuz yetilerin sınırları doğrultusunda yapılacak olan bir ayırım yalnızca olumsaldır ve bu ayırımın zaman içinde değişmeyeceğinin bir garantisi yoktur. Özellikle, Churchland'ın ortaya koymuş olduğu karşı argümanlar, gözlemlenebilir olan ile olmayan arasında 'çıplak gözle algılama' temelinde kesin ve değişmez bir ayırım yapılabileceği fikrini büyük oranda zayıflatmaktadır.

KAYNAKÇA

Churchland, P. (1985). "the Ontological Status of Unobservables: In Praise of the Superempirical Virtues." *Image of Science: Essays on Realism and Empiricism* (P. Churchland & C. C. Hooker ed.) içinde, Chicago: University of Chicago Press.

Ladyman, J. (2002). *Understanding Philosophy of Science*. London & New York: Routledge.

Maxwell, G. (1962). "The Ontological Status of Theoretical Entities." *Minnesota Studies in the Philosophy of Science* (F. Feigl & G. Maxwell ed.) içinde, Minneapolis: University of Minnesota Press, ss. 3-14.

Putnam, H. (1975). *Mathematics, Matter and Method*, Cambridge: Cambridge University Press.

van Fraassen, B. C. (1980). *The Scientific Image*. Oxford: Clarendon Press.

van Fraassen, B. C. (2001). "Constructive Empiricism Now." *Philosophical Studies*, 106, ss. 151-170.

HUME'DA EMPİRİST ANLAM TEORİSİNİN TEMELİ OLARAK

ALGILAMA, İZLENİM VE İDE

Perception, Impression and Idea as the Basis of the Empiricist

Theory of Meaning in Hume

Pınar TÜRKMEN BİRLİK*

Özet

Hume, İngiliz empirist geleneğinin önemli temsilcilerinden biridir. Onun özellikle nedensellik kavramını yeniden ele alırken ortaya koyduğu, bilgikuramsal tezin önemi, yasal bilginin sınırlarını belirlerken aynı zamanda doğal bir anlam kuramına da yer açmış olmasından kaynaklanır. Hume, iki temel eseri olan *A Treatise of Human Nature (İnsan Doğası Üzerine Bir İnceleme)* ve *An Enquiry Concerning of Human Understanding (İnsanın Anlama Yetisi Üzerine Bir Soruşturma)*'de bilgikuramsal tezini serimlerken, işe bilgiye konu olan nesnelere incelemekle başlar. Bu bağlamda da Hume öncelikle algıları (*perception*) ele alır ve onları izlenimler (*impressions*) ve ideler (*ideas*) olmak üzere ikiye ayırır. Buna göre, algıların daha az canlı ve kuvvetli olanları ide; işitme, görme, dokunma, kin, arzu, irade gibi canlı algı toplulukları da izlenim olarak adlandırılır. Hume'un bu ayrımında en dikkat çekici nokta, onun her ideyi, bir izlenime geri götürülebilir olarak tasarlamasıdır. Böylece Hume, insanın hayal gücüne dayanan idelerin bile temelde deneyimlerimize dayanan izlenimlerimizin sonucu olduğunu tanımlayabilmektedir. Hume'un kendi verdiği insan başlı at örneğinde, insanın farklı izlenimleri birleştirerek bu ideyi oluşturması bunun iyi bir örneğidir. Bu bağlamda Hume'un izlenimler ve ideler arasında koyduğu ve psikolojik olarak nitelendirebileceğimiz bu ayrım, bizi dilbilimsel bir ayrıma götürür. Bu dilbilimsel ayrımında Hume'un anlam teorisi, algılama, izlenim ve ide olmak üzere yine bu üç kavram üzerinde temellendirilir. Nitekim bu teoride anlam, bu kavramların işlenmesi sonucunda karşımızda duracaktır. O halde bu bilgikuramsal tez, onun empirist anlam teorisinin temelini yerleşerek, bizi doğal bir anlam kuramıyla da karşılayacaktır.

Anahtar Kelimeler: Anlam, algılama, izlenim, ide

* Dr. Öğretim Üyesi, İzmir Demokrasi Üniversitesi, pinar.turkmenbirlik@idu.edu.tr, Orcid No: 0000-0003-1099-5737

Abstract

Hume is one of the most important representatives of English empiricist tradition. The importance of gnoseological thesis, which he put forward in discussing especially the concept of causality, results from its determining the limits of legal knowledge and at the same time, its making way for a natural theory of meaning. While making exposition to his gnoseological thesis in his two major works *A Treatise of Human Nature* and *An Enquiry Concerning of Human Understanding*, Hume starts by examining the things subject to the knowledge. In this context, Hume primarily deals with the perceptions and divides them into two as impressions and ideas. Accordingly, the less lively and strong ones of perceptions are called ideas; lively perceptual groups such as hearing, seeing, feeling, hatred, desire, and willingness are called impressions. The most important point in this division of Hume is that he designed each idea as can be brought back to an impression. Thus, Hume can define that even the ideas depending on human imagination are the results of our impressions depending on our experiences in main. In the example of Hume as the horse with human head, a person's forming this idea by combining different impressions is a good example for this. Within this context, this division that was put between the ideas and impressions by Hume and that we can describe as psychological leads us to a linguistic division. In this linguistic division, Hume's theory of meaning is based upon the three concepts as perception, impression and idea. However, the meaning in this theory will confront us as the result of discussing these concepts. Then, this gnoseological thesis will also confront us with a natural theory of meaning depending on his empiricist theory of meaning.

Keywords: Meaning, perception, impression, idea

1. Giriş

Modern felsefenin ortaya koyduğu birtakım eğilimler, Aydınlanma ile birlikte, 18. yüzyılda daha görünür hale gelir. 17. yüzyılda matematik-fiziğin bir sonucu olarak ortaya çıkan mekanizmi kendisine temel alan doğa bilimlerindeki gelişmeler, teleolojizme olan güveni sarsmaya başlamıştı. Mekanizm ise nedensellik ilkesini dayanak noktası olarak belirlemekte ve tüm doğanın işleyişini nedensel ve mekanik yasaların aracılığı ile açıklamaktaydı. İşte Hume'un felsefe tarihindeki önemi, bu nedensellik kavramını yeniden ele alması ve bu kavramın içeriğine yönelerek onun güvenilirliğini sorgulamasından kaynaklanır.

Hume'dan önce Berkeley'in de bu ilkenin kendisine şüpheyle yaklaştığı görülür. Berkeley "Her sonuç zorunlu olarak bir nedeni gerektirir." önermesinden şüphe etmek gerektiğini savunmuş fakat bunu yaparken yine de bir dayanak noktası olarak Tanrıya başvurmaktan ve olayların oluş sürecinde mucizeye başvurmaktan geri kalmamıştır. Tanrı'nın özgür olduğuna inanan Berkeley'e göre, Tanrı istediği anda olaylara müdahale edebilecek güçteydi. Bu, Berkeley'e göre, nedensellik ilkesinin her zaman kendi başına yeterli bir ilke olarak görülmesinin önüne set çekmekteydi. Hume'a göre, Berkeley'in bu açıklaması yetersizdi. Ona göre, nedensel zorunluluğun eleştirisi daha farklı bir şekilde ortaya konulmalıydı. Bu bağlamda Hume, bilimlerin dayanak noktalarından biri olan nedenselliğe yönelerek, böyle bir eleştiriye başlatan ilk kişi oldu.

Bu amacı doğrultusunda Hume, *İnsan Doğası Üzerine Bir İnceleme* adlı eseriyle, bilgiye konu olan objelerin en temel öğelerine kadar iner ve onları inceleme konusu yapar. Hume'un burada incelemiş olduğu konuların en açık ve özlü halini ise ustalık eseri olan *İnsanın Anlama Yetisi Üzerine Bir Soruşturma* adlı eserinde görürüz. Hume'un bu temel iki eserinin en önemli ortak özelliği, yasal bilginin sınırlarını belirleme yönündeki içerikleridir. Bu eserlerinde, onun yasal bilgi sınırına dair ortaya çıkan en temel belirlenimi, insanın bilgisine konu olan nesnelere, bilimlerin soruşturma yetkisine giren olgu sorunları (matters of fact) ve matematiğin soruşturma yetkisine giren ide bağıntıları (relation of ideas) olarak iki kategoride toplamış olması ile metafiziksel önermeleri bunların dışına atmasıdır.

Hume, belirlediği bu iki bilgi alanının yasallığını, yani ide bağıntılarına ve olgu sorunlarına ilişkin soruşturmaların bilgi adına hak kazanmalarının ve buna bağlı olarak da metafizik önermelerin bilgi dışı sayılmalarının gerekçelerini bu iki bilgi türü üzerine yaptığı açıklamalar üzerinden serimler. Çalışmamız açısından Hume'un bu açıklamalarının bizim açımızdan önemi, bu açıklamaların, yani bu bilgikuramsal tezin, onun doğal yolla üretilmiş olan empirist anlam ölçütünün çekirdeğini oluşturmasından kaynaklanır. Bu bağlamda biz de Hume'un sözü geçen bu temel iki eserine yönelerek, empirist bilgikuramsal tezinde inceleme konusu yaptığı kavramların, onun dilbilimsel teorisindeki/ anlam teorisindeki yerini ve önemini ortaya koymaya çalışacağız.

2. Hume'da Algılama, İzlenim ve İde

Hume *İnsan Doğası Üzerine Bir İnceleme* adlı metninde bilgiye konu olan objeleri incelemekle işe koyulur. Hume, böylece bu objelerin en temel öğelerine ulaşmayı ve böylece yasal bilgiye konu olabilecek nesnelere özelliklerini tam anlamıyla ortaya koyabilmeyi amaçlamaktadır. Bu doğrultuda öncelikle algıları (perception) ele almakla işe başlar ve onları izlenimler ve ideler (impression and ideas) olarak iki parçaya ayırır. Bu noktada Hume'un ide kavramını, düşünce, hayal, imge olarak kullandığının altını çizelim. Buna göre, Hume deneyimlerimizin aracılığıyla zihne gelen izlenimlerin bir ideye yol açtığını düşünür. Hume'a göre, izlenimler bunu iki şekilde gerçekleştirebilir. Öncelikle bu izlenimler ya canlılığını koruyarak izlenim ve ide arasında bir şey olarak kalırlar, ya da canlılıklarını kaybederek tamamıyla bir ide'ye dönüşürler. Böylece Hume, izlenimlerin ilk hali ile kalmasını sağlayan yetimize "bellek", izlenimlerin ideye dönüşmüş haline de "imgelem" adını verir ve bellek idelerinin, imgelem idelerinden daha güçlü olduğunu düşünür. Görülmektedir ki Hume, algıları kuvvet ve dirlik derecelerine göre ayırmak suretiyle izlenimleri dolaysız duyu deneyimleri olarak, ideleri ise izlenimlerin sönük ve cansız kopyaları olarak belirlemektedir. Hume *İnsan Doğası Üzerine Bir İnceleme* (2009, s. 19) adlı metninde, "benzeyen algılarımızın sürekli birlikteliği birinin diğerinin nedeni olduğuna dair ikna edici bir kanıttır; izlenimlerin bu önceliği de idelerimizin nedeni olduğunun yine güçlü bir kanıttır" demektedir. Bununla birlikte, yine Hume'un (1964, s. 13) *An Enquiry Concerning of Human Understanding* (*İnsanın Anlama Yetisi Üzerine Bir Soruşturma*) adlı yapıtında, izlenim ve ideyi şöyle açıkladığı görülür: "bir sesi duyma, bir objeyi görme veya nefret duyma gibi algılara izlenim, izlenimlerin düşüncedeki (thinking) ve akıl yürütmedeki (reasoning) soluk kopyalarına da ide adı verilir."

Schmidt (2003, s. 19), Hume'un izlenim ve idelere ilişkin yaptığı bu açıklamalardan hareketle, izlenimlerin birer silik gölgesi olan idelerin, karmaşık da olsalar, izlenimlere

geri götürülebileceğini ifade eder. Buna göre, her basit izlenime karşılık gelen bir ide ve her basit ideye karşılık gelen bir izlenim bulunur (K. Keha, s. 178). İzlenim ve idelerin birbirine bağlı oldukları ve onların varlığının birbirlerini gerektirdiği o halde açıktır. Hume'a göre onların birbirine olan bu bağlılığı, benzer algıların sürekli birlikteliklerinden, yani sayısız örnekte izlenimlerin ideye ve idelerin de izlenimlere gereksinim duyuyor olduğunu açıkça görmemizden kaynaklanır. O halde, insanın beş duyusundan birinin eksikliğinden kaynaklanacak olan izlenim yoksunluğunun, insanda ona ilişkin bir ide yoksunluğuna da yol açacağı ortadadır. Örneğin buna göre Hume için, duyma yetisi olmayan bir insanın, sesle ilgili bir izlenime sahip olmadığı düşünülürse, bu insanın müzik ile ilgili bir düşünceye de sahip olamayacağı sonucuna varılabilir.

Öte yandan Hume'un (1964, s. 12), izlenimleri idelerin kaynağı olarak gösterirken, bazı durumlarda bu tezin eksikli kaldığına da dikkat çektiği görülür. Buna göre Hume, bazı durumlarda, örneğin bir rengin tüm tonlarının verildiği bir renk kartelasında kişinin burada bırakılan bir boşluğun insanın hayal gücü sayesinde doldurulabileceği düşüncesine sıcak bakmaktadır. Dolayısıyla da Hume, kimi durumlarda, basit fikirlerin her zaman ve her durumda izlenimlerden çıkmış olmayabileceğine işaret etmiş olur. Ancak Hume, bunun çok ama çok nadir gerçekleşmesinden dolayı, ideler ve izlenimler arasındaki sıkı ilişki durumuna ilişkin genel kuralı bozmayacağını da ayrıca vurgular.

Hume'un, *An Enquiry Concerning Human Understanding (İnsanın Anlama Yetisi Üzerine Bir Soruşturma)*'deki (1964, s. 17) izlenim ve idelere ilişkin bir diğer önemli belirlemesi de, onları yalın ve bileşik olarak iki grupta değerlendirmesidir. Buna göre, basit ideler her zaman basit izlenimlere denk düşmekteyken, bileşik idelerin her zaman bileşik izlenimlere denk düşmesi söz konusu olmayabilmektedir. Hume, bileşik idelere ilişkin her ne kadar bunun evrensel bir kural olmadığını ifade etse de, onun (2009, s. 19) "... diğer idelerle üretilmiş ideler için, onların ilk idelerin izlerinden türemesi gerektiği için, tüm idelerin doğrudan veya dolaylı olarak, karşılıkları olan izlenimlerden meydana geldiğinin" yine de altını çizdiği görülür.

Hume'a göre, idelerin zihinde izlenim yoluyla oluşturulması bellek ve imgelem aracılığıyla olmak üzere iki şekilde mümkün olabilmektedir. Bellek, ifade edildiği gibi, izlenimin ilk canlılığını koruyan ve onu izlenim ide arasında bir şey olarak tekrarlamamızı sağlayan yetimiz iken, imgelem/hayal gücü, izlenimin canlılığını yitirmesi ile onu tamamıyla bir ide olarak tekrarlamamızı sağlayan yetimizdir. Görülebileceği gibi, bellek düşünceleri imgelem düşüncelerine göre, taşıdıkları izlenimlerin karakterleri dikkate alındığında daha güçlü bir durumda bulunmaktadır.

Bu düşüncesine paralel bir şekilde Hume'un *İnsanın Anlama Yetisi Üzerine Bir Soruşturma* adlı eserinde, hayal gücünün/imgelemin ucubeler yaratmak ve birbirine aykırı şekil ve hayalleri birleştirmek gibi bir işlevi olduğuna dikkat çektiğini görürüz. Kimselerin göremediği şeyleri bile tasarlama yetisine sahip olan imgelem, her ne kadar zihnin yaratıcı gücünü ortaya koyuyor gibi gözükse de, Hume, bunun bile temelde duyular ve deneyin sağladığı malzemeden ileri geldiğini düşünür. Çünkü Hume'a göre, düşüncenin bütün malzemesinin kaynağı duyular ve onlar sayesinde edindiğimiz deneyimlerimizden kaynaklanmaktadır. Bizim hayal gücümüz/imgelem yetimiz sayesinde irademiz kapsamında yapabileceğimiz tek şey, bu malzemeyi karıştırıp birleştirmekten ibarettir.

Nitekim Hume, daha az canlı ve zayıf olan algularımıza denk düşen idelerimizin, daha canlı ve güçlü olan algularımıza karşılık gelen izlenimlerimizin kopyaları olduğu konusunda ısrarcıdır. Bu durum, öte yandan, imgelemin izlenimleri belli ideler altında birleştirmede özgür olarak hareket edebildiğini fakat aksine, belleğin böylesi bir değiştirme gücüne sahip olmadığını ve onun doğrudan izlenimlere bağlı olduğunu da ortaya koyar. Bu noktada, imgelemin ideleri düzenleme ve değiştirme işlevine sahip olduğunu görmekteyken, belleğin tek işlevinin, zihinde algılama sonucu elde edilen izlenimlerin düzen ile konumunu korumak olduğu sonucuna da ulaşabiliriz.

Bu haliyle imgelemin işlevinin ideleri birbirinden ayırmak ve gerektiğinde de istediği biçimde yeniden birleştirmek olduğu ortaya çıktığına göre, onun bu işlevini yerine getirmekte evrensel ilkelerin ne gibi bir görev üstlendiğine bakmak gerekir. Nitekim bu söz konusu evrensel ilkeler aracılığıyla, imgelemin tüm zaman ve mekanlarda bir örnek hale gelmesi mümkün olabilsin. Bu evrensel ilkelerin varlığını yok saymak, Hume'a göre, idelerin bir araya gelmelerinin ve birbirinden ayrılmalarının şans eseri olduğunu kabul etmek demektir. Oysa, ideler arasında bağ kuran ve çağrışım yapan birtakım özellikler bulunmaktadır ki, onlar aracılığıyla bizler bileşik idelerimizi oluşturmaktayız. Hume (2009, s. 23), ideler arasında bağ kuran ve çağrışım yapan özellikleri benzerlik, zamanda veya yerde bitişiklik ve neden sonuç ilişkisi olarak ifade eder.

Bu ayrımla birlikte ideler ve izlenimlerin de sınır çizgileri çekilmiş olur. Buna göre, ideler düşünceler/zihin içerikleri olarak, izlenimler de duyu deneyimleri/algı içerikleri olarak konumlandırılmış olur. Böylece izlenimlere göre daha soluk ve daha az canlı olan idelerden bahsettiğimizde, bir zihinsel faaliyet olarak insanın bir şeyler düşündüğü, hayal ettiği ya da anımsadığı sonucuna ulaşabilmekteyiz. Buna karşın izlenimler ise kişinin görmesi ve işitmesi sonucu, ortaya çıkan duyumlama ya da algılama faaliyetinin dolaylı izlenimi olarak ortaya çıkmakta ve dolayısıyla da idelerden daha güçlü ve canlı olarak karşımızda durmaktadır.

3. Hume'un Anlam Teorisi Kapsamında Algılama, İzlenim ve İde

Hume'un bilgiye konu olan objelerin temel öğelerine dek ulaşabilmek amacıyla, algıları analiz etmeye yöneldiğini ve onları izlenimler ve ideler olarak iki kısımda olmak üzere incelediğini göstermeye çalıştı. Şimdi de bu kavramların, yani algılama izlenim ve idenin, Hume'da nasıl doğal bir anlam teorisi yaratmakta olduğuna bakmaya çalışalım. Yukarıdaki açıklamalar doğrultusunda daha az canlı ve güçlü olan algılamaların ide veya fikir, onların duyu deneyimlerine bağlı olarak elde edilenlerine ve bu bakımdan da ideden daha güçlü olarak konumlandırılmış olanlarına da izlenim denilmekte olduğunu biliyoruz. Hume bu ayrımı her iki ana eserinde de olarak açıkça ortaya koymaktaydı. Ancak Keha (2011, s. 185), Hume'un tüm eserleri dikkate alındığında, bu ayrımın çok da belirgin olmadığına dikkat çeker. Hume'un açıklamalarında gerçekten net olan tek açıklama, idelerin bir izlenimle ilişkili, benzer olduğu veya basit idelerin bağlantılı olduğu izlenimlerden türetilmiş olduğudur. Hume idelerin bir izlenimle ilişkili ya da benzer olmalarına, kırmızının koyu kırmızıya dönüşmesi örneğini ve basit ideaların bağlantılı olduğu izlenimlerden türetilmiş olmalarına da, insan başlı at örneğini verdiği görürüz. Buna göre, kişinin insan başlı bir at görmemiş olmasına rağmen, farklı türden izlenimleri bir araya getirmek suretiyle bu ideyi oluşturmasının mümkün olduğu ve dolayısıyla da insan başlı bir at idesine sahip olabileceği görülebilmektedir. O halde Hume'un izlenimler

ve ideler arasında yapmış olduğu bu psikolojik diyebileceğimiz ayrımın, temelde dilbilimsel bir ayrıma işaret ettiği ifade edilebilir.

Hume'un anlam empirizmi, onun soyut idelerle ilgili teorisini kapsar. Hume, sözcüğün taşımakta olduğu anlamı, onun dayandığı ide ile açıklar. Hume ideyi izlenim ile açıkladığından, yani onu izlenimin silik bir gölgesi olarak konumladığından, böylece anlamı aslında bir yanıyla da izlenim ile ilişkili olarak ortaya koymuş olur. Bir başka ifade ile, idenin dayandığı bir izlenim yoksa, Hume için sözcük anlamsızdır. İzlenimlerin ise Hume'da insanın duyu deneyimlerinden elde ettiği algılara karşılık geldiği düşünüldüğünde, sözcüğün anlamı onda duyu verilerine/izlenime dolayısıyla zihinsel bir imgeye bağlılığıyla ön plana çıkar.

Hume, tekil şeylere bağlı olan ve çok sayıdaki objeyi temsil eden idelere, soyut ideler adını verir ve onları kavramlar olarak da adlandırır. Hume'a göre, kavramlara, yani soyut idelere ulaşmak için doğadaki benzerlik izlenimlerinden faydalanırız. Bu söz konusu benzerlik izlenimleri ile edinilen farklı izlenimlerden imgelemi/hayal gücünü kullanarak soyut ideleri oluştururuz. Hume, soyut idelere ulaşmak için kullandığımız tek yöntemin benzerlik izlenimleri olmadığını da altını çizer. Çünkü genel kavramlar veya soyut ideler sadece benzerliklerden değil, aynı zamanda alışkanlıklardan hareketle de oluşturulabilmektedir. Bunun sonucunda genel kavramlarımız, yani soyut idelerimizin sadece imgelere bağlı olmadığını, onların aynı zamanda alışkanlıklarımıza, yani sürekli olarak aynı şekilde tekrarlayan deneyimlerimize de bağlı olarak objeler arasındaki benzerliğe dayanan nitelikleri düzenleyen linguistik bir kavram olarak da karşımıza çıktığını görmek gerekir.

Soyut ide fikri de Hume'da, tüm ideler izlenimlere geri götürülebilir düşüncesi ile ele alınır. Bir başka ifade ile Hume'da tıpkı Berkeley gibi, soyut idelerin, belli bir anda eklenen tikel idealar olduğunu ileri sürer. Buna bağlı olarak Hume, soyut düşüncelerin kendilerinde bireysel ve tikel oldukları düşüncesini benimser ve bu düşüncesini şu temel savlar üzerine kurar: Anlığın bir nicelik ya da nitelik kavramının her birinin gerçek derecelerini kavramadan, soyut bir ide oluşturulamaz. Tıpkı bir yolun uzunluğunun kendisinden ayırt edilemeyeceği ve dolayısıyla da bir uzunluğu olmayan bir yolun, genel düşüncesinin de oluşturulamayacağı gibi. Yine, hiçbir nesne nitelik ve nicelik dereceleri belirlenmediği sürece duylara açık hale gelmeyeceğinden, zihinde onun bir izleniminin oluşması da mümkün değildir. Bir başka ifade ile zihinde bir nesnenin izlenimi ya da onlardan oluşan bir idesi yok ise, yani zihinde bu nesneye ilişkin güçlü ya da zayıf da olsa bir algılama oluşmamışsa, ona dair bir düşünceye de ulaşamayız. Son olarak, idenin nesne ile bağlantısı kendisinde hiçbir iz ya da özellik taşımayan dışsal bir adlandırma olduğundan, eğer ki biz bir şeyin açık ve seçik idesine sahipsek, o şeyin saçma ve olanaksız olmadığı sonucuna varmak gerekir. Nasıl ki, karenin dört kenarının birbirine eşit olması durumu gerçeklikte de saçma değilse veya üçgenin beş kenara sahip olması da aynı ölçüde saçma ise, önce sözü edilen nesneye bakmak ve onun açık ve seçik algısına sahip olduktan sonra ona ilişkin bir ideye varmak doğru olacaktır. O halde, soyut idelerimiz, yani kavramlarımız/terimlerimiz temsil edilişlerinde her ne kadar genel olsalar da tekildirler. Hume'a göre, zihindeki imgenin, akıl yürütmelerimizdeki uygulaması evrenselmiş gibi görünse de, aslında onun yalnızca belirli bir nesnenin imgesi olduğu gözden kaçmamalıdır.

Buradan anlaşılacağı üzere, Hume'un soyut ide düşüncesi temel olarak izlenimler ve onların silik de olsa kopyaları sayılan idelere bağlı olduğundan, onun soyut ideden kastının, tikel imgelere ve sadece tasarımda genel olabilenlere yönelik olduğuna dikkat etmek gerekir. Tıpkı doğada birbirinden farklı pek çok kuş cinsi bulunmasına karşın, aralarındaki farklar gözetilmeksizin onların hepsine kuş adının verilmesi örneğinde olduğu gibi. Martılar, serçeler ve baykuşları düşündüğümüzde her birinin farklı farklı özelliklere sahip olduğu görülür, ancak Hume'a göre biz, onların belli başlı ortak özelliklerini göz önünde bulundurmak suretiyle hepsini kuş olarak adlandırırız. Bu canlılara aynı adı vermeye alıştıktan sonra, sözcüğün işitilmesi bu canlılardan birinin düşüncesini uyandırır ve imgelemi onu tasarlamaya götürür. Bu etrafımızdaki tüm nesnelere için de geçerlidir. Ancak yine dikkat edilmesi gereken şey, sözcüğün ya da adın işitilmesinin bile, uygulandığı nesnelere tümünün düşüncelerini çağrıştırmayıp, bunlardan sadece birini çağrıştıracaktır.

O halde soyut ideler, hayatın gereklerini karşılamak üzere, sanki onlarda mümkün olan tüm nitelik ve nicelik dereceleri bir aradaymış gibi kullanılmaktadır. Buna bağlı olarak, Hume'un kullandığımız soyut idelerin, yani kavram/terimimizin, konuşmacılar arasındaki karşılıklı uzlaşmaya dayanmakta olduğu tezini benimsemekte olduğu ortaya çıkmaktadır. Sonuç olarak, Hume'a göre, kullandığımız kavramlar, genel olarak da sözcükler uzlaşmaya ve benzeyen objelerden alışkanlığa bağlı olarak oluşturulan terimler olarak karşımızdadır denilebilir.

Hume'a göre, idelerin doğaları bakımından tek oldukları ve sayıları bakımından da sonlu oldukları dikkate alındığında, temsil edilişlerinin ancak alışkanlık yoluyla genel olabileceği ve böylelikle de altlarında sonsuz sayıda ideyi kapsayabilecekleri ortaya çıkar. Böylece Hume'un empirist anlam teorisi, idelerin izlenimleri izlediği; anlamın/sözcüğün idelere karşılık gelmesi demek olduğu ve dolayısıyla da onun, yani anlamın izlenimlere sahip olmak demek olduğu şeklinde kısaca özetlenebilmektedir.

4. Sonuç

İngiliz empirist geleneğinin önemli temsilcilerinden biri olan Hume, yasal bilginin sınırlarını araştırmak için giriştiği incelemesinde, önceliği bilgiye konu olan nesnelere vermekte, bu doğrultuda da algıları analiz ederek, onları izlenimler ve ideler olarak iki grupta ele almaktaydı. Onun burada algılama, izlenim ve ideler arasında kurmuş olduğu bağlantıların bizi doğal bir anlam teorisi ile karşı karşıya bıraktığını net bir şekilde görebilmekteyiz. Hume'un bu empirist anlam teorisini bu ilişkiler çerçevesinde ortaya koymuş olması, onun metafiziksel önermelerin anlamsız, yani "safsata ve kuruntu" olduğunu temellendirmesinde önemli bir rol üstlenmiştir. Çünkü Hume, izlenim ve ideler çerçevesinde ortaya koyduğu anlam teorisiyle insanın duyu deneyimlerini merkeze almasıyla, bir taraftan metafiziksel anlatımların bilgi dışı sayılmalarının gerekçelerini ortaya koyarken, öte taraftan da ide bağlantılarının ve olgu sorunlarına ilişkin soruşturmanın bilgi adına hak kazanmalarının nasıl mümkün olduğunu da açıklayabilmektedir.

Hume'da "safsata ve kuruntu" olmayan bilginin anlam ölçütü böylece kendisini, aynı zamanda bilginin kaynağına ilişkin genel kabulü olan, bütün idelerin izlenimlerin kopyaları olduğu savında göstermiş ve temellendirmiş olur. Hume'un izlenim ve idelere

yönelik ortaya koymuş olduğu savlar bize göstermektedir ki, insan aklının tek olabilir nesnelere, hem duyuşsal algılarımızı hem de kendimizle ilgili iç algılarımızı (üzüntü, sevinç, kıskançlık, vs.) içeren “canlı algılarımız” olan izlenimlerden ibarettir. Çünkü herhangi bir terimin/kavramın anlamdan yoksun olup olmadığını anlamının tek yolu, onun dayandığı izlenimi soruşturmaktan geçmektedir. Bir başka ifade ile kavramın/terimin anlam ölçütü olarak Hume burada, duyu-deneyimini öngörür. Bir kavramın/terimin Hume’daki anlamlılık koşulu, görülebileceği gibi onun duyu deneyimine, yani izlenimlere geri götürülüp götürülememesine bağlıdır. Sonuç olarak açıktır ki, Hume’un bilgikuramsal tezi çerçevesinde ele aldığı algılama, izlenim ve ide kavramları onun doğal bir anlam kuramı ortaya koymasına ile sonuçlanmış ve bu bakımdan bu bilgikuramsal tez, onun empirist anlam ölçütünün çekirdeği haline gelmiştir.

KAYNAKÇA

- Hume, D. (1964), *An Enquiry Concerning Human Understanding, The Philosophical Works*, (ed. By T. H. Gren and T. H. Grose), Darmstadt, Vol. I.
- Hume, D. (2009), *İnsan Doğası Üzerine Bir İnceleme*, Çev. Ergün Baylan, BilgeSu Yay., Ankara.
- Schmidt, M. C. (2003), *David Hume: Reason and History*, The Pennsylvania State University Press.
- Kaya Keha, M. (2011), *18. Yüzyıl İngiliz Empirist Filozoflarında Dil ve Anlam Sorunları*, Pegem Akademi, Ankara.

TÜRKİYE'DE AİLE, YOKSULLUK VE DEVLET

Family, Poverty and State in Turkey

Muhterem ALTIN*

Abstract

Social life forces individuals to learn the rules of the society they live in and to acquire some skills. In general, individuals learn, through institutions, which rules to act, how to act and what skills they need to acquire in society. There are multiple institutions with different functions in all societies. Each of these institutions affects the individual from different angles and guides the individual in a different area of life. In this sense, one of the most important institutions affecting the lives of individuals and thus shaping the social structure is the family. However, in order for the family institution to fulfill its functions for both the individual and the society, it must be strong and protected from dangers and threats. Today, one of the phenomena that threatens this institution and significantly limits its functions is poverty. Poverty is an issue on the agenda in Turkey, as well. Based on these determinations, in the study, it is aimed to reveal how the poverty phenomenon affects the family institution in Turkey, and what the state is doing to protect the family against poverty. The study has been made by using existing documents, legal texts, practices and data on the subject. In this study, it has been concluded that family is an institution with important functions in Turkey's social structure, but in front of fulfilling the functions of this institution's poverty constitute a major obstacle, the state family protection accepts as a constitutional duty to protect the family against poverty found in some actions, but for this purpose what has been done by the state is not enough.

Keywords: Institution, family, poverty, state.

*Dr., Diyarbakır İl Milli Eğitim Müdürlüğü, Diyarbakır, Türkiye, altinm2010@hotmail.com, ORCID: 0000-0002-4386-5149

1. Giriş

Bireylerin içinde yaşamını sürdürdüğü toplumsal yapıyı şekillendiren çok sayıda kurum vardır. Aile de bu kurumlardan biridir. Aile kurumu her toplum için önemlidir. Ancak bu kurumun önem derecesi ülkelerin sosyal, siyasi ve ekonomik durumlarına göre farklılık gösterebilir. Aile kurumunun toplumsal yapı içindeki yeri ve önemi ile Türkiye'nin sosyoekonomik durumu dikkate alındığında bu kurumun zayıflaması ve işlevlerini yerine getiremez hale gelmesi Türkiye için büyük sorunlara neden olabilir.

Aile kurumunun diğer kurumlar üzerinde önemli etkileri olduğu gibi aynı zamanda aile de diğer kurumların yapı ve işlevlerinde meydana gelen değişimlerden etkilenmektedir (Zeybekoğlu Dündar, 2018:40). Özellikle ekonomi kurumunun iyi işleyememesi aileyi doğrudan etkilemektedir. Ekonomi kurumunun aile kurumu üzerindeki olumsuz etkisi ise en fazla yoksulluk olgusu ile ortaya çıkmaktadır. Mevcut durum dikkate alındığında Türkiye'de de yoksulluk olgusunun var olduğunu ve bu olgunun aile kurumunun işlevlerini yerine getirme bakımından bir probleme işaret ettiğini söylemek mümkündür.

Buradan hareketle bu çalışmada aile kurumunun Türkiye'nin toplumsal yapısı içindeki önemi, yoksulluk olgusunun Türkiye'deki durumu, bu olgunun aile kurumunu nasıl etkilediği ve bu kurumun işlevlerini yerine getirmesi önünde nasıl bir engel oluşturduğu konuları ele alınmıştır. Aynı zamanda Türkiye'de yoksulluğun aile üzerindeki etkilerini ortadan kaldırmak için devletin neler yaptığı ve yapılanların yeterli olup olmadığı tartışılmıştır.

2. Aile Kurumu ve Türkiye İçin Önemi

Kurum, sosyolojideki en önemli kavramlardan birisidir. Bu nedenle kurumlar sosyolojisi adı altında, sosyolojinin bir alt çalışma alanı oluşmuştur. Sosyolojideki anlamıyla "kurum, kişilerin temel sosyal gereksinimlerini karşılama amacıyla belirlenmiş, onaylanmış ve birleştirilmiş tarzlarda oynadıkları, oldukça sürekli sosyal örüntü, rol ve ilişki yapısıdır." (Fichter, 2016: 140). Hemen hemen tüm toplumlarda bireyleri farklı açılardan etkileyen, sosyal yaşamda nasıl davranacakları konusunda onlara yol gösteren ve bu yönüyle toplumsal yapıyı şekillendiren birden fazla kurum vardır. Aile de bu kurumlardan birisidir. En yalın tanımıyla "Aile akraba bağlantılarıyla doğrudan doğruya bağlanan, yetişkin üyelerin çocuklara bakma sorumluluğunu üstlendiği bir insanlar topluluğudur." (Giddens, 2012: 246). Ancak aile sadece çocukların bakımı için oluşturulan bir topluluk değildir. Çocuklar için olduğu kadar, yetişkinler ve hatta tüm toplum için önemli işlevleri vardır. Bu nedenle ailenin oluşumu, sürdürülmesi ve işlevlerini yerine getirmesi çok önemli hukuki, dini ve ahlaki prosedürlere bağlanmıştır (Sayın, 2020:39-40).

Aile ile ilgili yapılan çalışmalarda birçok aile türünden bahsedilmiştir. Ancak bu aile türleri içerisinde üzerinde durulması gereken iki aile türü veya iki aile tipi ön plana çıkmaktadır. Bunlar geleneksel geniş aile ve çekirdek ailedir. Geniş aile sadece anne baba ve çocukların değil, aynı zamanda diğer akrabaların da içinde yer aldığı, aynı mekânda ve birlikte yaşadığı aile tipidir. Çekirdek aile tipinde ise sadece anne baba ve çocukları yer almaktadır (Giddens, 2012: 247). Geniş ailenin sanayi öncesi geleneksel toplumda ve kırsal alanlarda ortaya çıkan bir aile tipi olduğu, (Sayın, 2020:42-43, Zeybekoğlu Dündar 2018:49) çekirdek ailenin ise modern toplumun aile tipi olduğuna dair bir kabul vardır (Sayın, 2020:52-53, Zeybekoğlu Dündar 2018:50). Modern toplumun yapısı ve işleyişi

çeşitli bakımlardan aile kurumunu çekirdek aile olma yönünde zorlamıştır. Fakat geniş aile de tümüyle yok olmamıştır. Konuya Türkiye açısından bakıldığında sanayileşme ve kentleşmenin artışına paralel olarak çekirdek aile sayısında da bir artış meydana gelmiştir. Ancak geniş aileden koparak oluşan çekirdek ailelerin, diğer akrabaları ile olan bağları tam olarak kopmamıştır. Bu ailelerin büyük bir kısmı bir şekilde daha önce geniş aile çemberi içinde yer alan akrabalarıyla iletişimlerini sürdürmekte, geniş aile çemberinin içinde yer alan akrabalar birbirlerine karşı sorumluluk duymaya devam etmektedir.

Aile kurumu tüm toplumlar için önemlidir. Çünkü aile diğer sosyal kurumlarla karşılaştırıldığında işlevleri itibariyle her toplum için hayati bir konumda yer almaktadır. Bu durumun farkında olan devletler aile kurumuna önem vermekte ve onun korunması için çeşitli tedbirler almaktadır.

Genel anlamda tüm toplumlar için önemli olan aile kurumu Türkiye'nin kendine özgü şartları nedeniyle daha da önemli bir kurum haline gelmektedir. Çünkü Türkiye geçen uzun zamana rağmen ekonomik, sosyal ve siyasi sorunlarını tam olarak çözüme kavuşturamamıştır. Bu nedenle belli aralıklarla Türkiye'de ekonomik krizler yaşanmakta, siyasal sistem ile ilgili tartışmalar ve değişiklikler yapılmaktadır. Bunlarla bağlantılı toplumsal sorunlar ve asayiş sorunları ortaya çıkmaktadır. Ancak her seferinde bu sorunlar büyük toplumsal patlamalara neden olmadan kontrol altına alınabilmektedir. Yaşanan bu sorunların ülkenin istikrarı için daha büyük tehditlere dönüşmemesinde ve her seferinde bir şekilde geçiştirilmesinde aile kurumunun büyük etkisi bulunmaktadır. Örneğin ekonomik kriz zamanlarında işlerini kaybeden ve geçim sıkıntısı yaşayan kişilerin bu süreci atlatmasında aile içi dayanışmanın büyük bir katkısı vardır. Değişik nedenlerle yapılan sokak gösterilerinin ve protesto eylemlerinin yaygınlaştığı zamanlarda da birçok aile çocuklarını bu işlerden uzak tutmaya çalışmakta böylece asayişin sağlanmasında devlete yardım etmektedir. Aynı zamanda devletin vatandaşlara eğitim ve sağlık gibi hizmetleri vermede yetersiz kaldığı durumlarda yine aileler kendi imkanları ve birikimleriyle bu açıkları kapatmaya çalışmaktadır. Dolayısıyla Türkiye'de aile ülkenin istikrarı için önemli olan ve bu nedenle önemsenmesi gereken bir kurumdur.

3. Yoksulluk ve Türkiye'nin Durumu

Yoksulluk insanların çeşitli ihtiyaçlarıyla ilgili bir kavramdır. "Genellikle maddi kaynaklardan, bazen de kültürel kaynaklardan yoksun kalındığını ifade eden bir durum" (Marshall, 2005: 825) olarak anlaşılmaktadır. Konuyla ilgili çalışmalarda bu kavramın farklı açılardan yapılmış birden fazla tanımını bulmak mümkündür. Bu tanımlara bakıldığında yoksulluk olgusunun tanımlanmasında daha çok mutlak yoksulluk ve göreceli yoksulluk kavramlarının kullanıldığı görülmektedir. Eğer insanlar bir canlı olarak varlığını sürdürmek için ihtiyaç duyduğu temel ihtiyaçlarını karşılayamıyorsa bu durumda mutlak yoksulluk vardır (Giddens, 2012: 386). Yine bir toplumun sahip olduğu kaynaklara, toplumun tüm üyeleri eşit olarak ulaşamıyorsa, bu durumda da kaynaklara daha az erişen insanlar bakımından göreceli bir yoksulluktan bahsedilmektedir (Marshall, 2005: 825). Ancak yoksulluk hangi açıdan ve hangi kriterlerle göre tanımlanırsa tanımlansın önemli olan yapılan tanımlar değildir. Önemli olan bu olgunun bazı insanların hayatını son derece olumsuz etkilemesi, günlük hayatlarında sıkıntılar yaşamalarına neden olması, ruhsal ve bedensel olarak acı çekmelerine neden olmasıdır.

Yoksulluk olgusunun Türkiye’deki durumunu ortaya koyabilmek için, Türkiye’ de kişi başı gayri safi yurt içi hasılanın miktarına, ülkedeki işsiz sayısına, açlık ve yoksulluk sınırının ne kadar olduğuna, buna karşılık çalışanların ne kadar ücret aldığına bakmak yeterli olacaktır.

Ülkelerin zenginliği için kullanılan göstergelerden biri de kişi başı gayri safi yurt içi hasıladır. Ticaret Bakanlığının, Türkiye İstatistik Kurumu verilerine dayalı olarak yapmış olduğu hesaplamaya göre 2003 yılında 4698 dolar olan kişi başı gayri safi yurt içi hasıla 2018 yılında 9693 dolar olmuştur. Bu yıllar arasında kişi başı gayri safi yurt içi hasıla 2013 yılında 12480 dolara yükselmiş bu yıldan sonra tekrar düşüşe geçmiştir (T.C. Ticaret Bakanlığı, 2020:5). Yine yapılan hesaplamalara göre, Türkiye ekonomisi 2019 yılında 0,9 oranında büyüme kaydetmiş ve kişi başına düşen gayri safi milli hasıla değeri 51. 834 TL olmuştur. Başka bir ifade ile 2019 yılında kişi başı gayri safi yurt içi hasıla 9.127 dolar olmuştur (Anadolu Ajansı, 28.02.2020). Bu rakamlar dünyanın zengin ülkeleriyle karşılaştırıldığında oldukça düşük rakamlardır ve Türkiye’nin zengin bir ülke olmadığını göstermektedir. Kişi başı gayri safi yurt içi hasılanın bu kadar düşük olduğu bir ülkede nüfusun önemli bir kısmının yoksulluk çektiğini söylemek mümkündür.

Türkiye’deki işsizlik rakamları da ülkedeki yoksulluğun boyutuyla ilgili olarak önemli fikirler verecek niteliktedir. Türkiye İstatistik Kurumu’nun açıkladığı verilere göre, 2020 yılının Temmuz ayında, Türkiye’deki işsizlik oranı % 13, 4, işsiz kişi sayısı ise 4 milyon 227 bin kişi olmuştur (Türkiye İstatistik Kurumu, 2020). Bu işsizlik oranı ve işsiz sayısı çok yüksek olduğu gibi, ülkedeki gerçek işsizlik oranının ve işsiz sayısının açıklanan rakamlardan daha fazla olma ihtimali de yüksektir. Ancak devletin açıklamış olduğu resmi rakamlara göre hareket edildiğinde bile çalışma çağında olan dört milyondan fazla kişinin işsiz olduğu, dolayısıyla yoksul olduğu görülmektedir.

Türkiye’deki açlık ve yoksulluk sınırı ile buna karşılık çalışanların aylık gelirinin miktarı da Türkiye’deki yoksulluk konusunda bakılması gereken önemli verilerdir. Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu (TÜRK-İŞ) tarafından yapılan araştırmaya göre 2020 yılının Mayıs ayında,

“Dört kişilik bir ailenin sağlıklı, dengeli ve yeterli beslenebilmesi için yapması gereken aylık gıda harcaması tutarı (**açlık sınırı**) 2.438,24 TL, Gıda harcaması ile birlikte giyim, konut (kira, elektrik, su, yakıt), ulaşım, eğitim, sağlık ve benzeri ihtiyaçlar için yapılması zorunlu diğer aylık harcamalarının toplam tutarı ise (**yoksulluk sınırı**) 7.942,17 TL, Bekar bir çalışanın ‘**yaşama maliyeti**’ ise aylık 2.961,13 TL” (TÜRK-İŞ, 2020a),

2020 Yılı'nın Eylül ayında ise bu rakamlarda kısmı bir artış yaşanmış ve

“Dört kişilik bir ailenin sağlıklı, dengeli ve yeterli beslenebilmesi için yapması gereken aylık gıda harcaması tutarı (**açlık sınırı**) 2.447,72 TL, Gıda harcaması ile birlikte giyim, konut (kira, elektrik, su, yakıt), ulaşım, eğitim, sağlık ve benzeri ihtiyaçlar için yapılması zorunlu diğer aylık harcamalarının toplam tutarı ise (**yoksulluk sınırı**) 7.973,02 TL, Bekar bir çalışanın ‘**yaşama maliyeti**’ ise aylık 3.002,55 TL” (TÜRK-İŞ, 2020b) olmuştur.

Bu rakamlara karşılık 2020 yılında Türkiye’de, asgari ücretle çalışan, evli, eşi çalışmayan ve üç çocuğu olan bir işçi asgari geçim indirimini dahil toplam 2.479,21 TL ücret almaktadır (cnnturk.com, 03.02.2020). Asgari ücret devletin gözetiminde işveren ve işçi temsilcileri arasında yapılan görüşmeler sonucunda belirlenmekte ve sonuç itibarıyla devlet

tarafından kabul edilip onaylanmaktadır. Devletin kabul ettiği ve milyonlarca çalışana verilmesini uygun gördüğü bu ücret yukarıda belirtilen açlık sınırının çok az üstünde ancak yoksulluk sınırının çok altındadır. Türkiye’de devletin doğrudan işvereni olduğu memurların durumu ise asgari ücretle çalışanlara göre biraz daha iyi olsa da memurların büyük bir kısmı da yoksulluk çekmektedir. Çünkü 2020 yılının Ocak ayında yapılan zam sonrasında birçok memurun aylığı 5000 TL’nin altında kalmış (bik.gov.tr, 03.01.2020), Temmuz ayında yapılan zam sonrasında da bu durum pek fazla değişmemiştir (haberturk.com, 04.07.2020). Dolayısıyla Türkiye’de hala birçok memurun aylığı, açlık sınırının üstünde fakat yoksulluk sınırının altındadır. Bu rakamlar Türkiye’de yoksulluğun bir olgu olarak varlığını sürdürdüğünü, sadece işsizlerin değil, çalışanların önemli bir kısmının da yoksulluk çektiğini göstermektedir.

Bu boyutta yoksulluğun var olduğu bir ülkede ailelerin de yoksulluktan etkileneceği muhakkaktır. O halde yoksulluğun aile kurumunu nasıl etkilediğine bakmak gerekir.

4. Yoksulluğun Aile zerindeki Etkileri

Yoksulluğun aile kurumuna olan etkilerini daha iyi ortaya koyabilmek için, konuyu ailenin işlevleriyle birlikte ele almak daha açıklayıcı olacaktır. Yoksulluk olgusunun ailenin tüm işlevlerini olumsuz yönde etkileme potansiyeli olmakla birlikte, tüm işlevlerin yoksulluktan nasıl etkilendiğini ele almak bu çalışmanın boyutlarını aşacaktır. Bu nedenle yoksulluk olgusunun aile üzerindeki etkileri, bu kurumun yoksulluktan en fazla etkilenme olasılığı bulunan dört işlevi ile birlikte tartışılacaktır.

Toplumunu oluşturan insanların belli bir ömrü vardır. Bu nedenle toplumun varlığını sürdürmesi için çocukların doğması, bu yolla topluma yeni bireylerin katılması gerekir. Çocukların doğması ise ancak aile aracılığıyla mümkün olmaktadır (Sayın, 2020:44). Aile aracılığıyla insan neslinin sağlıklı bir Şekilde devamı sağlanmakta, böylece toplumun varlığı ve srekliiliği de sağlanmaktadır (Kocadaş, 2010:141, Zeybekoğlu Dündar, 2018:58). Hemen hemen her toplumda ve normal Őartlarda kadın ve erkeğin evlenmesi yoluyla bir aile oluşur. Daha sonra çocuklar doğmaya başlar. Elbette evlilik olmadan da çocukların doğması mümkündür ve bunun örnekleri vardır. Ancak genel olarak evlilik olmadan çocukların doğması neslin devamı için sağlıklı ve doğru bir yöntem olarak görülmemektedir. Bu nedenle evliliğin nasıl olması gerektiği, doğacak çocukların nasıl kayıt altına alınacağı, bu çocukların nasıl yetiştirileceği gibi konularda hukuki düzenlemeler yapılmıştır. Bu düzenlenmelerin genel amacı çocukların soy bağlarının belli olmasını sağlamak, anne, baba ve devletin çocuklara karşı olan görev ve sorumluluğunu belirlemek, dolayısıyla bir yandan çocukların sağlıklı bir Şekilde büyümesini sağlarken, bir yandan da toplumun devamını sağlamaktır. Buradan hareket edildiğinde, bir ailede öncelikle çocukların sağlıklı bir Şekilde doğması, sağlığının korunması, temiz ve güvenli bir ortamda büyütülmesi gerekmektedir. Bunun içinde başta annenin iyi beslenmesi, hamilelik sürecinde gerekli tıbbi yardımdan yararlanması hem annenin hem de doğan çocuğun sağlıklı bir konutta barınması gerekir. Bütün bunların olabilmesi ise ailenin tüm bu ihtiyaçlarını karşılayabileceği bir gelire sahip olmasına bağlıdır. Yoksulluk çeken bir ailenin, doğum yapacak annenin ve doğacak olan çocuğun ihtiyaçlarını gerektiği gibi karşılayamayacağı açıktır. O halde yoksulluk, ilk olarak ailenin neslin devamını sağlama işlevini olumsuz olarak etkilemektedir. Bu durum aile kurumuna büyük bir zarar verdiği gibi, bir bütün olarak toplumun devamını da tehlikeye düşürmektedir.

Ailenin önemli bir işlevi de eğitimidir. Ailenin eğitimle ilgili olan işlevini iki şekilde yerine getirdiği söylenebilir. Bunlardan ilki doğrudan çocuğu eğitmesi, ona ilk davranışları ve değerleri öğretmesi şeklinde meydana gelmektedir. Çünkü her “Çocuk için aile, onu daha büyük cemaate hazırlayan bir başlangıç cemaatidir.” (MacIver ve Page, 1994:29). Başka bir ifade ile aile çocuğun eğitildiği ilk kurumdur. Çocuk aile ortamında temel davranışları ve değerleri öğrenerek toplumun içine çıkmayı öğrenir (Sayın, 2020:44). Eğer bir çocuğun ailede alması gereken eğitimi eksik kalırsa, bu eksikliği sonradan gidermek zor hatta imkânsızdır. Ailenin bu önemli işlevini yerine getirebilmesi için, tüm aile bireylerinin bir araya geldiği, birlikte zaman geçirdiği, sohbet ettiği ve eğlendiği zamanlarının olması gerekir. Oysa yoksulluk çeken ailelerin böyle bir ortamının olmayacağını söylemek mümkündür. Örneğin eğer anne ve baba işsiz ise veya çalıştıkları halde çocuklarının ihtiyaçlarını karşılayamıyorsa, çocukların anne ve babaların karşı olan bağıllık ve güven duygularının zedelenme ihtimali ortaya çıkacaktır. Böyle bir durumda anne ve babanın çocuklarını eğitebilmesi çok zor olacaktır. Yine yoksulluk çeken bazı ailelerde anne ve baba birbirinden farklı zamanlarda çalışmak zorunda kalmakta, bazı çocuklar evde iken bazıları da ailenin geçimine katkı sağlamak için sokakta çalışmak zorunda kalmaktadır. Bu durumda da aile üyelerinin aynı ortamı yeterince paylaşamamaları nedeniyle ailenin çocuklar için aynı zamanda bir eğitim ortamı olması pek mümkün olamamaktadır.

Ailenin eğitimle ilgili ikinci işlevi ise çocuğu eğitim kurumlarına göndermesi ve bu süreçte çocuğa gerekli olan desteği vermesi şeklinde meydana gelmektedir. Türkiye’de ilköğretim ve ortaöğretim zorunlu ve devlet okullarında ücretsizdir. Bu durum ilk bakışta yoksul ailelerin çocuklarının da gerekli eğitimi alma şansına sahip olduklarını gösterse de gerçekte durum biraz daha farklıdır. Eğitim sürecinde çocukların birçok ihtiyacı oluşmakta ve bu ihtiyaçların aile tarafından karşılanması gerekmektedir. Bu nedenle çocukların alacakları eğitimin kalitesi ile ailenin ekonomik gücü arasında doğru bir orantı vardır. Ekonomik bakımdan güçlü olan aileler çocuklarının eğitimle ilgili ihtiyaçlarını daha rahat karşılayabilmekte veya çocuklarını daha iyi eğitim veren özel okullara gönderebilmektedir. Buna karşılık yoksulluk çeken ailelerin çocuklarının nitelikli bir eğitim alması için gerekli olan harcamaları yapma gücü yoktur veya çok sınırlıdır (Sayın, 2020:143). Dolayısıyla yoksul ailelerin çocukları, eğitim konusunda ailelerinden yeterli desteği alamadıklarından akranlarına göre geride kalmaktadırlar. O halde yoksulluğun aile kurumunun çocukların eğitimiyle ilgili işlevini yerine getirmesini de önemli ölçüde engellediğini söylemek mümkündür.

Ailenin diğer önemli bir işlevi de her bakımdan çocukların güvenliğini sağlamaktır. “Aile özellikle dışarıdan gelebilecek her türlü maddi ve manevi tehlikelere karşı üyelerini koruyarak, güvenliği sağlayıcı bir rol sergilemektedir.” (Zeybekoğlu Dünder, 2018:50). Bu konuda ailenin korumasına en çok ihtiyaç duyanlar çocuklardır. Özellikle kırsal yörelerde çocukların büyük ölçüde koruyuculuğuna yapan ailedir (Sayın, 2020:44-45). Ancak şehirlerde de çocukların korunması ve güvenli bir ortamda büyümeleri için yine aileye büyük görevler düşmektedir. Günümüzde yoksulluk çeken ailelerin çocukları, çok küçük yaşlarda çalışmak zorunda kalmaktadır. Bu çocukların bir kısmı çeşitli iş yerlerinde çırak olarak çalışırken, bir kısmı da sokaklarda satıcılık veya dilencilik yapmaktadır. Küçük yaşlarda çalışmak çocuklar için ciddi güvenlik riskleri yaratmaktadır. Bir işyerinde çırak olarak çalışan çocuklar hastalık kapma, iş kazası geçirme gibi risklerle karşı karşıya kalmaktadır. Sokaklarda satıcılık yapan veya dilencilik yapan çocuklar ise çok daha fazla

tehlikeyle yüz yüze gelmektedir. Böylece yoksulluk ailenin çocuklarını koruma görevini yerine getirmesini de önemli ölçüde engellemektedir.

Ailenin dördüncü önemli işlevi ise tüm aile üyeleri için bir huzur, sevgi ve rahatlama ortamı sağlamasıdır. Günümüzün stresli ve zor yaşam koşullarında aile hem çocuklar hem de yetişkin aile bireyleri için, huzur ve mutluluğun arandığı bir yer haline gelmiştir (Sayın, 2020:54). Dışarıda geçirilen bir günün sonunda aile bireylerinin bir araya gelmesi, birlikte yemek yenilmesi, çocukların anne ve babaları tarafından sevilmesi, çocukların da anne ve babalarına saygı göstermesi tüm aile için bir mutluluk ve huzur kaynağı olmaktadır. Ancak yoksulluk çeken bir ailede tüm aile bireylerinin aynı anda evde olması, bir sofrada oturması oldukça zorlaşır. Anne ve babaların çocuklarının ihtiyaçlarını karşılayamaması evdeki huzur ve mutluluğu olumsuz etkiler. Diğer yaşlıları gibi ihtiyaçları karşılanmayan çocukların anne ve babalarına karşı olan sevgi ve saygılarında azalmalar olabilir. Aynı zamanda çocuklarının ihtiyaçlarını gerektiği gibi gideremeyen ebeveynlerin evdeki otoritesi sarsılabilir. Böyle bir ailede sevgi ve huzur ortamını bozan düzensizlikler ortaya çıkabilir. Böylece yoksulluk ailenin üyelerine huzur ve mutluluk vermesini engeller. Hatta ailede birçok huzursuzluğun yaşanmasına da neden olabilir.

Bu açıklamaları toparlarsak aile kurumunun toplum için çok önemli olduğunu, bu önemin ailenin işlevlerinden ileri geldiğini, ancak yoksulluğun ailenin işlevlerini yerine getirmesi önünde, ciddi engeller oluşturduğunu söylemek mümkündür. O halde aile kurumunu korumak ve güçlendirmek isteyen bir devletin öncelikle bu kurumu yoksulluktan korumayla işe başlaması gerekir.

5. Ailenin Yoksulluğa Karşı Korunması İçin Devletin Yaptıkları

Hem birey hem de toplum için tehlike ve tehditlerin bulunduğu günümüz dünyasında, devlet ve aile önemli işlevleri olan iki kurum olarak karşımıza çıkmaktadır. Aynı zamanda bu iki kurum arasında önemli ilişkiler olduğu gibi bu kurumların varlığını sürdürmesi de çeşitli bakımlardan birbirine bağlıdır (Sayın, 2020:361). Bu nedenle aileye göre çok daha güçlü bir durumda olan devletin aile kurumunu koruması bir ihtiyaç haline gelmektedir. Bu çerçevede Türkiye’de de devletin aile kurumunu koruması gerektiği açıktır. Bu nedenle ailenin yoksulluğun olumsuz etkilerine karşı korunması için devletin neler yaptığını tartışmak gerekir.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasası’na göre ailenin korunması devletin görevlerinden birisidir. Bu husus anayasanın 41. Maddesinde şu şekilde ifade edilmiştir.

Aile, Türk toplumunun temelidir ve eşler arasında eşitliğe dayanır. Devlet, ailenin huzur ve refahı ile özellikle ananın ve çocukların korunması ve aile planlamasının öğretimi ile uygulanmasını sağlamak için gerekli tedbirleri alır, teşkilatı kurar. (Ek fıkra: 7/5/2010-5982/4 md.) Her çocuk, korunma ve bakımdan yararlanma, yüksek yararına açıkça aykırı olmadıkça, ana ve babasıyla kişisel ve doğrudan ilişki kurma ve sürdürme hakkına sahiptir. (Ek fıkra: 7/5/2010-5982/4 md.) Devlet, her türlü istismara ve şiddete karşı çocukları koruyucu tedbirleri alır. (Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, Madde:41).

Anayasada çerçevesi bu şekilde çizilen ailenin korunması görevinin yerine getirilmesi için Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı kurulmuştur. Bu bakanlık bünyesinde doğrudan aile ilgili işleri yapmakla görevli iki genel müdürlük bulunmaktadır. Bunlardan ilki Aile ve Toplum Hizmetleri Genel Müdürlüğü’dür. Bu müdürlük genel olarak, aileyi

ilgilendiren sorunları araştırmak, aileye yönelik politikaları tespit etmek, aileye yönelik tehditlerin neler olduğunu belirlemek ve bunları ortadan kaldırmak gibi işleri yapmakla görevlidir (T.C. Aile, alışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, 2017, Madde:6). Aile, alışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı bünyesinde ailelere yönelik faaliyetleri yapan ikinci genel müdürlük ise Sosyal Yardımlar Genel Müdürlüğü'dr. Devlet tarafından yoksul ailelere yapılan yardımlar bu müdürlük tarafından organize edilmekte ve yapılmaktadır. Sosyal Yardımlar Genel Müdürlüğü tarafından ailelere yönelik olarak dokuz başlık altında çeşitli yardımlar yapılmaktadır. Bu yardımların her biri için devlet tarafından belirlenen bazı kriterler vardır. Yardım yapılacak olanların öncelikle bu kriterleri karşılaması gerekir. Yine bu yardımlardan elektrik tüketimi ile ilgili olarak yapılan destek yardımı hariç diğerleri için mutlaka bir aile üyesinin müracaatı gerekmektedir. Bu yardımlardan ilki gıda yardımındır. Bu yardımın miktarı müteveli heyeti tarafından belirlenmektedir. İkincisi barınma yardımlarıdır. Barınma konusunda yardıma ihtiyaç duyan vatandaşlara yapılan bu yardım 20.000 TL ile 40.000 TL arasında olup miktarı müteveli heyeti tarafından belirlenmektedir. Üçüncüsü yakacak yardımlarıdır. Asgari 500 kilodan az olmamak üzere miktarı müteveli heyeti tarafından belirlenen ve yılda bir kez ihtiyaç sahibi ailelere yapılan yakacak yardımındır. Dördüncüsü eşi vefat etmiş olan kadınlara yapılan yardımdır. İki ayda bir 325 TL olarak verilmektedir. Beşincisi muhtaç asker ailelerine yapılan yardımlardır. İki ayda bir 400 TL olarak verilmektedir. Altıncısı anne veya babası vefat etmiş olan yetim ve kszlere yapılan yardımlardır. İki ayda bir 150 TL olarak verilmektedir. Yedincisi babası askere gitmiş olan çocuklara yapılan yardımlardır. İki ayda bir 150 TL olarak verilmektedir. Sekizincisi canlı doğan çocuklar için yapılan doğum yardımındır. Bu yardım birinci, ikinci ve üçüncü ocuk için, sırasıyla 300, 400 ve 600 TL olarak ödenmektedir. nc çocuktan sonraki çocuklar için de yine 600 TL olarak ödenmektedir. Dokuzuncusu ise ihtiyaç sahibi olduğu belirlenmiş olan kişilerin tükettikleri elektriğin ücretinin ödenmesinde yapılan yardımdır. Bu yardım bir hanede yaşayan kişi sayına göre tüketilen elektriğin 75 kWh ile 150 kWh arasındaki tüketimin ücretinin devlet tarafından ödenmesi şeklinde yapılmaktadır. Bu yardımlar dışında da başta eğitim ve sağlık yardımları olmak üzere, yoksul ailelere ve kişilere devlet tarafından çeşitli yardımlar yapılmaktadır (T.C. Aile, alışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Sosyal Yardımlar Genel Müdürlüğü, 2020).

Türkiye'de devletin ailelerin yoksulluğa karşı korunması için almış olduğu en somut tedbir yukarıda bahsedilen yardımlardır. Elbette yapılan bu yardımların ailelerin geçimine bir katkı sağladığını ve önemli olduklarını kabul etmek gerekir. Ancak devlet ailelere yönelik bu faaliyetlerini bir görev olarak değil, yardım şeklinde ve yardım mantığıyla yapmaktadır. Oysa görevini yapmak ile yardım etmek arasında temel bir fark vardır. Görevin yapılması zorunlu iken, yardımda bulunmak zorunlu değildir. Aynı zamanda yapılacak yardımın miktarı ve zamanı yardımı yapacak kişinin veya kurumun isteğine bağlıdır. Bu nedenle devletin çeşitli adlar altında ailelere yapmış olduğu yardımlar, ailelerin sorunlarını tam olarak giderememekte ve onları yoksulluktan kurtaramamaktadır.

6. Sonuç ve neriler

Aile kurumunu tehdit eden en önemli olgulardan birisi yoksulluktur. Yoksulluk aile kurumunun işlevlerini yerine getirmesini sınırlandırır ve bazen de imknsız hale getirir.

Aynı zamanda uzun vadede ailenin birliğini zedeleyerek, bu kurumun yıkılmasına da neden olabilir.

Türkiye’de de uzun yıllardan beri yoksulluk bir gerçeklik olarak varlığını sürdürmektedir. Zaman zaman Türkiye’nin ekonomik yapısında bazı düzelmeler görülse de bu düzelmeler kısa sürmekte ve toplumun tümüne yansıyan bir refah sağlanmadan yeniden ekonomik krizler yaşanmaktadır. Aynı zamanda Türkiye’de mevcut ekonomik kaynakların rasyonel olarak değerlendirilmesini, bu kaynakların tüm toplum kesimleri arasında adil bir şekilde paylaşılmasını ve dağıtılmasını sağlayacak bir sistem de kurulamamıştır. Böyle bir sistemin olmayışı bir yandan üretim eksikliği ve işsizlik yaratırken diğer yandan çalışan insanlar arasında da bir gelir adaletsizliği oluşturmaktadır. İş bulamayan insanlar doğrudan yoksulluk çekerken, gelir adaletsizliğinin olması, iş bulabilen çoğu insanı da yoksulluğa mahkûm edebilmektedir. Yoksulluk ise bir yandan ailenin oluşması önünde bir engel oluştururken, diğer yandan aile içi ilişkilerinin bozulmasına yol açmakta ve bu kurumun işlevlerini yerine getirmesini büyük oranda engellemektedir. Bu itibarla yoksulluk Türkiye’de ailenin temel işlevlerini yerine getirmesinin önündeki en önemli engellerden biri olarak durmaya devam etmektedir.

Türkiye’de ailenin önemli bir kurum olduğu ve korunması gerektiği, devlet tarafından kabul edilmiştir. Bunun için bazı yasal düzenlemeler yapılmış, Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, adıyla bir bakanlık da kurulmuştur. Aynı zamanda devlet tarafından ailelere yönelik çeşitli yardımlar da yapılmaktadır. Ancak devlet tarafından alınan tedbirlere ve yapılan yardımlara rağmen Türkiye’de çok sayıda aile yoksulluk çekmektedir. Bu nedenle devletin halihazırda yaptıkları aile kurumunun yoksulluğun olumsuz etkilerinden korunması için yeterli değildir.

Aile kurumunun yoksulluğun olumsuz etkilerine karşı korunabilmesi için devletin daha fazla çaba sarf etmesi gerekmektedir. Öncelikli olarak ailenin yoksulluğa korunması için anayasanın 41. Maddesine uygun olarak devletin sorumluluk üstlenmesi, görevli olduğunu kabul etmesi ve bu görevle ilgili temel kriterlerin belirlenmesi gerekir. Böylece sadece yardım yapmakla yetinmemesi, daha gerçekçi, çözüm odaklı ve sürdürülebilir politikalar geliştirmeye yönelmelidir.

Yoksulluğun aile kurumu üzerindeki etkisinin azaltılması için öncelikle ülkede iş ve istihdam olanakları artırılmalı ve işsizlik sorunu çözülmelidir. Her ailede en az bir kişi iş sahibi yapılmalı, böylece tüm ailelerin düzenli bir gelire sahip olması sağlanmalıdır. Çalışabilecek ferdi bulunmayan ailelerin ihtiyaçları ise devlet tarafından karşılanmalıdır.

Ülkede gelir adaletsizliği giderilmeli, asgari ücretin, memur aylıklarının ve emekli aylıklarının yoksulluk sınırının üstünde olması sağlanmalıdır.

Günümüz koşullarında yoksul ailelerin tespiti ve takibi artık kolaylaşmıştır. Bu nedenle devlet tarafından ülkede kaç yoksul aile olduğu tespit edilmeli, bu aileler takip edilmeli ve yoksulluktan kurtulmaları için çözümler üretilmelidir.

KAYNAKÇA

- AA, Anadolu Ajansı. (28.02.2020). "Türkiye ekonomisi son çeyrekte yüzde 6 büyüdü". Erişim 13 Ekim 2020. <https://www.aa.com.tr/tr/ekonomi/turkiye-ekonomisi-son-ceyrekte-yuzde-6-buyudu/1748016>
- bik.gov.tr. (03.01.2020). "2020 Memur ve emeklilerin zam oranı belli oldu". Erişim 14 Ekim 2020. <https://www.bik.gov.tr/2020-memur-ve-emeklilerin-zam-orani-belli-oldu/>
- cnnturk.com. (03.02.2020). "AGİ dahil asgari ücret ne kadar? 2020 asgari geçim indirimi AGİ tutarı". Erişim 14 Haziran 2020. <https://www.cnnturk.com/ekonomi/agi-dahil-asgari-ucret-ne-kadar-2020-asgari-gecim-indirimi-agi-tutari>
- Fichter, J. H. (2016). *Sosyoloji Nedir*. çev. Nilgün Çelebi, (3.baskı), Ankara: Anı Yayıncılık.
- Giddens, A. (2012). *Sosyoloji*. çev. Zeynep Mercan, Mehmet Ali Sarı, vd. İstanbul: Kırmızı Yayınları.
- haberturk.com. (04.07.2020). "Memur ve emekli zammı son dakika! Temmuz ayı memur ve emekli maaş zam oranı açıklandı! İşte yeni maaşlar". Erişim 18 Ekim 2020. <https://www.haberturk.com/memur-ve-emekli-zammi-2020-temmuz-ayi-memur-ve-emekli-maas-zam-orani-aciklandi-iste-yeni-maaslar-2733382-ekonomi>
- Kocadaş, B. (2010). *Toplumsal Yapı ve Kurumlar*, İstanbul: Doğu Kütüphanesi.
- MacIver, R. M.- Page, C. H. (1994). *Cemiyet I*. Çev. Âmiran Kurtkan. İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Marshall, G. (2005). *Sosyoloji Sözlüğü*. çev. Osman Akınhay ve Derya Kömürcü. Ankara: Bilim Sanat Yayınları.
- Sayın, Ö. (2020). *Aile Sosyolojisi*. Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- T.C. Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (2017). *Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Aile ve Toplum Hizmetleri Genel Müdürlüğü Teşkilat ve Görevlerine İlişkin Yönerge*, Erişim 14 Haziran 2010. <https://www.ailevecalisma.gov.tr/media/37660/athgm-yonerge-ekim-2017-son-hali.pdf>
- T.C. Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Sosyal Yardımlar Genel Müdürlüğü. (2020). *Sosyal Yardım Programlarımız*. Erişim 13 Ekim 2020. <https://www.ailevecalisma.gov.tr/sygm/programlarimiz/sosyal-yardim-programlarimiz/>
- Türkiye Cumhuriyeti Anayasası*. Erişim 12 Ocak 2020. <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.2709.pdf>
- T.C. Ticaret Bakanlığı. (2020). "Ekonomik Görünüm Ocak 2020". Erişim 14 Ekim 2020, https://ticaret.gov.tr/data/5e18288613b8761dccd355ce/Ekonomik_Gorunum.pdf
- Türkiye İstatistik Kurumu. (2020). "İşgücü İstatistikleri, Temmuz 2020". Erişim 18 Ekim 2020. <https://data.tuik.gov.tr/tr/display-bulletin/?bulletin=isgucu-istatistikleri-temmuz-2020-33791>
- TÜRK-İŞ. (2020a). "Mayıs 2020 Açlık ve Yoksulluk Sınırı". Erişim 14 Ekim 2020. <http://www.turkis.org.tr/MAYIS-2020-ACLİK-VE-YOKSULLUK-SINIRI-d414750>

TÜRK-İŞ. (2020b). “Eylül 2020 Açlık ve Yoksulluk Sınırı”. Erişim 18 Ekim 2020.
<http://www.turkis.org.tr/EYLUL-2020-ACLİK-VE-YOKSULLUK-SINIRI-d442750>

Zeybekoğlu Dündar, Ö. (2018). “Değişen ve Değiş(e)meyen Yönleriyle Aile: Yapısı, Türleri İşlevleri”, *Değişen Toplumda Değişen Aile*. Ed. Nurşen Adak. (3.Baskı), Ankara: Siyasal Kitapevi.

UYUŞMAZLIK TEMELİNDE ÖZNELEŞME İMKÂNI: ANTİGONE

Possibility of Subjectification on The Basis of Dissensus: Antigone

Didar Deniz ALTINKAYA*

Abstract

Sophocles' tragedy *Antigone* has been the subject of many interpretations as a play that still successfully sheds light on public issues such as justice, gender, democracy, and law. The focus of these different interpretations is the question of what Antigone's action represents. The different answers that are given to this question also give rise to another important question, whether Antigone's act can be read as a political action. This study aims to answer this question based on the attempts of Jacques Rancière, one of the important thinkers of contemporary French philosophy, to rethink and redefine the political. To determine "the political", Rancière makes a distinction between "police" and "politics". According to Rancière, the police is the governmental process that undertakes the hierarchical distribution of places and roles. Politics, on the other hand, is an emancipation process that is based on the assumption that each is equal to the others and is motivated by the concern to validate this assumption of equality. He defines the political as the dissensus between these two different processes. Political action, according to Rancière, is the confrontation between politics and the police in the way of handling injustice or damage. Political action, then, is the action of those who, based on the dissensus in question, have no share in the allocation of places and roles, to express injustice and justify the assumption of equality. Political action, which reveals the contingency of the allocation of social roles and places, is also the practice that makes political subjectification possible. When we consider Antigone's explanations as to why she performed the act of burying his brother's body from this perspective, we can see that this verbal act itself can be read as a political action that enables political subjectification.

Keywords: Antigone, politics, political action, political subjectification, Rancière, equality, emancipation

* Arş.Gör.Dr., İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Fakültesi Felsefe Bölümü, İzmir TÜRKİYE, e-posta: didardeniz@gmail.com

1.Uyuşmazlık Temelinde Özneleşme İmkânı: *Antigone*

Sophokles'in *Antigone*'si demokrasi, kadının kamusal alandaki yeri, adalet ve yasa arasındaki ilişki gibi günümüzde tartışılmaya devam eden kamusal meselelere hâlâ ışık tutmayı başaran bir metin olarak klasik tragedyalar içerisinde çok önemli bir yere sahiptir ve çokça yorumun konusu olmuştur. Bu yorumların büyük bir kısmı, oyunun iki ana karakteri olan Antigone ve Kreon'un temsili işlevleri üzerine odaklanır. Bu konuda ileri sürülen yaygın görüş, Kreon'un yeni kurulmaya başlayan *polis* düzenini, Antigone'nin ise akrabalık düzenini temsil ettiği ve Antigone'nin başkaldırısının bu karşıtlık temelinde yükseldiği yönündedir. Fakat bu yorum, Butler'ın işaret etmiş olduğu gibi, son tahlilde, Antigone'nin başkaldırısını politik alanın dışına yerleştirmekte ve böylece onun eylemini politik bir eylem olarak görmemektedir (Butler, 2007: 13). Bu çalışmada, Antigone'nin eyleminin politik bir eylem olarak okunup okunamayacağı sorusunu, çağdaş Fransız felsefesinin önemli düşünürlerinden Jacques Rancière'in, politik olanı yeniden düşünme ve tanımlama çabasından hareketle bir cevap vermeye çalışacağız.

Önce *Antigone*'nin öyküsünden kısaca bahsedelim. Antigone, Thebai kralı Oidipus'un dört çocuğundan biridir. Oidipus'un Thebai kentini terk etmesi üzerine taht, oğulları Polyneikes ve Eteokles'e kalır. İki kardeş sırayla hüküm sürmeye karar verirler ve tahta ilk olarak Eteokles çıkar. Fakat tahtı, kardeşi Polyneikes'e devretmesi gerektiği zaman geldiğinde bu karara uymaz ve tahtı bırakmaz. Bunun üzerine Polyneikes, Argos kenti ile ittifak kurar. Tahtı, kardeşi Eteokles'ten geri alabilmek için Thebai kentinin kapılarına yürür. Savaşta iki kardeş karşı karşıya gelerek birbirlerini öldürürler. Ertesi gün düşman ordusu geri çekilir ve kardeşlerin dayıları olan Kreon, Thebai kralı olur.

Oyun tam da kentin yeni kralı olan Kreon'un ilk kararı ile başlar. Eteokles, kenti için savaşırken ölmüş bir kahramandır. Bu nedenle cesedi yasaya ve geleneğe uygun şekilde gömülecek; kentin dostu olarak hak ettiği saygıyı görecektir. Polyneikes ise kendi kentine, halkına saldırmıştır. Bu nedenle cesedi gömülmeyecek ve yası tutulmayacaktır. Bu emre karşı gelen de ölümle cezalandırılacaktır. Fakat Antigone bu yasağa uymaz ve hayvanlara yem olsun diye açıkta bırakılmış cesedi gömmeye kalkışır. İkinci teşebbüsü sırasında yakalanarak Kreon'un karşısına getirilir. Antigone ağabeyinin cesedini gömmeye çalıştığını inkâr etmez. O, kralın yasağını çiğnemiştir; zira tanrısal yasaya dayanarak eylemde bulunmuştur. Tanrıların değişmez ve yazılı olmayan yasaları ölümlerin gömülmesini buyurur. Fakat ne Antigone'nin eylemini dayandırdığı gerekçeler ne de Antigone'nin nişanlısı ve Kreon'un oğlu Haimon'un, babasını kararından vazgeçirmeye çalışması işe yarar. Kreon, Antigone'nin tek başına bir mağarada bırakılmasını emrederek onu canlı canlı ölüme gönderir. Fakat o, kenti için doğru olanı yaptığını düşünürken tam da bu kararının kente felaket getirdiğini görür. Zira cesedin parçaları yüzünden kentte salgın çıkar ve kente hastalık yayılır. Felaketler bununla sınırlı kalmaz. Tanrıların sunakları bu cesedin parçalarıyla dolduğu için tanrılar artık kurbanları ve duaları kabul etmez olmuşlardır. Bunun üzerine Kreon kararından döner, fakat artık çok geçtir. Antigone mağarada kendini asmıştır ve nişanlısının cesediyle karşılaşan Haimon kendini öldürmüştür. Haimon'un annesi ve Kreon'un eşi Eurydike de oğlunun ölüm haberi aldıktan sonra yaşamına son vermiştir.

Antigone'nin tanrısal yasaya dayandırdığı bu eylemini, Rancière'in politika kavrayışından hareketle, mevcut düzende kesinti yaratacak politik bir eylem olarak

okumak mümkün müdür? Rancière'in, politik olanı yeniden düşünme ve tanımlama girişiminin temelinde yatan ayırım, bizim soruşturmamızın da temelini oluşturmaktadır. Rancière genellikle "politika" olarak kavranan şeyi, *polis* düzeni olarak tarif eder ve *polis* ve politika arasında keskin bir ayırım yapar. Buna göre *polis*, kurumları, topluluk halindeki insanların bir araya gelişlerini ve temsil edilmelerini yönetme sürecini ifade eder. Bu bağlamda *polis*'in esas olarak yaptığı şey, paylara ayırmadır; bir tarafın payını ve diğer tarafın paydan yoksunluğunu tanımlamaktır. Rancière'e göre bu düzenlemenin temelinde toplumsal yerler ve rollerin dağılımı ve bu dağılımın meşrulaştırılma yolları yer alır. Dolayısıyla polis, tam da yerlerin ve işlevlerin hiyerarşik dağıtımıyla ve bu dağıtımı meşrulaştırma yollarıyla ilgilidir (Rancière, 2005: 51). *Polis* düzenine karşıt bir pratik olarak politika ise, eşitlik ve adalet ilkelerinden hareket ettiğini iddia eden bu sürecin temelinde yatan eşitsizliği açığa vurmak amacıyla, söz konusu düzene yönelik bir müdahaledir.

Rancière'in politikadan bütünüyle farklı bir biçimde kavradığı *polis*'in, Batı politika felsefesi geleneğinde temellendiğini söyleyebiliriz. Nitekim Rancière, bu yaklaşımın ilk örneğini Platon'un *Devlet*'inde bulmaktadır. Platon'un ideal toplum tasarımına yönelik kısa bir hatırlatma, Rancière'in *polis* düzeni ile ve böylelikle de politika ile neyi kastettiğini daha iyi görmemizi sağlayacak.

Platon'a göre ideal bir toplum, toplumun her kesiminin kendi doğasına uygun olan işi yerine getirdiği hiyerarşik bir toplumdur. Toplumun farklı sınıfları arasındaki hiyerarşi, insan ruhunun kısımları arasındaki hiyerarşiye karşılık gelir. Zira insanların, toplumu oluşturan sınıflardan hangisine uygun düşeceği, ruhlarının hangi kısmının hakimiyeti altında olduklarına bağlıdır. Buna göre, ruhunun arzulayan kısmının hakimiyeti altında olanların toplum içerisinde ait olduğu yer üreticiler ya da çalışanlar sınıfıdır. İradenin karşılığı olan sınıf koruyucular ya da askerler sınıfı iken, aklın hakimiyeti altında olan kişiler ise yöneticiler sınıfına ait olacaktır. Zira yalnızca onlar toplumun kendisine göre biçimlendirileceği bilgiye, İyi'nin bilgisine ulaşabilir. İdeal bir toplumda düzen ve uyum, toplumun her bir parçasının kendisine uygun yeri işgal etmesi ve kendine özgü işlevini yerine getirmesiyle gerçekleşir. O halde bir toplumdaki uyumsuzluğun ve düzensizliğin kaynağı, kişinin toplumda kendisine uygun olmayan bir yeri ve rolü üstlenmeye çalışmasıdır (Platon, 2009: 441e-442b).

Platon'un bu ideal toplum tasarımında, üç farklı sınıfı oluşturan tüm üyelerin, toplumun refahına katkıda bulunacak bir pozisyonda olmaları anlamında eşit oldukları düşünülebilir (May, 2008: 42). Fakat yönetici sınıfın toplumdaki rolünü göz önünde bulundurduğumuzda, söz konusu düzen ve uyumun ancak bir eşitsizlik temelinde yükselebileceğini fark ederiz. Zira bu toplum tasarımında, bir yanda, toplumu düzen ve uyumun hüküm süreceği şekilde yönetmesini bilen bir yöneticiler sınıfı vardır. Diğer yanda ise söz konusu toplum düzeninin gerçekleşebilmesi için kendilerine tahsis edilmiş uygun yerlere yerleştirilen ve yalnızca kendilerine uygun rolleri yerine getirmeleri beklenen bir yönetilenler sınıfı vardır.

Rancière'e göre, Platon'un ideal toplum tasarımının da işaret ettiği gibi, *polis* düzeni, insanların farklı yetkinliklere sahip olduğu ve bu yetkinliklere uygun pozisyonları işgal etmeleri gerektiği varsayımına dayanır (Rancière, 2007: 143). Burada söz konusu olan, yalnızca toplumsal uzamın paylaşılması değil, aynı zamanda, dünyayı algılama

tarzlarının paylaşılmasıdır. Zira toplumsal yer ve işlevler, belli eyleme ve var olma tarzlarına karşılık gelirler (Rancière, 2007: 149-150). Nitekim Rancière, *polis*'in hiyerarşik düzenini “duyulur olanın paylaşımı” olarak tarif eder (Rancière, 2005: 67). Bir tarafın payını ya da paydan yoksunluğunu tanımlayan bu düzen, aynı zamanda onlara belli bir konuşma konumu tahsis eder.

Bu noktada Aristoteles'in insanın politik doğasına yönelik görüşlerini hatırlamak gerekiyor. Aristoteles *Politika*'da, insanın doğası gereği politik bir hayvan olduğunu belirttikten sonra, doğanın, bütün hayvanlar içerisinde yalnızca insana “anamlı konuşma yetisi” verdiğini ifade eder (Aristoteles, 1983:9). İnsan, bu ayırt edici yetiye sahip bir varlık olduğu için politik bir hayvandır. Zira konuşmak ile ses çıkarmak aynı şey değildir. Ses, haz ve acıyı belirtmeye yarar ve tüm hayvanlarda vardır. Oysa konuşma, yararlı ya da zararlı olanı, doğru ya da yanlış olanı ifade etmeye yarar (Aristoteles, 1983: 10). Dolayısıyla ses ve söz arasındaki ayırım, iki farklı deneyim tarzı arasındaki ayırma işaret eder. *Logos* aracılığıyla ifade edilen deneyim, yani yararlı ya da zararlı olanın, dolayısıyla adil olan ya da adil olmayanın deneyimi, yalnızca insan varlıklarına özgü olan bir deneyimdir. *Logos* ya da konuşma, bir ses çıkarmadan farklı olarak, adil olan ya da olmayanın, onu anlayacağı varsayılan bir özneler topluluğuna ifade edilmesidir (Rancière, 2005: 20).

Rancière'e göre *polis* düzeni, bedenleri belli yerlere ve rollere yerleştirerek, kimin sözünün bir ses çıkarmadan, bir uğultudan ibaret olarak kabul edileceğini ve kimin sözünün bir *logos*'un ifadesi olan konuşma sayılacağını belirler (Rancière, 2005: 44). Bu ayırım, aynı zamanda, belli etkinliklerin ve tarafların görülür olmasının ve belli başka etkinliklerin ve tarafların ise görülürlükten yoksun olmasının temelinde yer almaktadır. O halde *polis* düzeni, tarafların kendilerine özgü bir var olma, eyleme ve konuşma tarzına sahip olduğunu öne sürerek kişinin bir bütün olarak kendisini, başkalarını ve içinde yaşadığı dünyayı algılama tarzını belirler (May, 2010: 9).

Rancière'e göre politika ise eşitsizlik temelinde yükselen bu düzene, tam da konuşan varlıklar olarak sayılma hakkına sahip olmayanlar tarafından eşitlik varsayımından hareketle yapılan bir müdahaledir. Politika, konuşan herhangi bir varlığın bir başkasıyla eşitliği varsayımına dayanan ve bu varsayımı doğrulama kaygısı tarafından harekete geçirilen özgürleşme sürecidir (Rancière, 2007: 71-72). Böylelikle o, görülür olan ve söylenir olanın mevcut düzeninin doğal ya da zorunlu olmadığını açığa vurarak bedenleri kendilerine özgü yerlere ve işlevlere uygun olarak dağıtan düzeni kesintiye uğratar. Zira eşitsizlik üzerine kurulu toplumsal düzen bütünüyle olumsalsa, mevcut düzeni dönüştürmek ya da başka bir düzen kurmak mümkündür. “Politika olan”ı da politika ve *polis* arasındaki bu ayırmadan hareketle düşünmek gerekmektedir. Nitekim Rancière'e göre politik olan, tam da siyaset ile *polis*'in bir haksızlığı, bir zararı ele alma biçiminde karşı karşıya gelmeleridir (Rancière, 2007: 72). Bu durumda politik eylem, işlevler ve yerlerin paylaşımında hiçbir paya sahip olmayanların, bir haksızlığı dışa vurmak ve eşitlik varsayımını doğrulamak yönündeki eylemi olacaktır.

Rancière'e göre politikanın özü uyuşmazlıktır (Rancière, 2007: 151). Zira *polis* düzeni, paylaşırma ve meşrulaştırma aracılığıyla her şeyi kendi yerine koyma yoluyla iş gördüğünden, bireyler, eşitlik varsayımından hareketle eylemde bulduklarında, onların eşitliklerini reddeden bu düzenle bir uyuşmazlık içerisine girerler. Politik

eylemleri aracılığıyla, daha önce görülür olmayanı görülür kılarak duyulur olanın mevcut paylaşımını uyumsuzluk içerisinde yeniden biçimlendirirler. Dolayısıyla uğranılmış bir haksızlığın açığa vurulmasıyla, mevcut paylaşım düzenini bozan ve yeni bir deneyim alanının üretilmesini sağlayan bu süreç bir özneleşme sürecidir. Nitekim Rancière, politikanın özneleşme tarzlarıyla ilgili bir mesele olduğunu belirtir. Fakat o, özneleşme derken bir kişiye ya da gruba özgü olduğu düşünülen şeyin açığa vurulmasını ya da yeni bir kimlik kazanma mücadelesini kastetmez. Aksine, Rancière'e göre politik özneleşme süreci, bir kimliksizleşme ya da sınıfsızlaşma sürecidir (Rancière, 2007: 75).

Rancière, politik bir özneleşmenin üç ayrı anlamda bir "öteki söylemi" tarafından belirlendiğini belirterek, özneleşme ve kimliksizleşme arasındaki ilişkiye açıklık kazandırmaya çalışır. Buna göre politik özneleşme, ilk olarak, asla bir kimliğin olumlanması değildir. *Polis* düzeni tarafından hiçbir paya sahip olmayan olarak konumlandırılanlar, aslında kendilerini dışlayanlarla eşit olduklarını ilan ettiklerinde mevcut düzenin olumsuzluğunu gözler önüne sermiş olurlar. Böylelikle *polis* düzeninin kendilerine tahsis ettiği yerden ve rolden kopup uzaklaşırlar (Rancière, 2005: 52-53). Dolayısıyla eşitlik varsayımından hareketle gerçekleştirilen politik eylem ne belirli bir kimliği onaylamayı ne de yeni bir düzen kurmayı amaçlar. Söz konusu olan, hiyerarşik düzen tarafından dayatılan kimlikleri ve rolleri reddetmektir.

Bir politik özneleşme, ikinci olarak, uğranılmış bir haksızlığın açığa vurulmasına dayanır. Bu nedenle daima bir ötekine hitap ettiğini varsayar. Dolayısıyla hiçbir paya sahip olmayanın "algılanabilirlik ve görünürlük dünyası"na kendisini yerleştirmesi anlamına gelen politik eylem, ortak bir uzamı var eder (Rancière, 2007: 59). Bununla birlikte bu uzamı, haksızlığın telafisinin ya da yerleşik taraflar arasındaki mutabakatın yeri olarak düşünmemek gerekir (Rancière, 2007: 76). Zira burada söz konusu olan, önceden kurulu özneler arasında gerçekleşen bir diyalog değildir. Dışlanmış olanın, eşitlik varsayımına dayanarak kendisini görünüşe çıkarmasıyla mevcut düzene müdahalede bulunduğu bir politik uyumsuzluk durumudur.

Bir politik özneleşme, üçüncü ve son olarak, daima olanaksız bir özdeşleşmeyi içerir. Zira paylaşım *polis* düzeni içerisinde kendisine özgü yere ve işleve sahip olan bireyler, tam da bu düzen tarafından tanımlanan kimliklerle özdeş hale gelirler. *Polis* düzeni tarafından dayatılan kimliklerin reddedilmesi olarak politik özneleşme ise, bu özdeşliklerin parçalanmasıdır. Dolayısıyla politik bir özneyi tanımlayan şey, asla kendi kendisiyle özdeş olamamasıdır (Rancière, 2007: 130).

Rancière'in politikayı ve politik olanı tanımlama çabasının, aynı zamanda, günümüzde demokrasiden anlaşılan şeyin bir eleştirisi olduğunu söyleyebiliriz. Zira Rancière'e göre demokrasi ne bir yönetim biçimine ne de bir toplumsal yaşam tarzına indirgenebilir (Rancière, 2017: 81). Demokrasi, mekânların ve niteliklerin dağıtımına dayanan *polis* ile karşıtlık içerisindeki politikanın kendisidir (Rancière, 2014: 41). Dolayısıyla demokrasinin temelinde yatan, uğranılmış bir haksızlığın ilan edilmesiyle açığa vurulan eşitliktir. Bu durumda politikaya özgü olan ve bireyleri kendi doğalarına karşılık gelen yerlere ve işlevlere dağıtan *polis* düzenini bozmayı amaçlayan politik özneleşme, aynı zamanda demokrasiye özgü bir özneleşme tarzıdır.

Peki Antigone'nin eylemini, Rancière'in savunduğu türden bir politik eylem olarak okumak mümkün müdür? Bu sorunun cevabını verebilmek için iki noktaya açıklık

getirmemiz gerekmektedir: Antigone'nin, mevcut *polis* düzeni içerisinde hiçbir paya sahip olmayanlar konumuna yerleştirilmiş olduğunu söyleyebilir miyiz? Eğer böyleyse, Antigone'nin eyleminin, bir haksızlığı dışa vurarak eşitlik varsayımını doğrulamayı amaçladığını ve böylelikle mevcut düzeni kesintiye uğratma gücü taşıdığını iddia edebilir miyiz? Tüm bu sorular, oyunun politik bağlamını ele almayı gerekli kılmaktadır.

Her yurttaşın yasalar karşısında eşitliği ilkesine (*isonomia*) dayanan Atina demokrasisi, önceden yalnızca aristokratik kesime ait olan güç ve ayrıcalıklara, her yurttaşın sahip olabilmesini sağlamıştır (Raaflaub, 2015: 23). Yine diğer yönetim biçimlerinden farklı olarak demokrasi, yalnızca toplumun belirli bir kesiminin değil, fakat tüm yurttaşların mecliste eşit söz alma hakkına (*isegoria*) sahip olmasını garanti altına almıştır. Fakat Atina demokrasisinin, temelini bu siyasal eşitlik ilkesini yerleştirmesi, toplumun istisnasız her kesimine politik meselelerle ilgilenme hakkı tanıdığı anlamına gelmemektedir. Zira Atina demokrasisinin, toplumun kadınları da içeren birçok kesimini yurttaş olarak kabul etmediğini göz önünde bulundurduğumuzda, söz konusu eşitliğin, aslında bir eşitsizlik ve dışlama temelinde yükseldiğini söyleyebiliriz.

Rancièreci terimlerle ifade edersek, burada tam da yerlerin ve işlevlerin hiyerarşik dağıtımıyla ilgilenen bir *polis* düzeniyle karşı karşıyayız. Konuşma tarafından belirlenen kamusal alana girebilen ve bu sayede kendilerini görülür ve duyulur kılabilen, yalnızca yurttaşlardır. Onlara yüklenen işlev, kamusal meselelerle ilgili tartışmalara katılarak görüşlerini bildirme, diğer yurttaşları site için en iyi ve en doğru olan kararı almaya ikna etmedir. Toplumun geri kalanı ise, yaşamın doğal zorunlulukları tarafından belirlenen özel alana aittir ve bu alana özgü işlevleri üstlenecektir.

Devam etmeden önce, Atina demokrasisinin *polis* düzenine yönelik bu genel çerçeveden hareketle ilk sorumuzu cevaplamaya çalışalım. Sorumuz şuydu: Antigone'nin, mevcut *polis* düzeni içerisinde hiçbir paya sahip olmayanlar konumuna yerleştirilmiş olduğunu söyleyebilir miyiz? Bir kadın olarak Antigone, Atina demokrasisinin yurttaş olarak saymadıkları arasındadır. Yurttaşlara tanınan her türlü hak ve ayrıcalıktan yoksundur. Kamusal alana katılma, kamusal meselelerle ilgilenme ve kamusal tartışmalarda görüş bildirme iznine sahip değildir. Toplumsal yerlerin ve işlevlerin bu dağıtımı, Antigone'yi, "algılanabilirlik ve görünürlük dünyası"ndan dışlamış ve onun sözünü adil olanın ya da adil olmayanın, yani bir *logos*'un ifadesi olan bir konuşma olarak saymamıştır. Dolayısıyla Antigone'nin, mevcut *polis* düzeninin hiyerarşik paylaşımında paydan yoksun olan taraf olduğunu söyleyebiliriz.

Peki Antigone'nin eylemi, bir haksızlığı dışa vurarak eşitlik varsayımını doğrulama amacı taşımakta mıdır? Bu eylemin, mevcut düzeni kesintiye uğratma gücü taşıdığını iddia edebilir miyiz?

Antigone, Kreon'un buyruğuna, dolayısıyla Kreon'un sözünde ifade bulan *polis* yasasına karşı gelerek, ölen ağabeyinin bedenini gömmeye çalışmıştır. Fakat Antigone'nin eylemi bununla sınırlı değildir. O, aynı zamanda, Kreon'un karşısına çıkarıldığında, söz konusu eylemi gerçekleştirdiğini inkâr etmeyi reddeder (Butler, 2007: 19, (Sofokles, 2011: 26). Oyun boyunca Antigone'nin, eylemini farklı gerekçelerden hareketle haklılaştırmaya çalıştığını görürüz. Fakat tüm bu farklı gerekçeleri bir araya getiren temel bir talebi vardır: kardeşlerin eşit şekilde gömülmeleri talebi (Sofokles, 2011: 29). Ayrıca Antigone bu talebi,

tam da mevcut *polis* düzeni tarafından dahil edilmediği bir alanda, kamusal alanda dile getirmektedir.

Rancière siyasal olan'ı siyaset ile *polis*'in bir haksızlığı, bir zararı ele alma biçiminde karşı karşıya gelmeleri olarak tanımlamıştı. Kardeşlerin eşit bir biçimde gömülmesinin adil olmadığını düşünen Antigone, bu adaletsizliğe hem ağabeyini gömmeye çalışarak hem de adil olmayanı *logos*'a dayalı bir konuşma aracılığıyla ifade ederek karşı çıkmıştır. O halde Antigone'nin eylemi, Rancière'in politika karayışına uygun olarak, bir haksızlığı dışa vuran ve eşitlik varsayımını doğrulama kaygısıyla harekete geçirilen politik bir eylemdir. Böyle olmakla da mevcut *polis* düzeninin olumsuzluğunu açığa vurma ve onun hiyerarşik yapısını bozma gücüne sahiptir. Zira Antigone, sözü ve eylemi aracılığıyla, *polis* düzeninin kendisine tahsis ettiği yeri terk etmiş ve kendisini "algılanabilirlik ve görünürlük dünyası"na yerleştirmiştir. Bu dünyada, *polis* düzeni tarafından kendisine uygun görülmeyen eylemlerde bulunmuştur. Bir yandan ölüyü gömmeye çalışarak yalnızca erkeklere ait görülen bir işi üstlenmiştir (Kalaycı, 2017: 177). Diğer yandan da bir uğultudan ibaret olması gereken ses'ini, bir haksızlığı ilan eden söz'e dönüştürmüştür. Antigone, kardeşlerin eşit şekilde gömülmesi gerektiğini ilan ederken, aslında kendisinin de konuşan bir varlık olarak, kendisini dışlayanlarla eşit olduğunu açığa vurmaktadır. Antigone'nin mevcut düzenle uyumsuzluk temelinde gerçekleştirdiği bu müdahalesi, demokrasiyi kendi çelişkileriyle yüzleşmeye davet etmesi bakımından, Rancière'in "politik özneleşme" olarak kavramsallaştırdığı şeyin önemli bir örneği niteliğindedir.

KAYNAKÇA

- Aristoteles. (1983). *Politika*. (M. Tunçay, Çev.) İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Butler, J. (2007). *Antigone'nin İddiası: Yaşam ile Ölümün Akrabalığı*. (A. Ergenç, Çev.) İstanbul: Kabalıcı Yayınevi.
- Davis, O. (2010). *Jacques Ranciere*. Polity Press .
- Kalaycı, N. (2017). Klasik Tragedyalarda "Yakışsız" Ölüm, Yas ve Tanıklık Sorunu. D. Sezer, & N. Kalaycı içinde, *Siyasalin Peşinde: Dünyaya Tragedyalarla Bakmak* (s. 170-198). İstanbul: Metis Yayınları.
- May, T. (2008). *The Political Thought of Jacques Rancière: Creating Equality*. Edinburgh: Edinburgh University Press .
- May, T. (2010). *Contemporary Political Movements and the Thought of Jacques Rancière: Equality in Action*. Edinburgh : Edinburgh University Press.
- Platon. (2009). *Devlet*. (S. Eyüboğlu, & M. A. Cimcoz, Çev.) İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Raaflaub, K. A. (2015). Why Greek Democracy? Its Emergence and Nature in Context. D. Hammer (Dü.) içinde, *A Companion to Greek Democracy and The Roman Republic* (s. 23-43). Wiley-Blackwel.
- Rancière, J. (2005). *Uyuşmazlık: Politika ve Felsefe*. (H. Hünler, Çev.) İzmir: Ara-lık Yayınları.

- Rancière, J. (2007). *Siyasalın Kıyısında*. (A. U. Kılıç, Çev.) İstanbul: Metis Yayınları.
- Rancière, J. (2014). *Demokrasi Nefreti*. (U. Özmakas, Çev.) İstanbul: İletişim Yayınları.
- Rancière, J. (2017). Demokrasiye Karşı Demokrasiler. E. Hazan içinde, *Demokrasi Ne Âlemde?* (S. Kılıç, Çev., s. 81-86). İstanbul: Metis Yayınları.
- Sofokles. (2011). *Antigone*. (A. Selen, Çev.) İstanbul: Mitos-Boyut Tiyatro Yayınları.

AVUSTRALYA'DAKİ TÜRKİYELİ GÖÇMENLERİN YAŞAM DOYUMLARI VE AKTİF YURTTAŞLIK DURUMLARINA İLİŞKİN SOSYOLOJİK BİR DEĞERLENDİRME*

Sociological Review on Life Satisfaction and the Active Citizenship Status of Turkish Immigrants in Australia

Kemal DİL*

Satı DİL**

Özet

Bu çalışmada, demokrasi, insan hakları, çoğulculuk, katılımcılık, çokkültürlülük gibi değerleriyle yakın ilişki içinde olan yaşam doyumu ve aktif yurttaşlık kavramları bağlamında, Avustralya'da yaşayan Türk göçmenlerin yaşam doyum düzeyleri ve aktif yurttaşlık durumları değerlendirilmektedir. Bu çalışma iki temel hipotezi içermektedir. Birinci hipotez, aktif yurttaşlık ve yaşam doyumu değişkenleri ile Avustralya'nın demokratik değerlerinin Türklere yansımaya düzeyleri, Türklerin yaşam doyumlarını etkileyen bireysel faktörler, toplum içindeki diğer bireylerle etkileşimler, kendilerini nasıl tanımladıklarını ve nereye ait hissettiklerini belirleyen sosyal kimlik algıları ve yaşam amaçları arasında bir ilişki olup olmadığını araştırmaktır. İkinci hipotez ise aktif yurttaşlık ve yaşam doyumu değişkenlerinin, Türklerin ekonomik, sosyal, kültürel, politik alanlardaki kapasitelerini ve pratiklerini etkileyip etkilemediğini incelemektir. Bu bağlamda çalışma, bu iki hipotezi açıklamak için 15 Ağustos 2019- 31 Mart 2020 tarihleri arasında Sidney'de yürütülen nicel verilere dayandırılmıştır. Araştırmada elde edilen

* Bu çalışma, TÜBİTAK'ın 2219 Yurt Dışı Doktora Sonrası Araştırma Burs desteği ile Ağustos 2019-Nisan 2020 tarihleri arasında Sidney Üniversitesi'nde Misafir öğretim üyesi olarak araştırmacı tarafından Sidney'de yürütülen "The Variables That Predict the Life Satisfaction and Active Citizenship Status of Turkish Immigrants in Australia: An Intergenerational Comparison" adlı çalışmanın nicel verileri üzerinden üretilmiştir.

* Doç. Dr. Çankırı Karatekin Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, Uluyazı Kampüsü, Çankırı, Türkiye, kemaldil@yahoo.com

** Doç. Dr. Çankırı Karatekin Üniversitesi, Sağlık Bil. Fak. Hemşirelik Bölümü, Çankırı, Türkiye, satidil@gmail.com

nicel veriler, IBM SPSS paket programı kullanılarak tek ve çift değişkenli istatistiksel analizler, ölçek testi, grup dağılımları ve ortalama ve frekans değerleri karşılaştırılarak tanımlayıcı ve ilişkisel olmak üzere analiz edilmiştir. Yapılan analizlerde, aktif yurttaşlık ile yaşam doyumu arasında pozitif yönde doğru orantılı bir ilişkinin olduğu saptanmıştır. Başka bir deyişle, Sidney’de katılımcıların aktif yurttaşlık düzeyleri artınca, yaşam doyumu düzeyleri de artmış olduğu görüldü.

Anahtar Kelimeler: Göç, Avustralya’daki Türkler, Yaşam Doyumu, Aktif Yurttaşlık

Abstract

In this study, the concepts of life satisfaction and active citizenship, which are closely related to values such as democracy, human rights, pluralism, participation, and multiculturalism, active citizenship and life satisfaction levels of Turkish immigrants living in Australia were evaluated. This study included two basic hypotheses. The first hypothesis is to examine whether there is a relationship between the variables of active citizenship and life satisfaction and the reflection levels of Australia's democratic values on Turks, individual factors affecting the life satisfaction of Turks, interactions with other individuals in the society, perceptions of social identity that determine how they define themselves and where they feel belong, and life goals. The second hypothesis is to examine whether the variables of active citizenship and life satisfaction affect the capacities and practices of Turks in economic, social, cultural and political fields. In this context, the study was depended on quantitative data, which had been conducted in Sydney from 15 August 2019 to 31 March 2020, to explain these two hypotheses. In the analyzes conducted, it was found that there was a positively proportional relationship between active citizenship and life satisfaction. In other words, it was seen that when the active citizenship levels of the participants increased in Sydney, their life satisfaction levels also increased.

Keywords: Migration, Turks in Australia, Life Satisfaction, Active Citizenship

1. Giriş

Birinci Dünya Savaşı ve ardından Kurtuluş Savaşı’nın yıkıcı etkilerini yaşayan genç Türkiye, her ne kadar İkinci Dünya Savaşı’na aktif olarak katılmasa da dönemin ekonomik buhranından etkilenmekten kendini alamamıştır. Ekonomik buhranlarla başa çıkmak amacıyla çeşitli politik arayışlar içine giren Türkiye, bu konuda hem kırsal alana hem de kentsel alana yönelik üretim ve istihdam politikaları gerçekleştirmiştir. Bu doğrultuda her iki alana yönelik olarak geliştirilen bu politikalar merkezinde Türkiye, başka ülkelerle ilişkiler kurmak durumunda kalmıştır. Bu kapsamda nüfusun yoğun olarak yaşadığı kırsal alanda tarımsal üretimi arttırmak için Amerika Birleşik Devletleri ile Marshall programı yapılmış, oradan traktörler hibe alınırken çeşitli teçhizatlar ise ithal edilmiştir. Bununla birlikte, özellikle kentsel alanda istihdam yetersizliğini çözecek sermaye ve nitelikli işgücünü elde etmek için Almanya (1961 ve 1964), Avusturya (1964), Belçika (1964), Hollanda (1964), Fransa (1965), İsveç (1967) gibi Avrupa ülkeleriyle işgücü temini için göç anlaşmaları, İngiltere (1959), İsviçre (1969), Danimarka (1970) gibi ülkelerle sosyal

güvenlik anlaşmaları, Avustralya'yla (1967) ise son ikili göç anlaşması yapılmıştır (Abadan-Unat ve ark.,1960; Abadan-Unat, 2006; İçduygu, 2009;Yalçın, 2004; Şen, 2007; Akgündüz, 2008; Inglis ve ark., 2009; Inglis, 2011). Bu çalışmanın konusu olan Avustralya'daki Türkleri varlığı, Avustralya devletinin resmi kaynaklarına (Avustrian Government, Department of Home Affairs, 2018) göre 19. yüzyılda, 20 Osmanlı yurttaşıyla başlamıştır. Bu sayı 1911 nüfus sayımına kadar 300'e ulaşmıştır. İkinci Dünya Savaşı'ndan 1966 yılına kadar sayı 2500 olmuştur. 1967 yılında iki devlet arasında yapılan göç anlaşması sonrasında 1901'den beri ilk geniş kitleli Asyalı ve Müslüman göçmenler olarak betimlenen Türklerin 1971 nüfus sayımındaki sayısı 11589 olmuştur. 2016 yılında son yapılan nüfus sayımına göre Türkiye doğumluların sayısı 27,238 olurken, aynı nüfus sayımında belirtilen 300 farklı etnik kökenli Avustralyalı toplum içinde Türk kökenli olanların sayısı ise 72968 olmuştur. Avustralya'nın altı eyaletinde de var olan Türkler, 2016 nüfus sayımı sonuçlarına göre en çok yaşadığı eyalet Melbourne'ı içine alan Victoria eyaleti olurken (15744 kişi), ikinci büyük miktarda yerleştiği eyalet ise Sidney'i içine alan New South Wales (12808 kişi) olmuştur. Bu araştırmanın çalışma sahası olan Sidney'in içinde yer aldığı New South Wales eyaleti Türkiye Başkonsolosluğu'nun yazılı beyanına göre ise 19962'si erkek, 16689'u kadın olmak üzere toplamda 36651 Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı 12 Subat 2020 tarihi itibariyle kayıtlara dayalı olarak bu eyalette yaşamlarını sürdürmektedirler. Avustralya'da yaşamlarını sürdürmeye çalışan önemli miktardaki Türkiye kökenlileri betimlemek, incelemek üzere Türk ve yabancı birçok araştırmacı tarafından farklı temalarda araştırmalar yürütülmüştür. Bu doğrultuda Inglis, Akgönül ve De Tapia (2009), *Turks Abroad: Settlers, Citizens, Transnationalists* adlı ortak çalışmalarında Türkiye'den yurt dışına göç eden Türk göçmenleri tarihsel süreç içerisinde farklı ülkelerle karşılaştırmalı bir biçimde betimlemiştir. Humprey (2009), *Securitisation and Domestication of Diaspora Muslims and Islam: Turkish immigrants in Germany and Australia* adlı çalışmasında Türk göçmenleri, müslüman ve islam diasporasının güvenliği ve uyumu bağlamında Almanya ve Avustralya ekseninde sorgulamıştır. Hopkins (2009), *Turkish Transnational Media in Melbourne: a Migrant Mediascape* adlı çalışmasında Melbourne'da yaşayan Türkler üzerinden Avustralya'da yaşayan Türklerin iletişim kurma pratiklerini media araçlarıyla ilişkiler üzerinden çözümlemeye çalışmıştır. White, Perrone, Guerra ve Lanpugnani (1999) tarafından hazırlanan *Ethnic Youth Gangs in Australia Do They Exist?, Report No. 2 Turkish Young People* adlı raporda Avustralya'daki gençlik çeteleri karşılaştırmasında Türk gençlik çeteleri betimlenmeye çalışılmıştır. Manderson ve Inglis (1984) *Turkish Migration and Workforce Participation in Sydney, Australia* adlı çalışmalarında Sidney'de yaşayan Türkler üzerinden Türklerin Avustralya işgücü alanındaki kadınların ve onların kocalarının yerlerinde ve gündelik yaşamlarındaki pratiklerini betimlemiştir. İçduygu (1994), *Facing Changes and Making Choices: Unintended Turkish Immigrant Settlement in Australia* adlı çalışmasında Avustralya'ya giden Türk göçmenlerin karşı karşıya kaldığı durumlar, bu durumlara bağlı olarak yaşadığı değişimler, Türkiye'ye karşı duyduğu özlemler ve kalmak ya da geri dönmek arasında yaşadığı ikilemler sorunsallaştırılmıştır. Yağmur (1993) *Ethnolinguistic Vitality Perceptions: Intergenerational Differences Among Turkish-Australian. Turkish Youth in Australia,* adlı araştırmasında, Avustralya'daki Türklerin kendi dillerine sahip çıkma algılarını ve kullanma pratiklerini kuşaklararası bir araştırma üzerinden sorgulamaya çalışmıştır. Şenay (2009), *A Condition of Homelessness" or a "State of Double Consciousness"? Turkish Migrants and Home-Making in Australia* adlı araştırmasında Avustralya'daki Türklerin barınma sorununu onların

konut/ev algıları üzerinden çözümlenmiştir. Birkaç örneğini belirttiğim çalışmaların dışında Avustralya'da yaşayan göçmenler üzerinde loretatüre kazandırılmış başka çalışmalar da mevcuttur. Çalışmalar gözden geçirildiğinde, Türklerin Avustralya'nın sosyal, siyasal, ekonomik ve kültürel yaşam alanlarında kalıcı olarak yer aldıklarını düşünülmüştür. Bununla birlikte, Avustralya'da yaşayan ve önemli miktarda da vatandaşı olan Türklerin durumlarını doğrudan aktif yurttaşlık ve yaşam doyumu kavramları üzerinden betimlemeyi çalışan bu çalışma, bir yönüyle Avustralya'nın etnik ve kültürel farklılıklara bakışını diğer yönüyle Türk göçmenlerin Avustralya'daki yaşam alanına aktif yurttaş olarak katkılarını sorgulamayı amaçlamıştır. Bu doğrultuda, araştırma, özel olarak, yaşam doyumu ve aktif yurttaşlık kavramları üzerinden yürütülmüştür.

Yaşam doyumu kavramı, ilk olarak 1961 yılında Neugarten tarafından ortaya konulmuştur. Bu kavram, bir kimsenin kendi yaşamını algılama ve geleceğiyle ilgili düşünme biçimi olarak ifade edilmiştir. Çeşitli çalışmalarda kavram, farklı boyutlarıyla ele alınmıştır. Bu çalışmaların bazılarında, yaşam doyumu, kişinin kendini iyi hissetmesini (well-being) sağlayan bireysel amaçları ile ulaştığı hedefleri arasındaki uygunluğun yargısal değerlendirmesi olarak tanımlanmıştır; bazılarında ise, yaşam doyumu kavramı, bireyin kendi amaçları ile yaşam koşulları arasındaki ilişkinin sorgulanmasını, kendi seçtiği kriterlere göre yaşayıp yaşamadığına ilişkin değerlendirmeleri içermiştir (Koivumaa ve Honkanen ve ark. 2001). Ayrıca, literatürde, öznel iyi olma durumunun, bilişsel ve duygusal olmak üzere iki boyuttan oluştuğu; bilişsel boyutun yaşam doyumunu, duygusal boyutun ise olumlu ve olumsuz duygulanımları içerdiği açıklanmıştır (Pavot ve ark. 1991, Deniz 2006). Diener ve Lucas'a (1999) göre, yaşam doyumu, mevcut yaşamdan doyum, yaşamı değiştirme isteği, geçmişten doyum, gelecekte doyum ve kişinin yakınlarının o kişinin yaşamı hakkındaki görüşlerini kapsamıştır. Doyum alanları ise iş, aile, serbest zaman, sağlık, gelir, benlik ve kişinin yakın çevresi olabilmektedir. Yapılan çalışmalar, gündelik yaşamdaki engellenmeler, maddi durum, gündelik yaşamda karşılaşılan olayları, bireysel hedefler, kişilik özellikleri ve kültürel değer sistemleri gibi etkenlerin yaşam doyumu ile yakından ilişkili olduğunu ortaya koyduğu ileri sürülmüştür (Rask ve ark., 2002; Diener ve Seligman, 2004).

Bireyin, kendi mutluluğunu inşa etmesiyle ilişkili bir diğer olgu da yurttaşlık kavramı olmuştur. Yurttaşlık kavramı, hem etimolojik, hem de kavramsal olarak mekâna (city-şehir) ve gruba (citizen-yurttaş) göndermede bulunan bir sözcüktür. Aktif yurttaşlık, demokratik ve katılımcı yurttaşlığı da içine alan yurttaşlığı bilgi, beceri, değer ve katılımcılık boyutlarını ön plana çıkarır. Ulusal ve uluslararası literatürde farklı içeriklerle ifade edilse de Amerikan Ulusal Sosyal Bilgiler Konseyi (NCSS, 2001) tarafından oluşturulan aktif yurttaşlık nitelikleri şu şekilde sıralanmıştır: Aktif/etkili yurttaş, temel demokratik değerlere inanır ve onlarla yaşamaya çalışır; kendisinin, ailesinin ve toplumunun iyiliği için sorumluluk kabul eder; içinde yaşadığı yerel topluma, ulusa ve dünyaya ilişkin olaylar ile temel belgeler, sivil kurumlar ve siyasal süreçler hakkında bilgi sahibidir; yerel, ulusal ve küresel düzeyde insanlara etkisi olan olay ve sorunların farkındadır; kamusal ve özel yaşamda etkili karar verme ve problem çözme becerisi kullanır; bilgiye dayalı düşünceler ve yaratıcı çözümler geliştirmek için farklı kaynaklardan ve görüş açılarından bilgiler araştırır; anlamlı sorular sorar; bilgi ve fikirleri değerlendirebilir ve çözümleyebilir; etkili işbirliği kurma becerisine sahip olur; sivil ve toplumsal yaşama etkili bir şekilde katılır. Yapılan açıklamalar ve tanımlamalar ışığında,

demokratik devletlerde yaşayan bireylerin yaşam doyumu ve vatandaşlık statülerinin demokrasi, insan hakları, çoğulculuk, katılım ve çokkültürlülük gibi değerlerle yakından ilişkili olduğu söylenebilir. Böylece, etnik ve kültürel farklılıklara neden olan göç olgusu konusundaki araştırmalara yaşam doyumu değişkeninin ve aktif vatandaşlık değişkenlerinin dahil edilmesi göç literatürüne iki boyutta katkıda bulunabilir: Birincisi, demokratik devletlerin kendi içindeki etnik ve kültürel farklılıklara, kabul ettiği bu değerleri yansıtma düzeyini anlamayı kolaylaştırır. İkincisi, yaşam amaçlarını gerçekleştirme, ev sahibi ülkenin demokrasisinin sağlıklı işleyişine katkıda bulunma, ev sahibi ülkenin aktif insan kaynağı ihtiyacını karşılama açılarından göçmenlerin aktif yurttaşlık ve yaşam doyumu düzeylerini tanımlamaya olanak sağlar.

2. Metodoloji

Bu araştırma iki temel hipotezi içermektedir. Birincisi, aktif yurttaşlık ve yaşam doyumu değişkenleri ile, Avustralya'nın demokratik değerlerinin Türklere yansımaya düzeyleri, Türklerin yaşam doyumlarını etkileyen bireysel faktörler, toplum içindeki diğer bireylerle etkileşimler, kendilerini nasıl tanımladıklarını ve nereye ait hissettiklerini belirleyen sosyal kimlik algıları ve yaşam amaçları arasında bir ilişki olup olmadığının araştırılmasıdır. İkincisi ise aktif yurttaşlık ve yaşam doyumu değişkenlerinin, Türklerin ekonomik, sosyal, kültürel, politik alanlardaki kapasitelerini ve pratiklerini etkileyip etkilemediğini incelemektir. Çalışma, yazarın "*Avustralya'daki Türklerin Yaşam Doyumlarını Ve Aktif Yurttaşlık Durumlarını Yordayan Değişkenler: Kuşaklararası Bir Karşılaştırma*" adlı TÜBİTAK destekli sosyolojik proje kapsamında, The University of Sydney, Faculty of Arts and Social Sciences, Asia-Pacific Migration Centre'de "Visiting Researcher" statüsünde, Prof. Stephanie Short mentörlüğünde 8 Ağustos 2019 ile 31 Mart 2020 tarihleri arasında yürüttüğü saha çalışmasının nicel verilerine dayandırılmıştır. Nicel verileri toplamada Aktif Yurttaşlık Ölçme Aracı (AYÖA) ile Yaşam Doyumu (YD) araçları kullanılmıştır. Yazıcı, Arslan, Çetin ve Dil (2017) tarafından geliştirilen Aktif Yurttaşlık Ölçme Aracı (AYÖA), birçok gösterge kümesinin matematiksel toplamından oluşmaktadır. AYÖA, dört alt boyuta sahiptir. Bunlar, bilgi, beceri, değer ve katılım alt boyutlarıdır. Bu boyutlar içinde yer alan alt boyutlar da kendi içinde eşit ağırlıktadır. Ağırlık seçimi her bir boyutun aktif yurttaşlık için aynı derecede önemli görülmesine göre belirlenmiştir. Ölçeğin Cronbach Alpha güvenilirlik katsayısı ölçeğin tümü için .90, alt boyutlar için .76, .76, .85 ve .78 olarak bulunmuştur. Ölçeğin tümüne ait bizim çalışmamızdaki güvenilirlik katsayısı 0.93 olarak belirlenmiştir. Alt boyutlar bazında güvenilirlik katsayılarını değerlendirildiğinde ise; Bilgi alt boyutunda 0.83, Değer alt boyutunda 0.82, Beceri alt boyutunda 0.89 ve Katılım alt boyutunda 0.90 olarak tespit edilmiştir.

Araştırmada veri toplama aracı olarak kullanılan Yaşam Doyumu Ölçeği Diener, Emmons, Larsen ve Griffin tarafından 1983 yılında geliştirilmiş ve Köker (1991) tarafından Türkçe'ye uyarlama çalışması yapılmıştır. Ölçekte, bireyin yaşantısından memnun olup olmadığını içeren maddelere yer verilmiştir. Toplam beş maddeden oluşan ölçek Likert tipinde ve 1-7 arasında puanlanmaktadır. Ölçekten alınacak yüksek puanlar yaşam doyumunun yüksek olduğuna işaret etmektedir. Yaşam Doyumu Ölçeği'nin Güvenirliği: Köker (1991) tarafından ölçeğin test tekrar test güvenilirlik katsayısı .85 olarak

bulunmuştur. Cronbach-Alfa güvenilirlik katsayısı .76 olarak elde edilmiştir. Bizim çalışmada ise ölçeğin Cronbach alfa değeri 0.90 olarak belirlenmiştir.

The University of Sydney, Human Research Ethics Committee'nin onayından geçmiş projede veri toplama araçları Türklerin kurdukları federasyonlar, birlikler, topluluklar, kuruluşlar, konseyler, dernekler, merkezler gibi kuruluşlarla ilişkiye girerek Türkçe ve İngilizce uygulanmıştır. Çalışmanın örnekleminin Sidney'de ya da Avustralya'da yaşayan tüm Türkleri temsil etme amacı yoktur; örneklem üzerinden elde edilen bulgular bu konuda yapılan pilot bir uygulama olarak düşünülebilir. Çalışma, tanımlayıcı-ilişkisel ve kesitsel modellerde planlanmıştır. Demografik soruları da içeren Aktif Yurttaşlık Ölçme Aracı ve Yaşam Doyumu ölçme aracı kartopu tekniği de kullanılarak 104 kadın, 126 erkek olmak üzere toplamda 230 katılımcıya ulaştırılmıştır. Araştırmanın katılımcıları tamamı 18 yaşını doldurmuş olan kadın ve erkeklerden oluşmuştur. Araştırmada elde edilen nicel veriler, IBM SPSS paket programı kullanılarak tek ve çift değişkenli istatistiksel analizler, ölçek testi, grup dağılımları ve ortalama ve frekans değerleri karşılaştırılarak tanımlayıcı ve ilişkisel olmak üzere analiz edilmiştir.

3. Bulgular ve Tartışma

Çalışma iki temel hipotezi içermiştir. Aktif yurttaşlık ve yaşam doyumu değişkenlerin, Avustralya'nın demokratik değerlerinin Türklere yansıma düzeyini, Avustralya'da yaşayan Türklerin yaşam doyumunu etkileyen bireysel faktörleri, kendilerini nasıl tanımladıklarını ve nerede hissettiklerini, nereye ait olduklarını ve yaşam hedeflerini belirleyen sosyal kimlik algılarını, diğer bireylerle etkileşimlerini açıklayacağı varsayımı ilk hipotezi oluşturmuştur. Aktif yurttaşlık ve yaşam doyumu değişkenlerinin Türklerin ekonomik, sosyal, kültürel ve politik alanlardaki kapasitelerini ve uygulamalarını açıklayacağı varsayımı ise ikinci hipotezi oluşturmuştur. Saha çalışmasında, aşağıda tablolar şeklinde belirtilen tablolardaki bulgular ışığında bu iki hipotez sorgulanmaya çalışılmıştır.

Tablo 1. Katılımcıların tanımlayıcı özellikleri (n=230)

Özellikler	
Yaş (yıl)	✱± SS: 45.80±17.38
	n (%)
Cinsiyet	
Kadın	126 (% 54.8)
Erkek	104 (% 45.2)
Medeni Durum	
Evli	135 (%58.7)
Bekâr	58 (% 25.2)
Dul-Boşanmış	22 (% 9.6)

Diğer (Ayrı, Birlikte yaşıyor, Nişanlı.vb.)	15 (% 6.5)
Doğum yeri	
Denizaşırı	165 (% 71.7)
Avustralya	65 (% 28.3)
Eğitim	
Okur-yazar değil	4 (% 1.7)
Okur-yazar	6 (% 2.6)
İlkokul	12 (% 5.2)
Ortaokul	17 (% 7.4)
Lise	81 (% 35.2)
Üniversite	68 (% 29.6)
Yüksek Lisans	24 (% 10.4)
Doktora	4 (% 1.7)
Üniversite öğrencisi	9 (% 3.9)
Diğer: Diploma/TAFE	5 (% 2.2)
Kuşaklar	
Yetişkin:18 ve üstü	106 (% 46.1)
Cocuk: 0-17 arası	59 (% 25.7)
Avustralya'da doğan	65 (% 28.2)
Amaç	
Evet	160 (% 69.6)
Hayır	70 (% 30.4)
Yaşam mücadelesini değerlendirme	
Amacıma ulaştım	61 (% 26.5)
Tam değil, ama mücadele etmek güzel	136 (% 59.1)
Henüz hiçbir şey elde edemedim	14 (%6.1)
Henüz başlamadım	8 (% 3.5)
Asla düşünmedim	11 (% 4.8)
Ekonomik kaynak	
Emekli maaşı	42 (% 18.3)

Aile	37 (% 16.1)
Sosyal destek	15 (% 6.5)
Kendi işi	52 (% 22.6)
Özel sektör	45 (% 19.6)
Kamu sektörü	18 (% 7.8)
Diğer	21 (% 9.1)
Etnik köken	
Gereksiz	85 (% 37.0)
Türk	80 (% 34.8)
Kürt	16 (% 7.0)
Aussie/Avustralyalı	3 (% 1.3)
Türk/ Avustralyalı	15 (% 6.5)
Belirtilmedi	26 (% 11.3)
Türkiyeli	2 (% 0.9)
Alman-Türk	1 (% 0.4)
Türkiyeli-kürt	1 (% 0.4)
Kürt- Avustralyalı	1 (% 0.4)
Politik konum	
Gereksiz	172 (% 74.8)
Belirtilmedi	7 (% 3.0)
İşçi partisi	18 (% 7.8)
Liberal parti	3 (% 1.3)
Sosyal demokrat	10 (% 4.3)
Sosyalist	10 (% 4.3)
Sol görüşlü	6 (% 2.6)
Yeşiller Partisi	3 (% 1.3)
Hümanist	1 (% 0.4)
İş Bulmada Mesleki Durum	
Mesleğim yok	50 (%21.7)
Mesleğimi kullanmadım	85 (%37.0)

Mesleğimi Yapıyorum	95 (%41.3)
Dini Kimlik Üzerinden Tanımlama Durumu	
Hayır; gereksiz	159 (%69.1)
Evet	69 (%30.0)
Kısmen tanımlıyorum	2 (%0.9)
Komşuluk İlişkilerinde Milliyet Tercihi	
Hayır; gereksiz	211 (%91.7)
Evet	19 (%8.3)
Başkalarıyla İlişkilerde Dil Engeli Durumu	
Hayır	195 (%84.8)
Evet Türkçem yetersiz	8 (%3.5)
Evet İngilizcem yetersiz	27 %11.7)

Tablo 1’de gösterildiği üzere, katılımcıların yaş ortalaması 45.80 ± 17.38 ; 126’sı erkek (% 54.8), 104’ü kadın (% 45.2); 135’i evli (%58.7), 58’i bekar (% 25.2), 22’si dul ve boşanmış (% 9.6), 15’i ise ayrı, birlikte yaşayan, nişanlı gibi “Diğer” (% 6.5) grubunda yer almışlardır. Dul ve boşanmış olan katılımcıların oranı çalışma kapsamında her ne kadar yaklaşık %10 gibi bir kesimi oluştursa da evli kategorisinin içerisinde birden fazla evlilik yapan kadın ve erkek katılımcının olduğu kendileriyle yapılan görüşmelerde görüşülmüştür. Boşanma deneyimlerine ilişkin katılımcılarla yapılan görüşmelerde erkek eşlerin kumar oynamaları sonrasında ailesinin ekonomik gelir dengesini riske atması ya da bozması erkek eşlere yönelik temel eleştiri olduğu gözlemlenmiştir. Bunun yanında eşini ihmal etme, alkol düşkün olma, şiddet kullanma başka suçlamalar olarak ifade edilmiştir. Kadın eşlere yönelik eleştirinin merkezinde ise “kadın eşlerin Avustralya’da gözlerinin açılması” ifadesi yer almıştır. Bu eleştirinin konusu başka bir çalışmanın konusu olmakla birlikte, Sidney’de görüştüğümüz kadın katılımcıların Türkiye’ye oranla Avustralya’da kadın haklarının daha gelişmiş olduğu ve hak aramaların daha etkin kılan bir anlayışı Avustralya devletinin benimsediği ifade edilmiştir. Çevik ve Cahill’in (1993) Avustralya’daki gençler üzerinde evlilik, aile ve ev-içi şiddet konularında yaptıkları çalışma çalışmamızın bu bulgusunu desteklemiştir. Katılımcıların 165’i Avustralya dışında (% 71.7), 65’i ise Avustralya’da (% 28.3) doğmuştur. Eğitim durumlarına göre bakıldığında, katılımcıların okur-yazar olmayanlardan doktora düzeyine kadar dağılım gösterdikleri bulgulanmıştır. Lise (81 kişi, % 35.2) ve üniversite (68 kişi, % 29.6) düzeyinde katılımcılar, en yüksek oranı oluşturmuştur. Bununla birlikte 5 katılıcı (% 2.2) da (Avustralya New South Wales eğitim sistemi içinde TAFE (Technical and Further Education) olarak bilinen mesleki eğitim kurumundan meslek diploması almışlardır. Katılımcıların kuşaklara göre dağılım şu şekilde olmuştur; 106’sı (% 46.1) 18 yaş ve üstünde yetişkinen Avustralya’ya gelenler, 59’u (% 25.7), 17 yaş ve altında çocukken Avustralya’ya gelenler ve 65’i (% 28.2) Avustralya’da doğup büyüyenlerden oluşmuştur.

Katılımcılara Avustralya'daki yaşamları özelinde belirgin bir amaçları olup olmadığı sorgulanmıştır. Bu kapsamda 160'ı (% 69.6) "evet" diyerek bir amacının olduğunu ifade etmişken, 70'i (% 30.4) "hayır" diyerek bir amacının olmadığını belirtmiştir. Katılımcıların Avustralya'daki yaşam mücadelelerini nasıl değerlendirdiklerine ilişkin sorulan soruya 136'sı (% 59.1) "amacımı tam olarak gerçekleştirsem de mücadele etmek güzel" diye cevap vermişlerdir. Bunun dışında 61'i (% 26.5) "amacıma ulaştım", 14'ü (%6.1) "bir amaç edinmedim", 11'i (% 4.8) "hiç düşünmedim", 8'i (% 3.5) " henüz başlamadım" cevabını vermiştir. Katılımcılara Avustralya'daki yaşamlarını sürdürmede ekonomik gelir kaynağı sorulduğunda, 52 katılımcı (% 22.6) kendi işim diyerek en yüksek oranı oluşturmuştur. Bunun yanında, 45'i (% 19.6) özel sektörde çalıştığını, 42'si (% 18.3) emekli olduğunu, 37'si (% 16.1) ailesinin olduğunu, 18'i (% 7.8) kamuda çalıştığını, 15'i (% 6.5) sosyal destek aldığını, 21'i ise (% 9.1) bu kaynakların dışında bir gelir kaynağı belirtmiştir. Bulgulardan da görüleceği gibi katılımcıların hiç birisi gelirsizlik durumu belirtmemiştir. Bu durum Avustralya devletinin güçlü ve kapsayıcı bir sosyal güvenlik sistemi oluşturduğunu düşündürmüştür. Özellikle katılımcıların "Burada (Avustralya'da) herkesin parası var. Kimse parasız değil" ifadeleri de bu çıkarımı destekler niteliktedir. Çalışma kapsamında katılımcıların Avustralya'da kendilerini bir etnik köken/kimlik üzerinden tanımlayıp tanımlamadıkları sorgulanmıştır. Bu kapsamda "gerekli değil" diyenler 85 kişi (% 37.0) ile en yüksek oranı oluşturmuştur. Bunun yanında etnik kimliğinin "Türk" olduğunu belirtenler 80 kişi (% 34.8) ile en yüksek ikinci oranı oluşturmuştur. Üçüncü en yüksek oranı oluşturan 26 kişilik grup (% 11.3) bu soruya görüş belirtmemişlerdir. Ayrıca 16'sı (% 7.0) "kürt", 15'i (% 6.5) "Türk-Avustralyalı", 3'ü (% 1.3) "Aussie/Avustralyalı", 2'si (% 0.9) "Türkiyeli", 1'i (% 0.4) "Alman-Türk", 1'i (% 0.4) "Türk-Kürt", 1'i de (% 0.4) "Kürt-Avustralyalı" olduğunu belirtmişlerdir. Bu bulguda hem etnik kökene ilişkin ifadelerin geniş bir dağılım göstermesi hem de bir etnik köken üzerinden kendilerini tanımlamanın gereksiz olduğuna ilişkin yüksek oranlar Avustralya'daki yaşamın her türlü kimlikle zenginleşmiş çokkültürlü bir yaklaşım gösterdiği düşünülmüştür. Inglis'in (1996), etnik ve kültürel farklılığa sistematik ve yaygın olarak cevap veren bir siyasal-toplumsal yönetim anlayışı olarak İsveçte, Kanada'da ve Avustralya'da uygulanan çokkültürlülük tanımlaması, bu çıkarımımızı destekler niteliktedir. Araştırmada katılımcılara, Avustralya'da kendilerini bir siyasi görüş üzerinden tanımlayıp tanımlamadıkları yönünde bir soru da yöneltilmiştir. Çok yüksek oranı(% 74.8) oluşturan 172 kişi, "gerekli değil" cevabını vererek kendilerini bir siyasi görüş üzerinden tanımlamamışlardır. 7 katılımcı (% 3.0) görüş bildirmemişken, 3 kişi (% 1.3) Liberal Partili, 18 kişi (% 7.8) İşçi Partili, 3 kişi Yeşiller Partili olduğunu belirtmişlerdir. Katılımcıların 26'si ise sosyal demokrat (10 kişi-% 4.3), sosyalist (10 kişi-% 4.3), sol (6 -% 2.6) ve Hümanist (1-% 0.4) olduklarını belirtmişlerdir.

Katılımcılara, ekonomik ihtiyaçlarını karşılayacak bir iş bulmada eğitim sürecinden ya da çıraklıktan itibaren edindikleri meslekleri olup olmadığı sorulmuştur. Bu soru kapsamında 50'si (%21.7) meslek edinmediğini, 85'i (37.0) var olan mesleğini kullanmadığını, 95'i (%41,3) edindiği mesleğini kullandığını belirtmiştir. Katılımcılara Avustralya'da kendilerini bir din, mezhep, cemaat gibi kimlikler üzerinde nasıl tanımladıkları da çalışma kapsamında irdelenmiştir. Bu kapsamda katılımcıların 159'u (69.1) "hayır; gereksiz", 69'u (30.0) "evet", 2'si (0.9) "kısmen" cevabını vermiştir. Katılımcıların Avustralya'daki komşuluk, dostluk gibi ilişkilerinde milliyet tercihleri de sorgulanmıştır Buna göre, 211 katılımcı (%91.7) gibi çok yüksek bir oranda "hayır;

gereksiz" yanıtını vermiştir. Sadece 19 katılımcı (%8.3) "evet" diye cevap vermişlerdir. Çalışmada katılımcıların Avustralya, aileleri dışında, kendi başlarına her hangi bir etkinlikte bulunmak için sahip oldukları dillerinin engel olup olmadığı da incelenmiştir. Buna göre, 195 katılımcı (%84.8) "hayır", 8 katılımcı (%3.5) "Evet; Türkçem yetersiz", 27 katılımcı (%11.7) "Evet; İngilizcem yetersiz" cevabını vermiştir. Din, mezhep, cemaat gibi dinsel ve milliyet gibi etnik kökenlerin Türkiye'de çok önemli tanımlayıcı faktörler olmasına rağmen, Avustralya'da önemli olmakla birlikte bu faktörlerin, toplumsal ilişkilerde Türkler için temel referanslar olmadığını göstermiştir. İlişkilerinde kullanacakları ortak dilin (İngilizce) büyük oranda yeterliliği de etnik ve dinsel farklılığın olduğu Avustralya toplumsal alanına katılım konusunda Türklerin kendine özgü tanımlayıcı kimlikleri referans almaksızın katılmaya olanak vermiştir. Bir anlamda, farklılıkların özgün tanımlayıcı kimliklerini çokkültürlülük ekseninde toplumsal ilişkilerin içerisinde sistemin görünmez kılması da bu durumun yaşanmasında etkili olduğu gözlemlenmiştir.

Tablo 2. Katılımcıların cinsiyetlerine göre Aktif Yurttaşlık ölçeğinin toplam puan ortalamaları (N:230)

CİNSİYET	Yaşam Doyumunu toplam puan X± SS	İstatistiksel değer t	p
Erkek (n:126)	20.75±6.12	0.610	0.543
Kadın (n:104)	21.24±6.01		

Tablo 3'teki gösterildiği gibi, katılımcıların yaşam doyumu puan ortalamaları arasındaki fark cinsiyete göre istatistiksel olarak anlamlı olmasa da kadınların puan ortalamaları erkeklerin puan ortalamalarından daha yüksek çıkmıştır ($p > 0.05$). Bu sonuç, kadınların Avustralya'daki çok zorlu geçen yaşam koşullarını (Inglis ve Manderson'un, 1984) Türkiye ile karşılaştırmaları ve Avustralya'da hedef koyma ve hedeflerine ulaşma olanaklarının daha yüksek olmasından kaynaklanmış olabilir.

Tablo 3. Katılımcıların Cinsiyetlerine Göre Aktif Yurtttaşlık Ölçeğinin Puan Ortalamalarının Dağılımı (N: 230)

Aktif Yurtttaşlık Alt-boyutları	Ortalama ± Standart Sapma X± SS		Statistic (t)	p
	Erkek (n:126)	Kadın (n:104)		
Bilgi	20.12±4.99	19.50±4.06	1.009	0.314
Değer	44.15±5.10	45.13±4.42	1.541	0.125
Beceri	51.97±9.63	52.56±8.31	0.497	0.620
Katılım: Toplumsal Aktivitelere	16.29±8.15	15.05±7.97	1.159	0.248
Katılım: Üye olma	11.55±2.16	10.86±1.80	2.607	0.010*
Katılım: Üye olmadan Organizasyonların düzenlediği	20.32±8.03	18.14±7.04	2.165	0.031*
Toplam Puan	147.49±23.70	146.15±20.64	0.450	0.653

Tablo 4’te, katılımcıların cinsiyetlerine göre aktif yurtttaşlık ölçeği puan ortalamaları incelendiğinde, aktif yurtttaşlık ölçeğinin alt boyutlarından “katılımcılık alt-boyutunda, katılımcıların organizasyonlara üye olmaları ve organizasyonların düzenlediği etkinliklere katılmaları” kategorilerinde istatistiksel olarak anlamlı farklılıklar olduğu tespit edilmiştir. Buna göre erkeklerin puanları kadınlara göre anlamlı derecede daha yüksektir. ($p<0.05$) Ancak istatistiksel olarak anlamlı olmasa da değer ve beceri boyutlarında kadınların puan ortalaması erkeklerden daha yüksek bulunmuştur ($p>0.05$). Avustralya’daki yaşamlarını sürdürmek üzere her ne kadar kadın ve erkeğin her ikisinin de gelir elde edici bir işte çalışmaya zorlansa da kadınların, özellikle çocuklu ailelerdeki kadınların çoğunlukla ev içine ve çocuk bakımına dönük geleneksel cinsiyet rollerini sürdürmek durumunda kalmaları, onların gündelik zamanlarının tamamını aldığı gözlemlenmiştir. Erkeklerin ise iş dışında, evdışı klüp, kafe, dernek gibi toplumsal mekanlarda daha sık yer almalarının bu bulgunun oluşmasına neden olduğu düşünülmüştür. Inglis ve Manderson’un (1984), Sidney’de yaşayan Türk kadınları üzerinde yaptıkları araştırmalarında, kadınların ev-içi ve ev-dışı ağır iş yükü altında olduklarını saptamışlardır, Bu sonuç çalışmanın bulgularını desteklemektedir.

Tablo 4. Katılımcıların Aktif Yurttaşlık ve Yaşam Doyumu Puan Ortalamaları Arasındaki İlişki (N: 230)

Aktif Yurttaşlık Ölçeği Alt boyutları	AKTİF YURTTAŞLIK ÖLÇEĞİ ALT BOYUTLARI							Yaşam Doyumu TOPLAM PUAN	
	Bilgi	Değer	Beceri	Katılım: Toplumsal Aktivitelere	Katılım: Üye olma	Katılım: Üye olmadan Organizasyonların düzenlediği	Aktif Yurttaşlık TOPLAM PUAN		
Bilgi	r p	1							
Değer	r p	,482** ,000	1						
Beceri	r p	,672** ,000	,540** ,000	1					
Katılım:Toplumsal Aktivitelere	r p	,447** ,000	,306** ,000	,432** ,000	1				
Katılım: Üye olma	r p	,241** ,000	,092 ,163	,270** ,000	,408** ,000	1			
Katılım: Üye olmadan Organizasyonların düzenlediği	r p	,267** ,000	,209** ,001	,257** ,000	,566** ,000	,711** ,000	1		
Aktif Yurttaşlık Ölçeği TOPLAM PUAN	r p	,781** ,000	,665** ,000	,856** ,000	,765** ,000	,458** ,000	,531** ,000	1	
Yaşam Doyumu Ölçeği TOPLAM PUANI	r p	,133* ,044	,194** ,003	,322** ,000	-,012 ,861	,079 ,231	,036 ,591	,205** ,002	1

Katılımcıların aktif yurttaşlık ve yaşam doyumu puan ortalamaları arasındaki ilişki incelendiğinde; Yaşam Doyumu ölçeği toplam puanı ile Aktif Yurttaşlık “bilgi alt boyutunda” (r: 0.133, p:0.044), Yaşam Doyumu ölçeği toplam puanı ile Aktif Yurttaşlık “değer alt boyutunda” (r: 0.194 p:0.003), Yaşam Doyumu ölçeği toplam puanı ile Aktif Yurttaşlık “beceri alt boyutunda” (r: 0.322, p:0.000), Yaşam Doyumu ölçeği toplam puanı ile Aktif Yurttaşlık toplam puan” arasında(r: 0.205 , p:0.002) istatistiksel olarak anlamlı ve doğru orantılı bir ilişki olduğu belirlenmiştir. Bu sonuçlara göre yaşam doyumu ile aktif yurttaşlığın bilgi, değer ve beceri alt boyutları ve toplam puanı arasında doğru orantılı anlamlı bir ilişki olduğu belirlenmiştir. Yani bu bulgu “kişi ne kadar aktif yurttaşlık olarak “bilgi, değer ve beceri” düzeyini arttırırsa, yaşam doyumu da o derecede pozitif yönde artmaktadır” biçiminde yorumlanabilir.

4. Sonuç

Aktif yurttaşlık ve yaşam doyumu değişkenleri üzerinden Avustralya'nın demokratik değerlerinin Türklere yansıma düzeyine bakıldığında, Türkiye ile kıyaslandığında toplumsal cinsiyet eşitliği, kimliklerin tanımlayıcı olmakla birlikte ilişkilerde öncelikli referanslar olmadığı, sistemin tüm kimlikleri çokkültürlülük anlayışı içinde değerli gördüğü söylenebilir. Ayrıca, Avustralya'nın toplumsal çeşitliliği içinde, Türkler sahip oldukları bilgi, değer, beceri ve katılım boyutlarıyla ortalamanın üzerinde birer aktif yurttaş oldukları tespit edilmiştir. Hiç şüphesiz, bunun olumlu sonuçları Avustralya toplumuyla paylaşılmaktadır. Bununla birlikte, koyduğu hedeflere ulaşmada ya da bu doğrultuda mücadele etmede Türklerin göstermiş olduğu ortalamanın üzerinde olumlu düzeyde yaşam doyumu, kendilerini Avustralya toplumunda mutlu hissetmelerine neden olduğu tespit edilmiştir. Son olarak, aktif yurttaşlık ile yaşam doyumu durumlarının, birbirini pozitif yönde desteklemesi, Türklerin Avustralya toplumunun uyumlu bir parçası olduklarını; bu uyumlu yönleriyle ekonomik, sosyal, kültürel ve hatta politik alanlarda önemli potansiyel taşıdıklarını göstermektedir.

KAYNAKÇA

Abadan-Unat, N. Ve Keleş, R. (1960), Göç ve Gelişme: Uluslararası İşçi Göçünün Boğazlıyan İlçesindeki Etkileri Üzerine Bir İnceleme, Türk Matbaacılık Sanayii, Ankara.

Abadan-Unat, N. (2006). Bitmeyen Göç. Konuk İşçilikten Ulus-ötesi Yurttaşlığa. İstanbul: Bilgi Üniversitesi (Göç Çalışmaları) 30.

Akgündüz, A. 2008. Labour Migration from Turkey to Western Europe, 1960-1974: A Multidisciplinary Approach. Aldershot, UK: Ashgate.

Avustralian Government, Department of Home Affairs (2018), Turkey-born: Community Information Summary,

<https://www.homeaffairs.gov.au/mca/files/2016-cis-turkey.PDF>

Castles ve Miller, (2008), Göçler Çağı: Modern Dünyada Uluslararası Göç Hareketleri, Çev. B.U. Bal ve İ.Akbulut, İstanbul Bilgi Üniversitesi, İstanbul.

Çevik, M. & Cahill, D. (1993) Of Marriage, Family and Domestic Violence: Issues for Young **Turkish-Australians**. Turkish Youth in Australia, R. Akçelik (yay.), 87-96. Melbourne: ATFS Yayınları.

Diener, E. ve Lucas, R. E. (1999). Subjective well-being: Three decades of progress. Psychological Bulletin, 125 (2), 276-303.

Diener E, Seligman MEP (2004) Beyond money: Toward an economy of well-being. Psychological Science in the Public Interest, 5:1-31

Hopkins, L. (2009), "Turkish Transnational Media in Melbourne: a Migrant Mediascape," International Journal on Multicultural Societies (IJMS), Vol. 11, No. 2, 2009: 104-118 ISSN 1817-4574, www.unesco.org/shs/ijms/vol11/issue2/intro © UNESCO

Humphrey, M. (2009), "Securitisation and Domestication of Diaspora Muslims and Islam: Turkish immigrants in Germany and Australia", International Journal on Multicultural Societies (IJMS), Vol. 11, No. 2, 2009: 104-118 ISSN 1817-4574, www.unesco.org/shs/ijms/vol11/issue2/intro © UNESCO

İçduygu, A. (1994), Facing Changes and Making Choices: Unintended Turkish Immigrant Settlement in **Australia**, International Migration 32(1):71-93. Geneva, Switzerland.

İçduygu, A. (2009), International Migration and Human Development in Turkey, Online at <http://mpa.ub.uni-muenchen.de/19235/>
MPRA Paper No. 19235, posted 13. December 2009 07:14 UTC

Inglis, C. & Manderson, L. (1988) Turkish Families, Their Children and Education in Australia. Turkish Community in **Australia**, R. Akçelik & J. Elley (eds.), 47-78. Melbourne: ATFS Yayınları, No. 3.

Inglis, C. (2011), Türkiye to Australia: Turkish Settlement in Victoria, Published by Moreland Turkish Association Pty Ltd. Brunswick, **Australia**.

Inglis, C. (1996), Multiculturalism: New Policy Responses to Diversity, Policy Paper-4, UNESCO.

<https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000105582>

Inglis, C., Akgönül, S. ve De Tapia, S. (2009), Turks Abroad: Settlers, Citizens, Transnationals, International Journal on Multicultural Societies (IJMS), Vol. 11, No. 2, 2009: 104-118 ISSN 1817-4574,
www.unesco.org/shs/ijms/vol11/issue2/intro © UNESCO

Manderson, L. Ve Inglis, C. (1984), "Turkish Migration and Workforce Participation in Sydney, Australia", The International Migration Review, Vol. 18, No. 2 (Summer, 1984), pp. 258-275 (18 pages) Published By: Sage Publications, Inc. DOI: 10.2307/2545950
<https://www.jstor.org/stable/2545950>

Koivumaa-Honkanen H, Honkanen R, Viinamaki H ve ark. (2001) Life satisfaction and suicide: A 20-year follow-up study. Am J Psychiatry, 158: 433-439.

Köker, S (1991) Normal ve sorunlu ergenlerde yaşam doyumu düzeyinin karşılaştırılması. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

NCSS, (2001), Creating effective citizens: A position statement of national council for the social study,
<http://www.socialstudies.org/sites/default/files/publications/se/6505/650511.html>

Pavot W, Diener E, Colvin CR ve ark. (1991) Further validation of the Satisfaction with Life Scale: Evidence for the cross method convergence of well-being measures. J Pers Assess, 57(1): 149-161.

Rask K, Astedt-Kurki P, Laippala P (2002) Adolescent subjective well-being and realized values. J Adv Nurs, 38: 254-263

Şen, F. (2007), Euro-Türkler:Avrupa'da Türk Varlığı ve Geleceği, Günizi Yayıncılık,

İstanbul.

Şenay, B. (2009), A “Condition of Homelessness” or a “State of Double Consciousness”? Turkish Migrants and Home-Making in Australia, *International Journal on Multicultural Societies (IJMS)*, Vol. 11, No. 2, 2009: - ISSN 1564-4901, www.unesco.org/shs/ijms/vol11/issue2/art © UNESCO

Yazıcı, S., Arslan, H., Çetin, E., **Dil, K.** (2017), *A Study On The Development Of Active Citizen Questionnaire*, *Turkish Studies*, 12/12, p. 251-272. (Produced from the PHD's Desertation), (TR Indexing, EBSCO, Index Islamicus, Index Copernicus, Academic Research Journal, JGate, DOAJ, ICAAP, Scientific Commons, MLA, ASOS, TEİ, AMIR (Access to Mideast and Islamic Resources), Journal Directory, DJS (Dayang Journal System), Academic Indexing, Google Academic).
(<http://www.turkishstudies.net/DergiTamDetay.aspx?ID=11645&Detay=Ozet>)

Yağmur, K. (1993) Ethnolinguistic Vitality Perceptions: İntergenerational Differences Among Turkish-Australian. *Turkish Youth in Australia*, R. Akçelik (ed.), 97-120. Melbourne: ATFS Yayınları, No: 4.

Yalçın, C. (2004), *Göç Sosyolojisi*, ANI, Ankara.

THE COVID-19 EFFECTS ON THE COLOMBIAN POST CONFLICT PEACE BUILDING PERIOD

Kolombiya’da Çatışma Sonrası Dönemde Barış İnşasına Covid-19’un Etkileri

Mustafa ERÇAKICA*

Abstract

In Colombia, as the country experienced an armed conflict during 50 years. In 2002, the armed forces of Colombia started military operations all over the country and started to use their sovereignty in the parts of the country that they never did before. Afterwards, in 2010, the former president of Colombia, Juan Manuel Santos, officially accepted that what they had experienced in Colombia had been a non international armed conflict and peace negotiations started. Consequently, the armed conflict between the armed forces of the state and the FARC-EP has ended. By making an important peace agreement between the combating parties, the post-conflict period in Colombia was started. In 2016, Final Agreement to End the Armed Conflict and Build a Stable and Lasting Peace was created and signed. It consists of 6 chapters and 25 annexes. It is the longest peace agreement that concluded an internal conflict. Also, under the conditions stipulated by the ‘Law on Justice and Peace’, disarmament, demobilization and reintegration of the former combatants were ensured. It is estimated that 52,419 former fighters in the Colombian armed conflict were demilitarised. But, as everybody know, until now, the South American states are effected from the pandemic very heavily. The pandemic also effected Colombia, Colombian economy and peace process badly. The first case was detected on 6th March 2020 in Colombia. So some Colombians started to criticize the Colombian government as there is not enough economic source and it is claimed that the government does not give enough importance and does not provide economic source for post conflict reconstruction and reconciliation activities. Also, during the burials of people who had died because of the Covid-19, death bodies of the victims of extrajudicial executions were coincidentally found. This proved that the identification activities on extrajudicial executions have to continue.

Keywords: Post conflict, peace building, Colombia, Covid-19

* Mustafa Erçakıca, Bahçeşehir Cyprus University Law Faculty, Assistant Professor at International Law Department, Nicosia, Turkish Republic of Northern Cyprus, m_ercakica@hotmail.com

1. Introduction

In Colombia, the country experienced an internal armed conflict during 50 years. In 2002, the armed forces of Colombia started military operations all over the country and started to exercise effective authority and act as the sovereign power in the parts of the country that the state never achieved to do before. Afterwards, as the organised armed groups lost their strength because of the military operations, they convinced to have peace negotiations with the Colombian government (Ramsey (2009, p. 96).

By the peace negotiations, the armed conflict between the armed forces of the state and the FARC-EP has ended. By making an important peace agreement between the combating parties, the post-conflict period in Colombia was started and In 2016 the longest peace agreement that concluded an internal conflict, namely Final Agreement to End the Armed Conflict and Build a Stable and Lasting Peace was signed.

While the post conflict period was continuing in Colombia, the Covid-19 pandemic started. As the many states in different region of the world, also the South American states are effected from Covid-19 pandemic very heavily. The pandemic effected Colombia, Colombian economy and peace process badly.

This paper is mainly about the Colombian post conflict period and the impact of Covid-19 on this period. The main points are the background of the conflict, the reasons behind the conflict, the structure of the transitional justice period and the impact of the Covid-19 to the post conflict period.

2. The Colombian Armed Conflict: Background and Parties of the Conflict

Colombian people's political polarization has historical roots. In Colombia, there were one group who were named as liberals and using the color red to identify themselves. As political opposition to this group, there also were conservatives who were using the color blue to Express their identity. In addition to these, laterly, another group also emerged which was consisting of the members of the working class. Since 1920's, debates has been continuing among these groups (Mazzuca and Robinson, 2006, p. 2-3).

Colombia experienced atrocities with a very high level during the years from 1948 to 1958. It has accepted that about 300.000 people died during this period and 2.000.000 people experienced enforced disappearance. This long period fullled with atrocities is called as *La Violencia* in Colombian history (Zukerman, 2012, p. 478).

From 1958 to 1964, there was a slight decrease in the acts of violence. But, in 1964, the acts of violence started again and never stopped until the final peace agreement, in 2016. Even today there still are some acts of violence as internal disorder cases. It is seen that during those years, some armed groups were established which were named as guerillas by the Colombian local people. These groups were considering themselves as leftish groups and under international law of armed conflicts, actually they were organized armed groups. These groups are mainly *Forças Armadas Revolucionaries de Colombia-Ejercito Del Pueblo* (The Revolutionary Armed Forces of Colombia, FARC-EP), *Ejercito de Liberation Nacional* (National Liberation Army-ELN) and *Movimeiento 19 de Abril* (19th of April Movement, M-19) (Ramsey, 2009, p. 4-8).

FARC-EP was the strongest organized armed group. It was really effective especially in the rural areas of Colombia. It is known that this group committed many drug dealing crimes to be able to get economic sources to continue fighting and to protect its strength. People who were living in the rural areas of Colombia and experienced many economic difficulties supported FARC-EP a lot as a reaction to the Colombian government because of their economical disadvantaged situation. FARC-EP was claiming that Colombia had been in the need of a new agricultural land reform as farmers and people living in rural areas had been experiencing really economic difficulties. Also it is claimed that Colombian authorities did not serve basic public services to those people living in the rural areas (Theidon, 2007, p. 68-69).

ELN was another strong organized armed group which was supported by university students who were adopted leftish political view. FARC-EP and ELN are considered as the strongest groups and they continued their effectiveness for quiet long time. In addition, M-19 was also supported by the university students and members of the working class, but this group could be dissolved earlier than the first two groups (Çınar and Avcı, 2017, p. 218-219).

The Colombian internal armed conflict was accepted by none of the state officials or politicians in the Colombia as they did not want to be bound by international law and international humanitarian law. But, there was an internal armed conflict and the parties of this conflict were the Colombian official forces on the one side and FARC-EP, ELN and M-19 on the other side. These organized armed groups were fighting against the Colombian official forces but not as alliances. Laterly, in Colombia, paramilitary groups were established. The best known paramilitary group was *Autodefensas Unidas de Colombia* (United Self-Defense Forces of Colombia, AUC). The paramilitary groups became parties of the armed conflict. They were fighting on the same side with the Colombian official forces (Ramsey, 2009, p. 9).

It is believed that the Colombian government established the paramilitary groups to commit crimes by using these groups as a screen. By committing crimes via this paramilitary groups, the government or Colombian official forces would have no legal responsibility under international humanitarian law or Colombian national legal system. In post conflict period, it is became obvious that Colombian politicians supported these paramilitary groups, especially AUC. But it is seen that none of the politicians had been judged for the crimes committed by the members of AUC by the support of the Colombian official authorities (Winifred, 2011, 193).

In the end, before the final peace agreement, in 2006, AUC was dissolved and many of its members applied for disarmament, demobilization and reintegration program. Now there are some smaller successor groups left (Nussino, 2016, p. 2). Also, in the peace building post conflict period, it is accepted that the paramilitary groups had killed more civilians than guerillas (Guerillas Responsible for 17% of Civilian Deaths in Colombia's Armed Conflict, 2018).

3. The Reasons Behind the Colombian Internal Armed Conflict

The main problem in Colombia that caused the internal armed conflict was the fact that, as mentioned before, the state authorities could not use the full and effective control in the

whole territory of Colombia, especially in rural areas. FARC-EP was the actor who had the effective control over these areas. So, the people who were living in the rural areas were supporting FARC-EP and expecting from this group to govern the areas where they were living. Also economic problems and consequently illicit drug cultivation were some of the main chronic problems (LeoGrande and Sharpe, 2000, p. 1).

In post-conflict studies, it is sometimes claimed that decentralization may be used to reach a social reconciliation in the states that are experiencing internal conflict, as by the decentralized administrative structure, it is possible to take decisions as closely as possible to the community. But in the Colombian case, the decentralized structure of the state is accepted as one of the main problems in the country and one of the main reasons for the long conflict period. Because of the decentralized structure, the armed groups were established and they couldn't be controlled by Colombian official forces for a long time. These groups started to exercise full and effective control over some parts of the country (Steele and Schubiger, 2018, p. 592-593)⁹¹.

It is possible to summarize the reasons of the Colombian internal armed conflict that continued for 50 years under five reasons. The leftish armed groups called as guerillas, used violence and adopted the Marxist-Leninist view is the first reason for such a long conflict. Secondly, the economic problems in Colombia, decentralized administrative structure and drug dealing were another important factors. The support to the leftish armed groups from the farmers and people living in rural areas and the existence of paramilitary groups as an actor in the Colombian violence history are respectively third and fourth reasons. The Colombian official forces and their lack of authority on the rural areas is the last reason of Colombian conflict (Çınar and Avcı, 2017, p. 234).

In 1990, the armed group M-19 and Colombian official forces had peace negotiations and they signed a peace agreement. Then, this armed group was demobilised (Duran et. al., 2008, p. 29). In 1991, Colombia accepted a new constitution. For a while, this new constitution caused a more peaceful atmosphere in the country. From 1991 to 1994, again, there was a slight decrease in the atrocities. But in 1994, the conflicts and acts of violence reached to a very high level as pre-1991 period (Sanchez and Palau, 2006, p. 16-17).

In 2002, the armed forces of Colombia started military operations against the armed groups. In 2010, the former president of Colombia, *Juan Manuel Santos*, accepted that what they experienced in Colombia for a very long period was an internal armed conflict (No one to Trust- Children and Armed Conflict in Colombia, 2012, p. 3). This was an important admission, because, when there is an armed conflict, in post conflict era it is possible to judge all the people from all parties of the conflict who did not comply with international humanitarian law. In his admission, *Juan Manuel Santos* said that the armed conflict was between these parties: Colombian national forces, FARC-EP, ELN and AUC (No one to Trust- Children and Armed Conflict in Colombia, 2012, p. 3).

⁹¹ For further information, also see: Alberto Alesina, Decentralization in Colombia, Inter-American Development Bank Publications, 2000, Online <https://publications.iadb.org/publications/english/document/Decentralization-in-Colombia.pdf> (Date of Access: 16.11.2020), p. 3 ff.

4. The Structure of the Transitional Justice System in Colombian Post Conflict Peace Building Period

During the armed conflict, many of the international humanitarian law rules were violated such as the killings of civilians (No one to Trust- Children and Armed Conflict in Colombia, 2012, p. 4). But one of the most important regulation that had been violated is the United Nation Convention on the Rights of Child. Many children were executed, used as child soldiers and their right of freedom from torture was violated. It is said that the fifty percent of the fighters were under 18 (Documenting Colombia's Child Soldiers, Global Journalist, 2020). In addition, the violence became something very common and individuals were using violence in their private life also.

Actually, before the important admission of *Juan Manuel Santos*, many negotiations in order to reach a peace in Colombia had been made; but all of them had failed. So the question 'Why In 2010s, the government achieved to pursue the peace negotiation with FARC-EP?' could be asked. The answer is basic: As the government made reforms in security forces of the Colombia, it became possible to do military operations and to fight against the armed groups effectively. The security forces and government started to exercise full and effective authority in a wider territory of Colombia, then the FARC-EP started to loose its strength and they agreed to pursue peace negotiations (Capone, 2017, p. 127).

While the peace negotiations were continuing, Colombian Parliament approved a legal code: Victims' Code. In Victims' Code, it is accepted that every single person who suffered or injured by the war atrocities could apply for a reparation. The reparation could be in judicial, administrative, economic or social ways. Victims' Code also created the essential environment for the continuation of the peace negotiations between FARC-EP and the government of Colombia. This new code helped the government to garner broad social support for the peace negotiations (Capone, 2017, p. 142). The peace negotiations started in Cuba, continued in Norway and then again carried out in Cuba. The 2 parties of Colombian non international armed conflict were represented by 2 committees of 10 representatives (Segura and Stein, 2018, p. 14).

In 2016, Final Agreement to End the Armed Conflict and Build a Stable and Lasting Peace was signed. It consists of 6 chapters and 25 annexes. It is the longest peace agreement that concluded an internal conflict and started post conflict period. As the peace agreement entered into force, the de-mining of fields was started. It will continue until 2022.

The peace agreement contains such chapters: 1) Comprehensive Rural Reform, 2) Political Participation: A Democratic Opportunity for Peacebuilding, 3) End of Conflicts (this chapter deals with the unilateral and unconditional ceasefire, the end of hostilities and the laying down of weapons), 4) Solution to the Problem of Illicit Drugs, 5) Agreement on the Victims of the Conflict, 6) Implementation, Verification and Public Endorsement (a monitoring commission was establish under this chapter of the agreement for observing the post conflict period) (Final Agreement for Ending the Conflict and Building a Stable and Lasting Peace, 2017).

It is estimated that 52,419 former fighters in the Colombian armed conflict were demilitarized, which can be considered as a good number (Enzo and Kaplan, 2018, p. 6).

The Integrated System of Truth, Justice, Reparation and Non-Repetition that deals with the post conflict peace building activities was established with 3 sub-units: 1) The Commission for the Clarification of Truth, Coexistence and Non-Repetition, 2) The Unit for the Search of Missing People Due to and in the Context of the Armed Conflict and 3) The Special Jurisdiction for Peace (Segura and Stein, 2018, p. 11).

The Special Jurisdiction for Peace unit characterized as a judiciary mechanism. It judged the people who committed crimes related to armed conflict. The conflicts were usually occurred in rural areas in Colombia, therefore they damaged people living in these areas. As the trials are carrying out in big cities such as Bogota, it is not always possible for economically disadvantaged people living in rural areas to go to the big cities and attend the trials. This could be an important criticism directed to the transitional justice system of Colombia⁹².

5. The Impact of the Covid-19 to the Colombian Post Conflict Peace Building Period

The pandemic caused by the Covid-19 affected every state in the world in a very short time. As by the containment measures in China helped this country to reduce the numbers of infected people, the rest of the world continued to be effected badly. The situation is the same in the South America, after the first case detected in Brazil, on February 26, 2020. It should be mentioned that as Ecuador saturated its health capacity, the pandemic did not effect this country as bad as it effected the other countries in South America (Rodriguez-Morales et. al., p. 1).

The pandemic caused by Covid-19 effected the individuals, the states and the world. But it effected the states in post conflict peace building and transition period more (Eufemia et. al., 2020, p. 3). These states still face violence and they have a social order which is vulnerable, an infrastructure which is not proper, an economy which is not stable (Bonet- Moron et. al., 2020, p. 1-2). It is harder for such states to maintain the security while struggling with a dangerous pandemic (Cuesta and Pico, 2020, p. 2-3). Colombia is an example for this.

In Colombia, many rules were implemented by the government to control the pandemic, but the limited health system capacity of the state caused many deaths and infections (Amariles et. al., 2020, p. 1). The first case was detected on March 6, 2020. In Colombia the total number of infected people from the date first case detected, is about 1,300.000 and the number of deaths is about 35.000 as of November, 2020 (<https://github.com/CSSEGISandData/COVID-19>). As the post conflict peace building activities did not finish in Colombia, many people still suffer from the lack of access to main public services (Eufemia et. al., 2020, p. 3). Colombian government announced a national quarantine on March 24, 2020. This was not something new or unusual for Colombians, as some implications such as curfew were also applied because of the armed conflict in the previous years (Parra, 2020, p. 1-2).

Colombia is a state which still suffers because of the newly ended armed conflict and lack of infrastructure and this characteristic of Colombia makes it more vulnerable against the pandemic, compare to other states which have strong economy and health systems

⁹² For further information on Special Jurisdiction for Peace, see: Valinas, M. (2020). "The Colombian Special Jurisdiction for Peace." *Journal of International Criminal Justice*, 18, p. 450.

(Sandalova, 2020, p. 73). For example, in some regions of Colombia, there were some hospitals without intensive care unit which is a very important necessity while struggling with a pandemic (Rodriguez-Morales et. al., 2020, p.1). Also, it is an ordinary situation for Colombians not to have water in their taps, as washing hands is recommended for everyone to keep the virus away (Para, 2020, p.2). Additionally, all kinds of institutions that are used for educational purposes across the Colombia were closed and moved to online platforms and the students were asked to stay home. But, about %50 of the children could not reach to the internet for the online education and educational materials during the pandemic (In Colombia, the Pandemic is Widening Inequality in Access to Education, 2020).

During the burials of people who had died because of the Covid-19, death bodies of the victims of extrajudicial executions were coincidentally found. All of these prove us that Colombia still need to do much on transitional justice and post conflict peace building.

It is important to mention to the current situation in Colombia under the pandemic conditions. The present president of Colombia is *Ivan Duque Marquez*, from the Democratic Center Party. His party is considered as a conservative party and it is not supported by the people who have leftish political view (Colombia Elects Right-Wing Populist Ivan Duque As President, 2018).

The current president firstly said that he would improve the post conflict reconstruction activities and urge the social reconciliation. But now he is criticized by not giving enough importance and economic source for post conflict reconstruction and reconciliation activities. But the bad economic conditions in the Colombia after the Covid-19 could be a reason of this. Actually in 2019, Colombia exercised a good performance regarding its economic growth, especially compare to other regional states. Under normal circumstances, even more better performance was being expected in 2020. But because of the rapid spread of the Covid-19 and the fall of the oil prices, the Colombian national economy is effected badly (Bonet-Moron et. al., 2020, p. 1-2). It also worths to mention that the unemployment increased in Colombia just because of the pandemic⁹³.

In 2020, more than 120 social leaders and 25 former FARC-EP fighters were murdered in the country. This shows us that the 'artificial' conflicts that is very 'common' to experience in post conflict eras continues to happen in Colombia (Parra, 2020, p. 3). But, in April 26, 2020, in the department of Cauca, three Afro-Colombians were attacked by unidentified men. The local community claimed that the sympathiser of the demobilised group FARC-EP attacked to those people (Parra, 2020, p. 1). Social leaders and their families recieved a very limited protection from the government, and the lockdown creates a dangerous situation for them as it is easier to be targeted⁹⁴. It will not be wrong to argue that under the conditions caused by the pandemic, it is possible to have acts of violence and some internal disorder situations in Colombia. Also, as the internal armed conflict continued for

⁹³ The unemployment rate for women increased more than the unemployment rate of men. For further information, see: Cuesta, J., & Pico, J. (2020). "The Gendered Poverty Effects of the Covid-19 Pandemic in Colombia," *The European Journal of Development Research*. Online <https://doi.org/10.1057/s41287-020-00328-2> (Date of Access: 15.11.2020), p. 2-3.

⁹⁴ In Cauca, since the first infected person detected in Colombia, 28 social leaders and defenders of their communities have been murdered. For further information, see: Parra, T. (2020) "What's Killing Them: Violence beyond COVID-19 in Colombia." *Crime Media Culture Covid-19 Symposium*, p. 3-4.

50 years, violence is an ordinary action for Colombians, some of them tend to use violence against to others in their private life (Rempe, 1995, p. 304). Under the conditions caused by the pandemic, the violence against women increased and the national gender violence phonenumber was called more than double since the national quarantine started (Cuesta and Pico, 2020, p. 3).

The Special Jurisdiction for Peace took measures to protect the victims and its staff from the virus. It altered its staffs' work schedules and tried to use telecommunication work. But, it was hard for the victims and witnesses to reach the trials on the crimes committed during the armed conflict and to help the Special Jurisdiction for Peace. It was not possible for everyone to reach the thecnology that provides the opportunity for victims to participate in the trials. Transitional justice transactions and processes should continue in every stuation, as justice can not wait in such vulnerable communities. But, in Colombia, the Special Jurisdiction for Peace had to face with many difficulties and sometimes it had to suspend time limits in proceedings (Sundoval, 2020, p. 75-76).

6. Conclusion

The conflict in Colombia and the post-conflict period is still a very recent topic to discuss. As significant reforms were made in the armed forces of the state in Colombia in 2000, the Colombian government had the opportunity to do military operations all over the country. This allowed Colombian official authorities to exercise their effective authority in the rural areas of Colombian territory. By the effect of this military operations, the organized armed groups lost their strength and, therefore, their impact on the people living in these areas.

The long peace agreement and the Law on Justice and Peace, disarmament, demobilization and reintegration of the former combatants were ensured. While the world was watching Colombian peace process with optimistic expectations, Covid-19 pandemic effected the whole world, as well as Colombian peace process, badly.

The pandemic caused by Covid-19 effected the individuals, the states and the world. But it effected the states in post conflict peace building and transition period more. The individuals living in post conflict states face with the threat of new acts of violence. Because they have a vulnerable social order and it is harder for such states to maintain the national peace and security while struggling with a dangerous pandemic.

As the volume of the struggle between the organized armed groups and the state forces highly decreased in Colombia, it was possible to start the negotiations with the organized armed groups. Thus, the armed conflict between the armed forces of the state and the FARC-EP, one of the most powerful and strong organized armed group in Colombia, has ended. Efforts have been initiated to create a peaceful atmosphere and social reconciliation in Colombia. But the pandemic created bad conditions for the Colombians and it proved that in Colombia, many peace building activities and economic reconstruction must be done in the future to reach a longlasting peace.

REFERENCES

- Alesina, A. (2000). Decentralization in Colombia. Online <https://publications.iadb.org/publications/english/document/Decentralization-in-Colombia.pdf> (Date of Access: 16.11.2020)
- Amariles, P., Granados, J. Ceballos, M., & Montoya, C. (2020). "COVID-19 in Colombia Endpoints. Are We Different, like Europe?" *Research in Social and Administrative Pharmacy*, Online <https://doi.org/10.1016/j.sapharm.2020.03.013> (Date of Access: 14.11.2020).
- Bonet-Moron, J., Ricciulli-Marin, D., Perez-Valbuena, G., Galvis-Aponte, L., Haddad, E. Araujo, I., & Perobelli, F. (2020). "Regional Economic Impact of Covid-19 in Colombia: An Input-Output Approach." *Regional Science and Practice*.
- Capone, F. (2017). "From the Justice and Peace Law to the Revised Peace Agreement Between the Colombian Government and the FARC: Will Victims' Rights Be Satisfied at Last?" *Zeitschrift für ausländisches öffentliches Recht und Völkerrecht*, 77, 125-160.
- Colombia Elects Right-Wing Populist Ivan Duque As President. (2018). <https://www.npr.org/2018/06/18/620888643/colombia-elects-right-wing-populist-ivan-duque-as-president> (Date of Access: 14.11.2020).
- Colombia Reports, Guerrillas Responsible for 17% of Civilian Deaths in Colombia's Armed Conflict, (2018). Online <https://colombiareports.com/guerrillas-responsible-for-17-of-civilian-deaths-in-colombias-armed-conflict/> (Date of Access: 16.11.2020).
- Cuesta, J., & Pico, J. (2020). "The Gendered Poverty Effects of the Covid-19 Pandemic in Colombia," *The European Journal of Development Research*. Online <https://doi.org/10.1057/s41287-020-00328-2> (Date of Access: 15.11.2020).
- Çınar, Y., & Avcı, Y. (2017). *Kolombiya Sorunu: Taraflar, Sebepler, Çözüm Süreci ve Öneriler. Küresel Riskler ve Bölgesel Krizler*, (ed.) Atilla Sandıklı A., & Elnur, İ. İstanbul: Bilgesam Publications.
- Diaz-Guio, D., Villamil-Gomez, W., Dajud, L., Perez-Diaz, C., Bonilla-Aldana, D., Mondragon-Cardona, A., Cardona-Ospina, J., Gomez, J., & Rodriguez-Morales, A. (2020). "Will the Colombian intensive care units collapse due to the COVID-19 pandemic?" *Travel Medicine and Infectious Disease*, Online <https://doi.org/10.1016/j.tmaid.2020.101746> (Date of Access: 14.11.2020).
- Documenting Colombia's Child Soldiers, *Global Journalist*. (2018). Online <https://globaljournalist.org/2018/12/documenting-colombias-child-soldiers/#:~:text=Over%20the%20past%20five%20decades,government%20data%20published%20by%20Reuters.> (Date of Access: 17.11.2020).
- Eufemia, L., Lozano, C., Del Rio, M., & Munoz, H. (2020). "Peacebuilding in times of Covid-19: Risk-adapted Strategies of Cooperation and Development Projects." Online <https://doi.org/10.1007/s42597-020-00040-2> (Date of Access: 15.11.2020).
- Final Agreement for Ending the Conflict and Building a Stable and Lasting Peace. United Nations Security Council. April, 21, 2017. S/2017/272. Online

https://unmc.unmissions.org/sites/default/files/s-2017-272_e.pdf (Date of Access: 21.10.2020).

Garcia, M., Loewenherz, V., & Hormaza, O. (2008). *The M-19 Journey from Armed Struggle to Democratic Politics*. Research Center for Constructive Conflict Management, Berghof Transitions Series No. 1.

<https://github.com/CSSEGISandData/COVID-19> (Date of Access: 20.11.2020).

[In Colombia, the Pandemic is Widening Inequality in Access to Education, Newsclick. \(2020\). Online https://www.newsclick.in/Colombia-COVID-19-Pandemic-Inequality-Access-to-Education \(Date of Access: 17.11.2020\).](https://www.newsclick.in/Colombia-COVID-19-Pandemic-Inequality-Access-to-Education)

LeoGrande, W., & Sharpe, K. (2000). "Two Wars of One?" *World Policy Journal*, 17(3), 1-11.

Mazucca, S., & Robinson, J. (2006). *Political Conflict and Power-Sharing in the Origins of Modern Colombia*. Cambridge: Working Paper National Bureau of Economic Research.

Nussio, E. (2016). "Peace and Violence in Colombia," *CSS Analyses in Security Policy*, (191), 1-4.

Nussio, E., & Kaplan, O. (2018). "Community Counts: The social Reintegration of Ex-Combatants in Colombia." *Conflict Management and Peace Science*, 35(2), 132-153.

Ramsey, R. (2009). *From El Billar to Operations Fenix and Jaque: The Colombian Security Force Experience, 1998-2008* Kansas: Occasional Paper 34, Combat Studies Institute Press.

Sandoval, C., Michael, C., & Segovia, C. (2020). "Victims' Participation in Times of Covid-19 in Transitional Justice Accountability Mechanisms: What is Needed for Virtual Hearings to Fulfil this Right? The Case of Colombia and the Special Jurisdiction for Peace." (ed.) Ferstman, C., & Fagan, A. *Covid-19, Law and Human Rights: Essex Dialogues*. 73-81.

Sanchez, F., & Palau, M. (2006). *Conflict, Decentralisation and Local Governance in Colombia, 1974-2004*. Online <https://core.ac.uk/download/pdf/6517017.pdf> (Date of Access: 10.11.2020).

Segura, R., & Stein, S. (2018). "The Colombian Peace Process with the FARC: A Mapping of Vulnerabilities." *Conflict Prevention and Peace Forum*.

Steele, A., & Schubiger, L. (2018) "Democracy and Civil War: The Case of Colombia," *Conflict Management and Peace Science*, 35(6), 592-593.

Theidon, K. (2007). "Transitional Subjects: The Disarmament, Demobilization and Reintegration of Former Combatants in Colombia." *The International Journal of Transitional Justice*, 1, 66-90.

Parra, T. (2020) "What's Killing Them: Violence beyond COVID-19 in Colombia." *Crime Media Culture Covid-19 Symposium*.

Rempe, D. (1995). "Guerrillas, Bandits, and Independent Republics: US Counter-Insurgency Efforts in Colombia-1959-1965." *Small Wars&Insurgencies*, 6(3), 304-327.

Renata, S., & Stein, S. (2018). The Colombian Peace Process with the FARC: A Mapping of Vulnerabilities. Conflict Prevention and Peace Forum.

Valinas, M. (2020). "The Colombian Special Jurisdiction for Peace." Journal of International Criminal Justice, 18, 449-467.

Watchlist on Children and Armed Conflict. (2012). No one to Trust- Children and Armed Conflict in Colombia.

Winifred, T. (2011). "Paramilitary Forces in Colombia." Latin American Research Review, 46(3), 191-200.

Zukerman, S. (2012). "Organizational Legacies of Violence: Conditions Favoring Insurgency Onset in Colombia, 1964-1984." Journal of Peace Research, 49(3), 473-491.

COVID-19 PANDEMİSİ DÖNEMİNDE NİTEL ARAŞTIRMA YAPMAK

Conducting Qualitative Research During The Covid-19 Pandemic

Meral SALMAN YIKMIŞ*

Abstract

This paper questions the qualitative research studies' response to the Covid-19 pandemic due to the fact that the social distance and isolation during the pandemic affects the ways of conducting the qualitative research studies which are based on interaction between researcher and participants. First part of the study includes the evaluation of the nature of traditional qualitative research method and the research techniques. The first part of the study also focuses on the internet-based research techniques which have been developed parallel to the development of internet technologies and internet-based communication which have become essential part of social life. The second part of the study gives place both to the debates and suggestions about how to conduct a qualitative study during the pandemic and to 11 qualitative researches and their applied techniques, which were conducted during the pandemic. All these researches are randomly selected from Internet data based and platforms. Internet based e-techniques have some advantages and many disadvantages when compared to traditional face to face qualitative research techniques, even so, according to the studies conducted during the pandemic, e-research techniques seems more appropriate for conducting a qualitative research during the pandemic.

Keywords: Qualitative research method, Covid-19 pandemic, traditional research techniques, Internet based research techniques

1.Giriş

31 Aralık 2019 yılında Çin'in Vuhan kentinde bilinmeyen nedenlerle pnömoni görüldüğünün Dünya Sağlık örgütüne bildirilmesinin ardından, 7 Ocak 2020'de hastalığın 2019-nCoV adı verilen virüsten kaynaklandığı tespit edildi. Daha önce insanlarda görülmeyen ama soğuk algınlığından daha ağır hastalıklara pek çok hastalığa

neden olan Corona virüs (CoV) ailesinin üyesi olan bu virüs (nCoV), COVID-19 virüsü olarak adlandırıldı. 11 Mart 2020'de Çin dışındaki ülkelerde de çok hızlı bir şekilde yayılmasıyla birlikte hastalığın yayılımı Dünya Sağlık Örgütü tarafından pandemi olarak ilan edildi (Dünya Sağlık Örgütü-DSÖ). COVID-19 virüsünün neden olduğu küresel pandemi, tüm dünyada eğitim, iş yaşamı, sağlık gibi alanlarda ve gündelik yaşamda yeni toplumsal düzenlemeleri beraberinde getirdi. Bulaşma hızı ve kolaylığı nedeniyle kalabalık ortamlardan kaçınmayı, fiziksel mesafeyi artırmayı temel alan bu düzenleme ve kısıtlamalar gündelik hayatımızın akışını, gündelik pratiklerimizi toplumsal ilişkilerimizi, yüz yüze etkileşimlerimizi, iletişim kurma biçimlerimizi etkiledi; büyük oranda kısıtlayarak değiştirdi. Toplumsal yaşamımızda, pratiklerimizde, etkileşim ve iletişim biçimlerimizde yaşanan değişim, -yüz yüze iletişimle yani araştırmacı ve katılımcı arasındaki etkileşim sonucunda veri elde etmeye imkân sağlayan araştırma tekniklerini kullandığımız- geleneksel nitel araştırmayı gerçekleştirmeyi de güçleştirdi.

Yöntem en genel anlamıyla toplumsal bir araştırmanın başından –araştırma konusu ve problematiğinin belirlenmesinden- sonuna -araştırma sonuçlarının paylaşılma üzere bir metin biçimine dönüştürülmesine- kadar izlenen yoldur. Nitel araştırma da sosyal bilimlerin temel araştırma yöntemlerinden biridir. Geleneksel bir nitel araştırmada kullanılan teknikler (mülakat, saha araştırması, sözlü tarih, katılımcı gözlem vb.) aracılığıyla elde edilen veri büyük oranda araştırmacı ve katılımcı arasındaki etkileşimine dayanır. Bu etkileşim genellikle yüz yüze bir iletişimle sağlanır. Öyleyse araştırmacının katılımcılarla teması veri elde edebilmek için gereklidir ve bu temas çoğunlukla eşzamanlı olarak aynı mekânı paylaşmayı da beraberinde getirir (Kümbetoğlu, 2012; Neuman, 2006). Öte yandan özellikle son yıllarda yaygınlaşan ortak zaman ve mekânı gerektirmeden etkileşimi sağlamaya yönelik bazı niteliksel araştırma tekniklerine de başvurulmaktadır. Elektronik mülakat (online veya e-mail üzerinden), elektronik etnografi, ayrıca online ortam aracılığıyla başvuru görsel teknikler, online platformlardan alınan görsel, yazılı imajların analizi, yarattıkları zaman ve mekân esnekliği nedeniyle ve buna bağlı olarak da verilerinin değişen niteliği açısından geleneksel nitel araştırma tekniklerinden ayrılmaktadırlar.

Bildiri metni, pandemi sürecinin başlangıcından beri uluslararası düzlemde, diğer araştırmacılar tarafından da paylaşılan bir mesele olan pandemi sürecinde nitel araştırmanın nasıl gerçekleştirilebileceği sorusu etrafında şekilleniyor. Bu nedenle öncelikle geleneksel ve internet kullanımına dayalı nitel araştırma teknikleri üzerinde durulacaktır. Ardından pandemi sürecinde nitel araştırma yapma konusunda diğer araştırmacıların katkı ve önerilerine ve son olarak da veri tabanlarından ulaşılabilen pandemi döneminde gerçekleştirilmiş 11 nitel araştırmaların yönteminin ve araştırma tekniklerinin kısaca değerlendirilmesine yer verilecektir.

2. Geleneksel Nitel Araştırma Teknikleri ve İnternete Dayalı Nitel Araştırmalarda E-Teknikler

Tüm insanlar gündelik deneyimlerini anlamak ve açıklamak ister ve bu tür bir merak toplumsal araştırmaların da temelini oluşturur (Marvasti, 2004: 1). Toplumsal araştırmaların temel yöntemlerinden biri olan nitel araştırma da dışarıdaki dünyaya, insanların doğal ortamına yönelir ve toplumsal fenomeni anlamayı, tanımlamayı, bazen de içeriden açıklamayı hedefler. Bunu da farklı biçimlerde yapar: Birey ve grupların

deneyimlerini analiz ederek, etkileşim ve iletişimlerini analiz ederek ve/veya dokümanları analiz ederek. Nitel araştırmacılar deneyimlere, etkileşimlere ve dokümanlara doğal ortamlarında ulaşmaya çalışırlar. Bu bakımdan hem araştırma bağlamı hem de o bağlam içerisinde araştırmacının varlığı ve katılımcılarla etkileşimi çok önemlidir (Banks, 2007: x-xi). Araştırmacı ve araştırılan/katılımcı arasındaki yakın ilişki, araştırmacının katılımcıların yaşamlarına dahil olup bakış açılarını, anlam dünyalarını kavrayabilmeleri açısından gerekli ve önemlidir. Nitel araştırmanın, üzerine çalışılan topluluğun, grubun, katılımcıların doğal ortamında gerçekleşmesi, katılımcıların davranışlarını, değerlerini ve inançlarını bağlamı içinde değerlendirmeyi sağlar (Bryman, 2012: 408).

2.1. Geleneksel Nitel Araştırma Teknikleri

Nitel araştırmalarda başvurulan **saha çalışması ve etnografi** uzun süreli toplumsal ortama dahil olmayı, üzerine çalışma yapılan topluluğun, kültürün gündelik deneyimlerini içeriden bir gözle anlama çabasını gerektirir. Araştırmacı, etnografik bir çalışmada süreç içerisinde gerçekleşen değişimleri ve toplumsal sistem, değerler, davranışlar gibi öğelerin birbiriyle etkileşimini gözlemleyebilir (Bryman, 2012: 402). Etnografinin bir türü olan ve pandemi döneminde de başvurulabilecek bir araştırma türü olan **görsel etnografide** görsel imajlar araştırmacı veya katılımcılar tarafından üretilebilir ve bir ürün olarak etnografi görseller üzerinden biçimlenir. Katılımcıların ürettiği görsel imajlarda araştırmacı hem üreticilerinin görsellere yükledikleri anlamları hem de bu görsel imajları üretme süreçleri (örn. fotoğraf çekme, video kaydı, çizimler vb.) veri toplamak için kullanabilir. Görseller materyaller ve imajlar kendi başlarına bir araştırmanın temel veri kaynağı olabilir ve etnografik metni oluşturabilirken, bazı çalışmalarda görsel verilerin yanına daha geleneksel olan mülakat, gözlem gibi tekniklerin verileri de eklenebilir (Bryman, 2012: 455-456). Etnografinin dışında da **görsel tekniklere** başvurmak mümkündür. Bu görseller araştırmacının ürettiği, araştırmacının katılımcıların ürettiği fotoğraf, video, film ve çizimler olabilir. Mevcut görseller üzerine araştırmacı ve katılımcıların birlikte çalışması veya birlikte yeni görseller oluşturmaları da bu tekniğin farklı uygulamalarından biri olarak kabul edilir (Banks, 2007: 6).

Katılımcı gözlem, saha araştırması ile eşanlamlı kabul edilebilen bir terimdir. Araştırmacının araştırılan ortamda bulunarak gözlem yapması, olayları ve davranışları doğal ortamında takip etmesine ve zengin veri elde etmeye olanak sağlar. Bu bakımdan geleneksel nitel araştırma yönteminde sıklıkla başvurulan bir tekniktir. Gözlemin yanı sıra **mülakat**, araştırmalarda başvurulan tekniklerden biridir. Belli soruların veya konu başlıklarının takip edildiği yarı yapılandırılmış veya katılımcının anlattıkları çerçevesinde biçimlenen yapılandırılmamış yüz yüze mülakatlar, katılımcıların durumları ve olayları kavrayışına, deneyimlerine ve anlam dünyalarına dair en detaylı verileri sağlayabilecek tekniklerden biridir. Mülakat esnasında sadece sözel veriler değil, beden dili, mimikler, dış görünüş, mekanla ve diğerleriyle kurulan ilişki gibi sözel olmayan veriler de elde edilir. Mülakatlar grup mülakatları olabileceği gibi yakın geçmişe dair bilgi elde etmeye yönelik **sözlü tarih** veya **yaşam öyküsü** mülakatları şeklinde de gerçekleştirilebilir. Yine belli bir konu veya mesela üzerine belli sayıda insanın tartışmasından veri elde eden bir teknik olarak **odak grup görüşmesi** önemli bir araştırma tekniğidir (Bryman, 2012; Neuman, 2006).

2.2. İnternet Kullanımına Dayanan Araştırma Teknikleri

İnternet bir şemsiye kavramdır ve bilgisayarlar arasındaki ağa ve data alışverişine işaret eder. Pek çok insan interneti elektronik posta (e-mail) göndermek ve almak, kamuya açık bilgilere ulaşmak, enformasyon edinmek ve yaymak, alışveriş yapmak gibi benzer amaçlarla kullanır. Ayrıca internet, metin ve görsellerin senkronize veya senkronize olmayan biçimlerde paylaşılmasıyla ilişkilerin ve sanal cemaatlerin kurulduğu, kültürlerin olduğu toplumsal bir uzama işaret eder. İnternet bir iletişim aracı olarak kabul edilebilir ve insanların birbiriyle iletişim kurması için yeni kanallar açabilir. Bu bakımdan internete dayalı gerçekleştirilecek araştırmalarda internet geleneksel iletişim araçlarına paralel kullanılabilir veya kendi başına kullanılabilir. Bilgisayar ağları olarak internet, fiziksel mesafeleri yok eder ve potansiyel ortaklıklara, işbirliklerine imkan tanır. İnternetin sağladığı mekânsal esneklik ve beraberinde zamanın farklı deneyimlenmesi araştırmacıya geniş bir coğrafi alana erişme ve veri toplama konusunda yaratıcı olma fırsatı verir. Bu bakımdan, toplumsal inşa bağlamı olarak internet nadide bir söylemsel çevre sunar. Araştırmacı konuşmaların yapısını, anlam ve kimlik üzerine mücadele ve pazarlıkları, ilişkilerin ve toplulukların nasıl oluştuğunu takip edip, dilin gerçekliği nasıl kurduğunu ve devamlılığını sağladığını analiz edebilir. İnternet nitel araştırmacılara, dil, teknoloji ve kültürün karmaşık bağlantılarını çalışabilmeleri için katılımcılarla bağlantı kurma ve onları gözleme olanağı sunar. Öyleyse internet bir araç olarak, internetle özel bağlantısı olmayan konuları çalışmak için kullanılabilir veya internetin kendisini bir toplumsal fenomen olarak çalışma konusu olabilir. Neyi ve nasıl çalışacağımızı belirleyecek kriterler internete nasıl yaklaştığımızla ilgilidir, interneti iletişim için bir araç olarak, iletişim için bir yer olarak veya dünyada olmanın bir biçimi olarak kavrayabiliriz (Markham, 2004: 96-97)

İnternet temelli, web veya online iletişim kullanarak veri elde etmek için üç önemli teknikten bahsedilebilir: online etnografi veya internet etnografisi; online mülakat ve online odak grup teknikleri. İnternet temelli araştırmalarda bazı farklılıkları dikkate almak gerekir, bu farklılıklardan ilki araştırmanın web temelli veya iletişim temelli olması nedeniyledir. Web temelli araştırmalarda veri web sayfası üzerinden elde edilir, iletişim temelli araştırmalarda ise veri e-mail gibi aracı platformlar üzerinden toplanır. İkinci ayırım kullanılan tekniklerin senkronize yani gerçek zamanlı olması veya senkronize olmaması (farklı zaman dilimlerinde olması) üzerinedir. Örneğin gerçekleştirilen mülakatlar online platformlar üzerinden eşzamanlı olabileceği gibi e- posta mülakatı gibi eşzamanlı olmayan biçimlerde gerçekleştirilebilir (Bryman, 2012: 658).

Online etnografi, 2000'li yıllardan beri artan biçimde dijital etnografi, sanal etnografi, siber etnografi, netnografi, internet etnografisi gibi farklı adlandırmalarla farklı araştırmacılar tarafından kullanılır. Ortak yönleri online veri içermeleri ve etnografik çalışmalar olmalarıdır. Dijital kültür ve pratiklerin araştırıldığı etnografik çalışmalar sosyal ağlar, bloglar, forumlar, oyunlar, web sayfaları, partner bulma siteleri gibi pek çok sanal ortam ve ağı kapsayabilir (Varis, 2014: 2). Online etnografi söz konusu olduğunda nasıl bir çalışma tasarlayacağımız internete yaklaşımımızla bağlantılıdır. İnternet insanlara ulaşmak ve ilişki ağı kurmak için bir araç veya aracı olarak görülebilir, internet sanal bir yer veya dünya olarak kabul edilebilir ya da internet bir varoluş biçimi olarak anlaşılabilir. İnterneti bir araç veya aracı olarak kabul ettiğimizde etnografik çalışma internet bağlamında kültürel pratikler üzerine yoğunlaşır. İnternetin ve dijital ortamın davranışı nasıl etkilediği, birey ve grup pratiklerinin, toplumsal ilişkilerin ve kültürel

biçimlerin nasıl şekillendiği bu tür bir çalışmanın odağını oluşturur. İnternetin bir yer, dünya olarak kabulü 1990'lı yıllarla birlikte araştırmacıların siber alanı/sanal gerçekliği anlamlı inan etkileşiminin gerçekleştiği kültürel alanlar olarak kabul etmesiyle birlikte olmuştur. Fiziksel mimarinin olmadığı sanal ortam duygusal olarak bir yer olarak kabul edilir ve saha araştırması sanal ortama taşınır. Elbette ki sanal ortamın bir yer/saha olarak kabul edilmesinin getirdiği zorluklar vardır, sanal ortam kapsayıcıdır ve milyonlarca üyeliklerin olduğu platformlarla pek çok kültür ve alt kültüre ev sahipliği yapar. Facebook, bloglar, e-mail grupları gibi sanal sahalarda/yerlerde araştırmacı güçlü kültürel formlar veya paylaşılan mekân algısı bulabilir ama bu toplulukların kuruluşu ve devamlılıkları bu platformlardan kolayca taşınabilir. İnternetin bir var olma biçimi olarak kabul edilmesi, internetin toplumsal etkileşime yedirilmiş, etkileşimin doğal parçası olduğu fikrini içerir. Araştırmacı toplumsal gerçekliğin tamamen dolayımlanmış olduğu bilgisiyyle çalışmasını gerçekleştirir (Markham, 2018: 1138-1139).

İnternet insanlara ulaşmak, onlarla etkileşime girmek için bir araç olarak görüldüğünde başvurulabilecek, geleneksel araştırma tekniklerinden uyarlanmış iki teknikten daha söz etmekte fayda vardır: **Odak grup görüşmesi** belirlenmiş bir konu üzerine tartışabilecek, fikir alışverişinde bulunabilecek belli bir sayıda insanı bu tartışmayı yürütebilecekleri online bir platformda buluşturarak gerçekleştirilebilir. Odak grup senkronize ve senkronize olmayan biçimlerde düzenlenebilir. Senkronize yani eşzamanlı yazışmalar ve konuşma şeklinde gerçekleştirilebileceği gibi senkronize olmayan odak grup görüşmelerinde moderatör e-mail aracılığıyla soruları gönderebilir. Senkronize olmayan odak grup görüşmelerinde farklı coğrafyalarda yaşayan katılımcılar arasında zaman farklılığı sorun olabilir ve katılımcılar arasındaki etkileşimi sağlamak güç olabilir (Bryman, 2012: 663). **Online mülakat** odak grup görüşmeleri gibi senkronize ve senkronize olmayan biçimlerde sanal platformlar veya e-posta aracılığıyla gerçekleştirilebilir. Senkronize yapılan mülakat sadece mekân konusunda esneklik tanırken, senkronize olmayan mülakatlar zaman konusunda da esneklik tanır ve genellikle e-posta aracılığıyla gerçekleştirilen mülakatlar daha geniş zaman aralığına yayılabilir (James ve Busher, 2012).

Geleneksel tekniklere göre bahsi geçen e-tekniklerin bazı avantajları söz konusudur, örneğin fiziksel hareketlilik olmaksızın farklı coğrafyalara ulaşmayı sağlar. Yüz yüze gerçekleştirilen tekniklerin mekânsal kısıtlamasına ve bununla bağlantılı olarak da zaman kısıtlamasına sahip olmaz. Coğrafi mesafenin/yüz yüze olmayan araştırmanın sonuçlarından biri olarak katılımcı anonim olarak kalabilir. Özellikle de toplumsal olarak kabul görmeyen kişiler veya durumlar söz konusu olduğunda anonimlik toplumsal normlar, kurallar, sınırlamalar olmadan konuşabilmenin rahatlığını beraberinde getirebilir (Markham, 2004: 102). Zaman ve mekân esnekliği nedeniyle finanse edilmesi açısından da e-teknikler daha ekonomiktir. Coğrafi sınırlılıklara bağlı olmaksızın verilerin kolayca toplanmasına ve kullandığı bilgisayar ve internet teknolojisi nedeniyle verilerin kolayca düzenlenmesine olanak sağlar (Bryman, 2012: 658). Zamansal açıdan tanıdığı imkân verileri arşivleme, kronolojik sıralama, kesitsel araştırma yapma konusunda da kolaylık sağlar (Markham, 2004: 103).

Ne var ki, geleneksel tekniklerle kıyaslandığında e-tekniklerin bazı dezavantajları da vardır: Bilgisayara ve internete erişim sınıf, yaş, toplumsal cinsiyet, engellilik gibi toplumsal aidiyetler ve konumlar nedeniyle herkes için eşit koşullarda mümkün değildir.

Bu durum, önemli sayıda insanın araştırmanın dışında kalmasına neden olabilir ve geleneksel tekniklere dayalı nitel araştırmalar kadar kapsayıcı olamaz. Araştırmaya katılacak kişilere ulaşmak ve onları araştırmaya katılmaya ikna etmek, yüz yüze temas olmadığı için bazı durumlarda daha zor olabilir veya kurulan temas kolayca kopabilir. Katılımcıların internet ortamını güvenli bulmamaktan kaynaklı çekinceleri olabilir veya katılımcılar gerçek kişiler olup olmadığı konusunda tereddütler yaşanabilir. Araştırma esnasında, özellikle senkronize olmayan e-mülakat gibi tekniklerde görsel ve işitsel verilerin eksik kalması bir sorun olabilir (Bryman, 2012: 658; Markham, 2004: 103) Nitel araştırmanın online biçimde gerçekteştirilmesi özel yaşam konusundaki sınırların muğlaklığı, araştırmacının gizlice online sitelerde dolaşabilmesi ve katılımcının rızasını alması konusunda etik kaygıları da beraberinde getirir (Bryman, 2012: 679-80).

3. Covid-19 Pandemisi Sürecinde Nitel Araştırma Yapmak

Fiziksel izolasyon ve mesafe nedeniyle toplumsal etkileşime ihtiyaç duyulan geleneksel nitel araştırma tekniklerinin kullanımının güçleşmesi bazı sosyal bilimcilerin de gündeminde. Bu nedenle araştırmacıların yönelebileceği internet temelli teknikler üzerinde durulmaktadır. Pandemi sürecinde online mülakatlar, netnografi (online-etnografi), internet içerik analizi veri toplamak için ön plana çıkan seçenekler olarak belirtilmektedir (Roy ve Uekusa, 2020: 384; Sy ve diğerleri, 2020: 3). Messenger, Facebook gibi sosyal medya hesapları üzerinden mülakatlar yapmak ve online platformlar üzerinden veri toplamak güvenilir bir yol olarak araştırmacılar tarafından sunulmaktadır. Telefon aracılığıyla mülakat yapmak bir seçenektir ama video konferanslar eşzamanlı gerçekteştirilebileceği ve yüz yüze iletişimin online versiyonunu sağladıkları için hem mülakat hem de odak grup görüşmeleri için kullanılabilir. Özellikle online etnografilerde gözlem yerine katılımcıların günlüklerini- izinleri dahilinde kullanmak, katılımcıların gündelik yaşam deneyimlerini öğrenmek ve takip edebilmek açısından önemli bir veri kaynağı olarak önerilmektedir (Torrentira, 2020: 82). Pandemi döneminde saha araştırması gerçekteştirirken yüz yüze ilişkilerin yerine katılımcıların kamera veya ses kayıt cihazı kullanarak, günlük pratikleri ve etkileşimleri hakkında araştırmacıyla paylaşabilecekleri fotoğraf, ses kaydı veya video görüntüleri oluşturmalarını istemek bir seçenektir. Yine daha önce bahsedildiği gibi katılımcıların kâğıt kalem kullanarak, ses kaydıyla veya online uygulamalar kullanarak günlük yazmaları istenebilir. Katılımcılarla özellikle de uzun süreli araştırmalarda temas içinde olmak çok önemlidir, günlük hazırlamak ve paylaşmak bu tür bir teması uzaktan da olsa sağlayabilir. Günlükler sözlü, görsel, kolaj ve yazılı olabilir ve araştırmacı tarafından söylem analizi, içerik analizi gibi analiz biçimleri seçilerek analiz edilebilir (Lupton, 2020: 3-4).

Evde kalma, fiziksel mesafe, motivasyon eksikliği gibi mevcut kısıtlılıklar içinde özdüşünümselliğin ve araştırmacının anlatımlarının diyalojik bir analizin verimli bir nitel araştırmaya olanak sağlayabileceği belirtilmektedir. Bu bakımdan araştırmacının kendini gözlemleyerek kendi yaşamını veri aldığı otoetnografi bir seçenek olabilir. Birden fazla araştırmacının birlikte gerçekteştirdiği ortak otoetnografi, birbiriyle mülakat yapma, birbirini gözleme ve analiz etme, arşiv verileri toplamak gibi pek çok tekniğini içerebilir. Ne var ki bu tür bir çalışma araştırmacının radikal öznelliği, araştırmacının ayrıcalıklı konumunun temsiliyet konusunda sorun oluşturması gibi etik ve geçerliliğe dair problemler de oluşturabilir (Roy ve Uekusa, 2020: 386-7)

Teknoloji dolayısıyla veri toplamanın bazı sınırlılıklara sahip olduğu da vurgulanmaktadır. Katılımcılar konuşmak konusunda daha isteksiz olabilir, dijital iletişim teknolojisi katılımcıların sözel olmayan ifadelerini fark etmeye daha az olanak sağlayabilir (Roy ve Uekusa, 2020: 385). Nitel araştırmanın imkanlarından biri toplumsal anlamda sesi duyulmayanların seslerine yer verebilmektir. Küresel pandemi ve karantina esnasında ulaşabilecek kişi sayısı internete erişim olanaklarının olmayabileceği düşünüldüğünde sınırlıdır (Roy ve Uekusa, 2020: 385; Saberi, 2020: 2232).

3.1. Covid-19 Pandemisi Esnasında Gerçekleştirilen Nitel Araştırmalara Dair Genel Bir Değerlendirme

Google Akademik veri tabanını ve ResearchGate internet platformundan rastlantısal seçilerek erişilen 11 nitel araştırma, Covid-19 hastalığının ve pandemisinin çeşitli etkileri üzerine ağırlıklı olarak sağlık bilimleri, psikoloji ve eğitim disiplinlerinden araştırmacılar tarafından gerçekleştirilmiş ve yayımlanmış çalışmalardır. Bahsi geçen nitel çalışmalar araştırma yöntemleri ve kullandıkları teknikler açısından değerlendirildiğinde bir araştırma (Munawar ve Choudry, 2020) dışında hiçbirinin geleneksel yüz yüze teknikleri kullanmadığını görmek mümkündür. Türkiye’de pandemi döneminin hamile kadınlar üzerine etkisi üzerine yapılan nitel bir araştırma telefon aracılığıyla gerçekleştirilen yarı-yapılandırılmış mülakatlara dayanmaktadır. Veri analizi olarak içerik analizi seçilmiştir. Araştırmacıların araştırmanın sınırlılığı olarak telefon üzerinden kurulan bağlantılarda katılımcıların anonim kalmasının mümkün olmamasını ve telefon aracılığıyla gerçekleştirilen mülakatların görsel ipuçlarını barındırmamasını belirtmişlerdir (Mızrak Şahin ve Kabakçı, 2020). Yine Türkiye’de Covid-19 tanısı konulmuş hastaların bakımını üstlenen hemşireler üzerine gerçekleştirilen bir çalışmada araştırmacılar, katılımcılarla online platformlar aracılığıyla eşzamanlı olarak derinlemesine mülakatlar gerçekleştirmiştir. Görüntülü konuşmaya içeren bu mülakatlar görsel ipuçlarını takip etmeye de olanak sağlamıştır (Kaçkın ve diğerleri, 2020). Hemşirelik öğrencilerinin pandemiye kavrayışlarını ve pandemi esnasındaki deneyimleri üzerine bir çalışmada internet üzerinden gerçekleştirilen e-mülakat tekniği kullanılmıştır (Lovric ve diğerleri, 2020). Aynı biçimde evde sağlık bakımı çalışanlarının pandemi deneyimi üzerine yapılan bir çalışmada (Sterling ve diğerleri, 2020) video konferans aracılığıyla; İtalya’da hemşirelerin pandemi deneyimleri üzerine yapılan bir çalışmada da (Catania ve diğerleri, 2020) online portallar, mesaj programları ve telefon aracılığıyla mülakat veri tekniği olarak kullanılmıştır. Pandeminin HIV pozitif partnerleri olan kişiler üzerinde etkisini üzerine gerçekleştirilmiş bir çalışmada araştırmaya katılım daveti için online platformlardan faydalanılmış ve telefonla mülakatlar gerçekleştirilmiştir (Rhodes ve diğerleri, 2020). Sosyal mesafenin ve izolasyonun Britanya’da ruh sağlığı üzerine etkisi inceleyen araştırmacılar, online video konferans aracılığıyla odak grup görüşmesi gerçekleştirmiştir. Araştırmacılar, internet aracılığıyla araştırma gerçekleştirmenin mekânsal olarak farkı yerlerde bulunan insanlara ulaşmak açısından olumlu, pandemi döneminde internete dayalı bir araştırma yapmanın zorunlu olduğunu belirtmektedirler (Williams, Armitage ve Tempe, 2020). Sağlık çalışanlarının nasıl algılandığı üzerine sosyal medya mesajları üzerinden gerçekleştirilen bir çalışmada kamuya açık ve online platformlardan ulaşılabilen görsellerden, sosyal medya mesajlarından ve bu mesajlara yapılan yorumlardan faydalanılmıştır. Elde edilen verilere içerik analizi yapılmıştır (El-Awasi ve diğerleri, 2020). Güney Asya’da Covid-19

pandemisine verilen stratejik ve işlemsel tepkiler üzerine yapılan bir nitel araştırmada katılımcıların bazıları ile video konferans üzerinden mülakat gerçekleştirmiş, bazılarının ise daha önce yapılmış mülakatlarından -bu mülakatlara bloglardan, gazete haberlerinden ve sosyal medyadan erişilerek- faydalanmışlardır (Sharma ve diğerleri, 2020). Son olarak, erken pandemi döneminde öğrencilerin eğitim konusundaki tepkisini anlamaya yönelik bir nitel araştırma online dersler aracılığıyla gözlem tekniğini kullanırken, sosyal medya aracılığıyla da mülakat tekniğini uygulayabilmiştir (Wargadinata ve diğerleri, 2020).

Yukarıda değinilen araştırmaların yaygın olarak çeşitli internet platformları kullanarak eşzamanlı mülakat veya telefonla mülakat tekniklerine başvurdukları, online odak grup görüşmesi gerçekleştirdikleri, sosyal medya mesajları ve görsellerini analiz ederek veri elde ettikleri görülmektedir. Yüz yüze mülakat tekniğini kullanan bir araştırma dışında diğerleri geleneksel yüz yüze teknikleri kullanmaktan kaçınmış ama tekniklerin avantajları (mekân sınırlılığının kalkmasının verdiği farklı coğrafyalardaki insanlara ulaşma imkânı, görüntülü gerçekleştirilen e-mülakatın görsel ipuçları da sağlaması) ve sınırlılıkları (anonimliğin mümkün olmaması ve görsel ipuçlarının eksikliği) konusuna sadece üç araştırmada değinilmiştir.

4. Sonuç

Geleneksel bir nitel araştırmanın verileri araştırmacı ve katılımcıların bir arada olması ve etkileşimi sonucu elde edilir. Araştırmacının katılımcıların doğal hayat akışları içerisinde onlara eşlik etmesi, onları yakından gözlemlemesi, deneyimlerine ortak olmaya çalışması emik ve etik açılardan bilgi sunabilmesi ve katılımcının sesinin de araştırmaya dahil edilebildiği diyalojik bir çalışma yapabilmesi açısından elzemdir. Katılımcı gözlem/saha araştırması ve etnografi, mülakat, odak grup görüşmeleri, görsel teknikler içeren araştırma süreci araştırmacı ve katılımcının zamansal ve mekânsal bir ortaklığını, paylaşımını varsayarak biçimlendirilir. Özellikle de 1990'lı yıllardan beri internetin gündelik yaşamdan eğitim ve iş yaşamına hayatın her alanında etkili ve hatta belirleyici olmaya başlaması, internete dayalı nitel araştırma dizayn ve tekniklerinin kullanılabilir olmasına da vesile olmuştur. Senkronize olan ve olmayan biçimlerde gerçekleştirilen e-mülakatlar, online etnografi, online odak grup görüşmeleri internetin bir iletişim aracı, sanal bir dünya veya bir var olma biçimi olarak görülmesine bağlı olarak biçimlenmiş ve kullanılmıştır.

2019 yılının Mart ayından beri küresel düzeyde hızla yayılan Covid-19 virüsünün yol açtığı pandemi, gerektirdiği fiziksel mesafe ve izolasyonla nitel araştırmanın nasıl gerçekleştirilmesi gerektiği konusunda kaygı ve merakı açmıştır. İnternete dayalı teknikleri kullanmaya yönelik eğilim, yüz yüze olmayı, bir aradalığı gerektiren geleneksel nitel araştırmayı pandemi nedeniyle gerçekleştirmenin mümkün olmadığını düşünen araştırmacıların genel eğilimidir. Henüz az sayıda olsa da pandemi sürecinde nasıl araştırma yapılabileceği üzerine fikir ve önerilerini sunan araştırmacılar, internete dayalı teknikleri farklı görsel, işitsel ve yazılı verilerle zenginleştirme çabasıdadır. Bu metinde incelenen ve pandemi döneminde yapılan (bir çalışma dışındaki) nitel çalışmalarda da araştırmacılar e-teknikleri kullanmayı tercih etmiş veya bu teknikleri kullanmak zorunda kalmıştır. Zamansal ve mekânsal esneklik sağlayarak, katılımcıları ve veri çeşitliliğini artırmaya olanak sağlayabilecek e-tekniklerin aynı zamanda çok ciddi sınırlılıkları da vardır. Nitel araştırmaların kapsayıcı olması ve hatta toplumsal yaşam içerisinde

dışlanan, sesini duyuramayan kişi, grup ve topluluklar üzerine çalışabilmesi ve sesi duyulmayanların sesini araştırmaya katabilmesi gerekir. İnternete erişim ve kullanım konusunda sınıf, yaş, toplumsal cinsiyet, engellilik eşitsizlik yaratan faktörler gözden kaçırılmamalıdır. İnternet ortamının fikir ve ifade özgürlüğü konusundaki sınırlılıklarının da elde edeceğimiz verinin niteliğine etkisi dikkate alınmalıdır. İnternete ve onu işlevsel kılan teknolojilere erişim sağlanabilse bile internet temelli bir araştırma ve tekniklerin kullanılmasıyla -internet dolayımı nedeniyle- yaşadığımız toplumsal gerçekliğin sanal olmayan boyutu hakkında elde edeceğimiz veriler eksik kalacaktır. Yine de, pandemi döneminde nitel araştırma yapmanın nasıl mümkün olacağına dair getirilen öneriler ve bu dönemde gerçekleştirilen araştırmalar e-tekniklerin kullanımına yönelik eğilimi işaret etmektedir. Tüm avantajları ve dezavantajlarıyla birlikte internet temelli nitel yöntem ve teknikler, Covid-19 pandemisi sürecinde yeni araştırmalar için imkân sağlaması açısından çok önemli ve dikkate değerdir.

KAYNAKÇA

Banks, M. (2007). *Using visual data in qualitative research*. London, Thousand Oaks, New Delhi: Sage Publications.

Bryman, A. (2012). *Social research methods* (4. ed). Oxford, New York: Oxford University Press.

Catania, G.; Zanini, M.; Hayter, M.; Timmins, F.; Dasso, N.; Ottonello, G. & Aleo, G. (2020) "Lessons from Italian front-line nurses' experiences during the Covid-19 pandemic a qualitative study.", 6-23. Çevrimiçi: <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/jonm.13194>.

James, N. & Busher, H. (2012). "Internet interviewing." *The Sage handbook of interview research the complexity of the craft*, (ed. J. F. Gubrium, J. A. Holstein, A. B. Marvasti, K. D. McKinney), 177-192. Los Angeles, London, New Delhi: Sage Publications.

El-Awasi, A.; O'Carroll, V.; Koraysh; Koummich; & Huber, M. (2020). "Perception of who is in the healthcare team? A content analysis of social media posts during Covid-19 pandemic." *Journal of Interprofessional Care*, 34 (5), 622-632. Doi: 10.1080/13561820.2020.1819779

Kaçkın, Ö.; Çiydem, E.; Acı, Ö.S. & Kutlu, F.Y. (2020). "Experiences and psychosocial problems of nurses caring for patients diagnosed with Covid-19 in Turkey: A qualitative study." *International Journal of Social Psychiatry*, 1-10. Doi: 10.1177/0020764020942788

Kümbetoğlu, B. (2012). *Sosyolojide ve Antropolojide Niteliksel Yöntem ve Araştırma* (3. basım) İstanbul: Bağlam Yay.

Lovric, R.; Farac, N.; Miksic; & Vcev, A. (2020). "Studying during the Covid-19 pandemic: A qualitative content analysis of nursing student's perceptions and experiences." *Education Sciences*, 10 (188), 1-18. doi: 10.3390/educsci10070188

Lupton, D. (editor) (2020). "Doing fieldwork in pandemic (crowd-sourced document) Çevrimiçi: <https://docs.google.com/document/d/1clGjGABB2h2qbduTgfgqribHmog9B6P0NvMgVuiHZCl8/edit?ts=5e88ae0a#>

Markham, A. N. (2004). "Internet communication as tool for qualitative research", 95-123. *Qualitative research theory, method and practice* (ed. Silverman, D.) London, Thousand Oaks, New Delhi: Sage Publications.

Markham, A. N. (2018). "Ethnography in the Digital Internet Era" *From Fields to Flows, Descriptions to Interventions* ss.1129-1162 içinde (ed. Denzin, N.K. ve Lincoln, Y.S.) (5th ed.) The Sage handbook of qualitative research. Los Angeles, London, New Delhi, Singapore: Sage Publications.

Marvasti A. B. (2004). *Qualitative research in sociology an introduction*. London, Thousand Oaks, New Delhi: Sage Publications.

Munawar, K. ve Choudry, F.R. (2020). "Exploring stress coping strategies of frontline emergency health workers dealing Covid-19 in Pakistan: A qualitative inquiry." *American Journal of Infection Control*, 1-7. doi: 10.1016/j.ajic2020.06.214

Neuman, L.W.(2006). *Toplumsal araştırma yöntemleri nicel ve nitel yaklaşımlar*. Ankara: Yayınodası yay.

Rhodes, D.S.; Mann-Jackson, L.; Alonzo, J.; Garcia, M.; Tanner, A.E.; Smart, B.D.; Horridge, D.N.; Van Dam, C.N. & Wilkin, A. M. (2020) "A Rapid Qualitative Assessment of the Impact of the COVID-19 Pandemic on a Racially/Ethnically Diverse Sample of Gay, Bisexual, and Other Men who Have Sex with Men Living with HIV in the US South", *AIDS Behavior* (2020), s. 1-10. Çevrimiçi: <https://doi.org/10.1007/s10461-020-03014-w>.

Roy R. & Uekusa: (2020). "Collaborative auto ethnography: Self reflection as a timely alternative research approach during the pandemic." *Qualitative Research Journal*, 20 (4), 383-392. doi: 10.1108/QRJ-06-2020-0054

Saberi, Parya (2020) "Research in the time of Coronavirus: Continuing on-going studies in the midst of the Covid-19 pandemic" *AIDS and Behaviour* 24, 2232–2235. Çevrimiçi: <https://doi.org/10.1007/s10461-020-02868-4>

Sharma, G.D.; Talan, G.; Srivasta, M.; Yadav, A.& Chopra, R. (2020). "A qualitative enquiry into strategic and operational responses to Covid-19 challenges in South Asia" *J Public Affairs*, 1-11. Çevrimiçi: <https://doi.org/10.1002/pa.2195>.

Sterling, R.M.; Tseng, E.; Poon, A.; Cho, J.; Avqar, A.C.; Kern, L.M.; Ankuda, C.K.& Dell, N. (2020). "Experiences of home health care workers in New York City during the Coronavirus disease 2019 pandemic a qualitative analysis" *JAMA Intern Med*. 180 (11): 1453-1459. doi: 10.1001/jamainternmed.2020.3930

Sy, M.; Napraj, ; O'Leary, N.; El-Awasi, A.; O'Carroll, V.& Xyrichis, A. (2020). "Doing interprofessional research in the Covid-19 era: A discussion paper". *Journal of Interprofessional Care*, 1-7. Çevrimiçi: <https://doi.org/10.1080/13561820.2020.1791808>

Şahin Mızrak, B. & Kabakçı E.N. (2020). "The experience of pregnant women during the Covid-19 pandemic in Turkey: A qualitative study, 1-8. *Women Birth*. doi: 10.1016/j.wombi.2020.09.022.

Torentira, M.C. (2020). "Online data collection as adaptation in conducting quantitative and qualitative research during the Covid-19 pandemic." *European Journal of Education Studies*, 7 (11), 77-87. doi: 10.46827/ejes.v7i11.3336.

Wargadinata, W.; Maimunah, I.; Dewi, E.& Rofiq, Z. (2020) "Student's response on learning in the early Covid-19 pandemic." *Tadris: Jurnal Kequran dan Ilmu Tarbiyah* 5(1), 141-153. doi: 10.240427tadris.v5i.1.6153

Williams: N.; Armitage, C. J.& Tempe, T. (2020). "Public perception and experiences of social distancing and social isolation during the Covid-19 pandemic: A UK based focus group study" Çevrimiçi: <https://doi.org/10.1101/2020.0410.20061267>

World Health Organization Çevrimiçi: <https://www.euro.who.int/en/health-topics/health-emergencies/coronavirus-covid-19>

Varis, P. (2014). "Digital ethnography." *Tilburg Papers in Cultural Studies*, 104, 1-23.

COVID-19 PANDEMİSİNE İNSAN HAKLARI MERCEĞİNDEN BAKIŞ

Overview of the Covid-19 Pandemic in Respect of Human Rights

Hilal CECANPINAR*

*Virüs ayırım yapmıyor fakat etkileri yapıyor...
Virüs herkesi tehdit ediyor, insan hakları ise herkesi yüceltiyor.*

*The virus does not discriminate; but its impacts do...
The virus threatens everyone. Human rights uplift everyone.*

Antonio Guterres

Özet

Aralık 2019'da ilk kez Çin'de görülen ve sonrasında tüm dünyaya yayılmış bulunan Covid-19 virüsü, Dünya Sağlık Örgütü tarafından pandemi olarak tanımlanmıştır. Söz konusu pandemi ile devletler, sağlık ve ekonomi gibi birden çok alanda mücadele vermektedir. Devletlerin salgınla mücadelesi uluslararası hukukun farklı alanlarından doğan yükümlülükler kapsamındadır. Yükümlülük kapsamında mücadele ederken de belirli sınırlar dâhilinde devletin bunu sürdürmesi gerekmektedir. İnsan hakları hukuku, devletlerin hem mücadeleye ilişkin yükümlülüğünde hem de mücadelenin kapsam ve sınırlarını belirlemede temel unsurdur. Bu çalışmada, devletlerin yaşam hakkı ve sağlık hakkı bağlamında önlem alma yükümlülüğü ve bu önlemlerin ise özgürlük hakkı, seyahat özgürlüğü ve zorla çalıştırma yasağına uygunluğu belirlenmesi amaçlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Covid-19, Uluslararası İnsan Hakları Hukuku, Askıya Alma, Sınırlama, Yaşam Hakkı, Sağlık Hakkı, Seyahat Özgürlüğü

* Doktor Öğretim Üyesi, Atatürk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Milletlerarası Hukuk ABD, Erzurum/Türkiye, hilalcecanpinar@atauni.edu.tr

Abstract

The Covid-19 virus has been observed first in China in December 2019 and then, has spread all over the world, then it declared as a pandemic by the World Health Organisation. States struggle in multiple fields such as health and economy during the pandemic duration. States' fight against pandemic is within the scope of the obligation arising from different disciplines of international law. While struggling as an obligation, the state must maintain this within certain limits.

Human rights law is the fundamental element that states both the obligation in the struggle and the scope and boundaries of the combat. In this study, it is aimed to while determining the obligation of states to take measures in the context of the right to life and the right to health, investigating compliance of these measures with the right to freedom, freedom of travel and forced labour.

Keywords: Covid-19, International Human Rights Law, Suspension, Limitation, Right to Life, Right to Health, Freedom of Travel

1. Giriş

Bu makalenin yazılmaya başlandığı gün itibariyle 1, 425, 460 kişinin yaşamını yitirdiği, 60, 679, 873 Covid-19 vakası dünyada mevcuttur⁹⁵. Dünya son zamanların en olağanüstü günlerini yaşarken; ne kadar küresel bir çağda yaşadığımız, sınırların ne kadar suni varlıklar olduğu yeniden ortaya çıkmıştır. Bir kez daha ulusal düzenlerin dışında, dünyanın kendi düzenine, uluslararası hukuk düzenine ne kadar ihtiyacı olduğu anlaşılmıştır. Tüm dünyayı etki altına alan Covid-19 salgını devletlerce bir takım önlemlerin alınmasını mecbur kılmaktadır⁹⁶. Bu çalışmada insan hakları bağlamında devletlerin önlem alma yükümlülükleri ve bunların sınırları belirlenmeye çalışılacaktır.

2. Devletlerin Önlem Alma Yükümlülüğü

Devletler ülke toprakları üzerindeki münhasır egemen güçlerdir. Bu sebeple toprakları üzerinde bulunan kişilerin, vatandaşı olsun olmasın, haklarını korumak devletin görevidir. Hâlihazırda dünyayı tehdit eden bu salgına karşı devletlerin sadece siyasi olarak değil, hukuki olarak da kişileri koruma sorumluluğu bulunmaktadır.

A. Yaşam Hakkı

Yaşama hakkı çeşitli uluslararası metinler ile güvence altına alınmıştır. Bunlardan 1948 Evrensel İnsan Hakları Beyannamesinin⁹⁷ 3. maddesinde "*Yaşamak, özgürlük ve kişi güvenliği herkesin hakkıdır.*" şeklinde bir hükme yer verilmiştir. 1966 Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesinin⁹⁸ 6. maddesinde ise "*Her insan doğuştan yaşama hakkına sahiptir. Bu*

⁹⁵Güncel rakam için bkz. <https://covid19.who.int/>

⁹⁶Dünyada alınan önlemler ve sıklık derecesi için bkz: <https://covidtracker.bsg.ox.ac.uk/stringency-map>

⁹⁷ Bkz. Universal Declaration of Human Rights, <https://www.un.org/en/universal-declaration-human-rights/>, Metinde Evrensel Beyanname olarak zikredilecektir.

⁹⁸Bkz. International Covenant on Civil and Political Rights <https://www.ohchr.org/Documents/ProfessionalInterest/ccpr.pdf>, Metinde Medeni Haklar Sözleşmesi olarak ifade edilecektir.

hak hukuk tarafından korunur. Hiç kimse yaşama hakkından keyfi olarak yoksun bırakılamaz.” hükmü öngörülmüştür. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’nin⁹⁹ 2. maddesinde de *“Herkesin yaşam hakkı yasayla korunur.”* düzenlemesi öngörülmüştür. Bunlarında dışında, diğer birçok uluslararası sözleşme ile de yaşama hakkı güvence altına alınmıştır.

Devletin bu hakka saygı gösterme şeklindeki pasif yükümlülüğünün yanı sıra, yaşama hakkını korumaya yönelik aktif bir yükümlülüğü de mevcuttur. Yaşama hakkını koruma ve sağlamak yükümlülüğü *“özen yükümlülüğü”* olarak ifade edilebilir¹⁰⁰. Bu kapsamda devlet kendi yetki alanında bulunan her bireyin yaşamını korumak üzere gerekli önlemleri almak, düzenlemeleri yapmak ve bireylerin yaşamının riske atılmasını önleyici her türlü tedbiri almakla mükelleftir¹⁰¹.

Halkın sağlığını koruma şeklinde Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’nde açık bir hükme yer verilmemiştir. Buna karşın, devletin egemen yetkisi altındaki kişilerin yaşamını koruma yükümlülüğü birçok Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi¹⁰² kararında halk sağlığını korumayı da içine alacak şekilde yorumlanmıştır. AİHM’e göre, hastanelerde hastaların yaşamlarının korunmasına ilişkin düzenleme yapılması, uygun tedbirlerin alınması yine devletin yaşama hakkına yönelik pozitif yükümlülükleri kapsamındadır¹⁰³. Devletin sağlık hizmeti sağlamayarak veya sağlık koruma sistemindeki organizasyon ve işleyişin yeterli işlememesi nedeniyle bireyin yaşamının kaçınılabilir riske girmesini önlememesi hâli, yaşam hakkının ihlali olarak değerlendirilebilecektir¹⁰⁴. AİHM’in Türkiye aleyhine karara bağladığı *Asiye Genç/Türkiye* davası dava bunu göstermektedir. Şöyle ki, başvurucunun yeni doğan çocuğu, devlet hastanesinde yeni doğan ünitesinde yer olmaması ve gerekli ekipmanın bulunmaması sebepleriyle hastaneye kabul edilmemiştir. Bunun üzerine, başvurucunun çocuğu ambulansa nakil halinde iken yaşamını yitirmiştir. Gerekli acil tedaviye ulaşım hakkının ortadan kaldırılması, sağlık hizmetinin verilmemesi ve sağlık koruma organizasyonundaki aksaklıklar sebebiyle yaşam hakkı ihlal edildiğine karar verilmiştir¹⁰⁵.

Yaşam hakkı meşru savaş halinden kaynaklanan ölümler hariç olmak üzere (*AİHS 6. Nolu Protokol*) olağanüstü hallerde dahi sınırlandırılmayacak ya da hakka hanel getirecek herhangi bir düzenleme yapılamayacak çekirdek bir haktır. Bu sebeple, olağanüstü hal durumunda bile devletin yaşam hakkını koruma yükümlülüğü devam etmektedir. Covid-

⁹⁹Bkz. European Convention on Human Rights , https://www.echr.coe.int/Documents/Convention_ENG.pdf, Metinde AİHS olarak kısaltılacaktır.

¹⁰⁰OHCHR, General Comment On Article 6, 14 July 2015, s.5.bkz.

https://www.ohchr.org/Documents/HRBodies/CCPR/Discussion/2015/HRCCConcludingObservations_UniversityMinnesota.docx

¹⁰¹ Antonio Coco, Talita de Souza Dias. “Due Diligence and COVID-19: States’ Duties to Prevent and Halt the Coronavirus Outbreak”. EJIL: Talk, 24 March 2020, Erişim Tarihi: 20.06.2020 <https://www.ejiltalk.org/part-i-due-diligence-and-covid-19-states-duties-to-prevent-and-halt-the-coronavirus-outbreak/>

¹⁰² Bkz. European Court of Human Rights, <https://echr.coe.int/Pages/home.aspx?p=home>, Metinde AİHM olarak kısaltılacaktır.

¹⁰³ Kızılyel, S., (Nisan 2014), “Yaşam Hakkı: AİHM Kararları ve İdari Yargı Uygulaması”, Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt 18, Sayı 2, s. 281.

¹⁰⁴ European Court of Human Rights, *Asiye Genç v. Turkey*, App. No. [24109/07](https://hudoc.echr.coe.int/fre#%7B%22itemid%22:%5B%22001-151025%22%7D), Judgment, 27 January 2015, bkz. <https://hudoc.echr.coe.int/fre#%7B%22itemid%22:%5B%22001-151025%22%7D>

¹⁰⁵ European Court of Human Rights, *Asiye Genç v. Turkey*, App. No. [24109/07](https://hudoc.echr.coe.int/fre#%7B%22itemid%22:%5B%22001-151025%22%7D), Judgment, 27 January 2015, bkz. <https://hudoc.echr.coe.int/fre#%7B%22itemid%22:%5B%22001-151025%22%7D>

19 salgını ile mücadele için olağanüstü bir hal ilanında dahi yaşam hakkını korumaya ilişkin pozitif yükümlülüklerin askıya alınması düşünülemez¹⁰⁶.

Medeni Haklar Sözleşmesinin 6. maddesine ilişkin İnsan Hakları Komitesi Genel yorumunda¹⁰⁷ yaşama hakkı doğrultusunda devletlerin yaşamı koruma görevi olduğu ifade edilmiştir. Ayrıca, doğrudan tehdit oluşturabilecek AIDS, tüberküloz veya sıtma gibi hayatı tehdit eden hastalıkların yayılmasını önlemek için uygun önlemlerin alınabileceğine yer verilmiştir¹⁰⁸. Bunlara ek olarak, yaşam hakkının korunması için yeterli koşulların sağlanması da devlet için bir yükümlülük teşkil etmektedir. Buna göre, bireylerin gıda, su, barınak, sağlık ve elektrik gibi temel ihtiyaç ve hizmetlere gecikmeden erişimi sağlanmalı ve etkili acil sağlık hizmetleri desteklenmeli ve acil müdahale yönetim planları organize edilmelidir¹⁰⁹. Belirttiğimiz bu hususlar adı zikredilen sözleşmelere taraf olsun olmasın (ki 193 üyeli uluslararası toplumun 173'ü Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesine taraftır¹¹⁰) her hukuk devleti için yaşama hakkı yönünden dikkate alınabilecek mahiyettedir.

Günümüzde, Covid-19 salgını nedeniyle devletlerin kendi siyasi ve vicdani tercihlerinin yanı sıra, bu salgını önlemek adına gerekli tedbirleri alma, bu kapsamda yeterli sağlık hizmetini sunma yükümlülüğü altında olduğu tereddütsüzce söylenebilir. Devletlerin bu bağlamda var olan veya ulaşılabilen tüm imkânları ile Covid-19'dan etkilenen bireylere vatandaş olsun olmasın yaşama hakkını koruyucu imkân sunma zorunluluğundadır. Söz konusu virüsle enfekte olmuş kişilerin maddi durumu, yaşı, daha önceki sağlık durumlarının hiçbirini yaşama hakkının göz ardı edilmesine gerekçe olamaz. Bu hususta, ihmalî veya icrai bir eylemle herhangi bir ihlalde bulunan devletin sorumluluğu doğacaktır.

B. Sağlık Hakkı

Bireylerin devletlerden sağlanmasını beklediği bir diğer temel insan hakkı ise sağlık hakkıdır. Bu hak ile birlikte, hak temelli bütün müdahalelerin ayırım gözetmeksizin tüm insanlar için eşit koruma sağlayacak şekilde yapılması gerekmektedir. Sağlık hakkı, en yüksek fiziksel ve zihinsel sağlık standardının ulaşılabilirliğini sağlama yükümlülüğünü de içerir. Bu devletin bu yükümlülüğünden faydalanma hakkı, ülke içinde bulunan herkes için geçerlidir. Sağlık sistemine ulaşma ve hizmetinden faydalanma herkesin hakkıdır. Birçok insanın hayatını tehdit eden salgın döneminde de devletlerin sağlık hakkı etkin şekilde koruma altına alması çok mühimdir. Bu sebeple şu anki durumda devletlerin

¹⁰⁶ Stubbins Bates. E. (April 2020), "Article 2 ECHR's Positive Obligations—How Can Human Rights Law Inform the Protection of Health Care Personnel and Vulnerable Patients in the COVID-19 Pandemic?". *Opinio Juris*, Erişim Tarihi: 12.07.2020 <http://opiniojuris.org/2020/04/01/covid-19-symposium-article-2-echrs-positive-obligations-how-can-human-rights-law-inform-the-protection-of-health-care-personnel-and-vulnerable-patients-in-the-covid-19-pandemic/>

¹⁰⁷ Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesinin 6. Maddesinde düzenlenen Yaşama Hakkı'na ilişkin 36. Nolu 30 Ekim 2018 tarihli İnsan Hakları Komitesi Genel Yorumu için bkz. https://tbinternet.ohchr.org/Treaties/CCPR/Shared%20Documents/1_Global/CCPR_C_GC_36_8785_E.pdf

¹⁰⁸ Human Rights Committee, General Comment No. 36 (2018) On Article 6 Of The International Covenant on Civil and Political Rights, On The Right To Life, 30 October 2018, bkz. https://tbinternet.ohchr.org/Treaties/CCPR/Shared%20Documents/1_Global/CCPR_C_GC_36_8785_E.pdf

¹⁰⁹ Human Rights Committee, General comment No. 36 (2018).

¹¹⁰ Güncel üyeler için bkz. https://treaties.un.org/pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=IV-4&chapter=4&clang=en

Covid-19'u önleme, tespit etme ve tedavi etme hizmetlerini herkesin erişebileceği şekilde sunması gerekmektedir. Hiç kimsenin yaş, cinsiyet, cinsel yönelim veyahut ödeme yapma yoksunluğu sebebiyle zamanında ve uygun şekilde tedaviye erişimi engellenemez¹¹¹. Pandemi dönemindeki sağlık hizmetlerinin herkes için etkili ve etkin olması amacıyla özellikle yüksek risk altında olan yoksullar, evsizler, yaşlılar, engelliler, mülteciler, kurumlarda yaşayan kişiler ve hapishanelerde tutuklu kişiler için mümkün olan en iyi sağlık koruma önlemleri alınmalıdır¹¹².

Evrensel Beyanname 25. maddede; herkesin, kendisinin ve ailesinin sağlık ve refahı için beslenme, giyim, konut ve tıbbi bakım hakkı olduğu düzenlenmiştir. Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi'nin (Sosyal Haklar Sözleşmesi) 12. maddesinde, Sözleşmeye Taraf Devletlerin, herkese mümkün olan en yüksek seviyede fiziksel ve ruhsal sağlık standartlarına sahip olma hakkını tanıyacağı hüküm altına alınmıştır. Devletin bu hakkın sağlanması amacıyla alacağı tedbirlerle beraber, aşağıda sayılı haller için de tedbir alma yükümlülüğü de getirilmiştir. Bunlar sırasıyla; var olan doğum oranının ve bebek ölümlerinin düşürülmesi ile çocukların sağlıklı gelişmelerinin sağlanması; çevre sağlığını ve sanayi temizliğini her yönüyle ileriye götürme; salgın hastalıkların, yöresel hastalıkların, mesleki hastalıkların ve diğer hastalıkların önlenmesi, tedavisi ve kontrolü; hastalık halinde her türlü sağlık hizmetinin ve bakımının sağlanması için gerekli şartların yaratılması için tedbir alma yükümlülükleridir.

Sosyal Haklar Sözleşmesi'nde sağlık hakkına ilişkin mümkün olan en yüksek seviyeye atıfta bulunarak devletlerin imkânları ile sınırlı olmadığı belirtilmiştir. Bu kapsamda devletin elindeki kaynakları etkin şekilde kullanma ve diğer hukuk kişilerinin katkılarıyla kaynak havuzunu genişletme yoluna başvurması mümkündür. Başvurulacak kaynaklar ise finansal olabileceği gibi insan kaynakları, teknolojik kaynaklar ve bilgi kaynakları da olabilir¹¹³.

11 Ağustos 2000 tarihli 14 sayılı İnsan Hakları Yüksek Komiserliğinin Sağlık Hakkına İlişkin Genel Yorumunda; sağlık hakkının kazalar, salgın hastalıklar ve benzeri sağlık tehlikeleri halinde, acil tıbbi bakım sisteminin oluşturulmasını ve acil durumlarda afet yardımı ve insani yardım sağlanmasını içerdiği belirtilmiştir. Buna ek olarak, devletlerin hastalıkların kontrol stratejileri geliştirmelerinde bireysel ve uluslararası işbirliği gerekliliği vurgulanmıştır¹¹⁴. Aynı metnin 44. maddesinde devletlerin salgın ve endemik hastalıkları önlemek, tedavi etmek ve kontrol altına almak için önlemler alma yükümlülüğü olduğu bir kez daha ifade edilmiştir¹¹⁵.

¹¹¹ UN Human Rights Office of the High Commissioner (OHCHR), Covid-19 Guidance, 13 May 2020, bkz. https://www.ohchr.org/Documents/Events/COVID-19_Guidance.pdf, s. 1.

¹¹² European Committee of Social Rights, Statement of Interpretation On The Right To Protection Of Health In Times Of Pandemic, 21 April 2020, s. 4, bkz. <https://rm.coe.int/statement-of-interpretation-on-the-right-to-protection-of-health-in-ti/16809e3640>

¹¹³ Fish Hodgson, T., Seiderman, I., (April 2020), "COVID-19 Responses and State Obligations Concerning the Right to Health (Part 2)". Opinio Juris, Erişim Tarihi: 27.06.2020 <http://opiniojuris.org/2020/04/01/covid-19-symposium-covid-19-responses-and-state-obligations-concerning-the-right-to-health-part-2/>

¹¹⁴ OHCHR, CESCR General Comment No. 14: The Right to the Highest Attainable Standard of Health (Art. 12), n 11 August 2000, E/C.12/2000/4, bkz. <https://www.refworld.org/pdfid/4538838d0.pdf>

¹¹⁵ OHCHR, CESCR General Comment No. 14.

Bütün bu bilgiler ışığında Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) tarafından da pandemi olduğu deklare edilen Covid-19 ile mücadele amacıyla gerektiğinde insan hakları hukukuyla tutarlı ve orantılı olarak gerçekleştirilen karantinalar, sokağa çıkma yasakları, seyahat yasakları gibi tedbirler bir yükümlüğünün icrası niteliğindedir. Buna ek olarak, devletlerin tüm dünyayı etkileyen bu salgına ilişkin uluslararası işbirliği yükümlülüğü kapsamında bilgi paylaşımı ve şeffaflık mükellefiyetlerinin varlığından da söz edilebilir. Sağlık hakkı bağlamında da yine devletlerin mevcut sağlık sistemi bünyesinde ulaşabilir olan bütün imkânları dâhilinde bireylere hiçbir ayırım gözetmeksizin sunma mükellefiyetinden bahsedilebilir¹¹⁶.

3. Devletlerin Aldıkları Önlemlerin İnsan Hakları Boyutunun Değerlendirmesi

Covid-19 ile mücadele sürecinde devletlerin çeşitli şekilde adımlar attığına şahit oluyoruz. Bir takım tedbirler alarak insan hayatını korumaya çalışırken dahi insan haklarını tehdit edici eylemlerden kaçınmalıdır. BM Genel Sekreteri *Antonio Guterres*'in de ifade ettiği üzere, söz konusu kriz insan haklarının ihlalinde bir araç olarak kullanılmamalı, alınan olağanüstü hâl önlemleri yasal, orantılı, gerekli ve ayrımcılıktan uzak olmalıdır¹¹⁷. Yaşanan bu pandemi hâlihazırda sağlığa, ekonomiye zarar verirken, alınan önlemler veya diğer eylemlerle hukukun üstünlüğüne ve insan haklarına zarar verilmeden devletlerce yürütülmesi gereken bir süreçtir.

Dünya Sağlık Örgütü tarafından da vurgulandığı üzere sosyal izolasyon, bu virüsle mücadelede en etkili önlemlerden biridir. Bu sebeple, bazı devletler özellikle sosyal izolasyonu sağlamak adına sokağa çıkma yasağı gibi tedbirler uygularken; bazı devletler ise sadece ülke sınırlarını ya da şehir sınırlarını kapsayan seyahat yasakları uygulamaktadır. Ayrıca sağlık çalışanlarının belirli bir süre istifa edemeyeceklerine veya izin kullanamayacaklarına dair tedbirler aldığına rastlamaktayız. Söz konusu tedbirlerin herhangi bir zamanda uygulanmasının insan hakları ihlali olacağı ifade edilebilir. Fakat bu olağanüstü durumda alınan tedbirlerin hangi koşullar altında insan haklarını sınırlayıcı nitelikte olabileceği ve bu sınırlamalarının limitleri belirlenmeli, tedbirlerin insan hakları ihlali teşkil edip etmediği irdelenmelidir. Bu itibarla, Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinde düzenlenmiş bulunan özgürlük hakkı, seyahat hakkı ve zorla çalıştırma yasağı kapsamında değerlendirme yapılmalıdır.

A. Özgürlük Hakkı

Günümüzde Covid-19 salgını sebebiyle özgürlük hakkı bulunan kişilerin virüs taşımalarından veya taşıma ihtimallerinden ötürü gerek hastanelerde gerekse belirli

¹¹⁶ Örneğin, Portekiz hükümeti, ikamet veya iltica başvurusu yapıp sonuçlanmasını bekleyen kişilere 30 Hazirana dek vatandaş gibi muamele edeceğini ve ulusal sağlık hizmetlerine eşit erişim imkanı sunulacağını, İtalya Hükümeti Haziran ayının ortasına kadar oturma süresi dolan kişilerin oturma izinleri uzatıldığı ve bunlara sağlık hizmetlerine eşit erişim imkanı sağlandığı açıklandı. ABD, Covid-19 testini ücretsiz sunsa da sigortasız kişilerin devlet tarafından finanse edilen sağlık hizmetlerinden yararlanması mümkün değildir ve tedavi masrafı çok külfetlidir. Maldivler'de ise hükümet, göçmen işçiler için çalışma izni gösterilmesini gerektirmeyen yeni bir COVID-19 kliniği kurdu. Bkz. <https://www.hrw.org/news/2020/04/14/covid-19-human-rights-checklist#>

¹¹⁷ OHCHR, Emergency Measures and Covid- 19 Guidance, 27 April 2020, s. 2, bkz. https://www.ohchr.org/Documents/Events/EmergencyMeasures_COVID19.pdf, bkz. <https://news.un.org/en/story/2020/04/1062442>

mekânlarda (ev, yurt vb) karantina altına alınarak özgürlüklerinden mahrum bırakıldıklarına şahit oluyoruz. Özgürlük hakkını düzenleyen Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin 5. maddesi, herkesin özgürlük hakkına sahip olduğunu belirtirken; bu hakkın bulaşıcı hastalıkların yayılmasının engellemek amacıyla hastalığı yayabilecek kişilerin kanuna uygun şekilde tutulmasının bu hakkın ihlali olarak nitelendirilmeyeceği hüküm altına alınmıştır.

Bulaşıcı hastalığı yayabilecek kişilerin devlet tarafından hareket kabiliyetinden yoksun bırakılması mümkündür. Fakat bu yapılırken bulaşıcı hastalığın kamu sağlığı veya güvenliğini tehdit edici nitelikte olup olmadığı ve daha hafif bir tedbir ile çözüm sağlayıp sağlamayacağı göz önünde bulundurulmalıdır¹¹⁸. Günümüz koşullarında Covid-19, DSÖ tarafından da pandemi olarak kabul edilmiş olup, Covid-19'un kamu sağlığını tehdit eden niteliği haiz olduğundan şüphe yoktur. İnsandan insana bulaşma oranının yüksekliği, karantınayı mecburi bir çözüm yolu kılmaktadır. Bütün bu sebeplerle kişiler özgürlük hakkına sahip olsalar da bulaşıcı hastalık taşıyor veya taşıma riski barındırıyorsa, gerekli süre boyunca ve makul şartlar altında karantinada tutulmaları insan hakları ile uyumlu bir tedbirdir.

B. Seyahat Özgürlüğü

Seyahat özgürlüğü, özgürlük hakkına benziyor olsa da yoğunluk açısından farklıdır. Özgürlük hakkı daha yoğun bir kısıtlamanın yokluğunu ifade ederken (*hapis tutulma, gözaltına alınma gibi*), seyahat özgürlüğü daha çok dolaşım, yer değiştirme ve yerleşme serbestisine tekabül eder. Evrensel İnsan Hakları Beyannamesinin 13. maddesinde yer bulan hak uyarınca; herkes, herhangi bir devletin sınırları dâhilinde serbestçe dolaşma ve yerleşme özgürlüğüne sahiptir.

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi 4 Nolu Protokol 2. maddesinde “*Serbest Dolaşım Özgürlüğü*” başlığıyla düzenlenen hüküm uyarınca, bir devlette usulüne uygun şekilde bulunan herkes, orada serbestçe dolaşma hakkına sahiptir. Buna ek olarak, herkes vatandaşı olduğu ülke dâhil olmak üzere herhangi bir ülkeyi de terk etme konusunda da serbesttir. Medeni ve Siyasal Hakları İlişkin Sözleşmenin 12. maddesinde yer bulan bu hakka ilişkin düzenleme AİHS ile paralel şekildedir.

Bu bağlamda, yasal olarak ülke sınırlarında bulunan kişiler (vatandaş olsun, olmasın) diledikleri gibi o devletin ülkesi üzerinde seyahat edebilecektir. Ancak hâlihazırda Covid-19 pandemisi ile kişilerin ülkeden çıkışları, şehir değiştirmeleri ve hatta daha katı önlemlerin alındığı yerlerde evlerinden çıkmaları yasaklanmıştır. Alınan bu önlemler kapsamındaki yasaklara muhatap olan kişilerin seyahat hakkından mahrum kaldıklarını düşünmek mümkündür. Lâkin AİHS 4 Nolu Protokol 2. madde ve Medeni Haklar Sözleşmesinin 12. maddesinde seyahat özgürlüğü hakkının ulusal güvenlik, kamu düzeni, sağlığın korunması gibi tahdidi durumlarda sınırlandırılabilirliği de hüküm altına alınmıştır. Bu sebeple, devletler söz konusu pandemi döneminin gerekli kıldığı ölçü ve orantıda olmak koşulu ile ülkesi üzerinde bulunan kişilerin seyahat özgürlüğünü kısıtlaması uluslararası hukuka uygun olacaktır.

¹¹⁸ Şirin, T., (Nisan 2018), “Özgürlük ve Güvenlik Hakkı”. Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru El Kitapları Serisi, Avrupa Konseyi Ankara Program Ofisi, s. 123.

Seyahat özgürlüğü bağlamında devletlerin sınırlarını kapatması ve ülkelerine yabancıların girişlerine izin verilmemesi haline de değinilmelidir. Bilindiği üzere, uluslararası hukukun da temel “devlet” mantalitesi olarak; devletin kendi ülkesi üzerinde tam ve münhasır egemenliği vardır. Bu sebeple, giriş ve çıkışları düzenleme yetkisi devletin tam tasarrufundadır. Bunun istisnası olarak devlet bu yetkisini uluslararası antlaşmalar veyahut mütekabiliyet ilkesi çerçevesinde sınırlandırmış olabilir. Alışagelmişin dışında olan bu döneme binaen devletlerin salgını önleme amacıyla ülkelerinden giriş ve çıkışı yasaklamaları egemen yetkilerini kullanmalarından başka bir şekilde addedilemez. Yeter ki, bu hakkın kullanımı amaca hizmet eder şekilde gerçekleşsin. Buna göre, iyi niyetle ve insan haklarına gereken saygı gösterilmesi gerektiğini belirtmeliyiz.

C. Zorla Çalıştırma Yasağı

Çalışma bir hak¹¹⁹ olması itibariyle bu hakkın kullanımı kişilerin keyfiyetine bırakılmıştır. Bu özgürlük çalışmayı, çalışma alanını seçebilmeyi sağlamanın yanında zorla çalıştırılmanın da önüne geçmektedir. Nitekim AİHS m. 4’te öngörülen zorla çalıştırılma yasağı, hiç kimsenin zorla çalıştırılmayacağı ve zorunlu çalışmaya tabi tutulamayacağına yöneliktir. Kişinin zorla ve zorunlu olarak çalıştırılması kişinin maddi veya manevi baskı ile rızası aleyhine çalışması ve çalışmak zorunda bırakılmasıdır. Kişiler diledikleri zaman çalışabilecekleri gibi, diledikleri zamanda da çalışmamayı veya çalıştıkları işi bırakmayı seçebilirler. Ancak yine pandemi döneminde başvuru önlemler kapsamında sağlık çalışanlarının istifa hakkının belirli bir süre dondurulduğunu görmekteyiz. İstifa hakkının kullanılmasının engellenmesi esasen zorla çalıştırılma yasağının ihlali mahiyetindedir.

Ancak, zorla çalıştırılma yasağının istisnası görülebilecek bazı hâllerden söz edilebilir.

AİHM, *Steindel/Almanya* davasında, doktorların zorunlu hizmetlerin ilişkin Almanya’ya karşı yapılan başvuruda, söz konusu hizmetin ücretinin ödenip ödenmediği, bunun mesleğin doğasında veya meslek ve vatandaşlık dayanışması kapsamında olup olmadığını değerlendirmiştir¹²⁰.

Zorla ve zoraki çalışmanın yasaklanmasını düzenleyen madde, birçok hükümdeki gibi hangi hallerde sınırlandırılabilirliğini de düzenlemiştir. Madde uyarınca, AİHS m. 5’e uygun olarak tutuklu bulunan kişinin bu süreçte veya şartlı tahliyesi halinde yapılması talep edilen işler; askeri hizmetler veya vicdani reddin kabul edildiği durumlarda askerlik yerine öngörülen hizmetler; toplumun hayat veya refahını tehdit eden kriz ve afet hallerinde gerekli görülen hizmetler ve son olarak vatandaşlığın getirdiği yükümlülük kapsamındaki hizmetler zorunlu veya zoraki çalışma olarak addedilemeyecektir.

Covid-19 salgınının dayattığı koşullar pek âlâ toplumun hayat ve refahını tehdit eden bir kriz olarak değerlendirilebilir. Kriz olarak nitelendirilen bu durumun giderilmesine hizmet edecek bir çalışmanın zorunlu hâle getirilmesi, zorla çalıştırılma yasağına aykırı

¹¹⁹ Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi madde 6: Bu Sözleşmeye Taraf Devletler herkesin çalışma hakkını tanıyıp ve bu hakkı korumak için gerekli tedbirleri alır. Çalışma hakkı, herkesin kendi seçtiği ve girdiği bir işte çalışarak geçimini sağlama imkânına ulaşma hakkını da içerir.

¹²⁰ European Court of Human Rights, *Steindel v. Germany*, Admissibility, Appl. No. 29878/07, 14.09.2010, bkz. Aynı doğrultuda *Graziani-Weiss v. Austria*, Appl. No. 31950/06, 18.10.2011, para. 40

görülmemelidir. Nitekim bahsi geçen hükmün kendi sunduğu çerçevede kalan bir sınırlandırmadan bahsedilebilir. Bu sebeple, en önemli mücadele sahası sağlık personeli üzerinde toplandığı için onların çalışma koşullarında değişikliğe gidilmesi olayın bağlamı ile sıkı ilişkiindedir. O hâlde, sağlık çalışanları için çalışma sürelerinin değiştirilmesi ve belirli bir süre istifa hakkının askıya alınması insan haklarına uygundur.

4. Önlemlerin Kapsamların Genel Sınırının Belirlenmesi

AİHS ve BM Medeni Haklar Sözleşmesi askıya alma ve sınırlandırma şartlarını bünyelerinde düzenlemiştir. AİHS uyarınca, savaş veya ulusun varlığını tehdit eden genel tehlike hallerinde Sözleşme hükümleriyle güvenceye bağlanan hakların askıya alınabileceği düzenlenirken; yaşam hakkı, işkence yasağı, kölelik ve zorla çalıştırma yasağı ve cezada kanunilik ilkesi bunun dışında tutulmuştur. Askıya alınabilen haklar yönünden ise mutlaka ölçülülük ilkesi gözetilmelidir.

AİHS'in 15. maddesi kapsamında başvurulacak olan istisnai haller için olağanüstü hal veya genel tehlike halinin resmî biçimde ulusal olarak kabulüne bağlı değildir. Fakat keyfi bir duruma müsaade edilmeyeceği için söz konusu kısıtlamaların iç hukukta açık bir temeli olmalı ve mücadeleyi gerektiren durumun varlığı açık olmalıdır¹²¹.

BM Medeni Siyasi Haklar Sözleşmesi ise ulusun hayatını tehdit eden ve varlığı resmen ilan edilen bir olağanüstü durumun varlığı halinde ayrımcılık içermemesi ve ölçülü olması kaydıyla tedbirler alınabileceğini düzenlemiştir. Bu tedbirlerin yaşam hakkına, işkence yasağına, kölelik yasağına, kanunsuz ceza yasağına, düşünce, vicdan ve din özgürlüğüne hiçbir koşulda hâle getirmeyecek şekilde olması gerektiği hüküm altına alınmıştır.

Günümüzde Covid-19'un getirdiği şartların belirli temel hakların askıya alınması veya sınırlandırılması için gerekli "*olağanüstü hal*" eşiğine sahip olduğu söylenebilir. Birtakım hakları sınırlandırılması veya askıya alınması mümkündür. Şimdiye dek birçok devlet de AİHS çerçevesinde bazı temel hakları askıya aldıklarına dair bildirimde bulunmuştur¹²².

Covid-19 sebebiyle devletin yaşama hakkını koruma yükümlülüğü yukarıda açıklanmıştı. Her iki düzenlemede de dikkate alınması gereken husus, devletlerin ne olursa olsun bireylerin yaşama hakkına hâle getirecek bir düzenleme yapamayacağı veya yaşama hakkını korumaya dair devletin yüklenmiş olduğu pozitif yükümlülükleri askıya alamayacağıdır. Covid-19 gibi alışagelmemiş dışındaki bu durumda dahi yaşama hakkına dair pozitif yükümlülüğün devletler için devam ettiği açıktır. Bunun dışında ise diğer haklar için genel askıya alma kuralları uygulanabilir. Fakat bu hâlde dahi ölçülülük ilkesine ve ayırım yapmama ilkesine riayet edilmelidir..

Ölçülülük ilkesi uyarınca yapılacak sınırlama ve askıya alma hâli ise meşru bir amaca yönelik olmalı ve bu sınırlama veya askıya alma halinin bu meşru amaca ulaşmaya yeter ölçüde ve ağırlıkta olması beklenebilir. Bu bağlamda, Covid-19'a karşı mücadelede

¹²¹ Council of Europe, Respecting Democracy, Rule Of Law And Human Rights In The Framework Of The COVID-19 Sanitary Crisis, 7 April 2020, s.3, Erişim Tarihi: 16.07.2020, <https://rm.coe.int/sg-inf-2020-11-respecting-democracy-rule-of-law-and-human-rights-in-th/16809e1f40>

¹²² Askıya alma bildirimleri için bkz.

<https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list/-/conventions/treaty/005/declarations>

alınacak tedbirlerden daha az ağırlıkta olanı tercih edilmelidir. Ayrıca sınırlama/askıya alma halleri belirli sınırlı süreye tabi tutulmalıdır.

Son olarak ifade edilmesi gerekir ki, devletlerin tedbir alma yükümlülüğünü yerine getirirken de tedbir kapsamında hakların sınırlandırılması veya askıya alınmasını gerçekleştirirken de ayrımcılık yapmaması temel koşuldur. Tanınan hak ve özgürlüklerden cinsiyet, ırk, renk, dil, din, siyasal veya diğer kanaatler, ulusal veya toplumsal köken, ulusal bir azınlığa aidiyet, servet, doğum ve başka bir duruma dayanan hiçbir ayrıma dayanmadan sağlanması gerekliliği düzenlenmiştir. Yine hakların kısıtlanması ve askıya alınması için de amaca hizmet etmeyen her türlü ayrımdan kaçınılması devletlerin yükümlülüğündedir. Ayrımcılık yapılması hali her koşulda hukuka aykırılık oluşturmayacaktır, makul ve amaca hizmet eden ayrımların yapılması mümkün olacaktır.

Özellikle devletin tedbir alma yükümlülüğünün temelini oluşturan ve pandemi dönemindeki en önemli enstrüman olan sağlık hakkına erişimde ayırım yapılmaması gerekmektedir. Nitekim Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Hakları İlişkin Sözleşme'ye ilişkin 14 Nolu Yorumunda da sağlık hakkının, sağlık tesisleri, mal ve hizmetleri ayrımcılık yapılmaksızın herkesin ve özellikle de en savunmasız ve dışlanmış kişi ve grupların erişimine hukuken ve fiilen açık olacak şekilde sunulması gerektiği ifade edilmiştir¹²³. Bu sebeple bazı ülkelerde tanık olunan sağlık hakkının sunulmasında bir takım ayrımların kişilerin sağlık durumu, yaş durumuna dayalı olarak yapılması insan hakları hukukuna aykırılık teşkil etmektedir.

Özgürlük hakkı bağlamında ise kişilere uygulanan karantina uygulamaları ve yine tedbirler kapsamında kişilerin ülke, şehir veya evden ayrılmalarının yasaklanması ile kişilerin özgürlük veya seyahat hakkının sınırlandırılması/ askıya alınması ancak insan hakları gereğince orantılı, gerekli, süre sınırına tabi ve meşru amaçlarla alındığında hukuka uygun olacaktır.

Kişilerin zorla çalıştırılmasının yasaklanması hâli ise çekirdek haklardan olup hâlihazırda zaten askıya alınması mümkün değildir. İstisnası ise maddenin bünyesinde belirtildiği hallerle belirlenmiş olup bunların da yine ölçülü, amaca hizmet eden ve belirli süreli olması gerekmektedir.

5. Sonuç

İnsan yaşamını tehdit eden Covid-19 virüsünün, insanca yaşamayı ve insan haklarını erozyona uğratan bir niteliğe kavuşmaması, ancak devletlerin önlem alma yükümlülüğüne uygun davranması ve aldığı önlemlerin de yine insan haklarını ihlal etmeyen sınırlar dâhilinde olması şartıyla mümkündür. Virüs ile mücadele, devletlerin insan haklarını ihlal etmesi için bir gerekçe olamaz.

Devletler ülkesinde bulunan her bireyin vatandaşı olsun olmasın, bölgesel ve evrensel belgelerden doğan haklarını koruma yükümlülüğündedir. Söz konusu yükümlülük

¹²³ Committee On Economic, Social And Cultural Rights, Substantive Issues Arising In The Implementation Of the International Covenant On Economic, Social and Cultural Rights, General Comment No. 14 (2000), 11 August 2000, E/C.12/2000/4, bkz. <https://digitallibrary.un.org/record/425041>

olağanüstü hal ve durumlarda da değişmemektedir. Yaşama hakkı gibi çekirdek hakların askıya alınması ve kısıtlanması mümkün değildir. Devletlerin bireylerin yaşama özgürlüğüne müdahale etmeme gibi negatif bir yükümlülüğünün yanı sıra, yaşama hakkı kapsamında kişilerin yaşamını koruması olarak nitelendirilebilecek pozitif bir yükümlülüğü de mevcuttur. Sağlık hakkı da yine devletlerin bireyler sağlık hizmetlerine ulaşmasını ve faydalanmasını sağlama yükümlülüğünü devletlere yüklemektedir. Covid-19 pandemisi döneminde, devletler elinde olan imkânlar dâhilinde bu hakları yerine getirme, bu hakların yerin getirilmesi için işbirliğinde bulunma, bilgi paylaşımı yapma ve şeffaf olma yükümlülüklerinden söz edilebilir.

Covid-19 pandemi ile mücadele için devletlerin çeşitli önlemler aldığı gözlemlense de genellikle sosyal izolasyon, karantina, sokağa çıkma yasağı ve sağlık çalışanlarının istifa etmesinin yasaklanması gibi önlemlerin uygulandığı söylenebilir. Söz konusu önlemler ancak uluslararası sözleşmelerde korunan sınırlara uygun yapıldığı müddetçe uluslararası hukuka uygun olacaktır. Bu sınırlamalar her koşulda yine ölçülü, amaca hizmet eden ve ayrımcılık içermeyen şekilde olmalıdır.

Devletler olağanüstü dönemlerde güvenlik, koruma ve insan haklarını dengesini korumakta zorlandıkları şimdiye dek gözlemlenmiştir. Dünya topyekûn mücadele içinde olduğu bir süreçten geçmektedir, fakat bu süreçte insan yaşamı ve sağlığı korunmaya çalışılırken diğer hakları göz ardı edilmemelidir. Devletlerin önlem alma görünümü ihlallerinin daha sonraki aşamalarda ulusal veya uluslararası mekanizmalarda dava konusu yapılabilmesi mümkündür.

KAYNAKÇA

Coco Antonio, Talita de Souza Dias. "Due Diligence and COVID-19: States' Duties to Prevent and Halt the Coronavirus Outbreak". EJIL: Talk, 24 March 2020, Erişim Tarihi: 20.06.2020 <https://www.ejiltalk.org/part-i-due-diligence-and-covid-19-states-duties-to-prevent-and-halt-the-coronavirus-outbreak/>

Committee On Economic, Social And Cultural Rights, Substantive Issues Arising In The Implementation Of the International Covenant On Economic, Social and Cultural Rights, General Comment No. 14 (2000), 11 August 2000, E/C.12/2000/4, bkz. <https://digitallibrary.un.org/record/425041>

Council of Europe, Respecting Democracy, Rule Of Law And Human Rights In The Framework Of The COVID-19 Sanitary Crisis, 7 April 2020, s.3, Erişim Tarihi: 16.07.2020, <https://rm.coe.int/sg-inf-2020-11-respecting-democracy-rule-of-law-and-human-rights-in-th/16809e1f40>

European Committee of Social Rights, Statement Of Interpretation On The Right To Protection Of Health In Times Of Pandemic, 21 April 2020, s. 4, bkz. <https://rm.coe.int/statement-of-interpretation-on-the-right-to-protection-of-health-in-ti/16809e3640>

European Convention on Human Rights ,
https://www.echr.coe.int/Documents/Convention_ENG.pdf

European Court of Human Rights, *Asiye Genc v. Turkey*, App. No. 24109/07, Judgment, 27 January 2015, bkz. [https://hudoc.echr.coe.int/fre#%22itemid%22:\[%22001-151025%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/fre#%22itemid%22:[%22001-151025%22]})

European Court of Human Rights, *Asiye Genc v. Turkey*, App. No. 24109/07, Judgment, 27 January 2015, bkz. [https://hudoc.echr.coe.int/fre#%22itemid%22:\[%22001-151025%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/fre#%22itemid%22:[%22001-151025%22]})

European Court of Human Rights, <https://echr.coe.int/Pages/home.aspx?p=home>

Hodgson Tim Fish, Ian Seiderman. "COVID-19 Responses and State Obligations Concerning the Right to Health (Part 2)". *Opinio Juris*, 1 April 2020, Erişim Tarihi: 27.06.2020 <http://opiniojuris.org/2020/04/01/covid-19-symposium-covid-19-responses-and-state-obligations-concerning-the-right-to-health-part-2/>

Human Rights Committee, General comment No. 36 (2018) on article 6 of the International Covenant on Civil and Political Rights, on the right to life, 30 October 2018, bkz. https://tbinternet.ohchr.org/Treaties/CCPR/Shared%20Documents/1_Global/CCPR_C_G_C_36_8785_E.pdf

International Covenant on Civil and Political Rights
<https://www.ohchr.org/Documents/ProfessionalInterest/ccpr.pdf>

Kızılyel, Serkan. "Yaşam Hakkı: AİHM Kararları ve İdari Yargı Uygulaması", *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Nisan 2014, Cilt 18, Sayı 2, ss. 253-289.

OHCHR, CESCR General Comment No. 14: The Right to the Highest Attainable Standard of Health (Art. 12), n 11 August 2000, E/C.12/2000/4, bkz. <https://www.refworld.org/pdfile/4538838d0.pdf>

OHCHR, Emergency Measures and Covid- 19 Guidance, 27 April 2020, s. 2, bkz. https://www.ohchr.org/Documents/Events/EmergencyMeasures_COVID19.pdf, bkz. <https://news.un.org/en/story/2020/04/1062442>

Stubbins Bates, Elizabeth. "Article 2 ECHR's Positive Obligations—How Can Human Rights Law Inform the Protection of Health Care Personnel and Vulnerable Patients in the COVID-19 Pandemic?". *Opinio Juris*, 1 April 2020, Erişim Tarihi: 12.07.2020 <http://opiniojuris.org/2020/04/01/covid-19-symposium-article-2-echrs-positive-obligations-how-can-human-rights-law-inform-the-protection-of-health-care-personnel-and-vulnerable-patients-in-the-covid-19-pandemic/>

Şirin, Tolga. "Özgürlük Ve Güvenlik Hakkı". *Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru El Kitapları Serisi*, Avrupa Konseyi Ankara Program Ofisi, Nisan 2018, s. 123.

UN Human Rights Office of the High Commissioner (OHCHR), Covid-19 Guidance, 13 May 2020, bkz. https://www.ohchr.org/Documents/Events/COVID-19_Guidance.pdf

Universal Declaration of Human Rights, <https://www.un.org/en/universal-declaration-human-rights/>

JANDARMA'DA KURMAY SUBAYLIĞA DAYALI KARIYER SİSTEMİ VE YABANCILAŞMA -İSTİFA ETMİŞ JANDARMA SUBAYLARI ÖRNEĞİ-

Career System Based On Staff Officer In The Gendarmerie And Alienation -Example Of Resigned Gendarme Officers-

Evren MÜHÜRÇÜOĞLU*

Abstract

Before 27th July 2016, For the Gendarmerie officers who were in charge of the Gendarmerie General Command, an important part of their career passes from being a staff officer. Because only Gendarmerie officers, who are staff, can take part as generals in the strategic command level.

The report was based on the officers who resigned from the Gendarmerie General Command for various reasons. And focused their subjective perspective about Military Academy exam and staff officer system, that has role of alienation or not.

Keywords: Career, Work Alienation, Organizational Alienation, Resigned Gendarme Officers

1. Giriş

Bu bildirinin konusu; bir taraftan asker¹²⁴ yönü ile ortaya çıkan; diğer taraftan da devletin yasama, yürütme ve yargı organlarının icra kuvveti (Avcı, 2009: 21) olması yönü ile genel kolluk (J.Yntl., 1983: md.3) kuvveti olan Jandarma Genel Komutanlığı'ndan istifa eden Jandarma Subayları üzerine kurulmuştur.

* Dr., Karşıyaka Belediyesi, İzmir TÜRKİYE, muhurcu@gmail.com

¹²⁴ 27 Temmuz 2016 tarihli Kanun Hükmünde Kararname ile Jandarma Genel Komutanlığı'nın Genel Kurmay Başkanlığı ile organik bağı sonlandırılarak, doğrudan İçişleri Bakanlığına bağlanmıştır **Geçersiz kaynak belirtildi.** Bu bağılığın değişmesi ile Jandarma Genel Komutanlığı'nın asker kişiliği sona ermekle birlikte, çalışmanın araştırma grubu bu KHK'dan önce istifa etmiş personelden oluştuğu için, bu tarihten önceki mevzuat ve bilgiler esas alınmıştır.

İstifa eden Jandarma subaylarının kariyer çerçevesinde, stratejik komuta kademesi¹²⁵ yükselmek için girmeleri gereken Kara Kuvvetleri Akademisi sınavı ile devamında edinmiş oldukları kurmay subay sıfatı ile devam edilen kariyer yoluna öznel bakış açılarını ve bunun yabancılaşmalarında ve istifa kararlarında bir unsur olup olmadığı anlaşılmasına çalışılmıştır.

Çalışanlarda psikolojik rahatsızlıklara, insan ilişkilerinde bozukluklara, intihara, madde (Nettler, 1957: 676-677) ve aşırı alkol kullanımına (Seeman & Anderson, 1983:74) neden olmasının yanında; örgütsel açıdan da iş doyumunda düşüş, bağlılıkta azalma, devamsızlıkta artış (Naktiyok & Polat, 2016:14-15) gibi olumsuz sonuçlar yaratan yabancılaşma sebeplerinin tespiti ve çalışanların bakış açıları ile yabancılaşmanın anlaşılması; hem verimli bir çalışma yaşamının oluşturulması, hem de çalışanın yüksek bir yaşam kalitesi ile hayatını sürdürmesi için önemli bir konu haline gelmiştir.

Literatürde işe yabancılaşma çok çalışılan bir konu olmakla birlikte, özellikle bu konuyla ilgili yapılan çalışmalar daha çok Seeman'ın (1959: 784-790) güçsüzlük, anlamsızlık, kuralsızlık, yalıtılmışlık ve kendine yabancılaşma olarak tanımladığı beş boyut üzerinden kurgulanmaktadır.

İşe yabancılaşma konusu daha çok üretim sektörü çalışanlarına (Neal & Seeman, 1964; Erben, 2008); ve hizmet sektörü içerisinde daha çok otel çalışanlarına (Tekin, 2012) dair çalışmalar da görülmektedir. Neal & Seeman'ın (1964) çalışmasına göre organize olmayan el emeği çalışanları, organize olanlara oranla daha fazla işe yabancılaşma yaşayabilmektedir. Yalın ve geleneksel üretim şekilleri arasında kıyaslama yapan Erben'e (2008) göre ise, yalın üretim yapısı olan iş yerlerinde çalışanlarda işe yabancılaşma daha fazla yaşanabilmektedir. Tekin'e (2012) göre de otel çalışanları, çalıştıkları departmanlara göre, farklı boyutlarda işe yabancılaşma yaşayabilmektedir.

Bu çalışmaların yanında, Ülkemizde devlet kurumlarında yaşanan işe yabancılaşmaya dair çalışmalardan büyük bölümünün özellikle eğitim kurumundaki öğretmenlere yönelik olduğu görülmektedir (Özdayı, 1991; Elma, 2003; Temel, 2010; Kösterelioğlu, 2011). Bu çalışmalara göre öğretmenler; yaş, meslekte çalışma süreleri, çalıştıkları branş, medenî durum, aldıkları maaş gibi farklı nedenlerle, farklı boyutlarda işe yabancılaşma yaşayabilmektedir.

¹²⁵ Jandarma Genel Komutanlığındaki birlikler ve bu birliklere atanan personelin rütbeleri esas alındığında, hiyerarşik yapı içerisinde dört temel komuta biriminin olduğu görülmektedir. Bunlar; alt seviye, orta seviye ve üst seviye komuta birimleri ile kurum stratejilerini belirleyen stratejik komuta birimleridir.

a Alt Seviye Komuta Birimleri: Uzman Jandarma Çavuşların, Astsubayların, Teğmen ve Üsteğmen rütbesindeki subayların oluşturduğu; Devriye Komutanlığı, Tim Komutanlığı ve Karakol Komutanlığı gibi görevleri kapsayan komuta birimleridir.

b Orta Seviye Komuta Birimleri: Görevlerinde yetkin Başçavuş ve Kıdemli Başçavuş rütbelerinde bulunan Astsubaylar ile Üsteğmen, Yüzbaşı ve Binbaşı rütbelerinde bulunan subayların oluşturduğu; İlçe Jandarma Komutanlığı, Komando Bölük ve Tabur Komutanlığı gibi görevleri kapsayan komuta birimleridir.

c Üst Seviye Komuta Birimleri: Yarbay ve Albay rütbelerinde bulunan subayların oluşturduğu; İl Jandarma Komutanlığı, Alay Komutanlığı gibi görevleri kapsayan komuta birimleridir.

d Stratejik Komuta Birimleri: Tuğgeneral, tümgeneral, korgeneral ve orgeneral rütbelerinde bulunan subayların oluşturduğu; Bölge Komutanlığı, Asayiş Kolordu Komutanlığı ve Jandarma Genel Komutanlığı gibi görevleri kapsayan komuta birimleridir.

Karakullukçu'ya (2019: 78) göre çalıştığı alanda uzman ve deneyimli bir yönetici, alanında donanımı ve tecrübesi olmayan kişinin üst düzey bir kadroya atandığını görmesi durumunda, kariyer tatmin düzeyi olumsuz etkilenmektedir.

Bakioğlu ve İnandı (2001: 525) erkeklerin kadınlara oranla, müdürün, öğretmenin kariyer geliştirmesinde daha az çaba harcadıklarını belirtmişlerdir.

Bu çalışmaların yanında; asker ve kolluk görevlisi gibi güvenlik çalışanlarının da kariyer bağlamında işe ve örgüte yabancılaşma bağlamında çalıştıkları kuruma yabancılaşmalarının tespitinin önemli olduğu değerlendirilmektedir. Bu bağlamda bildiride sunulan çalışmanın amacı; kariyer çerçevesinde, personelin kendi meslekleri çerçevesinde yabancılaşma yaşayıp yaşamadıklarını anlamak ve çıkan veriler sonucunda kolluk kurumlarının, kariyer prensipleri kapsamında stratejik yönetim kademesindeki personelin yetiştirilmesine dair önerilerde bulunmaktır.

Çalışmada; Jandarma'nın alt ve orta seviye komuta birimlerinde komutanlık görevlerini yerine getirmiş; üsteğmen, yüzbaşı ve binbaşı rütbesinde istifa etmeyi tercih etmiş jandarma subaylarından oluşturulan araştırma grubu¹²⁶ ile istifa süreci ve (mevcut ise) subaylarda oluşan işe ve kuruma yabancılaşma, örgüte yabancılaşma bağlamında anlamlandırılmaya çalışılmıştır. Bu amaçla da araştırma grubu; Jandarma Genel Komutanlığı içerisinde asayiş birliklerinin ya da terörle mücadele eden birliklerin alt ve orta seviye komuta birimlerinde en az bir yıl komutanlık yapmış ve kurumdan istifa etmiş olan; Kara Harp Okulu mezunu eski muvazzaf subaylardan ve farklı üniversitelerde okuduktan sonra meslekî seçimlerini Jandarma Subayı olmak yönünde yapan sözleşmeli subaylardan oluşturulmuştur. Üçüncü bir subay grubu olan; Jandarma'da çalışırken girdikleri meslekte yükselme sınavlarında başarılı olarak subay olmuş astsubay kaynaklı subayların da araştırma grubunda olması planlanırken, bu grup eski subaylara ulaşamamıştır¹²⁷. Belirtilen kıstaslardaki araştırma grubu oluşturulurken Neuman'ın (2012:324-325) ağ ya da zincir olarak da adlandırdığı kartopu modeli tercih edilmiştir. Çalışma kapsamında, kartopu modeli ile ulaşılan 6 eski Kara Harp Okulu mezunu muvazzaf subay, 4 sözleşmeli subay olmak üzere toplam 10 katılımcı ile görüşülmüştür. Bu çalışmada veri toplamak için yarı yapılandırılmış görüşme tekniği ile verilerin değerlendirilmesi için betimsel analiz kullanılmıştır.

2. Ana Metin

2.1. Kavram Olarak Kariyer

Örgütsel yapılarda çalışanlarının, kendilerini geliştirmeleri ve niteliklerini arttıkça kariyerlerinde ilerlemeleri örgütsel gelişim açısından önemlidir.

Bingöl'e göre insanlar kendi yeteneklerine uygun bir meslek seçerek, bu meslek içerisinde niteliklerine uygun bir alanda çalışmak, üst kademelerde koşulları daha uygun birimlere geçerek kariyer yapmak isterler. Bu nedenle yükselme ve gelişme fırsatı, insanların

¹²⁶ Araştırma grubunda "H" Kara Harp Okulu mezunu subayları, "S" ise sözleşmeli subayları ifade etmektedir.

¹²⁷ Astsubay kaynaklı subayların, subay olduktan sonra, parasız emeklilik adı verilen emeklilik sürelerine az kalması sebebiyle, meslekten ayrılmak için bu süreyi bekleyerek emekli olmayı tercih ettikleri değerlendirilmektedir.

örgütlere katılmalarında ve çalışmalarında en güçlü güdüleme araçlarından birisidir (Özdaşlı, Kanten, & Kanten, 2009: 230).

Bakioğlu ve İnandı'ya (2001: 513) göre kariyer; bireyin hayatı boyunca elde ettiği mevkileri, özellikle aynı meslek dalında ilerleme göstermesi, gittikçe daha fazla parasal ödül ve sorumluluk alması olarak tanımlanabilir. Başka bir deyişle, çalışma hayatının geniş bir zaman diliminde, aynı iş kolunda çalışarak, o işte ilerlemektir.

Okutan ve Göncü Akbaş'a (2020: 11) göre kariyer, bireyin yaşamı süresince üstlendiği işlerin bütünüdür. Buradaki önemli nokta kişinin sürdürdüğü işin yanında, bu işlerin kendisine verilmesinden sonra işe yönelik beklenti ve amaçlarını gerçekleştirebilmesi için gerekli olan eğitim, bilgi ve becerileri iş ile birleştirerek örgütte ilerlemesidir. Fakat kariyer sadece örgüt içinde dikey bir ilerleme değildir. Aynı zamanda bireyin aynı pozisyonda bilgi ve becerilerini geliştirmesi de kariyer olarak tanımlanabilir. Bu anlamıyla, örgütün yatay yapısında, niteliklerine uygun görev almasının, işgörenin kariyeri için olumlu bir durum olduğu söylenebilir.

Kariyer gelişimi sürecinde bireyler, genellikle diğerleriyle olan ilişkilerinde daha fazla güç ve geleceğe yönelik fırsatlar elde etmeyi ummaktadırlar. Bu fırsatlar ve artan güç, bir bireyin örgütsel kariyer hareketliliğinde sadece mesleki pozisyonlarındaki hiyerarşinin ve özelliklerinin tanımlanması ile değil, aynı zamanda bir bireyin kariyer hareketliliğini teşvik eden psikolojik motivasyon unsuru olarak da önemli bir role sahiptir. Bireyler, özellikle liderlik mücadelesine girdiklerinde, kendini gerçekleştirme veya bireylerarası ilişkilerden kaynaklanan psikolojik motivasyon unsurlarından daha çok tatmin olma eğilimindedir (Kim & Brunner, 2009: 78).

Bir varsayıma göre; geleceğe yönelik kariyer statüleri konusunda belirsizliğin var olduğu bir örgütte, çalışanlar daha çok iş ve kariyer tatmini duyarlar. Geleceğe ilişkin gerçekler konusundaki bilgi yokluğu sebebiyle, çalışanlar varsayıma dayalı bir şekilde kariyerleri konusunda iyimser eğilimlerini arttırmırlar. Kurumsal kariyer yönetimi programları, bireylerin bu eğilimini ve kutuplaşma iştiraklerini giderme özelliği taşır. Diğer bir ifade ile, bireysel amaçları ile örgütsel amaçlar arasında birliktelik algılayan işgörenlerin tatmin duyguları artarken; bireysel amaçları ile örgütsel amaçlar arasında birliktelik algılamayan işgörenler ise tatminsizlik yaşarlar (Kanten, 2006: 95). Fakat çalışanlar, geleceğe yönelik öğrendikleri bilgilerde, kendi kariyer planları ile sunulan örgütsel fırsatlar arasında bir uyumlaşmanın olmadığını gördüklerinde, örgütle olan ilişkilerini kaybedebilirler (Özdaşlı, Kanten, & Kanten, 2009: 232). Bu bağlamda İbicioğlu (2000), bireylerin örgüte bağlılıklarının sağlanabilmesi için örgütsel uygulamalar ve amaçlar ile bireysel amaçların uyumlaştırılması gerektiğini belirtmektedir. Yazara göre, örgütün amaç ve paradigması ile bireyin amaç ve paradigmasının uyumlaştığı bir örgütte, bireyin örgütsel bağlılığı ve motivasyonu artacaktır.

2.1. İşe ve Örgüte Yabancılaşma

Bu kavramı ilk kez felsefi bir kavram haline getiren Hegel'e (Kızıltan, 1986: 11; Erdost, 2003: 10) göre; yabancılaşmanın tarihi insanlık tarihinin kendisidir (Overend, 1975: 306). Hegel yabancılaşmayı, "insanî etkinliklerin, insanın yaşadığı çevre ve içinde bulunduğu

koşullar arasında varolan uyumsuzluğu” şeklinde tanımlamaktadır. Yabancılaşma, yaşam döngüsü içinde, toplumsal olanla bireysel olan arasındaki denge kuramamanın sonucunda ortaya çıkmaktadır (Temel, 2010: 17).

Bu kavramı iktisadî ve toplumsal alanı da kapsayacak şekilde dile getiren Marx’a (2004b: 25) göre yabancılaşma; insanın gerçek özünden uzaklaşarak (Ergil, 1980: 35) kendi yarattığı şeylerden kopması, bunları kendi dışında birer soyut varlık, aşkın birer güç gibi görmesi, üretim-tüketim ilişkilerinin ortaya çıkardığı imkânları kullanamamasıdır (Yalçın, 2010:15).

Sinari’ye (1970: 125) göre yabancılaşmalar zincirinin yaşandığı günümüz dünyasında, bireyi yabancılaştıran pek çok durum mevcuttur. O’na göre; bireyin bağlı bulunduğu nesne ya da nesnelere yabancılaştırılması; bireyin mensubu bulunduğu (dinsel, etnik, dil, meslekî, vb. temelli) toplumsal bir azınlık sebebiyle yabancılaşması; toplumun belirlediği değer ve ideallere yabancılaşma; bireyin kendisine yabancılaşması; endüstri ve teknoloji temelli ülkelerde yaşayan bireyin, başka birilerini kullanması ya da düğmelere indirgenen yaşamı sebebiyle doğal vücut faaliyetlerine yabancılaşması; bireyin kendi doğal kültüründen yabancılaşması; bir sınıfın ya da bireyin başka bir sınıf ya da birey tarafından sömürülmesi sonucu ortaya çıkan yabancılaşma bu yabancılaşma türlerinden birkaç tanesidir.

Meta üretim sürecinde; işin çalışanın kendisine yabancı bir şey olarak, kendisinin dışında bağımsız bir şekilde var olması, çalışana başkaldırması, kendi başına bir güç haline gelmesi anlamıyla işe yabancılaşma ilk kez Karl Marx (2004b: 26) tarafından kavramsallaştırılmıştır. Kapitalist üretim ilişkilerinden yola çıkan Marx; kapitalist üretim ilişkilerinin, esas olarak özel mülkiyete dayandığını; kâr sağlama ve sermaye birikimini artırma hedefli üretim etkinliğinin çalışanları farklı şekillerde yabancılaştırdığını vurgulamaktadır. Marx’ın bu yaklaşımına göre insanın işe yabancılaşması dört boyutta gerçekleşmektedir. Bunlar; çalışma eylemine, yaptığı iş sonucu ortaya çıkan ürüne, diğer işçilere ve insanlara ve de kendi potansiyeline yabancılaşmadır (Macionis, 2005:100-101). Seeman’e göre ise işe yabancılaşmanın var olduğunu anlamaya yarayacak beş boyut bulunmaktadır. Bunlar; güçsüzlük, anlamsızlık, kuralsızlık, yalıtılmışlık (topluma yabancılaşma) ve kendine yabancılaşmadır (Seeman, 1959: 784-790).

Seeman’e (1959: 784) göre yabancılaşmanın **güçsüzlük** boyutu; kapitalist toplumdaki çalışanın durumuna dair açıklamalar getiren Marksist kökenli bir kavramdır. Çalışan, hükmeden girişimcilerin el koymaları sebebiyle karar verme yetisinden ve kişisel haklarından yabancılaşmaktadır. Çalışanların ekonomik kaderleri üzerindeki kontrolün etkisi, çaresizliği ve kendi sahip olduğu amacın dışındaki amaçlar için kullanılması yönüyle güçsüzleşmektedirler (Dean, 1961: 754). Burada güçsüzlükten söz edilirken; başkaları üzerinde egemenlik kurma yetisinden yoksun bir kişi değil, istediğini yapma yetisinden yoksun bir kişiden bahsedilmektedir (Fromm, 1996:137).

Yabancılaşmanın bu boyutunda çalışan, geleceğe dair beklentilerinin ve yaptıklarının sonuçlarına kendisinin karar veremeyeceğine inanır (Seeman, 1959: 784). Bununda ötesinde birey, olayların kendini sürüklediği yön itibarı ile ya da olaylara vereceği tepkilerde gerçek benliğini yansıtamadığı duygusundan (Başaran, 1992: 229) dolayı kendi

kaderini kontrol etmekte başarısızlık yaşadığına inanır (Şimşek, Çelik, Akgemci, & Fettahloğlu, 2006: 574). Bu anlamıyla güçsüzlük bireyin arzu ettiği kontrol derecesi ile beklentisi olan kontrol arasındaki tutarsızlığın sonucu olarak hissettiği hayal kırıklığıdır (Seeman, 1959: 784).

Seeman'e (1959: 786) göre **anlamsızlık**; bireyin karar verme sürecinde açık olma ile ilgili asgari bireysel standartları karşılanmadığında, bireyin neye inanacağı konusunda yaşadığı karışık durumdur. Bu durumda insan öğretilen doğruların kendisini bir sonuca götürmeyeceğine inanır (Bolton, 1972, 544) ve davranışların geleceğe dair yaratacağı sonuçları hakkında net bir öngörüye sahip değildir (Travis, 1986: 67).

Seeman'e (1975: 102) göre, kurallara bireysel anlamda yaygın saygısızlık olayları olarak görülen **kuralsızlık**, sosyo-psikolojik bir görünümüdür. Dean (1961:754-755); kuralsızlığın acı verici bir huzursuzluk ya da kaygı, grup standartlarından farklılaşma hissi, bir anlamsızlık hissi veya belli bir mevcut gayenin olmaması ile de ortaya çıkabileceğini belirtmektedir.

Yabancılaşmanın entelektüel boyutu olan **yalıtılmışlıkta**; birey popüler kültürün standartlarından sahip olduğu bilgi birikimi sebebi ile ayrılır (Seeman, 1959: 788-789). Nettler'ın (1957: 672) deyimi ile kendi kültüründen ve toplumundan dostça olmayan duygularla uzaklaşır. Bireyin toplumdan uzaklaşması sonucunda toplumsal roller anlamını yitirir ve bir belirsizlik durumu ortaya çıkar (Affinnih, 1997). Yalıtılmışlık duygusunun yaşanması ile birey, toplumsal kurumlara ve de yapılara dayalı beklentilerden, değerlerden, kurallardan ve ilişkilerden uzaklaşabilmekte (Ergil, 1980: 73), değer ve normları anlamsız görmeye başlayarak, kendisini güçsüz ve yalnız hissedebilmekte (Demir & Acar, 1992: 377), başkalarıyla anlamlı ilişki ve iletişim kuramamaktadır.

Seeman'in ortaya koyduğu son ve en marjinal boyut **kendine yabancılaşmadır**. Seeman'e (1959: 789) göre bu yabancılaşma türü, bireyin kendisini yabancı olarak hissetmesi tecrübesidir. Başka bir ifadeyle yabancılaşmanın bu boyutu, kişinin eylemlerinin kendi dışındaki doyumlar için bir araç durumuna gelmesidir (Tekin, 2012: 39). Kendine yabancılaşan birey artık içinden gelmeden, sırf yapmış olmak için eylemi yapmaktadır (Başaran, 1992: 229). Seeman (1959:790) yabancılaşmanın bu türüne örnek olarak; sadece maaş için işine giden çalışanı, sırf gerekli olduğu için yemek pişiren ev kadını vermektedir.

(ÖY) Kanungo'ya (1983: 121) göre, makineleşmiş üretim süreci ile, çalışanın ücreti ve davranışları üzerindeki artan üst kontrolü ile çalışan; hayatta kalabilmek için özgürlüğünü, kendi üretim etkinliğini gönüllü olarak işverenlere teslim etmektedir. Bu durum modern örgüt içerisinde çalışanların yabancılaşmasına neden olmaktadır.

Kuralların, hedeflerin, kararların başkaları tarafından belirlendiği örgüt ortamında, birey bunların tamamını benimsemek ve uygulamak zorundadır. Kendinden bir şeyler katmak konusunda kısıtlıdır. Fakat tüm bu gerçeğe rağmen insan doğası gereği, örgüt içerisinde kurulan ilişkiler biçimsel olmaktan öteye geçerek, çatışmalar ve anlaşmazlıklar ortaya çıkmaktadır (Kılıç, 2010: 53). Çalışanlar, işini yapması beklenen robotlar gibi

algıladıklarında, katı kurallarla çevrili olduklarında ve mensubu buldukları örgütten beklediklerine ulaşamayacaklarını düşündüklerinde yabancılaşma yaşamaktadırlar. Ayrıca çalışanların, memnuniyetsizliklerinin giderilmemesi, keyfi davranışlara maruz bırakılmaları, yalnızlık, işe bağlılıklarının azalması da yabancılaşmaya neden olmaktadır. Bu durum “örgüte yabancılaşma” kavramıyla ifade edilmektedir (Şimşek, Çelik, Akgemci, & Fettahlıoğlu, 2006:575).

Başaran'a (2008:286) göre örgüte yabancılaşma, örgütle özdeşleşmenin zıddı olarak, çalışanın üretim sürecinde güçsüzleşmesine, yaptığı işi anlamsız bulmasına, davranışlarının kural dışına çıkmasına, yaptığı işten ve mensubu olduğu örgütten soğumasına, içinde bulunduğu örgütsel yapıda kendisini yalnız hissetmesine neden olur. Örgüte yabancılaşma yaşayan çalışan, işini yapmaya devam etmesine rağmen kendisini o örgütün bir mensubu gibi göremez; örgütün kendisine verdiği konumu benimseyemez. Tutar'a göre, örgütsel anlamda psikolojik şiddet gören bireyin örgütüne karşı duyduğu ilgiyi kaybederek, kayıtsızlaşması, işiyle ve işyeriyle bütünleşememesi sebebiyle uyumsuzluk yaşaması da örgüte yabancılaşma olarak açıklanmaktadır (Temel, 2010: 4). Agarwal'a (1993: 722-723) göre örgüte yabancılaşan çalışan; yaptığı işe daha az özen gösterir, örgütün amaçlarını gerçekleştirmede daha az isteklidir. Daha az enerji harcayarak çalışır ve çalışmasının birincil amacı daha çok dışsal ödüller kazanmaktır. Örgüte yabancılaşma, bölünme ve sınıfsal bürokrasinin özelliklerinin örgüt içindeki görülen nihai sonucudur (Fettahlıoğlu, 2006:45).

2.2. Verilerin Değerlendirilmesi

Her örgütsel yapıda olduğu gibi, kamu güvenliği hizmetinin sağlanmasında önemli görevleri olan Jandarma Genel Komutanlığı'nın komuta birimlerinin yönetim kademelerini yetiştirmek için uyguladığı meslek içi eğitim programları mevcuttur. Özellikle de üst seviye komuta birimlerinde görev alacak kurmay subayların ve stratejik komuta birimlerinde görev alacak general rütbesindeki personelin yetiştirilmesi kurum için çok önemlidir. Bütün Jandarma Subayları general olamamaktadır. General rütbelerine daha çok kurmay subaylardan atama yapılmakta olup, Kara Harp Okulu mezunu bir jandarma subayının kurmay subay olabilmesi için Harp Akademilerine Giriş Sınavı'nı kazanması, Kuvvet Harp Akademisi'nde eğitimini başarı ile tamamlaması ve Albay rütbesinin sonuna kadar iyi bir sicil ve görev safahatı ile çalışmış olması gerekmektedir (Harp.Aka.Kan., 1989: md.10). İki yıl süren zorlu ve uzun bir çalışma temposu gerektiren Harp Akademisi eğitiminde, Jandarma Subayları Kara Kuvvetleri Komutanlığı subayları ile birlikte, Kara Kuvvetleri savaş konseptine göre eğitim almaktadırlar.

H2: *Kurmay olmazsan bu şeyde seni kesinlikle dinlemezler. istediğin kadar allemi*

Cihan ol, istediğin kadar doktoralar yap, ... profesör ol dinlemezler.

Görüşülen Kara Harp Okulu mezunu subayların tamamında mesleğin başında kurmay subay olmak idealinin olduğu görülmektedir. H1, H2, H3 ve H4'ün ifadelerinde de yer aldığı gibi Kara Harp Okulu mezunu Jandarma subaylarına göre, Harp Akademisi sınavını kazanarak kurmay subay olmak; öncelikle general olarak stratejik komuta birimlerinin yönetim kademesinde yer alabilmek, yurtdışı daimi görevlere gidebilmek ve özellikle yukarıda H2'nin de ifadesinde yer aldığı gibi yönetimde söz sahibi olabilmek için ön koşuldur. Bu anlamıyla Jandarma Genel Komutanlığı'nda, bir subayın kariyer sahibi olabilmesi için Harp Akademisi sınavını kazanarak kurmay subay olmak çok önemlidir.

Fakat İstifa etmiş Jandarma Subaylarının, önemli bir kariyer yolu olan; hem Harp Akademisi sınavlarına, hem de Harp Akademilerinde verilen eğitime olumsuz bakış açılarının olduğu görülmektedir.

H1: *Akademinin jandarmayla, ne sınavının, ne de kendi verdiği eğitimin bir alakası yok.*

H4: *Yaklaşık 3 ay boyunca kurmaylık sınavını kazanmış kişinin performansı ile çalıştım. Bu süreçte de, yanlış hatırlamıyorsam 2 kere tekrar yaptım bütün kaynakları. Onun haricinde başka bir esaslı çalışmam olmadı. Sonra da zaten yok dedim. Bu iş bana göre değil diye. Zaten ayrılma ve istifa kararımı o dönemde verdim.*

H6: *O sınava çalışmak için hem mesaiden çalışacaksın, mesaide o işe çalışacaksın, yoğunlaşacaksın, hem aile hayatını bir kenara atacaksın o sınava yönelik çalışacaksın. E sonrasında hadi kazandın diyelim. Elde edeceklerini gördüğümde, örnekler var çünkü önümüzde. Attığım taşın, ürküttüğüm kurbağaya değmeyeceğine inandım*

H1, H2, H4, H5 ve H6'dan yapılan kodlamalar sonucunda; Harp Akademisi Sınavı'na hazırlanma safhasının Kara Harp Okulu mezunu subayları meslekten uzaklaştıran bir süreç olduğu görülmektedir. Jandarmanın hukuka ve kolluk uygulamalarına dayalı yapılanmasına karşın, sınavın Kara Kuvvetlerinin savaşa hazırlık konseptinin ön planda olduğu mevzuata dayalı olduğunu vurgulayan katılımcıların, Jandarmanın görev kapsamına giren hukuk mevzuatına dayalı hiçbir sorunun olmaması ve mesleğe dair öğrendikleri bilgilerden farklılık içermesi nedeniyle anlamsızlık boyutuyla işe yabancılaşma yaşayabildiği görülmektedir. İşyerinde ve evde dahi, ayları hatta yılları gerektiren çalışma temposu nedeniyle katılımcılar hem iş yaşamının içindeyken işten uzaklaştırması ve kendilerine otorite anlamında gücün dışında, bilgi ve meslekî bir yetkinlik vermeyeceğini bildiği mevzuatı çalışması yönüyle kendine yabancılaşma boyutuyla; hem de ailelerinden uzaklaşmaları nedeniyle yalıtılmışlık boyutuyla **işe yabancılaşma** yaşayabildiği görülmektedir.

İşe yabancılaşmanın yanında, istifa etmiş Jandarma Subaylarında örgüte yabancılaşma yönünde de ifadeler rastlanmıştır.

H2: *Yönetim kademesindeki kurmaylar, ... yönetimden tamamen bihaber.*

H3: *Kurmaylığın mantığında ... Daha çok savaş koşullarında veya seferberlik halinde ... bizim görevler daha çok adli ... O zaman savaş ile ilgili konular gündeme girecek. Jandarma olarak sen o safhada birinin emir komutasında yerini alabilirsin. Yani bunun için kurmay yetiştirmeye gerek yok.*

H4: *Kurmay adamlar jandarmaya, jandarma bilgisi boyutu ile değil de sadece analitik yaklaşım boyutu ile bir şeyler katıyorlar.*

H5: *Adli kollukta kurmaylığın yeri yok. Tam tersine kriminal üzerine yapılacak çalışmaların yeri olması gerekir.*

H6: *(Kurmayların) sisteme katkı sağlamadıklarını zaten hepimiz biliyorduk. ... Jandarma Mesleğine artık değer katacak bir adım atmadıklarını görebiliyorduk.*

S1: *İki yıl gerçekten kollukla ilgili yapacağı işlere yönelik sağlam bir eğitim altyapısı olsa, bu yönde eğitim almış olsa, belki ben o komutanla öyle bir sorun yaşamayacaktım.*

S3: *Adli görev anlamında bir şey kattıklarına inanmıyorum.*

S4: *Adli olaylara çok vakıf olduğu söyleyemem.*

Harp Akademisini başarı ile bitirmiş kurmay subaylarla meslekî tecrübelerine de değinen H2, H3, H4, H5, H6, S1, S3 ve S4; aldıkları yoğun Kara Kuvvetleri mevzuatna dayalı eğitimlerden sonra, kariyerlerine kurmay olarak devam eden jandarma subaylarının, Jandarma mesleğine dayalı bilgidен ve meslekî tecrübeden uzaklaştıklarını, adlî ve mülkî görevlere dayalı hukuksal konulara vakıf olmadıklarını belirtmektedirler. Meslek açısından önemli bu bilgidен uzaklaştıkları için de Jandarmanın hukuka ve kolluk uygulamalarına dayalı görevlerinden öte, görev anlamında çok az artı değer sağlayan askerî görevlere yönelik emir verebilme yeteneklerinin bulunduğunu da vurgulamaktadırlar. Bu anlamıyla kurmay subayların Jandarma'daki kolluk görevlerini çok anlamadıkları için, yapıyormuş gibi görünme eğiliminde olduklarına değinmektedirler. Kurumun kurmaylık sistemine dayalı kariyer için oluşturulan; eğitim politikasının yarattığı hatayı sorgulayan subayların; üst seviye ve stratejik komuta kademesindeki kendine yabancılaşma boyutuyla yabancılaşan yöneticiler olan Kurmay subayların durumunu değerlendiren, anlamsızlık boyutuyla kuruma yabancılaşma yaşayabildiği görülmektedir.

İstifa etmiş subaylarla yapılan görüşmelerde katılımcılar, istifa kararı vermelerinde, kariyer için uygun görülen harp akademileri sınavı ile kurmaylık sisteminin bir ilgisi olmadığını belirtmişlerdir.

3. Sonuç

Jandarma Genel Komutanlığı'nda kariyer için alınması gereken yol; mevzuatta açıkça belirtilmiştir. Ve Jandarma'da stratejik komuta kademesinde, generalliğe giden kariyer yolunda, Kara Harp Akademisi sonrasında, kurmay subay olunması gerekmektedir. Yapılan analiz sonucunda:

Harp Akademisi sınavına hazırlık çalışmaları içinde bulunan Kara Harp Okulu mezunu jandarma subayları, kendi kurum mevzuatı ile ilgisi olmayan sınava harcadıkları zaman ve işlerinin gereklerini tam olarak yerine getirememelerinden dolayı işe yabancılaşma yaşayabilmektedirler. Bu çalışmanın sonucu Elma'nın (2003) çalışmalarda oluşan eğitimin gerçek yaşamla uyumunu algısına dair sonuçla örtüşmektedir.

Ayrıca kurumun geleceğini şekillendirecek ve kritik kademelerde komutanlık görevlerini yerine getirecek kurmay subayların kolluğa dayalı görevlerdeki yetersizlikleri sonucunda üst seviye ve stratejik komuta birimlerinin yanlış yetiştirilme şekillerini kurumsal boyutta eleştiren jandarma subaylarının da örgüte yabancılaşma yaşayabildikleri görülmektedir.

Eski subayların, generalliğe giden kariyer yolunda, Kara Harp Akademisi sınavı ve ardından kurmay subay olma zorunluluğunun, istifa kararlarında etkili olmadığı görülmektedir.

27 Temmuz 2016 tarihi itibarıyla Jandarma subayları, Kara Harp Okulu'nda eğitim almayı, Jandarma ve Sahil Güvenlik Akademisi'nde lisans düzeyinde alınan eğitim sonrası Jandarma Teğmen olarak mezun olup, görevlerine başlamaktadır. Stratejik komuta kademesinde, general olarak görev almaya aday subaylarla ilgili, Kara Harp Akademisi ve sonrasında kurmay subay olmaya dayalı kariyer yolunun yerine yeni bir

sistem geliştirilmemiştir. Stratejik komuta kademesi için yeni bir kariyer yolu belirlemesi gerekliliği açıktır.

Kara Harp Akademisi ve kurmay subaylık sistemi, her ne kadar Jandarma mesleği ile ilgili olmadığı için jandarma subaylarını işe ve örgüte yabancılaştırıyor olsa da analitik düşünme yeteneği geliştirmesi konusunda destekleyici görülmektedir.

Jandarma Genel Komutanlığı, Emniyet Genel Müdürlüğü, Sahil Güvenlik Komutanlığı ve Gümrükler Muhafaza Genel Müdürlüğü gibi kolluk uygulamalarına tabi kurumlara yönelik, "Suç Araştırmaları ve Modern Kolluk Uygulamaları Akademisi"nin kurulması;

- (1) Bu kurumların stratejik komuta kademesinde çalışmaya aday, uygun sicili bulunan personelinin sınavla bu eğitim kurumuna alınmasının,
- (2) Burada suçu önleme, suçla mücadele ve kolluk uygulamaları alanında doktora düzeyinde bilimsel eğitim verilmesinin,
- (3) Doktora eğitiminin ders aşamasını "Suç Araştırmaları ve Modern Kolluk Uygulamaları Akademisi"nde almasının,
- (4) Bu eğitimin tez aşamasında da görev yerlerine giderek, görev yerleri ile ilgili suç önleme stratejilerine yönelik tezlerini hazırlamalarının,
- (5) Bu kurumların stratejik komuta kademesine atamalarda, bu personele öncelik verilmesinin sağlanması ile

Bu kurumların, stratejik komuta kademelerinde görev alacak personelin; suç önleme, suçla mücadele ve modern kolluk uygulamalarını, sadece sezgisel değil, bilimsel olarak da uygulayabilmeleri sağlanacak ve bu alanda başarıyı arttıracaktır.

KAYNAKÇA

Affinnih, Y. H. (1997). A critical reexamination of alienation. *Social Science Journal*, 34(3), p383. 5p.

Agarwal, S. (1993). Influence of Formalization on Role Stress, Organizational Commitment, and WorkAlienation of Salespersons: A Cross-National Comparative Study. *Journal of International Business Studies*, 24(4), 715-739. Aralık 28, 2016 tarihinde <http://www.jstor.org/stable/155172> adresinden alındı

Akın Kösterelioğlu, M. (2011). *İlköğretim Okulu Öğretmenlerinin İş Yaşam Kalitesi ile İşe Yabancılaşması Arasındaki İlişki (Doktora Tezi)*. Bolu: Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Eğitim Yönetimi ve Denetimi Bölümü.

Avcı, T. (2009). *Kolluk Olarak Jandarmanın İşlevi (Yüksek Lisans Tezi)*. Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Anabilim Dalı Genel Kamu Hukuku Bilim Dalı.

Bakioğlu, A., & İnandı, Y. (2001, Eylül 01). Öğretmenin Kariyer Gelişiminde Müdürün Görevleri. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 28(28), 513 - 529. Kasım 29, 2020 tarihinde <https://dergipark.org.tr/en/pub/kuey/issue/10369/126910> adresinden alındı

Başaran, İ. E. (1992). *Yönetimde İnsan İlişkileri: Yönetimsel Davranış*. Ankara: Aydan Tes.

Başaran, İ. E. (2008). *Örgütsel Davranış: İnsanın Üretim Gücü*. Ankara: Ekinoks Eğitim Danışmanlık Hiz. ve Bas. Yay. Dağ. San. ve Tic. Ltd. Şti.

Bolton, C. D. (1972, January 11). Alienation and Action: A Study of Peace-Group Members. *American Journal of Sociology*, 78(3), 537-561.

Dean, D. G. (1961, January 10). Alienation: Its Meaning and Measurement. *American Sociological Review*, 26(5), 753-758.

Demir, Ö., & Acar, M. (1992). *Sosyoloji Bilimler Sözlüğü*. İstanbul: Ağaç Yayıncılık.

Elma, C. (2003). *İlköğretim Okulu Öğretmenlerinin İşe Yabancılaşması: Ankara İli Örneği (Doktora Tezi)*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eğitim Bilimleri Ana Bilim Dalı.

Erben, G. S. (2008). *Effects of Perceived Employment Opportunities, Peer Support, Exhaustion And Work Alienation On The Relationship Between Perceived Job Characteristics And Work Attitudes: A Comparative Study Between Lean And Traditional Production Contexts (Doktora Tezi)*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İngilizce İşletme Anabilim Dalı Organizational Behavior Bilim Dalı.

Erdost, B. (2003). Derleyenin Sunuş Notu. K. Marx içinde, *Yabancılaşma* (s. 9-12). Ankara: Sol Yayınları.

Ergil, D. (1980). *Yabancılaşma ve Siyasal Katılma*. Ankara: Olgaç Matbaası.

Fettahlıoğlu, T. (2006). *Örgütlerde Yabancılaşmanın Yönetimi: Kahramanmaraş Özel İşletme ve Kamu Kuruluşlarında Karşılaştırmalı Bir Araştırma (Yüksek Lisans Tezi)*. Kahramanmaraş: Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı.

Fromm, E. (1996). *Özgürlükten Kaçış*. (Ş. Yeğin, Çev.) İstanbul: Payel Yayınları.

Harp.Aka.Kan. (1989, Mayıs 31). *Harp Akademileri Kanunu*. Temmuz 26, 2016 tarihinde Mevzuat Bilgi Sistemi:
<http://www.mevzuat.gov.tr/Metin1.aspx?MevzuatKod=1.5.3563&MevzuatIliski=0&sourceXmlSearch=akademi&Tur=1&Tertip=5&No=3563> adresinden alındı

J.Yntl. (1983, Aralık 17). *Jandarma Teşkilatı Görev ve Yetkileri Yönetmeliği*. Mart 01, 2016 tarihinde Mevzuat Bilgi Sistemi:
<http://www.mevzuat.gov.tr/Metin.aspx?MevzuatKod=3.5.837362&MevzuatIliski=0&sourceXmlSearch=> adresinden alındı

Kanten, S. (2006). *Konaklama İşletmelerinde Hizmet Kalitesi Açısından İşgörenlerin Prososyal Hizmet Davranışlarının Sağlanmasında İnsan Kaynakları Yönetimi Uygulamalarının Rolü ve Bir Araştırma (Doktora Tezi)*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı İnsan Kaynakları Yönetimi Bilim Dalı. Aralık 01, 2020 tarihinde <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp> adresinden alındı

Kanungo, R. N. (1983, Spring). Work Alienation: A Pancultural Perspective. *International Studies of Management & Organization*, 13(1-2), 119-138. Aralık 27, 2016 tarihinde <http://eds.b.ebscohost.com/eds/pdfviewer/pdfviewer?sid=17a8f68c-e65a-433b-8bec-325dec7d73c9%40sessionmgr103&vid=1&hid=113> adresinden alındı

Karakullukçu, Ö. F. (2019). *Spor Yöneticilerinin Öz Yeterlilik İnancı ve Öz Liderlik İnancı ile Yönetimsel Yetkinlik Düzeyleri Arasındaki İlişkilerde Kariyer Tatmininin Aracılık Rolü (Doktora Tezi)*. Muğla: Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Beden Eğitimi ve Spor Anabilim Dalı.

Kılıç, E. (2010). *Örgütsel Bağlılık, Örgütsel Vatandaşlık Davranışı ve Yabancılaşma Arasındaki İlişki - Çağrı Merkezi Çalışanları Üzerine Uygulama (Yüksek Lisans Tezi)*. Bursa: Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Anabilim Dalı.

Kim, Y.-L., & Brunner, C. C. (2009). School Administrators' Career Mobility to the Superintendency Gender Differences in Career Development. *Journal of Educational Administration*, 47(1), 75-107.

12 01, 2020 tarihinde

<https://www.emerald.com/insight/content/doi/10.1108/09578230910928098/full/pdf> adresinden alındı

Kızıltan, G. S. (1986). *Kişinin Silinen Yüzü: Çağımızda Yabancılaşma Sorunu*. İstanbul: Metis Yayınları.

Macionis, J. J. (2005). *Sociology Tenth Edition*. USA: Pearson Prentice Hall.

Marx, K. (2004b). 1844 İktisadî ve Felsefî El Yazmaları. K. Marx, & Ö. Türkeş (Dü.) içinde, *Felsefe Yazıları* (A. Fethi, Çev., s. 17-101). İstanbul: Hil Yayın.

Naktiyok, A., & Polat, F. (2016). Çalışanların Psikolojik Taciz Algısının Örgütsel Bağlılıkla İlişkisi. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 30(1), 1-17. Şubat 03, 2017 tarihinde <http://eds.a.ebscohost.com/eds/pdfviewer/pdfviewer?sid=46857933-6618-4c1f-a967-e607304efa05%40sessionmgr4007&vid=1&hid=4210> adresinden alındı

Neal, A. G., & Seeman, M. (1964, Ocak 04). Organizations and Powerlessness: A Test of the Mediation Hypothesis. *American Sociological Association*, 29(2), 216-226.

Nettler, G. (1957, January 12). A Measure of Alienation. *American Sociological Review*, 22(6), 670-677.

Neuman, W. L. (2012). *Toplumsal Araştırma Yöntemleri 1*. (S. Özge, Çev.) Ankara: Yayınodası Ltd.

Okutan, E., & Göncü Akbaş, M. (2020). Kariyer Kavramı, Kapsamı ve Boyutları. E. Kaygın, & Y. Zengin içinde, *Kariyer Temel Kavramlar, Yönetimi, Güncel Konular* (s. 9-20). Konya: Eğitim Yayınevi. Kasım 29, 2020 tarihinde <http://eds.a.ebscohost.com/eds/ebookviewer/ebook/bmxlYmtfXzIxNDY4NzZfX0FO0?sid=c315bba7-c0dd-4c36-bd22-6417a0d5907d@sdc-v-sessmgr01&vid=2&format=EB&rid=44> adresinden alındı

Overend, T. (1975, March). Alienation: A Conceptual Analysis. *Philosophy & Phenomenological Research*, 35(3), 301-322.

Özdaşlı, K., Kanten, S., & Kanten, P. (2009). Yöneticilerin Kariyer İlerleme Arzusu ile Örgütsel Bağlılıklarının, Akıl Hocalığı Eğilimlerine Etkisini Belirlemeye Yönelik Bir Araştırma. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 14(3),

229-243. Kasım 26, 2020 tarihinde ebscohost:

<http://eds.b.ebscohost.com/eds/pdfviewer/pdfviewer?vid=1&sid=e10ba7b9-f1e5-480c-914e-8dfec72ccb94%40sessionmgr103> adresinden alındı

Özdayı, N. (1991). Resmi ve Özel Liselerde Çalışan Öğretmenlerin İş Tatmini Düzeylerinin Karşılaştırılması. *Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*(3), 221-235.

Seeman, M. (1959, January 12). On The Meaning of Alienation. *American Sociological Review*, 24(6), 783-791.

Seeman, M. (1975). Alienation Studies. *Annual Review of Sociology*, 1, 91-123.

Seeman, M., & Anderson, C. S. (1983, February). Alienation and Alcohol: The Role of Work, Mastery, and Community in Drinking Behavior. *American Sociological Review*, 48(1), 60-77. Aralık 27, 2016 tarihinde <http://www.jstor.org/stable/2095145> adresinden alındı

Sinari, R. (1970, January 09). The Problem of Human Alienation. *Philosophy and Phenomenological Research*, 31(1), 123-130.

Şimşek, Ş. M., Çelik, A., Akgemci, T., & Fettahloğlu, T. (2006). Örgütlerde Yabancılaşmanın Yönetimi Araştırması. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 569-587.

Tekin, Ö. A. (2012). *Yabancılaşma ve Beş Faktör Kişilik Özellikleri Arasındaki İlişkiler: Antalya Kemer'deki Beş Yıldız Otel İşletmeleri Personeli Üzerinde Bir Uygulama (Doktora Tezi)*. Antalya: Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Temel, C. (2010). *Beden Eğitimi Öğretmenlerinin İşe Yabancılaşma Düzeylerinin Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi (Doktora Tezi)*. Bolu: Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Travis, R. (1986, March). On Powerlessness and Meaninglessness. *British Journal of Sociology*, 37(1), 61-73.

Yalçın, F. (2010). *Tahsin Yücel'in Romanlarında Yabancılaşma ve İroni (Doktora Tezi)*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı.

EĞİTİMDE STRATEJİK PLANLAMA: TÜRKİYE'DEKİ DEVLET ÜNİVERSİTELERİNİN SWOT ANALİZLERİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME*

Strategic Planning in Education: The review of Swot Analyzes of State Universities in
Turkey

Hande ŞAHİN**

Dilek ARKANE***

Özet

Türkiye’de eğitim sektörü, stratejik planların ve SWOT analizinin etkin olarak uygulandığı alandır. Hazırlanmış olan bu çalışmanın temel problemi, SWOT analizlerinin, Türkiye’deki devlet üniversitelerinde nasıl uygulandığıdır. Bu çerçevede bu çalışmanın temel amacı Stratejik planları, Türkiye’deki devlet üniversitelerinin SWOT analizleri üzerinden değerlendirmektir. Yöntem olarak 109 devlet üniversitesinin stratejik planları incelenmiştir. Daha sonra tehditler ekonomik sorunlar, alt yapıdan kaynaklanan sorunlar, personel ve öğrenci sorunları, yasal ve bürokratik düzenlemeler, coğrafi ve şehirle alakalı sorunlar başlıkları altında alt başlıklar örneklendirilerek yorumlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Stratejik Plan, SWOT Analizi, Türkiye, Devlet Üniversiteleri

Abstract

The education sector in Turkey is the area where an effective enforcement of the strategic plan and SWOT analysis. The main problem of this study, prepared, is to how the applied of SWOT analyzes of state universities in Turkey. In this context, the main objective of this work is to evaluate the strategic plans of the state universities in Turkey through SWOT analyzes. As a method, the strategic plans of 109 state universities were examined. Later, threats are interpreted by exemplifying subheadings under the headings of economic

* Hazırlanmış bu çalışma Doç. Dr. Hande Şahin danışmanlığında Dilek Arkane tarafından yazılmış olan “Eğitimde Stratejik Plan, SWOT Analizi: Devlet Üniversitelerinin Swot Analizlerinin Değerlendirilmesi” adlı teze dayanmaktadır.

** Doç. Dr., İzmir Demokrasi Üniversitesi Sosyoloji Bölümü, hande.sahin@idu.edu.tr

*** Manisa Celal Bayar Üniversitesi, İşletme Tezli Yüksek Lisans Öğrencisi

problems, problems arising from infrastructure, problems of personnel and students, legal and bureaucratic regulations, geographical and city-related problems.

Keywords: Strategic Plan, SWOT Analysis, Turkey, State Universities

1. Giriş

Özel sektörde rakiplerine rekabet avantajı sağlayacak stratejik planlar, kamu sektöründe de kurumların verimli çalışmasına imkân tanımaktadır. Her iki sektör için de olumlu neticeleri olan stratejik planların hazırlanması kanunlarla da desteklenmektedir. Kanunla desteklenen stratejik planlar gelecekte gidilecek hedefleri gösteren bir pusula görevi görmektedir. İleri görüşlü olması istenilen bir stratejik planda ulaşılabilir hedefler ve sürekli denetimin olması planı elle tutulur hale getirir. Örgütlerin stratejik planları onların nereden gelip nereye gittiği hakkında da bize bilgi vermektedir.

Stratejik planlar, ortaya çıktığı dönemde örgütlerin sadece problemlerine cevap olurken daha sonraki dönemlerde oluşacak problemleri önlemeye yardımcı olup, örgütlerin kendilerini ifade etme yöntemi olarak kullanılmıştır (Eren, 2014: 126). Eğitimde stratejik planlamanın uygulanış sürecinin nasıl olduğu, Türk eğitim sisteminde stratejik planlamanın yerinin ne olduğu ve üniversitelerde stratejik planlamanın nasıl uygulandığı, çalışmanın temel çerçevesini oluşturmaktadır. Bu açıdan çalışmanın temel amacı, Türkiye'deki 109 üniversite örneğinden yola çıkarak stratejik planın eğitim sistemi içindeki önemini ortaya koymak, 109 üniversitenin planların de bulunan SWOT analizindeki zayıf yönler ve tehditleri üniversitelerin kendileri için neleri eksik ve desteklenmesi gereken alanlar olarak gördüklerini analiz etmek ve bu analiz sonucunda oluşan verilerin bölgesel şartlarla ilişkisini tespit etmektir.

2. Çalışmanın Problemi

Türkiye'de eğitim sektörü, stratejik planların ve SWOT analizinin etkin olarak uygulandığı alandır. Hazırlanmış olan bu çalışmanın temel problemi SWOT analizlerinin Türkiye'deki devlet üniversitelerinde nasıl uygulandığı hangi temalar üzerinde durulduğudur. SWOT analizleri çerçevesine bağlı kalarak üniversitelerin eksik gördüğü zayıf yönler ve tehditler üzerine bir araştırma gerçekleştirilerek bunların bölgesel şartlarla ilişkisi saptanmak istenmiştir.

3. Çalışmanın Amacı

Stratejik planları, Türkiye'deki devlet üniversitelerinin SWOT analizleri üzerinden değerlendirmek, SWOT analizinde bulunan tehditleri sosyal ekonomik, politik şartları göz önüne alarak değerlendirmek çalışmanın temel amacına teşkil eder.

Çalışmanın temel amacı ve tüm bu sınırlılıklar çerçevesinde bu sorulara cevap aramayı amaçlamaktadır:

1) Türkiye'de devlet üniversitelerinin SWOT analizleri içinde üniversiteler tarafından değerlendirilen tehditler nelerdir?

2) Türkiye'deki devlet üniversitelerinin SWOT analizleri içinde üniversite tarafından değerlendirilen zayıf yanlar nelerdir?

4. Literatür Taraması

4.1. Stratejik Planlama Kavramı

İlk olarak askeriye alanında uygulanan stratejik planlama teriminin özel sektöre girişi 1920'li yılları bulmaktadır (Özmantar, 2011: 1391). Özel sektöre stratejik planların girişiyle örgütler artık bir yıl ileriye planlayan bir sisteme sahip olmuşlardır. Fakat rekabetin çetinleşmesi, daha fazla kar gütme gayesiyle 1950'lerden sonra örgütler bir yıldan ilerisini de tahmin etmek istemişlerdir (Yüksel, 2002: 33). Özel sektörün yanında kamu sektörü de stratejik planlar yoluyla kendilerine hedefler belirleyip bunların kanunla denetlenmesi yoluna başvurmuşlardır (Özmantar, 2011: 1393). Türkiye'deki kamu kesime de 5018 Sayılı Kanunun 9. Maddesince stratejik planlarını resmi olarak hazırlama zorunluluğu gelmiştir (Özmantar, 2011: 1393). Kamu sektörü stratejik planlar ile daha hesap verebilen bir hal almıştır.

Stratejik planlamanın bir tanımlaması yapıldığında; örgütün nereden gelip nereye gittiğini, hangi amaçla faaliyet gösterdiği nasıl bir yol izleyeceğini gösteren yazılı doküman halinde disiplinli bir süreçtir (Bryson, 2010: 256). Bilinen planlama tanımlarından ve içeriğinden farklı olarak stratejik planlama; örgütü etkileyen çevresel ve dış faktörleri de programına dâhil eder (Çelik, 1994: 31). Stratejik planlamanın her aşaması yoğun çaba gerektiren bir süreçtir ayrıca bu yoğun çaba neticesinde örgütün gerçekleştirdiği ve gerçekleştireceği faaliyetler hakkında iç ve dış paydaşlara faydalı olacak bilgiler sağlanır (Çetinkaya, 2011 :133).

4.2. Türkiye'de Stratejik Planlamanın Gelişimi

Türkiye 1930'lu yıllardan itibaren devlet kontrolünde gerçekleşen planlı bir ekonomiye sahiptir (Soyak, 2003: 172). Bu planlı ekonomi beş yıllık sanayi planları, İvedili Sanayi Planı, Marshall Planı gibi planları içerirken bu planları hazırlamak ve denetlemek adına Devlet Planlama Teşkilatı gibi kuruluşlar da kurulmuştur (Soyak, 2003: 174). Bu planlar hazırlanır ve uygulanırken kimi zaman kurulan düzen devletçiliğe teşvik eden bir düzenken kimi zaman da devletçilikten uzaklaşmıştır.

Kendi dışında diğer ülkelerin ekonomisinden etkilenen ve diğer ekonomileri etkileyen Türkiye'de stratejik planlar, stratejik bir ülke olması sebebiyle önemlidir. Diğer ülkelerle iletişim halinde olan Türkiye'ye uyumlu olmak ve uyum sağlamak adına kamuda da özel sektörde de stratejik planları kullanmaktadır. Türkiye'de stratejik planlama, 2000'li yıllardan sonra planlarda yer alırken bu sisteme geçişte kanunsal altyapı da oluşturulmuştur (Genç, 2009: 1). Stratejik planların hazırlanmasıyla beraber küresel çaptaki planlar takip edilerek buna paralel bölgesel, il bazında, kurumsal stratejik planlar geliştirilmiştir (Canbay, 2008: 4). Geliştirilen bu planların da hazırlanırken planların geleceğe uyumlu olmasına önem verilmiştir (Soyak, 2003: 172).

Kamu sektörüne kendini yenileme imkânı tanıyan stratejik planlar devletçe, desteklenerek, kuruluşların iç ve dış yapısını inceleyerek bu rekabet ortamında kalıcı olmalarına fayda sunmaktadır (Doğan, 2011: 76). Stratejik planlar ile kamu etkin bir mali yönetime sahip olurken, kamu sektöründeki kuruluşlar da kendilerini daha iyi tanıma ve ifade etme imkânı bulmuş olurlar (Devlet Planlama Teşkilatı Raporu, 2006: 1).

4.3. Türk Eğitim Sisteminde Stratejik Planlama

Eğitim kurumlarında verilen eğitimi iyileştirmeyi ve ülkenin eğitim seviyesinin yükseltmeyi de amaçlayan eğitim kurumları stratejik planlar ile kendilerine katkı sağlayabilmektedirler. Eğitim kurumları stratejik planı bir aracı olarak görerek kendi ellerinde bulunmayan eksik olan yanlarını ifade edebilir. Örneğin stratejik planların SWOT analizi bölümünde maddeler halinde ihtiyacı olan şeyleri sıralayabilir.

Stratejik planlamanın Türk eğitim sisteminde uygulanmadan önceki zaman ve sonraki zaman arasında farklılıklar bulunmaktadır. Bu farklılıklar eğitime katkı sağlayacak değişimlerdir ve onları şöyle sıralamak mümkündür (Özmantar, 2011: 1415):

- Çalışanları motive ederek eğitimcilerin de eğitime yoğunlaşmalarına katkı sağlamıştır.
- Eğitim kurumlarını plansızlıktan uzaklaştırmıştır.
- Eğitim kurumlarının kaynakları belirlenerek bu kaynaklar hedeflerine ulaşma yolunda planlı olarak kullanılmaya başlamıştır.
- Kurumsal vizyon ve misyon belirlenerek hantallaşma engellenmeye çalışılmıştır.

Küresel eğitim sistemi içinde ülkenin nerede olduğunu, stratejik planların küresel eğitim seviyeleriyle rekabet edip edemediği, stratejik planlar yardımı ile anlaşılabilir. Türkiye’de Avrupa Birliği’ne uyum süreci adına eğitimde yapılan pek çok yenilik yine Türkiye’ye fayda sağlamıştır

4.4. Yükseköğretimde Stratejik Planlama

Türkiye’de ise 2006 yılında çıkarılan 5018 Sayılı kanun ile üniversitelerde ve diğer kamu kurumlarında stratejik planlama uygulanmaya başlanmıştır (Yılmaz, 2016: 1199).

Üniversiteler stratejik plan hazırlayarak kendilerini koordine olmuş ve gelişimin mutlak olması gereken yapılara dönüştürmüş olurlar. Stratejik planlar üniversitelerin koordine olmasına şöyle yardım etmektedir (Kalkınma Bakanlığı, 2016: 1):

- Stratejik planlar yardımı ile üniversiteler kısa ve uzun vadede kendilerine hedefler koyarak belirsizlikten kurtulmuş olur.
- Bütçe hazırlama sürecinde stratejik planlar üniversiteleri disiplinli hareket etmeye yönlendirir.
- Üniversiteler elinde bulunan kaynakları hedeflerine ulaşmak amacıyla programlı olarak kullanır.
- Hedeflere yönelik çalışmaların yapılıp yapılmadığı stratejik planlar ile takip edilir.Süreç olarak Stratejik Planlamada ‘Neredeyiz?’ Aşaması/ Sorusu ilk aşamadır. Neredeyiz sorusuna cevap vermek amacıyla örgütlerin yapması gereken analizler vardır. Bu analizler yardımıyla örgüt bütün yönleriyle tanışmış olur. Örgütün bulunduğu durumu özetleyen analizler şunlardır (Küp, 2011: 18):
- Kaynak analizi
- Paydaş analizi

- İç çevre analizi
- Dış çevre analizi
- SWOT analizi

Örgütün iç çevresini ve dış çevresini ve bunlardan hangi düzeyde etkilendiğini bize aktaran önemli bir analiz yöntemi olan SWOT analizi stratejik planlar içinde de kullanılmaktadır (Küp, 2011: 21). SWOT kelimesi bir kısaltma olup güçlü yönler (Strengths), zayıf yönler (Weaknesses), fırsatlar (Opportunities), tehditler (Threats) kelimelerinden oluşmaktadır (Küçüksüleymanoğlu, 2007: 4).

5. Çalışmanın Yöntemi

Hazırlanmış olan bu çalışmada SWOT analizinin tehditler kısmından (Weaknesses) kısmından yararlanılmıştır. Güçlü yönler ve zayıf yönler örgütün iç çevresini bize yansıtırken, fırsatlar ve tehditler ise dış çevreyi etkileyen ve etkilenen olguları yansıtmaktadır (Acar, 2007: 33).

Türkiye'deki devlet üniversitelerinin stratejik planlarındaki SWOT analizi incelenmiştir. Üniversitelerin stratejik planlarına www.sp.gov.tr adresinden ulaşılmıştır. Türkiye'deki toplam üniversite sayısı 207 olup bu üniversitelerin 129 tanesi devlet üniversitesi, 73 tanesi vakıf üniversitesi, 5 tanesi vakıf meslek yüksekokuludur bu bilgiye Türkiye İstatistik Kurumu aracılığıyla 26.04.2019 tarihinde hazırlanan rapor neticesinde ulaşılmıştır (<https://istatistik.yok.gov.tr/> -2019).

Araştırma kısmında www.sp.gov.tr adresinde bulunan devlet üniversitelerinin stratejik planlarının 129 tanesine ulaşmak amaçlanmıştır. Fakat bu 129 üniversitenin 109'unun stratejik planlarına ulaşılmış; kalan 20 üniversitenin stratejik planları gizli tutulduğu ve güncellenmediği için stratejik planlara ulaşılmamıştır.

SWOT analizlerinde yer alan tehditlerin tekrarlanma sıklıkları madde madde ele alınarak incelenmiştir. Tekrarlanma sıklığı en çok olan maddeler belirtilmiştir. Daha sonra tehditler **ekonomik sorunlar, alt yapıdan kaynaklanan sorunlar, personel ve öğrenci sorunları, yasal ve bürokratik düzenlemeler, coğrafi ve şehirle alakalı sorunlar** başlıkları altında alt başlıklar örneklendirilerek yorumlanmıştır.

6. Türkiye'deki Devlet Üniversitelerinin Swot Analizlerinin Zayıf YÖNLERİ Tehditlerin Değerlendirilmesine Yönelik Bulgular

6.1. SWOT Analizinde Yer Alan Tehditlerin Değerlendirilmesi

Hangi maddelerin ne sıklıkta tekrar edildiği bilgisine ulaşıldıktan sonra aşağıda da en sık tekrar eden tehdit unsurları sıralanmıştır:

- Yoğun rekabet 70 üniversitede tehdit unsuru olarak görülmüştür.
- Üniversite sayısının artması 64 üniversite tarafından tehdit unsuru olarak vurgulanmıştır.
- Bütçenin kısıtlı olması 60 üniversite tarafından vurgulanmıştır.
- Maaşların yetersizliği 50 üniversite tarafından vurgulanmıştır.

- İlin sosyal ve kültürel yapısı 52 üniversite tarafından tehdit unsuru olarak vurgulanmıştır.
- Yeterli akademik kadronun sağlanamaması 46 üniversitenin tehdit unsurudur.
- Yeterli idari kadronun sağlanamaması maddesi 40 üniversitede tehdit unsurudur.
- Öğrenci sayısı ve artışı 38 üniversite tarafından tehdit unsuru olarak belirtilmiştir.
- Ortaöğretimde kalitenin düşmesi 36 üniversitede tehdit unsurudur.
- Ulaşım imkânlarının yetersiz olması 34 üniversite tarafından vurgulanan tehdit unsuru olmuştur.

6.2. Üniversitelerin Tehdit Unsuru Olarak Gördükleri Ekonomik Sorunlarının Değerlendirilmesi

Üniversitelerin ekonomik sorunları onlar için tehdit unsuru olarak stratejik planlarına yansıtılmıştır. Ekonomik sorunları ilgilendiren başlıklar şunlardır:

- Bütçenin kısıtlı olması
- Maaşların yetersizliği
- Döner sermaye girişinde yaşanan sıkıntılar
- AR-GE yatırımları düzeyinin az olması
- Eğitim ve bilimsel araştırmalara ayrılan bütçe yetersizliği
- Burs olanaklarının azlığı

6.3. Üniversitelerin Tehdit Unsuru Olarak Gördükleri Alt Yapı Sorunlarının Değerlendirilmesi

Alt yapı sorunları olan üniversiteler birçok sorunla karşı karşıya gelmektedir. Stratejik planlarda yer alan alt yapı sorunları şunlardır.

- Öğrencilerin yurt barınma sıkıntısı çekmeleri
- Hızlı teknolojik gelişime ayak uydurma güçlüğü
- Fiziki mekânların yetersizliği
- Laboratuvar, atölye, malzeme, araç- gereç gibi teknik donanımların eksiklikleri
- Yerleşke alanının yetersizliği
- Yetersiz bilgi işlem hizmetleri
- Teknopark ve teknokent eksikliği

6.4. Üniversitelerin Tehdit Unsuru Olarak Gördükleri Personel ve Öğrenci Sorunlarının Değerlendirilmesi

Personel ve öğrenciler için söz konusu olan tehdit unsurları üniversiteleri oluşturan değişmez iki ögesinin ne sıkıntılar yaşadığının stratejik planlarına yansımış halidir. Personellerin ve öğrencilerin şartlarının iyileştirilmesi kaliteli öğrenci ve personele sahip olmayı beraberinde getirir. Bu konuyla ilgili stratejik planlarda yer alan tehdit unsurları şunlardır:

- Yeterli akademik kadronun sağlanamaması
- Öğrenci sayısı ve artışı
- Üniversite kadrolarının kısıtlı olması
- Yeterli idari kadronun sağlanamaması
- Öğretim üyeliği mesleğine olan eğilimin azalması
- Başarılı öğrencilerin büyük üniversiteleri tercih etmesi

- Öğretim elemanlarının aşırı ders yükü olması
- AR-GE eleman açığı olması

6.5. Üniversitelerin Tehdit unsuru olarak gördükleri yasal ve bürokratik düzenlemelerin değerlendirilmesi

Yasal ve bürokratik düzenlemeler üniversitelerin faaliyet göstereceği alanları genişletebileceği gibi alınmak istenen kararlar bürokrasiye ve yasalar tarafından yavaşlatılmakta veya engellenmektedir. Üniversitelerin risk unsuru olarak gösterilen yasal ve bürokratik engellere şunlar örnek verilebilir:

- Üniversitelerin mali ve idari açıdan özerk olmaması
- Eğitim alanında periyodik olarak af yasası çıkması
- Eğitim, sağlık ve mali konularda yasal düzenlemelerin sık sık değişmesi
- Merkezi otorite ve politikalarında değişiklik
- Bürokratik engeller
- Telif ve patentle ilgili düzenleme yetersizliği

6.6. Üniversitelerin tehdit unsuru olan coğrafi konum ve şehrin yapısının değerlendirilmesi

Coğrafi konum ve şehrin yapısıyla ilgili olan tehdit unsurları üniversitelerin stratejik planlarına yansıtılmıştır. Coğrafi koşulların ulaşımı engellemesi, şehrin dinamizminin düşük olması gibi sorunlar üniversitelerin öğrenciler ve personel tarafından tercih edilme olasılığını düşürebilmektedir. Üniversitelerin stratejik planlarında yer alan tehdit unsurlarının coğrafi konum ve şehrin yapısından kaynaklanan sorunları şu alt başlıklar halinde sıralanabilir:

- İlin sosyo kültürel yapısı
- Coğrafi konum ve iklim koşullarının elverişsizliği
- Kentte sanayinin yetersiz oluşu
- Bölgede Çevre kirliliğinin olması
- Ulaşım imkânlarının yetersiz olması
- Öğrencilerin yöre halkıyla bütünleşememesi
- Terör

7. Sonuç

Hazırlanmış olan bu çalışma, stratejik planların yükseköğretim kurumları açısından ne denli önemli olabileceğini 109 devlet üniversitesini SWOT analizindeki tehdit unsurları üzerinden göstermeye çalışmıştır. Devlet üniversitelerinin SWOT analizde bulunan tehditleri tespit edilerek, ekonomik sorunlar, altyapı sorunları, personel ve öğrenciyle alakalı olan sorunlar, coğrafi ve şehirden kaynaklı sorunların bölümler oluşturulmuştur. Bazı sorunların coğrafi bölgelerin şartlarından kaynaklanarak bölgesel bir sorun olarak görüldüğü, bazı sorunların da bölgesel şartlarından bağımsız olarak üniversitelerde özel olarak ele alındığı sonucuna ulaşılmıştır.

KAYNAKÇA

- Bryson, J. M. (2010). The Future Of Public And Nonprofit Strategic Planning In The United States. *Public Administration Review*, 70, s255-s267.
- Canbay, S. (2008). Kamuda Stratejik Planlama ve Stratejik Yönetim. *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kocaeli Üniversitesi, Kocaeli.*
- Çelik, V. (1994). Etkili Bir Okul İçin Stratejik Yönetim. *Eğitim ve Bilim*, 18(93).
- Çetinkaya, Ö., Eroğlu, E., ve Taş, K. (2011). Türkiyede'ki Çok Yıllı Bütçeleme Uygulamasının Stratejik Planlar ve Orta Vadeli Mali Planlar Bağlamında Etkinliğinin Değerlendirilmesi. *Akdeniz İİBF Dergisi*, 22.
- Doğan, K. C. (2011). Kamu İdarelerinde Yönetimsel Denetim Süreci ve Stratejik Planlama İlişkisi: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Örneği. *Türk İdare Dergisi*, 470, 67-92.
- Devlet Planlama Teşkilatı. (2006). Kamu İdareleri İçin Stratejik Planlama Kılavuzu. *İkinci Sürüm, Haziran.*
- Eren, V., Orhan, U., ve Dönmez, D. (2014). Üniversitelerde Stratejik Planlama Süreci: Devlet ve Vakıf Üniversitelerinde Karşılaştırmalı Bir Araştırma. *Amme İdaresi Dergisi*, 47(2).
- Genç, F. N. (2009). Türk Kamu Yönetiminde Stratejik Planlama. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*(23).
- Küçüksüleymanoğlu, R. (2008). Stratejik Planlama Süreci. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 16(2), 403-412.
- Küp, H. F. (2011). *Stratejik Planlama Süreci ve Küçük ve Orta Ölçekli İşletmelerde Yaşanan Sorunların Stratejik Planlama İle Çözülmesi*. Fen Bilimleri Enstitüsü,
- Özmantar, Z. K. (2011). Okullarda Etkili Stratejik Plan Hazırlama Süreci: Bir Eylem Araştırması. *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 10(4), 1389-1421.
- Soyak, A. (2003). Türkiye'de İktisadi Planlama: Devlet Planlama Teşkilatına İhtiyaç Var mı?
- Yüksel, F. (2002). Sürekli Değişen Kentsel Faktörler Karşısında Yerel Yönetimlerde Stratejik Planlama Gereği. *Çağdaş Yerel Yönetimler*, 11(1), 31-41.
- Yılmaz, D. V. (2016). Türkiye'deki Devlet Üniversitelerinde Uluslararasılaşma Süreci: Stratejik Planlar Üzerinden Bir Değerlendirme. *Suleyman Demirel University Journal of Faculty of Economics & Administrative Sciences*, 21(4).

SINIF ÖĞRETMENLERİ VE OKUL ÖNCESİ ÖĞRETMENLERİNİN MATEMATİKSEL YATKINLIK DÜZEYLERİ ÜZERİNE PİLOT BİR ÇALIŞMA

A Pilot Study on the Mathematical Disposition Levels of Classroom Teachers and
Preschool Teachers

Hülya GÜR*

Yaşar ERSOY*

Özet

Matematiksel yetkinlik, matematik öğrenme ile meydana gelen matematiksel çözüm üretmenin yanında, olması ve geliştirilmesi gereken bir durumdur. Kişilerin matematiksel yetkinlikleri, matematik ile ilgili verilen performansları istekle yerine getirmeleri veya hayatına matematik ile ilgili bir yön çizmelerinde etkili olabilmektedir. Bu çalışmanın amacı, okul öncesi öğretmenleri ve sınıf öğretmenlerinin matematiksel yetkinlik düzeyleri ile matematiksel yetkinlik düzeylerinin öğrenim gördükleri branşlara ve cinsiyete göre değişiminin incelenmesidir. Çalışma nicel bir araştırma olup çalışmada tarama modeli kullanılmıştır. Bu amaçla, Beyers (2008) tarafından geliştirilen ve Kandemir Yörük (2019) tarafından Türkçeye uyarlanıp, geçerlik ve güvenilirliği hesaplanan “Matematiksel Yetkinlik Anketi” kullanılmıştır. Çalışmaya Balıkesir ili Savaştepe ilçesinde görev yapan 30 okul öncesi öğretmeni ve 36 sınıf öğretmeni olmak üzere toplam 66 öğretmen katılmıştır. Araştırmanın sonucunda, okul öncesi öğretmenleri ile sınıf öğretmenleri arasında matematiksel yetkinlik düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık bulunamamıştır. Çalışmada, cinsiyet değişkenine göre okul öncesi öğretmenleri ile sınıf öğretmenlerinin matematiksel yetkinliklerinde anlamlı bir farklılık bulunamamıştır.

* Prof. Dr., Balıkesir Üniversitesi, Necatibey Eğitim Fakültesi, Balıkesir, Türkiye. hgur@balikesir.edu.tr, <http://orcid.org/0000-0001-8479-8811>.

* Y. Lisans Öğrencisi, Balıkesir Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Balıkesir, Türkiye, yasarseroy@balikesir.edu.tr, <http://orcid.org/0000-0003-2585-4742>

Anahtar Kelimeler: Matematiksel Yetkinlik, Matematiksel Yetkinlik Anketi, Okul Öncesi Öğretmenleri, Sınıf Öğretmenleri.

Jel Kodları: C10, C16, C42, I20

Abstract

Mathematical disposition is a situation that is required to be present and developed in addition to producing mathematical solutions occurring while learning mathematics. Mathematical disposition of people can be effective in willingly performing the tasks related to mathematics or leading them towards mathematics in their life. This study aims to examine the mathematical disposition levels of preschool and classroom teachers according to their branches and gender. In this quantitative study, the Descriptive survey model was used. For this purpose, the "Mathematics Dispositional Functions Inventory" developed by Beyers (2008), adapted to Turkish and whose validity and reliability were calculated by Kandemir Yörük (2019) was used. A total of 66 teachers, including 30 preschool teachers and 36 classroom teachers, working in the Savaştepe district of Balıkesir, participated in the study. As a result of the study, no significant difference was found between preschool teachers and classroom teachers in terms of mathematical disposition levels. In the study, no significant difference was found in the mathematical dispositions of preschool teachers and classroom teachers according to the gender variable.

Keywords: Mathematical Disposition, Mathematics Dispositional Functions Survey, Preschool Teachers, Classroom Teachers.

Jel Classification: C10, C16, C42, I20

1. Giriş

Tutum ve inanç gibi duyuşsal özellikler bireylerin matematiksel yetkinliklerinin gelişmesinde önemli faktörler olduğu söylenebilir (Beyers, 2011). Matematik öğretimi, öğrencilerin sadece matematiksel tanımları öğrenmesine ve uygulamaları yapmasına önem vermemeli, bunun daha ötesine geçerek öğrencilerin matematiksel yetkinlikleri konusunda da güçlü olmalıdır (Lin ve Tai, 2016). De Corte, Verschaffel ve Opt Eynde (2000) matematiksel yetkinlikleri bireyin bilgisini kullanma biçimi, nedensellik geliştirme, üst biliş oluşturma, öz denetim bilinci ya da matematiği çevreleyen inançlar olarak tanımlamışlardır. Matematiksel yetkinlik, matematiğe karşı ilgili olma ve matematiksel düşünce olarak kendini iyi hissetme olarak tanımlanabilir (Park, 2004). Matematiksel yetkinlik, farklı yetenekleri içermektedir. Bunlar; iyi organize edilmiş temel bilgi; problem analiz için özgün stratejiler; biliş ötesi bilgi ve öz düzenleme becerileri, matematikle ilişkili olumlu inançlar, tutumlar ve duygulardır (De Corte, 2003; Schoenfeld, 1992).

Bireylerin matematiksel yetkinliklerinin gelişmesinde en önemli faktör bireylerin öğretmenleridir. Çünkü öğretmenler eğitim ve öğretimde öğrenci başarısında oldukça etkilidirler (Başer ve Yavuz, 2003). Öğretmenlerin dersi anlatırken ders ile günlük yaşam bağlantılı öğretme durumları, öğrencilerin duyuşsal gelişiminde önemli rol oynamaktadır

(Kayaaslan, 2006). Öğrencilerin duyuşsal gelişimlerinin sağlanabilmesi, öğretmenlerin de bu duyuşsal becerilere ve yüksek düzeyde pozitif matematiksel yatkınlığa sahip olmalarını gerektirmektedir.

Literatür incelendiğinde Yazgan, Akkaya ve Memnun (2013), çalışmalarında ilkokul ve ortaokul öğretmen adaylarının matematiksel yatkınlık düzeylerine odaklanmışlardır. Çalışma sonucunda öğretmen adaylarının büyük çoğunluğunun orta düzeyde matematiksel yatkınlığa sahip oldukları bulgusuna ulaşmışlardır. Royster, Harris ve Schoeps (1999) ise yaptıkları çalışmada ise üniversite öğrencilerinin matematiksel yatkınlıklarının cinsiyet açısından farklılıklarını incelemiş olup, bu araştırma ile doğrudan ilgilidirler. Matematik dersinin, ilkokuldan üniversiteye kadar her zaman önemli bir yer tutmasından dolayı matematik öğretmenleri haricinde diğer branşlarda öğrenim görmüş olan öğretmenlerin de pozitif ve yüksek düzeyde matematiksel yatkınlığa sahip olmaları önemlidir. Bu nedenle, bu çalışmada okul öncesi öğretmenleri ve sınıf öğretmenlerinin matematiksel yatkınlık düzeyleri araştırılmaktadır. Bu amaçla çalışmada okul öncesi öğretmenleri ve sınıf öğretmenlerinin matematiksel yatkınlıklar düzeyleri tarama yöntemiyle incelenmiş ve matematiksel yatkınlık düzeylerinin branşlara ve cinsiyetlerine göre değişimi araştırılmıştır. Çalışmada aşağıdaki araştırma problemlerine cevap aranmıştır:

1. Sınıf öğretmeni ve okul öncesi öğretmenlerinin matematiksel yatkınlık düzeyleri nasıldır?
2. Öğretmenlerin matematiksel yatkınlık düzeyleri branşa göre anlamlı düzeyde farklılaşmakta mıdır?
3. Öğretmenlerin matematiksel yatkınlık düzeyleri cinsiyetlerine göre anlamlı düzeyde farklılaşmakta mıdır?

Çalışmanın bundan sonraki 2. bölümünde çalışmanın yöntemine, 3. bölümünde çalışmanın bulgularına ve 4. bölümünde çalışmanın sonuçlarına yer verilmiştir.

2. Yöntem

Bu araştırma, nicel araştırma yöntemlerinden "Tarama Modeli" kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Tarama modelleri, var olan bir durumu var olduğu şekliyle betimlemeyi amaçlayan araştırma yaklaşımlarıdır (Karasar, 2003). Bu kapsamda evrenin mevcut durumu hakkında genel bir yargıya ulaşabilmek amacıyla evrenden örneklem seçilmekte ve örneklem üzerinde araştırma yapılmaktadır. Aşağıda araştırmanın örnekleme, veri toplama araçları, veri toplama yöntemi ve veri analizi detaylı olarak açıklanmaktadır.

2.1. Araştırmanın Örnekleme

Araştırmanın örneklemini, 2019-2020 eğitim öğretim yılında Balıkesir ili Savaştepe ilçesinde görev yapan 30 okul öncesi öğretmeni ile 36 sınıf öğretmeni oluşturmaktadır. Çalışmada, olasılık dışı (seçkisiz olmayan) örnekleme yöntemlerinden "uygun örnekleme yöntemi" kullanılmıştır. Yapılan incelemede araştırmaya katılan öğretmenlerin yüzde 84,8 kadın, yüzde 15,2 erkek öğretmendir. Ayrıca bu öğretmenlerin yüzde 24,2'si 0-5 yıl çalışma süresine, yüzde 34,8'i 5-10 yıl çalışma süresine, yüzde 34,8'i 10-15 yıl çalışma

süresine, yüzde 6,1'i 15-20 yıl çalışma süresine sahiptir. Örnekleme ilişkin detaylı bilgi Tablo-1'de gösterilmektedir.

Tablo-1: Araştırmanın Örnekleme

Brans Türü	Erkek	Kadın	Toplam
Okul Öncesi Öğretmeni	2	28	30
Sınıf Öğretmeni	8	28	36
Toplam	10	56	66

2.2. Veri Toplama Araçları

Beyers (2008) tarafından geliştirilen “Matematiksel Yetkinlikler İşlevleri Ölçeği”, Türkçeye uyarlanıp geçerlik ve güvenilirlik çalışmaları Kandemir Yörük (2019) tarafından yapıldıktan sonra bu çalışmada Matematiksel Yetkinlik Anketi (MYA) olarak kullanılmıştır. Likert türünde hazırlanmış olan bu anket 7'si olumsuz, 19'u olumlu toplam 26 maddeden oluşmaktadır. Çalışmada, anketin yapı geçerliliğini sağlamak amacıyla örneklemden elde edilen veriler kullanılarak faktör analizi uygulanmıştır. Örneklem büyüklüğünün faktör analizi için uygunluğunun belirlenmesi amacıyla elde edilen araştırma verilerine Kaiser-Meyer Olkin (KMO) Değeri ve Barlett Küresellik testi uygulanmıştır. Söz konusu uygulama sonuçları Tablo-2'de gösterilmektedir.

Tablo-2: Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) Değeri ve Barlett Küresellik Test Sonucu

Kaiser-Meyer-Olkin Değeri	0,801
Approx. Chi-Square	1153,947
Bartlett Küresellik Testi	
df	325
Significance	0,000

Tablo-2'de verilen değerler incelendiğinde, bulunan KMO değerinin 0,60'dan büyük olması, verilerin faktör analizine uygun olduğunu gösterir (Büyüköztürk vd., 2019). İkinci olarak, faktör yapısının incelenmesi amacıyla elde edilen verilere varimax rotasyon yöntemi kullanılarak temel bileşenler faktör analizi uygulanmıştır. Böylelikle anketin 4 faktörlü bir yapıya sahip olduğu belirlenmiştir. SPSS 22.0 programı ile bulunan bu faktörlere ilişkin özdeğerler sırasıyla 9,910, 3,270, 1,654 ve 1,263 olarak hesaplanmıştır. Yapılan incelemelerde, birinci faktörün tek başına toplam varyansın yüzde 39,64'ünü açıkladığı görülmektedir. Dört faktör toplam varyansın yüzde 68,98'ini açıklamaktadır. Anketin ve ankete ilişkin faktörlerin güvenilirliğini belirlemek amacıyla hesaplanan

Cronbach alfa iç tutarlılık katsayısı 0,931 olarak belirlenmiştir. Buna göre Matematiksel Yetkinlik Anketi testinin güvenilirliği oldukça yüksektir.

2.3. Veri Toplama Yöntemi

Matematiksel Yetkinlik Anketi, Balıkesir ili Savaştepe ilçesinde görev yapan okul öncesi öğretmenleri ve sınıf öğretmenlerine online olarak uygulanmıştır. Elde edilen araştırma verileri Microsoft Excel ve SPSS 22.0 programı aracılığı ile analiz edilmiştir. Analizlerde kullanılacak testlere karar verebilmek için öncelikle verilerin normal dağılıp dağılmadığı belirlenmelidir. Araştırmada elde edilen verilerin normal dağılım gösterip göstermediğini belirlemek için çarpıklık (skewness) ve basıklık (kurtosis) değerlerine bakılmıştır. Aşağıdaki Tablo-3'te Matematiksel Yetkinlik Ölçeği için elde edilen normal dağılım analiz sonuçları verilmiştir.

Tablo-3: Normal Dağılım Analiz Sonuçları

Ölçek	Çarpıklık (Skewness)	Basıklık (Kurtosis)
Matematiksel Yetkinlik Ölçeği	-0,579	1,449

Tablo-3'te verilen analiz sonuçları incelendiğinde, araştırmada elde edilen verilerin normal dağılım gösterdiği belirlenmiştir. Eğer çarpıklık ve basıklık değerleri +1,5, -1,5 ise elde edilen veriler normal dağılım göstermektedir (Tabachnick ve Fidell, 2013). Bu nedenle Matematiksel Yetkinlik Ölçeği değerlerinin normal dağılım gösterdiği belirlenmiştir.

2.4. Veri Analizi

Araştırma verilerinin değerlendirilmesinde, Beveridge (2004) tarafından tasarlanmış olan En iyi Cevaptan Ortalama Uzaklık (Mean Distance From Optimal-MDO) adlı hesaplama sistemi kullanılmıştır. Bu hesaplama sistemine göre, önce ankette yer alan olumlu maddelerin ortalamasını sonra olumsuz maddelerin ortalaması bulunmaktadır. Olumsuz maddeler için verilen her cevap kesinlikle katılıyorum-1, katılıyorum-2, kararsızım-3, katılmıyorum-4, kesinlikle katılmıyorum-5 ve olumlu maddeler için kesinlikle katılıyorum-5, katılıyorum-4, kararsızım-3, katılmıyorum-2, kesinlikle katılmıyorum-1 olarak kodlanmıştır. Daha sonra, aşağıdaki formül yardımıyla anketi cevaplayan öğretmenlerin her biri için MDO puanları hesaplanmıştır (Yazgan, Akkaya ve Memnun, 2013).

$$MDO = \frac{(X - 1) \cdot 19 + (5 - Y) \cdot 7}{26} \quad (1)$$

X = Olumlu maddelere verilen cevapların ortalaması

Y = Olumsuz maddelere verilen cevapların ortalaması

Formüldeki 19 ve 7 sayıları, sırasıyla anketteki olumlu ve olumsuz madde sayılarını göstermektedir. Paydada ise anketteki madde sayılarının toplamı yazılmıştır. Araştırmaya katılan sınıf öğretmeni ve okul öncesi öğretmenlerinin MDO puanları hesaplandıktan sonra, 1'den düşük puan alan öğretmenlerin iyi düzeyde, 1 ile 2 arasında

puan alan öğretmenlerin orta düzeyde ve 2'den yüksek puan alan öğretmenlerin ise düşük düzeyde matematiksel yatkinlığa sahip oldukları kabul edilmiştir (Beyers, 2011). Her bir branşta matematiksel yatkinlik düzeylerine ilişkin frekans ve yüzde değerleri hesaplanmıştır. Bununla birlikte, öğretmenlerin matematiksel yatkinliklerinin cinsiyete göre anlamlı derecede değişip değişmediğinin anlaşılması amacıyla bağımsız örneklem t-testi kullanılmıştır.

3. Bulgular

Bu araştırmada sınıf öğretmenleri ile okul öncesi öğretmenlerinin matematiksel yatkinlikleri incelenmiştir. Araştırmanın birinci problemi olan "Sınıf öğretmenleri ve okul öncesi öğretmenlerinin matematiksel yatkinlik düzeyleri nasıldır?" problemine ait bulgular Tablo-4'te verilmiştir.

Tablo-4: Öğretmenlerin Matematiksel Yatkinlik Anketi Maddelerine İlişkin Frekans ve Yüzde Değerleri

Madde No	Kesinlikle Katılmıyorum		Katılmıyorum		Kararsızım/ Fikrim Yok		Katılıyorum		Kesinlikle Katılıyorum		Toplam f
	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	
1	4	6,1	14	21,2	-	-	34	51,5	14	21,2	66
2	11	16,7	33	50	4	6,1	16	24,2	2	3	66
3	20	30,3	31	47	9	13,6	6	9,1	-	-	66
4	1	1,5	6	9,1	-	-	35	53	24	36,4	66
5	-	-	6	9,1	-	-	47	71,2	13	19,7	66
6	1	1,5	10	15,2	-	-	28	42,4	27	40,9	66
7	2	3	11	16,7	-	-	40	60,6	13	19,7	66
8	19	28,8	33	50	4	6,1	9	13,6	1	1,5	66
9	1	1,5	5	7,6	-	-	44	66,7	16	24,2	66
10	-	-	7	10,6	-	-	50	75,8	9	13,6	66
11	2	3	23	34,8	-	-	28	42,4	13	19,7	66
12	-	-	5	7,6	-	-	49	74,2	12	18,2	66
13	11	16,7	34	51,5	4	6,1	14	21,2	3	4,5	66
14	-	-	9	13,6	-	-	38	57,6	19	28,8	66
15	-	-	12	18,2	-	-	40	60,6	14	21,2	66
16	9	13,6	41	62,1	5	7,6	10	15,2	1	1,5	66
17	-	-	2	3	-	-	34	51,5	30	45,5	66
18	7	10,6	33	50	5	7,6	18	27,3	3	4,5	66
19	-	-	1	1,5	-	-	48	72,7	17	25,8	66
20	1	1,5	9	13,6	-	-	46	69,7	10	15,2	66

21	-	-	4	4,1	-	-	44	66,7	18	27,3	66
22	1	1,5	12	18,2	-	-	43	65,2	10	15,2	66
23	10	15,2	33	50	1	1,5	18	27,3	4	6,1	66
24	-	-	23	34,8	-	-	36	54,5	7	10,6	66
25	2	3	11	16,7	-	-	42	63,6	11	16,7	66
26	-	-	6	9,1	-	-	45	68,2	15	22,7	66

Tablo-4 incelendiğinde, 10. maddeye yüzde 75,8 ile “Katılıyorum” cevabının en yüksek cevaplama sahsına sahip olduğu görülmektedir. 12. maddeye “Katılıyorum” cevabını verenler ise yüzde 74,2 olduğu görülmüştür. 5, 10, 14, 15, 17, 19, 21, 24 ve 26. maddelere “Kesinlikle Katılmıyorum” cevabı veren bulunmamaktadır.

Araştırmanın ikinci problemi olan “Öğretmenlerin matematiksel yetkinlik düzeyleri bransa göre anlamlı düzeyde farklılaşmakta mıdır?” problemine ait bulgular Tablo-5 ve Tablo-6’da verilmiştir. Okul öncesi ve sınıf öğretmenlerinin matematiksel yetkinlik düzeylerinin branşlarına göre değişimine ilişkin analiz sonuçları Tablo-5’te gösterilmektedir.

Tablo-5: Öğretmenlerin Matematiksel Yetkinliklerinin Branşlarına Göre Dağılımına İlişkin Frekans ve Yüzde Değerleri

Yetkinlik Düzeyleri	Branşları					
	Okul Öncesi Öğretmeni		Sınıf Öğretmeni		Toplam	
	f	%	f	%	f	%
Düşük	1	3,3	2	5,5	3	4,5
Orta	28	93,4	31	86,2	59	89,4
Yüksek	1	3,3	3	8,3	4	6,1

Tablo-5’e göre, farklı branşlardaki öğretmenlerin yüzde 89,4’ünün orta düzeyde matematiksel yetkinliğe sahip olduğu anlaşılmaktadır. Yüksek düzeyde matematiksel yetkinliğe sahip olan öğretmenlerin sayısının az oluşu (yüzde 6,1) da dikkat çekicidir. Bununla birlikte okul öncesi öğretmenlerinin yüzde 93,4’ü orta düzeyde yetkinliğe sahipken, sınıf öğretmenlerinin yüzde 86,2’si orta düzey matematiksel yetkinliğe sahiptirler. Dikkat çekici diğeri bir durumda sınıf öğretmenlerinin yüzde 5,5’i düşük düzey matematiksel yetkinliğe sahip olmasıdır. Aşağıdaki Tablo-6’da Okul öncesi ve sınıf öğretmenlerinin matematiksel yetkinlik düzeylerinin branşlarına göre farklılaşmasına ilişkin t-testi sonuçları gösterilmektedir.

Tablo-6: Öğretmenlerin Matematiksel Yetkinliklerinin Branşlarına Göre Farklılaşmasına İlişkin t-testi Sonuçları

Branş	N	X	S	sd	t	p
Sınıf	36	2,52	0,38	66	0,51	0,62
Okul Ö.	30	2,47	0,39			

Yukarıdaki Tablo-6'dan çıkarılacak sonuç, sınıf öğretmenlerinin matematiksel yetkinlikleri ile okul öncesi öğretmenlerinin matematiksel yetkinlikleri arasında anlamlı bir farklılık bulunamamıştır ($t = 0,51$; $p > 0,05$). Sınıf öğretmenlerinin matematiksel yetkinlik puan ortalamaları ($X = 2,52$) okul öncesi öğretmenlerinin matematiksel yetkinlik puan ortalamalarından ($X = 2,47$) yüksek olduğu görülmektedir.

Araştırmanın üçüncü problemi olan "Öğretmenlerin matematiksel yetkinlik düzeyleri cinsiyetlerine göre anlamlı düzeyde farklılaşmakta mıdır?" problemine ait bulgular Tablo-7 ve Tablo-8'de gösterilmektedir. Öncelikle okul öncesi ve sınıf öğretmenlerinin cinsiyetlerine göre matematiksel yetkinliklerinin analiz sonuçları aşağıdaki Tablo-7'de verilmiştir.

Tablo-7: Öğretmenlerin Matematiksel Yetkinliklerinin Cinsiyete Göre Dağılımına İlişkin Frekans ve Yüzde Değerleri

Yetkinlik Düzeyleri	Cinsiyet					
	Kadın		Erkek		Toplam	
	f	%	f	%	f	%
Düşük	2	3,57	1	10	3	4,5
Orta	51	91,07	8	80	59	89,4
Yüksek	3	5,36	1	10	4	6,1

Yukarıdaki Tablo-7'de görüldüğü üzere kadın öğretmenlerin yüzde 91,07'si orta düzeyde matematiksel yetkinliğe sahiptirler. Erkek öğretmenlerin yüzde 10'u düşük düzeyde iken, kadın öğretmenlerin yüzde 3,57'si düşük düzeyde matematiksel yetkinliğe sahiptirler.

Aşağıdaki Tablo-8'de okul öncesi ve sınıf öğretmenlerinin matematiksel yetkinlik düzeylerinin cinsiyetlerine göre farklılaşmasına ilişkin t-testi sonuçları gösterilmektedir.

Tablo-8: Öğretmenlerin Matematiksel Yetkinliklerinin Cinsiyetlerine Göre Farklılaşmasına İlişkin t-testi Sonuçları

Cinsiyet	N	X	S	sd	t	p
Erkek	10	2,44	0,52	66	0,58	0,56
Kadın	56	2,51	0,32			

Tablo-8'den ortaya çıkan sonuca göre, erkek öğretmenlerin matematiksel yetkinlik puan ortalamaları ($X = 2,44$) kadın öğretmenlerin matematiksel yetkinlik puan ortalamalarından ($X = 2,51$) düşük olduğu tespit edilmiştir. Cinsiyet değişkenine göre öğretmenlerin matematiksel yetkinlikleri arasında anlamlı bir farklılık bulunmadığı görülmüştür ($t = 0,58$; $p > 0,05$).

4. Sonuçlar

Bu araştırmada, sınıf öğretmenleri ve okul öncesi öğretmenlerinin matematiksel yetkinlik düzeyleri ile öğretmenlerin matematiksel yetkinliklerinin branşa ve cinsiyete göre değişimi incelenmiştir. Bu kapsamda araştırmaya Balıkesir ili Savaştepe ilçesinde görev yapan 36 sınıf öğretmeni ve 30 okul öncesi öğretmeni olmak üzere toplam 66 öğretmen katılmıştır. Öğretmenlere online olarak 19 olumlu, 7 olumsuz toplam 26 maddeden oluşan 5'li likert tipinde "Matematiksel Yetkinlik Anketi" uygulanmıştır.

Araştırmaya katılan sınıf öğretmenleri ve okul öncesi öğretmenlerinin yüzde 89,4'ünün orta düzeyde matematiksel yetkinliğe sahip olduğu görülmüştür. Bu sonuçta (Yazgan ve diğ., 2013) tarafından yapılan araştırmayla benzer sonuca sahiptir. Yüksek düzeyde matematiksel yetkinliğe sahip olan öğretmenlerin sayısının az olduğu görülmüştür. Bununla birlikte okul öncesi öğretmenlerinin yüzde 93,4'ü orta düzeyde yetkinliğe sahipken, sınıf öğretmenlerinin yüzde 86,2'si orta düzey matematiksel yetkinliğe sahip oldukları belirlenmiştir. Dikkat çekici diğer bir durum da sınıf öğretmenlerinin yüzde 5,5'i düşük düzey matematiksel yetkinliğe sahip olduğu anlaşılmıştır.

Araştırmaya katılan okul öncesi öğretmenleri ile sınıf öğretmenlerinin matematiksel yetkinlikleri arasında anlamlı bir farklılık bulunmamıştır. Fakat sınıf öğretmenlerinin matematiksel yetkinlik puan ortalamaları, okul öncesi öğretmenlerinin matematiksel yetkinlik puan ortalamalarından yüksek olduğu görülmüştür. Çalışmada ayrıca öğretmenlerin matematiksel yetkinliklerinin cinsiyetlerine göre farklılaşmadığı tespit edilmiştir. Bu durum literatürdeki Royster, Haris ve Schoeps (1999) tarafından yapılan çalışmanın sonucunda elde edilen üniversite sosyal bilgiler öğrencilerinin matematiksel yetkinliklerinin diğer branşlara kıyasla daha düşük olduğu sonucu ile farklılık göstermektedir.

Matematik başarısıyla olumlu matematiksel yetkinliğin arasındaki ilişkinin araştırıldığı araştırmalarda öğrencilerin matematik başarılarıyla matematiksel yetkinlikleri arasında olumlu bir ilişki olduğu belirlenmiştir.

Her sınıf düzeyindeki öğrencilerle ve matematik öğreten tüm eğitimcilere de benzer çalışmaların yapılması önerilmektedir.

KAYNAKÇA

- Başer, N. ve Yavuz, G. (2003). "Öğretmen Adaylarının Matematik Dersine Yönelik Tutumları." Çevrimiçi: www.matder.org.tr
- Beveridge, R. (2004). Assessing College Students Mathematical Dispositions (Unpublished Master Thesis). University of Maine, the United States of America.
- Beyers, J. E. (2008). Development and Evaluation of an Instrument to Measure Prospective Teachers Dispositions with Respect to Mathematics. (Unpublished Doctoral Dissertation). University of Delaware.
- Beyers, J. (2011). Development and Evaluation of an Instrument to Assess Prospective Teachers Dispositions with Respect to Mathematics. *International Journal of Business and Social Science*, 2(16), 20-32.
- Büyüköztürk, Ş., Kılıç Çakmak, E., Akgün, Ö.E., Karadeniz, Ş., ve Demirel, F. (2019). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. (26. Baskı) Ankara: Pegem Akademi.
- De Corte, E., Verschaffel, L. ve Opt Eynde, P. (2000). "Self-Regulation: A Characteristic and a Goal of Mathematics Education." In *Handbook of Selfregulation* (pp. 687-726). Academic Press.
- De Corte, E. (2003). Intervention Research: A tool bridging the theory-practice gap in mathematics education? The Mathematics Education into the 21th Century Project Proceedings of the International Conference, The Decidable and the Undecidedable in Mathematics Education, September, Brno, Czech Republic.
- Kandemir Yörük, S. (2019). *Matematiksel Yetkinlik Ölçeği Uyarlama Çalışması (Yüksek Lisans Tezi)*. Balıkesir Üniversitesi, Balıkesir.
- Karasar, N. (2003). *Bilimsel Araştırma Yöntemi* (12. Baskı). Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Kayaaslan, A. (2006). *İlköğretim 4. ve 5. Sınıf Öğrencilerinin Matematiğin Doğası ve Matematik Öğretimi Hakkındaki İnançları* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Lin, S. W. ve Tai, W. C. (2016). A Longitudinal Study for Types and Changes of Students' Mathematical Disposition. *Universal Journal of Educational Research*, 4(8), 1903-1911.
- Park, H. (2004). The Effects of Divergent Production Activites With Math Inquiry and Think Alound of Student With Math Difficulty. Çevrimiçi: <http://repository.tamu.edu/bitstream/handle/1969.1/2228/etd-tamu-2004A-EPSY-park-1.pdf>
- Royster, D. C., Haris, M. K. ve Schoeps, N. (1999). "Dispositions of College Mathematics Students." *International Journal of Mathematical Education in Science and Technology*, 30(3), 317-333.
- Schoenfeld, A. (1992). Learning to Think Mathematically: Problem Solving, Metacognition and Sense Making in Mathematics. In D. A. Groups (Ed.), *Handbook of Research on Mathematics Teaching and Learning*. New York: Macmillan Publishing.

Tabachnick, B. G. ve Fidell, L. S. (2013). Using Multivariate Statistics (sixth ed.). Boston: Pearson.

Yazgan, Y., Akkaya, R. ve Memnun D. S. (2013). "Matematiksel Yetkinlik: İlkokul ve Ortaokul Öğretmen Adaylarının Yetkinlik Düzeylerinin Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi." Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 13(2), 77-88.

Ek-1 Matematiksel Yetkinlik Anketi Ölçeği Soruları

- 1- Matematik dersinde, (yapılması istenilirse dahi), matematiksel bağıntıları araştırmaya ve bu bağıntıları oluşturmaya çalışırım.
- 2- Genelde, matematik sınavlarına girdiğimde stres olurum.
- 3- Matematikle ilgili bir meslek seçmeseydim, üniversitede matematik dersi almamın bir gereği olmayacaktı.
- 4- Matematik, genelde birbirleriyle ilişkili kavramlardan oluşmaktadır.
- 5- Matematik dersinde, (yapılması istenilirse dahi), çeşitli muhakeme yöntemlerini kullanırım.
- 6- Matematik bilmeye ve öğrenmeye ihtiyacım var; çünkü öğretmen olmak istiyorsam matematik bilmeliyim.
- 7- Genelde, matematik dersinde belirttiğim ifadelerin doğruluğunu göstermeye çalışırım.
- 8- Genelde, okulda matematikle uğraşmaktan hoşlanmam.
- 9- Matematik öğrenmeye yönelik yaptığım tüm çalışmalar, benim için değerlidir.
- 10- Matematikte bir konuyu çalışırken, o konunun diğer konular ile nasıl bağlantılı olabileceğini de anlamaya çalışırım.
- 11- Okul dışındaki zamanda da matematikle uğraşmaktan hoşlanırım.
- 12- Genelde, matematik anlamlandırılması gereken bağlantılı bir sistemdir.
- 13- Genel itibarıyla matematik derslerinde problem çözerken strese girerim.
- 14- Matematik dersi almak zorunlu olmasa bile almak isterim; çünkü o derslerde öğreneceğim şeylerin ileride faydalı olacağını düşünüyorum.
- 15- Farklı sınıf düzeylerinde öğretilen matematik konularının nasıl ilişkilendirildiğini görmeye çalışırım.
- 16- Genel itibarıyla matematiği, sadece hesap yapmak için kullanırım.
- 17- Bir matematik dersinde öğrendiklerimiz, diğer matematik dersinde öğreneceklerimize yardımcı olabilir.
- 18- Genelde, sınava girdiğimde stres olurum.
- 19- Matematik, içindeki farklı kavramların nasıl ilişkilendirileceğini düşünmeyi gerektirir.
- 20- Genelde, matematiksel problemleri çözmek için gereken yolları adım adım öğrenmek benim için kolaydır.
- 21- Matematikteki çoğu konu birbirleriyle ilişkilidir.
- 22- Bir şeyin doğruluğunun gösterilmesi istenilirse bile, matematik dersinde bir şeyi nasıl yaptığımı açıklamak için matematiksel muhakemeyi ve doğrulamayı kullanırım.
- 23- Genelde, matematik sınavlarında, diğer sınavlara göre daha stresli olurum.
- 24- Öğretmen zorunlu kılmasa bile, matematiksel bir olayı açıklamak için çeşitli önermeler geliştirir ve onları denerim.

- 25- Okulda matematik ile uğraşmaktan hoşlanırım.
- 26- Genelde matematik anlamlandırıldıktan sonra öğrenilen, bağlantılı bir sistemdir.

WALTERS SANAT MÜZESİ'NDE BULUNAN, HAYVAN TASVİRLERİ VE ANLAMLARINA DAİR BİR MURAKKA ÖRNEĞİ

An Example of Murakka on Animal Definitions and Meanings in The Walters Art Museum

Sevda EMLAK*

Özet

Kitap sanatlarında önemli bir yer tutan hat ve tezhip sanatı ile minyatür tasvirleri albümlerde sıkça karşımıza çıkmaktadır. Eşsiz Türk sanatı örneklerinin yer aldığı alanlardan biri de murakka'lardır.

Murakka'lar (Albüm); Genel olarak Hüsn-i hat yazı örneklerinin yer aldığı albümlerdir. XV. yüzyılda en eski örneklerine rastlanılan murakkalar, kıt'aların bir araya gelmesi ile oluşturulmaktadır. Çeşitli hat yazıların bir araya getirilerek oluşturulduğu murakkalarda cilt, tezhip ve minyatür tezyinatına rastlamak mümkündür. Murakka'larda kullanılan süsleme tekniklerinden biri de halkar bezemeleridir. Özellikle el yazma eserlerin yazılı sayfa kenarlarında sıkça rastladığımız halkar tezyinatı, levhaların yazı alanı etrafına yapılan süslemelerdir. Yazının şekline göre yapılan bezemelerdir. Halkar tezyinatında tercih edilen motiflerden biri de hayvan figürleridir.

Araştırmada XVIII. yüzyıl Osmanlı döneminin müstesna albüm örneğinin hayvan figürleri incelenmiştir. Amerika'daki Walters Sanat Müzesinde W.673 numara ile İslam koleksiyonunda yer alan eser 1167/1754 İran menşeli olup Farsça yazılmıştır. Araştırmanın amacı murakkada yer alan hayvan figürlerinin mitolojik anlamlarına yer verilerek eserdeki kompozisyon, renk ve tasvir özelliklerini değerlendirmektir.

Araştırmanın sonucunda; albümün, on mukavvadan oluştuğu anlaşılmaktadır. Albümde 1b ile 8a varak aralığındaki kıtaların etrafında bağımsız formda yerleştirilen hayvan figürlerinin yer aldığı gözlemlenmiştir. Eserde leylek, tavşan, dağ keçisi, ceylan, pars, ejderha, boğa, aslan, uzun boynuzlu keçi gibi hayvan figürleri yer almaktadır. Hayvan figürlerinin yanı sıra minyatür tasvirlerinde sıkça rastladığımız ağaç, küçük yer bitkileri,

* Dr. Öğr. Üyesi, İzmir Demokrasi Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Geleneksel Türk Sanatları Bölümü, sevda.emlak@idu.edu.tr, ORKID ID: 0000-0001-5311-6726

kayalar ve bulut motifleri görülmektedir. Albümün tezyinatında yer alan bazı varakların süslemelerinde silinmeler olmasına karşın murakkanın muhafazasının iyi durumda olduğu anlaşılmaktadır. Eser, murakkalarda kullanılan tezyinat açısından farklı ve özel bir nüshadır.

Anahtar Kelimeler: Murakka, Hayvan Mitolojisi, Tasvir

Abstract

The art of calligraphy and illumination, which has an important place in book arts, and miniature depictions are frequently encountered in albums. One of the areas where unique examples of Turkish art take place is murakka.

Murakkas (Album); In general, they are albums with examples of calligraphy. Murakkas, the oldest examples of which are encountered in the XV century, are formed by the combination of continents. It is possible to see binding, illumination and miniature ornaments in the murakkas where various calligraphy writings are brought together. One of the decoration techniques used in Murakka is the halkar decorations. The halkar decoration, which we frequently encounter on the margins of the manuscripts, is the decorations made around the writing area of the plates. They are decorations made according to the shape of the writing. Animal figures are one of the preferred motifs in halkar decoration.

In the research, the animal figures of the exceptional album sample of the XVIII century Ottoman period were examined. The work, which is in the Islamic collection at the Walters Art Museum in America with the number W.673, is of 1167/1754 Iranian origin and written in Persian. The aim of the research is to evaluate the composition, color and depiction features in the work by giving place to the mythological meanings of the animal figures in the murakka.

As a result of the research; It is understood that the album consists of ten cardboard. In the album, it has been observed that there are animal figures placed independently around the continents between 1b and 8a foils. In the work, there are animal figures such as storks, rabbits, mountain goats, gazelles, leopards, dragons, buffaloes, lions, long-horned goats. In addition to animal figures, tree, small ground plants, rocks and cloud motifs, which we frequently encounter in miniature depictions, are seen. Although some of the foils in the decoration of the album have been erased, it is understood that the guard is in good condition. The work is a different and special copy in terms of the decoration used in Murakka.

Keywords: Murakka, Animal Mythology, Depiction

1. Giriş

Murakka'lar; Hat sanatı veya tezhip, minyatür, cilt gibi kitap sanatları örneklerinin bulunduğu albümlerdir. Arapça'da "yamalı" manasında kullanılan "murakka" kelimesi albüm anlamındadır. Aslı "murakaa" olan kelime Farsçadan Türkçe'ye "murakka" şeklinde geçmiştir. Çoğul olarak da murakkaâttır. Bir murakka tasarımında kıt'alar, germe

usulüne göre hazırlanarak bir mukavvaya yapıştırılır. Etrafına bezeme yapıldıktan sonra aynı boyutlarda kesilerek sırt sırta getirilir. Üç kenarından ince bir deri veya kumaş şerit ile birbirine tutturulur. Bu şeritler aynı zamanda kıt'a kenarlarının yıpranmasını önler. Daha sonra bu ikili kıt'a yine deri veya kumaş bir şeritle dibinden bir başka ikili kıt'aya bağlanır. Bütün kıt'alar bir araya getirilerek murakka klasik üslûpta ciltlenir ve üzerine kap geçirilir (Derman, 2006, s. 204-205). Kıtaların bir araya getirilmesi ile yapılan murakka'larda hat sanatından sonra en çok rastladığımız tezhip sanatıdır. Albümlerin süslemesinde tezhip sanatı, klasik tezhip ve halkar tezhibi şeklinde yer almaktadır. Bu süslemelerde tam stilize, yarı stilize motifler ve hayvan figürlerinin kullanıldığı görülmektedir. Bilhassa albümlerde karşımıza çıkan hat yazısının etrafında yer alan halkar süslemeleri yazının biçim ve formuna uygun ölçüler ile dikdörtgen ya da kare şeklinde yapılmaktadır. Sırf altın ile yapılan halkar süslemelerde çoğu zaman tahrir çekilmez ancak çekilirse tahrirli halkar denilir. Altından gölgeler konulan halkarlar da mevcuttur. (Mesera, Kazancıgil, 2007, s. 215). Oldukça gösterişli olan uygulamalar bulunmaktadır. Halkâri bezemelerden açık renkli zeminde tahrirli halkâri, zer şikaf denilen renkli halkâri, renkli lal mürekkebi ile motiflerin uçlarına kullanılan foyalı halkâri, koyu zemin üzerine yapılan süsleme çeşitlerinin olduğu bilinmektedir (Özkeçeci ve Özkeçeci, 2007, s.146).

İslami bezemelerde kullanılan çoğu motifin halkar süslemelerinde kullanıldığı görülmüştür. Birinci sırada yer alan Hatâyî grubu ve daha sonra sırası ile rûmîler, bulutlar ve bilhassa hayvan motiflerinin sıkça kullanıldığına rastlanmaktadır. Halkar süslemelerinde özellikle Herat ve İran (bilhassa Safevî devri) örneklerinde hem efsanevî hayvan motifleri hem de aslan, tavşan, ceylan, leylek gibi hayvanların üslûplaştırılmış örneklerinin bol miktarda yer aldığı görülmektedir (Derman, 1997, s. 365-367). Muhtelif örnekleri olan halkâr bezemelerinde resmedilen hayvan tasvirlerinin bir örneğini de eserimizde görmekteyiz.

Murakka'da leylek, tavşan, dağ keçisi, ceylan, pars, ejderha, boğa, aslan, kuş, ayı, uzun boynuzlu keçi, tilki hayvan figürlerine yer verilmiştir. Murakka'nın halkar tasarımında resmedilen hayvan figürlerinin Türk kültüründeki anlam ve özellikleri incelendiğinde;

Leylek; Sıcaklığı, baharı ve yeniden doğuşu simgelemesinden de anlaşılacağı üzere, yağmurun yağması ve rüzgârın esmesi hususunda emirler verebilen İ-ci-Ni-su-tu'nun eşlerinden "yaz tanrısının kızından dünyaya gelmiştir. Leyleğin insan soylu olması "yağmurun yağması ve rüzgârın esmesi hususunda emirler verebilen" İ-ci-Ni-su-tu ile "yaz tanrısı"nın kızından doğması Türk inanç ve düşünce sisteminde yer alan bazı kutsal kuşlarla ilgili inanışlardan bütünüyle bağımsız olmadığını göstermektedir (Ögel, 2003, s. 27). Söz konusu rivayetten de anlaşılacağı üzere leylek, insan soyundan gelmiştir (İsümbeli, İrinça, 2005, s.215). Türk mitolojisinde çok önemli bir motiftir (Ögel, 2010, s. 27).

Tavşan; Türk kültüründe fazla yer tutmayan ancak erken devirlerde renginden dolayı beyaz tavşanın göğe, siyah tavşanın ise yer unsurlarına işaret ettiği bilinmektedir. Tavşan ayrıca on iki hayvanlı takviminde yıl simgelerinden biridir. İslamiyet'ten sonra Türk tasavvurlarında tavşan bolluk, kurnazlık ve iyi şansın simgesi olarak anlatılmaktadır. Orta çağ Türk İslam dünyasında ve hatta günümüzde de uğursuz olarak kabul edildiği bilinmektedir. Bu sebepten ötürü tavşan günümüz minyatürlerinde olumsuz olarak da

tasvir edilebilir (Çoruhlu, 2011, s.180-181). Tavşan metaforu genellikle nefsini yenerek galip gelen hür olan akıl ile geleceği kavrayan akıl olarak karşımıza çıkmaktadır (Nur, 2012, s. 29-47).

Dağ keçisi; Gök unsuruna atfedilen bütün özellikler koyun, koç ve keçiler için de söz konusudur. Ancak koyun ve keçi (beyaz olmayan renkte) zaman zaman yer tanrısının hayvanı da sayıldığından özellikle matem törenlerinde yere de kurban ediliyordu. Zıt kavramların mücadelesini gösteren hayvan mücadele sahnelerinde koyun ve dağ keçileri mağlup olan, yani olumsuz unsur olarak yer almıştır. Koç ya da dağ keçisi şekli bazen hanedan arması olarak da kullanılmıştır. Dağ keçileri geyikte olduğu gibi av kültürüyle bağlantılıdır. Ayrıca Taoizm'deki kutlu dağ efsanesinde bu hayvanlar sığın otundan yiyerek ölümsüz oldukları için ölümsüzlük simgesiydi (Çoruhlu, 2002, s. 50).

Ceylan; masumiyetin, nazikliğin ve hak terbiyesi almış kişilerin simgesidir (Nur, 2012, s. 29-47). Eski Türk İnançlarında ceylan genellikle Burkan'ın (Buda) aydınlanmaya ermeden önce hayvan olarak yaşadığı hayat devrelerinden birine işaret etmektedir. Yine jatakalardan birinde, Buda ceylanların hükümdarı idi (Çoruhlu, 2002, s. 50, Çağatay, 1945) s. 29-33).

Pars; Türklerin on iki yılından biri (Çoruhlu, 2002, s. 169) Dört anayönden birine ait olan ak ya da benekli pars, dört büyük yıldız grubundan birinin de timsalidir (Çoruhlu, 2002, s.137)

Ejderha; Türk kültüründe temel olarak iki çeşit sembolizme sahiptir. Bu sembolizm yer ve gök unsurları ile ilişkilidir (Çoruhlu, 2014, s. 30-31). Ejderha bütün dünyada Çin mitolojisi ve sanatına ait kabul edilirse de Türk mitolojisi ve sanatında da büyük yer tutmuştur. Bu masal hayvanı, gök ve yer-su unsurlarına bağlı olarak geniş bir uygulama alanı bulmuştur. Türklerde özellikle erken dönemlerde bereket, refah, güç ve kuvvet simgesi olarak kabul edilmiştir. Bu efsanevi yaratık, Ön Asya kültürleriyle ilişkiye geçildiğinde bu anlamları zayıflamış ve daha çok alt edilen kötülüğün simgesi olmuştur (Çoruhlu, 2002, s.132-133).

Boğa; Türk kültüründe yer unsuru içinde değerlendirilmekle beraber bazı anlamları ile gökle ilişkilendirilmiştir (Çoruhlu, 2011, s.168). Boğa ve Manda ilkel toplumlarda bereket tanrısı olarak kabul edilmiştir (Beydiz, 2016, s. 124). Eski Türklerde özellikle boğa ya da öküz alplik ongunu ya da timsaliydi. Dede Korkut hikayelerinde de boğa güç, kuvvet ve yiğitlik simgesidir. Bu hikayelerde ya da Şehname 'deki bazı hikayelerin kahramanlarının bu anlamı ifade etmek üzere boğayı alt ettiklerini görüyoruz (Çoruhlu, 2002, s.145-146).

Aslan; Yiğitliğin, cesaretin, çalışmanın, kendi işini kendinin halletmesinin, mertliğin ve hakikate teslim olmanın simgesidir (Nur, 2012, s. 29-47). Çoğu toplumda Aslan hayvan mücadele sahnelerinde koç, geyik, boğa gibi hayvanları avlarken çizilmiş resimlerdir. Aslan'ın bu özelliği onun güçlü, egemen bir sembol olduğunu ifade etmektedir. Türk Mitolojisinde hayvan mücadele sahnelerinde Aslan gök unsuruna uygun olarak zafer kazanan durumdadır. Savaş, zafer, iyinin kötüyü yenmesi, kudretin ve kuvvetin simgesi olmuştur. Aslanın postu ve yelesi yiğitliği temsil etmektedir (Beydiz, 2016, s. 21, Çoruhlu, 2012, s. 159).

Ayı; Türkler ve çevrelerindeki topluluklarda görülen orman kültürünün, birtakım Türk topluluklarındaki ayı kültü ve simgeciliğinin temelini oluşturduğu anlaşılıyor. Ayı orman

tanrısı ya da orman ruhunun simgesidir (Çoruhlu, 2002, s.140). İslamiyet'ten sonra daha çok kaba kuvvet, aptallık ve kötülüğün sembolü olarak olumsuz anlamlar kazanmıştır (Beydiz, 2016, s. 70) Ayı metaforu Mevlana'nın Mesnevi'sinde ahmak, ince düşünemeyen için kullanılmaktadır (Nur, 2012, s. 29-47).

Kuş; Türklerde Gök Tanrı'nın idaresindeki bir varlıktır ve kutsaldır. Bundan dolayı da kuş, insan için uğurlu bir canlıdır (Ögel,1993, 129). Türk kültürü masallarında, hikayelerinde ve şiirlerimizde pek çok kuş türüne rastlanır. Şamanizm inancında yansımasını bulan pek çok kuş, şamanların elbiselerinde arma olarak yer aldığı gibi, bayrakta veya hakanın çeşitli tasvirlerinde de yer almıştır (Sever, 1999, 83-88).

Tilki; Altaylılar ve Yakutlarda tözler arasında tilkinin de yer alması onun eski çağlarda ata simgesi olduğuna işaret etmektedir. Türklerde de hilekâr ve kurnaz bir hayvan olarak tanınıyordu. İslamiyet'te tilki daha ziyade yalancılığın, hilekarlığın, korkaklığın ve kurnazlığın simgesi olmuştur. Mahzen-i Esrar, Mesnevi, Kelile ve Dimne gibi çeşitli eserlerde alegori olarak kullanımları söz konusudur (Çoruhlu, 2002, s.157, Çoruhlu, 2011, s.181-182). Mesnevi'de kurbanlarını kandıran tamahkar, korkakların karşısında eğilmesi için secde eden, menfaat peşinde koşanları sembolize etmiştir (Nur, 2012, s. 29-47).

2. Yöntem

Çalışma betimsel bir araştırma yöntemine dayalıdır. Araştırmanın verileri Walters Sanat Müzesi dijital veri tabanından elde edilmiştir. Araştırmanın konusu Müzenin koleksiyonunda bulunan W.673 envanter albümünün halkari bezemelerindeki hayvan tasvirlerinin Türk Kültüründeki anlamları ve albümdeki betimlemeleri olarak belirlenmiştir. Albümdeki halkar süslememesindeki hayvan figürleri tespit edilerek, tezyinatlı varakların süsleme özellikleri hakkında bilgi verilmiştir.

3. Bulgular

Çalışmamızda XVII. yüzyıl Osmanlı dönemi padişahlarından III. Osman (1167/1754) mührü bulunan hat ve tezhip albümünün halkar tezyinatındaki hayvan figürlerinin Türk kültüründeki anlamları incelenmiştir. Eser Amerika'da Walters Sanat Müzesinin İslam koleksiyonunda, W.673 envanter numarası ile kayıtlıdır. Murakka İran menşeli Farsça yazılmış bir şiirdir. Walters Sanat Müzesine, 1931'de Henry Walters tarafından miras bırakılmıştır. Eserin boyutları 14,0 cm genişlik, 25,0 cm yükseklik, yazılı yüzeyi 5,5 cm genişliğinde ve 8,5 cm yüksekliğindedir.

Resim 1. Murakka'nın Cildinin Dış ve İç Kabı

Eserin cilt (Resim 1) özellikleri değerlendirildiğinde; koyu kahverengi deri üzerine beyzi formda dilimli şemse uygulandığı görülmektedir. Dış kabında tam stilize motifler

uygulanarak, alttan ayırma şemse yapılmıştır. Peñç motifi merkez alınarak oluşturulan tasarımda gonca ve yaprak motiflerine de yer verilmiştir. Cildi iyi durumda olan eserin motiflerinde bir bozulma bulunmamaktadır. Motifler kabartılarak cilt renginde bırakılan ve zemini altınlanan şemse klasik formda yapılmıştır. Şemsenin iki ucuna salbekler yapılarak içine peñç motifi uygulanmıştır. Eserin iç kabının tezyinatında ise açık kahverengi zemin üzerine rumi motifleri ile tasarım yapılmıştır. Dört dilime ayrılan şemsenin zemininde siyah, kobalt mavisi ve kırmızı renkler kullanılmıştır. Şemsenin iki ucuna siyah rumi motifleri ile salbekler yapılmıştır. Eserin cildi iyi durumdadır.

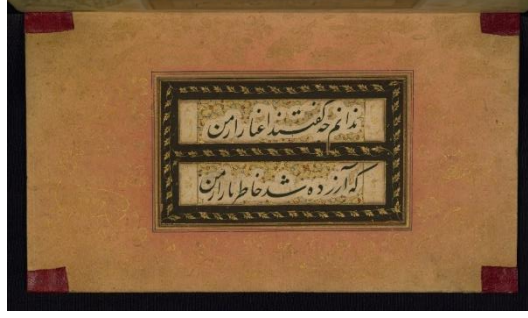
Resim 1. Varak 1b

Eserin nohudi renkte olan 1b (Resim 2) varağın tezyinatında nestalik hattı ile "Bismillahirrahmanirrahim" yazılmıştır. Yazının istif ve harekelerine göre peñç ve yaprak motifleri ile alt ve üstüne beynessutur tezhibi yapılmıştır. Cetvel ile dikdörtgen forma kavuşturulan yazının başlık kısmına klasik tezhip uygulanmıştır. Kobalt mavisi bir zemin üzerine rumilerle oluşturulan desende peñç, gonca, yaprak ve rumi motifleri kullanılmıştır. Başlık formunun etrafına altın zemin üzerine siyah renkle zencerek uygulanarak üst tarafına taç formu uygulanmıştır. Dendanlar ile çevrilen taç formunda mavi ve altın olarak zemin ikiye ayrılmıştır. Rumi, peñç, gonca ve yaprak motifler mavi, mor, altın ve sülyen ile renklendirilmiştir. Taç formunun etrafına siyah ve altın ile dendanlar yapılarak mavi tığlarla nihayetlendirilmiştir. Yazı ve başlık tezhibinin üç tarafına sülyen, yeşil, altın ve mavi renklerle cetvel uygulanarak dört tarafına serbest halkar süslemesi yapılmıştır. Halkar süslemesinde sadece altın kullanılarak hayvan ve bitki motiflerine yer verilmiştir. Hayvan figürlerinden tavşan, dağ keçisi ve leylek tasvirleri yer almıştır. Yapraklı ağaçlar, küçük yer bitkileri, minyatürlerde sık rastladığımız bitkilerin dallarının diplerinde betimlenen küçük kaya resimleri, gökyüzündeki bulutlar halkâr tasarımında tasvir edilmiştir. Bahar havasında resmedilen süslemenin sol sayfa kenar süslemelerinin üzerinde Sultan İkinci Beyazıt dönemine ait bir mühür bulunmaktadır. Mühürün altında Sultan Osman Hanı öven terkipler yer almaktadır. Bu cümlede "Es-sultanü's-a'zam u mu'azzam es-sultanü's-sultanü's-sultan ebu'l-muhammed Osman han es-sultan Mustafa han adamullahu ve'llahu ve ... saltana ve ... asrü'l-hac ibrahim şanif ... evkafü'l-harameyn el-harameyn asr"¹²⁸ ifadeleri yer almıştır. Mustafa Hanın oğlu sultanlar sultanı Osman Hanın ünvanları ile onu yücelten övgülere yer verilen cümlenin en sonunda ise Harmeyn vakfı görevlisi İbrahim Şanif'in ismi yer almaktadır.

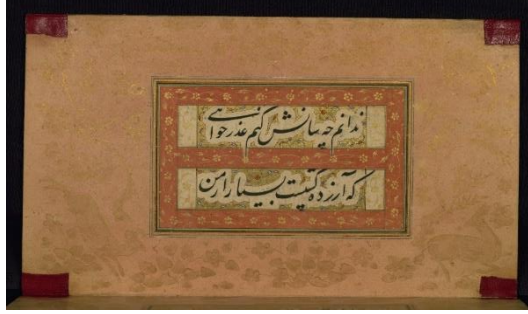
¹²⁸ Bakırcı, F. (2020), Terkipleri Çevirip Değerlendiren, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Eski Türk Dili Bilim Dalı Öğretim Üyesine katkılarında Dolayı Teşekkür Ederim.

Resim 3.Varak 2a

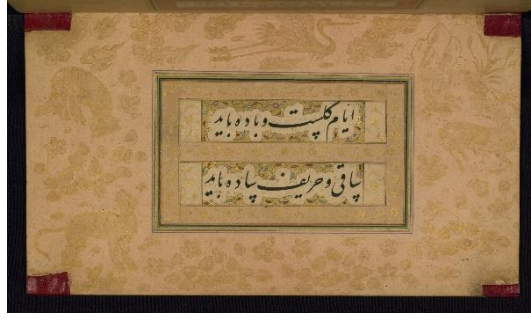
Eserin 2a (Resim 3) varağında nohudi renk zemin üzerine halkar süslemesi yapılan murakkada nestalik hat ile iki satır yazı alanı oluşturulmuştur. Yazının istif ve hareketlerine göre altın zemin üzerine, penç, gonca ve yaprak motifleri ile beynessutur tezhibi uygulanmıştır. Yazının sağ ve sol kısmına penç, yaprak motifleri ile küçük koltuklar oluşturularak altınla sade bir bezeme yapılmıştır. Yazıların arası ve etrafı cetveller ile ayrılmıştır. Bordür süslemesinde siyah zemin üzerine altınla hançer yaprakları yapılmıştır. Bordürün etrafına sülyen, siyah, yeşil, altın, kırmızı, mor kuzular çekilmiştir. Yazının dört tarafına halkar süslemesi uygulanmıştır. Sadece altın ile bezenen halkar bezemesinde hayvan ve bitki figürleri yer almaktadır. Tasvirlerde bulunan bazı figür ve bitkiler çok iyi tespit edilememiştir. Ancak belirlenen hayvan betimlemelerinin dağ keçisi, leylek ve tilki figürleri olduğu anlaşılmaktadır. Doğada kullanılan motiflerden ise yapraklı ağaçlar, küçük yer bitkileri, ağaç ve çiçek diplerinde resmedilen küçük kaya resimleri ayrıca gökyüzünde tasvir edilen bulutların halkâr tasarımında kullanıldığı belirlenmiştir.

Resim 4.Varak 2b

Eserin 2b (Resim 4) varağında nohudi renk zemin üzerine halkar süslemesi yapılan murakkada nestalik hat ile iki satır yazı alanı oluşturulmuştur. Yazının istif ve hareketlerine göre altın zemin üzerine, penç, gonca ve yaprak motifleri ile beynessutur tezhibi uygulanmıştır. Yazının sağ ve sol kısmına penç, yaprak motifleri ile küçük koltuklar oluşturularak altınla sade bir bezeme yapılmıştır. Yazıların arasına ve etrafına cetveller çekilerek açık kiremit renk bir zemin üzerine, penç ve yaprak motifleriyle bordür süslemesi yapılmıştır. Bordürün etrafına yeşil, siyah, altın kuzular çekilmiştir. Yazının dört tarafına yapılan halkari süslemede hayvan figürlerinden dağ keçisi, ceylan ve tilki yer almıştır. Sadece altın ile bezenen halkar süslemesinde yazının üst kısmında bulunan bazı figür ve bitkiler çok iyi tespit edilememiştir. Süsleme öğelerinden yapraklı ağaçlar, küçük yer bitkileri, ağaç ve çiçek dallarının diplerinde küçük kaya resimleri ayrıca gökyüzünde bulutların tasvir edildiği görülmektedir.

Resim 5. Varak 3a

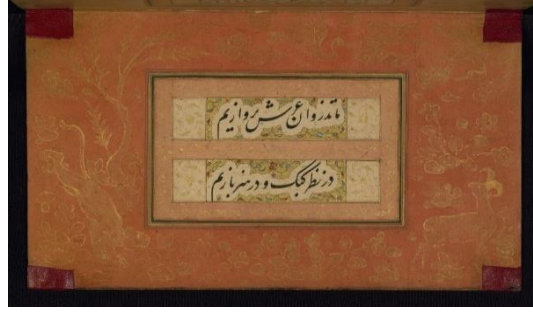
Eserin 3a (Resim 5) varağında nohudi renk zemin üzerine halkar süslemesi yapılan murakkada nestalik hat ile iki satır yazı alanı oluşturulmuştur. Yazının istif ve harekelerine göre altın zemin üzerine, penç, gonca ve yaprak motifleri ile beynessatur tezhibi uygulanmıştır. Yazının sağ ve sol kısmına penç, yaprak motifleri ile küçük koltuklar oluşturularak altınla sade bir bezeme yapılmıştır. Yazıların arası ve etrafı cetvelle ayrılarak nohudi renkte bir zemin üzerine altınla, penç ve yaprak motifleri ile bordür süslemesi uygulanmıştır. Bordürün etrafına yeşil, siyah, altın ve mor kuzular çekilmiştir. Yazının dört tarafına yapılan halkar süslemesinde hayvan figürlerinden ayı, leylek, ceylan ve pars tasvirleri yer almıştır. Altın ile bezenen halkar bezemesinde küçük yer bitkileri ve çiçeklerin diplerinde küçük kaya tasvirleri yapılmıştır. Tabiatta bulunan öğelerden dağ ve bulut betimlemeleri de tasarımda sade, bağımsız bir şekilde yer almıştır.

Resim 6. Varak 3b

Eserin 3b (Resim 6) varağında nohudi renk zemin üzerine halkar süslemesi yapılan murakkada nestalik hat ile iki satır yazı alanı oluşturulmuştur. Yazının istif ve harekelerine göre altın zemin üzerine, penç, gonca ve yaprak motifleri ile beynessatur tezhibi uygulanmıştır. Yazının sağ ve sol kısmına penç, yaprak motifleri ile küçük koltuklar oluşturularak altınla sade bir bezeme yapılmıştır. Yazıların arası ve etrafı cetvelle ayrılarak açık yavru ağız zemin üzerine altınla, penç ve yaprak motifleri ile bordür süslemesi yapılmıştır. Bordürün etrafına yeşil, siyah, altın ve mor kuzular çekilmiştir. Dört tarafına yapılan halkar süslemede boğa, pars ve tilki figürleri yer almıştır. Altın ile bezenen halkar bezemesinde yapraklı ağaçlar, küçük yer bitkileri ve çiçeklerin diplerinde küçük kayalar yalın bir şekilde bağımsız olarak yer almıştır.

Resim 7. Varak 4a

Eserin 4a (Resim 7) varağında açık kiremit renk zemin üzerine halkar süslemesi yapılan murakkada nestalik hat ile iki satır yazı alanı oluşturulmuştur. Yazının istif ve hareketlerine göre altın zemin üzerine, penç ve yaprak motifleri ile beynessutur tezhibi uygulanmıştır. Yazının sağ ve sol kısmına penç, yaprak motifleri ile küçük koltuklar oluşturularak altınla süsleme yapılmıştır. Yazıların arası ve etrafı cetvelle ayrılarak yavruağzı zemin üzerine altınla, penç ve yaprak motifleri ile bordür süslemesi yapılmıştır. Bordürün etrafına yeşil, siyah, altın kuzular çekilmiştir. Dört tarafına yapılan halkari süslemede hayvan figürlerinden pars, dağ keçisi ve iki leylek yer almıştır. Sadece altın ile bezenen halkar bezemesinde yapraklı ağaçlar, küçük yer bitkileri, ağaç ve çiçek dallarının diplerinde küçük kaya resimleri ayrıca gökyüzünde bulutlar tasvir edilmiştir.

Resim 8. Varak 4b

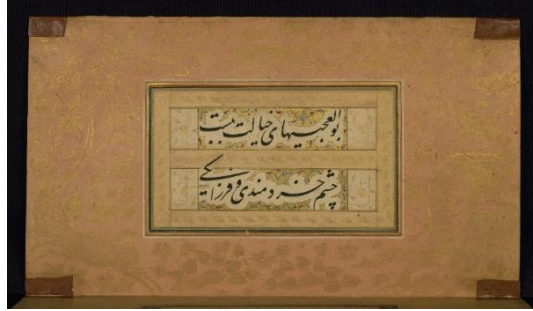
Eserin 4b (Resim 8) varağında koyu kahverengi zemin üzerine halkar süslemesi yapılan murakkada nestalik hat ile iki satır yazı alanı oluşturulmuştur. Yazının istif ve hareketlerine göre altın zemin üzerine, penç ve yaprak motifleri ile beynessutur tezhibi uygulanmıştır. Yazının sağına ve soluna penç ve yaprak motifleri ile koltuk süslemesi yapılmıştır. Yazıların arası ve etrafı cetvelle ayrılmış ve açık kiremit renk zemin üzerine penç ve yaprak motifleri ile bordür süslemesi uygulanmıştır. Bordürün etrafına yeşil, siyah ve altın kuzular çekilmiştir. Dört tarafına yapılan halkari süslemede dağ keçisi, leylek, tilki ve ejderha figürleri resmedilmiştir. Sadece altın ile bezenen halkar süslemesinde yapraklı ağaçlar, küçük yer bitkileri, ağaç ve çiçek dallarının diplerinde küçük kaya resimleri ayrıca gökyüzünde bulut tasvirleri yer almıştır.

Resim 9. Varak 5a

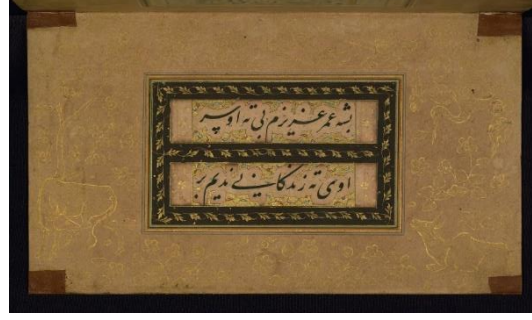
Eserin 5a (Resim 9) varağında nohudi renk zemin üzerine halkar süslemesi yapılan murakkada nestalîk hat ile iki satır yazı alanı oluşturulmuştur. Yazının istif ve hareketlerine göre altın zemin üzerine, penç ve yaprak motifleri ile beynessutur tezhibi uygulanmıştır. Yazının sağına ve soluna penç ve yaprak motifleri ile koltuk süslemesi yapılmıştır. Yazıların arası ve etrafı cetvelle ayrılarak açık kiremit renkte zemin üzerine altınla, penç ve yaprak motifleri ile bordür süslemesi uygulanmıştır. Bordürün etrafına yeşil, siyah ve altın ile kuzular çekilmiştir. Yazının dört tarafına yapılan halkari süslemede hayvan figürlerinden dağ keçisi, tilki ve leylek tasvirleri görülmektedir. Gökyüzündeki bezemelerde silinmeler olduğu için leylek figürü diğer varaklardaki leylek süslemeleri incelenerek figürün çiziminden yola çıkılarak tespit edilmiştir. Sadece altın ile bezenen halkar bezemesinde yapraklı ağaçlar, küçük yer bitkileri, ağaç ve çiçek dallarının diplerinde küçük kaya resimleri ayrıca gökyüzünde bulutlar tasvir edilmiştir.

Resim 10. Varak 5b

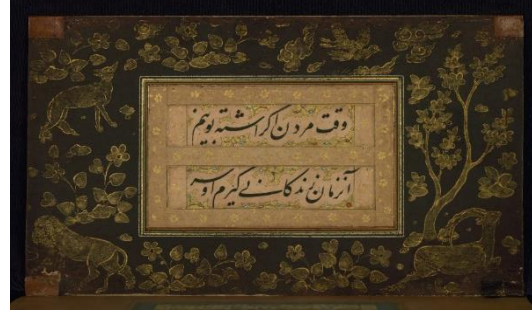
Eserin 5b (Resim 10) varağında nohudi renk zemin üzerine halkar süslemesi yapılan murakkada nestalîk hat ile iki satır yazı alanı oluşturulmuştur. Yazının istif ve hareketlerine göre altın zemin üzerine, penç ve yaprak motifleri ile beynessutur tezhibi uygulanmıştır. Yazının sağına ve soluna penç ve yaprak motifleri ile koltuk süslemesi yapılmıştır. Yazıların arası ve etrafı cetvelle ayrılarak açık nohudi renkte zemin üzerine altınla, penç ve yaprak motifleri ile bordür süslemesi yapılmıştır. Bordürün etrafına yeşil, siyah ve altın ile kuzular çekilmiştir. Yazının dört tarafına yapılan halkari süslemede dağ keçisi, tilki ve ejderha figürleri yer almıştır. Sadece altın ile bezenen halkar bezemesinde yapraklı ağaçlar, küçük yer bitkileri, ağaç ve çiçek dallarının diplerinde küçük kaya resimleri ayrıca gökyüzünde bulutlar tasvir edilmiştir.

Resim 11. Varak 6a

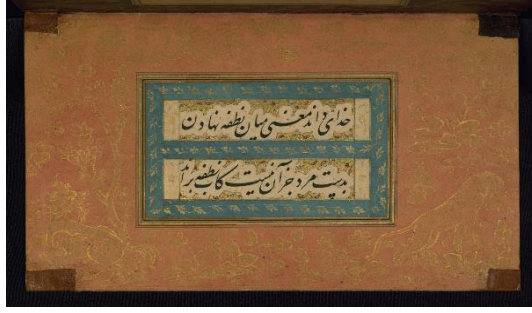
Eserin 6a (Resim 11) varağında nohudi renk zemin üzerine halkar süslemesi yapılan murakkada nestalik hat ile iki satır yazı alanı oluşturulmuştur. Yazının istif ve hareketlerine göre altın zemin üzerine, penç ve yaprak motifleri ile beynessutur tezhibi uygulanmıştır. Yazının sağına ve soluna penç ve yaprak motifleri ile koltuk süslemesi yapılmıştır. Yazıların arası ve etrafı cetvelle ayrılarak siyah zemin üzerine altınla, penç ve yaprak motifleri ile bordür süslemesi uygulanmıştır. Bordürün etrafına yeşil, siyah ve altınla kuzular çekilmiştir. Yazının dört tarafına yapılan süslemede iki leylek, iki boğa figürü yer almıştır. Sadece altın ile bezenen halkar bezemesinde yapraklı ağaçlar, küçük yer bitkileri, ağaç ve çiçek dallarının diplerinde küçük kaya resimleri ayrıca gökyüzünde bulutlar tasvir edilmiştir.

Resim 12. Varak 6b

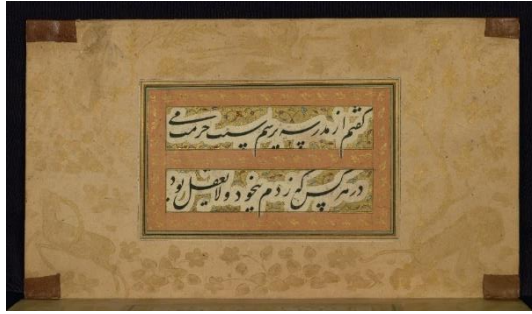
Eserin 6b (Resim 12) varağında koyu kahverengi renk zemin üzerine halkar süslemesi yapılan murakkada nestalik hat ile iki satır yazı alanı oluşturulmuştur. Yazının istif ve hareketlerine göre altın zemin üzerine, penç ve yaprak motifleri ile beynessutur tezhibi uygulanmıştır. Yazının sağına ve soluna penç ve yaprak motifleri ile koltuk süslemesi yapılmıştır. Yazıların arası ve etrafı cetvelle ayrılarak açık nohudi renk zemin üzerine penç ve yaprak motifleri ile bordür süslemesi uygulanmıştır. Bordürün etrafına yeşil, siyah ve altınla kuzular çekilmiştir. Yazının dört tarafına serbest bir şekilde yapılan halkari süslemede dağ keçisi, kuş, tilki ve aslan figürleri yer almıştır. Sadece altın ile bezenen halkar süslemesinde yapraklı ağaçlar, küçük yer bitkileri, ağaç ve çiçek dallarının diplerinde küçük kaya resimleri ayrıca gökyüzüne bulut tasvirleri resmedilmiştir.

Resim 13. Varak 7a

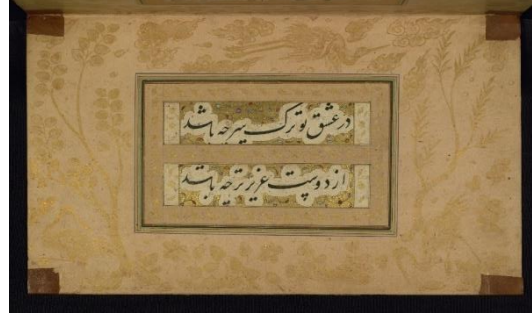
Eserin 7a (Resim 13) varağında kiremit renk zemin üzerine halkar süslemesi yapılan murakkada nestalik hat ile iki satır yazı alanı oluşturulmuştur. Yazının istif ve hareketlerine göre altın zemin üzerine, penç ve yaprak motifleri ile beynessutur tezhibi uygulanmıştır. Yazıların arası ve etrafı cetvelle ayrılmış ve turkuaz renk zemin üzerine altınla, penç ve yaprak motifleri ile süsleme yapılmıştır. Cetvelin etrafına sülyen, yeşil, lila altın ile kuzular çekilmiştir. Dört tarafına gelişi güzel bir şekilde yerleştirilmiş halkari süslemede hayvan figürlerinden ejderha, pars, kuş ve leylek yer almıştır. Sadece altın ile bezenen halkar bezemesinde yapraklı ağaçlar, küçük yer bitkileri, ağaç ve çiçek dallarının diplerinde küçük kaya resimleri ayrıca gökyüzünde bulutlar tasvir edilmiştir.

Resim 14. Varak 7b

Eserin 7b (Resim 14) varağında nohudi renk zemin üzerine halkar süslemesi yapılan murakkada nestalik hat ile iki satır yazı alanı oluşturulmuştur. Yazının istif ve hareketlerine göre altın zemin üzerine, penç ve yaprak motifleri ile beynessutur tezhibi uygulanmıştır. Yazıların arası ve etrafı cetvelle ayrılmış ve açık yavruağzı zemin üzerine altınla, penç ve yaprak motifleri ile süsleme yapılmıştır. Cetvelin etrafına yeşil, siyah ve altın ile kuzular çekilmiştir. Dört tarafına gelişi güzel bir şekilde yerleştirilmiş halkari süslemede hayvan figürlerinden uzun boynuzlu dağ keçisi, leylek, aslan yer almıştır. Sadece altın ile bezenen halkar bezemesinde yapraklı ağaçlar, küçük yer bitkileri, ağaç ve çiçek dallarının diplerinde küçük kaya resimleri ayrıca gökyüzünde bulutlar tasvir edilmiştir.

Resim 15. Varak 8a

Eserin 8a (Resim 15) varağında nohudi renk zemin üzerine halkar süslemesi yapılan murakkada nestalik hat ile iki satır yazı alanı oluşturulmuştur. Yazının istif ve hareketlerine göre altın zemin üzerine, penç ve yaprak motifleri ile beynessutur tezhibi uygulanmıştır. Yazının sağına ve soluna penç ve yaprak motifleri ile ince dikdörtgen formda koltuk süslemesi yapılmıştır. Yazıların arası ve etrafı cetvelle ayrılarak nohudi renk zemin üzerine altın, penç ve yaprak motifleri ile süsleme yapılmıştır. Cetvelin etrafına yeşil, siyah ve altınla kuzular çekilmiştir. Yazının dört tarafına yapılan halkari süslemede hayvan figürlerinden üç leyleğin yer aldığı görülmektedir. Sadece altın ile bezenen halkar süslemesinde yapraklı ağaçlar, küçük yer bitkileri, ağaç ve çiçek dallarının diplerinde küçük kaya resimlerinin ayrıca gökyüzünde bulut tasvirlerinin yapıldığı görülmektedir.

4. Sonuç

Çalışmanın sonucunda murakkanın, on mukavvadan yapıldığı tespit edilmiştir. Albümün 1b ile 8a varak aralığındaki kıtaların dört tarafına halkar süslemesi yapılmıştır. Eserin 1b varağında klasik tezhip ile halkar süslemesinin bir arada yapıldığı görülmektedir. Albümün tezyinatında kıtaların arasına yapılan bordürler ve yazı aralarındaki beynesuturlar süslemenin bir üslup birliği içerisinde yapıldığını göstermektedir.

Betimlemelerdeki hayvan figürlerinin koşan, yürüyen, oturan ve uçan vb. şekilde hareketli resmedilmesi figürleri dikkat çekici kılmıştır. Sadece altın ile bezenen halkar süslemesindeki işçilik ve boyama tekniği albümdeki bezemenin bir ressamın elinden çıktığını düşündürmektedir. Halkar süslemelerinin bazı varaklarında figür ve motiflerin altınlarında silinmeler olduğu görülmüştür. Tezyinatta tespit edilemeyen motif ve hayvan tasvirlerinin diğer varaklardaki farklı tekrarları figürlerin belirlenmesine yardımcı olmuştur. Tezhip ve halkar süslemelerinde yıpranma ve asitlenme olmayan murakkanın muhafazasının iyi durumda olduğu anlaşılmaktadır.

Yapmış olduğumuz çalışmada, leylek, tavşan, dağ keçisi, ceylan, pars, ejderha, boğa, aslan, ayı, uzun boynuzlu keçi, kuş, tilki gibi hayvanların tasvirleri değerlendirilmiştir. Birer sembol haline gelen bu hayvanların Türk inançlarında yaygın olarak kullanıldığı görülmüştür. Türk kültüründeki bu sembollerin, İslamiyet'ten önceki devirlerde farklı anlamlar taşıdığı daha sonra kültür devreleri arasında bazı değişikliklere uğrayarak İslamiyet'ten sonra manalarında değişiklik olduğu anlaşılmıştır. Ele aldığımız hayvan sembollerinin bazıları İslamiyet'ten önceki dönemlerde yer ve gök tasavvurlarıyla özdeşleştiği anlaşılmaktadır. Türk toplumlarındaki inançlar ile hayvan sembolleri birleşerek mitolojik anlamları oluşmuştur. İslamiyet'ten sonra tasvir yasağı sebebiyle de

bu simgelerin, anlamlarında değişikler olduğu gözlemlenmektedir. İslamiyet'ten önceki ve sonraki dönemlerde, hayvanların sembollerinin hükümdarlık, kuvvet, güç, kudret simgesi olarak kullanıldığı görülmektedir. Bu simgeleri taşıyan hayvan figürlerinin başında da ejderha, arslan, pars, boğa vb. hayvanlar gelmektedir.

Türk sanatında kullanılan bitki ve hayvan figürlerinin yazma eserlerde gerek mitolojik anlamlarıyla gerekse sanatçı tasavvuru ile gelişmesiyle ortaya çıkarılmıştır. Murakka, halkar tasarımında kullanılan bağımsız ve zarif süslemeleriyle XVI. yüzyıl etkisini taşıyan ancak tam olarak XVII. yüzyıl süsleme özelliklerini yansıtan bol altın kullanılmış, gösterişli bir eserdir. Edebi açıdan taşıdığı değerin yanı sıra tezyinatı bakımından farklı ve eşsiz bir albüm olduğu sonucuna varılmıştır. Türk kültürünün büyük bir parçası olan yazma eserlerin tezyinatının incelemesi ve değerlendirmesi ilk elden verileri sunan ve tarihi belge niteliği taşıyan bu eserlerin gün yüzüne çıkarılıp tanıtılması Türk Sanatları alanına bir kazanımdır.

KAYNAKÇA

Beydiz, M. G., (2016), Mitolojiden Sanata Hayvan Simgesi, Arkeoloji ve İstanbul: Sanat Yayınları.

Çağatay, Ş. S., (1945), Altun Yaruk'tan İki Parça, Ankara Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Çoruhlu, Y. (2002), Türk Mitolojisinin Ana Hatları, (1. Basım), Kabalcı Yayıncılık: İstanbul.

Çoruhlu, Y. (2011), Türk Mitolojisinin Ana Hatları, (4. Basım), İstanbul: Kabalcı Yayıncılık.

Çoruhlu, Y. (2014), Türk Sanatında Hayvan Sembolizmi, (1.Basım), Konya: Kömen Yayınları.

Derman, F. Ç. (1997), Halkâri, TDV İslam Ansiklopedisi, (Cilt:15, s.365-367) TDV İslâm Araştırmaları Merkezi.

Derman, M. U. (2006), "Murakka" İslam Ansiklopedisi, (Cilt.31, 204-205), İstanbul:TDV İslâm Araştırmaları Merkezi.

Ergun, P. (2011), Bebekleri Dünyaya Leyleklerin Getirdiğine Dair İnancın Türk Mitolojisindeki Kökleri Üzerine, Millî Folklor, 2011, 23, (89). 16- 57.

İusumbeli, İrinça. (2005), "Gagauz Türklerinin Mitolojisi Üzerine Bir Deneme". Millî Folklor, 9 (68), s. 215

Mesera G., Kazancıgil A, (2007) "Ord. Prof. Dr. A. Süheyl Ünver Türk Süsleme Sanatçıları Müzehipler" (1. Baskı), İşaret Yayınları: İstanbul.

Nur, İ. H. (2017), Mesnevide Hayvan Karakterleri (Metaforları), 2 (1), <https://dergipark.org.tr/en/download/issue-file/6934>

Özkeçeci, İ., Özkeçeci Ş. B. (2007), Türk Sanatında Tezhip, İstanbul: Seçil Ofset.

Ögel, B. (1993) Türk Mitolojisi, 2. Baskı, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Ögel, B. (2010), Türk Mitolojisi (Kaynakları ve Açıklamaları ile Destanlar) 5. Baskı (Tıpkıbasım) Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Sever, M. (1999), Türk Mitolojisinde Kuşlar, Millî Folklor, 11 (42), 83-88

COVID-19 PANDEMİSİ SÜRESİNCE MODA KOLEKSİYONLARININ DEĞİŞEN SERGİLENME BİÇİMLERİ

Changes on Presentations of Fashion Collections During the Covid-19 Pandemic.

Gözde YETMEN*

Abstract

Imposing global restrictions on international travel and crowded gatherings in 2020 within the scope of the coronavirus (COVID-19) pandemic measures; In world fashion weeks such as Paris and Milan, it has left uncertain how the fashion show presentations will be held. In the quarantine process of the epidemic, luxury fashion houses and their designers, who are in the preparation of their new season collections, have turned to new solutions in the way of display their creations.

Moschino brand; collaborated with artists and designers for the presentation of the 2021 Spring / Summer ready-to-wear collection titled *No Strings Attached*; sets, decorations and Marionettes were designed in a classic salon fashion show scene, and she prepared a short film in which puppet models walking on a miniature podium introduced of brand's the new creations. Among the fashion shows published online at Milan Fashion Week during the pandemic period, the *No Strings Attached* collection came to the fore with artistic creativity in the form of exhibition.

Purpose of the study; the puppet fashion show prepared as a solution to the problems encountered in introducing the latest fashion looks in fashion weeks during the pandemic period; It is to examine as an artistic example among the varying exhibition styles in the fashion industry.

In the paper using descriptive research method; books, articles, digital resources; official web sites of fashion magazines, designer interviews, newspaper archives and museum archive scans.

As a finding in the research; the *No Strings Attached* collection presentation, introduced by the brand's creative director Jeremy Scott with Marionette models in his creative fashion

* İzmir Demokrasi Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi Geleneksel Türk Sanatları Bölümü, İzmir TÜRKİYE, gozde.yetmen@idu.edu.tr

show, is an alternative way to fashion weeks fashion shows; It has been determined that it has given an artistic and original exhibition form.

As a result of the research, a very strong advertising and PR work can be carried out in the fashion industry for the promotion of the brand with a creative and artistic approach beyond commercial concerns; It is understood from the positive criticisms and acclaim the presentation made with Marionette models. In this context, in order to ensure the continuity of the textile industry of designers and brands in the digital film presentation, which includes puppet dolls wearing high quality prototypes of the collection's clothing models; It is presented as a creative solution that is supported by the developing technology and digital communication opportunities of the twenty-first century and developed against pandemic measures.

Keywords: Marionette, Fashion, Design, Collection, Pandemic, Poupées de Mode.

1. Giriş

On binlerce yıl önce uzak atalarımızdan biri mağaranın duvarında elinin dış hatlarını takip ederek ilk çizimi yaptığında, bizleri barınma ve beslenme ihtiyaçlarımızın ötesinde kendimizden daha büyük ve daha uzun ömürlü yapıtlar üretmeye itti. Dünyanın her yerinde bizi günlük rutinlerimizden çıkaran, insanın biyolojik bir canlı olmasının ötesinde varlığına başka bir boyut katan ve etrafımızdaki dünya ile tamamen uyum içinde yaşayan insan yapımı nesnelere, resimler ve mimari yapıtlarla topluluklar kültürler oluşturdular ve medeniyetler inşa ettiler.

Sanat tarihtir; medeniyetlerin kültürel belleğini, dünyadaki değişimleri, yeni fikirleri kayıt altına almaktadır. Sanat sayesinde yeni uyum idealleri yarattık, dünyayı olduğu gibi belgeledik ve hatta gündelik gerçekliğimizden bile kaçmayı başardık. Her ne kadar yaşam sürelerimiz kısa olsa da sanat sayesinde binlerce yıla uzanmayı başardık. Sanat, insanlığın bir ifadesi olarak ölüme meydan okuyan kalıcı eserler bırakmak gayretiyle, sonsuzluğa erişme gayesi taşımaktadır.

2020 yılında dünya çapında hızla yayılan; şiddetli akut solunum yolu sendromu koronavirüsü SAR-CoV-2 virüsünün sebep olduğu COVID-19 hastalığı, Dünya Sağlık Örgütü (WHO) tarafından 11 Mart 2020 tarihinde pandemi (küresel salgın) ilan edilmiştir. Salgının yayılımının önlenmesine dair alınan tedbirler kapsamında; uluslararası sınır kısıtlamaları getirilmiş, dünya nüfusunu hastalıktan korumak için işyerleri kapatılarak karantina uygulanmış ve ticari üretim faaliyetleri neredeyse durma noktasına gelmiştir.

Uluslararası ticaretin durması; küresel markalardan serbest çalışan yerel girişimcilere kadar herkesi sosyal, ekonomik ve psikolojik boyutlarda olumsuz etkilemektedir. Dünya genelinde endüstrilerin tedarik zincirinde Çin'e bağımlı olduğu günümüzde, pandemi ve karantina sürecinin küresel ölçekte hazır giyim ve perakende sektöründe bir yavaşlamaya sebep olduğu kabul edilmektedir. Virüsün neden olduğu hasarın boyutunu şu aşamada ölçmek zor olsa da korona virüsün yarattığı sağlık ve insanlık trajedisinin ötesinde, artık yaygın şekilde yüzyılın en ciddi ekonomik krizini tetiklediği OECD (The Organisation for Economic Co-operation and Development) raporlarında ifade edilmektedir (OECD. (2020). The territorial impact of COVID-19.<http://www.oecd.org/coronavirus/policy->

responses/the-territorial-impact-of-covid-19-managing-the-crisis-across-levels-of-government-d3e314e1/).

Moda endüstrisi açısından yeni sezonun başında ortaya çıkan pandemi ortamında; tekstil fuarları, moda haftaları, defileler gibi çok önemli etkinlikler önceleri iptal edilmiş, bir süre ertelenmiş ya da seyircisiz salonlardan canlı dijital yayın yapılarak gerçekleştirilmiştir. “Yeni normal” olarak adlandırılan sonraki belirsizlik sürecinde ise sektör, moda tanıtımları için sosyal mesafe, maske tedbirleri alınan, yüz yüze ya da dijital sunumlar ile hibrit uygulamayı tercih etmeyi sürdürmektedir. Paris ve Milano Moda Haftaları süresince yüz yüze sunumlarda tedbir amacıyla yurtdışından gelecek misafirlere kısıtlamalar getirildiğinden dolayı Asyalı ve Amerikalı editörler etkinliklere katılamazken, gerçekleşen defilelerde Avrupalı davetlilerin maskeli biçimde ve sosyal mesafelerini koruyarak izledikleri görülmektedir (Sherman, L. (2020). Who Are Fashion Shows For? <https://www.businessoffashion.com/briefings/fashion-week/who-are-fashion-shows-for>). Pek çok marka ve tasarımcısı ise farklı sunum konseptleri geliştirerek çevrimiçi, dijital etkinlikler düzenlemeye yönelmişlerdir.

Bu araştırmanın amacı; küresel salgın sürecinde tedarik zincirinde, imalat ve perakende sektörlerinde yaşanan yavaşlama sebebiyle, hazır giyim endüstrisinin durmaması için lüks markalar ve tasarımcılarının moda şovları aracılığıyla ürünlerini tanıtmak yolunda çözüm arayışları neticesinde; koleksiyon sunumlarının değişen sergileme biçimlerini aktarmaktır. Bildiride Moschino markasının Milano Moda Haftası kapsamında sunduğu, 2021 İlkbahar/Yaz hazır giyim koleksiyonuna ait defilenin alternatif sanatsal sergileme biçimi incelenmektedir. 1983 yılında moda tasarımcısı Franco Moschino (1950-1994) tarafından Milano’da kurulan markanın 2013’ten beri kreatif direktörü olan; tasarımcı Jeremy Scott’un kreasyonlarının yüksek kaliteli prototiplerini giyen ve minyatür bir podyumda yürüyen kukla bebekler ile hazırladığı defile filmi, bu süreçte yaratıcı yönü ile dikkat çektiği için konu olarak seçilmiştir.

Betimsel araştırma yöntemi kullanılan çalışmanın, İngilizce güncel kaynaklardan yararlanarak mevcut durumun tespit edilip yorumlanmasına Türkçe literatür açısından katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Çalışmada bulgu olarak; markanın kreatif direktörü Jeremy Scott’ın yaratıcı defilesindeki kukla bebekler ile tanıttığı *No Strings Attached* koleksiyon sunumunun, moda haftalarındaki sektörel defilelere alternatif; sanatsal nitelikte, özgün bir sergileme biçimi kazandırdığı tespit edilmiştir.

2. Moschino 2021 İlkbahar/Yaz Hazır Giyim Defilesi

2020 yılı mart ayı sonlarında küresel çapta karantina kararı alınmasının ardından Jeremy Scott, gelecek aylarda defilelerin gerçekleşemeyebileceğini düşünmeye başlar. Bu düşünceyle moda tarihinden; 17. ve 18. yüzyıllarda Avrupa’da aristokratlar arasında en son haute couture modasının yayılmasını sağlamak amacıyla Fransa ve İngiltere’de üretilmiş ‘Poupées de Mode’, ‘Pandora’, ‘Queen Anne Dolls’ gibi isimlerle de anılan; moda dergileri ve defileleri olmadığı zamanlarda yeni giysi modellerini, ayakkabıları, saç ve aksesuarlarla bir bütün olarak güncel moda görünüşlerini aktarmak için kullanılan *Moda Bebekleri*’nden (Theimer, 2006:58); Orta Çağ’ın ipli kuklaları olan Fransızca ‘küçük Mary’

anlamına gelen *Marionette* kukla tiyatrosundan ve 1945'teki Fransız gezici minyatür moda tiyatrosu *Théâtre de la Mode* haute couture sergisinden ilham alır (Veillon, 1990:21) . Yeni sezon kreasyonlarının prototiplerini bir kukla tiyatrosu performansı ile dijital bir filmde sergilemeye karar verir.

İtalyan Moschino markasının 2021 İlkbahar/Yaz Hazır Giyim Koleksiyonu'nun sergilendiği 'No Strings Attached' adlı kısa film, Milano Moda Haftası'nın dijital çevrimiçi yayınında 26.09.2020 tarihinde sunulur (<http://milanocityfashionweek.com/>). Markanın kreatif direktörü ve baş tasarımcısı Jeremy Scott, couture düzeyindeki hazır giyim kreasyonlarının minyatür ölçekli prototiplerini giyen kukla bebeklerin sergilendiği performansı ile moda otoriteleri ve çevreleri tarafından oldukça beğenilir, izleyicilerden de olumlu eleştiriler alır.

Jeremy Scott, kreasyon araştırmasının couture merkezli konseptini geliştirirken; II. Dünya Savaşı'ndan sonra malzeme kıtlığı yaşanan ve müşterilerin yolculuk edemeyecek hale geldiği zor dönemde Parislilerin, moda sektörünü mali yıkımdan kurtarmak için yaratıkları; seyahat eden moda bebekleri üzerinde sergilenen minyatür couture kreasyonları topluluğu *Théâtre de la Mode*'den etkilendiğini vurgulamaktadır (Madsen, A. C. 2020. From Jeremy Scott at Moschino, a Celebration of the Magic, Whimsy, and Fantasy of Fashion in 40 Puppet-Size Looks. <https://www.vogue.com/fashion-shows/spring-2021-ready-to-wear/moschino>)

Tasarımcı, Moschino 2021 İlkbahar/Yaz Koleksiyonu'nda yer alacak giysi modellerinde haute couture'yi yüceltmek fikrinin aslında karantina sürecinden haftalar önce oluştuğunu; "couture'nin zaman, özveri ve tasarım tarihiyle bağlantı olarak nasıl insani, duygusal, dokunsal bir şey olduğunu düşünüyordum..." sözleriyle ifade eder (Madsen, A. C. 2020. From Jeremy Scott at Moschino, a Celebration of the Magic, Whimsy, and Fantasy of Fashion in 40 Puppet-Size Looks. <https://www.vogue.com/fashion-shows/spring-2021-ready-to-wear/moschino>).

Defileler ile aynı deneyimi yaşatabilmenin en iyi yolunu sorgulayan tasarımcı, moda tiyatrosundan aldığı ilhamla; yürütülüp, hareket ettirilebilen kukla moda bebekler ile bir moda gösterisi yaratmayı tasarlar. Scott, klasik salon defilesini bir kukla tiyatrosu versiyonuna dönüştürebilmek için *The Muppets* şovun yaratıcısı Jim Henson'un *Jim Henson's Creature Shop* adlı özel görsel efektler şirketinden Peter Brooke ile iletişime geçer. Kuklaların üretimi için; kukla kafalarını Robert Bennett ve Russ Lukich biçimlendirir, makyajlarını Jim McKenzie renklendirir, kukla oynatıcısı olarak Amanda Maddock görev alır; Peter Brooke, Tim Lagasse, Andrea Coleman, John Criswell, Amy Smith, Scott Johnson, Gary Pawlowski gibi çok sayıda özel efekt uzmanı, heykeltıraş, ressam, sanatçı bir arada çalışırlar.

"No Strings Attached" adlı yedi dakikalık kısa filmin yapımcılığını Alex Winter, yönetmenliğini ise Jeremy Scott kendisi üstlenir. Winter ve Scott daha önceden de Jim Henson şirketiyle çalışmışlardır. Scott, 2011 yılında Jim Henson'ın 'The Muppets' filmi için *Miss Piggy* karakterine özel giysi tasarlamıştır. Winter, "Bu projede çalıştığımız kuklacılar dünyanın en iyilerinden bazılarıydı... Dürüst olmak gerekirse, zahmetsiz ve eğlenceliydi çünkü başta Jeremy Scott olmak üzere herkes çok tutkulu bir iş birliği

içindeydi" sözleriyle Los Angeles'ta üç gün içerisinde çekilen film sürecini özetler. (Malkin, M. 2020. Jeremy Scott's New Moschino Fashion Film Stars Marionettes, Not Models, <https://variety.com/2020/film/fashion/jeremy-scott-moschino-alex-winter-jim-henson-1234784200/>).

Prodüksiyon aşamasında ölçekleri küçük olsa da projenin gerçek bir defile organizasyonundan daha maliyetli olduğunu belirten Scott; "Nisan ayında geri dönüşü olmayan bir karar almak zorunda kaldım ve her şey normale dönse, defileler gerçekleşecek olsa bile ben bununla devam etmeliyim diye düşündüm" sözleriyle sunum biçiminde ne kadar kararlı olduğunu altını çiziyor (Madsen, A. C. (2020). From Jeremy Scott at Moschino, a Celebration of the Magic, Whimsy, and Fantasy of Fashion in 40 Puppet-Size Looks. <https://www.vogue.com/fashion-shows/spring-2021-ready-to-wear/moschino>).

Jeremy Scott yaratıcılığı şöyle tanımlamaktadır: "Yaratıcılığın su gibi olduğunu düşünüyorum; onu bir bardağa, vazoya, havuza ya da kaldırım çatlaklarına dökebilirsiniz ancak o yine de sudur ve yine yaratıcılıktır sadece farklı biçimler alır. Yaklaşık 23 yıl boyunca geleneksel moda şovları yaptım, bu proje benim için harika bir yenilik oldu" (Malkin, M. (2020). Jeremy Scott's New Moschino Fashion Film Stars Marionettes, Not Models, <https://variety.com/2020/film/fashion/jeremy-scott-moschino-alex-winter-jim-henson-1234784200/>).

Koleksiyonda yer alan her bir moda görünüm, gerçek boyutlarında üretilmiş, ancak daha sonra 76 cm uzunluğundaki kukla moda bebeklerin beden oranlarına uyacak şekilde ölçeklendirilip couture titizliğinde yeniden dikilmiştir. Jakarlı kumaşlar kuklaların beden ölçülerinde küçültülerek yeniden dokunur böylelikle kullanılan malzemelerin gerçekçi nitelikleri korunur; süs dikişleri dahil tüm dikişlerin görünürlüğü özellikle belirginleştirilir (Fischer, Carina. 2020. Moschino Celebrates Fantasy For Spring/Summer2021, <https://www.voguehk.com/en/article/runway/moschino-spring-summer-2021/>).

Görsel 1: Moschino (2020). 2021 İlkbahar/Yaz Koleksiyonu, "No Strings Attached" filminden izleyici kuklaların ve kukla mankenlerin görüntülediği bir defile sahnesi, <https://www.youtube.com/watch?v=EQQE9PrcIDo>, erişim tarihi: 28.09.2020.

Koleksiyonu oluşturan moda görünümlerin minyatür ölçekli prototiplerini giymesi için Sacha Quenby, Cara Taylor gibi popüler modellerin kuklaları üretilir. Kırk adet kreasyonun sergilendiği, 76 cm uzunluğundaki (otuz inç) kuklaların defile gösterisinin izleyicileri olarak; moda sektörünün önde gelen gerçek konuklarının da (Edward Enninfül-*British Vogue*, Anna Wintour-*American Vogue*, Hamish Bowles ile Vanessa Friedman-*New York Times*, Nina Garcia-*Elle*, Angelica Chung-*Vogue China*, Anna Dello Russo, Carlyne Cerf de Dudzele vd. toplam on altı kişinin) kuklaları hazırlanır ve aynı özen ile onlara da minyatür giysiler tasarlanır (Görsel 1). Tasarımcının da ifade ettiği gibi eğer gerçek bir defile izlendiği atmosferi yaratmak isteniyorsa; izleyicilerin o anki tepkileri de en az giysiler ve onları taşıyan modeller kadar önemli olmaktadır.

Scott, moda haftası kapsamında kukla gösterisi biçimindeki moda performansını sunduğu kısa filmi anlatırken; bunun modaya ithaf edilmiş bir aşk mektubu gibi sevgi dolu olduğunu, bu yolla insanları keyiflendirmeyi, hayal gücünün yaratıcılığı ile insanların yüzüne bir gülümseme kondurabilmeyi ve hepimizi bir süreliğine de olsa başka bir yere götürebilmeyi, mutlu edebilmeyi amaçladığı ifade ediyor. Yotka S. (2020). Today on Good Morning Vogue: Jeremy Scott Goes Behind the Seams at His Moschino Marionette Show, Vogue. <https://www.vogue.com/article/good-morning-vogue-jeremy-scott-moschino-marionette-show>).

Görsel 2: Moschino, (2020). “No Strings Attached”, 2021 İlkbahar/Yaz Koleksiyonu’ndan kukla mankenlerin üzerine ters yüz tasarlanan elbiselerden örnek görüntüler, <https://www.youtube.com/watch?v=EQQE9PrcIDo>, erişim tarihi: 28.09.2020.

Moschino'nun İtalya'da bulunan Milano kentindeki atölyesinde zanaatkarlar, minyatür ölçülerdeki prototip giysi modellerinin tümünü elde diktiler ve süslediler. Karantina sürecinde Los Angeles'taki evinde bulunan Jeremy Scott, giysi prototipleri küçük ölçekte olsalar da kreasyonlarındaki her bir detayın, kukla moda bebeklerin giysilerinde yer almasını sağladı. Detaylara gösterilen özen ve önem anlaşılabilir diye çoğu giysi dikişlerinin tersi kumaş yüzeyinde görünecek biçimde tasarlandı ve dikildi; filmdeki yakın çekimlerde

kumaş birleşim dikişleri, pensler, pantolon, etek ve elbise cepleri, korselerin balenleri vd. net olarak görülmektedir (Görsel 2).

Scott'a göre; toplumun büyük bir kısmı kendisini altüst olmuş hissettiğinden; diğer her şey gibi giysileri de ters çevirmek kararı mecaz bir anlamı taşıyordu. Tasarımcı, dikişlerin görülmesi için giysilerin ters-yüz edilmesi fikrini şöyle açıklamaktadır: "Şimdiye kadar hep gizli kalan hiç gösterilmeyen insanî yanı göstermek istedim, bu tasarımlarım zanaata saygı duruşu niteliğindedi..." (Konstantinides, Annetta, Tiny Puppets Decked Out in Miniature Couture Were The Stars of Moschino's Latest Fashion Show, <https://www.insider.com/moschino-designer-puppets-couture-fashion-show-milan-fashion-week-2020-9>).

Koleksiyonun moda görünümünde, 17. ve 18. yüzyılların süslemelerinden uçuşan fırfırlar, korseler ve tarlatanlar modern bir dokunuşla motor ceketler ve fermuarlarla birarada kullanılmıştır (Malkin, M. (2020). Jeremy Scott's New Moschino Fashion Film Stars Marionettes, Not Models, <https://variety.com/2020/film/fashion/jeremy-scott-moschino-alex-winter-jim-henson-1234784200>).

Görsel 3: Moschino, (2020). 2021 İlkbahar/Yaz Koleksiyonu, "Reconstructed Coctail Dress", <https://www.youtube.com/watch?v=EQQE9PrcIDo>, erişim tarihi: 28.09.2020.

'Yeniden yapılanmayı' (reconstruction) somutlaştıran görünüm arasında; yırtılmış gibi görünen bir kokteyl elbisesinin altından başka bir işlemeli elbise ortaya çıkıyor ve onun da üzerine şifon bir etek birleşmektedir (Görsel 3).

Canlı modellerin orada olmayışına rağmen bu koleksiyon bir anlamda insanlığın ve fiziksel dünyanın yüceltilmesi, kutlanmasıydı; çünkü sahnede tüm görkemiyle el işçiliği couture dikişi ve zanaatkarlığın fiziksel kanıtları vardı. Scott bu durumu: "İnsanlar zanaatı bu anlamıyla kavrayamıyorlar, aslında zanaatkarlık son derece insanca bir yaratım biçimi; ben bunu onlara anlatmanın zarif ve güzel bir yolunu, moda tarihinden ilham alan bir yaratıcılıkla sunmak arzusuyla gerçekleştirdim" sözleriyle ifade ediyor

(Herh Kala, Puppets Replace Models At Moschino's SS21 Collection, <https://vmagazine.com/article/puppets-replace-models-at-moschinos-ss21-collection>).

İnsan fiziki varlığının ötesinde, duygusal ve dokunsal ihtiyaçları yüksek olan bir canlıdır. Teknolojinin sanal gerçekliği, salgın sürecinde insanlar arasındaki iletişimi dijital medya yoluyla mümkün kılmakta ancak dijital platformlarda çevrimiçi defileler ile kendini gerçekleştirme gayreti sergileyen moda dünyası özünde; zamanla, adanmışlıkla ve tasarım tarihi ile bağlantılı kavramları temsil eden bir insanlık ürünüdür. Scott bu düşünceyle moda tarihinden ve özellikle coutureden, *Théâtre de la Mode*'den ilham aldı. İnsan mankenlerin bulunamadığı yerde onları temsil eden kuklaları vardı.

3.Sonuç

Yaşanılan zor zamanların insanlığa kazandırdıklarına odaklanarak düşünüldüğünde, bu kukla defilesi 2020 yılının pandemi ortamında hazır giyim endüstrisinin sanatla olan kültürel etkileşimini güçlendirdiği söylenilebilir.

Araştırmanın bulgusu olarak; markanın kreatif direktörü Jeremy Scott'ın, kukla mankenler ile tanıttığı *No Strings Attached* koleksiyonunun dijital sunum filmi, moda haftalarındaki diğer defilelere alternatif olarak; dramatik sanatların bir türü olan kukla tiyatrosu ve sinema sanatı ile kurduğu iş birliği sayesinde tekstil sektörü etkinliklerine özgün, yeni bir sergileme biçimi kazandırdığı anlaşılmaktadır.

Yapılan araştırmanın sonucunda, moda endüstrisinde ticari kaygıların ötesinde, yaratıcı ve sanatsal bir yaklaşımla markaların tanıtımına yönelik oldukça güçlü bir reklam ve halkla ilişkiler çalışması yapılabileceği görülmüştür. Kreasyonların kukla mankenlerle sergilendiği filmin, dijital medyada ne kadar övgü aldığı; (YouTube, Facebook, Instagram vd.) yayınlandığı günden itibaren izleyicilerinin video altı yorumlarından, defile filminin haberlerini kaleme alan moda editörlerinden aldığı olumlu eleştirilerden ve yine dijital medyada filmin video ve fotoğraflarının izleyicilerin işaretlediği yüksek beğeni oranlarından takip edilebilir. "Moschino Spring Summer 2021" adıyla; YouTube üzerinden markanın resmî kanalı ve diğer çeşitli moda dergilerinin resmî kanallarında yayınlanmış ve toplamda iki milyon yüz elli dokuz bin sekiz yüz kez görüntülenmiştir. (https://www.youtube.com/results?search_query=moschino+spring+summer+2021), Instagram'da *Moschino* resmî kullanıcı hesabından yayınlanan filmin çeşitli videoları ise toplamda bir milyon iki yüz altmış sekiz bin dört yüz civarında izlenme oranı ve yüz binlerce beğeni almıştır (<https://www.instagram.com/moschino>). Filmin Facebook *Moschino* resmî hesabındaki çeşitli kısa videoları da üç yüz seksen iki bin beş yüz kez görüntülenmiş ve on binlerce kez beğenildi olarak işaretlenmiştir (<https://www.facebook.com/MOSCHINO.officialpage/video>).

Bu bağlamda, koleksiyonun giysi modellerinin yüksek dikiş kalitesindeki prototiplerini giyen kukla moda bebeklerin yer aldığı dijital film sunumunun, tasarımcıların ve markaların tekstil endüstrinin devamlılığını sağlamak için 21. yüzyılın gelişen teknolojisinden; dijital iletişim imkanlarından destek aldıkları, pandemi tedbirleri karşısında geliştirdikleri sergileme çözümünü de sanatsal yaratıcılıkta buldukları ortaya konulmaktadır.

Sunulan bildiri, Fransızca ve İngilizce kaynaklardan araştırılmış, mevcut güncel durumun tespit edilmesine ve yorumlanmasına katkı sağlayacağı düşüncesiyle hazırlanmıştır. Türkçe literatürde moda teorileri konusunda az sayıda yayın olması sebebiyle bu bildiri, ileriki araştırmalara Türkçe kaynak oluşturması bakımından literatüre katkı sağlama gayreti içerdiği açısından önemlidir.

Sanatın evrensel dili, disiplinler arası çalışmalarda dramatik bir etki yaratacak güce sahiptir. İfade edilmek istenen fikirler ve kavramlar sanatsal sergileme biçimlerinin sembolik anlatımlarıyla görsel olarak daha iyi yansıtılabilmektedir. Pandeminin yalnızlaştırdığı ve geleceğe dair kaygı durum bozukluğu yaşattığı insanlığı, birkaç dakikalığına da olsa mevcut durumun belirsizliğinden bir kukla defilesi ile uzaklaştırabilmek isteyen Jeremy Scott, Avrupa’da salgından en çok can kaybının yaşandığı ülkelerden biri olan İtalya’nın Milano kentinde, insanlığın ölüme karşı gerçekleştirdiği sanatı ve sanatın ölüme meydan okuyan yaratıcı gücünü oldukça etkileyici biçimde kullanmıştır.

KAYNAKÇA

Fischer, C. (2020). *Moschino Celebrates Fantasy For Spring/Summer 2021*, Vogue, <https://www.voguehk.com/en/article/runway/moschino-spring-summer-2021/>, erişim tarihi: 29.09.2020.

Herh, K. (2020). *Puppets Replace Models At Moschino’s SS21 Collection*, <https://vmagazine.com/article/puppets-replace-models-at-moschinos-ss21-collection/>, erişim tarihi: 28.09.2020.

Konstantinides, A. (2020). *Tiny Puppets Decked Out in Miniature Couture Were The Stars of Moschino’s Latest Fashion Show*, <https://www.insider.com/moschino-designer-puppets-couture-fashion-show-milan-fashion-week-2020-9>, erişim tarihi: 01.10.2020.

Lowe A. (2020). *13 Heavenly Moschino Gowns We Can’t Wait To See Scaled Up*, <https://www.vogue.co.uk/fashion/gallery/moschino-ss21-gowns>, erişim tarihi: 26.09.2020.

Madsen, A. C. (2020). *From Jeremy Scott at Moschino, a Celebration of the Magic, Whimsy, and Fantasy of Fashion in 40 Puppet-Size Looks*. <https://www.vogue.com/fashion-shows/spring-2021-ready-to-wear/moschino>, erişim tarihi: 26.09.2020.

Malkin, M. (2020). *Jeremy Scott’s New Moschino Fashion Film Stars Marionettes, Not Models*, <https://variety.com/2020/film/fashion/jeremy-scott-moschino-alex-winter-jim-henson-1234784200/>, erişim tarihi: 26.09.2020.

OECD, (2020). *The Territorial Impact of COVID-19*. <http://www.oecd.org/coronavirus/policy-responses/the-territorial-impact-of-covid-19-managing-the-crisis-across-levels-of-government-d3e314e1/>, erişim tarihi: 28.09.2020.

Pithers, E. (2020). *5 Things To Know About Jeremy Scott's Fantasy-Fuelled SS21 Puppet Show*, <https://www.vogue.co.uk/news/gallery/moschino-ss21-everything-you-need-to-know?image=5f6f600870eacbf64c11e9d>, erişim tarihi: 26.09.2020.

Theimer, F., (2006). *Les Poupées Royales de la Cour de Louis XVI*, Editions Polichinelle.

Sherman, L. (2020). *Who Are Fashion Shows For?* <https://www.businessoffashion.com/briefings/fashion-week/who-are-fashion-shows-for>, erişim tarihi: 30.08.2020.

Veillon, D., (1990). "Le Théâtre de la Mode Ou le Renouveau de la Couture Création À la Libération in :Vingtième Siècle". *Revue D'histoire*. No:28, Octobre-Décembre.

Yotka S. (2020). *Today on Good Morning Vogue: Jeremy Scott Goes Behind the Seams at His Moschino Marionette Show*, *Vogue*, <https://www.vogue.com/article/good-morning-vogue-jeremy-scott-moschino-marionette-show>, erişim tarihi: 28.09.2020).

<http://milanocityfashionweek.com/>, erişim tarihi:26.09.2020.

<https://www.facebook.com/MOSCHINO.officialpage/videos>, erişim tarihi: 26.11.2020.

https://www.youtube.com/results?search_query=moschino+spring+summer+2021, erişim tarihi: 26.11.2020.

<https://www.instagram.com/moschino/>, erişim tarihi: 26.11.2020.

Görsel Kaynaklar

Görsel 1: Moschino, (2020). 2021 İlkbahar/Yaz Koleksiyonu, "No Strings Attached" filminden izleyici kuklaların ve kukla mankenlerin görüntülendiği bir defile sahnesi, <https://www.youtube.com/watch?v=EQQE9PrcIDo>, erişim tarihi: 28.09.2020.

Görsel 2: Moschino, (2020). "No Strings Attached", 2021 İlkbahar/Yaz Koleksiyonu'ndan kukla mankenlerin üzerine ters yüz tasarlanan elbiselerden örnek görüntüler, <https://www.youtube.com/watch?v=EQQE9PrcIDo>, erişim tarihi: 28.09.2020.

Görsel 3: Moschino (2020). 2021 İlkbahar/Yaz Koleksiyonu, "Reconstructed Coctail Dress", <https://www.youtube.com/watch?v=EQQE9PrcIDo>, erişim tarihi: 28.09.2020.

SONSUZ AYNALI ODALARDAN YAYOI KUSAMA'YA BAKMAK

Looking At Yayoi Kusama from the Infinity Rooms

Çiğdem TANYEL BAŞAR*

Özet

1960'lı yıllardan başlayarak günümüze dek etkisini sürdüren, o ana, o mekana özgü tasarlanan enstalasyonlar (yerleştirme), izleyiciyi içine alarak ve etkileşimli bir ortam yaratarak onlara farklı algısal deneyimler yaşatmaktadır. Nesnelerin belli bir bağlam ile mekan içerisinde kurgulanması ile oluşturulan enstalasyonlar bir çok farklı sanatçının sanatsal ifade biçimi olmuştur. Bu sanatçılardan birisi de bugün 91 yaşında olan Japon sanatçı Yayoi Kusama'dır. Günümüzün önemli avangard sanatçılarından olan Kusama, farklı disiplinlerde başarılı çalışmalar ortaya koymuştur. Sanatçı bir yandan resim, heykel çalışmaları yaparken, bir yandan da performanslar ve enstalasyonlar gerçekleştirmiş, moda alanında, edebiyatta etkin olmuştur. Bu araştırmada sanatçının farklı disiplinlerdeki çalışmalarına yer verilirken, sanatçının dünyası "sonsuz aynalı odalar" enstalasyonları üzerinden açıklanmaya çalışılmıştır.

Anahtar kelimeler: Enstalasyon, disiplinlerarası, avangard, Yayoi Kusama.

Abstract

The installations designed specifically for that moment and that place, which has been effective since the 1960s until today, engage the audience and create an interactive environment, giving them different perceptual experiences. The installations created by the fictionalization of objects within a particular context and space have become various artists' artistic expression. One of these artists is the Japanese artist Yayoi Kusama, who is 91 years old today. Kusama, one of the most important avant-garde artists of today, has

* Dr. cigdemtanyel@gmail.com.

produced successful works in different disciplines. While working on painting and sculpture, the artist has also performed performances and installations and has been active in fashion and literature. While this research includes the works of the artist in different disciplines, the artist's world is tried to be explained through the "rooms with infinite mirrors" installations.

Keywords: Installation, interdisciplinary, avant-garde, Yayoi Kusama.

1. Giriş

Yayoi Kusama, 1929 yılında Japonya'nın Matsumoto kentinde doğmuş ve ülkesi savaş halindeyken büyümüştür. Bu süreçte evinin cephesine paraşüt dikmekle uğraşmış, savaşın ardından geleneksel Japon resim tekniklerini inceleyen bir sanat öğrencisi olmuştur. Sanat aracılığıyla sınırlarını ve görmeye başladığı halüsinasyonları keşfederken, geleneksel yapısının dışına çıkmıştır. Bu durumu on yaşından beri yaşamaya başlayan Kusama, bir gün masadaki kırmızı çiçek desenli masa örtüsüne bakarken, gözlerini tavana çevirdiğinde pencere camında bile aynı kırmızı çiçek desenini gördüğünü belirtmiştir (Diedrichsen vd., 2009: 5). Bu sorunlarla baş edebilmek için bol bol çizimler yapmış ve gördüğü halüsinasyonları boya yardımıyla dışa yansıtmıştır. II. Dünya Savaşı'nın yıkıcı etkilerini üzerinde hisseden Kusama, yaşadığı olumsuzluklardan çıkabilmek adına sanatsal eylemlerle bir çıkış yolu aramıştır. Ülkesindeki geleneksel resim eğitimine ve halkın ABD'ye öfke duymasına rağmen içinde bulunduğu sanat ortamını yeterli bulmayarak New-York'a taşınmıştır. 1960'lı yıllardaki avangard sanat ortamının etkisinde çalışmalar üretmiştir (Kıran, 2013: 117).

Kusama, savaş döneminden günümüze değin uluslararası sanatta sayısız gelişmelerle ilişkilendirilirken, çağdaşları Donald Judd, Andy Warhol gibi sanatçıların başına geldiği şekilde bir minimalist, bir pop sanatçısı ya da bir kavramsalci olarak sanat tarihsel tanımlamanın içinde yer almaktan kaçınmıştır. Kimliğinin toplumsal koşullarıyla mücadele ederken (Asyalı bir sanatçı, akıl hastalığı yaşayan bir sanatçı, bir kadın sanatçı), inşasına katkıda bulunduğu sanat tarihinin dışında yazılmış ve ticari olarak görmezden gelinmiştir. Ancak hem içeriden biri hem de dışarıdan biri olma özelliğiyle bir dizi kültürel alanda popüler çekiciliği sanat dünyası ile birleştirmeyi başarmıştır. Bu sayede tarihsel ve çağdaş bir öneme sahip olmuştur (Keehan, 2015). Kusama, sanat yaşamına başlangıcını ve bakış açısını şu sözlerle ifade etmiştir:

Yaklaşık on yaşındayken, anne babamın evinin arkasındaki kurumuş nehir yatağından aldığım küçük çakıl taşlarını dizerek resimler çizmeye ve heykel benzeri nesnelere yapmaya başladım. Bunlar, hatırlayabildiğimden beri hayatım boyunca yarattığım, her şeyimi vererek yarattığım formların kökenleridir. Gerçeği aramak için sonsuza dek parlayan hayatımın uzun bir yolunda ilerliyorum, sürekli geliyorum (Diedrichsen vd., 2009: 7).

Sanat yaşamının başında Japonya'da bulunduğu yıllarda geleneksel anlayışla yarattığı eserleri, New York'a gittiği dönem içerisinde köklü bir dönüşüm geçirmiştir. Dönemlere

göre değişiklik gösteren sanat anlayışından ve farklı alanlarda eser ortaya koyduğundan kendisini herhangi bir sanat biçimi içerisinde sınıflandırmamıştır. Kusama hem performans sanatçısı hem minimalist hem de enstalasyon sanatçısıdır. Feminist tavrını sanatsal üretimlerinde yansıtan sanatçı vücut sanatı, heykel, baskı, seramik, soyut dışavurumcu ve gerçeküstücü ifadelerde bulunmuştur. Tüm bunların dışında Kusama edebiyat ve sinema alanında da eserler ortaya koymuştur.

Araştırma Yayı Kusama'nın yaşamına dair önemli noktaları sonsuz aynalı odalar projeleri üzerinden yansıtmayı amaçlamaktadır. Çok sayıda tasarladığı bu projelerden en bilindik yedi tanesine yer verilmiştir. Sanatçının farklı dönemlerdeki ifadesel süreçlerinden bahsedilmiş, sonsuz aynalı oda enstalasyonlarında kullandığı imgelerin sanatçının yaşamındaki karşılığı araştırılarak sunulmuştur.

2. Sanat Yaşamı

Yayoi Kusama'nın sanat yaşamının gelişimini incelediğimizde karşımıza üç belirgin dönem çıkar. Birincisi sanatçının resme ilk başladığı Japonya'da yaşadığı dönemdir (Şekil 1). İkincisi ve sanatsal kimliğini oluşturan en büyük ve önemli dönem olan New York'ta geçirdiği dönemdir. Üçüncüsü ise tekrar ülkesine döndüğü ve günümüze kadar çalışmalarını gerçekleştirdiği dönemi içerir.

Şekil 1. Yayoi Kusama, 1939.

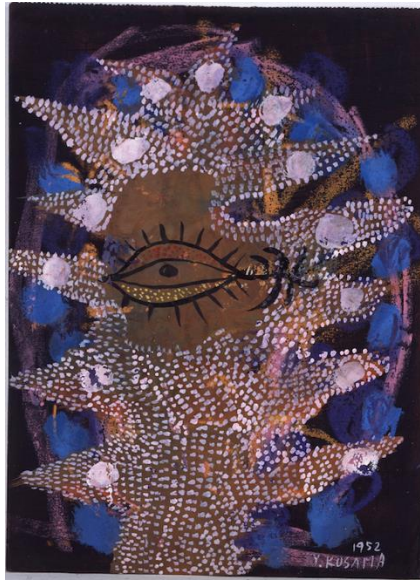
(<https://play.qagoma.qld.gov.au/looknowseeforever/timeline/>)

İlk dönemde Japonya'da geleneksel anlamda sanat eğitimi alan Kusama'nın çalışmalarında, içinde bulunduğu savaşın travmatik yapısı ve psikiyatrik rahatsızlığının halüsinatif etkisinin ağırlığı hissedilmekle beraber, bu durum onun sanatsal ifadesinin de kaynağı olmuştur. Bu dönemki çizimlerinde puantiye ve ağ motiflerini sıklıkla kullanır.

Kusama bu durumu, değişken bir aile yaşamının sonucu olarak yorumladığı halüsinasyonlara bağlar. Özellikle puantiye motifi Kusama'nın imzası niteliğindedir.

Tekrarlama, genel tasarım ve motif anlayışıyla sürekli yeniden meydana gelen bir şeyi tekrar tekrar oluşturma eylemini ifade eder. Biriktirme, formları ve kalıpları bir araya getirmeyi, oluşturmayı ve biriktirmeyi içerir. Yayoi Kusama'nın pratiğinde, tekrar ve biriktirme, sanat yapma teknikleri olarak işlev görür. Ayrıca izleyicinin yorumlaması ve etkileşim kurması için görsel bir dil işlevi görürler. Kusama için bu görsel dil, ünlü nokta ve ağ kullanımıyla sonuçlanmıştır (Scardifield, 2009: 9).

Kusama'nın görsel kelime dağarcığı, bir dereceye kadar Japonya'da çocukluğu ve biçimlendirici yıllarında yerleşmiş olsa da büyük tutkusunu katalize eden ve çalışmalarını olgunlaştıran New York'un aktif ve rekabetçi sanat ortamı olmuştur. 1958 yılının haziran ayında 29 yaşındayken oraya gittiğinde yanında Japonya'da ürettiği yaklaşık iki bin nispeten küçük eserini yanında taşımıştır (Şekil 2). Bu suluboya ve çizimlerden bazılarında, üretiminin merkezinde kalacak olan benek ve ağ motiflerini kullanmıştır. Ara sıra bu görsel unsurlar birbirinden ayrılarak ve New York tuvallerinin radikal doğasını tahmin ederek, herhangi bir geleneksel kompozisyon kavramından kaçınan her yere yerleştirilmiştir. Bununla birlikte, çoğu zaman, onları savaş sonrası Fransız taşizminin veya Birleşik Devletler'deki soyut dışavurumculuğun yönlerini anımsatan zarif, çok renkli, soyut suluboya ve mürekkep çizimlerinde kullanmıştır (Kusama vd.,1998: 12).

Şekil 2. Yayoi Kusama, Otoportre, kağıt üzerine guaj ve pastel boya, 1952.

(<https://www.cobosocial.com/dossiers/yayoi-kusama-a-dot-in-the-universe/>)

New York yılları Kusama'nın, resimsel karakterini oluşturmasına ve biçimlendirmesine katkı sağlamıştır. Bu dönemde eserlerinde kullandığı karakteristik formlar noktalar, ağlar ve ızgara formları, çizgi ya da dalga motifleri, balkabağı, fallik ya da küre biçimlerinin takıntılı tekrarlarından oluşur. Aynalar ve metal yüzeylerin kullanımı eserlerinde dikkat

çekmektedir. Sonraki yerleştirme çalışmalarında aynalara ve bunlara yansıyan günlük kullanım nesnelere yer vererek dikkat çekici bir gerilim yarattığı fark edilmektedir (Kıran, 2013: 120). 1960'larda New York'ta Donald Judd, Yoko Ono, Eva Hesse ve Joseph Cornell ile olan arkadaşlıklarının da etkisiyle Kusama, sürrealist, pop ve minimalist etkilerle sürekli denemeler yapmıştır.

Hastalığı, tekrarlayan ve çoğalan noktalar, ağlar ve kendisi de dahil her şeyi geçmekle tehdit eden çiçeklerin görüntüleriyle başlamıştır. Gördüğü halüsinasyonların etkisi bugün bile sanatçıya ilham kaynağı devam etmektedir. Onlardan geliştirdiği *Infinity Net* (Sonsuzluk Ağları) resimleri Kusama'ya yeniden yarattığı desenler üzerinde bir miktar kontrol duygusu sunmuş görünüyor. Kusama'nın sanatsal üretimlerindeki tartışmasız en tutarlı unsur olan takıntılı tavrı, gördüğü halüsinasyonların bir yan ürünü gibi görünüyor (Kusama vd.,1998: 14). New York'a taşındıktan sonra en uzun soluklu serisi olan *Infinity Nets* resimlerine başladı. Kusama için, tekrarlayan kıvrımlı fırça darbeleriyle kaplı bu soyut resimler bir çeşit sanat terapisi. "Ağlarım kendimin ve onlarla örttüğüm tuvallerin ötesinde büyüdü." şeklinde açıklama yapan sanatçı kimi zaman 40- 50 saati bulan kesintisiz biçimde resimlerini yapmaya devam etti. 2014 yılında bu etkili seri, sanat piyasasında rekorlar kırdı. Tek renkli *Infinity Net White No: 28* (1960) çalışması (Şekil 3) 7,1 milyon dolara müzayedede satıldı ve bu o zamanlar yaşayan bir kadın sanatçının eseri için ödenen en yüksek fiyattı (*Infinity Nets*, 2020).

Şekil 3. Yayoi Kusama, *Infinity Net White No:28*, (1960).

(<https://news.artnet.com/market/yayoi-kusama-auction-prices-391592>)

Yayoi Kusama'nın çalışmalarında sıklıkla balkabağı imgesiyle ve bunun yorumlarıyla karşılaşırız. Öyle ki bu imge ile sanatçı ayrılmaz bir bütün oluştururlar. Richman-Abdou'ya (2019) göre sanatçının balkabağı sevgisi çocukluk yıllarında köklenmiş ve 70 yılı aşkın süredir sanat uygulamalarını önemli ölçüde etkilemiştir. Ayrıca Ayrıntılı çizimler, halka açık heykeller veya sürükleyici enstalasyonlar şeklinde kırılmış olsun, Kusama'nın mütevazı balkabağıyla ilgili stilize yorumları, en tanınmış eserlerinden bazıları haline gelmiş ve çağdaş sanatın en ikonik başyapıtları arasında yer almıştır (Şekil 4).

Şekil 4. Yayoi Kusama, Life of the Pumpkin Recites, (2019).

(<https://www.lejournaldesarts.fr/marche/place-vendome-la-citrouille-de-kusama-demontee-146068>)

Sanatçının önemli eserlerinden birisi *The Obliteration Room* (Yoketme odası) (2002-...) isimli enstalasyon çalışmasıdır (Şekil 5). Brisbane’de bulunan Modern Sanat Galerisi’nde gerçekleştirdiği enstalasyon, mobilyaları da dahil tamamı bembeyaz olan bir oda içerisinde, iki hafta boyunca sergiyi ziyaret eden çocukların parlak renkli çıkartmaları istedikleri yerlere yapıştırmasıyla oluşturulmuştur. “Beyaz koltuk, sandalyeler, TV ve dizüstü bilgisayar artık kırmızı, sarı, turuncu, yeşil, mavi, pembe ve mor noktalar ile lekelenmiş; beyaz bir mutfakta beyaz bir sobanın beyaz brülöründe oturan beyaz bir su ısıtıcısı yavaş yavaş bir renk patlamasına dönüşmüştür” (Lawrance, 2015). İlk olarak 2002 yılında Queensland Sanat Galerisi’nde oluşturulan enstalasyon, 2012 yılında Tate Modern’de sunulmuştur.

Şekil 5: Yayoi Kusama, The Obliteration Room, Installation, (2002-...)

(<https://www.theguardian.com/artanddesign/gallery/2012/feb/01/obliteration-room-yayoi-kusama-in-pictures>)

Kusama’nın sanat yaşamına baktığımızda Avusturalya ve Japonya’daki müze ölçeğindeki sergilerinin yanı sıra, Reina Sofia, Pompidou ve Tate gibi önemli müzelerde sergiler açmış,

Victoria Miro ve Gagosian ile solo sergilerde yer almış, düzenli olarak dünya çapındaki fuarlar ve bienallere katılmıştır. Ayrıca ünlü modacı Louis Vuitton ile de iş birliği yapmıştır. Bu yönüyle sanatçının çalışmalarında süreklilik hissedilmektedir. Genel olarak bakıldığında bunlar belirli bir kutlama için neden oluştursa da kamusal görünürlük derecesi aynı zamanda sanatçının ve eserlerinin yeniden eleştirilmesine sebebiyet vermiştir. İnsanlar özellikle onun kimliğinin yönlerine, merak uyandıran biyografisine ve müthiş medya kişiliğine yönelenerek New York yıllarına odaklanmışlardır (Keehan, 2015).

Kusama, biri 1973'te ve diğeri 1977'de olmak üzere iki sinir krizi geçirdikten sonra, Seiwa Akıl Hastanesinde yaşamak için ülkesi Japonya'ya dönmüştür. Gönüllü olarak orada kalmakta olan sanatçı, bugüne kadar yakındaki bir stüdyoda çalışmalarını sürdürmektedir. İlginç pembe peruğu ve puantiyeli giyimiyle tanınan Kusama, 2017 yılında Tokyo'da kendi çağdaş sanat müzesini açarak sanat dünyasındaki popülerliğini her zaman, her durumda korumaktadır.

3. Sonsuz Aynalı Odalar

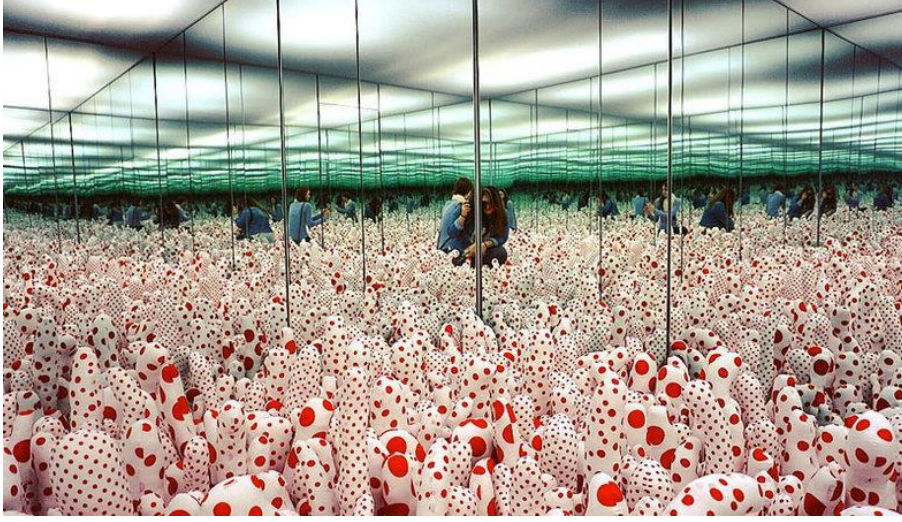
Yayoi Kusama, 1965 yılından itibaren kariyeri boyunca yirmiden fazla sonsuz aynalı oda enstalasyonu gerçekleştirmiştir. Bu enstalasyon çalışmaları aynalı duvarlar, tavanlar ve zeminler ile bazen yansıyan havuza sahip olan bu sürükleyici odalar, ziyaretçileri yansıtıcı derinlikleri içinde kaplayan, sonsuz bir şekilde çoğalan renkli ışıklar, benekler, heykeller ve diğeri motiflerle doludur. Finkel'e (2020) göre sonsuz aynalı oda projeleriyle Kusama, bir sanat eserini düşünmeye yönelik klasik beklentileri çok sayıda parıltılı parçaya bölmüştür. Göz, ön planda bir noktada odak ararken arka planda her şeyin parçalandığını görmekte ve her bir aynalı oda ufuk çizgimizi bulma çabamızı saptırmaktadır. Bu araştırmada Kusama'nın en bilindik ve kimliğini en iyi yansıtan yedi sonsuz aynalı oda enstalasyonuna yer verilmiştir. Her bir proje ile sanatçının yaşamı arasındaki ilişki açıklanmaya çalışılmıştır.

3.1. Phalli's Field (1965-2016)

1960'lı yılların başında Kusama, kök yumru biçiminde içi doldurulmuş ve dikilmiş yığın heykellerini yaratmaya başlamıştır (Şekil 6). Enstalasyonları, başta sona tekrarlanan fallik motiflerle, halüsinasyonlarla sınırlanan sahnelerle sonuçlanmıştır. Bu dönem aynı zamanda Kusama'nın daha az emekle yüksek etkili çalışmalar yapmak için aynalarla oynadığı, denemeler yaptığı bir dönemdir. Sanatçı bu denemelerin ilkine *Phalli's Field* (Falliğin alanı) isimli çalışma ile başlamıştır. Aynaların kullanımı ile birlikte, ziyaretçilere daha etkileşimli ve büyüleyici bir deneyim yaşatmıştır (Keener, 2019).

Yerleştirmenin teknik kısmının ötesinde, Phalli's Field çalışması Kusama'nın çocuksu estetiğinin sevimsiz bir yanına işaret etmektedir. Bu çalışmada yumuşak ve elle dikilmiş fallik heykellerle kaplı zemin görülmektedir. Doldurulmuş hayvanları anımsatan bu heykeller, çocukluk masumiyetinin çağrışımına sahiplerdir. Kusama'nın bu cinsel tema ile uğraşması onun çocukluğuna uzanan bir konudur. Annesine karşı sadakatsiz olan babasını gözetlemek için annesine yardım eden Kusama'nın hayatında cinsel travmaya yol açarak, tehlikelere ve olumsuz duygulara erken maruz kalan sanatçıda derin korkular

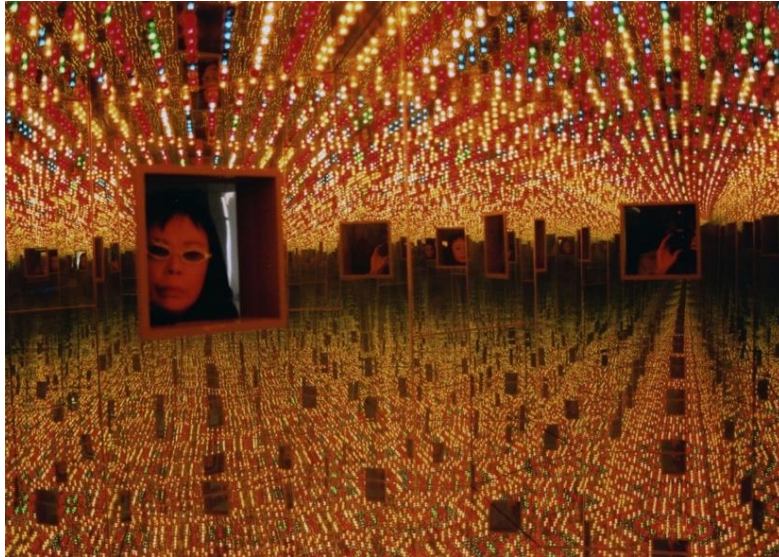
uyandırmıştır (Nimptsch, 2017). Bir bakıma Kusama'nın bu çalışması onun çocuksu masumiyetinin yitimine dair bir simgesel tavidir.

Şekil 6: Yayoi Kusama, Infinity Mirror- Pali's Field, Installation, (1965-2016)
(<https://washington.org/visit-dc/guide-to-yayoi-kusama-infinity-mirrors-exhibit-hirshhorn-museum>)

3.2. Love Forever (1966-1994)

Yayoi Kusama'nın sonsuz aynalı oda serisinden birisi de *Love Forever* (Sonsuza kadar aşk) isimli yerleştirmedir (Şekil 7). Çalışma, izleyicilerin tavandan zemine kadar sonsuz şekilde yansıyan, renkli ve yanıp sönen ışıkları görerek dışarıdan bakabilecekleri altıgen bir odadan oluşmaktadır. Kusama' ya göre bu kavram medeni hakları, savaş karşıtı hareketleri, cinsel özgürlüğü ve 1960'ların aktivist gruplarını temsil etmektedir.

Şekil 7: Yayoi Kusama, Infinity Mirror- Love Forever, Installation, (1966-1994)
(<https://hirshhorn.si.edu/kusama/infinity-rooms/#love-forever>)

3.3. Dot Obsession- Love Transformed Into Dots (2007-2017)

Sanatçının 2007 yılında oluşturduğu etkiyici ve son derece parlak sonsuz aynalı oda projelerinden *Dot Obsession: Love Transformed Into Dots* (Nokta takıntısı: Aşk noktalara dönüştü) isimli yerleştirme, vinil malzemeden yapılmış ve üzeri siyah puantiyelerle kaplı çok sayıda büyük boy macenta renkli balonlardan oluşmaktadır (Şekil 8). Nimptsch'e (2017) göre bu asılı plaj topuna benzeyen yapılar, gençlik hissi uyandırmakta ve sonsuz bir alana yayılan yıldızlara benzemektedir.

Şekil 8: Yayoi Kusama, *Infinity Mirror- Dot Obsession- Love Transformed Into Dots*, Installation, (2007-2017)

(<https://www.riotmaterial.com/yayoi-kusama-infinity-mirrors/>)

3.4. Aftermath of Obliteration of Eternity (2009)

2009 yılında Kusama *Aftermath of Obliteration of Eternity* (Sonsuzluğun yok edilmesinin sonrası) isimli çalışmasını gerçekleştirmiştir (Şekil 9). Nimptsch'e (2017) göre bu yerleştirme çalışması felsefi, astronomi merkezli bir ton alırken Kusama'nın noktaları parıldayan, yıldız benzeri fenere dönüşür. İzleyici artık burada bir özne değil, kişiliğin bir yansıma olduğu şeklindeki Budist nosyonuna uyanırken bir podyumda duran karanlık bir figürdür.

Yayoi Kusama'nın 80. yaş gününde yarattığı çalışmasında izleyiciler merkezi bir platformda durmaya davet edilerek bu deneyimi yaşarlar. Zamanla ortamın her yerini kaplayan bir ışık yansıtılırken bir dakikadan kısa süre içerisinde tüm ışık kaybolarak mekan karanlığa bürünür. Ardından tekrar aynı süreç gerçekleştirilir ve döngü halinde devam eder. Kusama bu çalışmasına dair düşüncelerini şu sözlerle açıklar:

Hayat her zaman anlamaya çalıştığım şeydir- derinlikleri ve yükseliş ve alçalmanın gizemi. Hayatım boyunca bunun için mücadele ediyorum.

Günden güne bu gizemin getirdiği büyüklüğün yanı sıra aşkın sonsuz olduğunu ve görünüp kaybolmaya devam ettiğini anlıyorum. Ve dahası, bu günlük hayatın üstesinden geldiğimi ve bugüne ulaşabildiğimi fark ettikten sonra hayatta olduğum için çok mutluyum. Yine de bu sonsuzlukta yanıp sönmeye, gözden kaybolmaya ve yeniden çiçek açmaya devam ediyoruz (The Museum of Fine Arts, 2019).

Şekil 9: Yayoi Kusama, Infinity Mirror- Aftermath of Obliteration, Installation, (2009) (<https://www.riotmaterial.com/yayoi-kusama-infinity-mirrors/>)

3.5. The Souls of Millions of Light Years Away (2013)

Kusama'nın en bilindik çalışmalarından birisi olan *The Souls of Millions of Light Years Away* (Milyonlarca Işık Yılı Uzakta Ruhlar), vücut dışı bir deneyimi teşvik eden, kişinin duyularını güçlendiren ve ışıklar ve aynaların kullanımıyla tekrarlayan bir yansıma üreten sürükleyici bir ortamdır (Şekil 10). Görünüşü galaksideki yıldızlara benzer şekilde, yüzlerce LED ışığı hem uzayı hem de zamanı askıya alıyor gibi görünen ritmik bir modelde asılıdır ve titremektedir. Ziyaretçi, bedeni çevreyi harekete geçirirken aynı anda sonsuz uzayda kaybolurken bu çalışmanın ayrılmaz bir parçası olur. Enstalasyonun ruhani doğası, Kusama'nın daha önceki parlak renkli ve puantiyeli alanlarından ayrılışı olan loş ışıklı aynalı odalar yapmaya başladığı 2000'li yılların başlarına kadar izlenebilir. Yaşamın geçiciliğini ve ölümün kaçınılmazlığını keşfetmeye devam eden bu enstalasyon, ziyaretçilerin varoluşlarını düşünmeleri, zamanın geçişi üzerine düşünmeleri ve dış dünyayla ilişkilerini düşünmeleri için uyumlu ve sessiz bir yer yaratıyor (Infinity mirror rooms, 2020).

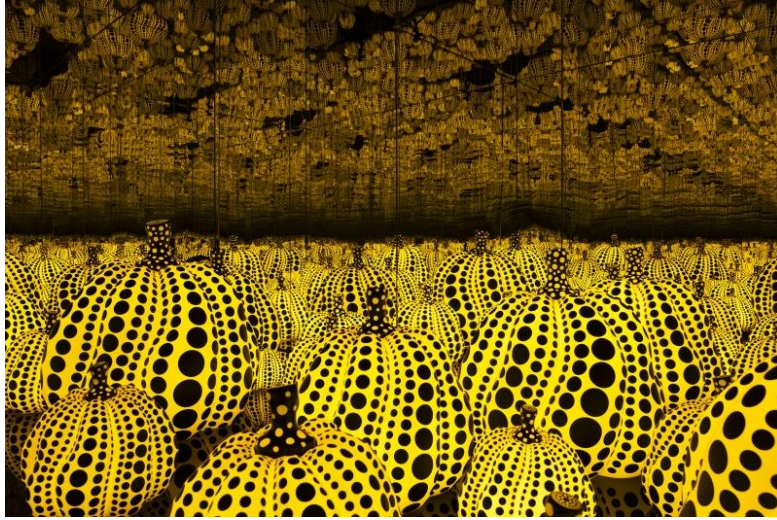
Şekil 10: Yayoi Kusama, Infinity Mirror- The Soul of Millions of Light Years Away, (2013)

(<https://www.thebroad.org/art/yayoi-kusama/infinity-mirrored-room-souls-millions-light-years-away>)

3.6. All the Eternal Love I Have for the Pumpkins (2016)

Kusama, milenyum başından itibaren birkaç yeni balkabağı eseri ortaya koymuştur. 2016 ve 2017 yıllarında *All the Eternal Love I Have For The Pumpkins* (Balkabakları için sahip olduğum tüm ebedi aşk) ve *The Spirits Of The Pumpkins Descended Into The Heavens* (Balkabaklarının ruhları göklere indi) isimli iki balkabağı temalı aynalı oda çalışmasını piyasaya sürmüştür (Şekil 11). Bu yerleştirmeleriyle balkabaklarına olan büyük sevgisini göstermesinin yanı sıra, ziyaretçilere de sürükleyici bir deneyim yaşama fırsatı sunmuştur. Söz konusu çalışmalarda *sonsuzluk*, *yüce ve takıntılı tekrarlar* sanatçının karakteristik elemanı olarak yer almıştır (Richman-Abdou, 2019).

Kusama'nın noktalara olan bağlılığı *All the Eternal Love I Have For The Pumpkins* yerleştirmesinde görülebilir. El boyaması gövdelere sahip bu ışıltılı fiberglas formlar, kırılğan ve canlı bir kaliteye sahiptir. Bu oda, bir bitki fidanlığında büyürken sanatçı için en kişisel oda olabilir. Kusama geçmişte, büyükbabasının onu balkabağı tarlalarında oynamak için dışarı çıkardığına dair güzel hatıraları olduğunu açıklamıştır (Nimptsch, 2017). Sanatçının balkabağına olan takıntılı halini kimileri, II. Dünya Savaşı sırasında gıda sıkıntısı yaşanmayan bir şehirde olmasına ve ailesinin gıda toptancısı olması ile ilişkilendirmiştir.

Şekil 11: Yayoi Kusama, Infinity Mirror- All the Eternal Love I Have for the Pumpkins, Installation, (2016)

(<https://www.riotmaterial.com/yayoi-kusama-infinity-mirrors/>)

4. Sonuç

Avangard sanatçı Yayoi Kusama, günümüzün çağdaş sanat alanında önemli isimlerinden birisidir. Edebiyat, moda, resim, heykel, enstalasyon, performans gibi farklı disiplinlerde başarılı çalışmalara imza atan sanatçının eserlerinde belirli imgelerin göze çarptığı fark edilir. Balkabağı, puantiye, ayna çalışmalarında belirgin bir öneme sahiptir. Bu imgelerin sanatçının yaşamında ve bakış açısında bir karşılığı bulunmaktadır. Çocukluğunda ülkesinin içerisinde bulunduğu savaş ortamının sarsıcı etkisi ve bulunduğu ortamın geleneksel yapısının sanatsal ifadesine etkisinin yoğun olduğu anlaşılır. Aynı zamanda cinsel temalarda yaptığı eserlerinde babası ve annesinin ilişkisi üzerinden küçük yaşta maruz kaldığı olumsuz ortamların yansımaları görülür. Çocuk yaşta psikiyatrik rahatsızlığından kaynaklanan halüsinasyonların etkisi de yıllar boyunca sürerek sanatsal üretimlerinin kaynağı olur.

Kusama, çalışmalarında yok olma, sonsuzluk, parçalanma gibi temalara sıklıkla yer verir. Yok olma konusunda ortaya koyduğu eserlerinde egonun yok edilmesini irdeler. Bu konuda Stefan Würrer (2017) *Writing In/Difference to the M/Other: Kusama Yayoi's Prose as Proto-Feminist Agency* isimli makalesinde, sanatçının ele aldığı yok olma kavramının annesiyle ilişkili olduğu yönünde bulguları aktarmıştır. Buna göre sanatçı puantiyelerle, noktalarla kapladığı mekanları, nesnelere annesinin varlığıyla ilişkilendirerek onu silikleştirmektedir. Sanatçı, sonsuz aynalı oda enstalasyonlarında dünya dışı atmosferleri, hipnotik desenleri ve görsel metaforlarıyla izleyiciyi farklı hisleri yaşatmaktadır. Sonsuz aynalı odalar, tüm görkemiyle günümüzün deneyimsel uygulamalara ve sanal alanlara yeniden artan ilginin ortasında önemini ortaya çıkarıyor. Etkileşimli sanat günümüzün ifade biçimi haline geldiğinden, sıklıkla katılımcı ve algısal olarak kapsayıcı yapısıyla Kusama'nın çalışmaları, uzun zamandır çağdaş müze sergisinin altında yatan gösteri siyasetini öngörmüş görünüyor.

KAYNAKÇA

Finkel, J. (2017, November 20). A matter of time: How long do you really need in Yayoi Kusama's Infinity Rooms? <https://www.theartnewspaper.com/comment/a-matter-of-time-how-long-would-you-spend-in-yayoi-kusama-s-infinity-mirrored-rooms> adresinden erişilmiştir.

Infinity Nets (2020). <https://www.artsy.net/artist-series/yayoi-kusama-infinity-nets> adresinden erişilmiştir.

Infinity Mirror Rooms (2020). <https://hirshhorn.si.edu/kusama/infinity-rooms/#souls> adresinden erişilmiştir.

Keehan, R. (2015, September 2015). Yayoi Kusama "Tenacious Beauty", *Flash Art*, Dergi No:285, New York <https://flash-art.com/article/yayoi-kusama/> adresinden erişilmiştir.

Keener, K. (2019, April 2). Hirshhorn acquires an edition of Kusama's 'Infinity Mirror Room – Phalli's Field'. <https://www.art-critique.com/en/2019/04/hirshhorn-acquires-an-edition-of-kusamas-infinity-mirror-room-phallis-field/> adresinden erişilmiştir.

Kıran, H. (2013). Puantiyeli sonsuzluğun obsesif sanatçısı: Yayoi Kusama. *Sanat ve Tasarım Dergisi*, 4 (4), 117-126.

Kusama, Y., Zelevansky, L., & Los Angeles County Museum of Art. (1998). *Love forever: Yayoi Kusama, 1958-1968*. Los Angeles: Los Angeles County Museum of Art.

Kusama, Y., Guldemon, J., Gautherot, F., Kim, S., Diederichsen, D., Yamamura, M. and Stokker, L. (2009). *Yayoi Kusama, Mirrored Years*. [Dijon]: Les Presses du Réel.

Lawrance, A. (2015, April 30). Yayoi Kusama's obliteration room comes to New York. <https://www.architecturaldigest.com/story/yayoi-kusama-give-me-love-david-zwirner> adresinden erişilmiştir.

Nimptsch, E. (2017, October 27). Yayoi Kusama: Infinity mirrors. <https://www.riotmaterial.com/yayoi-kusama-infinity-mirrors/> adresinden erişilmiştir.

Richman-Abdolu, K. (2019, October 14). How pumpkins have inspired Yayoi Kusama's avant-garde art for decades. <https://mymodernmet.com/yayoi-kusama-pumpkins/> adresinden erişilmiştir.

Scardifield, K. (2009). Yayoi Kusama: Mirrored years (Education kit). Museum of Contemporary Art, Sydney Australia. <http://cultivoo.fr/documents/articles/kusama1.pdf> adresinden erişilmiştir.

The Museum of Fine Arts (2019). Yayoi Kusama aftermath of obliteration of eternity. <https://emuseum.mfah.org/objects/131625> adresinden erişilmiştir.

Würrer, S. (2017). Writing In/Difference to the M/Other: Kusama Yayoi's Prose as Proto-Feminist Agency. *Vienna Journal Of East Asian Studies*, 8(1), 227-266. doi: 10.2478/vj-2016-0008.

DİYARBAKIR AĞZINDA SÖZCÜK YİTİMİ

Loss of Words in Diyarbakır Dialect

Burhan BARAN*

Münür ERTEN*

Özet

Dil; zaman içinde gelişen, ses, şekil ve anlam yönünden değişmelere uğrayan canlı bir varlıktır. Sesler, sözcükler ve cümleler bu canlı varlığın şubeleridir. Bu şubelerden biri olan sözcükler, zaman içinde çeşitli gelişmelere, değişmelere uğrar. Can-aver sözcüğünün canavar, Tonuzlu'nun Denizli, Muhammed'in Mehmet gibi farklı şekillerde karşımıza çıkması da bu değişmelerin sonucudur. Ayrıca bazı sözcüklerin kullanım sıklığı zamanla azalmakta, unutulmaya yüz tutmakta ve sonuçta çok nadir kullanılmakta veya kullanılmaz olmaktadır. Dilde meydana gelen bu olaya sözcük yitimi adını veriyoruz. Sözcüğün gösterdiği nesne, kavram veya kurumun artık tanınmaz olması sözcük yitimine neden olmaktadır. Sözcük yitimi, hem yazı dili ve konuşma diline göre hem de yöreden yöreye farklılık gösterebilir. Bazı sözcükler, yazı dilinde kullanımdan düşmesine rağmen konuşma dilinde yani ağızlarda daha uzun süre yaşayabilmektedir. Aynı şekilde bir yörede kaybolan sözcüğe başka bir yörede canlı olarak rastlamak mümkündür. Bu nedenle sözcük yitimi konusunu dar bir alanda incelemek daha doğru sonuçlar verecektir. Biz de bu bildirimizde toy (düğün), kastal (çeşme), katlık (takım elbise), sağalmak (iyileşmek) gibi Diyarbakır ağzında yitime uğrayan veya kullanımı çok azalan sözcüklerden tespit ettiklerimizi sunacağız.

Anahtar Kelimeler: Dilde değişmeler, Diyarbakır ağzı, sözcük yitimi

Abstract

Language is a living organism that develops and undergoes changes in sound, form and meaning over time. Sounds, words and sentences are branches of this living organism. As

* Doç. Dr. Burhan Baran, Dicle Üniversitesi, Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi, Diyarbakır/Türkiye, burhanbaran516@gmail.com.

* Dr. Öğr. Üye. Münür Erten (emekli), Dicle Üniversitesi, Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi, Diyarbakır/Türkiye, ertenmunir@gmail.com.

one of these branches, words go through various changes and developments in time. Encountering the words “can-aver” (living+creature) as “canavar” (monster), Tonuzlu as Denizli and Muhammed as Mehmet in different forms is also a result of these changes. In addition, over time, some words are used less frequently, begin to be forgotten, and as a result, they are rarely used or not used at all. This linguistic event is called “loss of words”. When the object, concept or institution represented by a word is no longer recognized, it causes the loss of the word. The loss of words can vary depending on both written and spoken languages and region. Although some words fall into disuse in the written language, they can live longer in the spoken language, i.e. in local dialects. Similarly, a word lost in a region can be found alive in another region. Therefore, the discussion of the loss of words in a narrow context will provide more accurate results. This paper presents the words we found to be lost or rarely used in Diyarbakır dialect such as *toy* (wedding), *kastal* (fountain), *katlık* (suit) and *sağalmak* (recover).

Keywords: Linguistic changes, Diyarbakır dialect, loss of words

1. Giriş

Zaman içinde gelişen; ses, şekil ve anlam yönünden değişmelere uğrayan ve bu özelliklerinden dolayı canlı bir varlık sayılan dil; insanın özünde var olan düşünce, duygu vb. ruhsal yapıyı açığa çıkaran en etkili araçtır. Sesler, sözcükler ve cümleler bu canlı varlığın şubeleridir. Bu şubelerden biri olan sözcükler, zaman içinde çeşitli gelişmelere, değişmelere uğrar. Sözcüklerin bir bölümünün kullanım sıklığı zamanla azalmakta, belli bir zaman sonra ise unutulmaktadır. Bazı sözcükler yazı dilinde kullanımdan düşmesine rağmen ağızlarda çok daha uzun süre yaşayabilmektedir. Sözcüğün gösterdiği nesne, kavram veya kurumun artık tanınmaz olması; teknolojik gelişmeler ve iletişim olanaklarının artmasıyla yöresel sözcükler yerine yazı dilinde ortak kullanılan sözcüklerin ön plana çıkması gibi durumlar sözcük yitimine neden olmaktadır. Örneğin eski Türkçede kullanılan bazı sözcükler bugün kullanımdan düşmüştür. Yazı dilinde kullanımdan düşen bazı sözcükler ise ağızlarda varlığını sürdürmektedir.

Örneğin eski Türkçede “kaçmak” anlamıyla kullanılmış olan tez- fiili, aynı şekil ve anlamıyla Isparta, Manisa, Kütahya, Tokat, Ordu, Sivas ve Yozgat’tan derlenmiştir. Ancak bu fiil, Türkiye Türkçesinde kullanımdan düşmüştür. Osmanlı Türkçesi döneminde Türkçede kullanılmış birçok sözcük bugün Türkiye Türkçesinde kullanılmamaktadır. Aynı şekilde bir yörede kaybolan sözcüğe başka bir yörede canlı olarak rastlamak mümkündür. Bu nedenlerden dolayı sözcük yitimi konusunu, geniş bir alanda değil dar bir alanda incelersek daha doğru sonuçlara ulaşabiliriz. Biz de bu konuyu Diyarbakır ağzına has olarak inceledik. İncelememizde Diyarbakır ağzında eskiden kullanılıp bugün çok nadir kullanılan veya kullanımdan düşmüş olan sözcükleri derledik. Bu derlemeyi yapmamızda kendi tecrübelerimiz, 40 yaşın üzerinde olup Diyarbakır’da yaşamış kişilerin tecrübesi, özellikle 1966’da yayımlanmış Diyarbakır Ağzı¹²⁹ bize yol gösterdi. Bu çalışmamız için tespit ettiğimiz sözcükleri alfabetik olarak sıralayıp anlamlarını vereceğiz:

¹²⁹ Şevket, Beysanoğlu, Diyarbakır Ağzı, Diyarbakır Halkevi Yayınları, Güzel İstanbul Matbaası, Ankara 1966.

2. Diyarbakır Ağzında Yitime Uğrayan veya Kullanımı Çok Azalan Sözcükler

acığ: inat

adm: yok olma

ahırı: sonunda, nihayet

akko: karga

alalo: hindi

alaylıh: düğün, bayram gibi belirli günlerde giyilen elbise.

amaret: süs eşyaları

analıh: yaşlı kadın

aparmah: götürmek

arut: tam yanmamış odun parçası

aşef: çapa, çapa yapma

aşefçi: çapacı

ayyareci: dalkavuk

babet: çeşit

bayacağ: bedava

bıtır: hızlı üreyen; haylaz

bibi: hala

budünüş: bu defa

burgi: ishal

cağ: parmaklık

carut: ateş küreği

cilluz: parasız

cindili: sinirli

curun: hamamda kullanılan taştan yapılmış su kabı

çapmah: koşmak

çaput: bez

çemçe: sulu yemek doldurmada kullanılan kepçe

çemremek: kolları veya paçayı sıvamak

çığız: çizgi

çihın: küçük bohça

çıkırı: piknik

çıtrık: kıvılcım

çillo: meşe ağacının dalı
çimmek: yüzmek
çindik: azıcık
çortun: damlardaki suyu aşağıya akıtmak için kullanılan tahta oluk
dazo: teyze
dekbaz: hilekar
dıbh: çıkmayan kirler için kullanılır.
dımdık: gaga
eşmek: kazmak
firengi: kapı kilidi
fit olma: ödeşme
fors: çalım, gösteriş
forta: çok övünme
fulta: peştamal
gejo: dalgın
gezengevi: kudret helvası
gopo: çok şişman adam
gor: mezar
guloloh: gülle, yuvarlak bulgurdan yapılmış köfte
hadır: işte
hambelli: çok titiz
hanek: şaka
haral: büyük ve geniş çuval
haşşek: çöp, süprüntü
hebene: büyük su testisi
hemayli: muska
heyvo: ahmak
hırçikli: saçaklı; olumsuz düşünceli
hırflamah: bunamak, kendisinden beklenmeyen işler yapmak
hırkaşşek: öteberi, ıvır zıvır
hırnık: sümük
hülle: gölgelik
ibrik: su koymaya yarayan kulplu, emzikli kap

ifta: önce
işek: idrar
jeng: pas
kapkap: takunya
karaçi: çingene
kastal: çeşme
katlık: takım elbise
kele: hey, yahu anlamlarında ünlem
kıncık: cilve, naz
kırtık: azıcık
kor ocah: erkek çocuğu olmayan
kordeşen: ciltte beliren kabarcıklar
kuncık: köşe
kurre: kibirli
kurut: kurutulmuş süzme yoğurt
kuşhane: tencere
küçe: sokak
labutlamak: azarlayıp aşığılmak suretiyle yaptığına pişman etmek
lahpo: ağırcanlı
leçek: beyaz renkli, ince baş örtüsü
lengeri: büyük bakır sahan
natura: hamam hizmetçisi
necar: marangoz
nefse: gebe
nıkra: çok büyük tencere
pavluka: fabrika
payton: fayton
pepuk: şaşkın
pırç: tüy
sağalmak: iyileşmek
sevindirik: aşırı sevinçten dolayı kendisini kaybeden
sıcak: hamam
sıtar: sığınılacak yer, korunak

suhre: angarya
şitil: fidan, fide
şorık: salya
teşt: çamaşır leğeni
toy: düğün, eğlence
üsküre: çorba tası, çukur çanak
virtigot: savurgan, müsrif
zıhtalamah: dürtmek
zillenmah: filizlenmek; gençmişçesine karşı cinsle ilgilenmek
zip zillut: hiçbir şeyi olmayan, çırılçıplak

3. Sonuç

Bu çalışma sonucunda Diyarbakır ağzında yitime uğramış veya kullanımı çok azalmış olan 112 sözcük tespit edilmiştir. Bu tespit günümüzde teknolojinin ve iletişim araçlarının hızlı gelişiminin konuşma dilini yani ağızları da etkilediğini, eskiden ağızlarda kullanılan birçok sözcüğün, bugün yerini hızla ortak dile yani yazı diline bıraktığını göstermektedir. Bu tür çalışmalar, ağızlarda yaşayan sözcüklerin, ses, söyleyiş ve söz dizimi özelliklerinin yok olmadan hem bir kültür hazinesi hem de bilimsel bir belge olarak saklanmasında büyük önem taşımaktadır.

KAYNAKÇA

- Baran, B. (2008), "Eski Türkçeden Anadolu ağızlarına ulaşan bazı kelimeler", Türk Dünyaları İncelemeleri Dergisi, Ege Üniversitesi Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü, İzmir, sayı: VIII / 1, s. 41-47.
- Beysanoğlu, Ş. (1966), Diyarbakır ağzı, Diyarbakır Halkevi Yayınları, Güzel İstanbul Matbaası, Ankara.
- Derleme Sözlüğü (1993), C I-XI, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Erten, M. (1994), Diyarbakır ağzı, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Erten, M. (1999), "Ağızlarımızda yaşayan ve kaybolmak üzere olan kelimelerimizi yeniden kazanmak" Ağız Araştırmaları Bilgi Şöleni, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, s. 97-102.
- Erten, M. (2003), İlimiz Diyarbakır, Kare Yayınları, İstanbul.
- Erten, M. (2018), "Diyarbakır ağzında Diyarbakır'a özgü deyimler" Diyarbakır dergisi, Kayapınar Belediyesi Yayınları, Sayı: 1- Bahar Diyarbakır, s. 80-84.
- Özçelik, S. ve Boz, E. (2001), Diyarbakır ili Çüngüş ve Çermik yöresi ağzı, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Türkçe Sözlük (2011), Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.